BIJDRAGEN

TOT DE

TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE

VAN

NEDERLANDSCH-INDIË.

GEDRUKT BIJ H. L. SMITS.

BIJDRAGEN

TOT DE

TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE

VAN

NEDERLANDSCH-INDIË,

UITGEGEVEN DOOR HET

Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde
van Nederlandsch-Indië.

ZESDE VOLGREEKS. — DERDE DEEL.

(DEEL XLVII DER GEHEELE REEKS.)

'S GRAVENHAGE,
MARTINUS NIJHOFF.
1897.

INHOUD.

Notulen der Bestuurs- en Algemeene Vergaderingen.

DE ECONOMISCHE OORZAKEN VAN DEN JAVA-OORLOG VAN 1825—30.

DOOR

P. H. VAN DER KEMP.

De Java-oorlog van 1825—30, door P. J. F. Louw, kapitein der Infanterie bij het Ned. O. I. leger. Uitgegeven door het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, met medewerking van de Nederlandsch-Indische Regeering. Eerste deel. Batavia, Landsdrukkerij 1894. 's Hage, M. Nijhoff.

Op bl. 537 van mijn artikel, houdende de correspondentie van den Gouv.-Gen. Van der Capellen over Dipanegara's opstand, vestigde ik er de aandacht op, dat het 2e, 3e en 5e hoofdstuk van Louws werk handelen over „De vermindering van het gebied en het gezag der vorsten een der oorzaken tot het ontbranden van den Java-oorlog", over „De verpachting der tolpoorten in hare werking en gevolgen" en over „De landverhuurquaestie".

In deze drie hoofdstukken vindt men de economische oorzaken van den Java-oorlog met critische scherpzinnigheid uiteengezet; nochtans kan ik wellicht door eenige nadere toelichting den arbeid van den zorgvuldigen geschiedschrijver op enkele punten aanvullen. Zoo vindt men o. a. daarin, naar het mij voorkomt, niet geheel afdoende in het licht gesteld, waarom het brandpunt van den opstand steeds Jogja is geweest en Solo ook niet in vlam werd gezet. Zeker, men had ginds een Dipanegara, een minderjarig vorst en den zeer onbeduidenden onafhankelijken Pakoe alam; hier een zelf regeerenden Soesoehoenan en een meer beteekenenden onafhankelijken Mangkoenegara. Doch daar tegenover staat, dat Solo steeds wrok voedde over de verkleining van het rijk ten bate van Jogja; dat de intrekking van de Landverhuring veel meer trof de Solosche dan de Jogjasche grooten; dat men ook te Solo had een teleurgestelden kroonpretendent, die zóó na aan den troon stond, dat hij ten slotte nog keizer is geworden! En de tolpoorten. Zij werkten zeker niet fataler in Jogja dan in

Solo; en wat bovendien wel nader in het licht mocht gesteld worden: hoe werden nu die tollen in eens zoo'n bezwaar, terwijl zij zoo oud waren, zou men kunnen zeggen, als het Mataramsche rijk zelf, terwijl de vorsten de belastingheffing reeds sinds lang uit de handen hadden gegeven, terwijl Chineezen reeds van ouds de heffers waren. Ook in andere opzichten zijn er nog gezichtspunten, waarvan de aanwijzing eene mij welkome gelegenheid openen om Louws arbeid aan te vullen; steeds zullen wij daarbij zien, dat, vergeleken met Jogja, aan Solo òf gelijke, òf meer aanleiding tot ontevredenheid werd gegeven.

Voor de vermelding der bronnen houd ik mij aan de letters, waarop ik in mijn voorgaand opstel bl. 536—537 in de *Bijdragen* van 1896, 4e afl., met verwijzing naar mijn artikel over Dipanegara, de aandacht vestigde. Het opstel over Van der Capellens correspondentie, noem ik met de letters BC. Tevens maak ik van deze gelegenheid gebruik beide verhandelingen evenzeer nog aan te vullen en wel met de hieronder volgende opmerkingen.

1° Onder de zeer gewaardeerde welwillende beoordeelingen, die mij over het Dipanegara-opstel in zoo ruime mate zijn geworden, behoort eene beschouwing van den heer S. Kalf in het Bataviaasch dagblad *De Java-Bode* van 29 Augustus 1896, N° 201. Ik breng dit in herinnering omdat zij mij aanleiding geeft, een paar opvattingen over Dipanegara's verleden nader toe te lichten.

De heer Kalf merkt aan, dat Gerlach den Javaanschen held een *bedrieger* noemt; ik had er echter reeds op gewezen (bl. 417), dat, gelijk E. De Waal aanteekende, voor zulk eene beschuldiging niet den minsten grond bestond. — De beschuldiging van *overlegde wreedheid* trachtte ik mede bereids te weerleggen (bl. 413—414); doch ik kan er nog bijvoegen, dat de groote achting en eerbied, die onze officieren en zoo vele anderen Dipanegara betuigd hebben, m. i. voldoende bewijzen, dat aan Dipanegara's verfijnde wreedheid door hen, die in de eerste plaats er een oordeel over konden vellen, geen geloof werd geslagen. — Dan gewaagt de criticus nog van den onverwachten dood van sultan Djarot in 1822 (ten onrechte wordt gesproken van sultan Radja), waarin Dipanegara de hand zou gehad hebben. Op blz. 357 maakte ik er melding van, dat er *sterke vermoedens van vergiftiging* bestonden, doch noemde geen namen, omdat verscheidene prinsen, o. a. ook Mangkoeboemi werden aangewezen, zonder echter eenig redelijk bewijs van schuld. Men vergete niet, dat zulke

militante en sterk sprekende karakters als Dipanegara nooit falen vinnige vijanden te hebben, voor wie soms de kwaadsprekendheid het eenige wapen is om verre boven hen verhevenen te treffen. Ik wensch ten deze een onbetwistbaar groote figuur uit onze eigen vaderlandsche geschiedenis in herinnering te brengen, nl. prins Willem I, om het feit te kunnen aanteekenen, dat deze, onder velerlei toegekende gemeenheden, beschuldigd is geworden van zijne gemalin Anna Van Buren niet alleen wreed behandeld, maar zelfs haar dood door geweldpleging verhaast te hebben! De historische critiek is, dunkt mij, volkomen in haar recht, dergelijke aantijgingen, die door geen stellig bewijs worden gestaafd, ter zijde te leggen; en wat den plotselingen dood van sultan Djarot betreft, een ieder in Indië weet, hoe spoedig men daar in vergiftiging de oorzaak van onverwachte sterfgevallen meent te moeten zoeken. De schrijvers, die ik raadpleegde, laten zich over deze quaestie veel te onbepaald uit, om op goeden grond den Javaanschen held voor een lagen moordenaar te mogen houden; een bron, die ik tot dusver niet noemde, omdat zij mij niet van voldoend belang voorkwam, nl. J. A. Wilkens in zijn „Overzicht der geschiedenis van Java, grootendeels uit oorspronkelijke inlandsche bronnen geput" (Tijdschrift voor N. I., 1849 dl. II), zegt ook op bl. 225 over den plotselingen dood van den Sultan: „Gelijk sommigen wilden, zou Dipanegara hem een drankje bezorgd hebben; anderen beweerden weder, dat pangeran Mangkoeboemi . . . . er de eer van had [1]); doch de zwaarlijvigheid van den Sultan deed evenwel vermoeden, dat hij aan een aanval van beroerte overleden was."

2° Op bl. 316 en 410 D P deelde ik mede, dat Dipanegara te Makasser overleed. Onder de correctie ontvang ik het tijdschrift Eigen Haard, 5 September 1896, N° 36. Daarin handelt de kapitein der genie van het O. I. leger M. C. Van Rouveroy van Nieuwwaal over „Makasser en Omstreken", welk artikel is verrijkt met illustratiën van door den Schrijver genomen photografieën. Op blz. 603 ziet men dientengevolge eene afbeelding van het graf van den Javaanschen held. Het ligt bijna onzichtbaar in een der kampongs en met de graven zijner echtgenoote, zoomede van kinderen en familie-leden binnen eene ommuurde ruimte. Een familielid van den gevallen vorst bewaakt de grafplaats en heeft

[1]) Ook noemt men niet overal een drankje, doch vergiftigde spijzen!

belangeloos de zorg voor het onderhoud der plaats op zich genomen, doch veel kan hij er niet aan doen en zoo ziet de plaats er vrij verwaarloosd uit. „Wij gelooven dan ook" — meent de Schrijver (bl. 604) — „dat het eene zeer gewaardeerde daad van piëteit zoude zijn, wanneer het gouvernement jaarlijks een klein bedrag voor het onderhoud toestond, en meenen dat de man, die door zijn energiek optreden toonde een onzer waardige tegenstanders te zijn, wel aanspraak heeft op zoodanig bewijs van waardeering van de zijde van zijn overwinnaar. Een dapper volk behoort ook in zijne vijanden, zelfs na hunnen dood, mannenmoed te eeren."

3° Op bl. 561 noot 3, van het artikel BC deed ik de vraag of er eenig familieverband bestond tusschen den schilder raden Saleh en den naamgenoot, die met diens vader, den oud-regent van Semarang, bij het uitbreken van den opstand gevankelijk is weggevoerd. De heer Kielstra had de groote vriendelijkheid mij hieromtrent in te lichten. Uit het Tijdschrift voor N. I. 1846 dl. I bl. 277 en 1851 dl. II bl. 274; verder uit de „Levens en Werken der Hollandsche en Vlaamsche schilders" van J. Immerzeel (1841) met de voorzetting van Kramm (1861), voce Saleh, blijkt inderdaad dat die oud-regent een oom, en dus diens zoon een neef van den schilder was. Hij schijnt daar bij zijn oom te hebben gewoond, doch tijdens het uitbreken van den opstand was hij reeds te Batavia, waar hij van een gouvernementsbezoldiging leefde en zijne opleiding tot schilder kreeg. — In het Tijdschrift voor N. I. 1851 dl. II bl. 274 is een portret van hem opgenomen.

4° Op bl. 538 van mijn artikel BC maakte ik gewag van een een briefje van majoor De Bast: „met de Indische drie spoedkruisjes" op het adres. Een Indisch officier, voor wiens waardeerend schrijven ik hierbij tevens mijn bijzonderen dank betuig, merkt mij op, dat die kruisjes niet specifiek Indisch of Hollandsch zijn. In de Duitsche „Felddienst Ordnung" vindt men eene bepaling voor de toepassing van „keine Eile (†), Eile (††), oder grosze Eile (†††)". Minder algemeen is, gelooft de geachte briefschrijver, de beteekenis, welke het op een stuk voorkomend woord spoed volgens de bepalingen op de Indische militaire correspondentie heeft. Men heeft dan met een gewichtig stuk te doen.

5° Het had mijne aandacht getrokken, dat aan het verzoek van Dipanegara om hem op zijne reis naar Menado iemand mede te geven, die Javaansch verstond, werd voldaan door voor zijn begeleider aan te wijzen den adjudant van den Gouv.-Gen. Van

den Bosch, luitenant Knoerle. Ik vind nu echter een particulieren brief dd. 30 September 1828 van Nicolaas Engelhard aan Elout — over die particuliere correspondentie nader op bl. 22 —, waarin Knoerles kennis van het Javaansch uitdrukkelijk onder de aandacht wordt gebracht.

De luitenant was oorspronkelijk voor de rechtsgeleerdheid bestemd, maar hij moest in den militairen dienst overgaan, wegens „noodlottige omstandigheden, waarin hij als rechtsgeleerde, uit dankbaarheid voor zijn weldoener in zijn geboorteland, is geraakt" en welke overgang hem, naar Engelhard meende, eer aandeed en hem „recommandabel" maakte „bij ieder weldenkend menschenvriend". Ziek geworden door de expeditiën tegen Dipanegara, was hij met verlof naar Nederland moeten gaan en nu riep Engelhard de tusschenkomst van Elout, destijds minister van Marine en Koloniën in, om hem bij terugkomst eene rechterlijke betrekking te doen erlangen. „De luitenant Knoerle" — luidt o. a. de aanbeveling — „heeft den tijd, dat hij op Java is, en voor zichzelven heeft gehad, zich ten nutte gemaakt. Hij heeft zich hoofdzakelijk bekend gemaakt met den aard, de taal, zeden en gewoonten van den Javaan." En verder ten einde hem aan te bevelen voor eene rechterlijke betrekking: „De deplorabele toestand van de beide Hoven van Justitie vordert eene buitengewone voorziening. Uwe Excellentie kan zich niet voorstellen, hoeveel overleg en moeite het aan Z. E. den Commissaris-Generaal geeft, in het voorzien van de Justitie-hoven met personen, voor het lidmaatschap berekend, die de vereischte kunde daartoe hebben. Trouwens over geheel Java is gebrek aan ambtenaren, die lust hebben tot werken en geschikt zijn om met den Inlander om te gaan; zelfs met de lantaarn van Diogenes in de hand, zijn de Gouverneurs van de Buitenetablissementen en Residenten van de Kantoren, ter vervulling van de vacante posten, met moeite bijeen te brengen. Mocht het aldus in de wijsheid van Uwe Excellentie opkomen den Heer Knoerle gunstig te zijn en hem op zijne plaats terug te brengen, hierdoor zoude aan Java een ambtenaar worden geschonken, die bij zijne rechterlijke capaciteiten ook bezit kundigheden, die in Europa niet kunnen worden verkregen, en nochtans op Java onmisbare vereischten zijn, gepaard met onberispelijk gedrag. De weldaad, die Uwe Excellentie hiermede aan den Heer Knoerle en de Kolonie bewijst, zal in een dankbaar geheugen bij hem, bij mij en andere weldenkenden op Java levenslang bewaard worden."

Knoerle heeft inderdaad in zijn rapport over de reis naar Menado getoond geen alledaagsch persoon geweest te zijn, doch dat zijn overgang, althans bij het Binnenlandsch Bestuur, niet als eene weldaad mag beschouwd worden aan de Kolonie bewezen teekende ik bl. 343—344 DP aan.

En eindelijk:

6° In den brief van den Bataviaschen schutter bl. 558—559 BC wordt medegedeeld, dat deze op schildwacht moest staan te Kanton Baree. Hiermee zal wel bedoeld zijn Kantor baroe, het Nieuwe bureau, waarvan men in Mijers Levensschets van J. C. Baud op bl. 74 leest: „Een huis op Molenvliet, toen bekend onder den naam van Kantor Baroe (nieuw bureau of kantoor), hetwelk bij het verlaten van het oude kasteel van Batavia door Daendels was ingekocht om te dienen voor de vergaderingen en bureaux der Hooge Regeering, van de Algemeene Rekenkamer en van den Algemeenen ontvanger en betaalmeester."

I.

De vermindering van het aanzien der Vorsten van Solo en Jogja: in hoever een der oorzaken van Dipanegara's opstand.

Toen de te Jogja uitgebroken opstand de hulp van het moederland aan troepen en geld vorderde, verzocht koning Willem I, naar aanleiding van beschouwingen in onze dagbladen, den minister Elout om inlichting, in hoever wij eigenlijk tot die bemoeiing wel verplicht waren. [1]) Immers Jogja was een onafhankelijk sultanaat en braken daar of in Solo onlusten uit, dan lag het eenigszins

[1]) Elout was dd. 1 April 1824 als Minister van Koloniale Nijverheid en Koloniën opgetreden (BC 539); dit departement werd een jaar later hervormd in een voor Marine en Koloniën, met directeuren voor ieder dezer onderdeelen; terwijl bij hetzelfde Kon. besl. van 5 April 1825 Nationale Nijverheid bij Binnenlandsche Zaken werd gevoegd. Dit laatste in antwoord van Louws aanteekening op blz. 70 noot (3): „Waar Nat. Nijverheid toen bleef, is ons onbekend." — Men zie b. v. de noten 8 en 9, bl. 632, der Letterkundige Aanteekeningen betreffende de Geschiedenis van het Nederlandsche Staatsleven en Staatsrecht van J. De Bosch Kemper (1871).

in de reden, dat de Inlandsche besturen dier vorstendommen zelven voor de herstelling der rust zorgden. Hieraan heeft men te danken een ministerieel rapport dd. 10 Januari 1827, hetwelk gepubliceerd is in het Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië, 1864, II deel bl. 34, waarin kortelijk een geschiedkundig overzicht wordt gegeven van de betrekkingen die, gedurende de laatste helft der vorige eeuw, tusschen de vorsten van Java en de Nederlandsche Oost-Indische Compagnie hadden bestaan. Het stuk is uit de welversneden pen van den Directeur voor de Koloniën J. C. Baud. Ook de heer Louw geeft een dergelijk overzicht, doch ontleend aan een mede door genoemd Tijdschrift gepubliceerde verhandeling van F. G. Valck (bl. 3 noot (1)). In beide stukken wordt o. a. het ontstaan van het Jogjasche rijk uiteengezet en medegedeeld, dat het door Daendels ingevoerd hofceremonieel een einde maakte aan de overheerschende positie, die tot dusver de vorsten tegenover de vertegenwoordigers van ons Gouvernement innamen. Deze en andere hervormingen, als op het gebied van strafrecht, ontstemden de vorsten en dientengevolge heeft men Daendels' ingrijpende maatregelen wel eens als onvoorzichtig afgekeurd; doch Van Sevenhoven is het met deze afkeuring blijkens zijne op bl. 294 DP sub 23 vermelde „Nadere toelichting" van 4 December 1826 volstrekt niet eens geweest; ik vestig daarop te eerder de aandacht, wijl de aanhaling bij Louw, bl. 9, uit eene memorie van Van Sevenhoven dd. 25 Maart 1826 allicht doet vermoeden, dat deze deskundige eene tegenovergestelde meening was toegedaan; hoe gunstig hij trouwens over de maatregelen van Daendels en van de Engelschen ten deze dacht, blijkt ook uit de woorden van zijn brief dd. 8 Juli 1814 door mij op bl. 535 BC aangehaald. In de toelichting van 4 December 1826 blijft hij aan dat gunstig oordeel getrouw. Hij noemt de genomen maatregelen „zeer doelmatig", en oordeelt in het bijzonder dat de verandering van het hofceremonieel geene billijke reden tot ontevredenheid kon zijn. Eene Compagnie van handelaren, betoogde hij, kon wellicht de afgeschafte gebruiken toelaten, doch toen Nederland een koninkrijk was geworden, mocht zulk een hoogst vernederend ceremonieel niet blijven bestaan. Van Sevenhoven zag ook niet in, waarom de vorsten zich door die verandering vernederd konden gevoelen; zij werden toch steeds zeer fatsoenlijk en inderdaad met groote onderscheiding behandeld; en ook aannemende, dat de vorsten aan die uiterlijke eerbewijzen zeer veel hechtten, zoo moest men toch niet vergeten, dat de onderdanen daaruit hun macht en den

invloed, dien zij op ons hadden, afleidden, terwijl zij daarvan steeds ten koste hunner onderdanen misbruik maakten. Mocht nu ook de persoon van den vorst onvergenoegd zijn geweest, zeker was dit niet het geval met de prinsen, noch met de onderdanen, die hunne vorsten niet beminden, en niet eens trouw waren.

Evenals bij Elout, vindt men bij Louw, herinnerd dat de vorsten, én onder Daendels, én onder het Engelsch bestuur eene aanzienlijke vermindering van inkomsten ondergingen, waardoor de armoede onder de prinsen en grooten aanzienlijker werd en dit weder tot ontevredenheid moest aanleiding geven. Blijkens bl. 10—11 van Louws werk heeft hierop tevens speciaal Van Lawick gewezen. Van Sevenhoven waarschuwt er echter tegen, dat men ook aan dit punt niet te veel waarde moet hechten. Jogja namelijk was een land van groote hulpmiddelen, zoodat Daendels zich 196.000 Sp. matten kon laten uitbetalen, hetgeen niet belette, dat de Engelschen nog vele kostbaarheden in den Kraton vonden en één millioen Sp. matten goeden prijs verklaarden; noch dat sedert 1755 op kosten van den Sultan een fort te Jogja gebouwd werd, dat hij in de helft der kosten van het fort te Klatten kon deelen, dat men een kostbaren Kraton zag verrijzen en bovendien 16 á 18 buitenverblijven met steenen behuizingen.

Men moest evenmin, meende Van Sevenhoven, uit de bedragen der inkomsten, die wij van de afgestane regalen trokken, opmaken dat de vorsten tot die bedragen armer waren geworden; want dank onze ordelijke en stelselmatige administratie trokken wij er veel meer voordeel uit, dan zij er ooit van hadden genoten. De vermindering van inkomsten had evenmin zonder overgangsmaatregel plaats gevonden. De Engelschen toch hadden bepaald, dat zij gedurende 6 maanden aan hen de inkomsten zouden uitkeeren, die door den afstand verlies hadden geleden en niet verkozen onder het Gouvernement in de afgestane gewesten te blijven; ook de Sultan had aangenomen te voorzien in de behoeften van hen, die aldus verliezen ondergingen, waartoe hij een gedeelte zijner eigen gronden afstond. Zoo schikten zich van lieverlede de zaken, te meer wijl het den Sultan ten troost strekte, dat het Gouvernement hem jaarlijks zou uitkeeren 100.000 Sp. matten. Maar de Sultans — ontaarde vorsten als zij waren — gebruikten hunne middelen niet ten bate van grooten en onderdanen; zij verkwistten het aan allerlei zaken van weelde; en zoo vorst, zoo dienaar. De grooten waren voorzeker meerendeel arm, niet zoozeer

echter ten gevolge van de vermindering van grondgebied, enz., doch ten gevolge van hunne eigene grenzenloos lichtzinnige levenswijze. Eindelijk kon in geen geval de afstand van grondgebied aan Dipanegara rechtmatig ongenoegen hebben gegeven, want hij was juist de middelaar geweest, die ten behoeve zijns vaders bij de Engelschen tegen zijn grootvader was opgetreden en alzoo tot dien afstand had medegewerkt (verg. DP 322—324).

De regeling in 1822 over de voogdij van Sultan Menol (DP 310 noot (1)), waarbij het rijkszegel gedurende 's Vorsten minderjarigheid in handen van den Resident verbleef, was uitgegaan van resident De Salis (DP 294). Deze regeling had de bekende ongelukkige gevolgen, zoodat het niet te verwonderen is, dat men haar heeft afgekeurd. Van Sevenhoven drukt zich er in zijn bl. 293 DP sub 22 vermeld „Kort overzicht" gematigd over uit, waar hij schrijft: „Het oogmerk van deze bepalingen was zeer goed; dan de onberekenbaarheid van eenige personen, die voorname rollen in dezen geheel nieuwen politieken stand van zaken te vervullen hadden, mitsgaders hunne geheel vreemde verhouding en groote oneenigheden tusschen dezelve, brachten de zaken in verwarring; het oppergezag was als het ware de bodem ingeslagen, en kon weinig invloed meer uitoefenen. In den Kraton, waarvan het bestier overgelaten was aan de Ratoe Ageng, grootmoeder van den jongen Sultan, ging het decorum verloren, terwijl de prinsen en beambten ook al gebruik maakten van de verlamming van het gezag, hetwelk alles zeer nadeelige gevolgen had voor de bevolking, die reeds onderscheiden malen den last ondervonden had van de zoo spoedig op elkander wisselende troonsopvolging en sterfgevallen der vorsten, bij alle welke gelegenheden kostbare feesten gegeven werden, waartoe zij moest bijdragen."

Generaal De Kock keurt in zijn bl. 294 DP sub 24° vermeld schrijven van 20 Mei 1826 het regentschap niet goed, doordien de bepalingen tot misnoegdheid aanleiding konden geven: „omdat die bepalingen de strekking hadden om ons een meer direct deel in het bestuur te doen nemen en ons in de Jogjasche aangelegenheden in te dringen (DP 303), hetgeen den naijver moest opwekken." — Geene autoriteit heeft zich echter zóó scherp tegen de regeling uitgelaten als Du Bus, die zoo gaarne alles beter dan zijn voorganger toonde te weten. Nooit — oordeelt hij (DB) — had men onstaatkundiger, onbillijker en meer tegen den geest der contracten kunnen handelen. Reeds sedert geruimen tijd was de Regeering

met de quaestie der Landverhuring bezig en liepen er, te recht of te onrecht, een aantal geruchten omtrent de bedoelingen der Regeering betrekkelijk de inbezitneming van nieuwe landstreken, den vorsten behoorende. Bij de hoven bestond hierover groote bezorgdheid en men zag, gelijk vanzelf spreekt, elken nieuwen maatregel van het Gouvernement met angst en kommer te gemoet. Op het oogenblik dus, dat alle gemoederen verontrust waren; op het oogenblik, dat de staatkunde medebracht om kwade vermoedens te verdrijven en het vertrouwen in 's Gouvernements handelingen te verhoogen; op datzelfde oogenblik wordt een besluit genomen, waarbij de heiligste rechten en gewoonten van de Javasche rijken worden geschonden en vernietigd, en waarbij aan beide hoven hun aanstaande val en vernietiging onder 's Gouvernements invloed verkondigd wordt. „Of" — vervolgt de Landvoogd — „zeggen wij te veel, wanneer wij beweren, dat het Gouvernement met het vorstelijk gezag en den vorstelijken rang voor het oog van het Javaansche volk den spot gedreven en de waardigheid van den kroon gehoond heeft, door een rijksbestierder van geringe afkomst het beheer der landszaken op te dragen (DP 362), door een persoon van vorstelijken bloede voorbij te gaan (DP 355) en door twee prinsen als voogden van den minderjarigen sultan, buiten alle bemoeiing met de teederste belangen van het rijk en uit dien hoofde met dien van hun pupil te stellen?"

Doch zoo de vervulling van het Sultanaat tot ontevredenheid moest aanleiding geven, de benoeming tot Soesoehoenan te Solo kon evenzeer een bron van ontevredenheid zijn (DP 303). Ter loops teeken ik aan, dat dit reeds eenigszins het geval in 1820 was, toen Pakoeboewana V, bijgenaamd Soegih, den troon beklom, als oudste zoon van den overleden soenan Bagoes; de nieuw benoemde toch had reeds als kroonprins de openbare meening en zelfs zijn vader tegen zich, zoodat men het liever zou gezien hebben, dat een jongere broeder ten troon ware verheven. Het Gouvernement ontving echter nooit eenig bepaald voorstel om in de troonsopvolging verandering te brengen, zoodat het van de tegen Soegih bestaande partij geene kennis droeg; ook viel er op zichzelf genomen niets tegen te zeggen. Maar in 1823 overleed soenan Soegih zonder kinderen na te laten uit vorstelijke gemalinnen verwekt. Er zou daarom zeer veel voor te zeggen zijn geweest om alsnog dien jongeren broeder des overledenen, geboren uit een volbloed-vorstelijken echt, vriend van de Europeanen, gezien bij het volk en bij vele grooten,

voor den troon aan te wijzen. Een hoofdbezwaar tegen Dipanegara's verheffing op den Jogjaschen troon was steeds geweest zijne herkomst uit een halfbloed-vorstelijk huwelijk van sultan Radja, ofschoon hij diens oudste zoon was (DP 299); hier in Solo daarentegen verhief men zulk een vorstenzoon van mindere geboorte tot soenan als Pakoeboemana VI, bijgenaamd Saperdan. Wijl er geene andere kinderen van den overleden Soenan waren, kon dit wel; doch het had ook zeer wel anders gekund; en nu men den gezienen broeder des overledenen als vriend der Europeanen had leeren kennen, scheen het inderdaad vreemd, dat men de keuze liet vallen op iemand, voor wien zoo weinig viel te zeggen als voor Saperdan en die tot zijne keizerlijke betrekking volstrekt niet voorbereid was. Het volk toch kende hem niet anders dan als de kwispedoordrager van den Rijksbestierder; de formaliteit, noodig om de verheffing van een kind uit halfbloed-vorstelijken echt tot soenan in de oogen der Javanen te wettigen, namelijk hem eerst tot kroonprins te benoemen, was achterwege gebleven door het plotseling afsterven van den vader. De Regeering zelve wist niet eens of hij wel meerderjarig was, gelijk blijkt uit de resolutie van 9 September 1823 N° 45, welke deze aangelegenheid behandelde en ingevolge waarvan de voorbijgegane broeder des overledenen, bij wijze van pleister op de wonde, tot majoor werd bevorderd. Als reden voor de benoeming is opgegeven geworden de uitgedrukte wensch des overleden Soenans, doch die wensch was nooit rechtstreeks aan het Gouvernement geopenbaard geworden. De Resident ontving er eerst kennis van bij monde van Saperdans bloedverwant, prins Boeminotto (BC 547) en van den Rijksbestierder op een oogenblik toen de Soenan reeds te zwak was om daarover door den Resident te worden onderhouden. De resident Van Sevenhoven heeft van den onwaardigen vorst, die, zonder ooit den titel van Pangeran te hebben gedragen, zich plotseling tot despoot zag verheven, zeer weinig genoegen beleefd. Bij de Javanen stond hij in geringe achting; zijne geestvermogens waren bekrompen; zijne geaardheid was slecht en hij werd geheel geleid door dezelfde grooten, die de bewerkers zijner verheffing waren geweest; dus vooreerst door den Rijksbestierder, denzelfden die zijn ontslag dreigde te nemen, toen de Resident er aan dacht den Soenan wegens verstandhouding met de muitelingen te schorsen (L 275 noot (1)), en waarvan men openlijk in die moeielijke dagen getuigde, dat hijzelf in verstandhouding met Dipanegara stond; ten andere door pangeran Boeminotto, waaromtrent De Salis in

zijn Pro Memoria (Sa) getuigde: „Geslepen van aard, trots, geldzuchtig, doch in uiterlijk aanvallig, waardoor hij zoo vele personen voor zich inneemt, heeft hij steeds een warm aandeel genomen aan alle gebeurtenissen en troebelen aan het hof en wel speciaal heeft hij zijn valsch karakter doen kennen door de instigateur te zijn geweest tegen het Gouvernement en tegen het hof van Jogja, doch te gelijk de correspondent geweest tusschen de beide hoven in 1812, welke, zooals reeds is aangehaald, ten doel had, om bij reüssite des tegenstands van den Sultan, de Engelsche macht te helpen vernietigen; en het is, geloof ik, buiten twijfel of hij is een der moteurs geweest van den tegenwoordigen opstand en nog op dit moment zou ik hem niet vrij durven houden van met Dipanegara in verstandhouding te wezen." — Trouwens, blijkens het DP 295 opgeteekende, was de weerzin tusschen Boeminotto en De Salis wederkeerig.

Waarschijnlijk hebben Rijksbestierder en Pangeran met hunne voordracht van den ellendigen Saperdan geen ander doel gehad, dan om onder het bestuur van den onervaren jongeling hun invloed te handhaven en dien aan hunne oogmerken dienstbaar te maken. Behalve de bevrediging van geld- en heerschzucht, zouden zij daardoor in staat zijn de aloude Solosche staatkunde te handhaven, om namelijk onder den schijn van trouw en onderdanigheid steeds onlusten aan te stoken in Jogja, ten einde daaruit voor Solo het een of ander voordeel te trekken. De heer Louw heeft op het dubbelhartig gedrag van Solo tijdens de onlusten wel gewezen, gelijk ik bereids in mijn vorig artikel mededeelde, doch aan de kennis van het verband der gebeurteniesen ware het wellicht ten goede gekomen, indien tevens aan deze Solosche politiek ware herinnerd, die er immer naar streefde om Jogja de kastanjes uit het vuur te doen halen, een punt, waarop onderscheidene autoriteiten van die dagen, gelijk o. a. J. C. Baud en Elout, de aandacht hebben gevestigd. Moedeloos geworden door eene reeks van tegenspoeden en eindelijk door de schepping te zijnen koste van het Jogjasche rijk, had Solo sinds de politiek aangenomen, welke overal die van den zwakke is. Voor het uiterlijk voorkomend en vriendelijk jegens de dienaren der Regeering — dus geheel tegenovergesteld aan de traditie van het Jogjasche hof —, was men echter steeds bedacht om het verlorene op de eene of andere wijze te herwinnen, en vooral om het gehate Jogja vernederd en weder geheel of gedeeltelijk bij Solo ingelijfd te zien.

Alleen deed de tijd eenigszins de vijandelijke gevoelens, tusschen de beide hoven oorspronkelijk bestaande, slijten. De haat, die soenan Pakoeboewana III en sultan Mankoeboewana I elkander toedroegen, ging wel op hunne kinderen over, doch in veel minderen graad en daardoor bestond bij beide hoven van lieverlede eene meerdere geneigdheid om hunne krachten tegen de Europeanen te vereenigen. Dat geen hunner tot het jaar 1808 eene ernstige poging daartoe aanwendde, moet aan onderling wantrouwen worden toegeschreven, en aan het behendig bestuur der Nederlandsche residenten, schrijft Elout (bl. 38), die steeds van alle woelingen kennis droegen en zorgden de vijandschap tusschen Solo en Jogja levendig te houden. Hoezeer onze bestuurders destijds goed op de hoogte waren, blijkt o. a. kenschetsend uit een rapport dd. 14 Mei 1808 van N. Engelhard, den Gouverneur van Java's Noord-Oostkust. Men leest daarin de voorspelling van hetgeen 17 jaar later zou gebeuren:

In het staatkundig gevoelen, waarin men den Sultan en den Keizer bij het verdeelen der landen gebracht heeft, dat namelijk ingeval van eene onverhoopte vredebreuk tusschen hen beiden door de deswege gemaakte schikkingen, zij altoos de balans weer zouden doen overslaan naar de zijde van dengenen, welke onze hulp en bijstand kwam te erlangen, blijven de vorsten alsnog verseeren, en wij mogen zulks in de presente onmacht, waarin wij ons bevinden, als een bijzonder geluk aanmerken, te meer, daar ik zijdelings geïnformeerd ben, dat hoezeer zulks in het openbaar voor ons bedekt blijft, van jaar tot jaar de plaats gehad hebbende verwijdering tusschen het Soerakarta's en Jogjakarta's hof begint te verminderen en er zelfs eene bedekte onderlinge verstandhouding tusschen de beide vorsten en sommigen van derzelver hofgrooten plaats vindt, en waarom ik het dan ook geenszins met wijlen Zijne Excellentie Van Overstraten en mijn predecesseur Van Reeden eens ben, namelijk dat het niet waarschijnlijk zoude kunnen zijn, dat beide deze vorsten zich tegen ons zouden verbinden, te meer daar de jalouzie en het wantrouwen der grooten als de ingewortelde haat, die steeds tusschen de inwoners van beide de rijken zouden heerschen, geenszins zoodanig is, als sommigen, die met de zaken der hoven vermeenen bekend te zijn, zich dit voorstellen, en hetgeen ons de ondervinding welëens bij een of ander voorval tot onze schade zoude doen blijken, ten ware de vorsten bij hun (en dat is ook nog het eenigste dat wij in ons voordeel dienaangaande kunnen uitleggen) tot dusver gekoesterd gevoelen blijven, dat niets nadeeliger voor hen en hunne rijken zoude kunnen zijn dan zich onzen onmin op den hals te halen, in de onzekerheid tot wien de balans zoude overhellen

en in een zoodanig geval de beide vorsten elkander zelven niet zouden vertrouwen, en in allen gevallen daarom bij voorkeur zullen verkiezen de kris in de scheede te laten, en in zaken, waarmede zich de Lande meleert, liever iets toe te geven, dan zich bloot te stellen, aan de gevolgen, die uit een tegenovergesteld gedrag zouden resulteeren.

Zoo bleef bij beide hoven in de uiterlijke stemming steeds de indruk bewaard, dien de gebeurtenissen van 1758 hadden nagelaten: Solo toonde zich altoos kruipend, voorkomend, listig; Jogja, met zijne bovendien meer krijgshaftige bevolking, liet daarentegen steeds door eene min eerbiedige houding blijken, dat het niet vergat zijne eerste opkomst verschuldigd te zijn aan een gelukkigen kampstrijd tegen de Compagnie. [1]) Vandaar dat immer Jogja het tooneel van onlusten begon te worden, terwijl Solo nooit verder ging dan het aannemen van eene dubbelzinnige politiek. Op eene zeer eigenaardige wijze trad deze aan den dag in 1814, kort vóór de teruggave van Java aan het Nederlandsche gezag, in de bekende muiterij der Bengaleesche troepen. Deze troepen waren in garnizoen te Jogja, Solo en elders op Java en nu zette niemand minder dan de Soenan tot de beweging aan; doch hij had tevens de slimheid het er heen te leiden, dat de samenzwering tegen het Europeesch gezag in plaats van te Solo, uitbrak te Jogja, niettegenstaande het hof aldaar aan het verraad geen deel had. Het Engelsche bestuur, dat toch spoedig zou aftreden, gevoelde geene roeping de zaak zeer ver te zoeken, en nam daarom genoegen met de uitlevering van den broeder des Soenans, die als zinneloos werd verwijderd. De lessen onder Daendels en Raffles ontvangen, die, gelijk wij op bl. 535 BC lazen, naar het oordeel van mannen als Muntinghe, Van Sevenhoven en vele anderen, voor goed de macht der Vorsten hadden gebroken, schrikten echter het Solosche hof niet af, om in Jogja tegen het Europeesche gezag te blijven intrigeeren. De beste weg om het gezonken aanzien des Rijks te herstellen, scheen om Jogja over te halen tot een stijd tegen de Europeanen onder belofte van hulp, doch met het voornemen tevens om die hulp niet te verleenen en integendeel c. q. den rol van 's Gouvernements bondgenoot te spelen. Zoo het wapengeluk onze Regeering

[1]) Een ambtenaar bij het Binnenlandsch Bestuur had de vriendelijkheid mijne aandacht op die grootere krijgshaftigheid der Jogjasche bevolking te vestigen. Hij meent dit ook bij een deskundig schrijver over de Vorstenlanden te hebben gelezen; zoomede te gelooven dat de ketjoe's, die Midden-Java onveilig maken, vooral van Jogja afkomstig zijn. — Voor de welwillende mededeeling mijn dank.

diende, kon Solo hopen om tot belooning van zijne hulp een gedeelte van Jogja terug te bekomen; mochten daarentegen de Europeanen het onderspit delven, dan kon de Soenan onder het masker van vriendschap, de nederlaag te gemakkelijker voltooien: zoowel in het eene, als in het andere geval kon de oorlog iets gunstigs uitwerken.

De uitslag heeft intusschen aan deze berekening nooit beantwoord. Zoo ook begon de door Daendels afgezette, doch onder het Engelsch bestuur op den troon herstelden sultan Sepoeh [1]) den oorlog tegen de Engelschen in 1812 op raad en met overleg des Soenans; het einde was echter, dat evenzeer deze met verlies van grondgebied werd gestraft. Teruggekeerd onder ons gezag werkten verschillende maatregelen omtrent de Vorstenlanden samen om Solo niet minder dan Jogja van ons te vervreemden; doch dit gaf dáár nooit aanleiding tot die onbewimpelde vertooning van misnoegen, welke hier ten toon gespreid en met Dipanegara's opstand besloten werd. De voornaamste raadgevers, raddraaiers en opstokers tot dien krijg zaten echter in Solo. De zoo invloedrijke kjaï Madja woonde in de nabijheid dier hoofdplaats, ontleenende zijn naam aan eene aldaar gelegen desa, waar hij geestelijke was. Dat de Soenan zelfs last had gegeven om Dipanegara ongemoeid te laten; dat slechts de tijdige overkomst van generaal De Kock eene uitbarsting te Solo heeft voorkomen; — deelde ik reeds mede (BC 543—556); en tot krachtvolle medewerking kwam het eigenlijk nooit. Berichten over de rebellen door den Soenan en zijne raadgevers zeker gemakkelijk te erlangen, konden wij niet behoorlijk verkrijgen; en de oproerige medevoogd Mangkoeboemi zwierf met een groot aantal vrouwen en kinderen der voorname muitelingen rond, zonder dat het ons ooit gelukte de juiste verblijfplaats te weten te komen, ofschoon ons bestuur overtuigd was, dat zij elk oogenblik te Solo bekend moest zijn.

Met dit gedrag had de Soenan niets anders voor dan om den oorlog te doen rekken, tot hij gelegenheid zou vinden om er voordeel uit te halen. Hij hoopte dat één van beiden gebeuren zou: óf dat wij ten langen laatste zouden overgaan Jogja te verkleinen en hem er een gedeelte van af te staan; óf wel dat wij

---

[1]) Op blz. 40 noot (1) herinnert Louw aan eene mededeeling van Valck, dat door de Engelschen belangrijke stukken o. a. het contract waarbij sultan Sepoeh op den troon werd hersteld uit de archieven werden gelicht „om redenen die zich gemakkelijk laten beseffen." — Naar het mij voorkomt had dan tevens wel vermeld mogen worden, dat dit contract in Van Deventers „Nederlandsch gezag" is afgedrukt als Bijlage LXXIV op bl. 314.

onze krachten in een langdurigen en nutteloozen krijg zouden uitputten, in welk geval hem de gelegenheid was gegeven om zonder gevaar het masker af te werpen.

II.

De intrekking van de Landverhuring.

Wat gebeurd zoude zijn, indien iets anders niet of wel geschied ware, is bij de beoordeeling van geschiedkundige feiten altijd in zoover eene ondankbare vraag, dat zij natuurlijk niet voor eene positieve beantwoording vatbaar blijkt, terwijl er de schaduwzijde aan verbonden is, dat „de beste stuurlui" het slechts voor het zeggen hebben. Nochtans onvruchtbaar behoeft eene dergelijke behandeling zeker niet te zijn; want de critiek, die ijvert om de oorzaken in het licht te stellen, brengt tal van bijzonderheden aan den dag, welke zoo zij al niet aan het doel beantwoorden, of wel voorbijstreven, toch uit een algemeen historisch oogpunt voor de kennis der zaken van belang zijn. Dit mag o. a. gezegd worden van de Landverhuring, aan wier regelloozen toestand sommigen voor een deel de oorzaak van de heerschende ontevredenheid, welke tot den opstand leidde, hebben toegeschreven; aan wier gewelddadige intrekking door anderen de schuld van het misnoegen is geweten; terwijl er zich nog eene derde meening voordeed, die in het een én in het ander de hoofdbronnen van de wijd verbreide ontstemming zocht.

Vóór 1816 verhuurden de vorsten en geapanageerden aan enkele ingezetenen gronden van weinig uitgestrektheid en in de nabijheid der hoofdplaatsen gelegen. Deze stukjes werden slechts voor korten tijd afgestaan en mochten alleen gebruikt worden om er groenten op te telen of wel om er eenvoudige lusthuizen van te maken. De resident Nahuijs, die in 1816 in één en later voorloopig in beide gewesten benoemd werd (DP 289), deed door zijn invloed deze landverhuring uitbreiden. Cultuurproducten voor de Europeesche markt, als koffie, enz. werden geteeld; hij achtte deze verhuring in het belang én van den landbouw, én — van hem zelf.

Over het algemeen maakt Nahuijs in zijne officieele correspondentie een sympathieken indruk; hij heeft heldere inzichten, schrijft goed, weet prinsen en grooten naar zijne hand te zetten.

In een artikel van den heer Kielstra over „Eenige personen uit den Java-oorlog", gepubliceerd door De Tijdspiegel van 1896, lezen wij wel dat Nahuijs' collega's niet zoo bijzonder met hem ingenomen waren; maar de regeering van Commissarissen-Generaal stelde steeds zijne diensten op prijs, waarvan hij ook stoffelijk de bewijzen ontving. Reeds maakte ik in noot (1) bl. 377 DP er melding van, dat hij in hoedanigheid van resident der beide Vorstenlanden een dubbel traktement genoot; ook werd, nadat een besluit van 20 Februari 1818 N° 35 organiek aan ieder der residenten van de Vorstenlanden een tafelgeld van f 500 's maands boven hunne bezoldiging was toegekend, bij een besluit van dien dag N° 36, aan die bepaling te zijnen behoeve terugwerkende kracht verleend, nl. te rekenen van den dag, dat de bediening was aanvaard; en wel in aanmerking genomen zijnde: „de buitengewone ijver voor den dienst van Zijne Majesteit, door den fung. Resident van Jogjakarta, den majoor Nahuijs, gedurende de waarneming van zijn post betoond, en aan hem een blijk willende geven van de goedkeuring, welke zijne verrichtingen wegdraagt."

Doch destijds wist de Regeering niet, dat Nahuijs op eigen gelegenheid nog andere wegen had geopend, om zich als resident voordeelen te bezorgen. Inderdaad is het te betreuren, dat hij als figuur van beteekenis verliest door zijne onmiskenbare drift om ten eigen bate de Landverhuring te exploiteeren; en men kan het m. i. zeker zeggen, dat bij de autoriteiten te Batavia, den Landvoogd er onder begrepen, nooit zulk een sterk uitgesproken vooroordeel tegen de Landverhuring zou hebben bestaan, indien de Resident tegenover deze aangelegenheid eene vrijere positie had weten in te nemen. Ongetwijfeld was het niet meer van den tijd, dat de hoofden van Gewestelijk Bestuur zelven zich binnen hun gewest met dergelijke handelingen inlieten. Niet slechts dat de waarde van Nahuijs' adviezen er door moest lijden, doch het verwijt kon ook niet uitblijven, dat wel verre van aan vrijen wil viel te denken, de Resident zijn invloed misbruikte om voor hem en zijne vrienden land in huur te erlangen. Van Sevenhoven meende echter dit laatste te moeten weerspreken. „Men heeft indertijd gezegd" — leest men in zijn „Kort Overzicht" (S) — „dat hij zijn grooten invloed gebruikt had om de prinsen en andere vruchtgebruikers daartoe over te halen, doch ik geloof, dat het dezen al tamelijk onverschillig was, of zij huur ontvingen van Europeanen of van Chineezen; de bevolking, alleen bedacht op het genot van het oogenblik, kon deze verhuring niet

anders dan voordeelig voor zich beschouwen; zij wisten, dat de Europeanen niet, als de Chineezen, door allerlei middelen hen uitzogen en het aanleggen der koffietuinen zelve stelde hen in de gelegenheid voor arbeid loon te ontvangen. Noch voor de vruchtgebruikers, noch voor de bevolking was hierin over het algemeen genomen dus gegronde reden van bezwaar gelegen."

De Regeering had omtrent het onderwerp geene regelingen getroffen. Mr. H. W. Muntinghe bracht als President van den Raad van Financiën, zijn op bl. 535 BC vermeld rapport van 14 Juli 1817 N° 65 uit, waarmede de Raad zich vereenigde. [1]) Het College ontraadde dientengevolge volstrekt de uitgifte van beplante gronden, en toonde zelfs maar zeer weinig sympathie voor den afstand van woeste gronden.

De Inspecteur-Generaal en diens Adjunct, de heeren Van Lawick van Pabst en Van de Graaff gingen met den Raad van Financiën mede.

C. C. G. G. namen intusschen geene beslissing, doch besloten, lezen wij bij Louw in noot (7) van bl. 49, „kort voor hun aftreden in Januari 1819, de beslissing van Z. M. den Koning in te roepen". De Schrijver doelt hier op het besluit dd. 8 Januari 1819 N° 5, hetwelk aldus luidt:

Is in deliberatie gebracht eene missive door den Inspecteur-Generaal en Adjunct-inspecteur-generaal van de landelijke inkomsten, geschreven op den 29^en December 1818 N° 25, daarbij ter voldoening aan het besluit van den 23 December 1817 N° 34, naar aanleiding van de missive van President en Raden van Financiën van den 14^en Juli 1817 N° 65, eenige consideratiën indienende omtrent het hun bevolen onderzoek nopens de bepalingen, welke ten aanzien van de uitgifte van gronden zouden kunnen worden aangenomen:

Gevende gemelde Inspecteurs bij dezelve missive de redenen op om welke zij meenen dat eene uitgifte van landen in het algemeen niet

---

[1]) Men zie het Tijdschrift voor Ned.-Indië, 1850, dl. II, bl. 307, waar ook in hoofdzaak het rapport werd afgedrukt, dat later Van Deventers „Landelijk stelsel" weder publiceerde, gelijk ik ter aangehaalde plaatse mededeelde. Alleen moet ik nog opmerken, dat de copie, voorhanden in de Eloutstukken van 's Rijks archief, den datum van 11 Juli draagt, en dat die dagteekening ook door het Tijdschrift voor Ned.-Indië werd overgenomen. De op 's Rijks Archief berustende afschriften der Eloutstukken werden echter helaas allerslordigst van de origineele overgeschreven, zooals ik mij hierover reeds beklaagde in de noten op bl. 567 BC; zij zijn derhalve niet altijd volkomen te vertrouwen. Het is eehter vreemd, dat in de Eloutcopie van het hierboven volgend besluit van 8 Januari 1819, waarin twee malen naar het rapport van den Raad wordt verwezen, ook telkens de datum van 11 Juli is gesteld, die nu eveneens door mij in 14 Juli werd veranderd.

was aan te raden, doch stellende daarbij tevens voor dat die enkele personen, welke uit de stilzwijgende toelating van het Gouvernement de hoop hebben opgevat, dat hunne reeds begonnen ondernemingen de goedkeuring en bekrachtiging van hetzelve zullen erlangen, eene uitzondering verdienen en aan hen de reeds ontgonnen en tot hunne onderneming onontbeerlijke gronden behoorden te worden gelaten onder zoodanige bepalingen als strekken kunnen om aan den eenen kant deze ondernemers voor verliezen te beveiligen en aan de andere zijde de belangen van het Gouvernement zooveel doenlijk te waarborgen.

En in aanmerking genomen zijnde,

Dat het onderwerp over eene uitgifte van landen, zoo min door den President en Raden van Finantiën in den tijd, als nu door den Inspecteur-Generaal, uit alle de belangrijke gezichtspunten, waaruit dezelve behoort beschouwd te worden, is verhandeld;

Dat een meer algemeen overzicht van alle de onderscheidene en belangrijke voordeelen van eene uitgifte van landen voor den landbouw, de nijverheid, den handel en wederkeerige betrekkingen van deze met inlandsche bezittingen tot het moederland wellicht tot andere uitkomsten zouden kunnen leiden;

Dat intusschen vooralsnog de zaak zoo niet is gebracht tot die rijpheid, dat zij geheellijk zou kunnen worden beslist of afgedaan en het ook groote nuttigheid heeft, dat dezelve, naar algemeene regelen van staathuishoudkunde booordeeld, door den Koning zelven worde beslist;

Dat desniettemin eenige voorloopige onderzoekingen zouden kunnen worden in het werk gesteld, welke in de onderstelling dat eenmaal eene uitgifte van gronden door Z. M. zou kunnen worden bepaald, aan de uitvoering spoed zouden bijzetten;

Dat ten aanzien van de overige personen, welke nu reeds eenige gronden in bezit hebben, dadelijke voorzieningen noodig zijn.

Zoo is goedgevonden en verstaan:

Eerstelijk: De missive van President en Raden van Financiën van den 14[en] Juli 1817 N° 65, alsmede de missive van den Inspecteur en Adjunct-inspecteur-generaal van de landelijke inkomsten van den 29 December 1818 N° 25 te brengen ter kennisse van het Departement van de Koloniën in Nederland, met verder te kennen gave, dat de kortheid des tijds niet gedoogt dat thans door Commissarissen-Generaal dit onderwerp vollediglijk in geschrifte behandeld wordt, doch dat die hunner, welke op het punt zijn naar het vaderland terug te keeren, bij behouden aankomst, volgaarne daarover hunne nadere consideratiën deswege zullen opgeven.

Ten tweede: Den Gouverneur-Generaal te verzoeken om zoodanige maatregelen te nemen als hij zal vermeenen nuttig te zijn, om te doen onderzoeken, wat bij de uitgifte van gronden, indien daartoe

eenmaal mocht besloten worden, zouden dienen te worden in acht genomen.

Ten derde: Den Gouverneur-Generaal wijders te verzoeken om zoo spoedig mogelijk te doen opnemen de gronden op welke enkele particulieren bij de missives van den Inspecteur en Adjunct-inspecteur-generaal bedoeld, reeds eenige ondernemingen begonnen hebben, en aan die ontginners die gronden tot zoodanige matige uitgestrektheid en onder zoodanige voorwaarden in eigendom of pacht af te staan, als na hen gehoord te hebben, blijken zal met hunne en 's Lands belangen overeen te komen.

Afschrift enz.

Hoe ongunstig echter C.C.G.G. zelven overigens omtrent de reeds onder het Engelsch tusschenbestuur uitgegeven gronden dachten, kan nog uit het volgende blijken. Dat bestuur had de onbescheidenheid gehad om gronden uit te geven, toen reeds C.C. G.G. op Java waren, zij het ook de overneming nog niet had plaats gevonden. Zoo waren o. a. als landhuurders opgetreden John Hunt in Banjoewangie van zeven stukken land, Charles du Pont in Pekalongan van den koffietuin Banjoematie, enz. Bij besluit dd. 19 November 1816 N° 4 vernietigden C. C. G. G. de concessie Hunt, doch behielden zich de overweging voor: „in hoever dien man te gemoet te komen" [1]). Hunt herinnerde een en andermaal bij request aan die belofte en dientengevolge werd bij besluit dd. 4 October 1817 N° 1 den resident van Banjoewangie aangeschreven om eene berekening te maken van de uitgaven, die Hunt reeds voor zijn land gedaan had, terwijl aan de residenten van Probolingo, Bezoeki en Pasoeroean werd opgedragen om met Hunt na te gaan, of er geene woeste gronden voor hem ter beschikking waren.

Du Pont kwam er echter minder goed af, ofschoon het rapport van 14 Juli 1817 had geadviseerd hem den koffietuin te laten: „uit aanmerking van de weinige uitgebreidheid der gronden, door den rekwestrant bezeten, van den afstand welken hem daarvan reeds onder het vorig bestuur is gedaan, en van de gunstige consideratie welke de rekwestrant, als burger en ingezetene en als vader van een talrijk huisgezin, meriteert" [2]). De Regeering namelijk bij besluit dd. 24 November 1818 N° 19 in aanmerking nemende:

Dat daargelaten in hoeverre het Britsche bestuur gerechtigd was tot den afstand van land in een tijdstip dat de teruggave van 't eiland

[1]) Rapport van C.C.G.G. aan het Opperbestuur dd. 23 December 1817 op bl. 232—233 van M. L. Van Deventers „Nederlandsch gezag".

[2]) Zie op bl. 347 dl. I. van S. Van Deventers „Landelijk stelsel".

aan het Nederlandsche Gouvernement was bepaald, er ten aanzien van deze vergunning verscheidene omstandigheden te zamen loopen, welke tegen de verzochte bekrachtiging ten sterkste militeeren, als zijnde het uit 't onderzoek en de door de Generale Inspectie overgelegde stukken ten duidelijkste gebleken:

Dat 't Britsche Gouvernement geen voornemen heeft gehad aan den Suppliant eene grooter uitgestrektheid grond toe te staan dan tot een bepaald einde dienstig was, te weten tot het oprichten eener indigofabriek.

Dat hetzelve hem aanvankelijk niet heeft willen vergunnen landen tot de aanteelt der plant, maar begeerde dat hij deswege overeenkomsten met de landvolkeren zoude treffen.

Dat het Britsch Gouvernement in het vaste denkbeeld stond, dat het Land ter grootte van 85 jonken, hetwelk hetzelve naderhand tot het cultiveeren van indigo op de opgegeven voorwaarde afstond, woest was en tot het bepaald oogmerk moest dienen om daarop indigo te planten.

Dat ten aanzien van de waarde van de daarop liggende koffietuinen het voormalig Gouvernement door valsche berichten is misleid geworden.

Dat het bij nader onderzoek is gebleken dat de Suppliant niet is in bezit van zoodanig stuk lands, als hem is afgestaan, maar integendeel van een stuk grond beplant met een aanmerkelijk getal koffieboomen;

Dat de Suppliant zich niet heeft bepaald tot het oogmerk waartoe hem de afstand was gedaan, als zijnde de aanleg der indigofabriek eerst onlangs op een zeer kleine schaal begonnen; en eindelijk

Dat ook uit de verzoekschriften van den Suppliant zelve niet is gebleken, dat zijne opgaven der waarheid overeenkomstig zijn geweest.

En nog in aanmerking genomen zijnde, dat 't met het belang van den Lande en het aangenomen stelsel overeenkomt, dat het Gouvernement zich in 't bezit der koffietuinen stelle en dat ook in een daarmede eenigermate overeenstemmend geval met C. Hunt in de residentie Banjoewangie op dit grondbeginsel is te werk gegaan.

Zoo werd besloten:

1° Het verzoek van Du Pont af te wijzen „en dienvolgens de verhuring van den koffietuin Banjoematie aan denzelven gedaan door het voormalig Britsch Gouvernement te niet te doen en buiten effect te stellen, zooals dezelve wordt te niet gedaan en buiten effect gesteld bij deze".

2° Den resident van Pekalongan op te dragen het stuk land terug te nemen met opgave der kosten, die Du Pont gemaakt had welke hem teruggegeven zouden worden. —

Dit alles toont voldoende aan, dat C.C.G.G. geenszins met

den afstand van grond aan particuliere landbouwondernemers waren ingenomen; zij twijfelden alleen of misschien niet ten slotte kon worden overgegaan tot de uitgifte van woeste gronden.

Onder deze indrukken en nadat Elout met Buijskes Indië hadden verlaten, bezocht de Gouv.-Gen. Van der Capellen in 1819 de Vorstenlanden, waarin hij ook in 1817 eene reis had gemaakt. Bij die gelegenheid kwam ter zijner kennis, dat uitgestrekte terreinen aan Europeanen en Chineezen in huur waren afgestaan en dat daaronder de resident Nahuijs en eenige zijner bijzondere vrienden behoorden. Den inspecteur Van de Graaff werd een gezet onderzoek opgedragen; zijn advies van 1821 luidde ongunstig over hetgeen had plaats gevonden. Het volgende jaar 1822 begaf de Gouv.-Gen. zich op nieuw naar de Vorstenlanden. Door Nahuijs te Jogja was een rapport dd. 2 Dec. 1821 ter verdediging van de Landverhuring geschreven; men vindt het op bl. 39 dl. I Ns en Bauds aanteekeningen er op bij Meijers Levensschets van Baud bl. 171 vv. Van de Graaff had bij een breedvoerig advies dd. 23 Maart 1822 andermaal zijne afkeurende meening blootgelegd; ook na herlezing blijf ik ongunstig denken over zijn betoog, hetwelk ik in het Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in Ned. Indië publiceerde, bl. 144 vv., dl. XLI 1890; niet in 1891, gelijk abusievelijk bij Louw bl. 51 vermeld.

Nicolaas Engelhard heeft Van de Graaff met enkele woorden niet onaardig geteekend. De gewezen Gouverneur van Java's Noord-Oostkust had het als Commissaris voor de overneming van de Molukken afgelegd en dientengevolge was hij bij de organisatie van den Raad van Indië niet in dat college opgenomen. Zijne weinig schitterende geldelijke omstandigheden trachtte hij te vergeefs als medeëigenaar van een particulier land in de Preanger met den bekenden Andries De Wilde te verbeteren; de Indische regeering — het is overbekend — was den landheeren niet genegen. Engelhard deed een beroep op Elout in Holland en daaruit vloeide van Engelhards zijde eene door mij op blz. 5 reeds vermelde particuliere correspondentie voort, waarin de Indische bestuursmaatregelen en de personen, die er toe medewerkten, niet altijd met lof werden besproken. Zoo schrijft hij ook dd. 12 Maart 1825 aan Elout: „Zijne Excellentie houdt zich te vast aan de opiniën van den Raad van Indië Van de Graaff, een zeer verstandig man, maar die de plank weleens mis slaat". — Hoe geheel anders inderdaad is b.v. de indruk, welken Van de Graaffs

rapport over de Landverhuring maakt; en die van „veel omvattende kennis" en „zoowel theoretische als praktische ervaring in staatshuishoudelijke aangelegenheden", welken een bevoegd beoordeelaar als J. P. P. Van Zuylen en Nyevelt verkrijgt van het door Van de Graaff gesteld rapport in 1825 door den Raad van Indië betrekkelijk het Indische muntwezen uitgebracht [1]); en eenerlei doorzicht toont hij ook in dat zelfde befaamde Landverhuringsadvies, waar hij toch tegen te reactionaire maatregelen waarschuwt, doordien „de vorsten niet dan met weerzin en als het ware gedwongen zouden toestemmen" (blz. 187 van het aangehaalde Nijverheidsopstel). Doch aan die waarschuwing heeft de Regeering zich ten slotte niet gestoord: de doorslag gaf het ongunstig advies dd. 30 Juni 1822 van den resident van Solo, baron De Salis, wiens voorstellen rechtstreeks tot de regeling van het intrekken der Landverhuring leidde, gelijk ons Louw in het breede mededeelt.

Met de hier vermelde stukken gewapend, toog de Landvoogd naar de Vorstenlanden. Hij was ontevreden en vond den staat van zaken ellendig. Vervuld met de gedachte, dat het Vorstenlandsch bestuur eens een einde moest nemen, oordeelde hij een staat van verarming beter dan een, die als de Landverhuring, vorsten, prinsen en bevolking tot meer welstand kon brengen. Bij gemis van alle regelingen was het zeker niet moeielijk daaruit voortvloeiende misbruiken aan te toonen, doch de Landvoogd zag die, naar het oordeels zijns opvolgers (DB), te zwaar in, dan wel mat ze te breed uit; de nieuwe richting stond namelijk aan zijne plannen tot reorganisatie in den weg, doordien „de steeds meer en meer verarmde en onvermogende staat der Hoven tot volvoering van een plan leiden moest, hetwelk onder het voortdurend stelsel van landverhuur naar het oordeel der Regeering nimmer konde bereikt worden." Nogal vreemd was het, dat de Landvoogd bovendien deze annexatie-plannen niet beter voor zich hield. Op bl. 555 van mijn artikel over Van der Capellen (BC) maakte ik melding van eene correspondentie van Nahuijs met Du Bus over de oorzaken van den opstand, en noemde brieven van 28 Augustus en 4 September 1828. In dit laatste schrijven bericht Nahuijs nl., dat toen de Gouv.-Gen. Van der Capellen in 1822 te Solo eene bijeenkomst hield, waaraan deelnamen de inspecteur-generaal Van de Graaff,

[1]) Bijdragen tot de kennis der Nederlandsche en Vreemde Koloniën. Utrecht, 1847. In de noot (1) van bl. 362 aldaar.

de resident van Solo, de Rijksbestierder, de regent Arong Binang en nog eenige andere heeren en hoofden, ten getale van 7 of 8 personen, de Gouv.-Gen. aan den Rijksbestierder opmerkte, hoeveel gelukkiger het eiland Java er aan toe zou zijn, indien het, in plaats van onder het Javaansche en het Nederlandsche gezag te staan, alléén aan het laatstgemelde onderworpen ware en indien het te Solo was, als in Bantam en Cheribon.

„Na zoodanige alleronvoorzichtigste opening" — schrijft Nahuijs — „gevolgd door de besluiten omtrent de landverhuringen, omtrent Djabarankah en Karangkobar (bl. 38 vv.), en door de vorderingen opzichtelijk de Bagelen en Banjoemas (bl. 45 vv.), moet men zich waarlijk over de lankmoedigheid en de lijdelijke gehoorzaamheid van het Solosche hof verwonderen en den eerlijken, ijverigen, niets dan goed bedoelenden afgetreden Gouverneur-Generaal beklagen, van het oor te hebben geleend aan mannen, weliswaar van algemeene kundigheden, doch geheel verstoken van plaatselijke kennis en ondervinding. De man toch van de minste ondervinding aan het Solosche hof zoude voorzeker nimmer zoodanig gewichtig staatsgeheim, met hoop op geheimhouding en op medewerking, aan den Rijksbestierder hebben toevertrouwd: aan den Inlander, die den meesten rijksgrooten, ja zelfs den Keizer in bloede bestaat. Hem op Cheribon, op Bantam te wijzen, en deze plaatsen als het voorbeeld van Soerakarta aan te halen, was zooveel als hem te zeggen, wat de voormalige sultans en grooten van Cheribon en Bantam geworden zijn, dat zullen Uwe keizers en prinsen ook eens moeten worden. En indien men het noodzakelijk had geacht om deze gevaarlijke bekendmaking aan den Rijksbestierder te doen, dan had men immers moeten beginnen, om in de eerste plaats zijn eigen belang en grootheid zóódanig met de inwerkingbrenging van 's Gouvernements plannen te verbinden, dat hij bij dezelve zich en zijne nakomelingschap een altoos durend voordeel en hoogen rang gewaarborgd zag."

Alvorens de Regeering een besluit in zake de Landverhuring nam, meende Zij de Vorsten omtrent Hare ongunstige meening te moeten inlichten; en zoo werd o. a. dd. 14 Januari 1823 aan den Soenan geschreven: „dat hetgeen met de landverhuringen gebeurd was, door den Gouverneur-Generaal niet konde worden goedgekeurd en wel 1° omdat volgens de bestaande aloude gewoonten en bepalingen geen stukken gronds in de Vorstenlanden mochten worden verhuurd aan Europeanen of Chineezen enz., en in de tweede plaats omdat de gedachte verhuringen waren geschied buiten

de toestemming der Regeering en zonder zelfs dat die toestemming was gevraagd geworden, hetgeen dus geheel en al aanloopt tegen de verplichtingen van het Soerakartasche rijk omtrent het Nederlandsch Gouvernement en tegen de oude gebruiken, die dat Gouvernement steeds heeft willen bewaren; dat de Gouverneur-Generaal niet twijfelt of Zijn Kleinzoon zal in al de handelingen van het Gouvernement, zoowel omtrent hem als omtrent den Soesoehoenan van Zijnen vader, opgemerkt hebben met welke getrouwheid en nauwgezetheid de Hooge Indische Regeering de beloften vervult, die zij aan hem gedaan heeft en de overeenkomsten naleeft, die zij met hem heeft aangegaan."

Eene beschuldiging tegen een onzer Inlandsche vorsten, dat hij de akte van verband des bewust overtreedt, is zeker wel het meest ernstige geval, dat zich in de teere verhoudingen tusschen de Regeering en de Haar ondergeschikte potentaten kon voordoen, zoolang men op prijs stelt in vrede en vriendschap te leven. Hier wordt zulk eene schending den Soenan op de meest onaangename wijze te kennen gegeven — en dan te bedenken dat de gansche beschuldiging ongegrond was! Er waren volstrekt geene zoo stellige bepalingen, die den Vorsten het recht tot landverhuring ontzeide, als dit schrijven voorop stelde; de zeer verstandige man, die de plank wel eens mis sloeg had ook ten deze zijne goede zijde getoond, door er uitdrukkelijk aan te herinneren, dat de Landverhuringen „niet zijn daargesteld tegen eene bestaande of bekende wet, en bijgevolg op zich zelve niet kunnen gehouden worden voor eene ongeoorloofde daad of zaak" (bl. 186 van mijn Nijverheidsopstel). En afgescheiden van dit alles, 's Regeerings eigen vertegenwoordiger had die handelingen bewerkt en ze aldus met zijne verantwoordelijkheid gedekt! „Was er meer noodig" — meent Du Bus — „om, nadat alle de landverhuringen met voorkennis en onder de goedkeuring van 's Gouvernements ambtenaar, den Resident, hadden plaats gehad, de goede gezindheid van een Javasch vorst te doen wankelen, en de goede trouw van het Gouvernement meer te schokken en onder verdenking te brengen dan door te beweren, dat de toestemming van het Gouvernement nooit was gegeven voor eene daadzaak, welke in geschrifte onder Gouvernements zegel door den eersten Gouvernementsambtenaar ter plaatse zelve was erkend en toegestaan geworden? In dier voege werd aan de beide hoven geschreven toen de zaak nog niet tot rijpheid was gekomen, en er slechts

besloten was om de huurtermijnen tot twee à drie jaren te verminderen."

De Soenan ontving den ongelukkigen brief met eene waardigheid, die zich bij den Javaan niet licht schijnt te verloochenen; hij antwoordde hem ontvangen te hebben „met belangstelling en onder betuiging van zijn leedwezen over het gebeurde"; doch tevens schreef de resident De Salis dd. 24 Febr. 1823 — wiens rapport, gelijk ik zeide, tot de te nemen resolutie rechtstreeks heeft geleid — dat het hem getroffen had: „dat Zijne Hoogheid na lectuur van den brief zeer onthutst was, en mij, ofschoon doordrongen van de noodzakelijkheid van den maatregel, vele zwarigheden opperde, die er voor hem in de executie van den last gelegen waren; speciaal merkte Zijne Hoogheid aan, dat de uitgegeven huurcontracten der verhuurde landerijen met zijn zegel voorzien en bekrachtigd waren, en dat door het verbreken van die contracten zijn zegel eene groote vernedering zou ondergaan, en dat het voorts zeer moeielijk zoude zijn de zaken met de huurders te schikken." — Ook de nadere letteren aan de Regeering van resident De Salis dd. 8 April 1823 gewaagden van de misnoegdheid en onaangename gewaarwordingen des Soenans uit hoofde van de Landverhuring, welke ontevredenheid hij bij twee bezoeken van den Resident aan den dag legde. Het Bestuurshoofd schreef echter tevens dat de Vorst „verkeerde indrukken" had gekregen, die hij, Resident, had weten weg te nemen, doch Du Bus is van oordeel geweest, dat op die wijze het misnoegen des Soenans „toen ter tijd door den Resident zeer listig omkleed en bedekt" werd.

De brief van De Salis werd nader behandeld in het „Gelezen" sub *c* van de befaamde resolutie dd. 6 Mei 1823 (L 621), Staatsblad 1823 N°. 17, die aan de Landverhuring radicaal een einde maakte. Bij dezelfde resolutie werd den Soenan, in antwoord op zijn schrijven, een nieuwen brief toegezonden, die wel verre van den Vorst neder te zetten, hem nog meer moest ontstemmen. Immers daarin gaf de Gouv.-Gen. te kennen: „dat het hem is toegeschenen, dat Zijne Hoogheid de Soesoehoenan meer moeielijkheden in de bewuste zaak vindt, dan daarin wezentlijk gelegen zijn en gevonden zullen worden, wanneer Z. H. met eene oprechte gezindheid tot medewerking de hand legt aan de uitvoering van hetgeen bij den brief van 14 Januari is voorgeschreven; dat de Gouverneur-Generaal te wel met de gevoelens van Z. H. bekend is om niet overtuigd te zijn, zoowel van Zijne verkleefdheid aan

het Nederlandsche Gouvernement, als van Zijn vertrouwen op de goede gezindheid van hetzelve ten Zijnen opzichte, en dus geenszins veronderstellen kan, dat Z. H. zoude wenschen moeielijkheden en zwarigheden te opperen, die van achteren zouden blijken slechts gezocht te zijn; dat het echter mogelijk zoude zijn, dat Z. H. in deze zaak het oor geleend had aan raadgevingen van lieden, die niet belangeloos zijn [1]), maar integendeel voordeel hebben om het kwaad te laten voortduren, hetwelk de Gouverneur-Generaal door Z. H. wenscht te herstellen; dat uit dien hoofde hij, Gouverneur-Generaal, vastelijk had besloten aan den voorgenomen maatregel de hand te houden, omdat deze maatregel ten doel heeft om aan een ieder en een iegelijk wien het aangaat, te doen gevoelen, dat het Gouvernement geene inbreuken toelaat op bestaande wetten en verordeningen, en tevens omdat die maatregel tot bevordering van de ware belangen en van de duurzame welvaart van de landen van Z. H. strekten; dat de Gouverneur-Generaal het echter aangenaam is, aan Z. H. te gelijkertijd te kunnen verklaren, dat hij, Gouverneur-Generaal, met veel genoegen uit de voorstellen van den Soesoehoenan had gezien, dat Z. H. niettegenstaande de zwarigheden, welke Zij vermeend heeft aanvankelijk in deze zaak te ontmoeten, nochtans zich bereidwillig toont om dezelve volgens de wenschen van het Gouvernement te schikken."

Deze fraaie letteren, zoomede die gericht aan den Sultan te Jogja, waren vastgesteld bij art. 2 der hooger genoemde resolutie; art. 4 van datzelfde besluit kende eene tevredenheidsbetuiging toe aan den in het Solosche gevestigden onafhankelijken prins Mangkoenegara: „omtrent deszelfs betoonde bereidwilligheid om tot het daarstellen der heilzame bedoelingen van het Gouvernement met al zijn vermogen mede te werken" (L 624). De Soenan kon zich nu hieraan spiegelen!

Het is niet gebleken, in hoever De Kock als Luitenant-Gouverneur-Generaal aan de resolutie heeft medegewerkt. Hij was het in zijn op bl. 294 DP sub 24° vermeld advies van 1826 niet eens met Mac Gillavry, die in de Landverhuring zelve een oorzaak tot opstand meende te zien. „Ik wil daarom niet zeggen" — laat hij hierop volgen — „dat het verhuren van landen aan particulieren goed was voor degenen aan wie de landen toebehoorden, maar het kon voordeelig zijn voor al de ingezetenen, die op de landen

[1]) Als de ex-resident Nahuijs??

waren gevestigd, omdat zij daardoor bevrijd worden van de menigvuldige knevelarijen door hunne hoofden gepleegd, en... de huurders hadden dadelijk belang om dezelve te beschermen en wel te behandelen, ten einde verhuizingen te voorkomen, en die landen zouden waarschijnlijk, zoowel voor de huurders als voor de handeldrijvende gemeente ruime bronnen van winst hebben aangeboden, en mitsdien voor het algemeen nuttig zijn geweest."

Doch van dit oordeel ten gunste der handhaving van de Landverhuring blijkt niets toen de groote maatregel er tegen werd genomen. „Jammer voorzeker" — luidt de ontboezeming van Du Bus in zijn rapport van 1827 (DB), tegen den man, die den Schrijver zeide te verachten, men zie het op bl. 17 vermeld opstel van Kielstra — „Jammer voorzeker, dat indien de Luitenant-Gouverneur-Generaal tijdens de beraadslagingen der Regeering over dit onderwerp dezelfde gevoelens is toegedaan geweest, een hoofdambtenaar, die een zoo gewichtige betrekking bekleedde, zijn invloed niet heeft kunnen gebruiken om in eene zoo belangrijke zaak, zoo niet de Regeering van het besluit terug te houden, althans om dezelve daarna nog tijdig van den genomen maatregel te doen terugkomen, toen de min gunstige staat der hoven reeds de ontevredenheid verraadde, die 's Gouvernements handeling bij de Javasche vorsten verwekt hadden. En het ware in alle geval voor de eer van den Luitenant-Gouverneur-Generaal te wenschen geweest, dat van deszelfs bijzondere gevoelens in de notulen der Indische Regeering aanteekening ware gehouden."

De Kock was overigens van oordeel (altijd in 1826), dat de maatregelen der intrekking „wel eenige aanleiding tot de onlusten (konden) hebben gegeven, vooral te Jogjakarta, daar de huurders dadelijk door aanzienlijke sommen gelds schadeloos zijn gesteld, hetgeen men beweert dat de pangerang Dipanegara zeer heeft mishaagd." [1])

De verhuurde landen moesten nl. aan de Inlandsche bezitters worden teruggegeven: „behoudens het recht der huurders op de verhuurders tot terugvordering der voorgeschoten huurpenningen, of tot zoodanigen andere schadeloosstellingen, als zij vermeenen zullen hun toe te komen." Men kan zich zoo voorstellen, wat van dit vermeenen terecht kwam. De inhaligheid der Europeesche huurders, Nahuijs niet uitgezonderd, verplichtte dan ook de Regeering bij resolutie dd. 15 Juli 1823 N°. 15 nader te bepalen, dat de

[1]) Verg. DP 341—343.

schadeloosstellingen moesten berusten op het beginsel van schadevergoeding en niet van winstderving en dat zij alzoo behoorden te bestaan: „in de teruggave van het welbesteede en doelmatig ingestoken kapitaal, vermeerderd met een billijken interest van hetzelve, behoudens dat daarop in rekening worden gebracht de vruchten en inkomsten reeds genoten" (verg. DP 386 noot 2). Doch zelfs met deze beperking kan men wel nagaan, hoe bezwarend de teruggave voor de niets bezittende Inlandsche grooten moest zijn. Om niet te spreken van de verbruikte voorschotten, wat voor den ondernemenden Europeaan een welbesteed en doelmatig ingestoken kapitaal mocht heeten, was het volstrekt niet voor den Inlander, die niet in koffie en andere Europeesche producten wist te handelen, die gewoon was bij den dag te leven, voor wien kostbare Europeesche landhuizen enz. geene genoegzame waarde hadden. Te Jogja waren te weinig landen verhuurd, dan dat er het besluit ver kon reiken. Te Solo echter was het een ander geval: alhier ontstond onder de grooten bij het bekend worden der verordening eene algemeene beweging, die slechts voor een deel tot rust kon gebracht worden door de bereidverklaring des Rijksbestierders tot het betalen der schadeloosstellingen. Dit althans heeft hijzelf verhaald aan Nahuijs in 1828, toen weder resident geworden. In zijn op bl. 23 vermeld schrijven van 4 Sept. 1828 deelt toch de Resident aan Du Bus het volgende mede:

„Wanneer ik eergisteren in een lang gerekt gesprek met den Rijksbestierder, denzelven mijne tevredenheid aan den dag legde over de openhartigheid des Keizers [1]), en hem opmerkte hoezeer het er voor Nederland, en voor het rijk van Soerakarta wenschelijk ware, dat tusschen dezelve een wederkeerig vertrouwen en goede verstandhouding onafgebroken plaats vond: voor eerstgenoemde, omdat bij een oorlog veel bloed en veel schatten verloren gaan, en voor laatstgenoemde, omdat het einde van haar Rijk, zoowel als de verwoesting van alle hare landen dan voorzeker niet meer verre af was door de uitzending van eene ontzettende Nederlandsche militaire macht, trad de Rijksbestierder in de volgende détails omtrent het vroeger te Soerakarta plaats gevondene.

„Dat toen de besluiten omtrent de terugneming der verhuurde landerijen, en het betalen der groote schadeloosstellingen aan het Solosche hof waren bekend gemaakt, hetzelve in de grootste verlegenheid was gedompeld, en dat er alstoen langdurige beraad-

[1]) Verg. bl. 555—556 BC.

slagingen hebben plaats gevonden vóórdat men tot een besluit konde komen, of men al of niet aan 's Gouvernements orders zoude gevolg geven.

„Dat ofschoon het bij den Keizer besloten was 's Gouvernements orders te gehoorzamen, verscheidene prinsen onwillig bleven hunne landen op deze onéreuse voorwaarden terug te nemen en zich voor aanzienlijke schadeloosstellingen te verbinden, waarom dan ook hij, Rijksbestierder, is verplicht geweest voor velen deze schadeloosstellingen in zijn naam te beloven, ofschoon de teruggegeven landen nooit aan hem hadden toebehoord."

Nahuijs besluit deze mededeeling aldus:

„De waarheid van deze aanhaling wordt gestaafd door de, door den Rijksbestierder geteekende beloofde schadeloosstellingen van Sempoe, Getas en meer anderen."

Terwijl dus de ontevreden grooten dachten aan eene samenspanning tegen het Gouvernement, had resident Nahuijs, wegens het meeningsverschil over de Landverhuur, verlof naar Nederland genomen. De afgetredene wās echter te Batavia nog niet scheep gegaan, toen hij een afscheidsschrijven ontving van den staatsdienaar, die met den Rijksbestierder de verheffing van den toenmaligen Soenan had bewerkt, prins Boeminotto (bl. 11). Het schrijven van dezen „doodarmen verhuurder", zooals Louw hem noemt (bl. 58 noot 1), luidt aldus:

Brief van den Pangeran Ario Boeminotto onder aflegging van vele groeten aan zijn vriend den heer ridder luitenant-kolonel H. G. Nahuijs te Batavia, aan wien wordt toegewenscht, dat zijn leeftijd verlengd worde, zijn welvaart, geluk, grootheid en voorspoed voortduren.

Nademaal Zijne Excellentie den Heer Gouverneur-Generaal of het Gouvernement een bevel aan Zijne Hoogheid den Soesoehoenan heeft gegeven, namelijk dat alle Javanen of Zijne Hoogheid zelve geene landen aan overwallers, dat zijn Europeanen, Chineezen en gelijk gestelde natiën mogen verhuren, in pand geven, of voor schulden in bezit geven, en dat alle landen, welke bereids aan Europeanen, Chineezen of gelijk gestelde overwalsche natiën mochten zijn verhuurd, aan de respectieve eigenaren zullen moeten worden teruggegeven, terwijl de landhuurders alsdan aanspraak zouden kunnen maken op de door hen voor die landen gemaakte onkosten, die zij van de verhuurders kunnen eischen, en dat de verhuur van landen met eene tijdsbepaling van drie jaren en met een voorschot van een half jaar pacht kan worden voortgezet [1]);

[1]) Zie art. 1 van Staatsblad 1823 No 17.

Zoo geef ik UEdGestr. bij deze kennis, dat Z. H. de Soesoehoenan hierover ontevreden is, wanneer er dienaangaande geene verandering plaats vindt. Met vele woorden was Z. H. door den WelEdGestr. Heer De Salis, resident, omtrent de verhuurde landen aangesproken, zeggende dat die landen door de huurders bedorven zouden worden [1]) en dat zij zouden strekken tot verzameling van slecht volk, hebbende hij, Resident, met dit alles bedoeld de goedkeuring van Z. H. den Soesoehoenan te zullen verkrijgen tot het terugnemen der reeds verpachte landen. Niettegenstaande dit alles was toch het genomen besluit van het Gouvernement verre van de intentie van Z. H. den Soesoehoenan, zoodat daardoor Z. H. zich thans in een bedroefden staat bevindt, alsmede alle de pangerans, regenten en anderen, wiens landen reeds verhuurd zijn. Ook de Europeanen, Chineezen en anderen, die landen gehuurd hebben, zijn in de uiterste verlegenheid.

Redenen waarom ik de vrijheid neem deze letteren aan UEdGestr. te schrijven, in het vertrouwen, dat ik als de oudste van des Soesoehoenans hof gerekend worde, en dientengevolge niet onbewust ben van de zware gemoedsgesteldheid en innerlijke gevoelens van mijn Vorst, alsook van alle Hoogstdeszelfs bloedverwanten, regenten en die van alle Javanen van dit Rijk, als ook zonder twijfel van alle Europeanen en anderen, die in huur bezitten eenig land, hetwelk onder dit Rijk behoort.

Daar alsnu UEdGestr. binnen kort naar Nederland vertrekt, zoo is mijn vriendelijk verzoek, dat U al de hierboven aangehaalde klachten en al de verdere omstandigheden, die daaruit onstaan kunnen, aan de grooten in Nederland kenbaar maakt, ja zelfs dat deze zaak aan Z. M. den Koning der Nederlanden voorgelegd worde, zoodat ik dit alles aan UEdGestr. overlaat. Verder wensch ik U uit grond mijns harten allen mogelijken voorspoed op Uwe reis naar het vaderland en smeek den Almachtige, dat hij U in al Uwe pogingen en wenschen wil zegenen.

Daar het geschift door mij eigenhandig is opgemaakt, zoo verzoek ik UEdGestr. om verschooning, indien er eenig onbetamelijk woord in mocht voorkomen.

Ook heb ik dit geschrift aan den heer Dezentjé overhandigd, met verzoek het in de Hollandsche taal over te brengen, en zulks met deze in een couvert van mij aan U over te zenden.

Geschreven op Dinsdag, den 29^{n} van het licht Jawal in het jaar Djei 1750 of den 8^{n} Juli 1823.

Deze brief zal wel niet, denk ik, zonder eenige ingeving van

---

[1]) Nahuijs in zijne Memorie van 1826 verwijt met de eigen woorden aan De Salis deze ongunstige voorstelling omtrent nijvere Europeesche planters: zie Louw bl. 71.

een belanghebbend landheer aan resident Nahuijs zijn geschreven. Hij was destijds een gevallen grootheid en dat Inlanders een Europeaan verzoeken hooger op te gaan bij 's Lands vertegenwoordiging, bij den Koning, is evenmin gewoon. De brief zelf — al vraagt de Schrijver hoffelijk verschooning voor mogelijke fouten — laat in duidelijkheid en strekking niets te wenschen over en men vindt hierin althans niet terug de onkunde van de Vorstenlandsche grooten, waaromtrent Van Sevenhoven in zijn „Kort Overzicht" (S) klaagt: „Ik ben verplicht om de brieven, die de Rijksbestierder moet schrijven, zelf voor hem op te stellen, omdat alle die hij nog geschreven heeft over zaken van belang zoo weinig waren in den geest, die bedoeld werd, en met zooveel onachtzaamheid waren te zamen gesteld, dat men moeielijk konde begrijpen, wat er in gemeend wordt." Misschien wisten de heer Dezentjé, die de verzending en vertaling op zich nam, en Nahuijs, die het stuk den Minister liet lezen bij zijn aankomst in Nederland, er wel meer van. Zooals Nahuijs zelf dien brief weergeeft, is de slotzinsnede geheel weggelaten; zij is echter opgenomen in het op bl. 336 DP vermeld, den Koning aangeboden schrijven van D. Boelen Schuurman, gedagteekend Utrecht, 21 December 1829 en handelende over de oorzaken van den opstand. Ook in andere opzichten wijken trouwens de vertalingen af. Doch al wenscht men aan de spontaneïteit van den brief te twijfelen, dan ligt daarin nog geene reden om twijfel te koesteren aan de uitgedrukte gevoelens van misnoegen over den in ieder geval veel te radicalen maatregel omtrent de Landverhuring: verg. DP 365 en BC 540—541; uit dien hoofde was de minister Elout alleszins gerechtigd om mede in dat schrijven het bewijs te zien, dat de intrekking den economischen staat der Vorstenlanden had verstoord, gelijk hij deed, blijkens § 30 zijner missive van 27 Nov. 1826 (zie mijn op bl. 22 vermeld opstel in het Tijdschrift van N. en L. bl. 187).

Voor de regeling van de schadeloosstellingen, aan de landhuurders uit te keeren, was dd. 3 Februari 1824 benoemd eene commissie bestaande uit Van Sevenhoven, resident van Solo; Smissaert, resident van Jogja; Mac Gillavry, 2e resident van Solo. In de beide Vorstendommen werd de zaak niet op dezelfde wijze ten einde gebracht. Te Jogja namelijk zouden de schadeloosstellingen uit de kas van den Sultan terstond worden gekweten; te Solo daarentegen zou zulks geschieden, al naar gelang de koffietuinen produceerden. Zij werden daartoe gesteld onder opzicht van Gouvernements-ambte-

naren, en de huurders ontvingen tot het overeengekomen bedrag de waarde van het product der tuinen, naar gelang zij jaarlijks voortbrachten. Te Jogja werden daarentegen de tuinen voor rekening van den Sultan geadministreerd en de voordeelen er van kwamen hem dus rechtstreeks toe. De residenten waren verplicht op alles toezicht te houden. Waarop kwamen nu deze regelingen feitelijk neder? Aan de grooten was het beheer hunner landen zoo niet uitdrukkelijk dan toch feitelijk ontnomen: Gouvernementsambtenaren kregen er alles te zeggen; en pachtsommen zagen zij niet meer. Alles toch ging op in de administratie, in de terugbetaling der voorschotten en in de uitkeering der schadeloosstellingen, terwijl zulk een beheer niet van dien aard was, dat er nog wat voor de Inlandsche landbezitters overbleef. Niet de kleine lieden leden er onder, doch wel hunne hoofden, en bovendien nu moesten de opgezetenen arbeiden onder Gouvernementstoezicht, hetwelk, zooals de toestanden destijds zich voordeden, allicht gestrenger, methodischer was, dan dat der Landheeren. Het komt mij voor, dat Van Sevenhoven, wiens oordeel, als oud-lid van de op vorige bladzijde vermelde Vereveningscommissie, over de gevolgen van den intrekkingsmaatregel niet geheel onbevooroordeeld kon zijn, dat onderscheid eenigszins voorbij ziet, waar zijn „Kort Overzicht" (S) betoogt, dat het intrekken van de Landverhuring en de in opstand uitgebroken ontevredenheid in geen enkel verband met elkander stonden. Hij stelt in het licht dat de verhuurder toch het vooruitzicht had het land, nadat de huurtijd afgeloopen was, verrijkt door kostbare koffietuinen te zullen terugkrijgen; en de Javaansche verhuurder bleef onder dezelfde omstandigheden verkeeren. Hem toch was verzekerd de som waarvoor hij zijn land verhuurd had, jaarlijks te zullen ontvangen en zelfs was hem de bemoeienis van het land overgelaten, mits hij de koffietuinen maar niet liet verwaarloozen, daar het Gouvernement de vorderingen van de voormalige huurders had gewaarborgd. Ook bij de bevolking maakte dit geene verandering te haren nadeele. De tuinen toch werden door bezoldigden van het Gouvernement of onder opzicht van den resident bearbeid; de arbeid door haar verricht werd meest overal betaald; en dit was het belang der verhuurders, evenzeer als het hun belang was de Javanen goed te behandelen. In Jogja werden inderdaad aanzienlijke sommen aan de huurders terstond uitgekeerd, maar het waren gelden, die toch in des Sultans kas renteloos lagen (sic), en de Sultan ontving met voordeel

dadelijk de waarde der producten. „Ook moet ik hierbij voegen" — vervolgt Van Sevenhoven, m. i. evenzeer niet geheel juist — „en elk zal dit nog weten, dat toen het Gouvernement de intrekking der verhuurde landerijen gelastte en het verder verhuren verbood, op gronden, die duidelijk ontwikkeld zijn in de memoriën daarover gediend, men wel veel gesproken heeft over de hardheid der huurders aangedaan, ja er waren zelfs die dit eene onrechtvaardigheid en willekeurige daad van het Gouvernement durfden noemen, alsmede over de voordeelen, die deze groote uitbreiding der koffiecultuur zoude geven aan de schaal van den handel en ter bevordering van particuliere welvaart enz. enz., maar dat niemand heeft gezegd of beweerd, dat deze handeling van het Gouvernement op de Javaansche bevolking eenigen nadeeligen indruk zoude maken, veel minder dat dezelve aanleiding zoude hebben kunnen geven tot een opstand; en voorwaar onder de vele personen, die zich tegen de intrekking der verhuring luide verklaard hebben, zouden diegenen onder hen, die dit konden weten — en dit waren de belanghebbenden — niet hebben verzuimd ook breed uit te weiden tegen de gevolgen, die deze intrekking voor onze veiligheid zoude hebben, en onder de redenen, die dringend ingebracht zijn om deze intrekking te voorkomen en naderhand om deze ongunstig te beoordeelen, zoude er zeker geene geweest zijn, die sterker gewerkt had; terwijl ook aan den anderen kant onder de kundige en voorzichtige mannen, die ampel tegen de verhuring geschreven hebben en alle belangen hebben overwogen, geen enkele is geweest, die van dien kant de zaak beredeneerd hebben en zeker zoude het hun aandacht niet ontslipt zijn, evenmin als aan de Hooge Regeering zelve, die de intrekking bevolen heeft. Trouwens hoe zoude in dien maatregel grond tot een opstand te vinden geweest zijn? En daarom is het zoo vreemd, dat men daarmede nu voor den dag komt; althans ik houd mij overtuigd, en alle Javanen van aanzien, die ik daarover gesproken heb, hebben mij erkend, dat deze geheele zaak geen indruk bij Dipanegara heeft verwekt en nog minder hem zoude vervoerd hebben tot den opstand; en als wij het karakter der groote Javanen en de geschiedenis van de Vorstenlanden nagaan, dan zullen wij wel vinden, dat personeele beleediging, onthouding van uiterlijk aanzien en dergelijke hen vervoeren tot uitersten, maar nimmer de publieke belangen. De aanzienlijke en geringe Javanen zijn elkander daarin gelijk. Ik herinner mij uit de geschiedenis van

den 16-jarigen oorlog in de Vorstenlanden, die in 1757 geëindigd is, dat prins Mangkoeboemi, naderhand sultan van Jogjakarta, zich met zijn dapperen schoonzoon Mangkoenegara, die voor hem van zoo groot nut was, oneenig maakte, omdat deze eenige vrouwen was machtig geworden, en die voor zijn serail had genomen, in plaats van hem dezelven aan te bieden, en dat deze vijandschap nooit verzoend is, en zoo zijn er vele voorbeelden."

Was voor Van Sevenhoven het adviseeren in deze aangelegenheid, nu Commissaris-Generaal en Opperbestuur over de intrekking hunne ontevredenheid zeer scherp hadden uitgesproken, reeds eenigszins moeielijk, voor hem toch, die het rapport van Van de Graaff indertijd met Mac Gillavry toegejuicht (bl. 147 van mijn opstel in het Nijverheids tijdschrift) en die instemmend aan de uitvoering van den maatregel medegewerkt had; — voor De Salis, wiens advies rechtstreeks met de intrekking verband hield, moest zijn op bl. 295 DP vermelde Pro Memorie van 1828 nog meer te denken geven. Hij redt er zich echter op eene waardige wijze uit. Hij verklaart zich geen volstrekt tegenstander van de Landverhuur en erkent, dat het wonen van Europeanen in de binnenlanden der vorsten een middel kan zijn om land en volk onder een meer milddadig en verlicht bestuur te brengen, en er meer orde en regelmaat in te voeren: „evenwel den stand nagaande, waarin zich het geheele Mataramsche rijk bevond, tijdens die verhuring, als door een samenloop van omstandigheden in een compleeten staat van regeeringloosheid en ontbinding gevallen" kon men geene goede verwachting koesteren van een verhuur van geïsoleerde landstreken aan zoovele als het ware op zich zelf staande personen, die ieder naar zijn wil en zijne belangen deze landen zouden regeeren, naar het beginsel om zooveel mogelijk gedurende het tijdvak van huur winsten te genieten; terwijl noch het ontzenuwd en gebrekkig Inlandsch bestuur, noch het weinig krachtig Europeesch gezag daarop contrôle zou kunnen uitoefenen. „Ik zeg hier contrôle" — vervolgde De Salis — „dewijl het hier niet geldt de personen van edeldenkende beginselen, noch ook in zeker opzicht, die door eigen vlijt en arbeid, kennis van het land, de zeden en gewoonten van het volk, gerangschikt kunnen worden als nuttige voorwerpen tot meerdere uitbreiding van den landbouw, verbetering van de toomeloosheid en onbeschaafdheid der opgezetenen; maar wel dezulke, die geheel ontbloot van deze noodwendige hoedanigheden, slechts konden strekken om de ingezetenen van het

eene juk onder het ander te brengen, en alleen hunne grootheid en eigen belangen najagende en zich aan niets storende wat naar orde en regelmaat lijkent, oorzaak moeten worden van eene vermeerdering van den reeds zoo wankelenden staat van rust en van de verdere verbreking van het slecht en gebrekkig gezag. Terwijl het verder eene ontegenzeggelijke waarheid is en door daadzaken geprouveerd, dat die verhuur een middel gaf aan vele rijksgrooten en mindere hoofden om, voor een moment hunne behoeften voldoende, zich voor het vervolg geheel buiten staat te stellen om zich te kunnen erneeren, en dezen dus tot middelen moesten of zouden hebben moeten komen om hierin te voorzien door onéreuse en kwade handelingen. En zonder nu hierbij langer stil te staan of na het zoo vele daarover gezegde te herhalen, kunnen wij het daarvoor houden, dat de verhuur .... wel geene dadelijke oorzaak is geweest tot den opstand door Dipanegara daargesteld, maar wel gelegenheid heeft gegeven om vele misnoegden en van middelen van bestaan ontbloote prinsen en hoofden te doen voorkomen, en daarbij meerdere ongeregeldheid in het algemeen bestuur, waardoor van zelve eene gemakkelijkheid moest voortvloeien tot een opstand. Men beschouwe slechts wat de mede-oorzaak is geweest des opstands in het Cheribonsche door de verhuur van landen, om te weten hoe nadeelig zoodanige mesure voor de rust is [1]). Gaarne nochtans maken wij deze zelfde toepassing op den maatregel tot intrekking van die verhuur: 1° omdat de Keizer en de Rijksgrooten van beide Hoven vermeenden daardoor tekort te zijn gedaan in hunne rechten over deze landen. Ik zeg v e r m e e n d e n, dewijl dit toch zeker het geval niet is, daar, zoo daartoe geene andere gronden waren, artikel 15, 16 en 17 van het contract met den Keizer van den 1^{n} Augustus 1812, ten dezen aanzien het geding van zelve zouden beslissen [2]); 2° om de wijze, waarop d i t anders inderdaad met

---

[1]) Over de oorzaak dier onlusten, zie mijne Bijdragen tot de Wordingsgeschiedenis van het Reglement op de Particuliere Landerijen, bl. 75—76.

[2]) Dit contract met den Soenan is als bijlage LXXVII in Van Deventers „Nederlandsch gezag" bl. 327 opgenomen. De hier vermelde artikelen bevatten in substantie het volgende:

15. De Soenan erkent het oppergezag der Britsche regeering over geheel Java en de bevoegdheid van Haar om overal tusschen beiden te treden, waar de staat des lands zulks vordert.

16. Indien de Regeering in eenig departement de invoering eener betere regeling wenschelijk acht, zal de Soenan daartoe bevelen geven; en zoo deze dat niet

recht, billijkheid en belang instemmend besluit van Mei 1823 zoodanig is ter executie gelegd, dat daarover bij de prinsen onvergenoegdheid moest bestaan en dat wel hoofdzakelijk bij den persoon van Dipanegara, mede-schatbewaarder van den minderjarigen Vorst, daar hij in deze transactie niet naar zijn rang noch stand schijnt te zijn gekend; daar hij anders een van die personen was, die zich stellig had verklaard tegen de verhuur, terwijl van de zijde van het Jógjasche hof geene opofferingen te groot zouden zijn om de verhuurde landen aan particulieren weder in het bezit der verhuurders te stellen; daarin volgende het beginsel van den Sultan en den pangeran Pakoe alam, die geene landen onder eenige conditie hebben willen afstaan."

Het is zoo. Dipanegara was tegen de Landverhuur (verg. DP 363), en dus had hem de intrekking genoegen moeten doen; zijn medevoogd Mangkoeboemi had slechts een tuintje van drie- à vierduizend koffieboomen aan een Chinees verhuurd en deze zaak persoonlijk met den huurder afgewikkeld; er waren in Jogja slechts weinige landen afgestaan en het bericht der intrekking van de Landverhuring zou er over het geheel genomen met sympathie zijn vernomen, ook al moeten daarop uitzonderingen bestaan hebben (verg. DP 365); doch de uitvoering der maatregelen wekte ook te Jogja groote ontstemming, gelijk De Salis opmerkte en ik reeds mededeelde in mijn Dipanegara-verhandeling bl. 341—343. Behalve het daar vermelde land Bedaja, door den vader van den minderjarigen Menol uit vriendschap aan Nahuijs afgestaan, voor slechts f 62½ 's jaars huur! waren er ook nog Sultanslanden aan Thompson en Tissot verpacht. Doch na de conferentie over Bedaja wilden de voogden zich niet meer met resident Smissaert over de Landverhuring verstaan; de Resident, merkten zij op, liet zich toch niet aan hunne billijke vertoogen gelegen liggen en nam evenmin de belangen van den jongen Sultan in aanmerking; op een gebiedenden toon wees hij al hunne aanmerkingen van de hand, zoodat hijzelf de wijze van afdoening der schadeloosstellingen voorschreef. Des Sultans inkomen verdween

---

binnen 20 dagen heeft gedaan, zal de Regeering zelve de maatregelen ter uitvoering zonder nader uitstel of bericht in handen kunnen nemen.

17. De Soenan belooft nauwgezet rekening te houden met eenige raadgeving, die de Regeering nuttig acht in het belang van zijne inkomsten, financiën of het justitiewezen, dan wel van eenig ander onderwerp, strekkende ter bevordering van 's Vorsten belangen of van 's volks welzijn.

Het contract met Jogja van 1 Augustus 1812 is mede in het genoemde werk afgedrukt als bijlage LXXVI op bl. 321.

dan ook nagenoeg geheel met het uitbetalen der schadeloosstellingen, zoodat het Hof in groote armoede verviel. De producten en de artikelen van waarde in den Kraton werden op de openbare markten verkocht, en de opbrengst onderling verdeeld. Die toestand trof men ook elders in de Vorstenlanden aan. De bevolking onderging afpersingen van allerlei aard, ten einde in de nooden der grooten te kunnen voorzien, en zoo voedde een maatregel, met de beste bedoelingen genomen, direct en indirect aller ontevredenheid. Dat Smissaert nog ééne maand voor den opstand voor de gevolgen begon te vreezen, doch dat hij door Mac Gillavry werd gerustgesteld, deelde ik op bl. 386 mijner Dipanegara-verhandeling mede.

III.

De ontneming der landen Karangkobar en Djabarangkah.

Het mag er alzoo wel voor gehouden worden, dat de leden van de op bl. 32 vermelde Commissie ter verevening van de verhuurde landen te weinig oog hebben gehad voor de verstoring der economische toestanden en voor het schenden van de landsheerlijke hoogheid door ingrijpende maatregelen, die aan het souverein gezag der vorsten te kort deden. Deze schending trad bovendien op eene zeer bijzondere wijze aan den dag, welke een diepen indruk moet gemaakt hebben.

De groote postweg tusschen Semarang en Pekalongan loopt door de landen Karangkobar en Djabarangkah: streken, welke aan de vorsten behoorden. Hare ligging tusschen Gouvernementsgrond was lastig voor onze politie. Bovendien lagen de landen ver van Solo en Jogja, zoodat de residenten er moeielijk toezicht konden houden. De Commissie ter verevening kwam nu op de gedachte den vorsten in overweging te geven om deze landen aan de Regeering te verhuren voor 30 jaren. Aan dat denkbeeld werd uitvoering gegeven met 1 Januari 1825, dus een halfjaar vóór het uitbreken van den opstand. De Soenan ontving f 100000, de Sultan f 26000 's jaars aan pacht van de Regeering. De Djabarangkahsche landen werden bij resolutie dd. 22 Februari 1825 N°. 7 ingedeeld bij de residentiën Semarang (district Selokaton), Pekalongan (district Keboemen) en Kedoe (district Kebondalem). De Karangkobarsche landen, bestaande uit de toenmalig districten Karangkobar, Wirawari en een gedeelte van het district Kalibeber, werden

krachtens resolutie van 22 Maart 1825 N°. 14 gevoegd bij de residentie Pekalongan, en verheven tot de assistent-residentie Karangkobar. Dat de Regeering aldus haar eigen tegen verhuring gericht beginsel ontrouw werd, zooals men wel eens heeft beweerd, kan niet bepaald worden gezegd; immers het bezwaar tegen den afstand van grond gold de particuliere Europeanen, Chineezen, enz., over wie toezicht ontbrak, een bezwaar hetwelk natuurlijk zich niet voordeed, waar het Gouvernement zelf als huurder optrad. Er was echter een ander bezwaar. Reeds het beheer der aan de particulieren verhuurde landen door Gouvernementsambtenaren had tot gevoelens van onwil geleid, omdat het er veel op geleek, dat de Regeering zelve zich in het bezit er van stelde. Dáárom waarschuwde Van de Graaff, gelijk ik op bl. 23 mededeelde, tegen eene regeling, die nochtans werd ingevoerd. „Indien" — schrijft hij nl. — „het vooruitzicht geopend ware, dat door deze schadeloosstelling aan belanghebbenden te verleenen, het Gouvernement in het bezit van de aangelegde koffietuinen zou raken, en dus in de gelegenheid gesteld worden om op deszelfs beurt zich wederom schadeloos te stellen, zoo zoude mij deze wijze van afdoening de geschiktste en tevens de billijkste voorkomen in het belang der beide partijen. Daar echter het Gouvernement de verklaring voor zich heeft van den heer Resident van Jogja en Soerakarta, dat de vorsten niet dan met weerzin en als het ware gedwongen zouden toestemmen om dat bezit aan hetzelve af te staan en wellicht uit een politiek oogpunt beschouwd het met het belang van het Gouvernement niet kan strooken om dezen dwang te bezigen, zoo vinde ik mij bezwaard dit middel aan Uwe Exellentie voor te dragen...." De Regeering had echter dat bezwaar niet overwegend gevonden, maar, gelijk wij reeds lazen, ambtenaren tot administrateurs aangesteld, en wel met de uitdrukkelijke bepaling, dat de landen geheel buiten bemoeienis der gewezen huurders zouden beheerd worden, hetgeen, schrijft de minister Elout „al den schijn had van eene poging om de omstandigheden van het oogenblik tot uitbreiding van 's Gouvernements gezag en invloed te benuttigen". Met Karangkobar en Djabarangkah ging de Regeering nog veel verder. Daar toch trad Zij zelve als huurder op en wel voor zoo'n langen tijd, dat zulk een bezit nederkwam op eene finale afstanddoening door de vorsten. Zij waren reeds vroeger, nl. in 1819 of 1820, aangezocht land af te staan, en zij hadden

dat toen pertinent geweigerd, herinnerde Van de Graaff (bl. 165); niet te verwonderen is het dus, dat de z.g. verhuring van zulke fraaie streken als Karangkobar, enz. zekeren wrok achterliet.

Van Sevenhoven deelt in 1826 over het beloop der zaak het volgende mede (S.). De afstand had ten oogmerk afronding der grenzen, niet het bezit van koffietuinen. Er lagen er niet veel; ook werd noch door den Soenan, noch door Boeminoto, noch door den Rijksbestierder een woord over koffietuinen gerept. Jogja had er in het geheel geene. Verg. I. 76. Nochtans maakte het voorstel een onaangenamen indruk. „Ik mag hier evenwel niet verbergen", — schrijft V. S. — „dat toen ik met het Solosche hof handelde over deze verhuring, zij mij lieten gevoelen, dat zij deze landen liever niet verhuurden; dan daar ik evenwel hunne redenen konde wederleggen, stemden zij daarin toe." Overigens had de Soenan tegen het voorgesteld bedrag van de huur, nl. 100.000 Spaansche matten 's jaars geen bezwaar gemaakt: „maar Z. H. de Keizer was wel bezorgd, waarvan hij zijn d o d o l, eene Inlandsche versnapering of vruchtgebak, voortaan zoude bekomen, daar uit dat distrikt de lekkerste soort als contingent geleverd werd." Wat Jogja betreft, waaraan 26.000 Spaansche matten 's jaars schadeloosstelling werd toegezegd, V. S. schrijft: „De Rijksbestierder van Jokjakarta heeft mij gezegd, dat toen hij Dipanegara daarover gesproken heeft, deze hem had geantwoord t o e r o e t S o l o, dat is v o l g S o e r a k a r t a, daardoor verstaande, dat indien dat Hof in die verhuring toestemde, hij het ook konde doen." — Was de zaak dan niet van belang genoeg geweest om de voogden zelven te hooren? Nu heette het toch later, dat zij volstrekt niet over den afstand waren gehoord! „De waarheid van dit alles te kennen", — schreef De Kock — „is zeer moeielijk, zoo niet onmogelijk; dan, hoe dit ook zij, zoo mag men aannemen, dat dusdanige maatregel den voogden niet aangenaam kon zijn. Zelfs een toestemmend antwoord derzelven zoude niets bewijzen; want men weet hoe gemakkelijk het is van Inlanders toestemmende antwoorden te bekomen. Maar daar zij ons nog minder vertrouwen dan wij hen, geloof ik, dat de voogden voor zich zelven hebben gemeend, dat landen aan het Gouvernement voor dertig jaren te verhuren, even goed was als dezelve voor altoos af te staan, en daar de heer Mac Gillavry terecht zegt, dat zoowel aan het Hof van Soerakarta als dat van Jogjakarta het verlies van de Kedoe en andere provinciën nog steeds met leedwezen en jalouzie gevoeld wordt, zoo zal hij, geloof

ik, moeten toegeven, dat de verhuur der Djabarangkahsche landen velen heeft geindisponeerd." De ambtenaren wisten dat ook wel; Smissaert maakte zich ongerust en Van Sevenhoven deelde mede, dat de Regeering zich met hare annexatie-plannen wilde intoomen, totdat de soldaten van Makasser terug waren (DP 387). Bovendien waren de bepaalde huursommen, naar Van Lawicks oordeel, te gering en wat erger was, wij hielden ons woord niet. Het gebrek aan fondsen nl. bleek zóó groot, dat wij aan de vorsten, prinsen en grooten de overeengekomen schadeloostellingen niet betaalden; dit geschiedde eerst onder Du Bus! Generaal De Kock meent, dat deze nalatige betaling geen reden tot misnoegen te Jogja kon geven „vermits men die penningen voor den jongen sultan niet noodig had", doch dit schijnt niet juist; er heerschte integendeel aan de hoven ook zoo'n geldgebrek, dat het eenige middel om ze in rust en tevredenheid te houden, juist uitkeering in geld zou geweest zijn. En wat moest er wel, bij al hetgeen was voorafgegaan, in het gemoed van vorsten omgaan, aan wie men nog kort geleden had verweten, dat zij niet trouw de bepalingen der verdragen nakwamen!

„Deze inhuur" — schreef De Salis in 1828 (Sa) — „hetzij met gewilligheid of niet der hoven, heeft ontegenzeggelijk het oogenblik moeten verhaasten van den opstand. Immers zij geschiedde op een moment dat aan de hoven het gerucht verspreid was, dat het Gouvernement geen ander uitzicht had met den maatregel van de huur der particuliere landen dan zichzelven daarin te willen stellen; op een moment dat de zaak der gedachte verhuurde landen nog onverevend was; en dat het Gouvernement buiten geldelijke middelen was om aan hare verbintenissen uit gedachte zaak voortgevloeid en uit deze nieuwe inhuur voortvloeiende, te voldoen. Voegen wij hierbij dat men in het bezit is getreden van deze landen, terwijl men meer dan een jaar in gebreke is gebleven om aan de vorsten en voornamelijk aan de prinsen en rijksgrooten, die hieruit inkomsten trokken, zoo op Solo als op Jogjo, de pacht te betalen; hoe tegelijk sommige in het gezag sinds lang geweest zijnde hoofden daarvan zijn verstooten om door gunstelingen te zijn vervangen; en dat de assistent-resident Chevallier al verder tot in de schoone geliefkoosde provincie van de Banjoemas was getreden om opnamen te doen en het idée te établiseeren, dat het Gouvernement ook deze provincie naar zich wenschte te trekken; en men zal kunnen oordeelen in hoe verre zulke onpolitieke han-

bezwaren en gedragingen hoofdzakelijk en onmiddellijk aan de Vorsten en rijksgrooten moesten wezen; gewezen van hetgeen daarbij gezegd werd nog op Jogja te hebben bestaan, namelijk: dat deze geheele illusie een overeenkomst zoo als met den Rijksbestierder, en dat Dipanegara en de minderjarige Mangkoeboemi daar tegen waren of daarin niet behoorlijk zijn gekend. Ongetwijfeld heeft deze maatregel, niet alleen eene algemeene misnoegdheid van de beide hoven moeten verwekken, maar onmiddellijk op den persoon van Dipanegara gewerkt om hem tot opstand te bewegen."

Ik moet er echter aan herinneren, dat dit ongetwijfeld van De Salis onder zeker voorbehoud dient te worden aangenomen. Het was zijn advies geweest, waarbij vijf jaren tevoren de intrekkingspublicatie rechtstreeks was voorgeschreven; hij had toen niet in overweging gegeven contrôleerende bepalingen in het leven te roepen, zooals onder Du Bus tot stand kwamen en waarop zijn later advies als het ware wees (bl. 35), doch hij had het misbruik doen uitroeien door het gebruik te verbieden: de meest eenvoudige wijze om hervormingen tot stand te brengen. Ook was hij het geweest, die de bijzondere voogdijregeling had in het leven doen roepen (bl. 9). Niets natuurlijker dan dat, nu hij voor het feit van den opstand was geplaatst, en men, afgescheiden van de Voogdij-quaestie, algemeen aan de intrekking der Landverhuring eene der oorzaken ervan weet, zijn standpunt mede bracht om aan te toonen, dat die oorzaken „ongetwijfeld" elders lagen: men zie ook hierna bl. 46—47.

Wat overigens aangaat het reizen van den assistent-resident Chevallier naar de schoone Montjonegarasche landen bewesten de middelpunten der Vorstendommen, dit stond in verband met andere overwegingen, waaromtrent het volgende zij aangeteekend en waarmede ik mijne beschouwingen over Louws 1e deel van het in hoofde dezes genoemde werk besluit.

IV.

De pacht der Tolpoorten.

De belasting der tolpoorten had in den Compagnie'stijd behoord aan de Vorsten. Zij stonden die voor eene zekere som af aan de residenten en wel in Jogja met de vogelnesten, waarvoor de Sultan 60000 Spaansche matten 's jaars ontving. De bestuurshoofden ver-

pachtten het regaal aan de kapiteins der Chineezen; in Jogja behield het bestuurshoofd de vogelnestjes voor zich, doch hij kreeg reeds voor de tolpoorten de 60000 Spaansche matten; het product der nestjes was dus voor hem zuivere winst. De tolpoorten brachten overigens genoeg aan de Kapiteins op, zoodat zij er belang bij hadden dat ons bestuur niet met klachten werd lastig gevallen, waardoor zij gevaar zouden loopen de pacht te verliezen. Openbare veiling had derhalve niet plaats; de betrekkelijk billijke som, die de Kapiteins betaalden, maakte het hun gemakkelijk de belastingheffing niet al te gestreng op te vatten en door gematigdheid de gunst van de bestuurshoofden te behouden. Dit echter veranderde allengs toen de vorsten zich verplicht zagen aan het Gouvernement de tolpoorten af te staan.

Bij besluit dd. 3 September 1817 N° 1 werden de residenten der Vorstenlanden aangeschreven: „om in te zenden eene zoo juist mogelijke opgave van de rechten, welke door de pachters der tolpoorten en bazaars op de verschillende plaatsen, waar dezelve bestaan, geheven worden, en om daarbij te voegen gemeenschappelijke consideratiën om deze belasting op een geregelden voet te brengen, alsmede om de reglementen en tarieven, welke tot dat einde noodig zouden zijn, voor te dragen." De resident Nahuijs, zich niet in staat ziende de zaak aldus in haar geheel te behandelen, gaf bij missive, gedagteekend Jogja 4 November 1817, een afzonderlijk advies. Hoe zwaar hem ook toen reeds de tolheffing over het geheel voorkwam, hij meende er geene veranderingen in te moeten doen brengen, wegens den staat der financiën. Er waren bij hem ook nooit bezwaren tegen de tarieven ingebracht. Het éénige, wat hij veranderd wenschte te zien, was de regeling, dat de Javaan, „de natuurlijke invoerder dezer landen", meer tol moest betalen „dan de Chinees, welke een vreemdeling is". De Chineezen hadden hem verklaard, dat hierin voor den Javaan niets drukkends was gelegen, daar de hoogere heffing alleen zoodanige goederen gold, als waarin hij in het geheel niet of in het klein handel dreef, terwijl de Chineezen groothandel in die goederen dreven. „Dan wie ziet niet in", oordeelde de Resident „dat hierdoor voor den Javaan eene moeielijkheid, om deel te nemen in den handel van goederen, van welken hij meer tol dan de Chinees betalen moet, en een betrekkelijk monopolie geboren wordt". — Ook stelde hij voor meer openbaarheid aan de tarieven te geven; en verder de pacht van 3 op 2 jaar terug te brengen,

omdat er alles op wees: „dat het eiland Java thans in een toenemenden staat van welvaart is, en dat de binnenlandsche handel dagelijks algemeener en bloeiender wordt, waardoor het vooruitzicht geboren wordt, dat ook de doorvoer van koopmansgoederen vermeerderen en de waarde der tolpoorten stijgen zal", in voege het stellen van deze kortere termijnen de Regeering menigvuldiger gelegenheid kon geven om de pacht opgedreven te zien. — Men vindt echter in de stukken van later tijd vermeld, hoe in deze verkorting van den pachttermijn een prikkel te meer voor de pachters moest zijn gelegen om er zooveel van te nemen, als maar eenigszins mogelijk was! De Regeering bepaalde toch reeds bij besluit dd. 2 December 1817 N° 15 voor alle gewesten beoosten de Tji Manoek, dat de verpachting der tolpoorten slechts zou plaats vinden voor den tijd van één jaar; verder werd bij besluit van 5 December 1817 N° 21 overeenkomstig Nahuijs' voorstellen beschikt.

Destijds bestond dus reeds de pacht onder den vorm, dat zij aan de meestbiedenden werd toegewezen. Dit deed natuurlijk de heffingen gestrenger zijn. Daarbij kwamen allengs: de verpachting op korte termijnen, de verhooging der tarieven en eindelijk de toenemende versnippering der pachtperceelen, waardoor de inning alweder met grooter onbarmhartigheid zou plaats vinden. Voor de dobbelzucht der pachters moest de bevolking den inzet betalen, zonder dat men zich door de tarieven stipt gebonden achtte; en bij het nijpend gebrek der Indische schatkist, wilde de Regeering dezen rampzaligen staat van zaken niet al te ernstig opnemen, wijl anders de pacht zou dalen. Had men vroeger in ieder vorstendom slechts *één* belastingheffer, de verdeeling in perceelen riep even zoovele kwellers der bevolking en der grooten in het leven. Te Jogja kwamen er, herinnert Van Sevenhoven, 38: en de verpachting van 1825, te Semarang gehouden, bracht niet minder dan f 389427 voor dit Rijk op; vergelijk daarbij de 60000 Spaansche matten (1 à f 2.20) en dat in een tijd toen het Rijk nog in zijn geheel bestond, dus met de Kedoe enz. In strijd met de voorschriften, betoogde De Salis in 1828 (Sa), en ondanks boeten en bedreigingen, gingen de pachters voort rijst, olie, trassie en zout bij den op- en afvoer der Solosche rivier ten hoogste te bezwaren, terwijl zij het volk op de prauwen hoofdelijk belastten; op één mijl afstand van de hoofdplaats Solo hieven zij een tol van de sirappen, die dienen moesten tot dekking der huizen van de vorsten, prinsen, enz., tot een bedrag

van 26 dubbeltjes de 1000 stuks in het jaar 1822, terwijl in 1817 slechts 4 dubbeltjes werden geheven. Alle mondbehoeften en benoodigdheden voor de hoofdplaatsen werden in dezelfde mate hooger belast en het spreekt alzoo vanzelf, dat alles in prijs toenam en hieruit bezwaren, zelfs misnoegen onder de grooten, voortvloeiden. Het was dus niet juist, dat de verbazende toeneming van de pachtsommen, zooals Van Lawick en anderen beweerden, aan hoogere welvaart moest worden toegeschreven, althans daarmede werd de grootte der verhooging geenszins voldoende verklaard; het kwam evenmin te pas om met beroep op een verleden, toen de belasting naar gansch andere beginselen werd geheven, te vragen of wij dan nu minder dan vroeger in staat waren toezicht op de pachters uit te oefenen. „Ik verklaar" — wederlegde Van Sevenhoven — „dat zij nooit gesurveilleerd zijn, en dit onder de omstandigheden der Vorstenlanden en onder die der verpachting van de tolpoorten ook niet kunnen worden; maar dat vroeger hun belang de surveillance was, die hen in bedwang hield om de knevelarij te overdrijven, zooals thans hun belang hen gebiedt vexatiën te plegen om het hoogste voordeel te trekken van hun pacht. Aan de opgegeven redenen, en niet aan de toegenomen welvaart of uitgebreiden handel, schrijf ik toe de jaarlijksche vermeerdering van de som, waarvoor de tolpoorten worden verpacht. Wij weten hoe ondernemend de Chineezen zijn in het doen van speculatiën; hoe zij bij elke verpachting, ook van andere middelen elkander opjagen; hoe menigeen reeds door afgunst of door hoop op winst, in hunne geldmiddelen zijn geruïneerd: en geen wonder is het dus, dat zij op het zeer ruime veld der tolpoorten — alwaar zij zoozeer hunne handen vrij hebben, en zoo geheel op zijn Chineesch kunnen handelen, zoo alles kunnen doen en laten wat zij willen — dan ook aangemoedigd zijn en opgewekt worden om het hoogste te bieden, en hieraan moet dus de jaarlijksche vermeerdering worden toegeschreven en daarmede dan ook de steeds toenemende en ondragelijke vexaties door hen gepleegd."

De residenten lieten niet na de Regeering te wijzen op de schandelijke misbruiken, die van de pacht der tolpoorten onafscheidelijk waren, en dientengevolge werden Van Sevenhoven en Mac Gillavry, 1e en 2e resident van Solo, met den resident van Jogja, Smissaert, tevens in 1824 in commissie gesteld, om over dit onderwerp van advies te dienen. Daar de wegneming van de misbruiken zonder verkleining der pachtsommen niet mogelijk scheen, bleef der Commissie niets anders over, dan het voorstel om de geheele

belasting op te heffen en het equivalent voor de Regeering alweder te zoeken in een afstand van grondgebied door de vorsten. De Rijksbestierders gaven, blijkens de notulen der Commissie van 10—24 October 1824 (L 16), te kennen, dat van Solo's zijde daarvoor in aanmerking konden komen: de landen Karangkobar, Soloosch Banjoemas, Djaloehoer (ook Banjoemas) en Soloosch Bagelen; van Jogja's zijde: de Jogjasche Djabarankahsche landen en Jogjaasch Bagelen. En waren de inkomsten hieruit niet groot genoeg om als equivalent te dienen, dan waarborgden bovendien de rijksbestierder van Solo den afstand van Kediri; en die van Jogja den afstand der afdeeling Karanganjar (in Bagelen). Wel merkten de rijksbestierders op, dat Bagelen de steunpilaar der Vorstendommen was, hebbende onderscheidene hoofden hieruit hun bestaan en dienende voornamelijk tot het leveren van werkvolk; terwijl de Soenan uit Banjoemas zijne grootste voordeelen trok; doch zij zouden het door het verdeelen van andere landen en het nemen van voorzichtige maatregelen trachten te schikken. (L 19).

Zoo stond reeds de definitieve afstand van Karangkobar en Djabarangkah op het programma, toen men over de huur ervan aan het onderhandelen was! En de secretaris der Commissie, de assistent-resident Chevallier, bovendien geen zeer bescheiden man, reisde alvast naar de schoone Montjonegarasche landen om opnemingen te doen [1]). Natuurlijk, dat dit alles geen geheim bleef en dat men, van het een op het ander komende, voorzag, dat de eindelijke vernietiging der Vorstendommen in de lucht zat. Onder zulke omstandigheden, zegt de Salis in zijn advies van 1826 (DP 295) — men zie ook hiervoor bl. 41 — had men nooit de huur van Djabarangkah moeten vragen, veel minder van Karangkobar, als liggende laatstgenoemde geheel buiten de grenzen tusschen ons gebied en de Vorstenlanden, terwijl toch afronding der grenzen de eenige goede grond was om, krachtens art. 20 van het tractaat dd. 1 Augustus 1812 met den Soenan gesloten [2]), de huur voor te stellen. „Geen ongeschikter

[1]) Verg. BC 573.

[2]) Zie over dit contract, hiervoren bl. 36 noot [2]). Art. 20 (Van Deventer bl. 331) luidt, dat, daar de verspreiding der berglanden tusschen de Engelsche Oost-Indische Compagnie, den Soenan en den Sultan hoogst lastig is, de Soenan toestemt in eene ruiling van grondstukken „with a view to render the several frontiers connected and regular"; en dat de Soenan tevens toestemt in eenige regeling, die ter zake tusschen den Sultan en de Regeering gelijkelijk zou worden getroffen. In art. 22 van het contract met den Sultan (Van Deventer bl. 326) komt de overeenkomstige bepaling voor.

moment", meent De Salis, „kon derhalve gekozen worden dan het vorenstaande. En wat moesten een met de voorschreven door intrigen daargestelde gevoelens bezielde Keizer en de zijnen denken, toen hun als het stellig voornemen van het Gouvernement werd medegedeeld, dat: het Gouvernement geene de minste oogmerken had om in possessie van landen te komen (verg. BC 540), en te gelijk het verlangen wierd te kennen gegeven, om in het bezit te raken van de voorschreven landen Djabarangkah en Karangkobar, landen waaruit de voornaamste prinsen hun bestaan genoten? Wat voor denkbeelden moesten geboren worden, toen men bij die gelegenheid nog het plan beraamde, om in gelijker voege het fraaie landschap Banjoemas tot zich te trekken? En welke verlegenheid en gedachten moesten er opkomen, toen men, misschien vóór het sluiten van eene definitieve overeenkomst, de voorschreven landen in bezit nam, die bij de residentiën van Semarang, Pekalongan en Kedoe trok, daaruit inkomsten inde, de meeste plaatselijke hoofden, die van ouder tot ouder aldaar hun bestaan hadden gehad, door anderen liet vervangen, en daarbij aan de prinsen of de personen, die uit deze landen door middel dezer verwijderde of afgezette hoofden hunne inkomsten hadden, zonder voldoening liet der gecontracteerde huren en hen geheel of gedeeltelijk buiten middel van bestaan bracht? Immers was deze handelwijze hoogst onpolitiek, en ofschoon het mogelijk is, dat de bedoelde verhuur dier landen vrijwillig was, het Gouvernement had nooit...., ontbloot van contanten om de huur te betalen, aan deze huur moeten denken."

Intusschen kwam het oorspronkelijke compensatie-denkbeeld niet tot uitvoering [1]). Terwijl de opstand van Juni 1825 de Regeering overviel in een tijd, dat Java volstrekt ontbloot was van troepen en geld, had zij reeds bij eene resolutie van 9 Sept. 1823 te kennen gegeven, niet te willen medegaan in eenige voorstellen betrekkelijk de reorganisatie der Vorstenlanden, wijl de intrekkingsmaatregel wellicht reeds eenige bezorgdheid bij de Javasche vorsten en rijksgrooten had doen ontstaan omtrent den aard en de uitgestrektheid der bedoelingen van het Gouvernement met betrekking tot de Vorstenlanden, en dat het alzoo vooral in die omstandigheden, onstaatkundig zoude zijn om deze bezorgdheid, „hoe ongegrond ook"!! door in het oog vallende veranderingen te voeden, waardoor al spoedig het nauwelijks

---

[1] Verg. DP 386.

gevestigd vertrouwen van de vorsten en grooten op het Nederlandsche Gouvernement aan het wankelen kon worden gebracht. Nochtans was 1½ jaar later Karangkobar enz. „in huur" genomen, doch verder durfde men dan ook niet te gaan. Wat de quaestie der tolpoorten betreft, Van de Graaff diende een ongunstig advies over de opheffing in. Het verlies van een millioen gulden 's jaars kon zonder equivalent, hetwelk men nu miste, niet worden geleden: door het gestreng vasthouden aan de tarieven kon men wel misbruiken tegengaan: kortom de intrekking was noch met het belang van het Gouvernement, noch met het belang, den vrijen wil en de keuze van de Javaansche vorsten overeen te brengen, zoodat de voorgestelde maatregel moest worden beschouwd „als ondoelmatig, onrechtvaardig en onraadzaam". Het rapport werd door den Raad van Indië toegejuicht en alzoo bij resolutie dd. 31 December 1825 bepaald, dat de beslissing over deze aangelegenheid voorloopig in advies werd gehouden.

Toen reeds echter was de opstand een half jaar aan het woeden; en de muiters hadden de Regeering de moeite bespaard om de tolpoorten op Midden-Java weg te nemen, daar de tollen en hare gaarders de eerste slachtoffers werden van een opstand, waaruit de Regeering en hare ambtenaren sinds vele nuttige lessen blijvend hebben getrokken.

'sGravenhage, December 1896.

EEN RUSSISCH GELEERDE OVER DE BEELDHOUWWERKEN VAN DEN BORO-BOEDOER.

DOOR

Prof. Dr. H. KERN.

De Russische geleerde Sergius F. Oldenburg heeft in de Verzameling (Sbornik) van opstellen en onderzoekingen, welke door de Faculteit van Oostersche Letteren te Petersburg bij gelegenheid van 't eeuwfeest der Ecole des Langues Orientales vivantes aan deze laatste werd opgedragen [1], eene bijdrage geleverd onder den algemeenen titel van „Opmerkingen over Buddhistische kunst". In dat alleszins belangrijke stuk handelt de Schrijver o. a. „Over eenige voorstellingen van Buddhistische Jātaka's in beeldhouw- en schilderwerk", te Bharhut, Ajaṇṭā en Boro-boedoer. Aangezien de kennis der Russische taal hier te lande en in onze overzeesche bezittingen weinig verbreid is, meen ik aan de lezers der Bijdragen eenen dienst te bewijzen niet alleen met hunne aandacht op Oldenburg's verhandeling te vestigen, maar ook door eene vertaling te leveren, en wel van dat gedeelte hetwelk betrekking heeft op den Boroboedoer. Tot recht begrip van 't onderwerp zal ik echter tevens een gedeelte der inleiding in vertaling mededeelen.

Over eenige voorstellingen van Buddhistische Jātaka's in beeldhouw- en schilderwerk.

DOOR

S. F. OLDENBURG.

De Buddhistische kunstenaars hebben zich reeds vroeg beijverd om met den beitel of het penseel niet enkel beelden van den Buddha, de Bodhisattva's en andere Buddhistische leeraars en

---

[1] Eene opgave van de titels en den korten inhoud der stukken in genoemde Verzameling vindt de lezer in het tijdschrift Toung Pao, jaarg. 1896.

heiligen, maar ook om gebeurtenissen uit het laatste aardsche leven van den Leermeester en eene reeks van diens vroegere geboorten, waarvan de Jātaka's melding maken, voort te brengen. Grotten, Stūpa's, tempels zijn bedekt met ontelbare schilderingen, maar slechts een deel van deze schatten is ons toegankelijk in betrouwbare reproducties en alleen een klein gedeelte daarvan is voldoende verklaard geworden. Bij onze Buddhistische studiën waren wij dikwijls genoopt onze aandacht te wijden aan de overgebleven monumenten van stoffelijken aard, waarbij het ons gelukt is eenige voorstellingen, voornamelijk van Jātaka's, te verklaren. Een gedeelte dezer opmerkingen willen wij hier mededeelen, in de hoop mettertijd een meer systematisch en voller bewerking te zullen geven van 't materiaal dat ons ten dienste staat ten aanzien van de vraag in welk verband de Buddhistische kunst staat tot de Buddhistische leer en hare legenden.

Thans bepalen wij onze opmerkingen tot den Stūpa van Bharhut, de grotten van Ajaṇṭā, den tempel van Boro-Boedoer [1].

. . . .

BORO-BOEDOER.

Met de literatuur over dit vermaarde Buddhistische heiligdom op Java zijn wij, tot onzen spijt, zeer slecht vertrouwd, daar de meeste Nederlandsche uitgaven waarin over dit merkwaardig monument van Buddhistische kunst gesproken wordt, in Petersburg niet toegankelijk zijn [2]. Niettemin hebben wij besloten hier over de bas-reliefs van dit heiligdom te spreken, omdat het ons gelukt is eenige daar voorgestelde tafereelen te verklaren, welke, zoover ons bekend, tot nog toe niet geïdentificeerd waren.

Wij zijn van meening dat de meeste voorstellingen betrekking hebben op Jātaka's; op de platen moet men de Jātaka's zoeken in N° XVI—N° CXXXV (even N°s — onderste rij); CXXXVI—

[1] Hetgeen volgt van blz. 337—353 is onvertaald gelaten. De Vert.

[2] De schrijver had alleen te zijner beschikking 't bekende door wijlen Dr. Leemans uitgegeven werk, en Yzerman's Iets over den voet van Boro-Boedoer. De Vert.

CCXXX (A. en B.); CCXCV—CCCII; CCCXLVII—CCCLV; CCCLXXXIX—CCCXCII.

De hieronder staande identificeeringen in tabellarischen vorm beschouwen wij als een begin van verklaring der geheele serie van bas-refiefs, welke verklaring, naar wij hopen, geen onoverkomelijke bezwaren zal opleveren, zoodra wij eenmaal over 't geheele materiaal zullen kunnen beschikken. Op de platen CXXXVI—CLXX (A) meenen wij de voorstelling te vinden van 34 Jātaka's, ongeveer in dezelfde volgorde als in de Jātaka-mālā [1] in acht genomen is, ofschoon enkele tafereelen ons nog niet ten volle duidelijk zijn. De voornaamste moeielijkheid zien wij in de omstandigheid dat de kunstenaars niet altoos met voldoende scherpte de gewichtigste momenten van een verhaal gevat en zich te veel in onbeduidende détails verloren hebben; het is evenwel mogelijk dat zij een eenigszins afwijkenden tekst hadden, hoewel dit twijfelachtig is.

CXXXVI.	1.	?	
	2.	?	
	3—4.	[Geen teekening]. [5—12 ontbreekt].	
CXXXVII.	13—14.	[Geen teekening].	
CXXXVIII.	15.	[Geen teekening].	4. Çreṣṭhin.
	16.	De koopman brengt spijs.	
	17.	De hel. De Pratyekabuddha.	
	18.	De Pratyekabuddha vliegt weg.	
CXXXIX.	22.	[Geen teekening]. [19—21 ontbreekt].	6. Çaça.
	23.	?	
	24.	De wouddieren brengen geschenken aan Indra.	
	25.	De haas maakt zich gereed om zich in 't vuur te storten.	
	26.—30.	?	
CXLI.	30.		
	31.—32.	De 5 Yakṣa's en de herder.	8. Maitribala.
	33.—34.	Koning Maitrabala en de Yakṣa's.	
CXLII.	34.		

[1] Dezelfde volgorde is natuurlijk in acht genomen in de Engelsche vertaling door Prof. Speijer, die 't eerst in deze Bijdragen verschenen is. Vert.

	35. 36.	?	9. Viçvantara.
	37.	Wegschenking van den olifant.	
	38.	De kinderen van Viçvantara.	
	39.	Yakṣa's leiden Viçvantara.	
	40. 41. 42. 43. 44. 45. 46.	?	
CXLVI.	47.	[Geen teekening].	
	48.	Den Koning wordt Unmādayantī als vrouw aangeboden.	13. Unmādayantī.
	49.	De gezanten des Konings en Unmādayantī.	
	60.	De gezanten geven verslag aan den Koning.	
CXLVII.	51.	Ontmoeting des Konings met Unmādayantī.	
	52.	De kooplieden op zee.	14. Supāraga.
	53. 54.	?	
CXLVIII.	55.		
	56.	De visschen in 't meer vóór den regen.	15. Matsya.
	57.	De visschen na den regen.	
	58.	't Kwarteljong in 't nest ten tijde van den brand.	16. Vartakāpotaka.
CXLIX.	59.	Indra vóór den Koning met de kruik.	17. Kumbha.
	60.	[Het benedenstuk van één figuur overgebleven].	
CL.	61. 62. 63.	[Geen teekening].	
CLI.	64.		
	65. 66.	Heremieten in 't woud.	18. Bisa.
	67.	?	
CLII.	68.	Indra wordt berispt.	

	69. 70. 71.	?	20. Çreṣṭhin.
CLIII.	72.	[Geen teekening].	
	73.	Man en vrouw gaan naar 't bosch.	21. Cuḍḍa-bodhi.
	74.	De Koning in 't bosch.	
	75.	De vrouw des heremiets weggevoerd.	
CLIV.	76.	[Geen teekening].	
	77.	De zwanen op 't meer.	22. Haṁsa.
	78.	Den Koning wordt van de zwanen bericht.	
	79.	De jager vangt de zwanen.	
CLV.	80.	[Geen teekening].	
	81.	Gesprek van de zwaan met den Koning (brokstuk).	
	82—84.	[Niet voorhanden].	
CLVI.	85. 86. 87.	[Geen teekening].	
	88.	[Brokstuk].	
CLVII.	89.	?	
	90.	De Koning trekt ter jacht.	25. Çarabha.
	91.	De Koning aan den afgrond.	
	92.	De Çarabha brengt den Koning in veiligheid.	
CLVIII.	93.	Afscheid van den Çarabha.	
	94.	[Brokstuk].	
CLIX.	95.	Dieren in 't woud.	26. Ruru.
	96.	De drenkeling en de Ruru.	
	97.	De Koning in 't woud.	
	98.	Zedepreek van den Ruru.	
CLX.	99. 100.	Den Koning wordt een vrucht (?) gebracht.	27. Mahākapi.
	101.	De Koning maakt zich op om de vruchten op te sporen.	
	102.	De apen redden zich door de vlucht.	
CLXI.	103.	De slapende Vorst.	28. Kṣānti.
	104.	De Vorst zoekt de vrouwen.	
	105.	?	
CLXII.	106.	[Brokstuk].	
	107.	[Geen teekening].	

CLXIII.	108. 109. 110.	[Geen teekening].	
	111.	Brahmā leest den Koning eene zedepreek voor.	29. Brahmā.
CLXIV.	112.	De olifant en een der reizigers.	30. Hastin.
	113.	Reizigers.	
	114.	De olifant maakt aanstalten om zich in de diepte te storten.	
	115.	De reizigers eeren de overblijfselen van den olifant.	
CLXV.	116.	Sutasoma en de Brahmaan.	31. Sutasoma.
	117.	Saudāsa ontvoert Sutasoma.	
	118.	Sutasoma hoort de spreuken des Brahmaans ten einde.	
	119.	Sutasoma houdt eene preek tot Saudāsa en de prinsen.	
CLXVI.	120.	Geboorte des Prinsen.	32. Ayogṛha.
	121. 122.	?	
	123.	De Prins rijdt uit.	
CLXVII.	124. 125. 126.	?	
CLXVIII.	127.	De Prins heremiet geworden.	
	128.	[Geen teekening].	
CLXIX.	129.	De aap en de buffel.	33. Mahiṣa.
	130.	Een Yakṣa vraagt den buffel waarom hij den aap duldt.	
	131.	?	
	132.	De Yakṣa luistert naar de zedepreek van den buffel.	
CLXX.	133.	?	34. Çatapattra.
	134.	De leeuw die een beentje in de keel heeft gekregen.	
	135.	De specht die 't beentje uithaalt.	
	136.	De specht in gesprek met den leeuw.	

Van de overige afzonderlijke tafereelen deelen wij vooralsnog alleen dezulke meê, waarvan de identificeering ons niet twijfelachtig schijnt.

Sudhana Kinnarāvadāna [1].

XVI.	2.	?
XVII.	4.	?
XVIII.	6.	1) Gesprek van Koning Dakṣiṇapañcāla met den betooverden Nāga Janmacitra. 2) Bezwering van Janmacitra en verschijning van den jager Halaka. 3) Dankbaarheid van Janmacitra jegens den jager voor zijne bevrijding.
XIX.	8.	Vertoef van den jager Halaka in 't verblijf van den Nāga.
XX.	10.	De Kinnarī-prinses Manoharā met eene Kinnarī aan 't meer Brahmasabhā.
XXI.	12.	De prins Sudhana brengt de prinses Manoharā ten zijnent.
XXII.	14.	?
XXIII.	16.	De prins neemt afscheid van zijne moeder.
XXIV.	18.	Ontmoeting van den prins met Indra.
XXV.	20.	De Koning beraadslaagt over zijn zoon.
XXVI.	22.	Manoharā vliegt weg.
XXVII.	24.	De prins maakt zijn opwachting bij zijn vader na zijn krijgstocht.
XXVIII.	26.	De prins heeft een onderhoud met zijn moeder.
XXIX.	28.	?
XXX.	30.	De prins en de heremiet.
XXXI.	32.	De prins in 't rijk der Kinnara's; bij den vijver.
XXXII.	34.	Boogproef.
XXXIII.	36.	Proef met de meisjes.
XXXIV.	38.	Dansen der Kinnarī's.
XXXV.	40.	Sudhana en Manoharā, teruggekomen, deelen geschenken uit.

Maitrakanyaka [2].

CXXIII.	216.	Schipbreuk, ontmoeting met de 4 jonkvrouwen.
CXXIV.	218.	Ontmoeting met de 8 jonkvrouwen.
CXXV.	220.	Ontmoeting met de 16 jonkvrouwen (afgebeeld 11).

[1] Zie Divyāvadana XXX en onze (d. i. Oldenburg's) Buddhistische Legenden I, Petersb. 1894. 43—47 en 80.

[2] Zie Buddhistische Legenden 40—43 en 79—80, waar men de literatuur opgegeven vindt.

CXXVI. 222. Ontmoeting met de 32 jonkvrouwen (afgebeeld 14).

CXXVII. 224. Drie tafereelen: 1) Vertoef in de laatste stad (der 32 meisjes); 2) Aankomst bij den Preta; 3) Het rad valt op 't hoofd van Maitrakanyaka.

Kacchapāvadāna.

Dit Jātaka kennen wij enkel volgens Rājendralālamitra's overzetting uit Bodhisattvāvadāna-kalpalatā XCVII.

CLXXXII. 192. (A). De schildpad in zee.
193. Schipbreuk.
194. De schildpad redt de drenkelingen.

CLXXXII. 195. De schildpad biedt zich aan als voedsel voor de geredden.

Het paard Balāha.

CCCLXXXIX. 4. Balāha voert de reizigers over de zee.

[Naschrift van den vertaler. Na dat gedeelte van bovengenoemde Verhandeling vertaald te hebben hetwelk den lezers der Bijdragen wel 't meeste belang zal inboezemen, moet ik hier nogmaals uitdrukkelijk verzekeren dat het geheele stuk van groote waarde is voor de ontwikkelingsgeschiedenis der Buddhistische kunst. De verhandeling van den Petersburgschen geleerde stelt ons in staat om de oudste ons bekende voorstellingen van Jātaka's, zooals die op de bas-reliefs van Bharhut voorkomen, te vergelijken met de latere uit Ajaṇṭā en de nog latere van den Boro-Boedoer. Enkele Jātaka's komen op alle drie monumenten voor; welke? kan men met een oogopslag zien uit de tabellen die de Heer Oldenburg in zijne verhandeling met groote nauwkeurigheid en met de noodige verwijzingen samengesteld heeft, en daar de titels der Jātaka's in 't oorspronkelijke Pāli en Māgadhi of Prākrit zijn opgegeven, behoeft men geen Russisch te kennen om van die tabellen (blz. 341, vgg. en blz. 352 van den Sbornik) gebruik te maken. Ik eindig met de hoop uit te spreken dat alle die belang stellen in Buddhistische kunst met de uitmuntende bijdrage van Oldenburg kennis zullen maken, voorzooverre dat niet reeds geschied is.]

SCHETSEN UIT BORNEO'S WESTERAFDEELING

DOOR

E. L. M. KÜHR,

Controleur 1ste *klasse B. B.*

VII [1].

Over de Ziel [sĕmangat—gana].

Wanneer een Dajak of Maleier (man, vrouw of kind) van het landschap Sintang uit eene woning of een boom gevallen is, en men hem weer in huis heeft gebracht, begeeft zich een vrouw [de vrouw of een der vrouwelijke bloedverwanten, doch bij het rotansnijden of getahinzamelen in het bosch, een der oudste kameraden] zoo spoedig mogelijk naar de plek waar het ongeluk is gebeurd, en strooit aldaar geel gemaakte rijst uit, onder het uitspreken van de woorden: »koer, koer, koer sĕmangat, N. N. bevindt zich alweer in de woning, koer, koer sĕmangat.«

Dan gaart zij met de hand de korrels met de aarde, waarin ze lagen, bijeen in een tanggok [langwerpig vierkante, platte vischschepmand van rotan zonder mazen], schudt dit voorwerp om er de aarde uit te verwijderen, en laat de rijst op de kruin van den gevallene uit de hand regenen, al zeggende: »koer, koer sĕmangat!«

Is iemand hevig geschrikt of aan een ernstig gevaar ontsnapt; komt hij thuis na een lange of gevaarvolle reis; heeft hij een zwaren eed afgelegd, dan is het eerste werk van zijne bloedverwanten, kameraden of van zijn hoofd, hem gele rijst op het hoofd te strooien, mompelend: »koer, koer sĕmangat.«

Als een Dajak van de Kajan- of Melawie-streek op sneltocht is, rolt zijne vrouw, verloofde of naaste vrouwelijke bloedverwant zijn matje met kussen op, maakt 't bundeltje vast aan een der horizontale dakdwarsstijlen van de lawang en hangt daarnaast een kommetje met gele rijst op. 's Avonds wordt er een lichtje bij geplaatst.

---

[1] De vorige „schetsen" werden opgenomen in den jaargang 1896 der Bijdragen.

Regent 't nu in den nacht, gepaard met donder en bliksem, dan staat de naaste vrouwelijke bloedverwant haastig op, wascht zich het gelaat met het van 't dak afstroomende water en roept daarna door een blaasroer naar buiten: „hi... oe... N. N. koer, koer sĕmangat."

Teruggekeerd bij het opgehangen ligmatje, neemt ze wat geel-gekleurde rijstkorrels uit het kommetje, en ze weer er in latende vallen, zegt zij: „koer, koer sĕmangat."

De vrouw of verloofde neemt daarenboven dat bundeltje meê naar hare slaapplaats en omhelst 't daar herhaaldelijk.

Uit de hierboven vermelde „feiten", dat de ziel op een vischschepmand en daarna op de kruin van den oorspronkelijken bezitter wordt gelokt, mag men de gevolgtrekking maken dat zij zich gemakkelijk uit het lichaam kan verwijderen door vrees, schrik enz., en niet heel groot van omvang is, aangezien zij anders niet met een tanggok zou kunnen gevangen worden; alsmede dat zij gewoonlijk haar zetel heeft in het hoofd.

Verder is de lokroep koer, koer [de gewone lokroep tot kippen (manoek), bij Dajaks en Maleiers de vogel bij uitnemendheid] een aanwijzing dat de nuchtere volksverbeelding de ziel de gedaante heeft gegeven van een vogel; wat zeer natuurlijk is voor zulk een klein beweeglijk ding. Onze engelen immers voorzien wij ook van vleugels; hoe zouden zij zich anders daar hoog in de lucht kunnen ophouden? Hecht Bouguereau geen vlinderwiekjes aan zijne Psyche's?

Nog andere opvattingen van Maleiers en Dajaks pleiten voor die voorstelling der ziel.

Droomt iemand een verre reis te hebben gemaakt, dan meent hij, dat zijn ziel met zijn schim des nachts aan het zwerven is gegaan en het gedroomde werkelijk heeft ondervonden en gezien. Vandaar het ingeworteld geloof aan droomvoorspellingen, het strikt opvolgen van in den slaap ontvangen waarschuwingen en raadgevingen, enz.

Eene zwangere vrouw, noch haar man, mag een lijk of een gesnelden kop zien, om te voorkomen dat de ziel van het kind bang wordt en het levenloos ter wereld komt.

Gedurende het oogsten mag niet gezegd worden dat de tempadjangs en takiens (rijstkorven) vol rijst zijn. De sĕmangat padi wil dat niet hebben. Zij zou met den geheelen voorraad kunnen verdwijnen.

Ook mag er op de ladangs niet gesproken worden over lijken en hantoes. De ziel van de groeiende rijst zou bang kunnen worden en wegvliegen naar Java.

Na het měmanggil lang (roepen van den kiekendief) en het běboeroeng (raadplegen der vogels), bezweren de Boven-Mělawie Dajaks, die uit snellen gaan, 's nachts in het bosch de schimmen van hunne gesnelde voorouders of bloedverwanten, voor wie weerwraak zal gepleegd worden.

Daartoe ontdoet men een plekje van klein houtgewas en alangalang, en richt aldaar een kleine sandoong raoeng op [een op één paal of vier palen staand planken huisje ter bewaring der lijkaschurnen of raoeng], waarin wat eten wordt gelegd en welks ingang door een omgekeerd opgestelde trap (geesten of schimmentrap) met den grond verbonden is. Verder begrenst men de ruimten aan weerszijden daarvan door twee aan scherpgepunte, in den grond geplante stokken bevestigde rotantouwen, waaraan in hout nagebootste staartveeren van den neushoornvogel hangen.

De leider van den sneltocht gaat daarna op eenigen afstand van het huisje op den grond zitten met een běrioet (draagkorf) naast zich, en zegt: „O schimmen van die en die [namen der gedoode bloedverwanten], komt spoedig terug in onze kampong. Wij hebben rijst in overvloed. Onze boomen dragen al rijpe vruchten. Onze tempajans zijn boordevol met toewak gevuld. O schimmen, keert dus gauw weêr en vergeet niet je nieuwe vrienden en kennissen mee te brengen."

Met die vrienden en kennissen worden bedoeld zij, die de te plegen weerwraak hebben uitgelokt.

Intusschen hebben de andere snellers zich in den omtrek van de sandoong achter boomen en tusschen het kreupelhout opgesteld, en luisteren scherp toe.

Als nu in het bosch kidangs of herten geluid geven, of er een gebrom gehoord wordt in het huisje, — een bewijs dat de gemelde bloedverwanten de schimmen hunner vijanden hebben meêgebracht — dan springen de op de loer gelegen Dajaks te voorschijn, en hakken en steken om en bij die sandoong raoeng.

Van die schimmen, door dezen overval verschrikt, vliegen de zielen overal rond en verbergen zich achter bladeren en steenen, welke op die plek liggen. Daarom grabbelt de leider van den sneltocht met beide handen naar de onder zijn bereik zijnde

bladeren en steenen enz., en doet ze snel in de bĕrioet, die hij onmiddellijk zorgvuldig dichtstrikt, meenende door die handeling de zielen van de nog te snellen vijanden in zijn bezit te hebben.

Worden er naderhand door dat troepje snellers koppen buit gemaakt, dan stopt de leider ze in dien korf, waardoor de van tevoren gevangen zielen weêr in hare respectieve hoofden kunnen varen.

Voor de aardigheid haal ik, in verband met het voorafgaande, het volgende aan uit de Wetenschappelijke bladen, 6de aflevering, Juli 1889, bladzijde 72:

„Die berichten waren dikwijls zeer eigenaardig. Zoo vertelde bijv. een man, die uit Kordofan was gekomen, dat de Mahdi vóór zijn heenreis eenige gesloten manden aan zijn troepen had laten zien en gezegd had, dat Gordon vier dagen geleden aan het hoofd van zestigduizend man, rijkelijk met geld en andere benoodigdheden voorzien, uit Egypte was vertrokken en nu kwam om zich met hem te meten. In die manden waren de zielen van die zestigduizend man; twintigduizend zouden door de aarde verslonden worden; de andere twintigduizend zouden in de lucht verdwijnen, en het overschot zou met den Madhi gaan vechten. Dit bericht ontving Emin in Juni 1884, en in April van het volgende jaar ontving hij brieven van den Emir Karamallah, waarin de val van Kartoem en de dood van Gordon, den vijand Allah's, werd vermeld, en Emin tevens werd gelast bij Karamallah te komen en dien zijn hulde te brengen."

Valt er aan overeenkomst te twijfelen?

Bij Dajaks van de Kajan- en Beneden-Melawie-streek vindt men, waar kinderen zijn, gewoonlijk bij hunne ligplaats in de lawang, een rambei, d. i. een eenigszins nauw toeloopend mandje zonder deksel, door vrouwen uit rotan vervaardigd, waaraan schelpen (toentoong) hangen en gedroogde vruchten; doppen en bladeren, den vorm hebbende van kokertjes of omgeslagen waaiers, zooals die van boomorchideeën, roeroe, pelai, hantoe arei, akoep akoep en ketoeli; verder sisit tenggiling [schubben van den miereneter]. In de met séngkoebakbladeren dichtgestopte toentoongs worden de afgevallen navelstrengen der kinderen bewaard. En in het mandje bevinden zich meestal bladeren of takjes van planten, welke een groote groeikracht hebben, o. a. van den sabang darah.

Als een kind, zoolang 't nog zichzelven niet helpen kan, aan den rivierkant gebaad wordt, of als er een zwaar onweêr losbreekt,

dan schudt de moeder de rambei en drukt haar daarna tegen het kind aan. Zoodoende wordt de verschrikte ziel, die bij de navelstreng, waarlangs zij vroeger in het lichaam is gekomen, onder de vruchten of tusschen de bladeren een schuilplaats heeft gezocht, in de gelegenheid gesteld weêr in 't kind te varen.

Het schudden van dat voorwerp heeft, volgens Dajaksche verklaring, ten doel, de schelpen tegen elkander te doen botsen, en met de bladeren, vruchten en takjes geraas te maken om alzoo de booze geesten te verjagen; hetzelfde idee dus, dat bij de Chineezen voorzit, als zij mĕrtjons afsteken.

Vóór alles zijn dus Maleier en Dajak er op uit, de sĕmangat weer in het lichaam te doen terugkeeren; waaruit de gevolgtrekking kan worden gemaakt, dat de ziel bij hen de eigenlijke levenskracht vertegenwoordigt.

Dit blijkt ook uit de wijze waarop zij hunne zieken trachten te genezen, wier kwalen toe te schrijven zijn aan miasmen, zenuw- en hartziekten, als toevallen, flauwten, krankzinnigheid etc., allemaal oorzaken, welke buiten hunne bevatting liggen en alzoo door hen geweten worden aan booze invloeden, geesten, schimmen, die de zielen der zieken kwellen of zich daarvan meester hebben gemaakt.

Vertoont een Sintang-Maleier, een Sĕlam-boeroeng Dajak, of een Dajak van den Kebahan-, Randoek, Lienoeh-, Désa-, Liembei-, Ranza-, Koebin-, Saberoewang-, Keniendjal- en Njadoem-stam slechts brakingen en sterke zweetafscheiding als ziekteverschijnselen, dan meent hij, dat een zijner overleden bloedverwanten of voorouders er de oorzaak van is.

De zieke wordt dan door een persoon, jang pandei bertamba [pandei = knap, en bertamba = geneesmiddelen toedienen], déwa, doekoen, koelieng, bĕlian etc. geheeten, aan de kruinharen getrokken, onder opnoeming der namen van al zijne overledene bloedverwanten. Geeft dat bundeltje haar geluid terwijl de naam van een der voorouders of andere gestorven bloedverwanten wordt uitgesproken, dan blijkt daaruit, dat de schim van dien overledene den zieke heeft geroepen.

Heeft de zieke kort haar, zoodat die proef niet genomen kan worden, dan stoot hij zijn voorhoofd zevenmaal tegen dat van een ander bloedverwant, die wel lang haar heeft en voor hem die proefneming ondergaat.

Dan zegt de geneeskundige — meestal een oude vrouw — tegen die schim [padeirak, pĕdara, Mal., djoenat, djonat, djinat, voor al de stammen langs de Kajan- en Melawie-rivier, met uitzondering van de Kahajans van de Z. en O. Afd. van Borneo en de Ot-Danoms]: „Ga maar weer naar je graf; wat kom-je hier doen? De sĕmangat van den zieke verkiest niet door je geroepen te worden, en wil nog langen tijd in zijn lichaam blijven!"

Vervolgens doet zij in een tjapan [langwerpig vierkante rijstwan] een weinig asch van de dapoer [kookplaats] en maakt daarvan met een mes een ĕmpatoong, d. i. een figuurtje van menschelijke gedaante.

Zevenmaal beweegt zij die tjapan met de ĕmpatoong voor den zieke op en neer — doch zóo dat het figuurtje van asch niet verstuift — al bevelende: „Zetel jij, ziekte, in hoofd, buik, handen etc., ga dan gauw over in het overeenkomstige lichaamsdeel van den ĕmpatoong!", waarop de zieke op het figuurtje van asch spuwt en de tjapan met de linkerhand van zich wegduwt.

Met een ontstoken kaarsje of lichtje begeeft alsdan de oude vrouw zich naar het graf of sandoong van den door de haarproef bekend geworden overleden bloedverwant of voorouder, en werpt daarop de ĕmpatoong van asch, zeggende: „Pĕdara, plaag den zieke niet langer, en blijf in je graf, opdat hij je niet meer zie!"

Bij haar terugkomst vraagt zij aan de bloedverwanten of andere personen, die haar voor de woning afwachten: „Is de sĕmangat van den zieke al teruggekeerd?" Waarop snel de toegesprokenen moeten antwoorden: „Ja, de sĕmangat van den zieke is al teruggekeerd!" en de geneeskundige met water werpen, het reinigingsmiddel bij uitnemendheid.

Bij den zieke in huis staande, blaast zij de kaars, den voorlichter-wegwijzer der ziel, uit, strooit geelgekleurde rijst op zijn kruin, drie keer herhalend: „Koer sĕmangat!" en bevestigt hem voor den tijd van drie dagen met een tĕngang-touwtje een ringetje om den rechterpols.

Eerst hierna worden den zieke geneesmiddelen toegediend.

Is iemand plotseling hevig ziek geworden, dan maakt de geneeskundige een houten ĕmpatoong van kajoe tabar tabar. Door haar wordt het beeldje zevenmaal met het hoofd van den zieke in aanraking gebracht terwijl zij zegt: „Deze ĕmpatoong dient om den zieke te vervangen; jij, ziekte, gaat dus over in dat beeldje!"

Met wat rijst, zout en tabak in een klein mandje, wordt die plaats-

vervanger gebracht naar de plek, waar de zieke door een boozen geest meent bezeten te zijn geworden, en aldaar overeind op den grond gesteld, nadat de geneeskundige den geest heeft toegeroepen: „O hantoe, hier is een ĕmpatoong welke den zieke vervangt. Laat de sĕmangat van den zieke los en plaag de ĕmpatoong, want dit beeldje is immers mooier en beter dan de zieke!"

Om te weten te komen of de ongestelde erg ziek is, bezigt men de volgende pengoedjian (toetsing).

Uit een ĕntĕmoe-knol snijdt men zeven dobbelsteentjes, waarvan een der vlakken van elk stukje met een kruis van sirihkalk wordt gemerkt.

Wanneer, na in de hoogte te zijn geworpen, van die zeven kubusjes de grootste helft op de gemerkte zijde komt te liggen, dan is de zieke bedenkelijk ongesteld.

Al de op het bekruiste vlak liggende stukjes worden met rijst en kurkuma fijn gewreven en den zieke op het lichaam gesmeerd.

Het merkwaardige in de boven aangegeven wijze van genezen is zeker het gebruikmaken van plaatsvervangers (ĕmpatoongs) om booze invloeden uit iemands lichaam te verwijderen.

Bijna dagelijks past de Dajak 't toe.

Wil een Ot-Danomsche zuigeling niet uitscheiden met huilen, dan snijdt de mĕrina [schoonmoeder van den vader van 't kind en dus zijn grootmoeder van moederszijde] uit het groote blad van den poean- of mĕntawak-boom een poppetje, dat 't kind verbeelden moet en tegen zijn lichaam word gedrukt; waarna zij 't hoog tegen den binnenkant van het dak plaatst en met pijltjes uit een blaasroer doorboort, ten einde den plaaggeest van het kind, koedjang genaamd, te dooden.

Elke Dajaksche vrouw, die haar zuigeling naar het water draagt, heeft gewoonlijk een groote toedoong op 't hoofd, niet alleen ter beschutting van haar kind voor regen en zonneschijn, maar ook tegen ziekten, booze geesten. Want aan dat hoofddeksel hangt diens ĕmpatoong-plaatsvervanger.

Zoodra er epidemische ziekten uitbreken, als cholera of pokken, dan treft men in de geheele Residentie langs paden, welke naar Dajaksche vestigingen leiden, en wel voornamelijk aan de linkerzijde van het pad dat van de woning naar de rivier gaat, verzamelingen van ĕmpatoongs aan van mannen, vrouwen en kinderen,

waartusschen kleine mandjes, met gekookte rijst, tabak en zout gevuld, aan stokken of aan de poppetjes zijn gehangen.

Verder worden de voornaamste wegen, komende van de besmette vestigingen, op groote afstanden van de andere woningen streng bewaakt en afgesloten door paggers (schuttingen) van doornstokken, welke gesĕngkĕland zijn met bloed van varkens, die voor gezamenlijke rekening der bewoners van het beveiligde huis worden aangekocht.

Vooral in de Saberoewang-streek [linkerzijtak van de Boven-Kapoeas] worden die beide maatregelen ter voorkoming van bezoeking onmiddellijk genomen als de pokken heerschen. Want van koepokinenting willen de Saberoewang-Dajaks niets weten, en met reden. Een dertigtal jaren geleden namelijk hebben onder hen eenige tijdelijke hulpvaccinateurs in hunne domheid eene groote opruiming gehouden door de niet-aangetasten in te enten met etter van de pokpuisten der lijken.

Elk dier houten plaatsvervangers wordt, onder luide bekendmaking wien hij moet voorstellen, door den betrokkene tegen het lichaam of den rechterpols aangedrukt en, na opstelling bij het pad, met de linkerhand van zich gestooten. Thuisgekomen wordt er op de kruin van den aldus voor ziekte beveiligde gele rijst gestrooid door de oudste vrouw der vestiging, onder het uitspreken van de woorden „koer, koer sĕmangat."

De houten ĕmpatoongs zijn meestal gesneden uit kajoe-koempang — een der lomponghoutsoorten, waarvan bij verzoeningen tusschen vijandelijke stammen de scheidsboom is gemaakt.

Deze poppetjes-plaatsvervangers moet men echter niet verwarren met de bijna levensgroote beelden op hooge voetstukken, welke men in de Boven-Melawie, en vooral te Mĕntoemoi [Embalaŭw-Melawie], voor de Dajaksche woningen ziet.

Dergelijke standbeelden — ook ĕmpatoong of tempatoeng genaamd — zijn meestal uit tĕkam- of ijzerhout, en voor een Dajak nog al kunstvaardig gebeiteld.

Wat kleur en verhoudingen betreft, zijn o. a. die, welke op laatstgenoemde plaats een Dajaksche vrouw met haar kind op den rug en twee op reis zijnde Dajaks voorstellen, werkelijk nog zoo kwaad niet.

Daaraan worden gedurende de oogstfeesten de stieren, koeien of karbouwen [over land aangevoerd uit de Z. en O. Afd. van Borneo] vastgemaakt, als men ze gaat slachten.

Volgens verschillende Maleische hoofden, zou de eerste assistent-

EMPATOONG.

resident van Sintang, de heer Von Gaffron, bewerkt hebben dat, instede van menschenoffers te brengen, een der bovengenoemde runderen aan een groot houten manne- of vrouwebeeld verbonden, werd getoloïd, opdat in het Dajaksche hiernamaals aan de schim van dat standbeeld door de ziel van het geofferde beest leven worde gegeven.

Dit is zeker wel te rijmen met de denkbeelden van Borneo's inheemsche bevolking. Immers, zijn er in bijna alle deelen van dat gewest niet vele stammen, die geen hertenvleesch eten omdat de schimmen hunner voorouders zich ook in de gedaante van die dieren vertoonen?

Vele Dajaks in de Mĕlawie-streek volgen nu ook dat ingevoerd gebruik, en wel om de zeer geldige reden, dat daardoor de kosten voor de lijkbezorging aanmerkelijk minder worden. Een koe toch kan men aldaar voor vijf en dertig gulden koopen.

Over die bezieling van den standbeeld-ĕmpatoong sprekende, kreeg ik van den al dikwijls door mij genoemden Raden Demang van Mentoemoi tot antwoord:

„Ik zou liever niet willen, dat men na mijn overlijden voor mij een karbouw aan een tĕmpatoeng slachtte. Dat ding zal hiernamaals net zoo onbeweeglijk zijn als op het oogenblik. Instede dus dat die tempatoeng mij bedient, zal ik 't hem moeten doen!"....

Ook weer waar! En volkomen in overeenstemming met den Dajakschen gedachtengang!

Dat zag ik vroeger zoo niet in; vooral niet, toen ik die houten plaatsvervangers langs den weg voor het eerst zag, en het doel vernam waarmee zij aldaar waren opgesteld.

Wat een idiote spokenfopperij! dacht ik toen.

Doch thans zeg ik: volkomen passend in der Dajaks begrippenketen.

Want door de luide bekendmaking dat een ĕmpatoong-poppetje zijn vader voortstelt, zal een Dajak door suggestie in die beeltenis zijn oorsprong in werkelijkheid zien, temeer omdat gedurende hare vervaardiging men al braaf gelachen heeft als de kunstenaar in een enkel opzicht, bijv. een kromme arm, of een vlek op het gelaat, eenige gelijkenis met zijn model heeft weten te treffen.

Uit een Dajaksch standpunt moet 't bijgevolg voor het ziekteaanbrengend spook eene onmogelijkheid wezen niet te zien, dat het mannelijk kleinoorig poppetje Pak-Goenang is; het mansbeeldje met den krommen arm: Mak-Soeloek, en de geknevelde ĕmpatoong: Amei Daroong.

Ziel heet bij de verschillende stammen langs de Beneden-Melawie- en Kajan-streken sĕmongat, samongit, semingit; de Ot-Danoms en Pangin-Dajaks [afkomstig van de Boven-Kapoeas] noemen haar mĕroewak, meroewei; terwijl men haar in het Landaksche zoowel met roewa als sĕmangat hoort aanduiden.

Komt iemand te sterven, dan meent de Dajak, dat zijn ziel met zijn schim heenvaart naar andere streken, alwaar hij een zelfde leven leidt als vroeger in zijn aardsch vleeschelijk omhulsel.

En aangezien hij nog geen Flammarion is, die op wetenschappelijke gronden gist dat planeten en vaste sterren [met uitzondering van zon en maan, die al dadelijk tot andere voorstellingen aanleiding hebben gegeven] bewoonbaar kunnen zijn, en uit vrees zijne afgestorvenen niet in zijne onmiddellijke nabijheid wil hebben, zoo plaatst hij ze op bergen, en wel op den hoogsten, bijna nooit bezochten berg, dien hij uit zijn woonoord zien kan; want tengevolge zijner herinnering verbeeldt hij zich, dat zijne dooden nog in zijn horizont verblijf houden, terwijl zijne ondervinding hem zegt, dat menschen — dus ook schimmen — in de aarde niet hetzelfde leven kunnen leiden als daarop.

Is hij door omstandigheden genoodzaakt naar afgelegen streken te verhuizen, dan zal hij zijn schimmenland naar den hoogsten top zijner nieuwe woonstreek verplaatsen.

Tot bewijs hiervoor kunnen eenige stammen van de Kajan-streek: Tebidahs, Kajans, Papaks en Djampals strekken, die, hoewel in taal, zeden en gewoonten aan de andere stammen langs de Kajan-rivier en de Beneden-Melawie nauw verwant, en vroeger ook met hen de Boekit Saran (oorsprong van de Bliembing-linkerzijtak van de Melawie) tot schimmenland gehad hebbende, sedert een dertigtal jaren — denkelijk tengevolge hunner isoleering door bloedveeten — de Boekit Pĕtoeran (oorsprong van de Tebidah-rivier) als verblijfplaats hunner afgestorvenen beschouwen.

Ook de Ot-Danoms, afkomstig van de Z. en O. Afd. van Borneo, hebben thans hunne roeboek rijo (verblijfplaatsen van schimmen, roeboek = huis) gevestigd op de Boekit Pemoeroe (oorsprong van de Lekawei, linkerzijtak van de Melawie).

Dat schimmenland nu is zeer uitgestrekt en bestaat uit verschillende streken.

Van de wijze waarop een Dajak schim is geworden, hangt 't af in welk gedeelte hij te land komt.

De gesnelden en aan kap- en schotwonden overledenen gaan naar het oord: rood van bloed.

De Kajan- en Beneden-Melawie-Dajaks noemen die plaats: Ribang Sabang [Sabang-helling]; de Ot-Danom: Danom Doehoeng [danom = water, en doehoeng = een tweesnijdend mes om te sĕngkĕlan, ter lengte van een parang].

Verdronkenen en door neervallend hout gedooden, varen naar de vuurstroomversnelling [Ot-Danomsch: Riam Api en Kiham Apoi].

Zij die aan ziekten en ouderdomskwalen, en vrouwen die in de kraam sterven, trekken naar de witte streek [Kajan- en Beneden-Melawie-Dajaksch: Sĕbajan; Ot-Danomsch: Batang Kadjoenahan (batang = groote rivier, en kadjoenahan = groote vlakte tusschen bergen).

De Ot-Danom plaatsen daarenboven hunne gestorven kinderen te Tanak Danom — een streek bestaande uit aarde en water.

Natuurlijk heerscht ook de Dood in het Dajaksche hiernamaals.

En als de schim zeven maal den tol der natuur heeft betaald, is haar doodkist [in Kajan- en Beneden-Malawie-Dajaksch: lantjang; Ot-Danomsch: doeniek] niet grooter dan een pink, en gewoonlijk gemaakt van een stuk kapoewah-bast.

De Djonat of Rijo zelf gaat over in steen, aarde of een plant, en haar sĕmangat of meroewak, die dan geheel is opgeteerd, verandert in g a n a.

Om het denkbeeld, aan dit laatste woord verbonden, te doen begrijpen, zal ik vertellen hoe 't mij duidelijk is geworden.

Voor 't eerst trof ik dat woord aan in 't volksgeloof dat, als meisjes gedurende zeven jaar „beroemboeng" [schets I], zij ten slotte de gedaante van gana's aannemen en de geheele „oemboeng" van zelf naar het water gaat om daarin te verdwijnen, terwijl de kampoongbewoners door de rivier worden verzwolgen en herschapen in steenen.

Op mijne vraag: hoe is die gedaante? kreeg ik tot antwoord: „Gana lijkt eenigszins op een slangetje, op een aardworm, heeft een lang rond lichaam; tenminste men zegt 't zoo!"

Verder zullen Beneden-Melawie-Dajaks, over de gebruiken bij den aanleg van rijstvelden sprekende, nooit nalaten te verhalen, dat van zeven broers en zusters, Piang Gana [Piang beteekent in het Embaloh Kapoeas-dialect: grootmoeder = het Javaansche: Biang] degene was, die zonder armen en beenen werd geboren. Men noemt haar daarom ook gewoonlijk Potong Keempat Piang Gana [potong =

snijden, keempat = al de vier ledematen]. Bij de verdeeling van de poesaka (erfenis) der overleden ouders wilden zij haar echter geen ramoe (roerende goederen) geven, maar slechts een handvol aarde. Bij zich zelve dacht toen Piang Gana: „Alzoo heeft men mij de aarde als mijn deel aangewezen". Toen dan de broers en zuster ladangs aanlegden en het hout en onkruid hadden gekapt, liet zij de boomen en het struikgewas in den nacht weer aangroeien. Over deze bemoeilijking werd natuurlijk geklaagd. Maar Piang Gana zeide: „jelui neemt wat mij toebehoort; daarom laat ik alles weer aangroeien wat er eenmaal stond".

De broers en zusters, die hun ongelijk inzagen, gingen daarop aan het beraadslagen, en kwamen overeen hunne armen-en-beenenlooze zuster altijd eten te geven.

Dat Piang Gana met dat besluit heel tevreden was, toonde zij door in den vervolge het omgekapte hout en onkruid niet meer te doen aangroeien.

En van dien tijd dagteekent de gewoonte, dat men bij het aanleggen van ladangs aan Piang Gana offert.

Zou alzoo g a n a, volgens deze legende, niet de groeikracht in planten, het leven verwekkende in den grond voorstellen?

Deze meening werd mij bevestigd, toen ik vernam dat de sĕmangat ten slotte in gana overging in verband met het geloof dat menschen tengevolge van het „beroemboeng", zonder zevenmaal in het schimmenland te zijn gestorven, onmiddellijk in gana's konden veranderen.

Gana beteekent dus, de ziel van alles wat tot het planten- en delfstoffenrijk behoort; zooals sĕmangat of meroewak de ziel is van hetgeen het dierenrijk omvat, alsmede van rijst, en dingen welke groote waarde hebben, zwaar en aangenaam geluid geven of den Dajak diensten bewijzen, als gereedschappen en huisraad, en hem in den droom als menschen verschijnen etc. —: gongs, tawaktawak, tempajangs, toewak, parangs, kommen, borden etc.

Maar terwijl sĕmangat, voor de voorstelling, belichaamd werd in den vorm van een vogel, kreeg gana de gedaante van een slang, aardworm. Naar mijn inzien zeer natuurlijk. Want als men in de bosschen van Borneo boompjes uittrekt, steenen verplaatst of in de aarde wroet, zijn 't slangetjes, maar vooral pieren, die overal worden aangetroffen en al wegsluipende zich slechts even laten zien.

Ik herhaal: levenskracht, ziel werd belichaamd ter wille van de voorstelling.

Maar zooals, wanneer in de Zaanstreek de Zuid-Westewind waait, 't hem weinig schelen kan of hij één dan wel honderd molens met zijne stroomingen in beweging moet brengen, terwijl er toch niet éene wiek klagen zal over minder winddruk dan hare zusters genieten, evenzoo wordt ook sĕmangat dikwijls beschouwd als een fluidum, dat, voornamelijk het menschen- of dierenhoofd vervullende, elk deel daarvan begrijpt, en wel zóó, dat het haar noch den kaken, noch den tanden, noch den geheelen kop kan verwijten meer zielstof te bezitten. Tenminste dit moet men m. i. afleiden uit de volgende gebeurtenissen, welke ik eenigszins de fil en aiguille zal vertellen.

Een Béadjoek, Aban genaamd, van de Z. en O. Afd. van Borneo, had op het einde van 1889 in vereeniging met Kahajan-Dajaks, die zich ook tijdelijk in de Embalaŭw-Mĕlawie ophielden, in de Boven-Boenoet [Boven-Kapoeas-streek] een huis, waarin alleen vrouwen waren, overvallen, en alzoo zonder veel tegenkanting een twintigtal koppen buit gemaakt.

Teruggekomen in de Boven-Melawie-streek, werden die snellers van Kemangei uit (eene Maleische kampoong aan de Boven-Melawie) door politie-oppassers en Maleische handelaars achtervolgd, die 't geluk hadden ze des nachts te omsingelen, toen zij in een ladanghutje overnachtten.

Bij het dagen bemerkende te zijn achterhaald, schoten de snellers al vluchtende op de Maleiers, die onmiddellijk dat vuur beantwoordden, met het magere gevolg dat slechts de aanvoerder Aban dood onder het hutje werd gevonden.

Om tot stuk van overtuiging te strekken, echter naar ik geloof, meer als weerwraakpleging, had men dien dooden Béadjoek het hoofd van den romp gescheiden.

Reeds een kwartier voordat de terugroeiende Maleiers in 't gezicht waren, verscheidene tandjoengs (rivierkapen) nog boven Kemangei, waar ik mij bevond, wist ik uit de wijze waarop zij gilden en op den tawaktawak sloegen, dat er een gesnelde kop in hun bezit was.

Bij snellers, die met een koppenbuit huiswaarts keeren, is 't nl. gewoonte — als zij geen vrees meer behoeven te koesteren voor achtervolging of overval — om gedurende het roeien met kleine tusschenpoozen te „berlélé", d. i. de aanvoerders der bende, naast zich de koppen in berioets hebbende, ontlokken aan hunne tawaktawak, door krachtige, kort op elkaar volgende slagen, het welbekende, een-

toonige, doordringende, zenuwachtigmakende, koperklankige geluid, terwijl zij tegelijkertijd in hoe langer hoe sneller maat het geschreeuw van lé lé lé lé ... lé uitstooten, opeens afgebroken door een in koor invallenden langgerekten gil van de roeiers, die, na op het lemmet hunner parangs te hebben gebeten, met verdubbelde krachtsinspanning met hunne korte riemen weer het water klauwen.

Het duurde dan ook niet lang of Aban's kop, nog bloedende uit de halsaderen, rolde uit een draagkorf op den planken vloer van het drijvende huisje (lanting), dat mij tot verblijfplaats diende.

Zijn onbeweeglijk gelaat leek een dronkaards masker, met half gesloten mij schuins aankijkende oogen, en de tong een weinig uit den scheef vertrokken mond hangende.

Toen die kop zou worden verpakt, kwam er iemand vanwege Hadji Raden — thans Pangeran Bandahara van Sintang — mij vragen, of hij er eenige lokken haar mocht afknippen ten einde er zijn parang-kahajan (mandauw) mede te versieren.

Een dertigtal dagen daarna in de Kajanstreek reizende, vernam ik, dat die Pangeran van de sandoong van een reeds een paar maanden geleden gestorven Oendauw-Dajak een kostbare oude gong [met een omtrek van zeven span] had weggenomen, en daarvoor in de plaats had gegeven de van Aban's kop afgeknipte haarlokken.

„Het was volkomen in den haak", antwoordde men mij van Dajaksche zijde, op mijne vragen ter onderzoek of er soms afpersing achter die handeling school. „Na de verbranding van het lijk „werd die gong aan de sandoongpaal gehangen voor hem, die „een kop zou offeren, omdat tegenwoordig het toloiën van een „slaaf of pandeling verboden is. Daar Hadji Raden een pluk haar „gegeven heeft van Aban's kop, die nog niet aan een overledene „is gewijd, komt 't op hetzelfde neer als had hij Aban's kop „zelf afgestaan. Immers gebeurt het dikwijls dat snellers, bij „achtervolging, om harder weg te kunnen loopen, verplicht zijn „de buitgemaakte koppen weg te gooien. Ten einde nu niet alle „vrucht van hunnen gevaarvollen arbeid te verliezen, snijden zij „van elken kop eenig haar af, en verbergen dat in hunne tjawats".

Een ander feit.

Een Dajak, Riempak genaamd, had in de Boven-Mentatei (linkerzijtak van de Melawie) twee zijner verre bloedverwanten — vader en zoon, Maleiers — vermoord, om zich van hunne handelsgoederen en rijst meester te maken. Tijdens het voorloopig onderzoek

in mijne "mooiste" kamer, met handboeien aan, opgesloten, — Nanga Pinoh was toen nog geen gevangenis rijk — vond hij, naar alle waarschijnlijkheid door de hulp van een mijner Dajaksche bidarroeiers, gelegenheid om 's nachts te ontvluchten. Na allerlei vergeefsche pogingen om hem te arresteeren, had men hem ten langer leste overrompeld en, daar hij zich verweerde, gedood.

Van zijn kop nu, die als identiteitsbewijs naar Sintang werd afgevoerd, had men onderweg kruinharen uitgetrokken.

Volgens de door Maleiers gegeven inlichtingen, o. a. ook van hen, die zelf eenige haartjes uit Riempaks kop hadden getrokken, zouden die haartjes "dari kepala orang jang mati di boenoeh", gebezigd worden als geneesmiddel tegen vallende ziekte (sakit pitam of pitam babi) in 't bizonder, en in het algemeen tegen flauwvallen en hevige hoofdpijnen.

De zieke wordt dan besprenkeld, en het hoofd nat gemaakt met water, waarin die haartjes en "daon sabang" gelegen hebben.

Bij personen toch, die aan vallende ziekte lijden of aan hevige hoofdpijnen of flauwten onderhevig zijn, is, volgens Maleisch en Dajaksch inzicht, de ziektetoestand te wijten aan geheele of gedeeltelijke ontvluchting van de sĕmangat.

Het ontsnapte gedeelte der ziel kan dus aangevuld worden door de zieledeeltjes, welke in de uitgetrokken kruinharen van den gesnelden kop zijn blijven zitten. Of wel, deze laatsten kunnen de verdwenen zieledeelen van den patient terugroepen.

Verder vernam ik van Kiai Mas Soeta Laksana te Nanga Pinoh, dat men ook gewoon is haartjes uit den kop van een gesnelde te trekken onder het uiten van een wensch, ten einde dezen spoedig vervuld te zien.

In dit geval zouden de zieledeeltjes in de haren als middelaars optreden tusschen den wenscher en de goden en geesten die invloed oefenen op het lot van den mensch.

Nog een ander feit.

In de maand Augustus van het jaar 1883 deden Mempawa-Dajaks een inval in het gebied der Semaroewa-Dajaks van Landak, en verwondden drie mannen van laatstbedoelden stam op de ladangs.

Volgens het door den controleur van Mempawa en mij gehouden onderzoek, was de reden daarvoor de volgende.

Om de begrafenis van zijn zoon geheel naar Dajakschen aard te doen plaats hebben, was Pak Goenang, het meest invloedrijke

hoofd der Semaroewa's, naar de Oeloe-Djamboe (bovenloop van de Landak-rivier) gevaren bij wijze van rouwtocht, en had van de daar gevestigde Dajaks een kop gekocht, dien zij bij de feitelijk nog onfhankelijke Soengkoeng-Dajaks — naar alle waarschijnlijkheid op zijn verzoek — hadden gesneld.

Toen nu genoemd hoofd in zijne woonstreek was teruggekomen, werd er niet alleen in zijn huis, maar in bijna alle woningen der Semaroewa's op de gongs en tawaktawak geslagen, zoodat elke vreemdeling in Jeruzalem moest denken, dat door den stam een sneltocht was ondernomen, welke een rijken koppenbuit had opgeleverd.

Ten minste, dit was ook de meening hunner buren: de Mempawa-Dajaks. En toen in hunne kampoongs het praatje liep dat een hunner stamgenooten was vermist — deze was op reis gegaan zonder er zijne familie van kennis te hebben gegeven — trokken verscheidene benden, na raadpleging der vogels, naar de Semaroewa's, met het bovenvermelde ongelukkige gevolg.

Wat was nu de oorzaak van die algemeene feestviering onder de Semaroewa's?

Den door Pak-Goenang gekochten kop had men in stukken gezaagd, welke vóór de wijding werden verkocht aan hen, die een kop wilden offeren aan hunne overleden bloedverwanten. En daar men in die streken in de laatste tientallen van jaren geen verschen kop had aangebracht, was de deelneming zeer algemeen.

Een stuk van de kaak bijv. was er toen dus evenveel waard als de geheele kop, om de eenvoudige reden dat men den kaak niet vóór zich kon hebben zonder zich den volledigen schedel, den zetel der ziel, er bij te denken.

AANTEEKENINGEN.

Blz. 58. Dat Dajaks een vast geloof in droomen hebben, kan afgeleid worden uit het feit, dat alle zwangere vrouwen de vrucht afdrijven zoodra zij droomen dat het ongeboren kind hun ongeluk zal aanbrengen.

Bij de Saberoewang-vrouwen is 't zelfs zoo erg, dat, als abortiva niet helpen, zij hare zuigelingen ergens in het bosch achterlaten. Van Maleiers te Smitauw of Silat verneemt men dikwijls, dat zij Dajaksche kinderen hebben aangenomen, die zij in de Saberoewang-streek

op den grond in een mandje, of in een saroong hangende tusschen de takken, in het bosch aantroffen.

Blz. 58. Als de padi groeit, dan zegt de Dajak dat de "Sengiang van de rijst" op reis is naar Java. Deze godheid komt terug als de padi rijp is.

Er zijn mannelijke en vrouwelijke Sengiangs.

De Sengiang van de rijst is eene vrouwelijke godheid

Blad. 59. Mĕnanggil lang (Mal.) = niempei (van tiempei) lang (Beneden-Mĕlawie- en Kajan-Dajaksch) = nah atang (Ot-Danomsch).

Beboeroong (Mal. en Beneden-Mĕlawie- en Kajan-Dajaksch) = bedahiang (Ot-Danomsch).

Blz. 60. Bij de Ot-Danoms heb ik geene rambei's gezien. Aan het touw van de hangmat, boven het kind, zijn echter bevestigd waaier- en kokervormige orchideeën-bladeren, stukjes hout, belletjes, de met een sengkoebakblad dicht gestopte schelp waarin de navelstreng van het kind zich bevindt, en de ĕmpatoong van 't kind.

Blz. 61. Als het bliksemt en dondert, slaat men in de lawang op de tawaktawak.

De naam "rambei" is aan bovenbedoeld voorwerp gegeven, omdat, door zijne aanhangsels, het op de smakelijke, kleine, in trossen hangende vruchten van den Rambei-boom gelijkt.

Blz. 61. De geneeskundige krijgt een zeker loon, bestaande uit een saroong of badjoe, wat rijst of andere eetwaren, of, als de zieke 't rijk is, eenig geld.

Het doekoen-, déwa-, bĕlianschap is gewoonlijk erfelijk in de familie.

Blz. 65. Het verhaal als zoude vóór het doodprikken (toloi) van den te offeren slaaf, de ziel uit zijn lichaam worden verwijderd, is m. i. onwaar. Een Dajak zal aan een zielloos ding geene boodschappen meegeven, als vroeger door mij werden aangeduid (Schets V).

Blz. 65. De Liembei- en Boenjauw-Dajaks van de Mĕlawie- en Kajanstreek noemen de groote ĕmpatoongs ook kedjahan.

Bij de Ot-Danoms zijn kedjahan of tedjahan kleine houten

beeldjes, welke hunne voorouders voorstellen en in het bosch worden opgesteld bij niboeng-palmen, op plaatsen waar zich verschillende otoe's (geesten) ophouden.

Bij het op touw zetten van gewichtige ondernemingen wordt, om ze te doen slagen, aan die tedjahan's en aan goden en geesten geofferd.

Aangezien de kosten voor het vervaardigen van die beeldjes nog al oploopen doordat de kunstenaars gevoed en beloond moeten worden, en het aantal voor de plechtigheid te slachten varkens en kippen tamelijk groot is, zoo kan het plaatsen van tedjahan's bij niboengs slechts door rijkaards geschieden.

Merkwaardig genoeg is de niboengpalm in den hemel (rangit of langit, Ot-Danomsch) het huis van Bénang: Petara's vrouw.

Een andere vrouw van god Petara heet Majang: de bloemkolf van den pinangpalm.

In het Landaksche heet die soort van beeldjes: pantak. Het grootste aantal daarvan treft men in de Benjoekei-streek aan.

Is daar een hoofd of invloedrijk persoon, met aardsche goederen gezegend, gestorven, dan wordt na de begrafenis, of tijdens het oogstfeest, de pantak van den overledene gemaakt en bij den hoek van de voorzijde der woning aan den kant van zonsopgang opgesteld, met het gelaat naar de opkomende zon.

Ik heb dikwijls gezien dat men aan het grootste en meest kunstig gesneden beeld van de verzameling, in een vlak daarvoor gebouwd planken huisje, als op Chineesche manier, rijst, vruchten, tjoe (arak) in kopjes offerde, waarbij een lichtje brandde.

Dien pantak had men dan voor die gelegenheid een rood baadje aangetrokken, een haarband met veeren opgezet, een miniatuur parang omgehangen en een klein schild met daarbij passende lans in de handen gegeven.

Blz. 66. De Pangins in de Ella-streek (Melawie), afkomstig van de Boven-Kapoeas, noemen schim: o-oong. Hun schimmenland is echter nog altijd gelegen op de Boekit Tebiroeng, waar de Mandei (linker-zijtak van de Boven-Kapoeas) ontspringt.

In de Kajan-streek (Melawie) heet de schim van een vrouw: data.

Blz. 68. Piang Gana. — Het volksgeloof wil, dat Piang Gana, behalve een lichaam met afgesneden armen en beenen, een hoofd heeft dat op een ananas lijkt.

Vele Boeddha-beelden nu hebben een kapsel van krullend haar, dat groote overeenkomst vertoont met genoemde vrucht.

Verder moet er zich in de Boven-Tempoenak, volgens zeggen van den Panembahan van Sintang, een beeldje van goud of koper bevinden, hetwelk in de wandeling ook Potong Keempat Piang Gana wordt genoemd.

Zou dus Piang Gana geen aanpassing wezen van Dajaksche begrippen aan een Hindoe-Javaansche voorstelling?

Ook in het Ambaloh-Kapoeas-dialekt beteekent Piang grootmoeder.

Blz. 70. Berlélé is in 't Ot-Danomsch : hodélé ; in 't Panginsch : ningkijauw.

Blz. 72. Ik bevond mij juist voor dienstaangelegenheden te Pontianak, toen van de Sepatah-streek het bericht van dien inval kwam.

Op genoemde hoofdplaats van Borneo's Westkust heerschte toen de cholera. Van de Boegineesche, Maleische en Chineesche bevolking stierf er gemiddeld een vijftiental per dag. Van de Europeanen was er gelukkig pas één, een onderwijzer, overleden.

Tot overmaat van ramp kreeg ik toen een nogal hevige endeldarmontsteking. Maar, hoewel ziek en zwak ter been, besloot ik toch op reis te gaan, ook om met mijne toenmalige vatbaarheid de cholera-besmetting te ontloopen. Daarbij kwam, dat ik reeds een tikje cholera-vrees beet had door het zien sterven van drie Chineezen op den weg van de Chineesche kamp naar de apotheek van het hospitaal.

In den namiddag liet ik mijn bidar (vaartuig) bij een tijdelijke vestiging van Pontianak-Dajaks niet ver van Koewala Sekilap, meren, aangezien de Sapatah te veel onder water liggende boomstammen en steenen bevatte om haar in het donker op te varen.

Aan wal stappende hoorde ik plotseling duidelijk geweervuur en tirailleurschoten, afgewisseld door zwaar dreunend kanongebulder, zóo dat de Dajaksche woning schudde van den luchtdruk. Ik dacht dadelijk aan eene vulkanische uitbarsting. Misschien was de Kina-Baloe aan het werken. Ook was 't niet onmogelijk dat zich ergens op Borneo een nieuwe krater had gevormd.

Een veertien dagen daarna bleek 't dat mijne gissing juist was: Krakatau!

De oudste der mij omringende Dajaks was evenwel overtuigd, dat de lilla's en bedils der bala van Mempawa's Panembahan die donderende en knetterende luchtberoeringen veroorzaakten, niettegenstaande hij mij gelijk gaf dat men het avondschot van Pontianaks bentèng slechts hoogst zelden bij windstilte te Koewala Tĕrap

— destijds een Mandhor-Chineesche wachtpost niet ver van de uitmonding der Sepatah in de Landak-rivier — kon hooren; dat de afstanden van Pontianak tot laatstbedoelde koewala, en van Koewala Sekilap tot de streek der Semaroewa's ongeveer evengroot waren; en dat de lilla's van genoemden inlandschen zelfbestuurder niet konden vergeleken worden met ons geschut.

In de kampoeng van het Boegineesche hoofd der Semaroewa-Dajaks aan de Boven-Sepatah durfden de Maleiers 's nachts niet naar bed te gaan. Met het geweer in de hand zaten zij, met den rug tegen den binnenwand hunner woning geleund, te dutten, om elk oogenblik tot tegenweer gereed te zijn. Allerlei onrustbarende geruchten waren in omloop. Het huis van Pak-Goenang, het indertijd bijna zeventigjarig hoofd der Samaroewa's, dat zich naderhand gedurende den Mandhor-opstand zoo gecompromitteerd heeft, zou omsingeld wezen. Al sedert drie dagen had men van hem geen bericht. En het geschiet duurde steeds voort.

Den morgen na mijne aankomst in de kampoong waren slechts het bejaarde Boegineesche hoofd en zijn oudste zoon te bewegen met mij naar Pak-Goenangs woning te gaan. Na drie uur loopens vonden wij dezen gezellig een strootje rookende in zijn nooit door vijanden omringd, versterkt huis!

Een paar bijzonderheden van dien tocht.

Bij het afgaan der trap zijner woning stampte de zoon van het zooevenbedoeld Boegineesch hoofd met den rechtervoet met geweld op den grond. Omdat ik nogal moeite had gehad hem te overreden mij te vergezellen, dacht ik dat die voetbeweging een uiting was van drift. Verontwaardigd sprak ik hem daarover aan. Maar al lachende vertelde hij mij, zulks gedaan te hebben om te zien hoe de tocht door het bosch voor hem zou afloopen; want had zijn voet bij het stampen op een scherp voorwerp getrapt dan was dat voor hem een zeker teeken geweest dat hem onderweg een ongeluk zou overkomen!

Niet ver van Pak-Goenang's huis, bij een driesprong, trof ik een open ronde plek van ongeveer twee meter straal aan, door enkele boomen omringd en waar noch gras noch alangalang groeide. Zoowel mijne bidarroeiers en politie-oppasser als de twee Boegineezen weken zijwaarts uit. „Tempat hantoe Dajak” (Dajaksche-geestenplaats) zeiden zij. — Verdere inlichtingen kon men mij tot mijn spijt niet verschaffen.

Over de Zonsvereering.

Niet alleen dat bij bijna alle mogelijke plechtigheden de opkomende en de ondergaande zon wordt (of worden) aangeroepen en bezworen; maar de Dajaks leggen zich te slapen, en begraven of verbranden hunne dooden altijd met het gelaat naar zonsopgang gekeerd.

Over de Vogelwichelarij.

Omtrent vogelwichelarij deed een Landak-Maleier, een hadji, mij in 1883 te Ngabang (hoofdplaats van de afdeeling Landak) een verhaal, dat te karakteristiek is om 't hier niet over te vertellen.

„Eens begaf ik mij per sampan, met handelswaren bevracht, naar de Tingon-streek. Een Dajak, die in mijn dienst was, had met mij den geheelen ochtend hard geroeid, maar wij waren toch niet veel opgeschoten, daar er nogal stroom liep, hoewel het laag water was. Tegen den middag hadden wij de laatste Dajaksche nederzetting vóór de groote kampoong, waar ik wezen wilde, bereikt. Na me gewasschen, gesembajangd en gegeten te hebben, gingen we verder. Als we ons best deden, zouden wij zeker nog vóor het donker op onze plaats van bestemming aankomen. We roeiden dus krachtig voort.

„Doch zulks hadden wij nog geen uur volgehouden, of mijn Dajaksche roeier stelde voor terug te keeren. Links van ons had hij den geluksvogel kito gehoord. Was zijn geroep van den rechterkant gekomen, dan zou 't een goed voorteeken zijn geweest.

„Kom, zeide ik, praatjes! Laat ons maar flink doorroeien, anders halen we de kampoong niet!

„Juist waren mij die woorden uit den mond, of de sampan tornde tegen een onder water liggenden boomstam op, met zulk een vaart dat we beiden bijna uit het vaartuig tuimelden.

„„Daar heb-je 't al, heb ik geen gelijk?” schreeuwde mijn roeier. „Laat ons terugkeeren, 't loopt nooit goed af”.

„Ik lachte zooals u nu lacht. Ik hechte er ook geen geloof aan. Nu echter ben ik wijzer geworden en geef wel op die voorteekens acht. U zal ook overtuigd wezen als u vernomen heeft wat wij op onzen verderen tocht hebben ondervonden.

„Teneinde te voorkomen dat de Dajak, om gelijk te hebben, met voordacht verkeerd of te laat zou wenden, ging ik achter in de sampan zitten en stuurde al roeiende met mijn korten riem.

„Weer voeren we de rivier een heelen tijd kalm op, tot opnieuw mijn roeier zich omkeerde en zeide: „Hoor, dat is de ongeluksvogel, de kotoek. Van welke zijde ook zijn geluid tot ons komt, altijd voorspelt hij ongeluk!”

„Ik werd een weinig ongeduldig. „Och, zanik niet van geluks- en ongeluksvogels, — beet ik hem toe. Hoe kunnen zij uit het bosch ons zien, of weten dat wij de rivier opvaren. Kijk liever goed uit je oogen, opdat wij niet tegen steenen of boomstammen bonzen”.

„Intusschen was de lucht gaan betrekken en begon het te waaien. Daarop deden val- en rukwinden het water sterk rimpelen. En opeens vielen er groote regendroppels, die gestadig in aantal toenamen en lucht en boomen bestreepten. Zoo spoedig mogelijk roeiden wij naar den oever en bevestigden met een rotanlijn aan een nabijzijnden boom onze sampan, welke wij een weinig op het droge hadden getrokken. Kleine regenbuien toch kunnen dikwijls het water in den bovenloop der rivier nog al vrij snel doen zwellen.

„De handelswaren en ons zelven beschutten we toen zoo goed mogelijk met kadjangs tegen den regen. Maar als mijn roeier zijn strooitje met Chineesche tabak had aangestoken en ik mijn sirih in den mond genomen, bemerkten wij tot onze groote ergernis dat wij vol springende bloedzuigers (patjèt) zaten, de kleine zwarte zoowel als de grootere bruine, wier beten zoo jeuken. Wat een ellende!

„We moesten ze één voor één met tabaks- en zoutwater bedruipen om ze van onze huid te doen afvallen.

„Eindelijk was de laatste patjèt in het water geslingerd! De regen begon ook hoorbaar te minderen. We vroegen elkander al af of we niet verder zouden roeien, toen opeens een hevig gekraak in het bosch ons deed zwijgen. Eerst twee á drie minuten daarna echter smakte er iets met donderend geweld tegen den grond, en onmiddellijk daarop werden we beiden met onze aangezichten tegen onze knieën aangedrukt als door een reuzehand, die als lood zoo zwaar woog. Mijne kommen en kopjes van Chineesch aardewerk rinkelden op onheilspellende manier. Door de scheuren van het kadjangdak, dat als tegen mijn hoofd zat vastgeplakt, bemerkte ik takken en bladeren. In verband met den door ons gehoorden dreu-

nenden val, begreep ik onmiddellijk dat wij bedolven waren onder de kruinbladeren en takken van een omgewaaiden boom. Ik werkte me zoo goed en zoo kwaad het ging uit de sampan en van onder de takken los. Maar mijn roeier, die zeker door schrik en pijn zijne zinnen kwijt was, schreeuwde en gilde om hulp, en bewoog, zoover de takken het toelieten, zijne met de korte parang gewapende rechterhand alsof hij zich tegen vijanden verweerde. Het duurde een heelen tijd voordat ik hem tot bedaren had gebracht en met zijn parang kon verlossen uit zijn groene fuik.

„Het eerste wat hij mij toevoegde, toen hij het hoofd buiten de bladeren en takken had gestoken en zijne ledematen betast of ze niet waren gebroken: „Heeft de kotoek geen ongeluk voorspeld? En is ons geen ongeluk overkomen?"

„Ik antwoordde niet. Ik voelde zoo iets als vrees in mijn hart sluipen. Had ik zijn raad maar opgevolgd. We zijn er nu tamelijk goed afgekomen, dacht ik. Zou dat ook in den vervolge het geval zijn?

„Na lang wikken en wegen besloten wij toch maar weer verder te roeien, omdat we al over halfweg waren.

„Het laatste gedeelte van onzen tocht werd gelukkig zonder onheilen volbracht. Alleen bij het trekken over de laatste en grootste riam (stroomversnelling) scheelde het heel weinig of onze sampan was omgeslagen door het breken van een der rotanlijnen.

„Het was al donker toen wij bij de Dajaksche kampoong voet aan wal zetten.

„Aan de landingsplaats bevonden zich slechts een paar oude vrouwen en een meisje.

„Mijne handelsgoederen droegen wij de hooge trap van het gebouwtje op, dat, tamelijk hoog boven den grond op eenigen afstand van de gemeenschappelijke woning der Dajaks geplaatst, dient tot herberging van handelaars, in het algemeen van vreemdelingen.

„Als wij ons vaartuig hadden vastgelegd en een bad genomen, bereidde mijn roeier ons potje rijst met de noodige laook (toespijzen) in ons hoog nachtverblijf, terwijl ik in een der hoeken daarvan mijn dunne bultzak van alangalangbloemen ontrolde, en daaroverheen mijn schuifhangklamboe spande, om zoo spoedig mogelijk mijne vermoeide ledematen te kunnen uitstrekken en heerlijk te slapen. Doch dit laatste scheen ons niet voorbeschikt te wezen; want terwijl wij bezig waren met eten, hoorden wij onder ons gedurig voetstappen en stemmen als van thuiskomende of te gast gaande Dajaks. Telkens als zij op de deur der groote woning

hadden geslagen om toegelaten te worden, steeg er tot ons een gegons op als van opgejaagde bijen. Tot lang na middernacht werd er toen op gongs, tawaktawak en gendangs geslagen, van tijd tot tijd afgewisseld door zeurigen, langzaam golvenden en als over hindernissen springenden zang, welke dikwijls overstemd werd door luide bijvalskreten, gelach of gejuich van vrouwen en kinderen.

„Op eens zwegen het gezang en de muziekinstrumenten, en hoorden wij een verward geroep, angstgeschreeuw en gestommel, alsof allen in het Dajaksche huis aan het harddraven waren. Wel wetende dat bij dergelijke feestelijke bijeenkomsten toewak en tjoe (arak) niet worden gespaard, keken wij beiden bevreesd en nieuwsgierig door de reten der omwanding. De schrik sloeg ons in de beenen! Uit den voorhoek van het huis sloegen de vlammen, waarvan er enkelen bijna aan het dak lekten. Bamboes met water werden er tegen leeg gegooid, met stokken trachtte men het vuur uit te slaan. Een Dajak, die dronken scheen en bij het werpen met water zijn evenwicht verloor, viel door de brandende latten en dwarsstijlen op den grond, al kermende en schreeuwende. Vrouwen en kinderen vlogen met allerlei voorwerpen beladen de trap af. Na een kwartier van ontzetting was men echter den brand meester.

„Toen kwam er eenige kalmte. Het geloop in de woning hoorden we niet meer. Slechts een gewiegel van stemgeluiden golfde tot ons op.

„We dachten dat het oogenblik om eens goed in te slapen voor ons was aangebroken. We zochten weêr onze ligplaatsen op. Het genot van het vooruitzicht om eindelijk rust te vinden, deed ons reeds de doorgestane oogenblikken van angst en krekeligheid vergeten.

„Maar water, in een kom in beweging gebracht, wordt niet gauw stil. Dikwijls kan 't, na regelmatig in rimpeling te zijn geweest, plotseling golfjes over den rand werpen. Zoo hoorden we in de Dajaksche woning het geraas zich langzamerhand weer verheffen. Ook de muziekinstrumenten ontliepen hun gewone dracht slagen niet. En niet lang daarna begon de oude lawaaistroom opnieuw woest te bruisen. Doch gaandeweg veranderden de geluiden van karakter. Kort en stootend, krijschend, tierend, warrelden mannen- en vrouwenstemmen door elkaâr. Een gestommel als van vechtenden. Alles kraakte. Een opengerukte deur. Menschen die van de trap der Dajaksche woning rolden. Stompen, stokslagen, uitdagende kreten. Enkelen liepen tegen de palen en de trap van onze tijdelijke woning.

Verschrikt sprongen wij op. Door de reten der omwanding zagen wij, bij het flauwe schijnsel van een flambouw in de zoekende hand eener vrouw, een kluwen van Dajaks, die elkaar met parangs te lijf gingen. De deur van ons kwartier bonden we goed toe. Voor het geval dat een dronken troepje ons een kopje kleiner wilde maken, had ik gezien dat 't kruit in de pan van mijn vuursteengeweer nog niet nat was. En mijn kawan (kameraad) had zijn lans en zijn getrokken parang naast zich liggen.

„Nog een kwartier hield dat gevecht aan, onder de uitroepen: „Ik zal je kop splijten! Daar, dat zal je dood wezen! Slaat hen neer! Vermoordt ze!„ terwijl kinderen huilden en vrouwen met krijschende stem hunne mannen uit het gewoel trachtten te trekken; totdat ten langen leste slaap, uitputting, dronkenschap een eind maakten aan den strijd.

„Eindelijk hadden wij rust.

„Maar overspanning had natuurlijk ons den slaap uit de oogen gejaagd.

„Waren wij maar de rivier afgezakt toen wij den ongeluksvogel hoorden!„ mompelde mijn roeier.

„Ik zal 't een volgenden keer doen!„ beloofde ik plechtig. „Zoodra 't licht wordt roeien we naar huis.„

„Toen het daagde, droegen wij zoo spoedig mogelijk onze barang de hooge trap af naar den rivierkant. Daar ons alles scheen tegen te loopen, verwonderde 't ons niet onze sampan niet aan te treffen. Het water was gerezen en het vaartuig door den stroom meegesleurd.

„Terwijl wij zoo langs den oever liepen om een andere sampan te zoeken, zagen wij in den omtrek van de groote Dajaksche woning hier en daar spiernaakte paren snurkend op den grond liggen; en drie Dajaks, niet ver van elkâar, achterover in het gras uitgestrekt, met bloedige striemen over het hoofd en de armen.

„Een oud vrouwtje, dat, met bamboekokers in een berioet op den rug naar de rivier ging om water te halen, vertelde dat de drie tot bloedens toe geslagen Dajaks broeders waren, die met andere gasten twist hadden gekregen over een vrouw, en toen door hen werden afgerost met houten zwaarden. Zoodra er een toewakfuif wordt gegeven, is namelijk de eerste voorzorg, alle wapens, lansen, zwaarden uit het huis in het bosch te verbergen. Aan vechtlustigen worden dan houten parangs verstrekt.

„Waren er van een kampoong bovenstrooms niet eenige Dajaks in een groote sampan de rivier afgezakt om zich naar Ngabang

te begeven, die zich onmiddellijk bereid verklaarden ons beiden met onze goederen over te voeren, dan zouden wij zeker nog uren aan den rivieroever hebben moeten wachten voordat wij van de hun roes uitslapende Dajaks een vaartuigje hadden kunnen koopen*.

ERRATUM

In de *Bijdragen* van [illegible], 1e aflevering, blz. [illegible], regels 2 en 3 van onderen, leze men voor Sekilap: Sepatah.

DE AFWIJKINGEN VAN HET MOHAMMEDAANSCHE VERMOGENSRECHT OP JAVA EN MADOERA

DOOR

Mr. L. W. C. VAN DEN BERG.

In mijne uiteenzetting van de afwijkingen van het Moḥammedaansche familie- en erfrecht op Java en Madoera, opgenomen in dl. VII, 5de Volgreeks, van de Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië, heb ik uiteengezet, welke, naar mijne meening, uit een juridisch oogpunt de verhouding is tusschen de Moḥammedaansche wet en het inlandsche gewoonterecht op bedoelde eilanden, en heb ik getracht de voornaamste punten van verschil tusschen beide rechtsbronnen, wat het familie- en erfrecht betreft, te formuleeren. De waardeering, welke deze poging heeft ondervonden, geeft mij aanleiding thans hetzelfde te beproeven ten opzichte van het vermogensrecht. Ik zal daarbij de in genoemd opstel aangenomen methode volgen, ten einde beide stukken zooveel mogelijk bij elkander te doen aansluiten. Voor die methode wordt dan ook thans kortheidshalve verwezen naar eerstbedoeld stuk, en naar hetgeen ik in mijne Nalezing in dl. I der 6de Volgreeks van dit Tijdschrift op p. 308 en vv. aanvoerde [1].

---

[1] Bij het ter perse gaan van het hier volgende opstel ontving ik het eerste nummer van Wet en Adat (Batavia 1896), een op onbepaalde tijden te verschijnen tijdschrift, uitgegeven onder leiding van den heer Mr. J. A. Nederburgh. In dit nummer wordt o. a. door dien geachten schrijver opgekomen tegen mijne evenbedoelde constructie van de verhouding tusschen de Moḥammedaansche wet en het inlandsche gewoonterecht. Ik geloof, dat het verschil, tusschen de constructie van den heer Nederburgh en de mijne, inderdaad minder groot is, dan hij vermeent, en dat, waar hij als slotsom van zijne redeneering, op p. 72, zegt hoe dan, volgens hem, het dogmatische Moḥammedaansche recht moet worden toegepast, eene uitspraak wordt gegeven, welke, althans voor de practijk, van mijn gevoelen niet noemenswaardig afwijkt. Immers wensch ook ik niet anders dan dat, door de adat van den Islam overgenomen, instellingen naar de Moḥamme-

§ 1. Algemeene beschouwingen.

Vogens de artt. 11—13 der Algemeene Bepalingen van Wetgeving voor Nederlandsch-Indië, in verband met art. 75 van het Regeeringsreglement worden op de Inlandsche of daarmede gelijkgestelde bevolking alleen dan hare godsdienstige wetten, volksinstellingen en gebruiken toegepast, wanneer geene vrijwillige onderwerping aan het Europeesche burgerlijk en handelsrecht heeft plaats gevonden; voorts wanneer die wetten, instellingen en gebruiken niet in strijd zijn met algemeen erkende beginselen van billijkheid en rechtvaardigheid, en eindelijk, wanneer onze wetgever de regeling van het onderwerp niet aan zich heeft getrokken, hetzij door toepasselijkverklaring van het Europeesche recht op bedoelde bevolking, hetzij door opzettelijk, met het oog op haar, uitgevaardigde verordeningen, hetzij eindelijk door regeling van het onderwerp in het algemeen voor alle ingezetenen [1].

Deze punten verdienen, wat het vermogensrecht aangaat, eene meer uitvoerige toelichting dan bij het familie- en erfrecht te pas kwam. Wat het eerste punt betreft, de vrijwillige onderwerping, zoo neemt men terecht aan, dat die ten aanzien van het familie- en erfrecht alleen kan plaats hebben in het geval, bedoeld bij art. 15 Overg., waar als voorwaarde voor de bestaanbaarheid van een wettig huwelijk, tusschen personen behoorende tot de Europeesche

---

daansche wet worden opgevat en toegepast, — wanneer niet blijkt, dat de adat daaraan iets heeft veranderd. Die veranderingen zijn dus uitzonderingen, welke moeten bewezen worden, en men zal omgekeerd niet behoeven te bewijzen, dat elk voorschrift van de Moḥammedaansche wet ten aanzien van zekere instellingen is gerecipieerd, indien de receptie van die instelling in het algemeen vaststaat. Dit nu, en niet meer, is hetgeen men onder receptio in complexu verstaat. Had de heer Nederburgh, nevens de door hem uit mijne Nalezing gegeven aanhalingen, ook geciteerd wat op p. 302 en vv. daarvan voorkomt, zoo zoude hij hebben bemerkt, dat hij mij Moḥammedaansche gevoelens toedicht, welke ik niet huldig, en vermeen ook niet te hebben uitgesproken. Verder kan ik te dezer plaatse niet ingaan op het opstel van den heer Nederburgh, hetwelk ik, in complexu, d. w. z. zonder daarom nog elke zinsnede te onderschrijven, beschouw als één der meest doorwrochte commentaren, tot dusverre op art. 75 Reg. Regl. geleverd, en hetwelk stellig de bijzondere aandacht van den wetgever zal trekken, wanneer eenmaal tot herziening van bedoeld artikel zal worden overgegaan. Dat ik ten slotte aan het, door den heer Nederburgh opgerichte, juridische orgaan een lang en voorspoedig leven toewensch, behoef ik wel niet met vele woorden toe te lichten.

[1] Zie, in denzelfden geest, Nederburgh, t. a. p., p. 46 en vv.

of daarmede gelijkgestelde en tot de inlandsche of daarmede gelijkgestelde bevolking, wordt gevorderd, dat de inlandsche partij zich vooraf aan het geheele burgerlijk en handelsrecht der Europeesche partij hebbe onderworpen. De speciale onderwerping, met het oog op eene bepaalde rechtshandeling, bedoeld bij de artt. 11—13 Alg. Bepp., kan, ofschoon de woorden dier artikelen op zich zelve voor verschil van opvatting ruimte laten, alleen op het vermogensrecht betrekking hebben. Dit althans is het meest verbreide gevoelen [1].

Deze bevoegdheid nu tot onderwerping aan het Europeesche burgerlijk en handelsrecht is langzamerhand van grooten invloed geworden op de toepasselijkheid van het inlandsche vermogensrecht. Op de hoofdplaatsen namelijk, en vooral op de groote handelsplaatsen langs Java's Noordkust, wordt het meer en meer gebruik, dat, bij transacties van zoodanig belang, dat notarieele tusschenkomst daarbij wordt ingeroepen, speciaal wanneer Europeanen of aan het Europeesche recht onderworpen Vreemde Oosterlingen bij de zaak betrokken zijn, de inlandsche partij zich te dien aanzien onderwerpt aan het recht der wederpartij. Noodzakelijk is echter zulks niet [2], daar, gelijk ik elders reeds ten opzichte van de notarieele testamenten der inlanders opmerkte [3], de akte wel blijkens art. 19 Alg. Bepp., wat haren vorm betreft, *per se* door het Europeesche recht wordt beheerscht, maar niet ten opzichte van den materieelen inhoud. Het gevolg van dit meer en meer toenemend gebruik is natuurlijk, dat het inlandsche vermogensrecht, juist ten aanzien van de belangrijkste transacties, dikwijls niet van toepassing is. Intusschen mag niet worden uit het oog verloren dat, zelfs wanneer onderwerping aan het Europeesche recht bij het sluiten der overeenkomst heeft plaats gehad, de interpretatie der bewoordingen van de overeenkomst toch naar het inland-

---

[1] Vergl. Handelingen der N. I. Juristenvereeniging, Jaarg. 1887, dl. I, p. 20 en 21.

[2] Maar wel hoogst wenschelijk. Mocht immers eene overeenkomst tusschen partijen, die aan een verschillend recht zijn onderworpen, gesloten worden, zonder dat men vooruit heeft bepaald door welk recht die overeenkomst zal worden beheerscht, en de overeenkomst later onverhoopt niet worden nagekomen, zoo zal de nakoming moeten worden gevorderd bij den rechter van de partij, welke in gebreke is. Die rechter zal dan op de overeenkomst het recht van den gedaagde moeten toepassen, zoodat de vraag, naar welk recht ten slotte de overeenkomst zal worden beoordeeld, onzeker blijft, totdat blijke wie van beide partijen in de voldoening aan hare verplichtingen te kort schiet.

[3] Vergl. Familie- en erfrecht, p. 510, 511.

sche recht moet geschieden, bijaldien partijen blijkbaar een inlandsch kontrakt op het oog hadden [1]. Als veel voorkomende overeenkomsten van laatstgenoemden aard, tusschen personen gesloten, die niet en die wel aan het Europeesche privaatrecht zijn onderworpen, noem ik hier slechts den verkoop met recht van wederinkoop, in zijne verschillende functies, de landhuurcontracten in de Vorstenlanden, het contractus aestimatorius en de meeste werkkontrakten met inlandsche arbeiders, over alle welke transacties later in dit opstel zal worden gehandeld.

Eene andere oorzaak van niet-toepasselijkheid van het inlandsche vermogensrecht is op dezelfde plaatsen gelegen in het feit, dat aldaar van de belangrijkste vaste goederen der inlanders de titels zijn ingeschreven in de Europeesche registers van eigendom en andere zakelijke rechten, met inachtneming der voorschriften van Ind. Stbl. 1834 N° 27 [2]. Dit zelfde geldt ook van de zoogenaamde particuliere landerijen bewesten en beoosten de rivier Tji Manoek, en van de perceelen domeingrond door het Gouvernement in erfpacht of opstal aan inlanders afgestaan. Daar in het algemeen de conflicten tusschen het Europeesche en het inlandsche recht moeten worden beoordeeld en opgelost naar de beginselen, in het internationaal privaatrecht gehuldigd, zoo zal men ook den inlander, naar analogie van art. 17 Alg. Bepp., voor alle zoodanige gronden als stilzwijgend onderworpen moeten aanmerken aan het Indische Burgerlijk Wetboek [3]. Natuurlijk is hij tevens voor die gronden onderworpen aan de speciale wettelijke voorschriften, ten aanzien van elke soort uitgevaardigd, als de reglementen op de particuliere landerijen, en die op de uitgifte van domeingrond in erfpacht of opstal [4].

Wat de stilzwijgende onderwerping van den inlander, met be-

---

[1] Vergl. artt. 1319, 1339 Ind. B. W. = artt. 1355, 1375 Ned. B. W., en zie Nederburgh, t. a. p., p. 75.

[2] Vergl. Nederburgh, t. a. p., p. 48 en vv. Bij de argumenten, door dien schrijver aangehaald voor de toepasselijkheid van bedoelde ordonnantie op Inlanders, kan nog gevoegd worden het voorschrift van art. 21 daarvan.

[3] Vergl. Eindresumé, dl. I, p. 4.

[4] Men vindt die reglementen met de wijzigingen, welke zij later hebben ondergaan, vermeld in den Regeeringsalmanak voor Ned. Ind., en toegelicht in de bekende Handleiding tot de kennis van het staats- en administratief recht van Ned. Ind. door Prof. Mr. J. de Louter, 4de druk, p. 598 en vv. Op de rechtsvragen, waartoe zij aanleiding geven, afgescheiden van hun verband met het Inlandsche recht, meen ik in dit opstel niet te mogen ingaan.

trekking tot alle hier bedoelde gronden, aan het Indische Burgerlijk Wetboek betreft, zoo zal men die onderwerping intusschen niet verder mogen uitstrekken dan de evenbedoelde beginselen van het internationaal privaatrecht vorderen. Men zal dus naar het Indische Burgerlijk Wetboek moeten beoordeelen, wat onroerend goed is [1], den omvang en den inhoud van het zakelijke recht, de beperkingen daarvan in het algemeen belang en dat van naburige erven [2], de wijze van verkrijging of verlies [3], den aard en de gevolgen van het bezit, de wettelijke kracht en werking eener overeenkomst het goed betreffende, den vorm en de voorwaarden der gerechtelijke uitwinning, en de wijze om dat goed met zakelijke lasten te bezwaren of het voor schuld te verbinden. Daarentegen zal het goed in quaestie wederom naar het recht van den inlander worden beoordeeld, wanneer het als deel van zijn vermogen fungeert, bv. bij het erfrecht, de bevoegdheid om daarover te beschikken, enz. [4] De praktijk is, voor zooverre mij bekend, met deze beginselen in overeenstemming. Nimmer is bv. betwist, dat de inlandsche eigenaar van een particulier land dit met hypotheek kan bezwaren, ofschoon zijn nationaal recht die instelling niet kent, noch omgekeerd, dat zoodanig land bij overlijden van den inlandschen eigenaar tusschen diens erfge-

---

[1] De vraag, wat onroerend goed is, ten opzichte van de niet volgens Ind. Stbl. 1834 nº 27 ingeschreven perceelen, blijft door het inlandsche recht beheerscht. Vergl. Nederburgh, t. a. p., p. 49. De stelling van den heer Mr. M. C. Piepers (Tijdschr. Het R. in N. I., dl. XLVII (1886), p. 280, 281), dat, door de ordonnantie van Ind. Stbl. 1834 Nº 27, stilzwijgend het inlandsche recht ten aanzien van de vraag, wat onroerend goed is, in het algemeen zoude zijn afgeschaft, gaat m. i., op de door den heer Nederburgh aangevoerde gronden, te ver.

[2] Verkeeren die naburige erven niet in denzelfden rechtstoestand, d. w. z. worden op het eene inlandsche, en op het andere Europeesche zakelijke rechten uitgeoefend, zoo heeft men ten aanzien der servitutes legales een nieuw rechtsconflict, dat wederom moet worden opgelost naar dezelfde beginselen, als men in een analoog geval zoude huldigen tusschen twee erven, waarvan bv. het eene in Nederland en het andere in België of Duitschland ligt.

[3] Bv. de verjaring. Het inlandsche recht, in overeenstemming met het Mohammedaansche, kent de acquisitieve verjaring niet. Zie ben. § 8.

[4] Vergl., voor hetgeen hier omtrent het internationaal privaatrecht wordt medegedeeld, Mr. T. M. C. Asser: Schets van het internationaal privaatrecht, p. 66 en vv., en Diephuis: Het Nederl. Burg. Regt, dl. I, p. 70 en vv. Verwerpt men met sommigen de leer, dat art. 17 Alg. Bepp. v. N. I. (= art. 7 Ned. Alg. Bepp.) de in de laatste plaats door mij vermelde restrictie toelaat, zoo zal men die restrictie ook niet ten aanzien van den inlander in quaestie kunnen aannemen. Vergl. Opzoomer: Aanteekening op de wet houdende algemeene bepalingen van wetgeving, p. 150.

namen moet worden vedeeld, naar de voorschriften van den Islâm, en niet naar die van het Indische Burgerlijk Wetboek.

Hetzelfde geldt mutatis mutandis voor de aan inlanders toebehoorende schepen, waarvan eigendomstitels volgens Ind. Stbl. 1834 N° 27 bestaan.

De in de tweede plaats door onze wet aangegeven oorzaak van niet-toepasselijkheid der godsdienstige wetten, volksinstellingen en gebruiken, namelijk de strijd met algemeen erkende beginselen van billijkheid en rechtvaardigheid, kan men zeggen, dat ten aanzien van het vermogensrecht niet in aanmerking komt. Zoowel de voorschriften van de Moḥammedaansche wet, als de specifiek Javaansche instellingen hieromtrent, laten zich bijna allen even goed vereenigen met de natuurlijke begrippen van billijkheid en rechtvaardigheid, als die van ons burgerlijk en handelsrecht. Waar dit ten aanzien van een enkel voorschrift niet het geval is, zoo heeft men te doen met een gevolg van de bepalingen omtrent het personen- of staatsrecht, bv. de slavernij of de beperkende bepalingen, waaraan ongeloovigen zijn onderworpen; maar het vermogensrecht zelf is daarvan gemakkelijk principieel af te scheiden. Het inlandsche recht, Moḥammedaansch of niet, moge niet zoo ontwikkeld zijn als het onze; het moge tal van instellingen, in eene Europeesche maatschappij onmisbaar, gelijk de verjaring en de hypotheek, ontberen, dit alles is nog geene reden om het als onbillijk of onrechtvaardig te qualificeeren.

Daarentegen is op geen enkel gebied van het privaatrecht door onzen wetgever zoozeer ingegrepen als ten aanzien van het vermogensrecht, ofschoon dit desniettegenstaande in hoofdzaak inlandsch is gebleven. De gedane grepen, hoe gewichtig ook op zich zelf, blijven steeds uitzonderingen, in verhouding tot het geheel, van ondergeschikt belang. In de volgende bladzijden zal dit bij de behandeling der verschillende onderwerpen blijken. Hier wijs ik er slechts op, dat bij de bekende ordonnantie, te vinden in Ind. Stbl. 1855 N° 79, op alle met inlanders gelijkgestelde personen, de zoogenaamde Vreemde Oosterlingen, ook wanneer zij den Moḥammedaanschen godsdienst belijden, met enkele uitzonderingen zijn toepasselijk verklaard het geheele tweede, derde en vierde Boek van het Indische Burgerlijk Wetboek, benevens het Indisch Wetboek van Koophandel en het Reglement op de Burgerlijke Rechtsvordering. Bovendien worden, volgens art. 9 dier ordonnantie, ten opzichte van de toepassing daarvan, ook als Vreemde Oosterlingen beschouwd

alle inlanders, die zich buiten het gewest, waarvan zij afkomstig zijn, ophouden, buiten de leiding der plaatselijke hoofden, en zonder zich met de plaatselijke inheemsche bevolking te hebben vermengd. Een niet minder belangrijke en verreikende greep werd in het inlandsche vermogensrecht gedaan door de zoogenaamde Agrarische Verordeningen, als uitvloeisel van de Agrarische Wet (Ind. Stbl. 1870 N° 55) tot stand gekomen.

Er bestaat echter nog een andere, niet op de wet, maar op den feitelijken toestand berustende factor voor de toepassing van het Europeesche privaatrecht ten aanzien van verbintenissen en zakelijke rechten op den inlander, in stede van zijn nationaal recht. Evenals in elk land ter wereld, geeft ook op Java en Madoera de massa der bevolking zich over het geheel weinig rekenschap van dit gedeelte van het recht. Iedereen stelt er belang in te weten, welke zijne verhouding is tot zijne vrouw en zijne kinderen, wie zijne eventueele erfgenamen zijn, of van wie hij zelf eventueel zal moeten erven. Maar, wanneer men den stand der landbouwers met opzicht tot de agrarische toestanden uitzondert, is het getal gering van hen, die zich in alle opzichten rekenschap geven van de rechtsgevolgen hunner handelingen, welke het vermogen betreffen. Men weet, dat, als men iets leent, men het moet teruggeven; dat, als men iets koopt, men het moet betalen; dat, als men eigenaar is, men aanspraak heeft op het bezit met uitsluiting van anderen; maar verder dan deze algemeenheden gaat het rechtsbewustzijn van slechts weinige personen. Of bv. er verschil bestaat tusschen bruikleen en verbruikleen ten aanzien van den eigendomsovergang; of het risico van eene gekochte zaak overgaat door het contract dan wel door de levering; of er verschil bestaat in gevolgen tusschen juridisch en natuurlijk bezit, enz., zijn vragen, waarvoor ook ten onzent alleen in een zeer beperkten kring van Nederlanders belangstelling wordt aangetroffen. Bij de mingegoeden komen trouwens degelijke quaesties in de praktijk niet voor. Deze oorzaken werken natuurlijk in den Archipel, nog sterker dan in West-Europa, om het algemeene rechtsbewustzijn ten opzichte van verbintenissen en zakelijke rechten zwak te doen blijven, en dewijl, vóór de inlandsche rechtbanken op Java en Madoera, partijen in den regel van rechtsgeleerden bijstand verstoken zijn, vindt men in het hier aangevoerde eene gereede verklaring, waarom, ten opzichte van die onderwerpen, in rechten zooveel minder beroep wordt gedaan, hetzij op de Mohammedaansche wet, hetzij op de specifiek inlandsche afwijkingen

van die wet, dan met betrekking tot het familie- en erfrecht het geval is. Daaruit laat zich ook verklaren, dat Europeesche schrijvers over inlandsche toestanden ons zooveel meer mededeelen omtrent het familie- en erfrecht, dan omtrent het vermogensrecht. Het bewustzijn omtrent het eerste leeft bij grooten en geringen, en valt in het oog, zoodra men zich in de inlandsche maatschappij beweegt; dat omtrent het tweede is, als men de agrarische verhoudingen uitzondert, iets waarnaar men moet zoeken.

De inlandsche rechtbank, voorgezeten door een Europeesch ambtenaar, is uit den aard der zaak geneigd om, waar door partijen zelf geen beroep op hun speciaal recht wordt gedaan, het er maar al te dikwijls voor te houden, dat het eene zaak geldt, niet bij de godsdienstige wetten, volksinstellingen en gebruiken geregeld, en welke dus, volgens de laatste alinea van art. 75 Reg. Regl., beoordeeld en beslist moet worden naar de beginselen van het voor Europeanen geldende privaatrecht. Wel is waar is deze handelwijze principieel onjuist, en zoude de rechtbank verplicht zijn in zoodanig geval ambtshalve te onderzoeken, wat het voor den inlander geldende recht vordert; maar de vele werkzaamheden, waarmede, zoo niet alle, dan toch de meeste landraadsvoorzitters zijn belast, maken het niet zelden onmogelijk van elke zaak — soms van zeer gering geldelijk belang — eene wetenschappelijke studie te maken. Wegens het over het algemeen zwakke rechtsbewustzijn der bevolking ten aanzien van de onderwerpen, welke het hier geldt, vindt de zooeven omschreven methode bij de inlandsche leden der rechtbank zelden tegenspraak, en men kan dan ook niet ontkennen, dat zij uit een practisch oogpunt lang niet zoo verwerpelijk is, als zij op theoretische gronden schijnt [1]. De persoon, die door zijn ambt nog het meest geroepen zoude zijn, om zich tegen de overdreven toepassing van Europeesche beginselen van privaatrecht te verzetten, is natuurlijk de Panggoeloe; maar, aannemende dat deze altijd een voldoend ontwikkeld en onafhankelijk persoon is, zoo heeft hij toch slechts eene

[1] In zijne redevoering, gehouden in de vergadering van het Indisch Genootschap van 7 Januari 1896, p. 19, zeide nog de heer Mr. J. H. Abendanon: „Dit laatste", namelijk het nemen tot richtsnoer van de algemeene beginselen van het Europeesche privaatrecht, „is het plechtanker der practijk". De uitspraak is in het algemeen zeker waar; doch de geachte rechtsgeleerde had er m. i. moeten bijvoegen, dat die „practijk", met hoe goede bedoelingen soms ook gevolgd, in strijd is met de wet en met den regel: curia novit jus.

adviseerende stem, en komt hij in den regel bijna uitsluitend op voor het doctrinaire Moḥammedaansche recht, maar zeer zelden voor de specifiek inlandsche instellingen. Bij de Raden van Justitie worden de appellen van de vonnissen der inlandsche rechtbanken meestal door rechtsgeleerde raadslieden voorgebracht, en in den regel ook nauwgezetter behandeld, al ware het slechts wegens de grootere geldelijke belangen en het geringer aantal. Daar wordt dan ook veel op inlandsch recht beroep gedaan, en dat recht toegepast. Van verreweg de meeste vonnissen der inlandsche rechtbanken wordt echter natuurlijk geen hooger beroep aangeteekend. De cassatie is, gelijk reeds herhaaldelijk werd betoogd, voor de handhaving van het inlandsche materieele privaatrecht een absoluut deugdeloos middel [1].

In het bovenstaande ligt de verklaring, hoe, door een samenloop van omstandigheden, het Europeesche recht ten aanzien van verbintenissen en zakelijke rechten op weg is om op Java en Madoera langzamerhand door gewoonte voor den inlander eene belangrijke rol te gaan vervullen, ja zelfs in zijn rechtsbewustzijn te worden opgenomen. In het wezen der zaak heeft men hier te doen met gelijksoortige oorzaken, als welke in de Middeleeuwen de receptie van het Romeinsche recht in Europa, speciaal omtrent verbintenissen en zakelijke rechten, hebben te weeg gebracht, namelijk onvoldoendheid van het nationale recht voor de behoeften van een meer ingewikkeld maatschappelijk verkeer, grootere ontwikkeling van het vreemde recht, en den invloed van juristen, die hunne studie aan de hand van het vreemde recht hebben gemaakt.

Intusschen is tegen dien, ik zoude bijna zeggen officieelen, stroom van Europeesch recht, vooral in de laatste 25 jaren een krachtige stroom van meer zuiver Moḥammedaansch recht merkbaar. Ten gevolge van de gemakkelijker geworden communicatie met Mekka neemt het getal van hen, die in de heilige stad het juridische en theologische onderwijs hebben gevolgd, meer en meer toe. De in den Archipel gezaghebbende Arabische werken, speciaal de juridische, zijn allen reeds te Caïro, te Mekka of elders in de Levant gedrukt, en die uitgaven zijn zoo goedkoop, dat zij onder het bereik van bijna elken welgestelden inlander vallen. Zij vinden dan ook op Java en Madoera een ruim debiet; terwijl vroeger de Ara-

[1] Zie o. a. de praeadviezen van nu wijlen de heeren Hulshoff Pol en Keiser in den eersten jaargang van de Handelingen der Ned. Ind. Jur. Ver., dl. I, p. 247 en vv.

bische juridische werken, slechts in handschrift bestonden, en alleen reeds wegens hun hoogen prijs door slechts weinigen konden worden aangeschaft. Ook de kennis der Arabische taal wordt, deels door dezelfde oorzaken, deels door de grootere uitbreiding der Arabische koloniën, althans langs Java's Noordkust, langzamerhand meer algemeen, dan oudtijds het geval was. Dit alles komt natuurlijk aan de populariteit der zuiver Moḥammedaansche rechtsbeginselen ten goede, en wel in het bijzonder onder dat gedeelte der bevolking, hetwelk buiten de inlandsche ambtenaarswereld staat, maar zich met handel of industrie erneert, en, evenals overal ter wereld, ook op Java en Madoera het meest processen over verbintenissen en zakelijke rechten voert [1].

De specifiek Javaansche instellingen omtrent het vermogensrecht geraken, ten gevolge van een en ander, hoe langer hoe meer op den achtergrond. Wordt door de partijen vóór den inlandschen rechter op eigen rechtsbeginselen beroep gedaan, zoo is het, althans op de hoofdplaatsen en groote centra van bevolking, in den regel op de voorschriften van de Moḥammedaansche wet. Alleen waar het dorpsverband en het grondbezit in het spel zijn, ziet men, vooral in Midden-Java, den inlander ook dikwijls een beroep doen op zijne, niet in de Moḥammedaansche wet beschreven, aloude volksinstellingen en gebruiken.

Behoudens hetgeen hierboven omtrent den invloed van het Europeesche privaatrecht werd opgemerkt, kan men tegenwoordig het dogmatische Moḥammedaansche recht omtrent verbintenissen en zakelijke rechten reeds als voorheerschend beschouwen op de groote handelsplaatsen langs Java's Noordkust. Te Batavia en in de Bataviasche Ommelanden spreekt dit verschijnsel zich het sterkst uit. Overigens is het Moḥammedaansche recht ten deze het meest in het bewustzijn der bevolking doorgedrongen in Bantam, de Preanger-Regentschappen, de afdeeling Buitenzorg en Krawang, gelijk mede op het eiland Madoera, doch het minst in de Vorstenlanden, Banjoemas, Bagelen, Kadoe en Kediri. In Madioen hebben de talrijke godsdienstscholen ook indirect veel bijgedragen, om de Arabische rechtsboeken populair te maken. In West-Java zijn een aantal Arabische rechtstermen als ḥaqq, milk, hibah, waçîjah, ḥarîm, enz., zij het soms in, naar de inlandsche uitspraak ge-

---

[1] Vergl. nog over dit punt mijn opstel: Het Kruis tegenover de Halve Maan, in de Gids, afl. Oktober 1890, p. 81 en v., en Nederburgh, t. a. p., p. 61.

wijzigden vorm, bij het gros der bevolking, zelfs op het platte land, in gebruik. Aan de beteekenis van dit feit wordt niet te kort gedaan door de omstandigheid, dat de mindere man, die termen gebruikende, zich zelden volledig rekenschap geeft van hunne juridische waarde [1]. In dit opzicht staat hij trouwens wederom gelijk met den burgerman in Nederland, die, als hij van „recht”, „eigendom”, „schenking”, „legaat”, of „aanhoorigheid” spreekt, bijna nooit eene in alle opzichten juiste en volledige voorstelling heeft van de juridische begrippen, welke bedoelde woorden vertegenwoordigen in ons positieve recht [2].

In bovenstaande opmerkingen ligt de sleutel tot het juist verstand van hetgeen in dit opstel verder zal worden vermeld. Vooreerst volgt er uit, dat omtrent geen onderdeel van het privaatrecht van den inlander zoo groote onbestemdheid heerscht als omtrent de instellingen, welke hier zullen worden behandeld, de agrarische toestanden uitgezonderd. Niet alleen immers is het recht te dien aanzien zelve zwevend; dit toch is met elk recht het geval, dat grootendeels op gewoonte berust. Maar de zaak wordt hier nog nevelachtiger dan bij het familie- en erfrecht, omdat men inderdaad à priori in vele gevallen moeielijk kan nagaan, welk recht door de inlandsche rechtbank zal worden toegepast op eene bepaalde handeling. In de tweede plaats zijn de bronnen, speciaal voor de verbindtenissen, schraal; zij zijn ten minste aanmerkelijk schraler dan voor het familie- en erfrecht. Het bekende Eindresumé bevat niet slechts voor de kennis van het grondbezit, maar ook voor die der verbintenissen vele gegevens. Men vergete echter niet, dat het in 1867 en 1868 gehouden onderzoek, hetwelk aan dit werk ten grondslag strekte, hoofdzakelijk een agrarisch onderzoek was, dat het verbintenissen, niet met de agrarische toestanden verband houdende, buiten beschouwing liet; dat bedoeld onderzoek op belangrijke gedeelten van Java en Madoera geene betrekking had, en dat het vooral de stedelijke bevolking zoo goed als met stilzwijgen voorbijging. En nu zijn het natuurlijk juist de groote centra van bevolking, waar het rechtsbewustzijn omtrent verbintenissen het meest ontwikkeld is, tengevolge van het meer levendige verkeer.

---

[1] Vergl. Eindresumé, dl. I, p. 2.

[2] De vermoedelijke oorzaak van het verschil in receptie van het Moḥammedaansche recht in de onderscheidene deelen van Java en Madoera heb ik elders uiteengezet. Zie o. a. mijne Moḥammedaansche geestelijkheid, p. 35 en vv.

In een en ander is ten slotte ook de verklaring gelegen, waarom ik mij in de volgende bladzijden nog meer dan in mijn opstel over het familie- en erfrecht, tot hoofdpunten zal bepalen. Zij, die in het land zelf in de gelegenheid zijn de inlandsche rechtsbegrippen te onderzoeken of toe te passen, zullen mij verplichten door mijn arbeid aan te vullen, en op hunne beurt bekend te stellen, in hoeverre mijne algemeene resultaten plaatselijk al dan niet uitzondering lijden. Zal eenmaal het privaatrecht voor den inlander worden gecodificeerd, zoo is een dergelijke voorarbeid onontbeerlijk.

§ 2. Verbintenissen.

Omtrent de algemeene leer der verbintenissen, gelijk mede omtrent het karakter, de vereischten of de gevolgen der afzonderlijke overeenkomsten, kan men zeggen, dat de voorschriften van de Moḥammedaansche wet vrij wel in het rechtsbewustzijn der bevolking zijn ingedrongen. Trouwens de inlanders, die over dergelijke abstracte begrippen nadenken — uit den aard der zaak niet velen — hebben hunne wijsheid ten deze aan de geschriften der Arabische juristen ontleend, behalve natuurlijk voor zooverre zij bij ons ter schole zijn geweest. Herhaaldelijk vindt men dan ook rechterlijke uitspraken gepubliceerd, waarin in dit opzicht zuiver Moḥammedaansch recht werd toegepast, zonder vooraf te overwegen, of die toepassing overeenkwam met de plaatselijk geldende begrippen [1]. Men beschouwt dit blijkbaar als iets, dat van zelf spreekt. Ook de Javaansche wetten der Vorstenlanden gaan ten deze van de beginselen van den Islâm uit. Men zie bv. Nawâlâ Pradâtâ artt. 30, 31 en Anggĕr Sadâsâ artt. 9, 27 omtrent de verantwoordelijkheid voor ongelukken door iemands huisdieren veroorzaakt en omtrent onrechtmachtige daden, en Anggĕr Sadâsâ art. 32 over de ontbinding eener overeenkomst wegens wanpraestatie [2].

---

[1] Zie, onder meer, de rechterlijke uitspraken gepubliceerd in het Tijdschr. Het Recht in Ned. Ind., dl. XIX (1861), p. 305 en v., en in het Ind. Weekbl. v. h. Recht, Nos 1023 en 1624.

[2] De artikelen van de Javaansche wetten der Vorstenlanden zijn in dit opstel geciteerd naar de vertaling, voorkomende in het Tijdschrift: Het Recht in N. I. dl. I (1849), p. 327 en vv.

Slechts ten aanzien van enkele punten, de algemeene leer der verbintenissen betreffende, wijkt het inlandsche rechtsbewustzijn op Java en Madoera beslist van de voorschriften der Moḥammedaansche wet af. Zoo zal geen inlander op die eilanden er aan denken, dat wijn, sterke drank, benevens sommige afbeeldingen van menschen of dieren, en sommigen zijner nationale muziekinstrumenten, als door den Islâm verboden, buiten het handelsverkeer zijn. Daarentegen kent de Islâm wederom niet, als oorzaak van onttrekking van roerende of onroerende goederen aan het handelsverkeer, dat deze, om godsdienstige redenen, bv. omdat zij tot verblijf van geesten strekken, niet mogen worden aangeraakt of betreden. In het Javaansch heet deze toestand: angkĕr, in het Maleisch en en Soendaasch: boejoet [1]. Over de afwijkingen ten aanzien van de persoonlijke bevoegdheid om zich te verbinden van minderjarigen, onder curateele gestelden, slaven en ongeloovigen, gelijk mede over de beredderiug van insolvente boedels, en van die van afwezigen, heb ik elders het noodige gezegd [2]. Eene belangrijke afwijking van het Moḥammedaansche recht ten aanzien van de algemeene leer der verbintenissen, is verder, dat deze in ons geheele rechtstreeksche gebied te niet gaan door verjaring. Bij Ind. Stbl. 1832 N°. 41 is namelijk de extinctieve praescriptie voor alle ingezetenen van Nederlandsch-Indië geregeld, en, ofschoon deze regeling voor Europeanen en met hen gelijkgestelden in 1848 is komen te vervallen, tengevolge van de nieuwe voorschriften omtrent dit onderwerp, in het Burgerlijk Wetboek vervat, zoo is die regeling toch voor inlanders blijven bestaan [3]. Eindelijk is op Madoera en in de Madoereesche streken van Java het wedden en

---

[1] Vergl. Veth: Java, dl. III, p. 132, benevens de Mal. Jav. en Soend. woordenboeken s. v.

[2] Vergl. Familie- en erfrecht, p. 455, 464, 479 en vv., 495—500 en 503.

[3] Dat het in de bedoeling van den wetgever lag de voorschriften van Ind. Stbl. 1832 N° 41 ook op niet-Europeanen te doen slaan, blijkt uit het slot dier publicatie, waar vertaling in de inlandsche en Chineesche talen gelast wordt. Voor Vreemde Oosterlingen, ook die den Islâm belijden, is de regeling komen te vervallen, ten gevolge van de toepasselijk-verklaring op hen van de voorschriften van het Ind. Burg. Wb., bij Ind. Stbl. 1855 N° 79. In de Vorstenlanden geldt Ind. Stbl. 1832 N° 41 niet voor Inlanders, volgens art. 27 al. 2 Reg. Regl.; maar geldt Ind. Stbl. 1855 N° 79 wel voor Moḥammedaansche en andere Vreemde Oosterlingen, omdat deze aldaar de rechtstreeksche onderdanen van het Gouvernement zijn, volgens de bestaande kontrakten met de inlandsche vorsten. Zie over deze aangelegenheid nog het arrest van het Hoog Gerechtshof dd. 31 Januari 1850 (Tijdschr. Het Recht in N.-I., dl. III (1850), p. 256 en vv.).

uitloven van prijzen bij wedrennen van hoornvee in gebruik; terwijl op geheel Java en Madoera bij hanen- en andere dierengevechten wordt gewed en prijzen worden uitgeloofd, alles in strijd met het Moḥammedaansche recht [1]. Daarentegen is het weder in overeenstemming met den Islâm, dat de Javanen van ouds niet, gelijk de Maleiers en Boegineezen, een afzonderlijk recht hebben voor de verbintenissen uit de scheepvaart voortspruitende. Ten gevolge echter van het slotartikel der Bepalingen op de huishou- en tucht op de koopvaardijschepen (Ind. Stbl. 1873 N°. 119) zijn inlanders, op Europeesch getuigde schepen dienstdoende, op eene kleine uitzondering na, van rechtswege aan Boek II, Titel IV van het Indische Wetboek van Koophandel onderworpen.

§ 3. Koop [2].

Het koopcontract is de overeenkomst, welke in het maatschappelijk verkeer, ook op Java en Madoera, als de meest voorkomende en de belangrijkste moet worden aangemerkt. „Koopen” heet in het Javaansch: toekoe (N) toembas (K), in het Soendaasch: beuli, en in het Maleisch: bĕli. „Verkoopen” is in het Javaansch: adol (N) sadé of wadé (K), in het Soendaasch en Maleisch: djoewal. Van deze grondwoorden zijn ook de termen voor „kooper” „verkooper”, „koop”, „verkoop”, enz. afgeleid. De afwijkingen van de Moḥammedaansche wet betreffen vooreerst den vorm der overeenkomst. Onroerende goederen, waarop door inlanders zakelijke rechten naar het Europeesche Burgerlijk Wetboek worden uitgeoefend, kunnen, in verband met hetgeen reeds ter zake werd uiteengezet [3], niet worden verkocht dan met inachtneming van de regelen, in het Europeesche recht voor den overgang van zoodanige goederen gesteld. Intusschen worden ook bij den verkoop van erfelijk individueel bezeten onroerende goederen door den inlander veelal

---

[1] Vergl. Fatḥ al-Qarîb, p. 655; Sollewijn Gelpke: Gegevens voor eene nieuwe landrente-regeling, in de Ind. Gids, Jaarg. 1886 p. 433; J. L. van Gennep: Bijdrage tot de kennis van den Kangéan-Archipel, in dit Tijdschr., 6de Volgreeks, dl. II, p. 98 en v.

[2] Vergl. mijn opstel in den Feestbundel aangeboden aan wijlen den Hoogleeraar P. J. Veth, ter gelegenheid van zijn tachtigsten geboortedag, p. 28 en vv.

[3] Zie boven p. 86 en v.

formaliteiten in acht genomen, bij de Mohammedaansche wet niet voorgeschreven. Speciaal is dit het geval bij den verkoop van sawah's en vischvijvers. In den regel namelijk worden zoodanige goederen slechts verkocht in tegenwoordigheid van getuigen, als hoedanig veel het dorpshoofd met één of meer oudsten of, waar deze ontbreken, met één of meer leden van het dorpsbestuur fungeeren. De getuigen moeten in elk geval vooraf de ligging van de verkochte goederen opnemen. Vooral in Bantam en de Preanger-Regentschappen, maar overigens ook elders, komt het voor, dat hun door ééne der partijen of door beiden een klein geschenk in geld wordt gegeven, ten teeken dat zij het gebeurde geconstateerd hebben. In de meeste streken zijn de getuigen bij de geheele handeling tegenwoordig; in enkele streken alleen bij het betalen der koopsom.

Het opmaken van schriftelijke verkoopbewijzen, door partijen en getuigen onderteekend, zij het met een kruisje, is in West-Java ten aanzien van onroerende goederen algemeen. In Midden- en Oost-Java, gelijk mede op Madoera, is het een bekend, maar niet zoo algemeen verspreid gebruik. Ook registratie dezer verkoopbewijzen komt in vele streken voor: hier geschiedt zij door het districtsbestuur, elders door den districts- of regentschapspangoeloe, elders weder door andere inlandsche autoriteiten. Bij den verkoop van onroerende goederen, welke voor den inlander eene groote waarde vertegenwoordigen, is, vooral op of in den omtrek van plaatsen, waar afzonderlijke notarissen gevestigd zijn, langzamerhand het gebruik in zwang gekomen notarieele verkoopbewijzen te doen opmaken. Het meest is dit gebruik in zwang in de residentie Batavia ten opzichte van gronden, waarop het zoogenaamde inlandsche erfpachtsrecht, krachtens Ind. Stbl. 1836 N° 19, wordt uitgeoefend, welk recht, gelijk men weet, slechts in naam, maar niet in aard van het erfelijk individueele bezits- of gebruiksrecht elders verschilt. De notarieele koopovereenkomsten, welke ik hier op het oog heb, worden evenals de inlandsche notarieele testamenten, volgens art. 19 Alg. Bepp., alleen wat den vorm betreft door het Europeesche recht beheerscht, maar niet ten aanzien van den materieelen inhoud, tenware partijen zich daarbij uitdrukkelijk voor de overeenkomst in quaestie aan het Europeesche recht hebben onderworpen, volgens de artt. 11 en 13 Alg. Bepp. Dit zoude hier natuurlijk geoorloofd, maar bij testamenten ongeoorloofd zijn, omdat de materieele inhoud van

een testament met het familie- en erfrecht verband houdt, en dus van openbare orde is [1].

Ook bij roerende goederen zijn schriftelijke verkoopbewijzen, zoodra het zaken van waarde geldt, algemeen in gebruik. Bij het opmaken dezer verkoopbewijzen, soerat katĕrangan, pipil of pèl geheeten, worden echter minder formaliteiten in acht genomen dan bij die, welke voor onroerend goed worden afgegeven. In den regel bestaan zij in eene verklaring van het dorpshoofd of van den dorpsschrijver, dat de kooper het voorwerp van den verkooper gekocht heeft, met vermelding dat zij van deze omstandigheid, hetzij door eigen wetenschap, hetzij door getuigenis van anderen, kennis dragen. Eene korte omschrijving van het voorwerp en eene vermelding van den bedongen prijs worden veelal bijgevoegd. Geldt het vee, zoo bestaat de omschrijving in een signalement, bv. in eene vermelding van den vorm, de richting of de lengte der hoorns van buffels. Het briefje strekt dan den kooper tot bewijs, dat hij op wettige wijze eigenaar is geworden, en dat, als later mocht blijken, dat het goed aan een ander toebehoort dan den verkooper, de kooper, in elk geval niet als medeplichtige kan worden vervolgd, bijaldien de verkooper de zaak door misdrijf mocht hebben verkregen.

Tot goed begrip van de beteekenis dezer briefjes bij roerende goederen, dient nog te worden in herinnering gebracht, dat de Islâm noch onzen regel kent, dat bij die goederen bezit voor titel geldt, noch de acquisitieve verjaring, en dat de inlandsche begrippen ten aanzien van beide punten met het dogmatische Moḥammedaansche recht overeenkomen. De instelling der koopbriefjes van roerende goederen is op Java en Madoera blijkbaar zeer oud; zij komt reeds in het wetboek Soerjå Ngalam voor [2].

Van grootere beteekenis zijn uit een economisch oogpunt de beperkingen der contractsvrijheid, vooral in Midden-Java, bij den verkoop van erfelijk individueel bezeten gronden, door gemeentelijke instellingen, en wel speciaal ten aanzien van sawah's, maar ook ten aanzien van erven en andere gronden, ofschoon in mindere mate [3]. Als een gevolg van die beperkingen kan men de instelling

[1] Zie boven p. 85, en vergl. Familie- en erfrecht p. 510, 511; Eindresumé, dl. I, p. 48 en vv.; Sollewijn Gelpke, t. a. p., p. 577, 719, 720; Handelingen der N. I. Juristenvereeniging, Jaarg. 1887, dl. I, p. 20, 21; Nalezing, p. 314.

[2] Vergl. Handel. der N. I. Juristenvereeniging, Jaarg. 1886, dl. I, p. 132; Soerjå Ngalam (Bijdragen, Nieuwe Reeks, dl. VI), p. 26.

[3] Vergl., over die instellingen volgens ons staatsrecht, Familie- en erfrecht, p. 478, 479.

beschouwen, dat verkoop van grond doorgaans niet buiten voorkennis, en dikwijls niet zonder toestemming van het dorpshoofd mag plaats hebben [1]. In de streken, waar geene inlandsche gemeenten als rechtspersonen bestaan, bv. in de Vorstenlanden, komen dergelijke beperkingen natuurlijk niet voor.

De hier bedoelde beperkingen zijn vooreerst dezelfde als die, welke bij de behandeling van het huwelijksgoederenrecht werden aangestipt [2]. Zoo zal, waar voor het grondbezit inwonerschap der gemeente gevorderd wordt, de verkoop van erfelijk individueel bezeten grond aan niet-ingezetenen slechts kunnen plaats hebben onder de voorwaarde van vestiging in de gemeente. Dit inwonerschap nu wordt in verreweg de meeste streken van Midden-Java, gelijk mede in Pasoeroean voor het sawah-bezit gevorderd; terwijl ook op Madoera en in de Madoereesche streken van Oost-Java dezelfde instelling sporadisch wordt aangetroffen. Van het erfelijk individueel bezit van tĕgal's, tuinen, boomgaarden en vischvijvers zijn hier en daar eveneens zij, die niet in de gemeente wonen, uitgesloten, en bijna overal is dit het geval ten aanzien van woonerven. Ja zelfs is het bezit van woonerven in Madioen en Kediri algemeen, en voorts in zeer vele gemeenten van Bagelen, benevens eenige in Japara, Rembang, Soerabaja en elders, in dier voege beperkt, dat ook ingezetenen niet meer dan één woonerf in de gemeente mogen bezitten, zoodat iemand, die reeds een woonerf heeft, geen tweede er bij mag koopen, zonder zich van het eerste te ontdoen [3]. Er zijn echter ook nog andere beperkingen, welke bij den verkoop in aanmerking komen. Om als erfelijk bezitter te kunnen optreden, is het een noodzakelijk vereischte, dat men in staat zij den grond zelf te bebouwen, of ten minste in staat zij voor de bebouwing te zorgen. Minderjarigen en ongehuwde vrouwen kunnen dan ook door koop geen grondbezit verwerven, niet alleen, wat de eerstgenoemden betreft, omdat zij de bevoegdheid missen zich te verbinden, maar ook, en daarvan is natuurlijk hier alleen sprake, omdat zij niet als bezitters kunnen optreden. Hun voogd kan dus evenmin hun ververmogen in grondbezit beleggen. Voorts werken de gemeentelijke instellingen omtrent de dienstplichtigheid beperkend. Men kan geen

[1] Vergl. Sollewijn Gelpke, t. a. p., p. 719.
[2] Vergl. Familie- en erfrecht, p. 477 en v.
[3] Vergl. Eindresumé, dl. I, p. 19, 20, 116, 144, 145, 160, 189; Sollewijn Gelpke, t. a. p., p. 527.

grondbezit verkrijgen, als men niet in staat is zich van de daarop klevende persoonlijke diensten te kwijten, en daar nu de dienstplichtigheid in vele gemeenten, zoo niet geheel dan toch grootendeels op de sawah-bezitters drukt, zoo is daardoor implicite verkoop van sawah's aan vele personen uitgesloten, die, ofschoon overigens bekwaam om te verkrijgen, voor dienstpraestatie ongeschikt zijn. Slechts in West-Java staan de gemeentelijke instellingen ten deze aan den overgang van grond niet in den weg, eenige weinige gemeenten uitgezonderd, ofschoon ook daar de dienstplichtigheid in verreweg de meeste streken aan het grondbezit is verbonden. Bij de woonerven is de voorwaarde van voor de behoorlijke bewoning te zorgen, schijnbaar gemakkelijk na te komen, daar bv. de voogd van een minderjarige het erf desnoods ten diens behoeve zoude kunnen verhuren; doch in de praktijk is het niet altijd gemakkelijk een huurder te vinden. Verhuur van erven kan men namelijk zeggen, dat op het platteland, althans als industrieel bedrijf, onbekend is [1].

Het sterkst doet de invloed der gemeentelijke instellingen omtrent het grondbezit zich gelden in die gemeenten, waar zelfs de verkoop van erfelijk individueel bezeten grond, aan wien ook, verboden is. Ofschoon bedoelde gemeenten de uitzondering vormen, zoo wordt toch in vele andere het verkoopen van zijn grond voor eene handeling gehouden, welke, tenzij om gewichtige redenen van persoonlijken aard, uit een zedelijk oogpunt geene aanbeveling verdient. De aanleiding, om tot den verkoop van grond over te gaan, is trouwens in den regel geldgebrek. Het bepaalde verbod van verkoop komt het meest voor ten opzichte van bouwgronden, maar ook, ofschoon sporadisch, ten aanzien van woonerven of vischvijvers. De meerderheid der gemeenten, waar zoodanig verbod bestaat, liggen in Midden-Java, maar sommigen ook in West- en Oost-Java. Het verbod van verkoop schijnt hier en daar samen te hangen met het algemeen bestaande bewustzijn, dat men geen eigenaar van den grond is, doch dien slechts in gebruik heeft van het Gouvernement [2]. Verkoop van erfelijk individueel bezeten grond aan niet tot de eigenlijke inlandsche bevolking behoorende personen, is verboden bij

---

[1] Vergl. Eindresumé, dl. I, p. 18, 115, 143, 163, 167, 197; Sollewijn Gelpke, t. a. p., p. 577, 579.

[2] Vergl. Eindresumé, dl. I, p. 45 en vv., 115, 124, 162, 197; Sollewijn Gelpke, t. a. p., p. 719, en mijn opstel: Het eigendomsrecht van den staat op den grond op Java en Madoera, in dit Tijdschrift, 5de Volgreeks, dl. VI (1891), p. 26.

Ind. Stbl. 1875 N° 179, en evenmin kunnen naar mijne meening, op grond van algemeene rechtsbeginselen, de inlandsche erfpachtsrechten, uitgeoefend op den grond behoorende tot de zoogenaamde particuliere landerijen bewesten de rivier Tji Manoek, aan andere personen dan eigenlijke inlanders worden verkocht, ofschoon de jurisprudentie op dit punt niet constant is [1]. De rechten op communaal bezeten bouwgronden, en de contractueele rechten der opgezetenen in de Vorstenlanden, of op de particuliere landerijen beoosten de rivier Tji Manoek, laten, wegens hunnen aard, geen verkoop van den grond, maar slechts cessie van de persoonlijke aanspraken toe. Bij gebruiksrechten, aan het ambt, de bediening of de qualiteit verbonden, is zelfs cessie ongeoorloofd. Dat overigens verkoop van erfelijk individueel bezeten grond, gevolgd door levering, geen eigendom overdraagt, maar slechts het eigenaardige inlandsche zakelijke recht op den grond, is te elementair om er bij stil te staan.

Omtrent den afzonderlijken verkoop der accessoria van onroerend goed bestaat geene andere afwijking van den Islâm, dan dat de beperkingen van de Moḥammedaansche wet, ten aanzien van den verkoop van onrijpe vruchten zonder den boom, of van een onrijpen, te velde staanden oogst, niet zijn gerecipieerd. Verkoop van te velde staanden oogst, vóór het begin der rijpwording, komt intusschen zelden voor; maar des te meer de verkoop der vruchten van een bepaalden boom, vóór dat zij de teekenen van rijpwording vertoonen, ja zelf vóór dat de bloesems zijn afgevallen, en zonder de door de Islâm uitdrukkelijk gestelde voorwaarde van onmiddellijke weghaling [2].

De voorwaardelijke verkoop in dien zin, dat de kooper de bevoegdheid zal hebben om binnen zekeren tijd de overeenkomst te vernietigen, hetzij omdat de waar hem niet bevalt, hetzij om andere redenen, is wederom op Java en Madoera in den Moḥammedaanschen vorm in gebruik, behoudens dat men zich niet gebonden acht aan den in den Islâm aangenomen maximum-termijn van drie dagen [3].

Eene bijzondere soort van voorwaardelijken koop, waarvan de Arabische rechtsbronnen geene melding maken, maar welke op geheel Java en Madoera dagelijks voorkomt, is dat iemand aan een rondgaand handelaar (Jav. pĕpårå of bakoel, Soend. Mal. tjĕngkaw) zekere roerende goederen afstaat, onder het beding dat

[1] Vergl. Familie- en erfrecht, p. 503; Nalezing, p. 314, en zie meer over dit punt, beneden, § 13.

[2] Vergl. Minhâdj aṭ-Ṭâlibîn, dl. I, p. 402 en v.

[3] Vergl. Minhâdj aṭ-Ṭâlibîn, dl. I, p. 371.

laatstgenoemde binnen een bepaalden termijn, òf den bedongen prijs moet betalen, òf de goederen in natura moet teruggeven. Wat van beiden hij doen zal, staat ter zijner keuze. De handelaar heeft dus de bevoegdheid de goederen te verkoopen, en wat bij dien tweeden verkoop meer verkregen zal worden, dan de bij den eersten verkoop bedongen prijs, is zijne winst. In het Maleisch is de gewone formule, waarmede dit contract gesloten wordt: djikalaw lakoe, bawa oewang, tidaq lakoe, poelang barang. De verkooper blijft eigenaar, totdat de goederen zijn van de hand gezet. Het is voornamelijk de détail-handel in edelgesteenten, welke op deze wijze wordt gedreven, en wel in hoofdzaak door vrouwen; maar ook ten opzichte van andere goederen is de overeenkomst veel in zwang. Zij is geheel het contractus aestimatorius van het Romeinsche recht, en de begrippen van den inlander, omtrent de vereischten en gevolgen, komen dan ook overeen met hetgeen ter zake de Romeinsche rechtsbronnen ons leeren. Het contract wordt evenzeer dikwijls in omgekeerden vorm gesloten, namelijk zoodanig dat hij, die iets koopen wil, aan een handelaar opdraagt, hem dit tegen een bepaalden prijs te bezorgen. Kan de handelaar dan de goederen voor lageren prijs bekomen, zoo is het verschil ten zijnen voordeele. Wil men in het Hollandsch een naam aan de overeenkomst geven, zoo zoude die van »inlandsch commissie-kontrakt« m. i. nog de meest passende zijn. Intusschen komt het ook veel voor, dat de handelaar slechts tegen een zeker loon tracht de voorwerpen aan den man te brengen of te koopen, en dan is er natuurlijk slechts eene overeenkomst van geremunereerde lastgeving aanwezig, ja soms zelfs eenvoudig huur van diensten [1].

De verkoop met recht van wederinkoop kan zich, volgens den Islâm, alleen voordoen in den vorm van het zooeven bedoelde

[1] Vergl. over dit kontrakt eene belangrijke beschikking van den President van den Landraad te Batavia, te vinden in het Indische Weekblad van het Recht, Jaarg. 1887, N° 1244. Deze beschikking heeft wel is waar op Chineezen betrekking; maar voor inlanders zullen de daarin voorkomende beschouwingen eveneens moeten gelden. Vergl. ook Winter: Javaansche zamenspraken, dl. I, p. 49, 59, 65, en Windscheid: Lehrbuch des pandektenrechts, dl. II, p. 400 en vv. De door mij gevolgde constructie van het contractus aestimatorius als eene soort van voorwaardelijken verkoop, is, naar ik meen, reeds sedert lang in Europa algemeen aangenomen. Ofschoon de Arabische juristen het contract niet opzettelijk behandelen, was het toch reeds ten tijde van Moḥammad in Arabië in zwang. Vergl. Bochâri: Çaḥîḥ (ed. Krehl), dl. II, p. 52, 53.

beding, dat ééne der partijen, in casu de verkooper, de bevoegdheid heeft om na zekeren termijn, doch niet langer dan na drie dagen, de handeling door eene éénzijdige verklaring te niet te doen, waarna de waar en de prijs over en weder moeten worden gerestitueerd. Men noemt dit beding in het Arabisch: chijâr asj-sjarṭ, letterlijk: »bedongen keuze«. Het staat in karakter gelijk met de overige rechtsmiddelen tot eenzijdige vernietiging van een gesloten koopcontract, welke rechtsmiddelen de Arabische juristen in het algemeen »keuzen« (chijâr) noemen, en waartoe zij o. a. onze actio redhibitoria en onze actio quanti minoris brengen Deze zoogenaamde »bedongen keuze« is echter uitdrukkelijk verboden bij de overdracht van zaken aan het woekerverbod onderworpen, en is, wanneer zij voor langer dan drie dagen is overeengekomen, wat het meerdere betreft, van rechtswege nietig. Deze voorschriften der Moḥammedaansche wet nu worden op Java en Madoera eenvoudig voor niet geschreven gehouden, evenmin trouwens als men er zich aan het woekerverbod in het algemeen veel stoort [1]. De Islâm verklaart ten overvloede nietig alle gefingeerde rechtshandelingen, waardoor men eenige ongeoorloofde handeling of oorzaak zoude trachten te verbergen. De regel: plus valet quod agitur quam quod simulate concipitur, wordt door de Arabische juristen streng doorgevoerd [2]. Intusschen wijken ook in dit opzicht de op Java en Madoera gangbare begrippen van den Islâm af, en de verkoop met recht van wederinkoop

---

[1] Zie hierover nader, beneden, § 6.

[2] Vergl. Minhâdj aṭ-Ṭâlibîn, dl. I, p. 369 en volgg. Alleen dan, wanneer men het doel kan bereiken door een ander, zij het niet in de wet met name genoemd, contract te sluiten, en het doel op zich zelf en in beginsel niet verboden is, laat de Islâm eene uitzondering op dezen regel toe. Zoo kan men bv. het verbod om een langeren termijn dan drie dagen voor den wederinkoop te bedingen, ontduiken door niet van „verkoop" te spreken, maar, gelijk in Turkije geschiedt, van „ontruiming bij de betaling" (firâgh bil-wafâ). Vergl. Aristarchi-Bey: Législation Ottomane, dl. I, p. 158 en vv., 182 en vv. en 274 en vv. Een dergelijk voorbeeld ten aanzien van het mozâra'ah-kontrakt, vindt men in den Fatḥ al-Qarîb, p. 393. De bewoners van Java en Madoera noemen echter, gelijk wij zagen, de overeenkomst bepaald: „verkoop", en dit contract laat het beding van wederinkoop slechts toe voor drie dagen, ofschoon op zich zelf en in beginsel een recht van ontbinding eener overeenkomst op langeren termijn in den Islâm geene verboden zaak is. Daarentegen zoude bv. het beding van ribâ of woeker, op welke wijze ook geformuleerd, wel nietigheid der handeling ten gevolge hebben, omdat ribâ op zich zelf en in beginsel eene der grootste zonden is, welke de Islâm kent. Zie ben. § 6.

is de meest voorkomende vorm, waarin men zijne woekertransacties omzet, vooral wanneer de woekeraar een Arabier, hadji, of ander als kerksch bekend staand persoon is.

Dit geschiedt op tweeërlei wijzen. In de eerste plaats verkoopt de woekeraar aan den geldopnemer eenig voorwerp, welk ook, op crediet, en hij koopt het onmiddellijk weder à contant van hem terug. Het verschil is dan de rente. Dit is dus hetgeen men in Europa, toen de woekerwetten nog algemeen in zwang waren, het mohatra-kontrakt noemde [1], welk woord, als afgeleid van het Arabische mochâṭarah, reeds dadelijk de Oostersche herkomst van de handeling verraadt. De handeling is dan ook niet slechts op Java en Madoera, maar evengoed in andere Moḥammedaansche landen bekend. De naam mochâṭarah, letterlijk: "kansovereenkomst", laat zich verklaren door het feit, dat de geldschieter aldus geene enkele zakelijke zekerheid erlangt van door den geldopnemer op de overeengekomen termijn betaald te zullen worden, en derhalve het gevaar van latere insolventie van den debiteur op zich neemt. De wederinkoop is natuurlijk bij deze handeling niet alleen eene bevoegdheid van den verkooper; maar hij is daartoe ook verplicht; want de wederpartij heeft alleen de zaak gekocht, met het doel dat hij ze om gereed geld aan den oorspronkelijken eigenaar zoude kunnen terugverkoopen [2].

In de tweede plaats kan de verkoop met recht van wederinkoop een vermomd pandcontract opleveren, en dit begrijpen de inlanders zelf zoo goed, dat zij alsdan spreken van "pandverkoop" (Jav. adol (N) of wadé (K) gaḍé, Soend. djoewal sanḍa of gaḍé, Mal. djoewal sanda of gadai). De geldopnemer verkoopt bij deze overeenkomst aan den geldschieter eene hem toebehoorende zaak, met voorbehoud van de bevoegdheid om die zaak later terug te koopen (Mal. Jav. Soend. tĕboes), hetzij voor denzelfden prijs, hetzij voor een hoogeren. Het eerste beding heeft veelal plaats, wanneer de zaak tot de zoodanigen behoort, die vruchten afwerpen, bv. een grondstuk, een huis, een stuk vee, enz.; het tweede, wanneer het niet-productieve bezittingen geldt, bv. een diamant. Bij het beding van wederinkoop voor denzelfden prijs strekken feitelijk de vruchten der zaak tot vergoeding van het gebruik van het ontvangen kapitaal, d. w. z. tot rente; bij het beding van

[1] Vergl. Windscheid, t. a. p., dl. II, p. 44; Dalloz: Répertoire, voce Vente, No 54.

[2] Vergl. de redevoering van den heer F. Fokkens in de vergadering van het Indisch Genootschap van 4 Febr. 1896, p. 38.

wederinkoop voor een hoogeren prijs, vervult het meer te betalen geld dezelfde functie. Zaken, welke door het gebruik te niet gaan, zijn natuurlijk voor deze overeenkomst niet vatbaar. Ten einde de vruchten, welke de zaak afwerpt, gemakkelijker te innen dan door eigen exploitatie, en soms ook om inkomsten te erlangen van eene zaak, welke uit haren aard niet productief is, bv. van een diamant, verhuurt de kooper die niet zelden onmiddellijk weder aan den verkooper, hetzij tegen geld, hetzij, ingeval van een grondstuk, tegen een evenredig deel van den oogst. Somtijds stelt de verkooper zoodanige verhuur als voorwaarde voor den verkoop, wanneer hij er prijs op stelt het feitelijk bezit van zijn goed te blijven behouden, bv. wanneer hij er aan gehecht is als aan een erfstuk, dan wel omdat hij als landbouwer van de opbrengst van zijn aldus verkochten akker moet leven. In streken, waar schriftelijke verkoopbewijzen in zwang zijn, wordt, indien van den verkoop met recht van wederinkoop, gevolgd door verhuur, geene speciale akte is opgemaakt, de koopbrief van den debiteur door den crediteur onder zich gehouden, als bewijs dat hij eigenaar is geworden [1]. Veelal wordt onder deze omstandigheden het goed, zelfs niet voor een oogenblik, onder de macht van den kooper gebracht, hetgeen niet wegneemt, dat dan toch de eigendom is overgaan krachtens het constitutum possessorium, hetwelk ook als eene inlandsche instelling is aan te merken [2]. Indien bij de overeenkomst een bepaalde termijn (Mal. Jav. Soend. djandji) is gesteld, waarop van het recht van wederinkoop moet worden gebruik gemaakt, zoo heeft de verkooper niet de bevoegdheid om op dien termijn te anticipeeren, evenmin als de kooper hem daartoe dwingen kan, doch gaat, door het ongebruikt laten voorbijgaan van dien termijn, de bevoegdheid om weder in te koopen onherroepelijk verloren voor den verkooper. Dit laatste is ook het geval, indien de bevoegdheid tot wederinkoop tot op zekeren termijn is verleend. Wat overigens den termijn, zoowel in dit als in het vorige geval, betreft, van eene beperking daarvan is geen sprake, noch tot drie dagen, gelijk wij zagen dat de Islâm vordert, noch tot de vijf jaar van het Indische Burgerl. Wetboek [3]. Ja zelfs kunnen partijen de uitoefening van het recht van wederinkoop in het geheel aan geen termijn binden. In

---

[1] Zie boven p. 97 en v.

[2] Vergl. het vonnis van den Landraad te Batavia dd. 24 Febr. 1889 (Ind. Weekbl. v. h. Recht N° 1347).

[3] Art. 1520 = art. 1556 Ned. Burgl. Wb.

dat veel voorkomende geval kan de verkooper, of kunnen zijne erfgenamen of rechtverkrijgenden, hunne bevoegdheid tot in het oneindige doen gelden, en blijft de verplichting om den wederinkoop te dulden, als een zakelijke last op het goed kleven, in wiens handen het zich ook moge bevinden. De last van wederinkoop belet namelijk niet, dat de kooper het goed op nieuw verkoopt. Omgekeerd kan in zoodanig geval de verkooper van zijn recht van wederinkoop, zoodra hij wil, gebruik maken, tenzij de kooper een termijn heeft bedongen, waarbinnen geen wederinkoop kan plaats hebben. Zoodanig beding is zeer gewoon bij productieve goederen. Bij bouwgronden neemt men zelfs stilzwijgend aan, dat de verkooper niet van zijn recht tot wederinkoop mag gebruik maken tegen den zin van den kooper, indien laatstgenoemde niet ten minste éénen oogst van den grond heeft genoten, noch op een oogenblik dat de wederinkoop den kooper niet te voorziene schade zoude berokkenen, bv. vóór den oogst van het door hem geplante gewas. Een en ander doet op nieuw het verband met het pandcontract uitkomen. Het doel van beiden is geldleening tegen zekerheid; in het eene geval in den vorm van bevoegdheid om op het goed zijne pretensie te verhalen; in het andere in den vorm van eigendom onder eene ontbindende voorwaarde [1]. In beide gevallen wil de geldschieter soms zekerheid hebben van gedurende een bepaald tijdverloop zijn kapitaal productief te maken. Met het oog op den langen, of zelfs, gelijk wij zagen, onbepaalden termijn, waarover de verkoop met recht van wederinkoop niet zelden loopt, is het niet te verwonderen, dat daarbij, speciaal wanneer het onroerende goederen geldt, nog meer schriftelijke, ja zelfs notarieele, bewijzen in zwang zijn dan bij den gewonen verkoop [2].

Waarom men soms tot den verkoop met recht van wederinkoop, en soms tot het verpanden zijne toevlucht neemt, is niet altijd duidelijk, daar, gelijk straks blijken zal, laatstgenoemde overeenkomst economisch ongeveer dezelfde gevolgen heeft, en alleen juridisch, d. w. z. in den aard van het bezit van den geldschieter, daarvan verschilt. Slechts kan men in het algemeen opmerken, dat, wanneer de opgenomen som geheel of bijna gelijk staat met de waarde van het goed, er doorgaans verkoop met recht van weder-

---

[1] Vergl. Dalloz, t. a. p., voce Nantissemement, N° 217.

[2] Vergl. Eindresumé, dl. I, p. 52, 127, 166, 200; Veth: De verpanding van akkers op Java, in het Tijdschr. van N. I., Jaarg. 1869, dl. II, p. 75 en vv.; Sollewijn Gelpke, t. a. p., p. 720 en vv.; Fokkens, t. a. p., p. 36, 37.

inkoop plaats heeft, en, in het geval van opneming eener geringere som, in pand wordt gegeven. Ook valt het op, dat Arabieren, hadji's, en andere als kerksch bekend staande personen, meer van den verkoop met recht van wederinkoop dan van het pandcontract gebruik maken, ofschoon beide overeenkomsten op Java en Madoera in een vorm inheemsch zijn, met de Moḥammedaansche wet in strijd [1].

Over den koop en verkoop tusschen Moḥammedaansche echtgenooten, die tot de Vreemde Oosterlingen behooren, heb ik elders het noodige gezegd [2].

§ 4. Huur.

Huur heet in het Javaansch: séwå, en in het Soendaasch en Maleisch: séwa. Deze overeenkomst is, na het koopcontract, voor het maatschappelijke verkeer op Java en Madoera de belangrijkste. Zij wordt gesloten zoowel voor onroerende als voor roerende goederen; terwijl eveneens huur van diensten en aanbesteding in gebruik zijn. Men bezigt alsdan echter niet het woord séwa, maar, bij huur van diensten, in het Javaansch opah (N) of épah (K), en in het Soendaasch en Maleisch oepah of gadjih, met de daarvan afgeleide vormen. Bij aanbesteding bezigt men het woord borong, eveneens met de daarvan afgeleide vormen. Daar men, in overeenstemming met de Moḥammedaansche wet, geen eigenaar behoeft te zijn om te verhuren, kunnen ook personen dit contract sluiten, die niet mogen verkoopen. Zoo mag de pandhouder de hem verpande zaak verhuren, en hetzelfde geldt van de aandeelhebbers in communale velden of de houders van ambtsvelden, voor den tijd van hun genot. Vóór 1863 konden de vertegenwoordigers

[1] Vergl. Resumé van Bantam p. 113. De meening van Wilken, dat de verkoop met recht van wederinkoop inderdaad niet anders zoude zijn dan een antichretisch pandrecht aan een termijn gebonden, komt mij niet geheel juist voor, evenmin als de stelling van wijlen dien geleerde, dat het ontbreken van een termijn van inlossing een algemeen en natuurlijk kenmerk van het antichretische pandrecht zoude zijn. Immers worden, althans op Java en Madoera, de beide overeenkomsten, verkoop met recht van wederinkoop en pand, gelijkelijk met en zonder termijn van inlossing gesloten. Vergl. Wilken: Het pandrecht bij de volken van den Indischen Archipel, in dit Tijdschrift, 5de Volgreeks, dl. III (1888), p. 601 en vv. en, voor het karakter der antichrese in het algemeen, Dalloz, t. a. p., voce Nantissement, Nos 2 en 216 en vv.; Code Civil art. 2088. Tegen de gelijkstelling van het Inlandsche pandkontrakt met de antichrese en den verkoop met recht van wederinkoop werd reeds opgekomen door Mr. A. W. C. Verweij. Zie p. 249 en 250 van diens opstel: Over het contractueel pandelingschap, in dit Tijdschrift, 5de Volgreeks, dl. VIII (1893), p. 234 en vv.

[2] Vergl. Familie- en erfrecht, p. 477.

der inlandsche gemeenten de communale velden dier gemeenten ook aan niet-inlanders verhuren; doch bij de ordonnantie, te vinden in Ind. Staatsbl. 1863 N° 152, is dit verboden. Daar het verbod slechts op niet-inlanders slaat, en in het algemeen de inlandsche gemeente als rechtspersoon, ook krachtens haar zakelijk gebruiksrecht op de communale velden, tot verhuur daarvan bevoegd moet worden geacht, zoo zal men nog steeds moeten aannemen, dat door haar die velden, hetzij aan andere inlandsche gemeenten, hetzij aan personen behoorende tot de inlandsche bevolking kunnen worden verhuurd, wat de laatsten betreft, behoudens de verbodsbepalingen, voor inlandsche hoofden en ambtenaren uitgevaardigd, omtrent het deelnemen aan landbouw- of andere industrieele ondernemingen binnen het gebied, waar zij gezag uitoefenen. De verhuur van grond behoorende tot het staatsdomein, door inlanders aan niet-inlanders, mag thans trouwens alleen plaats hebben overeenkomstig de voorschriften, te vinden in de Indische Staatsbladen van 1871 N° 163, 1879 N° 209 en 1894 N° 52 en 64. Volgens art. 1 al. 2 van eerstgenoemde verordening worden die overeenkomsten beheerscht door het Ind. Burg. Wetboek, zoodat wij ze in dit opstel verder buiten beschouwing kunnen laten. Ditzelfde is het geval met de huur van diensten, door dat bij Ind. Stbl. 1879 N° 256 de artt. 1601, 1602 en 1603 Ind. Burgl. Wb. [1] op de inlandsche en daarmede gelijkgestelde bevolking in geheel Nederlandsch-Indië zijn toepasselijk verklaard, vermoedelijk omdat deze overeenkomst hoofdzakelijk tusschen inlanders en Europeanen of Vreemde Oosterlingen wordt gesloten. Houdt men dit laatste niet in het oog, zoo moet de maatregel een zonderlingen indruk te weeg brengen. Immers zal, geloof ik, wel niemand tegenspreken, dat de geheele titel van verhuur *één* der minst gelukkig geslaagden van het Burgerlijk Wetboek is, en dat, van dien min geslaagden titel, juist de afdeeling, welke door evengenoemde artikelen worden gevormd, nog wel het meest vat geeft aan critiek. Nu moge men een voorstander zijn van de toepasselijk verklaring van ons vermogensrecht op den inlander, men zal toch moeten erkennen, dat de logica zoude vorderen in die richting te beginnen met meer voortreffelijke gedeelten daarvan. Als een eigenaardig gebruik bij huur van diensten, speciaal tusschen inlanders en Europeanen, moet worden gewezen op het feit, dat het loon in den regel niet wordt betaald, gelijk

[1] = artt. 1637, 1638, 1639 Ned. B. Wb.

tusschen Europeanen onderling, nadat de diensten gepraesteerd zijn, maar vooraf, bij wijze van voorschot, zoo niet geheel, dan toch ten deele. Soms verbergt de vooruitbetaling van het loon eene overeenkomst van geldleening. Een ander eigenaardig gebruik is, dat inlanders en Vreemde Oosterlingen de personen, die zij in hunnen handelsdienst hebben, dikwijls niet in geld beloonen, maar in goederen, welke deze laatsten dan tegen een bepaalden prijs moeten nemen, en zelf moeten trachten aan den man te brengen, willen zij daarvoor geld in handen krijgen. Soms moeten zij dan zelfs goederen tot eene hoogere waarde dan hun loon ontvangen, en moeten zij de getaxeerde waarde in elk geval aan hun meester uitkeeren. Wat zij voor de goederen meer maken, is hun loon. Ook bij de huur van scheepsvolk op inlandsch getuigde schepen is deze combinatie met het contractus aestimatorius in zwang [1]. Het geven van voorschot is ook door het gebruik bijna een natuurlijk gevolg geworden van het contract van aanbesteding, hetwelk overigens geene afwijkingen van de voorschriften van den Islâm oplevert Dit laatste is evenzeer het geval bij de verhuur van roerende goederen. Daarentegen moet langer worden stil gestaan bij de verhuur van onroerend goed.

Wij zagen hierboven [2], dat inlanders, die onroerende goederen in eigendom volgens het Indische Burgerlijk Wetboek bezitten, bedoelde goederen niet mogen vervreemden dan met inachtneming der formaliteiten, voor den eigendomsovergang van zoodanige goederen voorgeschreven, al zijn bedoelde inlanders overigens niet aan het recht der Europeanen onderworpen. De vraag rijst, of men hetzelfde beginsel zal moeten huldigen bij verhuur van zoodanige goederen, en, daarvan uitgaande, of men de voorschriften omtrent de verhuur van landerijen

[1] Vergl. Van Gennep, t. a. p., p. 96, en zie, voor het huren van scheepsvolk op Europeesch getuigde schepen, de reeds hierboven (p. 96) vermelde toepasselijk verklaring van het voor Europeanen geldende recht, bij het slotartikel van Ind. Stbl. 1873 N° 119. Dat dikwijls personen in het gezin van hunne ouders, schoonouders, enz. kost en inwoning erlangen, tegen het verrichten van huis- of veldarbeid, zonder juridisch tot dat gezin te behooren, beschouw ik meer als een gevolg van het familie-verband, dan als eene overeenkomst op huur van diensten betrekkelijk. Vooral is deze verhouding in zwang bij schoonzoons, die, wanneer hun de middelen ontbreken om een eigen huishouden te beginnen, bij hunne schoonouders met hunne vrouw blijven wonen. Vergl. C. Poensen: Iets over het Javaansch gezin, in de Meded. v. h Ned. Ind. Gen., dl. XXXI (1887), p. 119, 144, 146 en v.; Dezelfde: Iets over de Javaansche naamgeving en eigennamen, Ibid. dl. XIV (1870) p. 309.

[2] Zie p. 86 en v.

en huizen, vervat in de artt. 1550 en vv. Ind. B. Wb. [1], als op dergelijke huurovereenkomsten toepasselijk zal moeten aanmerken. Zeker zijn vele van de hier bedoelde voorschriften in overeenstemming met de Mohammedaansche wet, en blijkt van geen afwijkend rechtsbewustzijn daaromtrent bij den inlander; maar andere, bv. die omtrent het gevorderd schriftelijk bewijs van het contract, zijn met beiden in strijd, en nu kan men toch moeielijk aannemen, dat de Europeesche of Chineesche huurder van eenig huis aan laatstbedoelde voorschriften gebonden zoude zijn, en zijn inlandsche verhuurder niet. Hoe ongerijmd deze consequentie ook is, ik beschouw ze met de wet in de hand volstrekt niet als onverdedigbaar, omdat eene uitdrukkelijke toepasselijk-verklaring op den inlander niet heeft plaats gehad, en de verhuur, als zijnde geene beschikking over een zakelijk recht, moeielijk geacht kan worden stilzwijgend door den rechtstoestand van het goed te worden beheerscht. De zaak wordt nog vreemder, als men zich herinnert, dat de wetgever de verhuur van onroerend goed, waarop slechts het inlandsche recht van erfelijk bezit wordt uitgeoefend, voor zoover die aan niet-inlanders geschiedt, door het Indische Burgerlijk Wetboek laat beheerschen [2].

Verhuur van bouwgrond heeft plaats, hetzij door geld, hetzij tegen uitkeering van een deel in den oogst. In het eerste geval wordt de huurprijs in den regel vooruit betaald, doch somtijds ook voor een deel vooruit en voor een ander deel wanneer de oogst van het veld wordt genomen. In het tweede geval heeft altijd de voldoening van den huurprijs op laatstgenoemd tijdstip plaats. Indien niet anders bij het contract bepaald is, blijven de lasten, jegens den lande of de gemeente op den grond klevende, voor rekening van den verhuurder. Verhuur van ander onroerend goed dan bouwgrond, gelijk mede van roerende zaken, geschiedt steeds tegen geld [3]. Tot verhuur van zijne akkers wordt de inlander in den regel gedreven door geldgebrek. Soms is ook gemis van ploegvee, of overvloed van bouwgrond, daartoe de aanleiding, ook wel het feit dat men de gemeente voor korteren of langeren tijd wenscht te verlaten. In deze gevallen wordt veelal als huurprijs een deel

---

[1] = artt. 1586 en vv. Ned. Burgl. Wb.

[2] Zie boven p. 87 en 108.

[3] Vergl. Eindresumé, dl. I, p. 54, 55, 79, 127, 168, 200; Sollewijn Gelpke, t. a. p., p. 716. In sommige streken wordt de verhuur van bouwgronden voor geld in het Javaansch en Soendaasch speciaal n g l a n d j a k genoemd; maar dit gebruik is niet vast.

van den oogst bedongen, en ditzelfde kan men ook zeggen van de goederen, welke door de gemeente, door de bezitters krachtens hun ambt, dan wel door de geestelijkheid als waarnemende het bestuur der goederen in de doode hand (Mal. Jav. Soend. wakap, v. h. Arab. waqf) worden verhuurd als exploitatiemiddel [1]. Is geldgebrek de aanleiding tot verhuur, dan wordt de huurprijs ook steeds in geld voldaan, en worden door het huurcontract niet zelden allerlei andere transacties bedekt. Zoo wordt soms eene geldleening omgezet in een huurcontract met vooruitbetaalden huurprijs; in andere gevallen verbergt de huurovereenkomst eene doorloopende rekening, welke de grondbezitter met zijn leverancier heeft. Zij vervult dan dezelfde economische functie als bij ons de crediethypotheek. In alle die gevallen ziet men ook dikwijls huurovereenkomsten voor zeer langen termijn sluiten, en door den huurder den huurprijs vele jaren vooruit betalen, met bevoegdheid op den verhuurder om, tegen terugbetaling van den ontvangen huurprijs, het contract tusschentijds te ontbinden, hetzij wanneer hem dit goeddunkt, hetzij bv. nadat het verhuurde veld eenmaal geoogst zal zijn. Dat dit natuurlijk op het bedrag van den huurprijs nadeeligen invloed uitoefent, behoeft geen betoog [2].

Het huurcontract, als zijnde, in beginsel althans, slechts een tijdelijke afstand, is aanmerkelijk minder beperkt door gemeentelijke instellingen dan de verkoop. Dit laat zich ook daardoor verklaren dat de verhuurder ten definitieve aansprakelijk blijft voor de lasten, jegens den lande of jegens de gemeente op den grond klevende, ook al neemt de huurder die voor zijne rekening. In het bijzonder kan men overal verhuren aan personen niet in de gemeente gevestigd, en behoeft de verhuurder niet aan de vereischten te voldoen om als grondbezitter in de gemeente op te treden. Daar het doel der overeenkomst is het erlangen van het genot van den grond, spreekt het van zelve, dat de beperking bij verkoop tot personen in staat om den grond behoorlijk aan zijne bestemming te doen beantwoorden, bij verhuur geen zin zoude hebben. Dit alles verklaart, waarom soms aan verhuur, met vooruitbetaling van vele termijnen, de voorkeur wordt gegeven boven verkoop van den grond, ofschoon de laatste voordeeliger voor den

[1] Vergl. Moḥammedaansche Geestelijkheid, p. 38; Eindresumé, dl. I, p. 81, 86, 92, 101, 102, 105, 111, 132, 133, 201.

[2] Vergl. Eindresumé, dl. I, p. 55, 56, 80, 128, 201; Sollewijn Gelpke, t. a. p., p. 714, 715.

bezitter zoude zijn geweest. In die gevallen weet de huurder wel zulke onereuse bepalingen te maken omtrent de teruggave, dat de bezitter daaraan nimmer kan voldoen, of wel hij laat den bezitter voor nieuwe gelden of goederen, welke hij gedurende den loop van het huurcontract verstrekt, telkens de toezegging doen van huurverlenging. Met het oog op het, wel is waar soms in naam, tijdelijke karakter van de verhuur, wordt het contract veel meer mondeling aangegaan dan het koopcontract. Wordt het schriftelijk aangegaan, zoo geldt daaromtrent m u t a t i s m u t a n d i s wat omtrent schriftelijke koopovereenkomsten is gezegd [1].

De verhuur van bouwgronden tegen een deel van den oogst is tweeledig. De huurder kan namelijk als huurprijs eene vaste hoeveelheid van het product afstaan, en dan is de overeenkomst gelijk aan de gewone huur, behoudens dat de huurprijs niet in gemunt geld, maar i n n a t u r a wordt opgebracht. Bij het meê- of tegenvallen van den oogst heeft in dat geval de verhuurder geen belang. Soms is bij zoodanige huur het beding alternatief: producten of geld, ter keuze van den huurder [2]. Het kan echter ook zijn — en dit is de meest voorkomende vorm — dat de huurprijs in een evenredig deel van den oogst bestaat. Zoodanige overeenkomst is, naar het recht van den Islâm, alleen geoorloofd ten aanzien van aanplantingen van twee soorten van vruchtboomen, dadelpalmen en wijnstokken [3], welke op Java en Madoera niet in aanmerking komen. Ten aanzien van een akker is de overeenkomst slechts bestaanbaar, als aanhangsel van die omtrent dadel- of druivenaanplantingen, d. w. z. ten aanzien van de ledige stukken grond tusschen de boomen gelegen. Bovendien moet in dat geval het zaad door den verhuurder worden verstrekt [4]. Het inlandsche contract nu wijkt ten deze principieel van de Moḥammedaansche wet af. Het wordt namelijk als eene zelfstandige overeenkomst gesloten, het meest ten aanzien van s a w a h's, maar ook ten aanzien van andere bouwgronden, ja zelfs ten aanzien van vischvijvers. Wanneer tuinen of boomgaarden aldus worden verhuurd, wordt noch aan de beperking tot dadelpalmen of wijnstokken, noch aan het maken van

---

[1] Zie boven p. 97 en v., en vergl. Eindresumé, dl. I, p. 54, 56, 81, 128, 132, 168, 177, 200, 202; Sollewijn Gelpke, t. a. p., p. 716.

[2] Vergl. Eindresumé, dl. I, p. 55, 79, 80.

[3] Natuurlijk onderstellen de juristen van den Islâm, dat men geene wijngaarden heeft om van de druiven wijn te maken, doch om dezen als rozijnen te confijten.

[4] Vergl. Minhâdj aṭ-Ṭâlibîn, dl. II, p. 143 en vv.

een speciaal beding ten aanzien der open plekken tusschen de boomen gedacht. Dikwijls levert de verhuurder het zaad; maar even dikwijls doet zulks de huurder. Partijen zijn ten deze absoluut vrij, evenals trouwens in hunne andere bedingen betreffende de exploitatie, bv. omtrent de vraag of de huurder de lasten, op den grond klevende jegens den lande of de gemeente, voor zijne rekening zal nemen, wie het ploegvee zal verstrekken, of de verhuurder een gedeelte van de bewerking zal verrichten, enz. De hier genoemde factoren beheerschen ook de vraag, welk deel van den oogst of, bij vischvijvers, van de opbrengst, de verhuurder voor zich bedingt. Andere factoren te dien aanzien zijn: de vruchtbaarheid van den grond, de meerdere of mindere moeite aan de bewerking verbonden, en de gemakkelijke afzet der producten. Meestal is het aandeel, hetwelk de verhuurder bedingt, $\frac{1}{2}$ of $\frac{1}{3}$ dan wel $\frac{2}{5}$; maar ook andere fracties komen in bijzondere gevallen voor, bv. $\frac{1}{4}$ of $\frac{3}{4}$, ja zelfs $\frac{1}{5}$ of $\frac{4}{5}$. Naar den noemer der door den verhuurder bedongen fractie wordt het aldus verhuren van grond genoemd, en wel in het Javaansch: m a r o, m ĕ r t ĕ l o e enz. (N) of m a l i h, m ĕ r t i g å, enz. (K), in het Soendaasch: m a r o, m a r t i l o e, enz., en in het Maleisch: m ĕ m p ĕ r d o e w a, m ĕ m p ĕ r t i g a, enz. Eene modificatie van het contract is nog, dat de huurder het geheele veld beploegt en beëgt, waarna het in twee stukken wordt verdeeld, waarvan de huurder en de verhuurder elk *één* voor eigen kosten en risico bezaait of beplant en oogst [1].

Eene eigenaardige soort van huurovereenkomst is die, welke tot voorwerp heeft gronden met de daarop gelegen dorpen en de heerlijke rechten op de in die dorpen wonende bevolking, of, gelijk men gewoonlijk zegt, de „dorpsverhuur”, omdat de perceelen worden genoemd naar de daarop gelegen vestigingen.

Deze huurovereenkomst, welke natuurlijk slechts door inlandsche vorsten, of apanage-houders, d. w. z. hoofden of grooten kan worden gesloten, is met den Islâm volslagen onvereenigbaar. De vorst kan, volgens de Moḥammedaansche wet, alleen de gronden verhuren, welke tot het vrije staatsdomein behooren; over de gronden zijner onderdanen, onverschillig of die in eigendom of in erfelijk gebruiksrecht worden bezeten, heeft hij geene beschikking. De belastingen en andere praestatiën aan den lande, waartoe de onderdanen ge-

[1] Vergl. Eindresumé, dl. I, p. 57, 81, 82, 128, 129, 203.

houden zijn, kunnen alleen worden afgestaan aan particulieren, bij wijze van iqṭâ' of concessie, welke concessie wel is waar in den regel een remuneratief karakter draagt, maar desniettegenstaande principieel van verhuur verschilt [1]. De op Java en Madoera voorkomende dorpsverhuur hangt uit den aard der zaak samen met den privaatrechtelijken eigendom van den grond, welke aan de vorsten toekomt; terwijl daaruit tevens te construeeren is de bevoegdheid tot verhuur door de personen, aan wie de vorst als apanage een deel van den grond tijdelijk heeft afgestaan [2]. Ook de voormalige Oost-Indische Compagnie heeft zich, als getreden in de rechten der inlandsche vorsten, steeds op dit standpunt gesteld, en hare regenten als door haar geapanageerd beschouwd.

De dorpsverhuur kwam dan ook oudtijds in Midden- en Oost-Java en op Madoera voor; doch Daendels heeft hieraan in ons rechtstreeksch gebied een einde gemaakt, en aan regenten en andere hoofden het verhuren, op dien voet, van stukken van hun gebied uitdrukkelijk verboden [3]. In de Madoereesche vorstendommen heeft de dorpsverhuur opgehouden bij de invoering aldaar van ons rechtstreeksch gezag, namelijk in Pamakassan in 1857, in Soemenep in 1883 en in Bangkallan in 1885 [4]. Die verhuur bestaat dus thans nog alleen in de Vorstenlanden van Midden-Java; doch ook aldaar zijn sedert 1830 Vreemde Oosterlingen als huurders geweerd [5]. Nu waren het juist Chineezen en Arabieren, die, zoowel vroeger in de Vorstenlanden als op Madoera, en, vóór Daendels, ook in 's Compagnie's gebied, van de dorpshuur werk maakten, en de bevolking op allerlei wijzen wisten uit te zuigen. Wel is waar ligt het in den aard van het huurcontract, dat de huurder geene meerdere rechten kan uitoefenen dan aan den verhuurder toekomen; maar, wegens de onbestemdheid der op het gewoonterecht gegronde verplichtingen van den bevolking, de onverschilligheid van velen harer hoofden, en het algemeene gebrek aan controleerend per-

---

[1] Vergl. Mâwardî: al-Aḥkâm as-Solṭânîjah (ed. Enger), p. 332.

[2] Zie meer hierover in mijn reeds aangehaald opstel: Het eigendomsrecht van den staat, enz. p. 1 en vv.

[3] Zie den Staat der Nederl. O. I. Bezittingen, p. 10, 46; Mr. J. A. van der Chijs: Nederlandsch-Indisch Plakaatboek, dl. XIV, p. 750 en vv.; De Jonge: De opkomst van het Nederl. gezag op Java, dl. VIII, p. LXVII.

[4] Vergl. Ind. Stbl. 1858 N° 54; 1883 N° 242; 1885 N° 144.

[5] Wettelijk werd hun eerst de bevoegdheid tot inhuren van dorpen ontnomen bij art. 1 van Ind. Stbl. 1857 N° 116.

soneel, was den huurder feitelijk alles jegens de bevolking geoorloofd, zoolang niet oproer of eenig geruchtmakend geval van knevelarij het Europeesch gezag dwong tusschenbeide te komen.

Wat den toestand in de tegenwoordige Vorstenlanden betreft, zoo valt op te merken, dat de dorpsverhuur aan inlanders nog geheel door de nationale instellingen wordt beheerscht, maar dat die aan Europeanen of daarmede gelijkgestelden door onzen wetgever reeds in 1857, en laatstelijk in 1884, aan een nauwkeurig toezicht van het bestuur en aan tal van beperkende bepalingen is gebonden, de uiteenzetting van welke bepalingen intusschen niet tot ons onderwerp behoort [1].

De inlandsche dorpshuurder, of liever pachter [2], heet běkěl, soms met bijvoeging van het woord pamadjěggan (N) of pamaossan (K), d. w. z. "die pacht opbrengt", om hem te onderscheiden van den zoogenaamden běkěl maron (N) of b. malihan (K), d. i. de administrateur van den apanagehouder, indien deze zijn grond niet verpacht, maar voor eigen rekening en risico laat exploiteeren, gelijk mede van den běkěl ngiras, d. i. de opzichter van den apanagehouder, indien deze zelfs persoonlijk de exploitatie van zijn grond in handen heeft gehouden [3]. Heeft de běkěl een groot perceel gepacht, zoo noemt men hem děmang, ronggo of ngabèhi, al naarmate van den omvang zijner onderneming [4]. Van de pachtovereenkomst wordt eene schriftelijke acte opgemaakt, welke den naam van piagěm draagt, en waarin de bijzondere voorwaarden van het contract, de verhouding tot den verhuurder, d. w. z. tot den loerah, letterlijk: "het onmiddellijke

[1] Zie Ind. Stbl. 1857 No 116; 1872 No 211; 1884 Nos 9, 10, 86, 189; 1886 No 48; 1891 No 255.

[2] Bij de dorpsverhuur gebruikt men in den regel in het Javaansch niet het woord séwâ (zie boven p. 107), en de daarvan afgeleide vormen, maar spreekt men van padjěg (N) of paos (K), d. i. „pacht", en de daarvan afgeleide vormen.

[3] De opdracht der administratie aan een ander, en à fortiori de persoonlijke exploitatie, komen slechts bij kleine apanages voor. De groote apanagehouders, evenals de vorsten, exploiteeren hun grond door middel van dorpsverhuur. De vorsten verhuren daarbij alleen groote perceelen.

[4] De gewone uitgestrektheid van een pachtperceel is hoogstens 3 djoeng; sommige perceelen zijn echter veel grooter. De djoeng bevat 4 bahoe of karjâ, d. w. z. de hoeveelheid land, welke door 4 gezinnen (tjatjah) kan worden bebouwd, of op andere wijze geëxploiteerd. De oppervlakte der djoeng's verschilt dus naar de terrein-omstandigheden. De ngabèhi's zijn de grootste pachters, dan volgen de ronggo's, daarna de děmang's, en eindelijk de gewone běkěl's.

hoofd", van den bĕkĕl [1], de opbrengsten, waartoe deze verplicht is, en diens verhouding tot de bevolking van het perceel geregeld zijn, voor zoover een en ander niet voortvloeit uit de Javaansche wetten of algemeen bekende instellingen. Daar de bĕkĕl over zijn perceel tevens eene zekere politie-macht uitoefent, moet van elke nieuwe pachtovereenkomst worden kennis gegeven aan de plaatselijke inlandsche bestuurshoofden [2]. In het algemeen kan natuurlijk de verpachter aan den bĕkĕl geene meerdere rechten afstaan, dan hij zelf heeft. De pacht betreft dus den grond, welke tot het dorp behoort (Jav. boemi déså (N) siti ḍoesoen (K)), met de heerlijke rechten op de bevolking, overeenkomstig de bestaande gebruiken, maar niet de praestatiën, waartoe de bevolking verplicht is jegens den vorst als zoodanig, d. w. z. de zoogenaamde nĕgårå- (N) of nĕgari (K) -diensten, en de belastingen. Zelfs wanneer de vorst een stuk grond aan een bĕkĕl verpacht, zijn deze praestatiën niet in de overeenkomst begrepen [3]. In de pacht is mede niet begrepen de verplichting van de bevolking om den vorst of den geapanageerde met zijn gevolg te onderhouden, wanneer deze zich tijdelijk op het perceel bevindt [4], noch de bijzondere opbrengsten en diensten aan den verhuurder verschuldigd bij gelegenheid van algemeene of private festiviteiten, alles overeenkomstig de wetten en instellingen des lands [5]. Gedurende den loopenden pachttijd mag de bĕkĕl niet van het perceel door den verhuurder worden afgezet, en evenmin mag de bĕkĕl dit verlaten, tenzij natuurlijk in geval van wettelijke ontbinding wegens wanpraestatie van één van beide kanten, dan wel indien de bĕkĕl, wegens niet-vervulling zijner plichten als agent van

[1] Woont de geapanageerde niet op het perceel, maar op de hoofdplaats, zoo spreekt men van loerah tabon, of alleen van tabon.

[2] De bĕkĕl heeft dus, behalve zijne privaatrechtelijke verplichtingen en rechten, nog publiekrechtelijke functies; doch de beschrijving dezer laatsten valt buiten het kader van dit opstel.

[3] De bĕkĕl is intusschen gehouden om te zorgen, dat ook de hier bedoelde verplichtingen door de bevolking worden nagekomen.

[4] Het recht van den landheer om, vergezeld van zijn gevolg, zijne onderhoorigen te bezoeken, en zich dan door hen te laten onderhouden, bestond oudtijds met even betreurenswaardige gevolgen in Schotland en Ierland. Zie H. S. Maine: Early history of institutions, 3de druk, p. 141.

[5] De nadere uiteenzetting van een en ander zoude hier, waar slechts rechtsbeginselen geformuleerd worden, misplaatst zijn; alleen moet ik ook ten deze opmerken, dat bedoelde opbrengsten, diensten en onthalen in de practijk grootendeels naar zuivere willekeur worden gevorderd. Zie boven, p. 114, 115.

het openbaar gezag, dit laatste noodzaakt tusschenbeide te komen. Behalve in geval van de straks te vermelden wanbetaling van de pacht, blijft, zelfs bij ontslag van den bĕkĕl wegens wanpraestatie, enz., het plantsoen, waarvoor reeds pacht betaald is, d. i. de zoogenaamde alib [1], zijn eigendom. Bij overlijden van den bĕkĕl gaan zijne contractueele rechten en verplichtingen op zijne kinderen over. De pachtcontracten mogen in normale gevallen slechts loopen van den tijd dat de velden onbebouwd zijn, of althans de jonge rijstplantjes nog niet zijn overgeplant, totdat de oogst van het veld is weggehaald. Anders moet de nieuwe pachter daarvoor schadevergoeding aan zijn voorganger betalen. Ook deze te velde staande oogst heet alib. Bij perceelen, welke gedeeltelijk uit rijstvelden, gedeeltelijk uit andere bouwgronden bestaan, regelen de termijnen zich naar den rijstbouw. De pacht kan zoowel in geld als in producten worden bedongen; maar in het eerste geval heeft toch de verhuurder steeds het recht betaling in producten te vorderen. De betaling geschiedt in twee halfjaarlijksche termijnen, namelijk bij het feest van de geboorte van Moḥammad, den zoogenaamden Garĕbĕg Moeloed, en bij gelegenheid van het feest van het ophouden der groote vasten, den zoogenaamden Garĕbĕg Poewåså (N) of G. Siam (K) [2], bij welke feesten de bĕkĕl tevens in persoon zijne opwachting bij den verhuurder moet komen maken, en hem de pacht over het verloopen halfjaar moet komen brengen [3]. Bij wanbetaling op die termijnen, wordt de schuld van den bĕkĕl voor de eerste 8 dagen met 50 pCt. verhoogd. Daarna nog niet betalende, klimt de boete naar een in Soerakarta en Djokjakarta eenigszins verschillend, maar in elk geval zeer onereus tarief, en wordt, na ommekomst van ongeveer drie maanden, de bĕkĕl ontzet, zonder dat hij eenig recht, zelfs op den te velde staanden oogst kan doen gelden. De normale pachttijd is het Moḥammedaansche jaar; doch het staat partijen vrij een langeren termijn te bedingen, hetgeen doorgaans gepaard gaat met vooruitbetaling van de pacht, zoo niet voor alle, dan toch voor

[1] Zelfs al staat dit plantsoen nog niet te velde. Soms wordt onderscheiden tusschen alib en kĕrab, in dien zin dat het eerste woord het plantsoen van den eersten moesson na het ontslag, en het laatste dat van den moesson van het ontslag aanduidt.

[2] Gaat het apanage tusschen beide feesten op een ander over, zoo heeft deze aanspraak op den geheelen volgenden termijn.

[3] In Djokjakarta is ook het verschijnen van den bĕkĕl, bij dengeen van wien hij het perceel gepacht heeft, verplichtend op het feest Pandjindrallan, d. w. z. de verjaardag der Koningin, en op den Garĕbĕg Bĕsar.

vele jaren. De bĕkĕl heeft dan zekerheid, dat niet na het eerste jaar het perceel aan een ander zal worden verpacht, en dat hij dus de voordeelen zal hebben van eventueele verbeteringen, door hem aan den grond aangebracht, bv. irrigatiewerken, nieuwe ontginningen, enz. Zulk een bĕkĕl, die zich voor meerdere jaren het genot van den grond verzekerd heeft, heet bĕkĕl tĕbassan. Door de aldus gedane vooruitbetaling en vooraf toegezegde pachtverlenging is ook de opvolger in het apanage gebonden; alleen in geval van oneervol ontslag van den verhuurder uit zijne waardigheid, is de opvolger niet verplicht de overeenkomst na het loopende jaar voort te zetten, en behoudt de bĕkĕl slechts eene persoonlijke vordering tot schadevergoeding tegen dengeen, met wien hij gekontrakteerd had. De bĕkĕl is verplicht het perceel, overeenkomstig de plaatselijke instellingen of de van overheidswege gegeven bevelen, als een goed huisvader te beheeren. Hij moet zich op het perceel vestigen, en mag zonder toestemming van den verhuurder geen tweede perceel pachten; maar wel mag hij elders gronden in onderpacht nemen. Geschillen, tusschentijds over de uitvoering van de overeenkomst tusschen den verhuurder en den bĕkĕl ontstaan, bv. over de grenzen van het perceel, dan wel over verhooging of verlaging van de pacht, ten gevolge van misgewas of veranderingen in den toestand van het terrein, moeten, alvorens in rechten te worden aanhangig gemaakt, worden onderworpen aan het oordeel van de bĕkĕl's der vier, Oost, West, Zuid en Noord, naastbij gelegen perceelen en van de vier daarop volgende perceelen [1]. Elke bĕkĕl betaalt aan den verhuurder, afgescheiden van de jaarlijksche pacht, bij het aangaan van een nieuw contract een zeker geschenk in geld, bĕkti, d. i. „hulde”, geheeten, hetwelk varieert naar de waarde van het perceel, den pachttermijn, enz. Gaat het perceel, gedurende den pachttijd, door overlijden van den bĕkĕl, op zijne erfgenamen over, zoo betalen dezen een extra-geschenk in geld, panganjar, d. i. „vernieuwing”, genoemd [2]. De bĕkĕl

[1] De zoogenaamde montjo pat (N) of m. sĕkawan (K) en m. limâ (N) of m. gangsal (K). Deze arbitrage van buren is reeds in het Hindoe-recht bekend. Zie Manoe, VIII: 258, 262 en vv.

[2] Ook wel patoembas ing sĕkar, d. w. z. „geld voor het koopen van bloemen”, geheeten. Sommigen maken onderscheid, of de overgang op een zoon dan wel op eene dochter plaats heeft, en spreken alleen in het eerste geval van panganjar of patoembas ing sĕkar, maar in het tweede van njâtrâ bĕkti. Verdere erfgenamen hebben geene aanspraak op overgang van het contract, doch alleen een recht van naasting tegen den prijs, door een vreemde voor het perceel geboden.

kan zijn contract niet aan een ander cedeeren, zonder toestemming van den verhuurder; maar tot de onderverhuur van gedeelten van het perceel is hij, ook zonder diens toestemming of zelfs voorkennis, bevoegd. De onderpachter heet bĕkĕl boeri (N) of b. wingking (K) [1].

§ 5. Pand.

Het pandcontract heet in het Javaansch en Soendaasch: gaḍé, in laatstgenoemde taal ook: sanḍa, en in het Maleisch: gadai of sanda. De uitdrukkingen voor "verpanden", "verpander" enz. zijn van deze wortels afgeleid. De inlandsche begrippen omtrent de hier te bespreken overeenkomst verschillen ten zeerste van de Moḥammedaansche. In den Islâm heeft zij een accessoir karakter, d. w. z. het pand strekt ter verzekering van de betaling eener schuld, en deelt het rechtslot der hoofdverbintenis [2]. Naar inlandsche begrippen daarentegen is het eene zelfstandige overeenkomst, te vergelijken met het contrat pignoratif van het oude Fransche recht. De pandgever draagt het bezitrecht op het voorwerp over op den pandnemer; terwijl laatstgenoemde hem de overeengekomen geldsom geeft als contra-praestatie. De pandnemer wordt geen eigenaar, doch erlangt op het verpande voorwerp slechts een recht van gebruik of genot, onder verplichting bedoeld voorwerp aan

[1] Vergl. Anggĕr Agĕng, art. 27; Anggĕr Sadåså. artt. 19—22, 28—35, 37, 38, 44, 52, 55; A. J. Spaan: Rapport omtrent de rechten die in de residentie Soerakarta op den grond worden uitgeoefend, als Bijl. B. gepubliceerd in dl. III van het Eindresumé, p. 16, 22 en vv., 35 en vv., 40 en vv.; Pranatan Patoeh of Djokjasche wet van 1863, houdende bepalingen omtrent de rechten en verplichtingen der prijaji's, die gronden in apanage hebben, als Bijl. C[1] gepubliceerd in hetzelfde deel van het Eindresumé, artt. 1, 4, 5, 6, 8—13; C. F. Winter: Instellingen, gewoonten en gebruiken der Javanen te Soerakarta, in het Tijdschrift voor Nederl. Indië, Jaarg. 1843, dl. II, p. 732 en vv.; Mr. P. Brooshooft: Solosche catechismus, opgenomen in het dagblad „De Locomotief", Jaarg. 1889, p. 4—7 van den afzonderlijken afdruk; R. M. C. van Alphen: Landbezit in de Vorstenlanden, opgenomen in de Indische Gids, Jaarg. 1882, dl. II, p. 279 en vv.; Anonym: De landverhuur in Solo in korte trekken, opgenomen in het Tijdschr. v. h. Binnenl. Best., dl. I (1888), p. 383 en vv. Daar ik mij in het bovenstaande heb moeten beperken tot de behandeling der huurovereenkomst, d. w. z. het contract tusschen den bĕkĕl en den verhuurder (vorst of geapanageerde), zoo wordt, voor de verhouding tusschen den bĕkĕl en de op het perceel wonende bevolking, gelijk mede voor de agrarische toestanden, door het pachtsysteem in het leven geroepen, verwezen naar § 14 van dit opstel.

[2] Vergl. Fatḥ al-Qarîb, p. 331.

den pandgever te restitueeren, zoodra deze het inlost (Mal. Jav. Soend. tĕboes) door hem het opgenomen geld terug te betalen, tot welke betaling de pandgever, wanneer niet anders is bedongen, te allen tijde bevoegd blijft. De overeenkomst is dus, wat den pandgever betreft, van alternatieven aard: hij kan het voorwerp in handen van pandnemer laten, of hem het opgenomen geld teruggeven [1].

Het behoeft geen betoog, dat deze overeenkomst wel een antichretisch karakter draagt, in zooverre dat de pandgever slechts de opgenomen som behoeft terug te geven, terwijl het gebruik of genot der zaak den pandnemer tot vergoeding voor het gemis van zijn kapitaal strekt; maar daarom is de overeenkomst nog geenszins met de Europeesche antichresis identiek. Bij laatstgenoemde overeenkomst immers heeft de schuldeischer eene vordering tot betaling; bij het inlandsche pandkontrakt niet. De antichresis is eene accessoire overeenkomst; het inlandsche pandcontract heeft een zelfstandig rechtsbestaan. Bij de antichresis is rente bedongen, waarvoor het gebruik of genot der zaak geheel of gedeeltelijk in de plaats treedt; bij het inlandsche pandcontract vervult het gebruik of genot ab initio de functie van rente [2]. Dit, met rentebeding onvereenigbare, antichretische pandrecht voor onbepaalden tijd vinden wij in de op Java gegolden hebbende Hindoerechtsbronnen terug, en de gevolgtrekking ligt dus voor de hand, dat wij ook hier weder met eene instelling van dat recht te doen hebben [3].

Naast het pandrecht voor onbepaalden tijd, staat op Java en Madoera dat, waarbij een termijn (Mal. Jav. Soend. djandji)

---

[1] Vergl. Verweij, t. a. p., p. 247 en vv. en de door dien schrijver aangehaalde plaats van Pothier (Oeuvres Complètes, dl. II, p. 1205). Volgens Dalloz, t. a. p., voce Nantissement, Nos 229 en 293 en vv. en de aldaar aangehaalde schrijvers, werd het contrat pignoratif wel veelal in den vorm van een gefingeerden verkoop met recht van wederinkoop gesloten, maar was het daarvan toch in aard onderscheiden, al ware tevens verhuur aan den verkooper bedongen. Het criterium lag in de vilité du prix, welke een element van het contrat pignoratif vormde. Was dit element niet aanwezig, zoo bestond er een wettige verkoop met recht van wederinkoop. Ook in dit opzicht is de overeenstemming met de Javaansche toestanden hoogst merkwaardig. Zie boven, p. 106, 107.

[2] Vergl. Verwey, t. a. p., p. 250; Code Civ., artt. 2085, 2089, en zie boven p. 107 noot 1.

[3] Zie Manoe, VIII: 143, 145; Koeṭ. Mân., artt. 91, 114, in welke laatstgenoemde artikelen de buitengewone voordeelen, welke de zaak afwerpt, voor den pandgever worden gereserveerd.

van aflossing der schuld door den crediteur is bedongen. Dit laatste pandrecht kan zoowel antichretisch zijn, als niet-antichretisch. Waar vee of andere roerende zaken in pand zijn gegeven, welke uit haren aard slechts een beperkten tijd bestaan, vinden wij zelfs in de oude en nieuwe Javaansche wetten bepaalde termijnen voor de inlossing vastgesteld, na verloop waarvan de crediteur gerechtigd is het pand, bij wanbetaling, te naasten (Mal. Jav. Soend. rampas), en niet, gelijk de Islâm voorschrijft, zich behoeft te bepalen tot het vorderen bij den rechter, dat het pand zal worden verkocht, om aan de opbrengst zijne pretensie te verhalen. Een dergelijk vervallen van het pand aan den crediteur, bij wanbetaling, heeft evenzeer plaats bij een bedongen, als bij een door de wet of de gewoonte vastgestelden termijn, gelijk mede wanneer eene bepaalde rente in geld is bedongen, en die tot gelijke hoogte als het kapitaal is opgeloopen. Bij goederen, niet aan ondergang of waardevermindering onderhevig, en vooral bij vastigheden, is echter het beding van een termijn van inlossing zeldzaam [1]. Bij de bevoegdheid tot naasting moet intusschen rekening worden gehouden met de vraag of, wanneer het onroerend goed betreft, de pandnemer de zakelijke rechten van den pandgever vermag uit te oefenen. De beperkingen, ten gevolge van gemeentelijke instellingen, ten aanzien van het verkrijgen van grond bestaande, de onbevoegdheid van niet-inlanders om het erfelijk individueel gebruiksrecht op den grond uit te oefenen, en hunne nog niet door eene constante jurisprudentie uitgemaakte, maar m. i. toch bestaande onbevoegdheid tot uitoefening van het inlandsche erfpachtsrecht op de particuliere landerijen bewesten de rivier Tji Manoek zullen hierbij als factoren gelden [2].

Voor verpanding zijn vatbaar roerende zoowel als onroerende goederen, waarvan men eigenaar is, of, bij onroerende goederen, het individueel erfelijk gebruiksrecht, dan wel het inlandsche erfpachtsrecht op de landerijen bewesten de rivier Tji Manoek heeft. Ook gebouwen of beplantingen afgescheiden van den grond zijn voor verpanding vatbaar, doch natuurlijk wederom niet vastigheden, waarop men zakelijke rechten volgens het Indische Burgerlijk Wetboek uitoefent, aangezien laatstgenoemde vastigheden slechts

[1] Vergl. Koeṭ. Mân., artt. 98, 99, 101, 120, 121; Anggĕr Sadâsâ, artt. 23, 25; Wilken, t. a. p., p. 601, 602; Eindresumé, dl. I, p. 51 en v., 200; Minhâdj aṭ-Ṭâlibîn, dl. I, p. 439, 442.

[2] Zie boven, p. 99 en vv.

bij wege van hypotheek kunnen worden verbonden [1]. Aandeelen in communale velden kunnen niet worden verpand, en evenmin ambtsvelden in de Gouvernements-residentiën. Wel daarentegen kunnen in de Vorstenlanden de apanagehouders hun grond verpanden, ofschoon ook zij daarop slechts een tijdelijk en contractueel gebruiksrecht uitoefenen [2].

Het pandrecht, hetzij voor onbepaalden, hetzij voor bepaalden tijd, hetzij antichretisch, hetzij niet antichretisch, is uit zijnen aard ondeelbaar. Nimmer kan de pandgever den pandnemer dwingen de zaak terug te geven vóór de algeheele voldoening der schuld. Zonder beding van het tegendeel zijn de verbeteringen, door den pandnemer aan de zaak aangebracht, ten voordeele van den pandgever, wanneer hij het pand inlost. Elk pandrecht gaat verder over op of tegen de erfgenamen of rechtverkrijgenden, respektievelijk van pandgever of pandnemer. De laatste is echter niet bevoegd de zaak in achterpand te geven, of zijne pretensie aan een ander te cedeeren, tenzij met toestemming van den debiteur [3]. Niet zelden worden hieromtrent bij het aangaan der overeenkomst de noodige bedingen gemaakt. Verhuur aan den pandgever heeft plaats geheel onder dezelfde voorwaarden als ingeval van verkoop met recht van wederinkoop; terwijl ook de daarbij aangegeven beperkingen van het recht tot inlossing op een ongelegen tijd, speciaal wat bouwgronden betreft, bij het pandrecht gelden [4]. Ondergang of verlies van het pand maakt de schuld dadelijk opvorderbaar, tenzij aan den pandhouder te wijten [5]. Eindelijk

---

[1] Zie boven p. 86, en vergl. artt. 1150 en 1162 Ind. Burgerl. Wb. = artt. 1196 en 1208 Ned. B. W.

[2] Zie boven, p. 101, en vergl. Eindresumé, dl. I, p. 18, 116, 143, 185, 189, 200, 214, 216, 221. Bij erven in erfelijk individueel bezit schijnt het verpanden ongebruikelijk, en de verkoop met recht van wederinkoop daarvoor altijd in de plaats te treden. Ibid. p. 166. Voor het verpanden van apanagegronden in de Vorstenlanden, vergl. Anggĕr Sadåså, artt. 20, 21. De contractueele gebruiksrechten der bevolking op den grond in de Vorstenlanden en elders zijn wederom niet voor verpanding vatbaar.

[3] Bij verkoop met recht van wederinkoop heeft de kooper de bevoegdheid tot vervreemden van rechtswege. Zie boven p. 106. Het geven in achterpand of het cedeeren der pretensie heet in het Javaansch: ĕlih, en in het Soendaasch en Maleisch: pindah, met bijvoeging respectievelijk van gaḍé, sanḍa of gadai.

[4] Zie boven, p. 105, 106.

[5] Bij verkoop met recht van wederinkoop, zoude ondergang of verlies, met of zonder schuld van den kooper, uitsluitend dezen laatsten treffen, als zijnde hij eigenaar geworden.

komt het, wat den vorm betreft, bij alle soorten van pandovereenkomsten voor, dat de pandnemer aan den pandgever althans een onderhandsch bewijs geeft, dat hij het goed in pand heeft ontvangen. Geldt het vaste goederen, dan wel roerende goederen van groote waarde, zoo is naar de omstandigheden, verklaring van getuigen, ja zelfs tusschenkomst van het dorpsbestuur, of het opmaken van een notarieel contract in zwang, ofschoon, vooral buiten de hoofdplaatsen en groote centra van bevolking, partijen zich ook alsdan niet zelden met de algemeene bekendheid tevreden stellen, zoo zij zich al niet geheel op elkanders goede trouw verlaten [1].

Als eigenaardigheden van het antichretische pandrecht moet nog het volgende vermeld worden. Een enkele maal strekken, volgens overeenkomst, wel eens de vruchten, welke de zaak afwerpt, voor een gedeelte tot aflossing der schuld; zoodat de pandgever na zekeren tijd zijn goed, zonder eenige betaling zijnerzijds terugbekomt [2]. Aan den anderen kant wordt dikwijls, de antichretische pandovereenkomst, na eenigen tijd te hebben geloopen, door partijen geconverteerd in een verkoop met recht van wederinkoop, indien de primitief opgenomen som, welke veelal ver beneden de waarde der zaak was, door nieuwe geldopnemingen tot een bedrag is verhoogd, dat ten naastenbij aan de waarde der zaak gelijk is geworden. Dit laatste, en het geval dat de schuld met de achterstallige renten tot zoodanig bedrag is opgeloopen, zijn ook dikwijls oorzaak der conversie van een niet-antichretisch pandrecht in een verkoop met recht van wederinkoop [3].

De hier beschreven inlandsche begrippen omtrent het pandrecht hebben natuurlijk geene betrekking op de hypotheek, door een inlander genomen op een vast goed, beheerscht door het Indische Burgerlijk Wetboek, noch op bodemerij, door hem gesloten met inachtname van artt. 569 en vv. Ind. Wb. van Koophandel, noch eindelijk op het oogstverband, geregeld bij Ind. Stbl 1886 nº 57.

---

[1] Vergl. Eindresumé, dl. I, p. 51—54, 127; Anggĕr Sadâsâ, art. 26. Het eerste lid van dit artikel is niet duidelijk. Men zoude er uit kunnen opmaken, dat de pandhouder, van zijn kant, den pandgever, in geval van toevallig verlies moest schadeloos stellen; doch, zoo dit de juiste opvatting is, geldt het voorschrift stellig niet buiten de Vorstenlanden.

[2] De overeenkomst draagt alsdan het karakter van den vif-gage van het oude Fransche recht, in tegenoverstelling van haar gewoon karakter van mort-gage. Vergl. Dalloz, voce Nantissement, Nº 22.

[3] Zie boven, p. 106, 107, en vergl. Eindresumé, dl. I, p 53, 127.

§ 6. Verbruikleen.

Het schuldrecht, naar de inlandsche begrippen, is geheel afwijkend van de beginselen van den Islâm. Geen recht kan men zeggen, dat voor den debiteur gunstiger is dan het Moḥammedaansche. Naar een uitdrukkelijk voorschrift van den Koran [1] moet een debiteur, die werkelijk niet betalen kan, zonder dat hij zelf zijn onvermogen met opzet heeft veroorzaakt om zijne crediteuren te bedriegen, en zonder dat hij de schuld ontkent, met rust worden gelaten. Bovendien bestaat voor iemand de verplichting tot betaling zijner schulden, alleen onder de voorwaarde dat hij daartoe in staat is, zonder in zijne verplichtingen jegens Allâh, jegens zich zelven en jegens de personen, die hij onderhouden moet, te kort te schieten [2]. Het renteverbod van den Koran is absoluut, en betreft niet slechts geldleeningen, maar ook het leenen van levensmiddelen [3]. Nu zijn, wel is waar, gelijk wij straks zien zullen, de voorschriften der juristen, omtrent het renteverbod, juist door hunne specialiteit, in onze dagen gemakkelijk te ontduiken; maar dit neemt niet weg, dat het beginsel, waarvan die voorschriften uitgaan, van eene merkwaardige mildheid tegenover de verbonden partij getuigt.

Daarentegen is het Javaansche schuldrecht van ouds zeer streng. Ik heb hier niet zoo zeer het oog op het, reeds in het wetboek Soerjâ Ngalam afgeschafte, recht van den crediteur om zich eigenmachtig eenig goed van den debiteur toe te eigenen (Mal. Jav. Soend. rampas [4]), welk recht ook in de latere Javaansche wetten aan den crediteur wordt ontzegd, doch in het Hindoe-tijdvak op Java bestond [5]. Deze bevoegdheid immers kent ook de Islâm, ondanks zijn bijzonder zacht schuldrecht [6].

---

[1] Koran, II: 280.

[2] Zie Minhâdj aṭ-Ṭâlibîn, dl. II, p. 1, 6 en vv., dl. III, p. 425. Bij de beoordeeling van de eerlijkheid van een vroom Muzelman, mag men dit, van het onze verschillende, standpunt nooit uit het oog verliezen. Zijne begrippen omtrent de zedelijke verplichting, om zijne handteekening te honoreeren, zijn anders dan de onzen.

[3] Vergl. Koran, II: 276—278, III: 125, IV: 159, en den Commentaar van Baidhâwî op deze plaatsen.

[4] In het Javaansch ook tjanḍak tjĕkĕl of djarah rajah genoemd.

[5] Vergl. Koeṭ. Mân., art. 84; Soerjâ Ngalam, t. a. p., p. 43; Papakĕm van Cheribon, in het Tijdschrift: Het Recht in N. I., dl. III (1850), p. 220; Nawâlâ Pradâtâ, art. 14; Anggĕr Agĕng, art. 6; Wilken, t. a. p., p. 559 en vv.

[6] Vergl. Minhâdj aṭ-Ṭâlibîn, dl. III, p. 425 en vv.

Wat het nationale Javaansche schuldrecht van het Mohammedaansche vooral onderscheidt, is dat, bij wanbetaling, wanneer de pretensie niet op de goederen van den debiteur kan worden verhaald, deze daarvoor pandeling (Jav. moedjangan, Soend. boedjang, Mal. orang bĕroetang) wordt; voorts het rentebeding als eene, in beginsel niet slechts geoorloofde, maar zelf in de natuur der overeenkomst liggende zaak, en eindelijk de bevoegdheid om den debiteur tot de uiterste armoede te brengen.

Het pandelingschap is stellig van Polynesischen oorsprong. Het Hindoe-recht kent, ook blijkens de op Java gegolden hebbende wetten, de schuldslavernij, maar niet het recht van pand op een insolventen debiteur, en nog veel minder het recht van pandbeslag op zoodanigen debiteur en op de leden van zijn gezin [1]. Dit pandbeslag op een vrij persoon en op zijn gezin, is wel te onderscheiden van het contractueele pandelingschap, d. w. z. de overeenkomst, waarbij men zich zelf in antichretisch pand geeft bij het opnemen van geld, evenals een ander eene hem toebehoorende zaak aldus verbindt. Dit laatste wordt, of liever werd, ook op Java door de gewone regelen van het antichretische pandcontract beheerscht. Beide soorten van pandelingschap waren sedert vele eeuwen op Java en Madoera in zwang, en worden nog in de Javaansche wetten der Vorstenlanden erkend [2]. Intusschen was, ook bij het pandbeslag op menschen, van ouds de eigenrichting uitgesloten [3]. De treurige gevolgen van het pande-

[1] Vergl. Manoe, VIII: 177, 415, 416; Koet. Mân., artt. 270, 217. Daarentegen schijnen artt. 80 en 161 Ibid. niet op schuldslavernij, maar op pandelingschap te doelen. Is deze opvatting juist, dan hebben wij in dit artikel wederom te doen met eene specifiek Javaansche afwijking van het dogmatische Hindoe-recht. Over het praktische en juridische verschil tusschen pandelingschap en schuldslavernij, zie Verwey, t. a. p., p. 237, 238, 240. Daar het pandelingschap op Java en Madoera thans tot het verleden behoort, meen ik, ten aanzien van dit onderwerp, met eene eenvoudige verwijzing naar dit voortreffelijke opstel te mogen volstaan.

[2] Vergl. Verwey, t. a. p., p. 534 en vv.; Wilken, t. a. p., p. 565 en 574; Soerjâ Ngalam, p. 22; Naw. Prad., artt. 9 en 10; Angg. Ag., art. 2; Angg. Sad., artt. 3, 12, 50. Volgens den Islâm is een vrij persoon buiten den handel, en dus noch voor eigendom, noch voor eenig ander zakelijk recht vatbaar. Tusschen echtgenooten bestaat absolute scheiding van vermogen, en kinderen zijn nooit verplicht de schulden hunner ouders te voldoen, voor zooverre deze de baten van den, door laatstgenoemden nagelaten, boedel te boven gaan. De rechter kan in zekere gevallen den debiteur dwingen voor zijn crediteur te werken; doch dit laat den persoonlijken staat van den debiteur onaangetast. Zie Minhâdj at-Tâlibîn, dl. II, p. 8, 223, dl. III, p. 90 en vv., 229.

[3] Vergl. Koet. Mân., artt. 85 en 108; Angg. Ag., art. 6. In het opstel van wijlen Wilken (t. a. p., p. 565) wordt daarentegen geen onderscheid gemaakt tusschen het verbod van de eigenrichting als executie-middel, en het verbod van het pandbeslag zelf.

lingschap, uit een economisch oogpunt, mogen als bekend worden ondersteld [1], en de Oost-Indische Compagnie had dan ook reeds, bij plakkaat van 24 Augustus 1696, het contractueele pandelingschap in haar gebied verboden, omdat allerlei „ongemacken" daaruit voortvloeiden, welk verbod, bij plakkaat van 8 November 1715 werd herhaald, en ook tot het pandbeslag bij wanbetaling werd uitgebreid [2]. In de Vorstenlanden bleef intusschen het pandelingschap met beide functiën nog bestaan tot 1822 [3].

Het rentebeding, zelfs tot een bedrag, dat in Europa voor buitensporig zou worden gehouden, is eveneens op Java en Madoera gewoon [4], en wortelt blijkbaar wederom in het Hindoe-recht [5]. Trouwens het Moḥammedaansche recht verbiedt wel goud, zilver of levensmiddelen te geven, met het doel om grootere hoeveelheden daarvan terug te bekomen, bv. 100 guldens om over eene maand met 110 guldens terug te betalen; maar het verbod heeft geene betrekking op terugbetalingen in een ander metaal of in eene andere soort van levensmiddelen, noch à fortiori op het geval dat de rente of het kapitaal in den vorm van bankbiljetten wordt betaald [6]. De economische toestanden, in de Middeleeuwen in Zuid-Westelijk Azië bestaande, welke toestanden de klassieke Arabische juristen voor oogen hadden, wier werken thans nog als wet gelden, wijken zoozeer af van die in onzen tijd, dat niettegenstaande het door hen tot in de verste consequentiën en in allerlei bijzonderheden uitgewerkte renteverbod, de geloovigen tegenwoordig nergens meer, zelfs in hunne meest exorbitante woekertransactiën, beperkt zijn. Alleen de moreele band van den godsdienst blijft, en Arabieren, hadji's, en andere als kerksch bekend staande personen, geven dan ook de voorkeur aan het maskeeren van hun woeker door andere contracten.

---

[1] Vergl. Veth: Java, dl. I, p. 520, 526.

[2] Vergl. Plakaatboek, dl. III, p. 410, en dl. IV, p. 73.

[3] Ind. Stbl. 1822 N° 10.

[4] Vergl. o. a. bovenaangehaald plakkaat van 8 November 1715, en, voor de tegenwoordige toestanden, C. Poensen: Naar en op de pasar, in de Meded. v. h. Nederl. Zend. Gen., dl. XXVI (1882), p. 21; Fokkens, t. a. p., p. 34 en vv. en 44; Wilken, t. a. p., p. 604. Zie ook Angg. Sad., artt. 23, 25, en het vonnis van den Landraad te Probolinggo van 16 Januari 1894 (Ind. Weekbl. v. h. R., N° 1624).

[5] Vergl. Manoe, VIII: 140 en vv.; Koeṭ. Mân., artt. 72—75, 80, 82, 104, 262—266.

[6] Vergl. Minhâdj aṭ-Ṭâlibîn, dl. I, p. 355 en vv. en 425 en vv.; Fatḥ al-Qarîb, p. 315.

De inheemsche bevolking op Java en Madoera is, om economische oorzaken welke niet tot ons onderwerp behooren, en bovendien reeds voldoende door anderen zijn uiteengezet [1], veelal in de voortdurende noodzakelijkheid van geld of andere vervangbare zaken, bv. zaadpadi, te leenen bij Europeanen, Vreemde Oosterlingen, of enkele meer vermogende landgenooten. Zelfs zij, die zich onder gewone omstandigheden buiten schuld weten te houden, vervallen op betrekkelijk weinige uitzonderingen na, daarin bij den minsten tegenspoed, als misgewas, enz. Bezit de Javaan nu geene roerende goederen van voldoende waarde, om daarmede zich in de officieel erkende pandhuizen geld te verschaffen, dan wel ziet hij tegen de daaraan verbonden formaliteiten op, zoo valt hij in handen van particulieren, die in den regel de transactie omgieten in eene der reeds in den loop van dit opstel vermelde overeenkomsten van verkoop met recht van wederinkoop, verhuur met vooruitbetaling van den huurprijs of het loon, en de straks te bespreken overeenkomsten van voorschot op den oogst of van maatschap [2]. De oorzaak hiervan

---

[1] Vergl. o. a. Sollewijn Gelpke: Naar aanleiding van Staatsblad 1878 N° 110, passim; Arminius: Het budget van een Javaanschen landbouwer, in de Ind. Gids, Jaarg. 1889, p. 1685 en vv., 1885 en vv. en 2149 en vv.; Poensen, t. a. p., p. 21, 24; Dezelfde: Iets over de Javaansche desa, in de Meded. v. h. Ned. Zend. Gen., dl. XXXVII (1893), p. 344 en vv.; Fokkens, t. a. p., p. 33.

[2] Als eene merkwaardige combinatie van inlandsche en Europeesche overeenkomsten, welke te zamen niets dan eene credietverleening beoogen, kan men beschouwen het volgende contract, sedert lang door vele suikerfabriekanten met inlanders ten behoeve van het riettransport gesloten. Het gebruikelijke voorschot op het transportloon wordt in de acte vermeld als prijs voor de kar en het span trekdieren, waarmede het transport moet geschieden, en welke de eigenaar verklaart te hebben verkocht aan den fabrikant, met recht van wederinkoop na afloop der suikercampagne, doch onder voorwaarde dat deze zaken hem door den kooper tot dien termijn in bruikleen zullen worden afgestaan. Het loon voor de verrichte transportdiensten wordt slechts voor één dag van de 5 of van de 7 dagen uitgekeerd; dat voor de overige dagen wordt ingehouden, en strekt tot payementen van de betaling van den wederinkoopprijs, zoodanig dat, na afloop der campagne, de Inlander kar en beesten zal hebben terugbetaald. Op wanpraestatie is eene geldelijke poenaliteit gesteld, welke van het verdiende loon wordt afgehouden. Is de wederinkoopprijs, met de poenaliteit, bij het einde der campagne niet aldus kunnen verrekend worden, zoo heeft de fabrikant het recht kar en beesten te naasten, dan wel het gebruik daarvan aan den inlander te laten, tegen overschrijving van de schuld op de rekening van de volgende campagne. Soms is zelfs bedongen, dat de fabrikant het naastingsrecht van kar en beesten heeft, in bepaalde gevallen van grove wanpraestatie gedurende de campagne; doch daartegenover staat in vele contracten, dat de fabrikant belooft, bij het einde der campagne, boven het transportloon, eene in verhouding hooge

is, dat de geldschieter zich aldus eene reeële zekerheid verschaft, zonder tot pand of hypotheek zijne toevlucht te nemen, en gemakkelijker zijn debiteur in den waan kan brengen, dat de voorwaarden voor hem weinig onereus zijn, althans minder dan inderdaad het geval is. Welke van de hier bedoelde schijnovereenkomsten wordt aangegaan, hangt af van de persoonlijke omstandigheden, waarin partijen verkeeren, van gemoedsbezwaren aan den Moḥammedaanschen godsdienst ontleend, enz. Dat alle pogingen om in dezen toestand verbetering te brengen, zijn mislukt, is wel een bewijs, dat men hier met een treurig, maar niettemin natuurlijk verschijnsel te doen heeft [1].

Wanneer eene niet-vermomde overeenkomst van verbruikleen wordt gesloten, geschiedt dit in den regel vergezeld van pandrecht, en, indien er meerdere debiteuren zijn, van solidaire aansprakelijkheid (Mal. tanggoeng mĕnanggoeng, Jav. Soend. tanggoeng rèntèng). De hierboven bedoelde kerksche Muzelmannen trachten intusschen ook dan het rentebeding te vermijden, door bv. in naam eene hoogere som te leenen dan feitelijk wordt ontvangen, of door eene poenaliteit te stellen op de niet-betaling op den overeengekomen termijn, welke betaling, of welke termijn, dan zoo wordt voorschreven, dat de debiteur daaraan, ook in verband met de zorgeloosheid aan inlanders eigen, naar alle waarschijnlijkheid niet zal voldoen. Schuldbekentenissen voor groote sommen worden tegenwoordig hoe langer hoe meer notarieel opgemaakt. Voor kleinere bedragen is het afgeven van een onderhandsch schuldbewijs regel, zelfs op het platte land. Kunnen partijen niet schrijven, zoo helpt hen een goed vriend of de dorpsschrijver; terwijl men ook dikwijls getuigen bij de handeling neemt, die het stuk met den debiteur onderteekenen, desnoods met een kruisje. Van eene officieele bemoeienis van het dorps- of districtsbestuur, gelijk wij die bij de verkoopbewijzen hebben ontmoet, is echter bij het opmaken van de hierbedoelde schuldbekentenissen geen sprake [2]. In de Vorstenlanden is den crediteur zelfs de actie wegens verbruikleen ontzegd, wanneer hij geene

premie te betalen, wanneer de karrevoerder zonder interruptie aan alle zijne verplichtingen zal hebben voldaan. Ik dank deze mededeeling aan den heer H. E. Steinmetz, laatstelijk assistent-resident van Bondowoso.

[1] Een aardig voorbeeld van recenten aard tot illustratie van het hier medegedeelde, is te lezen bij Fokkens, t. a. p., p. 37, met opzicht tot het Indische Staatsblad van 1891 No 10.

[2] Zie boven, p. 97, 98.

duidelijk geschreven en gave schuldbekentenis kan overleggen. Tusschenvoeging of doorhaling zijnerzijds in het document is als valschheid strafbaar. Teruggave van de schuldbekentenis is het eenige wettige bewijsmiddel van de betaling; zoolang die teruggave niet heeft plaats gehad, kan de debiteur desnoods op nieuw tot betaling der schuld in rechten worden aangesproken [1].

Over de bijzondere voorschriften en instellingen omtrent de wijze, waarop de concursus creditorum plaats heeft, is reeds elders gehandeld [2]. Daarentegen worden wederom de voorschriften van het Moḥammedaansche recht ten aanzien van de vraag, of schulden preferent dan wel concurrent zijn, bij de liquidatie opgevolgd, voor zooverre die opvolging niet wegens verschil van toestanden onmogelijk is, bv. de preferentie van den bloedprijs en van de djakat (Arab. zakâh) [3]. Bij de executie op onroerend goed zal steeds rekening moeten worden gehouden met den aard van het recht, door den inlander op den grond uitgeoefend, en met de beperkingen ten aanzien van het verkrijgen daarvan door wettelijke bepalingen of door gemeentelijke regelingen. Zoo zal beslag op aandeelen in de communale velden onmogelijk zijn, en zullen personen, die de bevoegdheid missen om in het dorp als grondbezitter op te treden, ook zijn uitgesloten van het koopen van grond bij gelegenheid van een executorialen verkoop [4].

Een zeer gewoon middel om buiten tusschenkomst des rechters betaling van eene pretensie te erlangen, is het, aan het Hindoerecht ontleende, voortdurend manen van, of liever de wacht houden bij den debiteur. De overlast van de tegenwoordigheid des crediteurs, door den debiteur ondervonden, en, vooral indien het een Arabier of als vroom bekend persoon geldt, de bijgeloovige vrees, dat den crediteur aldus iets zal overkomen, tengevolge van het niet voldoen der wettige pretensie, doen doorgaans betaling volgen [5].

§ 7. Andere overeenkomsten.

Ruil heet in het Javaansch: liroe (N) of lintoe (K), in het

[1] Vergl. Naw. Prad., art. 19; Angg. Sad., art. 58. Blijkbaar wortelen deze voorschriften in het Hindoe-recht. Vergl. Koeṭ. Mân., artt. 81, 83, 84, 106, 109, 110.

[2] Vergl. Familie- en erfrecht, p. 500.

[3] Vergl. Minhâdj aṭ-Ṭâlibîn, dl. II, p. 223, en het Maleische werkje van Sajjid 'Othmân bin 'Abd Allâh bin Jaḥjâ, getiteld: Kitab 'ilmoe paraïl, p. 4.

[4] Vergl. boven, p. 99 en vv.

[5] Vergl. Maine, t. a. p., p. 40 en 297—304; Manoe, VIII: 49; Wilken, t. a. p., p. 567.

Soendaasch: toekeur, en in het Maleisch: toekar. Deze overeenkomst heeft op Java en Madoera eene veel grootere economische beteekenis dan bv. in Nederland. In de binnenlanden vindt men zelfs pasar's, waar bijna alle zaken bij wege van ruilhandel gedreven worden [1], en in de afgelegen dorpen is dit à fortiori het geval. Gebrek aan circuleerend medium is hiervan natuurlijk de oorzaak. Zoowel roerende als onroerende zaken, ja zelfs rechten [2], worden onderling en wederkeerig tegen elkander geruild, wat de onroerende zaken betreft, ook in geval men daarop slechts eene contractueele aanspraak heeft. Zoo komt tusschen aandeelhouders in de communale velden dikwijls ruil hunner aandeelen voor [3]. Eene bijzondere soort van ruil is het wisselen van geld, en wel wederom in een zeer eigenaardigen vorm. Het bedrijf van den wisselaar (Mal. Jav. Soend. toekang réjal) bestaat namelijk daarin, dat hij bankpapier of standpenningen inwisselt tegen pasmunt of kopergeld, tegen een zeker agio, soms tot 5 pCt. en zelfs tot 10 pCt., niet, gelijk men zoude onderstellen, op de pasmunt of het koper, maar op het bankbiljet of de standpenningen. Het wisselen van pasmunt of koper tegen standpenningen of bankbiljetten geschiedt doorgaans, zoo niet gratis, dan toch tegen eene aanmerkelijk lagere belooning. De oorzaak van dit schijnbaar abnormale verschijnsel is te zoeken in de omstandigheid, dat de groote meerderheid der inlanders, tengevolge van de geringe bedragen, welke zij voor hunne dagelijksche inkoopen besteden, veelal meer behoefte hebben aan kleingeld dan aan guldens of rijksdaalders, om van bankpapier niet te spreken; terwijl zij bovendien, buiten de groote handelsplaatsen, van de zekerheid, welke laatstgenoemd betaalmiddel aanbiedt, over het geheel weinig begrip hebben.

Voorschot op den oogst (Mal. tĕmpah, Jav. idjon (N) of idjĕmman (K), Soend. timpah) is het salam-contract der Arabische juristen [4], maar beperkt tot landbouw-producten, terwijl de voorschriften van bedoelde juristen, om te waken dat de debiteur vooraf goed wete, waartoe hij zich verbindt, voor niet geschreven worden gehouden. Van ouds is het dan ook eenvoudig eene soort van woekerovereenkomst, en is de debiteur tot praestatie gehouden

[1] Vergl. Sollewijn Gelpke: Gegevens, enz., p. 592.
[2] Vergl. Eindresumé, dl. I, p. 199.
[3] Ibid. p. 74.
[4] Vergl. Minhâdj aṭ-Ṭâlibîn, dl. I, p. 414 en vv.

onafhankelijk van het slagen van den oogst [1]. De vorm, waarin het contract zich vroeger het meest voordeed, namelijk het betalen door den geldschieter van de landrente, door eene geheele inlandsche gemeente verschuldigd, tegen afstand van het te velde staand rijstgewas, is verboden bij § 4 van Ind. Stbl. 1834 N° 52; maar dit verbod heeft geene betrekking op dergelijke overeenkomsten, individueel gesloten. Eene analoge overeenkomst is het geven van voorschot, zoodanig dat bij mislukking van den oogst de geldschieter zijne aanspraak verliest, en hij bovendien de helft van de kosten van bearbeiding en van de landrente draagt. Deze afwijking van het salam-contract schijnt intusschen alleen in Bantam voor te komen, en heet daar djampang [2].

Maatschap heet in het Javaansch: baṭon, sakoetoe of sirkat, in het Soendaasch: sarikat, en in het Maleisch: pĕrséroan of pĕrsĕkoetoean. In strijd met de Moḥammedaansche wet [3] worden maatschappen aangegaan, niet slechts tusschen personen, die elk een zeker kapitaal in geld, of althans in op geld gewaardeerde goederen inbrengen, maar ook tusschen hen, die niets dan hun arbeid gemeen maken, bv. tusschen sjouwers. Bij dergelijke, steeds mondeling aangegane associaties, kiezen de deelhebbers zich een mandoer of hoofd, die met den werkgever contracteert, en veelal het loon voor allen ontvangt ter latere verdeeling. Ja zelfs, als het loon om de eene of andere reden heet individueel te worden uitbetaald, wordt het, na ontvangst, niet zelden weder bijeengevoegd, om, overeenkomstig de onderling vooraf gemaakte afspraken, opnieuw en op andere wijze te worden verdeeld. Ook de Moḥammedaansche commanditaire vennootschap komt veel voor; doch wordt in de inlandsche talen niet door een anderen naam dan de gewone maatschap aangeduid. Zij is verder in gebruik, niet slechts, gelijk de Islâm vordert [4], voor het drijven van handel, maar ook voor allerlei soorten van nijverheid. Zij ontaardt in beide gevallen niet zelden in een vermomd woekercontract, vooral wanneer het door den geldschieter gefourneerde kapitaal niet in geld, maar in levensmiddelen of andere goederen bestaat, en daarvoor eene vaste rente is bedongen, iets dat de Islâm wederom ver-

---

[1] Eindresumé, dl. II, Bijlagen, p. 160; Resumé van Bantam, p. 122, 123.
[2] Vergl. Resumé van Bantam, p. 123.
[3] Minhâdj aṭ-Ṭâlibîn, dl. II, p. 49, 50.
[4] Ibid. p. 133.

biedt [1]. De gereerende vennoot ontvangt dan van den geldschieter veelal slechts onderhoud, en moet hem daarvoor op afbetaling alles afstaan, wat hij met het kapitaal verdient of verkrijgt, bv. als hij visscher is, en de geldschieter heeft hem een vaartuig of netten verschaft dan wel de middelen om die aan te koopen, alle door hem te vangen visch, welke dan weder door den geldschieter in den regel te laag wordt getaxeerd; terwijl het levensonderhoud, voor zooverre het in natura is verstrekt, te hoog wordt aangerekend. Zelfs is het beding, dat de geheele winst voor den geldschieter zal zijn, tegen verstrekking van levensonderhoud aan den gereerenden vennoot, niet ongebruikelijk. Bij den minsten tegenspoed, moet de man zijne instrumenten verkoopen, dan wel opnieuw geld leenen, en zoo geraakt hij op den duur onherroepelijk in de macht van zijn crediteur [2]. Eene speciale soort van commanditaire maatschap, welke niet het karakter van een woekercontract draagt, is die, welke gewoonlijk door herders wordt aangegaan. De herder ontvangt bij deze maatschap van den veebezitter één of meer beesten, welke hij voor zijne rekening moet oppassen en onderhouden. Als belooning heeft hij dan aanspraak op een zeker deel, veelal $\frac{1}{2}$ of $\frac{1}{3}$ van de jongen, uit het beest of uit de kudde geboren; terwijl daarentegen de andere voordeelen van het beest of van de kudde in hun geheel toebehooren aan den eigenaar [3].

Bij lastgeving is de eenige belangrijke afwijking van de Moḥammedaansche beginselen, dat de lasthebber (Mal. Jav. Soend. wakil, v. h. Arab. wakîl), bij gebreke van een tegenstrijdig beding, aanspraak heeft op loon. Is in de overeenkomst geen loon bepaald, zoo moet, bij verschil, de rechter het begrooten [4]. In de Vorstenlanden geldt nog de regel, dat het afstaan aan iemand van

[1] Ibid. p. 132, 134, 135.

[2] Vergl. Van Gennep, t. a. p., p. 95; Fokkens, t. a. p., p. 34, 37. Een merkwaardig voorbeeld van een zoodanig associatie-contract, wel is waar van Makassar afkomstig, vindt men in het Tijdschrift: Wet en Adat, Afd. Kleinere Bijdragen, Jaarg. 1896, p. 48 en vv.

[3] Ook deze mededeeling dank ik aan den heer H. E. Steinmetz. Om dit contract uit een economisch oogpunt juist te beoordeelen, moet men in het oog houden, dat in den regel de herder het vee op onbebouwden grond kan laten weiden, dan wel aldaar gras kan snijden, zonder vergoeding. Voor het voedsel van het vee behoeft hij dus geen geld uit te geven.

[4] Vergl. Minhâdj aṭ-Ṭâlibîn, dl. II, p. 65, 71; vonnis van den Raad van Justitie te Batavia dd. 25 Febr. 1867 (Ind. Weekbl. v. h. R., No 191); arrest van het Hoog Gerechtshof dd. 8 Sept. 1867 (Tijdschr. Het R. in N. I., dl. XLIX (1887), p. 316 en vv.).

zijn zegel, jegens derden, als algemeene lastgeving geldt, zoodat de lastgever gebonden is door de daden van zijn aldus geconstitueerden lasthebber, al had hij hem in zijn mandaat beperkt, behoudens natuurlijk zijn verhaal op den ontrouwen mandataris [1].

De speciale voorschriften, in de Vorstenlanden bestaande omtrent borgtocht (Jav. tanggoeng (N) of tanggĕl (K), Soend. Mal. tanggoeng) door ambtenaren voor hunne ondergeschikten [2], missen in het overige gedeelte van Java en op Madoera, wegens het verschil in toestanden, alle toepasselijkheid; terwijl eindelijk de schenking van een belangrijk deel van het vermogen alleen voorkomt bij wege van uiterste wilsbeschikking, en daarom bij het erfrecht is behandeld [3].

§ 8. ALGEMEENE BESCHOUWINGEN OVER DE RECHTEN OP ZAKEN.

Wanneer men de agrarische toestanden uitzondert, kan men zeggen, dat over het algemeen op Java en Madoera de begrippen der inheemsche bevolking geene belangrijke afwijkingen opleveren van de Moḥammedaansche beginselen omtrent zakelijke rechten.

De verjaring, als middel om zakelijke rechten te verkrijgen, is onbekend [4]. Evenzoo de regel, dat bij roerende zaken bezit als titel geldt [5]. Gebouwen en beplantingen zijn voor het uitoefenen van zakelijke rechten vatbaar, afgescheiden van den grond, waarop zij staan; terwijl het bezit op zich zelf nimmer als een recht wordt aangemerkt. Wel is waar wordt hij, die animo domini en te

---

[1] Vergl. Angg. Sad., art. 54.

[2] Zie Angg. Sad., artt. 1—4. In den Soerjâ Ngalam (p. 46) vinden wij nog den rechtsregel, dat het wegloopen van den debiteur met diens insolventie gelijk staat, en dat de borg dan moet betalen. Vergl. mijne Rechtsbronnen van Zuid-Sumatra, p. 300, en Het handels- en scheepswetboek der Wadjoreezen (editie van Dr. B. F. Matthes), p. 60. Ik kan nergens vermeld vinden, of die rechtsregel ook thans nog op Java en Madoera gehuldigd wordt. Vermoedelijk is dit echter het geval.

[3] Vergl. Familie- en erfrecht, p. 509 en vv.

[4] Herhaaldelijk werd aldus door den rechter beslist. Zie o. a. een vonnis van den Landraad te Tjiringin dd. 14 Aug. 1872 (Ind. Weekbl. v. h. Recht, No 489), en een vonnis van den Landraad te Modjokerto dd. 12 Maart 1879 (Ibid. No 847).

[5] Vergl. Nawâlâ Pradâtâ, artt. 22, 25 en 26. In laatstgenoemd artikel wordt de termijn van één jaar, welken de Islâm stelt voor de voorloopige toeëigening van gevonden goed, tot 3 maanden verkort. Vergl. Minhâdj aṭ-Ṭâlibîn, dl. II, p. 205. Art. 12 van den Anggĕr Agĕng sluit de revindicatie van roerend goed tegenover den derden verkrijger uit, wanneer deze te goeder trouw een verloren voorwerp op eene markt heeft gekocht.

goeder trouw bezit, ondersteld ook eigenaar te zijn, zoodat, bij revindicatie, de eischer zijn eigendom zal hebben te bewijzen. Dan echter loopt het proces niet, gelijk bij ons, over twee rechten, maar over de vraag wie van beiden inderdaad eigenaar is. Op grond van zijn bezit alleen, d. w. z. zonder tevens te beweren eigenaar te zijn, kan niemand eene zakelijke actie, tegen wien, of op welke wijze ook, instellen.

Daarentegen zijn als afwijkingen, die in het Javaansche rechtsbewustzijn haren grond vinden de volgende rechtsbeginselen te beschouwen, bij de bespreking van welke ik de afwijking omtrent de zaken buiten den handel, als reeds vroeger in dit opstel besproken, thans niet meer behoef uiteen te zetten [1].

De zakelijke rechten op gebouwen en beplantingen, afgescheiden van den grond, waarop zij staan, is niet alleen mogelijk ten aanzien van grond, waarop eigendomsrecht (Arab. milk, Mal. Jav. Soend. milik) wordt uitgeoefend, doch ook ten aanzien van grond, waarop de bezitter slechts gebruiksrechten, zakelijke zoowel als contractueele, heeft [2]. Zoo ook kan niet alleen grond in de

[1] Zie boven, p. 95.

[2] Intusschen is, voor de uitoefening van zakelijke rechten op gebouwen en beplantingen, afgescheiden van het recht op den grond, volgens den Islâm zoowel als naar inlandsche begrippen, noodig, dat de rechthebbende op den grond tot het bouwen of planten vergunning hebbe gegeven, dan wel die gebouwen of beplantingen afgescheiden van den grond hebbe overgedragen. Vergl. Soerjâ Ngalam, p. 42, en de vonnissen van den Raad van Justitie te Batavia dd. 13 Juli 1872 en 21 Dec. 1873 (Ind. Weekbl. v. h. R., Nos 480 en 556). Dit laatste wordt in sommige streken ondersteld bij den verkoop van een nipah-bosch; doch anders moet de grond uitdrukkelijk worden gereserveerd door den verkooper. Vergl. Eindresumé, dl. I, p. 215. De gebouwen en beplantingen, afgescheiden van den grond bezeten, zijn vatbaar voor alle overeenkomsten, bv. voor verhuur. Vergl. Sollewijn Gelpke, t. a. p., p. 577. Dat de grondbezitter zelf zijne gebouwen of beplantingen, afgescheiden van den grond, niet slechts kan vervreemden, maar ook verpanden, verhuren of legateeren, is natuurlijk. Vergl. Eindresumé, dl. I, p. 185. Evenals in het Moḥammedaansche recht keert de grond, na het verlaten, wegnemen, invallen of uitsterven der gebouwen of beplantingen, vrij tot den erfelijken bezitter terug. Vergl. Eindresumé, dl. I, p. 177, 186, 215. Vergl. overigens, voor de litteratuur en de jurisprudentie over den rechtstoestand van aan inlanders toebehoorende gebouwen en beplantingen, zonder een zakelijk recht op den grond, Mr. J. H. Abendanon: Nederlandsch-Indische rechtspraak, voce Opstal. In de praktijk worden deze inlandsche opstallen als roerend goed verpand, overgedragen en in beslag genomen, ofschoon uit een juridisch oogpnnt hiertegen veel te zeggen valt. Het is een specifiek Indische rechtstoestand, welke vooral aanleiding geeft tot twijfel, wanneer daarbij, aan het Europeesche vermogensrecht onderworpen, Vreemde Oosterlingen zijn betrokken. Het Indische Burgerlijk Wet-

doode hand (Arab. waqf, Mal. Jav. Soend. wakap) worden gebracht, waarvan men eigenaar is, gelijk in den Islâm, maar ook grond, waarop men gebruiksrechten uitoefent, mits in dit geval de gebruiksrechten, een zakelijk karakter dragen. Het brengen van roerende goederen in de doode hand bepaalt zich tot boeken, handschriften, lampen, en andere in de bedehuizen benoodigde zaken, welke aldaar tot voortdurend gebruik worden geplaatst. Soms wordt ook wel geld in de doode hand gebracht; maar dan is het onder de voorwaarde, dat het in onroerende goederen zal worden belegd. Het brengen van goederen in de doode hand betreft bijna altijd, wat wij eene „vrome stichting” zouden noemen, hetzij dat het doel der stichting bestaat in het gebruik der zaak zelf, bv. eene waterleiding of een bedehuis, dan wel dat het doel moet worden bereikt door de inkomsten der zaak daartoe aan te wenden, bv. een stuk grond, waarvan de opbrengst strekt tot onderhoud van een bedehuis of van de daaraan verbonden geestelijken. In het eerste geval spreekt men van wakap djama (Arab. waqf 'alâ djam'), indien de grond zelf in de doode hand wordt gebracht, en van amal (Arab. 'amal, d. i. „goed werk”), indien het brengen in de doode hand slechts op de gebouwen of de beplantingen afgescheiden van den grond betrekking heeft, en de grond zelf later tot den stichter of zijne nakomelingen moet terugkeeren. In het tweede geval spreekt men van wakap milik (Arab. waqf al-milk). Het maken tot wakap komt zelden, en dan nog het meest in West-Java, voor in de functie van een fideïcommissair verband ten behoeve van afstammelingen of andere familieleden. Het zich voorbehouden van de administratie door den stichter, of het benoemen van bewindvoerders, is dientengevolge even zeldzaam; want de administratie der goederen, met een bepaald vroom doel in de doode hand gebracht, behoort van rechtswege tot de bemoeienissen der geestelijkheid [1] of van de hoofden der zoogenaamde „vrije” dorpen. Ontginning geeft geen eigendom, doch slechts gebruiks-

---

boek immers, ten deze overeenkomende met het Nederlandsche, kent slechts zakelijke rechten op gebouwen of beplantingen, zonder een zakelijk recht op den grond, wanneer die gebouwen of beplantingen van den grond los zijn, of althans bestemd om daarvan naar believen los te worden gemaakt. Vergl. Opzoomer: Het Burgerlijke Wetboek verklaard, dl. III, p. 37 en vv.

[1] Sommigen der wakap's op de hoofdplaatsen zijn zelfs ten name der geestelijkheid ingeschreven in de registers van Europeesch eigendom, volgens Ind. Stbl. 1834 No 27.

recht, hetzij tijdelijk, hetzij erfelijk, naar het in de streek geldende gewoonterecht. Het tijdelijke gebruiksrecht kan al dan niet zakelijk zijn [1]; het erfelijke is altijd zakelijk. Van het recht van naasting vinden wij alleen in eene enkele streek van Midden-Java sporen, en wel niet ten aanzien van mede-eigenaars, maar van dorpsgenooten, wanneer een tot het dorp behoorend erfelijk individueel bezeten grondstuk aan een niet-dorpsgenoot wordt verkocht. Tengevolge van de afwijkende inrichting der Javaansche dorpen, kunnen de voorschriften, door de Arabische juristen gegeven ten aanzien van de rechten en verplichtingen tusschen naburige woningen, geene toepassing vinden. Daarentegen is, althans in de Vorstenlanden, de blijkbaar aan het Hindoe-recht ontleende vordering tot afscheiding van erven implicite erkend, over welke rechtsvordering de Arabische juristen het stilzwijgen bewaren [2]. De individueele rechten op waterwerken en op het daardoor verkregen water, welke in den Islâm zoo sterk op den voorgrond treden, vindt men alleen in West-Java, op Madoera en in de Madoereesche streken van Oost-Java geëerbiedigd. In de overige gedeelten van Java wordt het irrigatierecht door het gemeenteverband beheerscht [3].

Zoo ook is het een op Java en Madoera van ouds bestaan hebbend begrip, dat de vorst civielrechtelijk eigenaar is van allen grond in zijn gebied, zonder dat dit eigendomsrecht beperkt wordt door eenig zakelijk, maar slechts door een contractueel recht van de opgezetenen, eene instelling met het Moḥammedaansche recht onvereenigbaar, en in elk geval daarin absoluut onbekend. In West-Java is onder den invloed van den Islâm deze rechtstoestand reeds sedert lang veranderd, en vindt men het zakelijke bezitrecht der opgezetenen van ouds erkend, tegenover het eigendomsrecht van den vorst. In Midden- en Oost-Java en op Madoera is deze

---

[1] Een tijdelijk zakelijk gebruiksrecht ontstond door ontginning in de streken, waar nieuw ontgonnen bouwgronden van rechtswege na zekeren termijn in het communale bezit werden gebracht. Een tijdelijk en niet-zakelijk gebruiksrecht is het gevolg van ontginning in de Vorstenlanden. Zie over beide onderwerpen beneden, §§ 9 en 14.

[2] Vergl. Angg. Sad., art. 41, en Manoe, VIII: 245 en vv.

[3] Vergl. voor alle deze afwijkingen: Eindresumé, dl. I, p. 21, 45, 46, 64, 65, 100 en vv., 132, 177 en vv., 183 en vv., 190, 209, 214 en vv., dl. II, p. 329 en vv., 333 en vv.; Resumé van Bantam, p. 142 en vv.; Minhâdj aṭ-Ṭâlibîn, dl. I, p. 396 en vv., dl. II, p. 28 en vv., 120 en vv., 171, 179 en vv., 182 en vv.; Fatḥ al-Qarîb, p. 311; Mâwardî, p. 299; Moḥammedaansche geestelijkheid, enz., p. 11, 35 en vv.

rechtstoestand eerst wettelijk afgeschaft door de invoering der Agrarische Wet (Indisch Stbl. 1870 N° 55). In de Vorstenlanden bestaat de toestand nog [1].

Intusschen hebben zoowel de Moḥammedaansche als de specifiek inlandsche begrippen omtrent eigendom sedert 1870, ten aanzien van onroerende goederen, in ons rechtstreeksch gebied hun practisch belang geheel verloren. Nadat immers reeds bij Indisch Stbl. 1836 N° 19 omtrent de inlandsche rechten op den grond, behoorende tot de zoogenaamde particuliere landerijen bewesten de rivier Tji Manoek, was uitgemaakt, dat die rechten geen eigendom waren, maar slechts zakelijke gebruiksrechten op den grond van den landheer, ging de Agrarische Wet (Ind. Stbl. 1870 N° 55) van het beginsel uit, dat alle grond, waarop niet door anderen recht van eigendom bewezen wordt, in Nederlandsch-Indië, in ons rechtstreeksch gebied, in civielrechtelijken zin staatsdomein is. Dit eigendomsrecht van den staat werd nader in wettelijken vorm voor Java en Madoera uitgesproken bij art. 1 van het zoogenaamde Agrarische Besluit (Ind. Stbl. 1870 N° 118) [2], doch wordt, voor zooverre het gronden geldt, door inlanders voor eigen gebruik ontgonnen, of als gemeene weide of uit eenigen anderen hoofde tot de dorpen behoorende, beperkt door het hun op die gronden toegekend, hetzij individueel, hetzij communaal, maar in elk geval zakelijk bezit- of gebruiksrecht. Hiermede is dus uitgemaakt, dat de nationale rechten van den inlander op den grond altijd zijn j u r a i n r e a l i e n a, en dat de eenige grondeigendom, welke particulieren in ons rechtstreeksch gebied, zonder onderscheid van landaard, kunnen uitoefenen, is de eigendom, overeenkomstig het Indische Burgerlijk Wetboek verkregen, en overeenkomstig Ind. Stbl. 1834 N° 27 geconstateerd. Voor dien eigendom nu is de inlander, naar de hierboven uiteengezette onderscheidingen [3], aan het Europeesche recht onderworpen. Onafhankelijk dus van de vraag, welke oorspronkelijk de aard was der inlandsche grond-

---

[1] Vergl., voor de bewijsplaatsen en voor de historische ontwikkeling van een en ander, mijn meergeciteerd opstel over het eigendomsrecht van den staat op den grond op Java en Madoera, p a s s i m.

[2] Krachtens Ind. Stbl. 1875 N° 199*a* is bedoeld artikel ook van toepassing in de Buitenbezittingen, behoudens het ook voor Java en Madoera geldende voorschrift van art. 27 al. 2 van het Regeeringsreglement.

[3] Zie boven, p. 86 en vv.

rechten [1], hebben in elk geval thans het Moḥammedaansche eigendomsrecht en de afwijkingen daarvan op Java en Madoera aldaar nog slechts ten aanzien van roerende goederen practisch belang [2].

Ditzelfde geldt voor de Vorstenlanden, aangezien de eenige grondeigendom, welke aldaar bestaat, die is van den vorst, en van het Gouvernement, gelijk mede van de Gouvernementsonderdanen, wier eigendomstitels overeenkomstig het Indische Burgerlijk Wetboek zijn verkregen, en overeenkomstig Ind. Stbl. 1834 N° 27 zijn geconstateerd. Op laatstgenoemde perceelen is wederom het Europeesche recht, naar de evenbedoelde onderscheidingen, toepasselijk.

Ook de inlandsche begrippen omtrent de bevoegdheid tot ontginnen van woesten grond, en omtrent den aard van het recht op den grond, door ontginning verkregen, hebben, sedert de regeling dezer aangelegenheid bij Ind.-Stbl. 1874 N° 79, opgehouden haar te beheerschen in ons rechtstreeksch gebied. Aldaar geeft ontginning, mits onder de bij bedoelde ordonnantie gevorderde voorwaarden tot stand gekomen, thans overal een erfelijk en zakelijk gebruiksrecht [3].

Daar nu door den Europeeschen wetgever wel het zakelijke karakter van het inlandsche bezit- of gebruiksrecht op domeingrond is uitgemaakt, maar overigens dat recht in hoofdzaak nog steeds, ten aanzien van den omvang, de wijze van verkrijging of verlies, de bevoegdheid tot beschikking en de lasten jegens de gemeente of den lande, beheerscht blijft door de nationale inlandsche instellingen, zoo vormen de rechten op den grond op Java en Madoera een hoogst merkwaardig mozaïek van inlandsch en Europeesch

---

[1] In mijn evenaangehaald opstel over het eigendomsrecht van den staat, enz. heb ik trachten aan te toonen, dat die rechten van ouds nergens op Java en Madoera overeenkwamen met het Moḥammedaansche of Europeesche eigendomsrecht, maar in West-Java hoogstens zakelijke gebruiksrechten op domeingrond, en elders slechts contractueele gebruiksrechten op domeingrond waren.

[2] De zoogenaamde agrarische eigendom blijft hier, ofschoon een uitsluitend voòr inlanders in het leven geroepen recht, buiten sprake, omdat bedoeld recht geene schepping van het nationale rechtsbewustzijn der bevolking, maar eene schepping van het Europeesch gezag is. Vergl. Agr. Wet, al. 4, en Ind. Stbl. 1872 N° 117. De instelling heeft bovendien nimmer beantwoord aan de verwachtingen daarvan gekoesterd. Vergl. voor de oorzaken van dit verschijnsel, Eindresumé, dl. III, p. 166 en vv.

[3] Vergl. ook al. 3 der Agrar. Wet.

recht, waarvan ik wil trachten in de volgende bladzijden de leidende beginselen onder juridische formules te brengen [1].

De rechten, waarvan hier sprake is, kunnen worden onderscheiden als volgt:

a. de rechten, door de inlandsche bevolking uitgeoefend op het staatsdomein;

b. de rechten, door de inlandsche bevolking uitgeoefend op den grond, behoorende tot de zoogenaamde particuliere landerijen en de erfpachtsperceelen;

c. de rechten, door de inlandsche bevolking uitgeoefend op den grond in de Vorstenlanden.

Wat de rechten betreft op het staatsdomein uitgeoefend, zoo valt wederom te onderscheiden tusschen:

1° het erfelijk individueele bezit- of gebruiksrecht;

2° het communale bezit- of gebruiksrecht;

3° het bezit- of gebruiksrecht krachtens het ambt;

4° het bezit- of gebruiksrecht op de begraafplaatsen, de erven der moskeeën en de andere gewijde gronden [2].

§ 9. ERFELIJK INDIVIDUEEL BEZIT- OF GEBRUIKSRECHT.

Het erfelijk individueele bezit- of gebruiksrecht is een zakelijk recht, dat door inlanders wordt uitgeoefend op domeingrond, door

---

[1] Hoe vele en hoe verdienstelijke geschiften over het inlandsche grondbezit op Java en Madoera ook verschenen zijn, zoo heeft toch, voor zooverre mij bekend, eene dergelijke algemeene synthetische behandeling daarvan nog nimmer plaats gehad.

[2] Vergl. art. 2 van Ind. Stbl. 1874 N° 79. De redactie van dit artikel is uit een juridisch oogpunt niet gelukkig. Zoo is niet alleen de grond, „door inlanders voor eigen gebruik ontgonnen", aan het ontginningsrecht van anderen onttrokken, maar natuurlijk evenzeer vroeger ontgonnen grond, door koop, erfenis, enz. in handen der bezitters gekomen. En toch kan men moeielijk in dat geval van eene ontginning „voor eigen gebruik" spreken. Dezelfde onjuistheid komt trouwens voor in al. 3 der Agrarische Wet, hetgeen des te meer treft, omdat in al. 4 dier Wet de goede uitdrukking: „grond door inlanders in erfelijk individueel gebruik bezeten", voorkomt. Voorts mist, in het even aangehaald art. 2, de onderscheiding tusschen „ontgonnen grond" en „woonerven" alle beteekenis; terwijl eindelijk „gewijde gronden" niet behoorden te zijn overgesteld tegen „begraafplaatsen" en „erven der moskeeën", daar immers ook de eerstgenoemden dikwijls, en de laatstgenoemden zelfs in den regel „gewijde gronden", d. w. z. wakap's, zijn.

hen metterdaad bebouwd of beplant [1]. Het recht ontstaat primitief door inbezitneming, d. w. z. door ontginning van woesten grond, mits die ontginning hebbe plaats gehad overeenkomstig de wettelijke voorschriften [2]. Het is vatbaar voor overdracht onder de levenden en voor overgang bij wege van erfrecht of legaat [3], voor verhuur en voor pand, en het kan in de doode hand worden gebracht, alles onder de beperkingen bij deze instellingen uiteengezet, en waarnaar hier wordt verwezen [4]. Behalve in de residentie Madioen, waar ten deze verschil van opvatting schijnt te bestaan, rekent men algemeen, dat de erfelijke bezitter eveneens zijn recht kan uitoefenen op de strook, waarmede zijn grond door aanslibbing vergroot is, mits hij dat recht door eenig teeken van inbezitneming kenbaar make [5]. Hetzelfde beginsel wordt gehuldigd ten aanzien van grondstukken, door de kracht van het water van den eenen oever der rivier overgebracht naar den anderen, behalve in West-Java, alwaar het recht van den bezitter op zoodanigen grond blijft voortduren, althans wanneer op het afgespoelde stuk teekenen van beplanting zichtbaar gebleven zijn [6].

De algemeene naam voor het erfelijk individueele bezit- of gebruiksrecht is in het Maleisch en Soendaasch: jasa, en in het Javaansch: jåså. In Bantam bezigt men ook het woord oesaha, en in de Preanger ook het woord pribadi. Wat den aard van het recht betreft, valt op te merken, dat, naar de inlandsche begrip-

[1] Men kan het recht niet alleen tegenover derden, maar ook tegenover den staat, d. w. z. den eigenaar, handhaven. Zie Agrar. Wet, al. 3. Het recht houdt stand, zelfs indien het Gouvernement het stuk van het staatsdomein, waarop het wordt uitgeoefend, aan een derde verkoopt. Aldus besliste o. a. het Hoog Gerechtshof van N. I. bij arrest van 5 Oktober 1882 (Ind. Weekbl. v. h. R., N° 1009)

[2] Ind. Stbl. 1874 N° 79, art. 7.

[3] Aan den overgang op erfgenamen of legatarissen is het vermoedelijk toe te schrijven, dat men veelal het individueele bezit- of gebruiksrecht als „erfelijk" betitelt. Ofschoon deze bijvoeging m. i. op zich zelf niet is aan te bevelen, zoo wil ik haar toch behouden, om niet in strijd te komen met het gevestigde spraakgebruik.

[4] Vergl. Eindresumé, dl. I, p. 18, dl. II p. 333; De residentie Kadoe naar de uitkomsten der statistieke opname (Batavia 1871), p. 130, 131; Familie- en erfrecht p. 477, 478 en 506, en zie boven, p. 99 en vv., 108, 114 en 121.

[5] Vergl. Eindresumé, dl. II, p. 331. De aldaar in noot *c* gedane verwijzing naar § 10 van het Overzicht van Soerabaja moet, blijkens het te dier plaatse vermelde, in omgekeerden zin worden opgevat; terwijl ook de mededeeling, dat in Madioen slechts in twee dorpen de aangeslibde grond aan den lande toebehoort, in strijd is met de geciteerde § 18 van het Overzicht dier residentie.

[6] Ibid. p. 332.

pen, het recht minder betrekking heeft op den grond zelf, dan wel op hetgeen van den grond is gemaakt, en op of in den grond is gebouwd, aangelegd of gedaan. Wanneer dan ook in Bantam en de Preanger-Regentschappen van milik (Arab. milk, d. i. „eigendom”) wordt gesproken, heeft dit woord niet de beteekenis, welke wij en de Arabische juristen daaraan hechten, namelijk de eigendom van den grond in abstracto, maar hebbe men veeleer te denken aan den eigendom van hetgeen door werkzaamheid aan den grond is toegebracht. Dat bij vele bezitters dit begrip niet scherp van het recht op den grond zelf wordt onderscheiden, ligt in den aard der zaak. Immers valt de uitoefening van het recht op hetgeen aldus met den grond verbonden is, in de practijk feitelijk met de uitoefening van het recht op den grond samen. Dat speciaal in West-Java, onder den invloed van het Moḥammedaansche recht, de band tusschen de jasa en den grond nauwer werd dan elders, waar dat recht minder in het bewustzijn der bevolking was ingedrongen, is niet meer dan natuurlijk. Evenmin behoeft het, na het hierboven aangevoerde [1], nader betoog dat, toen in de overige deelen van het eiland en op Madoera de bevolking nog slechts een contractueel recht op den grond bezat, de jasa aldaar hetzelfde rechtskarakter droeg, als bv. bij ons de verbeteringen door een huurder aan een vast goed aangebracht. De teekenen, dat de grond jasa is, noemt men tjiri of kitri. Men verstaat daaronder, bv. bij sawah's, de dijkjes, bij al wat geplant wordt, den boom of den struik zelf, bij een erf, de opgeworpen grond tot gelijkmaking van den bodem; soms ook het huis, en bij alle gronden, zonder onderscheid, de grensteekenen of afpalingen. De tjiri's of kitri's zijn dus de dragers van de jasa [2].

---

[1] Zie boven, p. 136.

[2] Vergl. Eindresumé, dl. I, p. 3, 4, 18, 47, dl. II, p. 333 en vv.; De residentie Kadoe, enz., p. 128; Eigendomsrecht van den staat, enz., p. 23, 24, 26; art. 1603 Ned. Burgl. Wb. = 1567 Ind. Burgl. Wb. Het begrip, dat de grond op zich zelf, d. w. z. onafhankelijk van hetgeen daaraan door menschenhanden is gedaan, geene waarde heeft, is een logisch gevolg van den overvloed van grond. Wij vinden dit begrip dan ook elders terug, waar hetzelfde feit zich voordoet, bv. op het schiereiland Malakka, waar verkoop van grond als poelang bĕlandja d. i. terug erlangen van het daaraan ten koste gelegde, wordt omschreven Vergl. W. E. Maxwell: Laws and customs of the Malays with reference to the tenure of land, in het Journal of the Straits Branch of the R. A. S., Jaarg. 1884, p. 121. Zie ook Newbold: Account of the British settlements, enz., dl. II, p. 254. Zie, voor hetzelfde begrip in den aanvang der Middeleeuwen in Europa, Maine, t. a. p., p. 151, waar zeer juist gezegd wordt: The true difficulty of those days was not to obtain land, but to obtain the means of cultivating it.

Behalve de reeds meermalen genoemde beperkingen van het beschikkingsrecht over erfelijk individueel bezeten gronden, en van de bevoegdheid om die door erfrecht te verkrijgen, tengevolge van gemeentelijke instellingen, wordt ook de uitoefening zelf van het recht op den grond overal min of meer, maar in Midden-Java het sterkst, door bedoelde gemeentelijke instellingen aan banden gelegd. Het erfelijk individueele bezit- of gebruiksrecht draagt dus op Java en Madoera een meer beperkt karakter dan het erfelijke gebruiksrecht of, gelijk zij het noemen, de «eeuwige huur», der Arabische juristen, die een beheerschen daarvan door het gemeenteverband niet kennen. Waar op Java en Madoera erfelijk individueel bezitrecht bestaat, is dan ook wel het gemeenteverband, waaronder de grond ligt, in zooverre verbroken, dat de grond niet meer tijdelijk onder de gemeenteleden wordt verdeeld, maar geenszins in die mate dat het systeem van solidariteit van privaatrechtelijke belangen tusschen de gemeentenaren zoude zijn verlaten, om, gelijk bv. in Nederland, daarvoor een zuiver staatsrechtelijken band tusschen hen in de plaats te stellen [1]. Zoo brengt de aard der sawah's van zelve mede, dat de bewerking daarvan afhangt van de waterverdeeling en dat, waar die waterverdeeling bij het dorpsbestuur berust, de exploitatie van genoemde velden steeds min of meer een gemeenschappelijk karakter moet dragen, en onder den invloed van het dorpsbestuur plaats vindt. En aangezien slechts in West-Java de individueel bezeten leidingen en waterwerken eenige beteekenis hebben, zoo volgt hieruit, dat bedoelde invloed van het dorpsbestuur zich in verreweg de meeste streken overwegend doet gelden. Voorts bestaat in Midden-Java in de meeste streken het bewustzijn, dat, ofschoon de woonerven heeten in erfelijk ndividueel bezit te zijn, toch de grond, waarop het dorp gebouwd is, in haar geheel aan de gemeente als rechtspersoon is gebleven. Een gevolg hiervan is, dat, wanneer, tengevolge van vermeerdering van ingezetenen, nieuwe erven moeten worden gevormd, en daarvoor de grond niet op andere wijze kan worden verkregen, het dorpsbestuur bevoegd is om de grootste erven in te korten, en van de aldus vrij vallende stukken nieuwe erven te vormen. Voorts bestaat overal de verplichting om den grond overeenkomstig zijne bestemming te bebouwen of te gebruiken. De dienstplichtigheid, welke op den grond rust, is mede overal in meerdere of

[1] Eene gelijksoortige opmerking ten aanzien van Britsch-Indië maakte reeds H. S. Maine: Village communities, 3de druk, p. 109.

mindere mate eene oorzaak van beperking in de uitoefening van het bezitrecht, en zulks niet slechts, waar het de vervreemding geldt, maar ook wanneer de bezitter wegens ziekte of ouderdom ophoudt de diensten te kunnen praesteeren, dan wel om andere redenen ophoudt tot den stand der dienstplichtigen te behooren. Hij is dan genoodzaakt, òf zich van den grond te ontdoen, zoodanig dat deze in handen van een valieden persoon komt, òf een vervanger te stellen, die hem veelal een groot gedeelte van de opbrengst van den grond zal kosten. Eindelijk moeten als beperkingen van het erfelijk individueele bezit, tengevolge van gemeentelijke instellingen, in herinnering worden gebracht: de voorwaarde van ingezetenschap der gemeente, waaraan op vele plaatsen de uitoefening van het grondbezit is gebonden; het in vele streken van Midden-Java bestaand verbod, dat ingezetenen meer dan één woonerf bezitten [1]; het, vooral in de residentie Soerabaja, maar ook elders, bestaand verbod om, zonder voorkennis van het dorpshoofd, zekere boomen of bamboe op zijn erf te kappen; de verplichting om, ingeval van bezit van meerdere erven, te zorgen, dat allen bewoond zijn door personen in staat om de daarop rustende diensten na te komen; en de beperkingen van de straks te bespreken verandering in de bestemming van den grond. Niet nakoming van de op den grond klevende lasten heeft tengevolge, dat het erfelijk individueele bezit- of gebruiksrecht verloren gaat, al heeft in de meeste streken niet dadelijk ontzetting voor goed plaats, maar bepaalt men zich, om te beginnen, tot dwangmaatrelen, dan wel tot eene tijdelijke ontzetting uit het bezit [2].

Hierboven [3] is gezegd dat de ontginning moet voldoen aan de

---

[1] Vergl. Eindresumé, dl. I, p. 145, dl. II, p. 329 en vv., dl. III, p. 63 en vv.; Familie- en erfrecht, p. 477 en v., 506; Sollewijn Gelpke, t. a. p., p. 576 en v., en zie boven, p. 99 en vv. De in den tekst aangegeven lasten verschillen natuurlijk van plaats tot plaats, niet slechts wat den omvang daarvan betreft, maar ook ten aanzien van de soorten van gronden, waarop zij rusten. Wat de diensten aangaat, zoo blijkt uit de Bijlage U van het Koloniaal Verslag van 1893, dat in 3965 gemeenten van Java en Madoera op het staatsdomein gelegen, de dienstplichtigheid uitsluitend op de bouwgronden, en wel speciaal op de sawah's rust, in 17460 gemeenten op de bouwgronden zoowel als op de woonerven, en in 9233 gemeenten niet alleen op de grondbezitters, maar op alle gegoede ingezetenen. Dat het recht van den bezitter afhankelijk is van de nakoming der op den grond klevende lasten, werd o. a. erkend in een vonnis van den Landraad te Grissee dd. 18 September 1880 (Ind. Weekbl. v. h. R., Jaarg. 1881, N° 915).

[2] Vergl. Eindresumé, dl. II, p. 342.

[3] Zie p. 140.

wettelijke voorschriften, wil men daardoor erfelijk individueel bezit van den grond verkrijgen. Die voorschriften zijn vervat in het reeds meer geciteerde Ind. Stbl. 1874 N° 79, waarvan de volledige interpretatie niet tot ons onderwerp behoort. Alleen moet er op worden gewezen, dat daardoor in verschillende opzichten op het inlandsche gewoonterecht inbreuk is gemaakt. Zoo wordt in art. 1 het ontginnen zonder vergunning verboden, en zijn in de artt. 3 en 4 de autoriteiten aangewezen, die bedoelde vergunning zullen geven, gelijk mede de vorm waarin de vergunning wordt verleend. De artt. 6 en 7 bepalen, dat de vergunning eene voor overdracht vatbare bevoegdheid geeft tot ontginnen, maar dat het zakelijk recht van individueel bezit eerst verkregen wordt, wanneer aan alle voorwaarden der vergunning is voldaan, m. a. w. wanneer de ontginning is afgeloopen [1]. Door deze bepalingen is een einde gemaakt aan de verschillende opvattingen, omtrent bedoelde aangelegenheden vroeger bij den inlander bestaande, evenals indirect, d. w. z. door in de ordonnantie over de zaak te zwijgen, is beslist dat zijn afgeschaft de beperkingen der ontginning, o. a. ten aanzien van ingezetenen van andere gemeenten, en het recht op de aanhoorigheid van den ontgonnen grond, overeenkomstig de Moḥammedaansche wet, o. a. vroeger in Bantam en de Preanger erkend [2]. Bij art. 5 is verder imperatief en algemeen bepaald, dat bij de vergunning een termijn zal worden gesteld, waarbinnen de ontginning moet zijn tot stand gebracht, dat de grond dadelijk door duurzame grensteekenen [3] zal worden afgebakend, en dat, behalve de met

[1] Het erfelijk individueele bezit, volgens de ontginningsordonnantie verkregen, is natuurlijk in elke gemeente onderworpen aan de daar bestaande speciale beperkingen van dat bezit, zoowel wat uitoefening, als wat overdracht betreft. Daarentegen is m. i. door de ordonnantie stilzwijgend het tijdelijke karakter afgeschaft, hetwelk in vele streken het door ontginning verkregen gebruiksrecht oudtijds had, zoodanig dat na eenige jaren de nieuwe ontginningen in het communaal bezit terugvielen. Alleen wanneer dit uitdrukkelijk bedongen is, zal de ontginner voortaan nog ex contractu tot inbreng kunnen worden genoodzaakt. Zie, in denzelfden geest, H. E. B. Schmalhausen: Voorstel tot afschaffing der heerendiensten, enz. in de afdeeling Djombang (Soerabaja 1889), p. 76, 77. Over de thans dus opgeheven algemeene verplichting in vele streken met communaal bezit, om nieuwe ontginningen na een zeker getal jaren daarin te doen opnemen, vergl. Eindresumé, dl. I, p. 64, en v., 132.

[2] In Bantam noemde men deze aanhoorigheden: oeloeran, en in de Preanger: harim, het laatste van het Arabische ḥarîm afgeleid. Vergl. Minhâdj aṭ-Ṭâlibîn, dl. II, p. 172 en v.; Eindresumé, dl. II, p. 16, 46, 308 en vv.

[3] Het vroeger in vele streken bestaan hebbend gebruik, om als grensteekenen

name genoemde voorwaarde van terrasgewijzen aanleg, ook nog zoodanige andere voorwaarden kunnen worden gesteld als plaatselijke omstandigheden wenschelijk maken. Intusschen moet de vraag, wanneer eene ontginning kan geacht worden te zijn afgeloopen, nog steeds worden beantwoord naar de Inlandsche rechtsbegrippen. Die rechtsbegrippen nu verschillen wel plaatselijk, wat de bijzonderheden betreft, maar komen toch overal daarin overeen, dat de grond in een staat moet zijn gebracht, welke onmiddellijke bebouwing toelaat, naar den aard van hetgeen men van den grond maken wil. De eerste werkzaamheden der bebouwing zelve zijn echter daartoe niet noodig. Zoo zal het voor een tĕgal-veld voldoende zijn, dat het van boomen en struiken is gezuiverd, en de grond zoodanig is gelijk gemaakt, dat men met de bebouwing een aanvang kan maken. Geldt het eene sawah, zoo zal de grond waterpas moeten zijn gemaakt, en zullen de dijkjes moeten zijn gelegd, en de noodige werken, om het irrigatie-water er op te krijgen, moeten zijn tot stand gebracht. Het is echter niet noodig dat het veld beplant of beploegd zij [1]. Naar dezelfde beginselen zal men de vraag, of de ontginning is afgeloopen, bij andere bouwgronden, bij erven en bij vischvijvers, moeten beslissen [2].

Met de ontginning hangt samen de zooeven reeds genoemde verandering in de bestemming van den grond. Dikwijls is die verandering van bestemming slechts eene voortzetting der ontginning, bv. indien men op woesten grond een tĕgal-veld aanlegt, en dit later tot eene sawah, een boomgaard of een woonerf maakt. Intusschen verbieden de woorden der meer geciteerde ontginningsordonnantie de daarin voorkomende bepalingen omtrent het vragen van vergunning, enz. ook op eene dergelijke verandering in de bestemming te doen slaan; maar dit doet niet te kort aan de beperkingen, waaraan de verandering in de bestemming ten gevolge van gemeentelijke instellingen is onderworpen. Die gemeentelijke

---

te bezigen merken op de hoekboomen, het wegkappen van eene strook gras, greppels, het samenbinden der takken van struiken, staken met bosjes alang-alang, enz., is dus thans niet meer voldoende.

[1] Slechts zeer sporadisch wordt gevorderd, dat reeds met de eerste bebouwing een aanvang is gemaakt. Zie bv. Eindresumé, dl. II, p. 75, 169, 205, 218, 252.

[2] Vergl. Eindresumé, dl. II, p. 8 en vv., 26 en v., 37 en vv., 60 en vv., 74 en vv., 85 en vv., 105 en vv., 129 en vv., 145 en vv., 167 en vv., 187 en vv., 203 en vv., 216 en vv., 232 en vv., 250 en vv., 259 en vv., 266 en vv., 273 en v., 279 en v., 325 en vv.

instellingen nu vorderen hier en daar zoo niet vergunning, dan toch kennisgeving aan het dorpshoofd voor het veranderen van tĕgal's in sawah's, omdat daarmede het maken van eene nieuwe leiding of althans beschikking over het irrigatie-water gemoeid is, en dit in strijd zoude kunnen zijn met de verkregen rechten of de belangen van anderen. Daarentegen is algemeen vergunning noodig van het dorpshoofd voor het veranderen van bouwgrond in woonerven, en omgekeerd. Dit laatste is in sommige streken, bv. in Soerabaja, zoo niet geheel verboden, dan toch aan allerlei bezwarende voorwaarden gebonden [1].

Het erfelijk individueele bezit- of gebruiksrecht gaat verloren:

1° door overdracht op anderen met inachtneming der beperkingen hierboven uiteengezet [2];

2° door afstand ten behoeve van den staat, als eigenaar van den domeingrond;

3° door onteigening ten algemeenen nutte en door beschikking ten behoeve van de op hoog gezag ingevoerde cultures tegen behoorlijke schadeloosstelling, volgens al. 3 der Agrarische Wet [3];

4° door niet-nakoming van de verplichtingen aan het grondbezit verbonden, gelijk mede door de toepassing van de gemeentelijke regelingen houdende beperkingen in de bevoegdheid tot het uitoefenen van het recht op den grond, dan wel in de bevoegdheid tot erfopvolging, waarover hierboven gehandeld is [4];

5° door het kennelijk verlaten van den grond [5]. In West-Java geldt omtrent gronden, welke op deze wijze onbeheerd (Mal. Jav.

---

[1] Vergl. Sollewijn Gelpke, t. a. p., p. 577; Eindresumé, dl. I, p. 325, 326. De op laatstgenoemde plaats voorkomende mededeeling, dat „het bestuur", d. w. z. de Europeesche of inlandsche ambtenaren boven de dorpshoofden staande, toestemming moeten geven, is sedert de ontginningsordonnantie komen te vervallen, nu die ordonnantie de inmenging van „het bestuur" heeft beperkt tot de ontginning. De bevoegdheid der dorpshoofden ten aanzien van de verandering in de bestemming van den grond, is echter door de ordonnantie onaangetast gelaten.

[2] Zie boven, p. 99 en vv.

[3] Door dit voorschrift zijn van zelve komen te vervallen alle, vroeger in zwang zijnde, wijzen van eigenmachtige beschikking over erfelijk individueel bezeten grond door het Europeesch of inlandsch bestuur voor den aanleg van wegen, dammen of waterleidingen, voor de verfraaiing of uitbreiding der hoofdplaatsen of dorpen, voor de uitbreiding van Europeesche of Chineesche wijken, voor cultures of zoutaanmaak, enz. enz. Vergel. Eindresumé, dl. II, p. 339 en v.

[4] Zie boven, p. 142, 143, en vergl. Familie- en erfrecht, p. 477 en v. en 506 en v., alwaar tevens is uiteengezet, hoe met zoodanige vrijvallende gronden gehandeld wordt.

[5] Verg. art. 2, al. 2 van Ind. Stbl. 1874 No. 79.

Soend. pĕlajangan)[1] raken, de regel, dat de bezitter of zijne erfgenamen hun recht behouden, zoolang er teekenen van inbezitneming van den grond zichtbaar zijn. Zelfs bleek, bij het onderzoek in 1867 en 1868, in sommige dorpen van Bantam de meening te bestaan, dat de rechthebbenden, ook na het verdwijnen dier teekenen, den grond konden opeischen, natuurlijk mits zij het bewijs van hun recht konden leveren[2]. Ditzelfde begrip werd ook in eene enkele gemeente van de Preanger aangetroffen. Alleen dus, wanneer het verlaten van den grond met den uitgedrukten wil om daarvan afstand te doen had plaats gevonden, is verlies van het recht in bedoelde streken daarvan het gevolg. Elders, speciaal langs het Noorderstrand, treft men ook wel zeer sporadisch hetzelfde begrip aan; maar dit neemt niet weg, dat, naar het algemeene rechtsbewustzijn in Midden- en Oost-Java en op Madoera, het recht op den grond verloren gaat, hetzij onmiddellijk bij het staken der bebouwing, of bij het verlaten van de gemeente zonder orde op de exploitatie van den grond te hebben gesteld, hetzij nadat een zekere termijn, na het staken der bebouwing of het verlaten der gemeente, is verloopen. Die termijn is plaatselijk zeer verschillend, en hangt ook af van de bestemming van den grond. De kortste termijn is 2, en de langste 9 jaar. Natuurlijk heeft dit alles geene betrekking op het verlaten met den uitgedrukten wil om afstand van den grond te doen, in welk geval het recht daarop dadelijk verloren gaat, zoowel in Midden en Oost-Java en op Madoera als in West-Java[3].

Wanneer het recht op den grond, tengevolge van het verlaten, hoe dan ook, is te niet gegaan, wordt met dien grond gehandeld als met andere onbeheerde gronden[4].

Daarentegen gaat het recht op den grond niet verloren, doordat daarover vroeger, hetzij met, hetzij tegen den wil des bezitters,

---

[1] Van lajang, dus letterlijk: „zwevend", eene uitdrukking vermoedelijk ontleend aan den Arabischen rechtsterm mauwqoef. In mijn Familie- en erfrecht, p. 506, staat abusievelijk plajangan, evenals trouwens in het Eindresumé.

[2] Dit is geheel in overeenstemming met de Moḥammedaansche wet. Zie Minhâdj aṭ-Ṭâlibîn, dl. III, p. 427, 441 en vv.

[3] Verg. Eindresumé, dl. II, p. 340 en vv.

[4] Zie, voor de wijze van beschikking over dergelijke gronden, Familie- en erfrecht, p. 506, 507. In West-Java en elders, waar het recht op den grond eerst na geruimen tijd verloren gaat, trekken wel de dorpshoofden zich de verlaten gronden aan, en zorgen zij in den regel dadelijk voor de exploitatie, maar meer als voorloopige maatregel, en als waarnemende de belangen van de eventueele rechthebbenden. Vergl. ook art. 231 Inl. Regl.

door het dorpsbestuur of van hooger hand is beschikt ten algemeenen nutte, bv. voor het plaatsen van woningen, of het aanleggen van wegen, waterleidingen, enz. In al die gevallen, gelijk mede in de gevallen dat iemand uit eigen beweging aan anderen toestaat op zijn grond te bouwen of te planten, wordt de toestand beheerscht door de hierboven uiteengezette beginselen omtrent het recht op gebouwen of beplantingen afgescheiden van den grond, in verband gebracht met gemeentelijke regelingen of bijzondere bedingen [1].

§ 10. Communaal bezit- of gebruiksrecht.

Het communaal bezit- of gebruiksrecht is een zakelijk [2] recht, door de inlandsche gemeenten, als zedelijke lichamen, uitgeoefend op domeingrond. De gemeente kan over haar aldus bezeten grond niet beschikken, maar alleen de wijze regelen, waarop de ingezetenen daarvan het genot zullen hebben. De communaal bezeten gronden noemt men gewoonlijk: "grond van het dorp".

Tot deze dorpsgronden nu behooren in de eerste plaats de wegen, die ten laste zijn van de gemeente, alle binnen de kom der gemeente gelegen pleinen en openbare plaatsen, en, waar die bestaan, de gebouwen voor den publieken dienst van het dorp bestemd, voor zooverre bedoelde pleinen en gebouwen of plaatsen niet het karakter dragen van gewijde zaken of gronden, en onverminderd de rechten van bijzondere personen, op bedoelde wegen, pleinen, gebouwen of plaatsen verkregen, of ondanks hunne bestemming behouden. Van de hierbedoelde dorpsgronden is het gebruik altijd gemeenschappelijk. Het onderscheid van het Romeinsche en van ons recht tusschen zaken, welke staatsrechtelijk aan de gemeente behooren, en die waarvan de gemeente privaatrechtelijk eigenaresse

---

[1] Zie boven, p. 134, en vergl. Eindresumé, dl. I, p. 175 en vv., dl. II, p. 339 en v., dl. III, p. 159, 163. Ik geloof, met het in den tekst medegedeelde, de juridische formule te hebben gegeven, waaronder de vele feiten, in het Eindresumé ten deze vermeld, allen te brengen zijn. Sedert de afkondiging der Agrar. Wet is natuurlijk de beschikking over erfelijk individueel bezeten grond van hoogerhand, buiten het geval van onteigening of voor de cultures, uitgesloten, en dan nog is schadevergoeding noodig. Zie Agrar. Wet, al. 3.

[2] Vóór de Agrarische Wet, contractueel. Zie boven, p. 136, en Eindresumé, dl. II, Bijlage L.

is, wordt in het inlandsche rechtsbewustzijn niet teruggevonden [1].

In de tweede plaats behooren tot de dorpsgronden de zoogenaamde gemeene weiden, welke eveneens in gemeenschappelijk gebruik der ingezetenen zijn. Soms behoort eene gemeene weide niet aan één, maar aan meerdere dorpen met gemeenschappelijk gebruik. Elders weder hebben wel meerdere dorpen het recht om van eene zelfde weide gebruik te maken, maar wordt die weide toch geacht slechts aan ééne dier gemeenten toe te behooren, en moeten de bewoners der andere gemeenten, voor de uitoefening van hun weiderecht, eene zekere vergoeding aan de betrokken gemeente of haar hoofd betalen. De gemeene weiden, waarvan hier sprake is, treft men het meest aan in de residentiën Pekalongan, Banjoemas, Bagelen en Rembang. Elders komen zij slechts sporadisch voor. Waar geene gemeene weiden bestaan, wordt het vee op den onbebouwden of braak liggenden grond geweid, dan wel op de bouwgronden, nadat de oogst gesneden is. Wat laatstgenoemde gronden betreft, zoo heeft natuurlijk de rechthebbende de bevoegdheid het weiden te verbieden, dan wel daaraan de voorwaarden te verbinden, welke hij goedvindt. Het weiden op onbebouwden of braakliggenden grond staat ieder vrij, behoudens zekere beperkingen ten aanzien van alang-alang velden [2].

In de derde en voornaamste plaats behooren tot de dorpsgronden ook bouwgronden, woonerven, vischvijvers en nipah-bosschen. Wanneer men eenige vischvijvers in de Preanger-Regentschappen en Cheribon uitzondert, die gemeenschappelijk door de gemeenteleden worden geëxploiteerd [3], zoo gaat, bij alle de hier genoemde vaste goederen, het communale bezit gepaard met individueel gebruik, d. w. z. zij worden in aandeelen (bagian, bakon) verdeeld, welke aandeelen aan de rechthebbende gemeenteleden ter individueele exploitatie worden toegewezen voor korteren of langeren tijd. De gebruikers hebben dus op hun aandeel geen zakelijk recht, maar slechts eene persoonlijke aanspraak tegen de gemeente, welke op

---

[1] Vergl. art. 2, al. 2 van Ind. Stbl. 1874 N° 79; Gemeentewet, artt. 229, 230; Eindresumé, dl. I, p. 4, dl. III, p. 159, 163. Op beide laatstgeciteerde plaatsen wordt minder juist onderscheiden tusschen gemeenten, waar de grond voor de wegen, pleinen, enz. geacht wordt aan het Gouvernement, en die waar bedoelde grond geacht wordt aan de gemeente toe te behooren. Het eigendomsrecht van het Gouvernement sluit immers het gebruiksrecht van de gemeente niet uit.

[2] Vergl. art. 2, al. 1 van Ind. Stlbl. 1874 N° 79, en Eindresumé, dl. I, Bijl. A, dl. III, p. 145, 146, 159.

[3] Vergl. Eindresumé, dl. I, p. 204, dl. III, p. 36, 59.

hare beurt de gronden in quaestie bezit, niet om daarover naar welgevallen te beschikken, doch als eene soort van fonds ten behoeve van hare dienstplichtige ingezetenen [1]. Het communaal bezit van bouwgronden bestaat niet in de residentiën Bantam, Batavia, Krawang, Preanger-Regentschappen, Besoeki en Madoera. Dat van woonerven wordt daarentegen ook in onderscheiden gemeenten van Bantam en de Preanger-Regentschappen, en algemeen in het regentschap Banjoewangi aangetroffen. Communaal bezeten vischvijvers komen buiten Midden-Java slechts in eene enkele gemeente van de Preanger voor. In de streken, waar communaal bezit wordt aangetroffen, heeft men echter tevens individueel bezit, zoodat men kan zeggen, dat op Java en Madoera de beide soorten van bezit in totale uitgestrektheid thans nog ongeveer tegen elkander opwegen, al heeft laatstgenoemde soort reeds min of meer de overhand, en eene neiging om zich langzaam uit te breiden [2].

Het communaal bezit, waarover hier gehandeld wordt, en dat in den vervolge alleen bedoeld zal worden, wanneer de uitdrukking zal worden gebezigd, is evenals trouwens de Javaansche naam voor „dorp" zelve, d é s å (N) of ḍ o e s o e n (K), blijkbaar van Hindoe-oorsprong. De instelling hangt samen met het wezen der aloude Arische dorpsgemeenschappen. De Moḥammedaansche wet zwijgt over het communaal bezit, ofschoon zij aan den anderen kant het ook niet verbiedt. Intusschen is deze bezitsvorm juist onbekend in de streken van Java en op Madoera, waar de Islâm de diepste wortelen geschoten heeft, en daarentegen van den grootsten omvang in die gedeelten van Java, waar de Hindoe-beschaving het grootst was. Zoo ook treft men de instelling thans nog onder de Hindoe's op het eiland Bali aan. Intusschen heeft, voor zooverre men kan nagaan, zelfs in streken met communaal bezit, daarnaast van ouds ook het individueele bezit bestaan [3].

---

[1] Vergl. Eindresumé, dl. I, p. 8.

[2] Vergl. Ibid. Bijl. A.; Koloniaal Verslag van 1893, Bijl. U. De combinatie van individueel en communaal bezit doet zich voor in tweeërlei vorm. Er liggen namelijk soms gemeenten met uitsluitend individueel of met uitsluitend communaal bezit naast elkander, en soms treft men beide soorten van bezit in dezelfde gemeente aan.

[3] De dorpsgemeenschappen zijn van ouds in het Hindoe-recht bekend. Vergl. Manoe, VIII: 219 en B. W. Leist: Alt-Arisches jus gentium, p. 24 en vv. Zie over bedoelde dorpsgemeenschappen, en over die in Britsch-Indië in het bijzonder: Maine: Village communities, p. 18 en vv., 76 en vv., 103 en vv.; E. de Laveleye: De la propriété et de ses formes primitives, p. 4 en vv., 65 en vv., 349 en vv.;

Het communaal bezit heeft de grootste uitbreiding ten aanzien van sawah's, vermoedelijk omdat deze uit den aard der zaak meer dan andere bouwgronden door gemeenschappelijken arbeid zijn ontgonnen, hetzij vrijwillig, hetzij op last van hoofden of ambtenaren, en omdat zij veelal door gemeenschappelijk aan-

---

over die in Rusland: K. Kawelin: Das bäuerliche gemeindebesitz in Rusland, (Leipzig, 1877), en over Bali: F. A. Liefrinck: Bijdrage tot de kennis van het eiland Bali, in het Tijdschr. v. Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde, dl. XXXIII (1890), p. 300 en vv. Het verband der Javaansche dorpsgemeenschappen met de Arische dorpsgemeenschappen elders wordt o. a. ook erkend door wijlen den Hoogleeraar P. J. Veth en door Prof. Mr. P. A. van der Lith. Zie Java, dl. I, p. 354, en Nederlandsch Oost-Indië, 2de druk, dl. II, p. 228. Daarentegen wordt door anderen het communaal grondbezit op Java voorgesteld, niet als eene aloude volksinstelling, maar als eene vrucht van tallooze misbruiken, door Europeesche en Inlandsche bestuurders in vroeger eeuwen gepleegd, hetgeen in het Eindresumé zoude bewezen zijn. Zie Eindresumé, dl. II, passim, en De Louter, t. a. p., p. 587. Ik acht deze meening, van hoe geachte zijde ook verkondigd, beslist onjuist. Het moge waar zijn, dat in vroeger tijd door Europeesche en inlandsche bestuurders in Midden-Java vele misbruiken zijn gepleegd, daarmede is, gelijk reeds de heer Van der Lith opmerkte, het ontstaan der instelling zelve, van het communaal bezit aldaar, in den Arischen vorm, niet verklaard. Bovendien blijft het alsdan, naar mijne meening, ten eenemale onbegrijpelijk, waarom gelijke oorzaken niet gelijke gevolgen hadden in West-Java en in de Madoereesche streken, waar de Hindoe-invloed het zwakst, en die van den Islâm het sterkst was. Om die zoogenaamde „misbruiken" naar billijkheid te beoordeelen, mag bovendien niet uit het oog worden verloren, dat het oudtijds in Midden-Java bestaan hebbend individueel bezit niet was, gelijk thans, en vroeger ook in West-Java, een zakelijk recht, maar louter eene contractueele aanspraak, eene soort van huur, opzegbaar door den eigenaar van den grond, d. w. z. door het Gouvernement. Door den grond voortaan aan de gemeente als zedelijk lichaam, in plaats van aan de individueele leden der gemeente, te verhuren, deden de vertegenwoordigers van het Gouvernement niet anders dan van een recht gebruik maken. Het misverstand is daaraan te wijten, dat de niet juridisch gevormde en, blijkens hunne eigene verklaringen, bijna allen met voorliefde voor het individueel bezit bezielde ambtenaren, wier onderzoekingen de bouwstoffen voor het Eindresumé hebben geleverd, blijkbaar met het onderscheid tusschen zakelijke en contractueele rechten onbekend waren, en van „individueel bezit" in twee verschillende beteekenissen spraken. Ook bij ons immers is het „bezit" van den huurder individueel, evengoed als het „bezit" van den eigenaar, erfpachter, opstaller, enz. Alleen beteekent in het eene geval „bezit" iets anders dan in het tweede. Vergl. Eigendomsrecht, p. 16 en 26; De residentie Kadoe, p. 131; Eindresumé, dl. II, p. 355 en vv. Het bestaan van het communaal bezit onder de O. I. Compagnie is niet voor tegenspraak vatbaar. Zoo wordt in het rapport van Rothenbuhler dd. 19 April 1806 en Bijlagen, te vinden in dit Tijdschrift, dl. II (1854), p. 62 en vv. telkens onderscheiden tusschen de velden, die aan de opgezetenen individueel zijn toebedeeld, als op het eiland Madoera, en die aan de „negorijen" en bloc zijn uitgegeven ter verdeeling onder de ingezetenen, als in het Grisseesche. Zie t. a. p., p. 79 en vv.,

gelegde, of althans gemeenschappelijk onderhouden, waterwerken of leidingen worden geïrrigeerd. In den regel worden de communale sawah's verdeeld tusschen alle ingezetenen, die aan de vereischten voor aandeelhebber voldoen. Soms echter komt het voor, dat het moederdorp en de daaronder ressorteerende gehuchten elk afzonderlijk hunne communale sawah's hebben, welke respectievelijk worden verdeeld onder de ingezetenen van het dorp en van de gehuchten. Rechthebbenden op een aandeel zijn alleen de volle dienstplichtige mannen (sikĕp, gogol, koeli kĕntjĕng) en de hoofden en bestuurders der gemeente, voor zooverre deze geene vaste ambtsvelden of bijzondere aandeelen als zoodanig genieten. Ophoudende tot den stand der volle dienstplichtigen te behooren [1], de gemeente verlatende, dan wel door overlijden, verliest men zijn

91, 99, 103, 107, 113. Vergl. ook het Rapport van denzelfden dd. 31 Dec. 1812, te vinden in de Verhandelingen van het Bat. Gen. v. K. en W., dl. XLI (1881), p. 16, 30 en v.; het Rapport van den heer Mr. H. van Dissel over de particuliere landerijen beoosten de rivier Tji Manoek, in het Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in Ned. Indië, dl. XXII (1878), p. 280, 281; Eindresumé, dl. II, 301; Raffles: Substance of a minute (Londen, 1814), p. 107, 129, 131. Zelfs in den Soerjâ Ngalam vinden wij reeds eene plaats (p. 15), welke blijkbaar op gemeenschappelijk bezit van sawah's doelt. Trouwens, indien men zich, bij het lezen van het Eindresumé, aan de daarin medegedeelde feiten houdt, los van de aan die feiten vastgeknoopte beschouwingen, zoo blijkt wel, dat men in vele gemeenten in 1867 en 1868 nog wist van ontstaan of uitbreiding van het communaal bezit, tengevolge van het verlaten van gronden, overlijden zonder erfgenamen, volksverloop, bevelen van hooger hand, heeren- en cultuurdiensten, aanleg van waterwerken, gemeenschappelijke ontginning op last of vrijwillig, enz., enz; maar nergens werd verklaard, dat de instelling als zoodanig te voren in de streek onbekend was. Daarbij komt, dat in den tekst van het Eindresumé soms de in enkele gemeenten afgelegde verklaringen zijn gegeneraliseerd, zoodat men wel doet, steeds ook de noten te consulteeren; terwijl aan den anderen kant ook positieve verklaringen, dat men niet beter wist, of het communaal grondbezit had altijd bestaan, niet ontbreken. Zie, tot staving van het hier opgemerkte: Eindresumé, dl. II, p. 56 en vv., 70 en vv., 82 en vv, 100 en vv., 124 en vv., 142 en vv., 153 en v., 161 en vv., 182 en vv., 198 en vv., 213 en vv., 227 en vv., 247 en vv., 257 en vv. Wat intusschen van dit alles moge zijn, het communaal bezit bleek, bij het onderzoek in 1867 en 1868, waar het bestond, zoo zeer in het rechtsbewustzijn der bevolking te zijn doorgedrongen, dat zelfs tegenover daaraan vijandige ambtenaren, zoo niet alle, dan toch de meeste en voornaamste leden der gemeenten doorgaans verklaarden het te willen behouden. Zie Eindresumé, dl. II, p. 352 en vv. De betrekkelijk zeldzame gevallen van conversie in individueel bezit, sedert dat daartoe de bevoegdheid werd verleend, bewijzen, dat de geest der bevolking ten deze nog niet veranderd is.

[1] De beantwoording der vraag, wie tot den stand der volle dienstplichtigen gerekend worden, beschouw ik als niet te dezer plaatse te huis behoorende. Vergl. boven, p. 143.

aandeel na afloop van den oogst. In de gemeenten, waar de lasten, op het grondbezit klevende, niet opwegen tegen het voordeel, dat men uit een aandeel trekt, is het recht op een aandeel veranderd in eene verplichting van elk erfbezitter, ja niet zelden zelfs van elk werkbaar man, om een aandeel te nemen, en, als gevolg daarvan, in de lasten der gemeente bij te dragen. Deze ongezonde toestand is intusschen uitzondering; het meest komt hij nog voor in de residentiën Madioen en Kediri, waar de aandeelen zeer versnipperd zijn [1].

In de meerderheid der gemeenten zijn de aandeelen vast, d. w. z. zij worden zoo lang mogelijk onveranderd in handen van dezelfde personen gelaten, en wijziging in de grenzen of verwisseling heeft alleen plaats om bijzondere redenen, als het uitvallen of bijkomen van aandeelhebbers, groot verschil in de productiviteit der aandeelen, verhuur van grond aan Europeanen, enz. In andere gemeenten echter heeft men periodieke verwisseling van aandeelen, hetzij om het jaar, hetzij na langere termijnen. Deze toestand heeft thans alleen nog in de residentiën Japara, Rembang, Madioen, Kediri en Soerabaja beslist de overhand; zij vertoont over het algemeen eene neiging om geleidelijk voor het communaal bezit met vaste aandeelen plaats te maken. Hetzij echter de aandeelen vast zijn, hetzij periodieke verwisseling plaats heeft, doorgaans zijn zij van ongeveer gelijke waarde, en rusten daarop gelijke verplichtingen. In Kediri echter, en voorts in vele gemeenten van Madioen en enkelen van Cheribon en Japara, zijn de aandeelhebbers in klassen verdeeld, die grootere of betere aandeelen bekomen, naar mate zij zwaardere diensten moeten doen. Vroeger was ditzelfde het geval in Rembang, ten aanzien van de veebezitters bij de, thans niet meer bestaande, zoogenaamde b l a n ḍ o n g-diensten [2] ingedeeld. Bij uitzondering is ook wel de hoegrootheid of de waarde van het aandeel verschillend, naarmate men over meerdere middelen tot bebouwing kan beschikken, bv. omdat men veebezitter is, zonder dat daar tegenover grootere verplichtingen staan. Elders wordt wel eens aan een ingezeten een kleiner aandeel gegeven, omdat hij tevens s a w a h's in erfelijk individueel bezit heeft, en

---

[1] Vergl. Eindresumé, dl. I, p. 59, 61 en vv., 69, 75, 77, dl. III, p. 139, 140; De residentie Kadoe, p. 132 en v.

[2] Diensten bij de houtbosschen. In eenige gemeenten van Rembang is niettegenstaande de afschaffing dezer diensten, de bevoorrechting der veebezitters blijven bestaan.

eindelijk geeft men in vele dorpen aan personen, die wegens hun leeftijd of om andere redenen hebben opgehouden dienstplichtig te zijn, een kleiner aandeel bij wege van pensioen. Dergelijke locale uitzonderingen op den regel van gelijke verdeeling zijn er meer. In zeer vele gemeenten wordt over de toelating van nieuwe aandeelhebbers door de gezamenlijke belanghebbenden beslist; elders geschiedt zulks door het dorpshoofd, dat hoogstens van de toelating aan de andere rechthebbenden kennis geeft. Naarmate de aandeelen grooter, en de lasten daarop rustende naar verhouding minder drukkend zijn, is men met de toelating strenger, en moet de nieuweling aan allerlei voorwaarden, bv. van inwonerschap gedurende zekeren tijd, bezit van een erf, enz. voldoen [1].

De afbakening en de toewijzing der aandeelen geschieden meestal bij onderling goedvinden der belanghebbenden onder de leiding van, en na voorafgaande opneming door het dorpsbestuur, dikwijls, waar periodieke verdeeling bestaat, volgens een rooster. In sommige streken evenwel geschiedt de afbakening, en in enkele anderen ook de toewijzing der aandeelen door het dorpsbestuur, ja zelfs door het dorpshoofd alleen, welke handelwijze vroeger vooral in Cheribon aanleiding tot vele misbruiken gaf. Bij de verdeeling wordt echter bijna overal ook min of meer rekening gehouden met persoonlijke aanspraken, bv. doordat men aan nakomelingen van ontginners bij voorkeur als aandeel de plek geeft door hun auteur ontgonnen, maar later in het communaal bezit gebracht, of doordat men zoons of schoonzoons in het aandeel van hun vader of schoonvader laat opvolgen, ja zelfs de weduwe in het aandeel van haar overleden man, mits zij zorgt, dat de diensten op het aandeel rustende worden nagekomen [2]. Tĕgal's, tuinen en boomgaarden in communaal bezit zijn veel minder talrijk dan de communaal bezeten sawah's. In den regel treft men die niet aan in gemeenten, waar niet tevens communaal sawah-bezit aanwezig is. Het aandeel daarin vormt veelal eene toegift op het sawah-aandeel, dan wel het strekt om een minwaardig sawah-aandeel aan te vullen. Het volgt dan in alle opzichten het rechtslot

[1] Vergl. Eindresumé, dl. I, p. 61 en vv., 66 en vv.; De residentie Kadoe, p. 133, en het Kol. Verslag van 1893, Bijl. U. Blijkens laatstgenoemde Bijlage waren er, in 1892, 13201 gemeenten met vaste aandeelen, tegen 12429 in 1887. Zie Bijlage S van het Kol. Verslag van 1888.

[2] Vergl. Eindresumé, dl. I, p. 71, 73 en vv., dl. III, p. 256, 257; Sollewijn Gelpke: Naar aanleiding van Stbl. 1878 No 110, dl. I, p. 48 en vv.; Poensen, t. a. p., dl. XXXVIII (1894), p. 100 en v.

van het laatste. Ook komt het voor, dat men de aandeelen in de tĕgal's geeft aan personen, die de vereischten voor sawah-aandeelhebber missen, en die men toch niet geheel wil voorbijgaan. Alleen in enkele gemeenten van Bagelen en Japara treft men het abnormale verschijnsel aan, dat de sawah's in individueel, maar de tĕgal's in communaal bezit zijn [1].

Vischvijvers in communaal bezit bestaan slechts in de residentiën Preanger-Regentschappen, Cheribon, Japara en Rembang. In de beide eerste residentiën worden zij gemeenschappelijk door de ingezetenen geëxploiteerd; in de beide laatsten bestaat individueel gebruik. Daar de aandeelhebbers soms talrijker zijn dan de aandeelen, waarin de vijvers kunnen worden gesplitst, zoo wordt vaak *één* aandeel aan twee of meer rechthebbenden te zamen ter exploitatie toegewezen, iets dat met aandeelen in bouwgronden nimmer het geval is. Dan heeft men, òf beurtregeling, òf exploitatie door *één* hunner, die de lasten draagt, welke op den vijver kleven, en, na aftrek der onkosten en eene billijke belooning voor zijne moeite, de netto-opbrengst deelt tusschen zich en zijne mede-aandeelhebbers. Het komt ook voor, dat een communale vijver aan den meestbiedende onder de aandeelhebbers wordt verpacht, en het ontvangen bedrag onder de anderen wordt verdeeld. Ook deze vorm van exploitatie is bij bouwgronden onbekend [2].

Bij de weinige nipah-bosschen in communaal bezit, bestaat daarentegen weder uitsluitend individueel gebruik, meestal met vaste aandeelen. Alleen in de gemeenten, waar wilde nipah wordt aangetroffen, is deze ter beschikking van alle ingezetenen. Waar verdeeling in aandeelen bestaat, heeft men soms toewijzing van een aandeel aan meer dan *één* persoon, in welk geval de exploitatie door de tusschen hen aangegane overeenkomsten wordt beheerscht [3].

Bij het communaal bezit der woonerven is het individueel gebruik wederom van anderen aard. Men beschouwt dan namelijk den grond, waarop de woningen staan, als gemeentegrond. Daarvan wordt aan elk gezinshoofd, die aan de locaal uiteenloopende vereischten voldoet om als ingezeten van het dorp te worden toe-

[1] Vergl. Eindresumé, dl. I, p. 130 en vv., dl. III, p. 120, 160.
[2] Vergl. Eindresumé, dl. I, p. 204 en vv., en zie boven p. 149.
[3] Vergl. Eindresumé, dl. I, p. 217 en v.

gelaten, een stuk aangewezen, om eene woning te plaatsen. Voor zooverre de plaatsing der woningen het gedoogt, mag hij op den hem toebedeelden grond tevens plantsoen aanleggen. Op dien grond heeft hij een gebruiksrecht, zoolang hij ingezetene is; terwijl wat daarop gebouwd of geplant is, zijn eigendom blijft. Over een en ander mag hij beschikken als over zijne andere goederen, behoudens dat hij, door verkoop van zijn huis, niet eigenmachtig een inwoner in de gemeente mag binnensmokkelen, die, op grond van de bestaande instellingen, er niet zoude kunnen worden toegelaten. Bij geoorloofden verkoop echter is de gemeente verplicht het gebruik van den grond aan den kooper van het huis of van den aanplant te laten, onverminderd het recht, dat de gemeente steeds behoudt om, ingeval van gebrek aan grond, de erven te verkleinen, voor zooverre dit mogelijk is met het oog op de bestaande gebouwen en beplantingen. Ook bij het bouwen van een nieuw woonhuis moet men zich in gemeenten, waar deze toestand bestaat, aan de bevelen van het dorpsbestuur omtrent ligging, grootte, enz. van de woning onderwerpen. Slechts bij hooge uitzondering en in streken, waar op de erven geen plantsoen staat, komt het voor, dat de gemeentelijke instellingen aan het dorpsbestuur de bevoegdheid toekennen, om bevel tot verplaatsing van woningen te geven. Trouwens, behalve in het regentschap Banjoewangi, wordt het communaal bezit van erven overal slechts zeer sporadisch aangetroffen [1].

De voorwaarden, waaronder de meerderheid der deelgerechtigden de minderheid kan dwingen, om het communaal bezit van bouwgronden [2] in individueel bezit te converteeren, zijn geregeld bij Ind. Stbl. 1885 N° 102. Dat, bij eenstemmigheid der rechthebbenden, ook andere communaal bezeten gronden in erfelijk individueel bezit kunnen worden gebracht, en omgekeerd erfelijk individueel bezit in communaal bezit kan worden geconverteerd, volgt m. i. uit den omvang, welke de autonomie der gemeenten op Java en Madoera naar ons staatsrecht, gelijk mede naar de inlandsche instellingen, heeft [3].

---

[1] Vergl. Eindresumé, dl. I, p. 169 en vv.; Sollewijn Gelpke, t. a. p., p. 576, 577.

[2] De beperking tot bouwgronden staat uitdrukkelijk te lezen in art. 1. Woonerven, wegen, enz. vallen dus buiten het bewuste Koninklijk Besluit.

[3] Vergl. Familie- en erfrecht, p. 478, 479.

§ 11. BEZIT- OF GEBRUIKSRECHT KRACHTENS HET AMBT.

Het bezoldigen van hoofden en van burgerlijke of militaire landsdienaren geheel of gedeeltelijk in land is, voor zoover men kan nagaan, eene instelling, van ouds op Java en Madoera in zwang, en ook door de Oost-Indische Compagnie in practijk gebracht. Dergelijke gronden bestonden vroeger, òf in geheele landstreken, òf in bepaalde dorpen met hunne gronden, òf in eene zekere uitgestrektheid bouwgrond. De beide eerstgenoemde vormen verdragen zich noch met de Moḥammedaansche, noch met de Hindoe-wetten, welke, gelijk wij reeds vroeger zagen, den souverein alleen het recht toekennen de inning der hem verschuldigde belastingen bij wege van concessie (iqṭâ') aan zijne ambtenaren of krijgsoversten te cedeeren, maar niet om over den grond te beschikken, door anderen in eigendom of in erfelijk gebruiksrecht bezeten. De laatstgenoemde vorm verdraagt zich daarentegen zoowel met den Islâm als met het Hindoe-recht, mits de afstand betrekking hebbe op bouwgronden, tot het vrije staatsdomein behoorende. Vermoedelijk zijn de beide eerstgenoemde vormen oorspronkelijk inlandsch, evenals het geheele eigendomsrecht van den vorst op den grond. In het voormalige Bantamsche rijk en in de voormalige Madoereesche vorstendommen had het ambtelijk landbezit meer een Moḥammedaansch karakter, en kwam speciaal de beschikking over de dorpen slechts voor in den vorm van vergunning, om de aan den vorst toekomende diensten te genieten of opbrengsten te innen [1].

In ons rechtstreeksch gebied op Java en Madoera, de Preanger-Regentschappen uitgezonderd, werd het ambtelijk landbezit bij Ind.

---

[1] Vergl. Sollewijn Gelpke: Naar aanleiding van Stbl. 1878 N° 110, dl. I, p. 4; Het eigendomsrecht van den staat, enz., p. 5, 11, 14, en de daar geciteerde bewijsplaatsen, waarbij nog te voegen: Manoe, VII: 118 en vv., en, speciaal voor Bantam en Madoera: Eindresumé, dl. II, p. 3 en vv., 275 en vv.; Resumé van Bantam, p. 70; voor Midden-Java: Eindresumé, dl. II, p. 295 en vv., 288 en vv. en 295 en vv. Het landbezit, door de inlandsche vorsten aan landsdienaren, familieleden en grooten tot hun onderhoud toegekend, noemt men in de Indische administratieve taal gewoonlijk: „apanage", in tegenoverstelling van het ambtelijk landbezit van de hoofden en bestuurders der dorpen. Naar de inlandsche begrippen bestaat intusschen geen onderscheid in rechtskarakter of naam tusschen deze „apanages" en het landbezit als belooning voor het vervullen van gemeenteambten. In Bantam werden, onder het vorstenbestuur, de concessies niet met den Arabischen naam iqṭâ', maar met den Inlandschen pĕtjaton aangeduid. Op Madoera heettèn zij pĕrtjaton.

Stbl. 1867 N° 122 afgeschaft voor alle hoofden en ambtenaren, behalve voor de hoofden en bestuurders der gemeenten. Bij Ind. Stbl. 1870 N° 122 werd dezelfde maatregel tot de Preanger uitgestrekt, en, bij de overname der Madoereesche vorstendommen, Soemenep en Bangkallan, ook aldaar ingevoerd, behoudens het later te bespreken landbezit der zoogenaamde barissan [1].

Het ambtelijk landbezit van de hoofden en bestuurders der Inlandsche gemeenten is, evenals die gemeenten zelve, op Java en Madoera stellig van Hindoe-oorsprong. Het feit, dat bedoeld landbezit zich van ouds nooit anders dan in den zooeven vermelden derden, met het Hindoe-recht overeenstemmenden, vorm heeft voorgedaan, dat het geheel met het gemeentewezen samenhangt, dat het zich juist in die streken van Java het sterkst ontwikkeld heeft, waar de Hindoe-invloed het grootst en de Mohammedaansche het geringst is geweest, en eindelijk de treffende gelijkenis met de toestanden in Britsch-Indië zijn hiervoor voldoende aanwijzingen [2].

De meest gebruikelijke benaming voor de ambtelijk bezeten gronden is in het Javaansch: loenggoeh (N) of lĕnggah (K). Daarnaast zijn echter in Midden-Java de uitdrukkingen: bakon en bĕngkok in gebruik. In de Preanger spreekt men van sawah of tĕgal tjarik of patjarikan; in Tegal en Japara van s. of t. pantjèn. Eene andere wijze van aanduiding is het noemen van de soort van grond met bijvoeging van het ambt, waaraan het bezit is verbonden. Zoo spreekt men in Bantam, waar het dorpshoofd djaro heet, van s. of t. kĕdjaroan, in Cheribon, waar diens titel koewoe is, van s. of t. pĕkoewon; elders weder van s. of t. pĕtinggèn, van pĕtinggi; op Madoera van s. of t. klèboenan, van klèboen (Mad. = kliwon Jav.). Soms ook worden beide wijzen van aanduiding gecombineerd, bv. bĕngkok loerah, loenggoeh kamitoewå. In beperkten kring zijn ook nog hier en daar andere namen en uitdrukkingen

---

[1] Zie Ind. Stbl. 1883 N° 242 en 1885 N° 144.

[2] Voor de toestanden in Britsch Indië, zie Maine, t. a. p., p. 126. Waar het communaal bezit bestaat, vormen gemeenten zonder ambtelijk landbezit eene uitzondering. Daarentegen heeft men in Krawang en de Preanger-Regentschappen slechts zeer weinige gemeenten met ambtelijk landbezit; in Bantam bestaat het nog niet in de helft der gemeenten, en in Besoeki nog niet in een derde. Madoera is de eenige residentie met uitsluitend individueel bezit, waar het ambtelijk landbezit algemeen is. Het ontbreekt er in slechts 7 gemeenten. Vergl. Kol. Verslag van 1893, Bijl. U.

in zwang [1]. De gronden, krachtens het ambt bezeten, bestaan meerendeels uit sawah's, minder uit tĕgal's, tuinen, boomgaarden of vischvijvers, en eene enkele maal slechts uit een woonerf. De hoegrootheid dier gronden is, òf eens voor altijd vastgesteld, òf zij wordt, bij elke nieuwe verkiezing van een titularis, opnieuw bepaald. Men heeft verder, òf vaste, voor het ambt bestemde gronden, òf verwisseling, welke verwisseling wederom periodiek of niet-periodiek kan plaats hebben. De verwisseling komt alleen voor in gemeenten met communaal bezit, ofschoon ook in velen daarvan voor de ambtsvelden vaste plekken zijn bestemd. Bij communaal bezit wordt eindelijk de hoegrootheid van de ambtsvelden bepaald, òf in een zeker aantal bouws, òf in een zeker aantal gewone aandeelen, òf in een evenredig deel van de totale uitgestrektheid van den gemeentegrond, meest 8 pCt. of 10 pCt. In gemeenten met louter individueel bezit heeft men natuurlijk alleen vaste ambtsvelden. Het bezit van ambtsvelden is onafhankelijk van dat der eigen gronden, in erfelijk individueel gebruiksrecht bezeten. Bij verlies van de betrekking gaat uit den aard der zaak het recht op de daaraan verbonden velden verloren. In de residentiën Tegal, Bagelen, Rembang en Madioen behoudt desniettegenstaande de afgetreden titularis, of zijn boedel, aanspraak op den te velde staanden oogst, dan wel, indien het veld reeds bewerkt is, gaat het bezit daarvan eerst na het loopende jaar, of na den loopenden moesson, over, dan wel eindelijk gaat het bezit terstond op den nieuwen titularis over, maar moet deze aan zijn voorganger of diens erfgenamen eene vergoeding geven voor hunne reeds aan den grond verrichten arbeid en hunne reeds gemaakte kosten [2].

Omtrent de bestemming van gronden tot ambtsvelden en den omvang van het ambtelijk landbezit zijn sedert 1890 in geheel Java en Madoera gewestelijke regelingen tot stand gekomen, welke, met eerbiediging van verkregen rechten, paal en perk hebben gesteld aan de vroeger ten deze, vooral in streken met communaal bezit, voorkomende misbruiken. Zelfs individueel bezeten gronden schijnen vroeger niet zelden bij de ambtsvelden te zijn geannexeerd.

---

[1] Vergl. Eindresumé, dl. I, p. 88 en v.

[2] Vergl. een vonnis van den Landraad te Indramajoe dd. 10 April 1878 (Ind. Weekbl. v. h. R., Jaarg. 1879, N° 850); Eindresumé, dl. I, p. 87 en v., 89 en v., 94, 95, 98, 134 en v., 174, 207 en v.; Kol. Verslag van 1893, Bijl. U.

Bedoelde regelingen streven aan den anderen kant zooveel mogelijk naar eene billijke belooning voor de hoofden en bestuurders der gemeenten, en laten ook uitbreiding van het ambtelijk landbezit toe in gemeenten of streken, waar het niet of niet voldoende bestaat. De pĕlajangan-gronden kunnen dan daarvoor worden bestemd. Zoo is in de residentie Krawang nog in 1890 het ambtelijk landbezit ingevoerd [1].

Het ambtelijk landbezit der dorpshoofden heeft aanmerkelijk grootere beteekenis dan dat der dorpsbestuurders. In vele streken hebben deze laatsten zelfs geen ambtelijk landbezit, d. w. z. in de gemeenten met communaal bezit erlangen zij, krachtens hun ambt, dus zonder daarvoor diensten te verrichten, een gewoon aandeel, en in gemeenten met zuiver individueel bezit, niets. Na het hoofd, zijn het diens adjuncten en de dorpsschrijvers, die in den regel het meest met ambtsvelden zijn begunstigd. In elk geval is, waar de dorpsbestuurders ambtelijk landbezit hebben, de grootte daarvan geringer dan die der ambtsvelden van het dorpshoofd, en verschilt zij naar het meerdere of mindere gewicht van hunne functies [2].

Bij de beoordeeling van de waarde van het ambtelijk landbezit moet nog worden in aanmerking genomen, dat doorgaans de gemeenteleden de bewerking daarvan geheel of ten deele om niet op zich nemen, dan wel die bewerking tegen zeer geringe belooning verrichten. Zoo ook wordt de, voor de ambtsvelden verschuldigde, landrente vaak geheel of ten deele over de andere grondbezitters omgeslagen. Deze voordeelen intusschen worden door de leden van het dorpsbestuur in veel mindere mate genoten dan door het dorpshoofd. In de hierboven vermelde gewestelijke regelingen, sedert 1890 in het leven geroepen, is tevens voorgeschreven, dat, bij het optreden van nieuwe titularissen, deze voordeelen

---

[1] Zie Kol. Verslag van 1891, p. 75; Eindresumé, dl. I, p. 91, dl. II, p. 315, 316, dl. III, p. 288 en vv. De tot stand gekomen gewestelijke regelingen maken een onderdeel uit van de gewestelijke regelingen betreffende de samenstelling der dorpsbesturen, gepubliceerd in de Koloniale Verslagen van 1891, Bijl. O, 1892, Bijl. Q, en 1893, Bijl. O. Eene korte opgave der daarin voorkomende bepalingen omtrent het ambtelijk landbezit vindt men op p. 302 en vv. van dl. III van het Eindresumé. Voor de bijzonderheden wordt naar deze bronnen verwezen. Zie ook, over de vroegere onzekerheid in de grenzen der ambtsvelden: Tijdschrift van het Binnenlandsch Bestuur, Jaarg. 1891—1892, p. 335 en vv.

[2] Vergl. Eindresumé, dl. I, p. 94 en vv., dl. III, p. 288, 291.

officieel moeten worden geconstateerd, en als door de bevolking vrijwillig op zich genomen lasten moeten worden aangemerkt [1].

Behalve het ambtelijk landbezit van de hoofden en bestuurders der gemeenten, heeft men nog eenige andere gevallen van grondbezit, door personen krachtens eene zekere qualiteit genoten. Dit bezit, hetwelk men met den naam van quasi-ambtelijk zoude kunnen bestempelen, kan worden teruggebracht tot de volgende gevallen:

1° In sommige gemeenten met communaal bezit wordt een aandeel toegekend aan personen, die een bepaald beroep uitoefenen, waarvoor bijzondere geschiktheid noodig is, bv. aan een timmerman, een ḍalang, een gamělan-speler, een politie-spion, een godsdienstleeraar, eene publieke danseres, enz., zonder dat bedoelde personen tot het dorpsbestuur behooren, of op grond van dienstpraestatie voor een aandeel in aanmerking komen [2].

2° Hetzelfde geschiedt hier en daar met familieleden en volgelingen van dorpshoofden, ja zelfs met afgetreden hoofden en bestuurders [3].

3° Op Madoera bestaan nog bouwgronden bestemd voor de barissan of inlandsche militie. Bedoelde gronden worden door de commandanten dier troepen in aandeelen verdeeld, en aan de officieren, onderofficieren of minderen uitgegeven. Die aandeelen vormen een gedeelte der soldij. Bij ontslag uit den krijgsdienst of bij overlijden gaat het recht op het aandeel verloren. Bij de overname der Madoereesche vorstendommen is deze toestand gehandhaafd [4].

4° In dezelfde residentie vindt men nog de zoogenaamde něgěri-gronden. Dit zijn de gronden, tijdens het vorstenbestuur aan leden der vorstelijke familie en aan grooten tot hun onderhoud uitgegeven. Wel zijn de houders, bij de overname der vorstendommen,

---

[1] Zie p. 160 noot 1, en vergl. Eindresumé, dl. I, p. 94 en v., 96 en vv., dl. III, p. 387, 290 en v., 297; Sollewijn Gelpke, t. a. p., p. 43; Poensen, t. a. p., p. 101. Van de geheel of ten deele kostelooze bewerking der ambtsvelden spreekt reeds Raffles, t. a. p., p. 102.

[2] Vergl. Eindresumé, dl. I, p. 99. Voor een analoog verschijnsel in Britsch-Indië, vergl. Maine, t. a. p., p. 125, 126.

[3] Vergl. Eindresumé, dl. I, p. 99.

[4] Vergl. Eindresumé, dl. I, p. 111, 137; Ind. Stbl. 1883 N° 242 en 1885 N° 144. Bij de overname van Pamakassan is geene speciale bepaling voor de barissan-gronden gemaakt; maar dit neemt niet weg, dat de oude toestand ook aldaar is gehandhaafd. Zie Ind. Stbl. 1858 N° 54 en 1872 N° 66 art. 1 litt. *h*. Voor de bestemming, aan de vrijvallende barissan-gronden te geven, zie noot *r* van de tabel I der Bijl. Q van het Kol. Verslag van 1893.

door het Gouvernement schadeloosgesteld in geld; maar de bewerkers dier gronden zijn voorloopig in hunne oude rechten gelaten [1].

Vroeger kon men ook als soorten van quasi-ambtelijk landbezit aanmerken de sawah nĕgara in Bantam, de sawah tjarik in het Soemedangsche, en de sawah of tĕgal pikoelan in Probolinggo en Besoeki. Ofschoon nog in het Eindresumé besproken, zijn alle deze gronden thans in het erfelijk individueel bezit der opgezetenen [2].

§ 12. Bezit- of gebruiksrecht op de begraafplaatsen, de erven der moskeeën en de andere gewijde gronden.

Begraafplaatsen zijn volgens de Moḥammedaansche wet altijd goederen in de doode hand (Arab waqf, Mal. Jav. Soend. wakap), niet alleen wanneer zij uitdrukkelijk in de doode hand zijn gebracht, maar ook van rechtswege door het enkele feit van het begraven. De eigendom daarvan behoort dus aan Allâh, en is aan het handelsverkeer onttrokken. Opgraven van lijken is alleen in bepaalde gevallen toegestaan, en nimmer kan de grond zelf aan zijne bestemming worden onttrokken. Nu treft men vooral in West-Java en op Madoera ook wel begraafplaatsen aan, die wakap zijn, en worden elders ook de heilige en vorstelijke begraafplaatsen gerekend in een bijzonderen, straks nader te beschrijven, rechtstoestand te verkeeren; maar met de gewone gemeentebegraafplaatsen is dit niet het geval. Laatstgenoemden worden namelijk geacht te behooren, òf aan de betrekkingen der overledenen, òf aan het Gouvernement, òf aan niemand, òf aan de gemeente, of aan hen die de graven hebben gedolven, in één woord, men vindt daaromtrent de meest uiteenloopende begrippen. Ook zijn er voorbeelden van het veranderen der bestemming van den grond, waartoe alleen het houden van een offermaal noodig schijnt [3].

Behalve de algemeene begraafplaatsen, aangelegd ingevolge het bepaalde bij Ind. Stbl. 1864 N° 196, welke nog betrekkelijk

[1] Vergl. Kol. Verslag van 1893, Bijl. Q, tabel I, noot *r*.

[2] Vergl. Kol. Verslag van 1888, Bijl. S, en de correctie in het Kol. Verslag van 1893, Bijl. Q, tabel I, noot *d*.

[3] Vergl. Minhâdj aṭ-Ṭâlibîn, dl. I, p. 225, 227, dl. II, p. 189; Syed Ameer Ali: The law relating to gifts, etc. (Calcutta 1885), p. 243 en v., 339, 351 en v.; Eindresumé, dl. III, p. 160, 162 en v.; Soerjâ Ngalam, p. 33.

weinig talrijk zijn, en natuurlijk niet door het inlandsche recht worden beheerscht [1], vindt men in den regel bij elke gemeente eene begraafplaats, met locaal uiteenloopende namen aangeduid, als pamakaman (van het Arab. maqâm', lett.: "standplaats"), pakoeboeran (van het Arab. qoboer, meerv. v. qabr, d. i. "graf"), pasaréjan, astana, enz. Sommige gemeenten hebben meer dan één begraafplaats; terwijl omgekeerd ook wel meerdere gemeenten te zamen ééne begraafplaats bezitten, dan wel eenige gemeente hare dooden op de begraafplaats van eene andere brengt [2]. Behalve deze gemeentelijke heeft men nog particuliere begraafplaatsen, meestal op woonerven, waar echter ook aan anderen wordt toegestaan te begraven. Dikwijls vindt men op de gemeentelijke begraafplaatsen bepaalde, door muren of anderszins, afgescheiden plekken, welke de graven van bepaalde familiën bevatten, bv. van regenten of andere hoofden, van de stichters van het dorp, enz., welke graven eene zekere vereering genieten, zonder daarom nog als heilige graven (Mal. Jav. Soend. kramat, v. h. Arab. karâmah, d. i. "wonder") te worden beschouwd. Het onderhouden en schoonmaken der graven van bijzondere personen is een plicht van hunne familie; het onderhouden en schoonmaken der gemeenschappelijke begraafplaats komt ten laste van de gemeente, welke daarmede eenige, meestal oude en van andere diensten vrijgestelde, personen belast, tegen vergoeding van een klein aandeel in de gemeentevelden, van een deel der djakat of der pitrah, enz. Bedoelde personen zijn veelal tevens belast met het delven der graven en andere werkzaamheden, op de bezorging van lijken betrekking hebbende, voor zooverre die niet ten laste der betrekkingen van de overledenen kunnen worden gebracht De boomen, op de gemeentelijke begraafplaats groeiende, blijven behooren aan hen, die ze geplant hebben, of die daarvan, tijdens de bestemming van den grond tot begraafplaats, eigenaars waren. Zijn dezen niet bekend, dan wel hebben zij van hun recht afstand gedaan, zoo volgen de boomen den rechtstoestand van den grond, en mogen niet door de leden der gemeente worden gekapt of geveld. Deze regel geldt ook ten aanzien van bamboe, op de begraafplaats groeiende. Over de boomen en de bamboe-stoelen waarvan hier sprake is, mag alleen ten algemeenen nutte door het dorpshoofd worden beschikt, speciaal

---

[1] Die begraafplaatsen blijven dus hier verder buiten bespreking.

[2] Van eene daarvoor te betalen recognitie vind ik geene melding gemaakt.

tot vernieuwing van de benoodigdheden voor de begrafenissen of tot onderhoud der begraafplaats [1].

Beschikking over grond, om die tot begraafplaats te maken, tegen den wil der reꞕthebbenden, schijnt zelfs vroeger zoo goed als niet te zijn voorgekomen, althans in het Eindresumé vindt men daarvan niets vermeld. Wel daarentegen schijnen niet zelden moskeeën gebouwd te zijn op gronden, aan de bezitters ontnomen [2], in welk geval ten aanzien dezer gronden natuurlijk hetzelfde zal gelden, wat hierboven omtrent willekeurige beschikking over individueel bezeten grond tot andere doeleinden gezegd werd [3]. Intusschen zijn verreweg de meeste moskeeën met hare erven en de aan haar tot onderhoud, enz. verbonden bouwgronden, goederen in de doode hand, of worden althans door de bevolking als zoodanig beschouwd, in de gevallen, waarin men den oorsprong van den tegenwoordigen toestand niet meer kan nagaan [4]. De langgar's of bedehuizen, niet voor het Vrijdaggebed bestemd, zijn òf eveneens in de doode hand, òf zij staan op gewonen dorpsgrond, en verkeeren dan in denzelfden rechtstoestand als de wegen, pleinen, enz. [5].

---

[1] Verg. Eindresumé, dl. III, p. 92, 160 en v., 345; L. Th. Mayer: De Javaan (Batavia 1894), p. 183 en vv. De in den tekst bedoelde gravenbewakers heeten zeer verschillend. Soms noemt men hen djoeroe-koentji, d. w. z. „sleutelbewaarders"; maar dit woord is meer in gebruik voor de bewakers der graven van vorsten of heiligen. Op de meeste plaatsen heeten zij eenvoudig: „bewakers", en op enkele anderen: ahli majit (Arab. ahl al-majjit, d. w. z. „lijkenbezorgers"). Dat zij soms de djakat krijgen, is, blijkens mijne aanteekeningen, bij het onderzoek in 1867 en 1868 o. a. in het dorp Sidojoe van Bantam verklaard; doch in het Eindresumé, dl. III, p. 338, wordt deze bijzonderheid niet vermeld.

[2] Verg. Eindresumé, dl. III, p. 162, 163. Op laatstgeciteerde pagina staat zelfs, dat zulks „in den regel" heeft plaats gehad; doch dit is beslist onjuist, en alleen daardoor te verklaren, dat het onderzoek in 1867 en 1868 toevallig slechts in weinige gemeenten schijnt te zijn gehouden, waar zich moskeeën (mĕsigit d. w. z. een bedehuis voor het Vrijdaggebed) bevonden. Al had dus de willekeurige beschikking over den grond in de meerderheid van die gemeenten plaats gehad, zoo bewijst dit nog niets ten aanzien van den algemeenen toestand. Vergl. Moḥammedaansche geestelijkheid, enz., p. 4, 5, 19, 20.

[3] Zie boven, p. 147, 148.

[4] Vergl. Moḥammedaansche geestelijkheid, p. 37 en vv.; Eindresumé, dl. I, p. 100 en vv., 136, 209. Dat men in Midden-Java, behalve de erven der moskeeën, betrekkelijk zoo weinige goederen als eigenlijke wakap's vermeld vindt, ligt waarschijnlijk aan het feit, dat de opgezetenen er van ouds geene zakelijke bezitrechten op den grond uitoefenden, en dus ook geene wakap's konden maken. Zie boven p. 134 en vv., en Moḥ. geest., p. 39.

[5] Zie boven, p. 148.

Als gewijde gronden van zeer bijzonderen, en buiten het Moḥammedaansche recht staanden, aard, moeten echter de zoogenaamde „vrije” of pĕrdikan-dorpen in Midden-Java en op Madoera worden vermeld, waaronder men in het algemeen te verstaan heeft gemeenten, met hare gronden, geheel of ten deele van diensten aan den lande en van belastingen vrijgesteld, maar waarvan de bevolking daarentegen voor het onderhoud van graven, godsdienstscholen of voorname familiën moet zorgen.

Ofschoon de Europeesche administratie alle deze gemeenten met den naam van „perdikan” bestempelt, zoo bestaan daarvan toch verschillende categorieën, en moet men, naar de inlandsche begrippen, onderscheiden tusschen:

1° désâ pĕrdikan [1], of zoodanige gemeenten, welker gronden geschonken zijn aan bepaald aangewezen personen met hunne nakomelingen, gewoonlijk onder voorwaarde van eene godsdienstschool te onderhouden en daarin als onderwijzer (goeroe) te fungeeren, dan wel van zorg te dragen voor de bewaking en het onderhoud van bepaalde graven. Soms zijn beide bedoelingen gecombineerd. De bevolking is dan, ten behoeve van den begunstigde, vrijgesteld van het opbrengen van belastingen en het praesteeren van diensten jegens den lande, en ook wat haar grondbezit betreft, staat zij niet rechtstreeks met den lande, maar met den begunstigde in rechtsbetrekking. De waardigheid van met zoodanig dorp begunstigd hoofd is, behoudens de voorwaarde van geschiktheid voor de waarneming zijner functies, erfelijk in zijn geslacht. Den begunstigden persoon noemt men: pĕrdikan, d. w. z. „vrijheer” [2].

2° désâ kapoetihan, of zoodanige gemeenten, waarvan de vrijstelling van, op den grond of op de ingezetenen rustende, lasten jegens den lande, heeft plaats gehad ten behoeve, niet van een persoon, maar van eene instelling, waaraan geestelijken (wòng poetihan (N) of tijang pĕṭakkan (K)) [3] verbonden zijn, bv. eene moskee of eene godsdienstschool. Onderhoud der personen in quaestie, maar geene individueele schenking van grond is dus hier het doel.

3° désâ midjèn, of zoodanige gemeenten, waarvan de vrijstelling van, op den grond of op de ingezetenen rustende, lasten jegens

[1] Of ook pardikan.

[2] Voor de afleiding, zie het feestnummer van dit Tijdschrift, uitgegeven bij gelegenheid van het Orientalisten-Congres in 1883, dl. II, p. 5 en vv.

[3] Vergl. Moḥ. geestelijkheid, p. 9.

den lande, heeft plaats gehad ten behoeve van een bepaald persoon of eene bepaalde familie, welke daardoor aan het gezag der gewone inlandsche hoofden en ambtenaren werd onttrokken, en op zich zelf, d. w. z. rechtstreeks onder den vorst of, in het Gouvernementsgebied, onder den regent, staat. Is de gunst aan een bepaald persoon bewezen, zonder recht van overgang op zijne nakomelingen, zoo keert na diens dood het dorp in zijn vorigen rechtstoestand terug. Afstand van grond voor goed heeft bij deze dorpen dus niet plaats. De begunstigde is alleen belastingheffer.

4° déså pakoentjèn, of zoodanige gemeenten, waarvan de vrijstelling van, op den grond of op de ingezetenen rustende, lasten jegens den lande heeft plaats gehad, opdat de gemeente zich zoude belasten met de bewaking en het onderhoud van eene moskee of ander, voor den godsdienst bestemd, gebouw, of van eene heilige of vorstelijke begraafplaats. Ook in deze gemeenten had dus geene schenking van grond plaats, maar werden alleen speciale diensten en opbrengsten, tot instandhouding van het gebouw of de graven, aan de bevolking opgelegd. De personen, die in het dorp speciaal met de zorg voor een en ander zijn belast, heeten djoeroe-koentji, of alleen koentji, d. w. z. „sleutelbewaarders" [1].

Dat alle deze soorten van stichtingen alleen mogelijk waren van overheidswege, en niet door particulieren konden worden in het leven geroepen, behoeft geen betoog, en evenmin dat zij slechts konden worden in het leven geroepen door vorsten, wier eigendomsrecht op den grond niet door zakelijke bezitrechten der opgezetenen was beperkt [2].

Ofschoon onderscheidene dezer stichtingen uit het Hindoetijdperk dagteekenen, zoo valt toch de oorsprong van de meesten in den Moḥammedaanschen tijd, ja zelfs is die van eene enkele in een bevel van de Europeesche overheid te zoeken. Alle stichtingen uit het Hindoe-tijdperk zijn trouwens door de latere Moḥammedaansche regeerders van Java en Madoera herhaaldelijk vernieuwd, en zoowel bij de overname der zoogenaamde Montjo-Nĕgaransche landschappen, als bij de invoering van het recht-

---

[1] Vergelijk: Moḥammedaansche geestelijkheid, p. 40, 41, gecorrigeerd naar F. Fokkens: Vrije desa's op Java en Madoera, in het Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, dl. XXXI (1886), p. 477 en vv.

[2] Zie boven, p. 136.

streeksche bestuur op het eiland Madoera heeft het Gouvernement verklaard de „vrije" dorpen in hunnen rechtstoestand te willen laten. Zelfs schijnt het, dat men, om staatkundige redenen, vaak te weinig streng is geweest in het beoordeelen van de aanvragen om als „vrij" dorp te worden erkend. In de meeste „vrije" dorpen vindt men thans nog archaïstische vormen van grondbezit, welke alleen door vergelijking met de toestanden onder het vorstenbestuur te verklaren zijn. Zoo bestaat in de dorpen, welke te zamen het Makam-gebied (Res. Banjoemas, afd. Poerbolinggo) vormen, nog het toempang paroek, d. w. z. de toestand dat de gronden dier verschillende gemeenten tusschen en door elkander verspreid liggen, iets dat men vroeger algemeen in de Montjo-Nĕgaransche landschappen, en thans nog bij zeer vele apanages in de Vorstenlanden aantreft. In de eigenlijk gezegde pĕrdikan-dorpen beschouwt het hoofd zich als eenig zakelijk rechthebbende op den grond, en is het recht der opgezetenen tegenover hem slechts contractueel, welk contractueel recht zich wederom voordoet, zoowel in den individueelen vorm, als in dien van communaal bezit met aandeelen [1].

Het bovenstaande betreft alleen in zijn vollen omvang de dorpen, die in hun geheel zijn vrijgesteld; slechts tot op zekere hoogte is het toepasselijk op die, waar de vrijstelling niet op de geheele gemeente, maar op bepaalde gronden, dan wel op een bepaald getal hoofden van huisgezinnen betrekking heeft. In dit geval is het doel der vrijstelling altijd het bewaken en onderhouden van graven of moskeeën, zoodat deze gedeeltelijk vrijgestelde gemeenten slechts pĕrdikan- of pakoentjèn-dorpen kunnen zijn [2]. De verplichtingen, welke tegenover de vrijstelling staan, hebben in zoodanig geval uitsluitend

[1] Vergl. Eigendomsrecht van den staat, p. 10 en vv.; C. J. Hasselman: De perdikan-dessas in het distrikt Tjahijana, in het Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur, Jaarg. 1887—1888, p. 72 en vv.; Fokkens, t. a. p., p. 486 en vv., 498 en vv., 501 en vv.; Eindresumé, dl. I, p. 103 en vv., dl. II, p. 121, en Bijl. p. 54, dl. III, p. 22 en vv., 130 en v. Voor de bijzonderheden omtrent elk dorp of elke streek afzonderlijk wordt naar de opstellen van de heeren Fokkens en Hasselman verwezen. De beschrijving van het bestuur der „vrije" dorpen behoort natuurlijk niet te dezer plaatse.

[2] Pĕrdikan's behoort men de vrijgestelde personen alleen te noemen, wanneer bepaald aan hen of aan hunne voorzaten bepaalde stukken grond zijn geschonken onder de bewuste voorwaarden. Van koentji's of djoeroe-koentji's kan men ook spreken, wanneer dit niet het geval is, en aan de gemeente slechts de last is opgelegd een zeker getal personen voor de diensten in quaestie beschikbaar te stellen. Dit volgt ten minste uit de hierboven van den heer Fokkens overgenomen definities; maar ik betwijfel, of het spraakgebruik wel altijd constant is.

betrekking op de ingezetenen, in wier bezit zich de bewuste gronden bevinden, of op hen, die zijn vrijgesteld van heerendiensten als anderszins. Laatstgenoemden zullen, bv. bij communaal bezit, recht hebben op een aandeel, al behooren zij niet tot de volle dienstplichtigen; terwijl, bij individueel bezit, voor de vrijgestelde gronden evenmin diensten behoeven te worden gepraesteerd of landrente betaald. Overigens wijken in de gedeeltelijk vrijgestelde dorpen de toestanden, ook ten aanzien van het grondbezit, niet af van die der gewone omliggende gemeenten [1].

§ 13. DE RECHTEN, DOOR DE INLANDSCHE BEVOLKING UITGEOEFEND OP DEN GROND, BEHOORENDE TOT DE ZOOGENAAMDE PARTICULIERE LANDERIJEN EN DE ERFPACHTSPERCEELEN.

Hierboven [2] werd reeds aangetoond, dat, en in hoeverre, inlanders, die Europeesche zakelijke rechten op den grond uitoefenen, te dien aanzien aan de voor Europeanen geldende bepalingen zijn onderworpen. Wij hebben hier slechts in het kort te spreken van de rechten der bevolking, op zoodanigen grond gevestigd, waarbij wij ons echter tot enkele hoofdpunten kunnen bepalen met het oog op de omstandigheid, dat bedoelde rechten grootendeels niet door inlandsche instellingen, maar door, van het Europeesch gezag uitgegane, verordeningen worden beheerscht. Wat de perceelen betreft, in erfpacht uitgegeven [3], de bevolking, daarop gevestigd, oefent op den door haar geoccupeerden, zelfs op den door haar voor eigen gebruik ontgonnen bouwgrond, geene zakelijke rechten uit, maar heeft alleen contractueele aanspraken tegenover den landheer. Dit zelfde is het geval met de bevolking, gevestigd op de zoogenaamde particuliere landerijen beoosten de rivier Tji Manoek [4]. Deze contractueele rechten worden beheerscht door de gewone beginselen, welke voor de verbintenissen gelden.

Daarentegen oefent, volgens art. 3 van Ind. Stbl. 1836 N° 19, de inlandsche bevolking der particuliere landerijen bewesten de rivier Tji Manoek op alle gronden, door haar metterdaad be-

[1] Vergl. Mohammedaansche geestelijkheid, p. 42.

[2] Zie pag. 86 en 87.

[3] Voor zooverre die nog bestaan, geldt hetzelfde van de bevolking, gevestigd op, van het Gouvernement gehuurde, gronden. De perceelen, in gewoon eigendom of in opstal uitgegeven, zijn van te geringe uitgestrektheid, dan dat daarop van eene gevestigde Inlandsche bevolking sprake zoude kunnen zijn.

[4] Vergl. Van Dissel, t. a. p., p. 293 en vv., en Ind. Stbl. 1880 N° 150.

bouwd, bewerkt of onderhouden, voor eigen rekening en risico, een zakelijk recht uit, door den wetgever "erfpacht" genoemd, omdat het met onze erfpacht wel eenige analogie heeft, maar dat inderdaad een specifiek inlandsch recht is, in natuur overeenkomende met het erfelijke bezits- of gebruiksrecht van het Moḥammedaansche recht en van de Agrarische Wet [1]. Het is een jus in re aliena, dat

---

[1] Vergl. De Louter, t. a. p., p. 600; arresten van het Hooggerechtshof dd. 18 Jan. 1872 en 5 Maart 1874 (Ind. Weekbl. v. h. Recht, Nos 454 en 563). Ik geloof niet, dat door juristen deze opvatting meer bestreden wordt, en evenmin dat men in jure constituto de verbindende kracht van Ind. Stbl. 1836 No 19 meer kan bestrijden. Het beweren van den heer J. Faes, dat in de overschrijvingsacten der particuliere landerijen, sedert 1836 verleden, van de beperkingen van bedoeld Staatsblad geene melding werd gemaakt, en dat dus bij die acten „vol en vrij eigendom werd overgedragen", is mij niet duidelijk. Vergl. Geschiedenis van het particulier landbezit in West-Java, (Batavia 1893), p. II. Waar immers de wetgever het eigendomsrecht heeft beperkt, is de vraag of door den eigenaar, bij overdracht, van zoodanige beperking melding wordt gemaakt, niet ter zake meer dienende. Vergl. art. 570 Ind. Burgerl. Wb. = art. 625 Ned. B. W. Ten allen overvloede heeft art. 624 Ind. B. W. de beperking van het eigendomsrecht der landheeren, door het zakelijke recht der opgezetenen, nog gesanctionneerd. Eene andere vraag is natuurlijk, of de wetgever niet onbillijk heeft gehandeld, en den eigendom der landheeren eigenmachtig heeft beperkt, door aan de inlandsche bevolking een vroeger niet bestaand zakelijk gebruiksrecht toe te kennen. Deze vraag wordt ontkennend beantwoord door wijlen Mr. H. C. Pennink: Het Reglement van 28 Februari 1836 voor de particuliere landerijen (Groningen 1885), p. 40, en door mij, in mijn meer geciteerd opstel over het eigendomsrecht van den staat, enz., p. 19, doch door anderen, waaronder ik den heer Faes als de meest gezaghebbende reken, in bevestigenden zin. Naar aanleiding van zijn uit al tegen mij, op p. XVII van zijn even geciteerd belangrijk geschrift, wensch ik dien kundigen oud-resident beleefd het volgende te doen opmerken. Tegen den hoeksteen van mijn betoog, dat in West-Java, onder den invloed van den Islâm, zich bij de bevolking het bewustzijn van een zakelijk gebruiksrecht op den grond heeft ontwikkeld, wordt door hem niets aangevoerd, ja zelfs toont hij, op p. 269, door van Padjadjaran te spreken, d. w. z. van den Hindoe-tijd, de beteekenis van mijn betoog niet te hebben ingezien. Nu ontbreekt tot dusverre alle aanwijzing, dat, in dit opzicht, in het gebied der O. I. Compagnie bij de bevolking een ander rechtsbewustzijn bestond dan in de overige gedeelten van West-Java, ja wat meer zegt het Eindresumé leert ons dat, althans in de Preanger en in Krawang, de begrippen in hoofdzaak met die in Bantam, wat dit punt betreft, overeenstemmen. Dit nu vaststaande, kon de O. I. Compagnie, als getreden in de plaats der vroegere vorsten, door landverkoop geene andere of meerdere rechten overdragen dan die vorsten bezaten, en zij dus zelf bezat. Ook zonder eenig voorbehoud bij de vervreemding, kon die handeling naar algemeene rechtsbeginselen aan de rechten der bevolking niet schaden. Dit laatste slaat natuurlijk alleen op de gronden, waarop door de autochtone of geïmmigreerde bevolking zakelijke gebruiksrechten werden uitgeoefend, maar niet op onbebouwden of door eene vlottende bevolking bewoonden grond, gelijk de groote meerderheid der door de O. I. Compagnie vervreemde perceelen waren. Alle

tegen den landeigenaar kan worden gehandhaafd, dat vatbaar is voor vervreemding, verpanding, verhuur of erflating, alles be-

stukken, op laatstbedoelde perceelen betrekking hebbende, en waarop men zich ten betooge van onvoorwaardelijken afstand beroept, zijn derhalve niet ter zake dienende. Evenmin valt tegen mijn beweren iets af te leiden, uit het gebruik, in de acten van verkoop, van de uitdrukking: „volle eigendom"; vooreerst omdat ik niet gezegd heb, dat het voorbehoud van de rechten der inlandsche bevolking in de „acten" heeft plaats gehad, maar ik, blijkens mijn citaat (p. 19 n. 5), integendeel op de aan die acten voorafgegane stukken doelde; in de tweede plaats omdat, naar het Oud-Hollandsch, evenals naar het hedendaagsche recht, bedoelde uitdrukking geenszins wettelijke en voor alle eigenaars geldende beperkingen van den eigendom, in eene bepaalde streek, uitsluit. Wil de heer Faes de onjuistheid van de geïncrimineerde plaats aantoonen, zoo heeft hij het omgekeerde daarvan te bewijzen, namelijk dat uit de stukken — niet alleen uit de acten van overdracht — op den verkoop van een bepaald land door de O. I. Compagnie betrekking hebbende, blijkt van eene gevestigde bevolking op dat land, en desniettegenstaande daarin geene reserve ten aanzien van de gebruiksrechten dier bevolking werd gemaakt. Levert hij dat bewijs, zoo moet mijne uitspraak, door invoeging van de woorden: „in den regel", of iets dergelijks, worden verzacht. Zij blijft dan immers nog in haar geheel ten aanzien van den afstand van het land Klappa Noengal en de beide andere tegelijk vervreemde landerijen, gelijk mede ten aanzien van den primitieven afstand van het land Buitenzorg. Door dit laatste blijkt tevens, dat de uitspraak ook van kracht blijft ten aanzien van de verschillende landerijen, uit de latere splitsing van Buitenzorg voortgekomen. Vergl. Faes, t. a. p., p. XVIII; Eigendomsrecht, p. 19; Bijdragen, N. R. dl. VII (1864), p. 256; Plakaatboek, dl. V, p. 255, dl. VI, p. 58, 59. Dat desniettegenstaande ook in de acten van overdracht van bedoelde landen door de O. I. Compagnie van „vollen en vrijen eigendom" gesproken wordt, bewijst op nieuw, dat uit dien rechtsterm voor het onderwerp in quaestie niets valt af te leiden. In het voorbijgaan wijs ik er nog op, dat, in de bekende publicatie van Daendels dd. 13 Maart 1809, wel aan de landheeren wordt toegestaan van hunne opgezetenen hoogere opbrengsten, dan vroeger geoorloofd waren, te „bedingen", maar geenszins hoogere opbrengsten eigenmachtig te vorderen, en nog veel minder om naar willekeur over den grond te beschikken, waarop bedoelde opgezetenen zakelijke rechten uitoefenden; terwijl in § 4 van de verkoopvoorwaarden van Raffles uitdrukkelijk „de wetten en gevestigde gebruiken des lands", omtrent de verhouding van den landheer tot zijne opgezetenen, werden gehandhaafd. Ten slotte moet ik onder de aandacht van den heer Faes brengen, dat niets mij aangenamer is, dan dat hij of anderen mijn arbeid aanvullen of verbeteren, dan wel mij, door hunne opmerkingen, aanleiding geven mijne meening omtrent eenig punt nader toe te lichten. Wenscht hij echter, dat ik hem in den vervolge op wetenschappelijk gebied te woord sta, zoo verzoek ik hem vriendelijk zich ten mijnen aanzien van uitdrukkingen als: „verwarring stichtend geschrijf", „naschrijven van onjuiste stellingen uit eene dissertatie", enz. te willen onthouden. Het is toch mijne vaste gewoonte van op bedenkingen, in zoodanigen toon gesteld, niet in openbare geschriften te antwoorden, en ik heb op dien regel alleen ditmaal eene uitzondering gemaakt, omdat de heer Faes zijn stuk ook bij de Regeering schijnt te hebben ingediend, blijkens de onderteekening in de qualiteit van lid eener officieele commissie.

houdens nakoming der wettelijk geregelde verplichtingen en voorwaarden. Daar alle woeste gronden, tot bedoelde particuliere landerijen behoorende, vrij eigendom zijn van den landheer, kan de inlander zich daarop geen erfpachtsrecht verwerven door ontginning, tenzij met diens toestemming [1]; doch overigens wordt het erfpachtsrecht beheerscht door de plaatselijke instellingen en gebruiken [2], en zullen daarbij *ex analogia* de, elders ten aanzien van het erfelijk individueele gebruiksrecht bestaande, instellingen en gebruiken *mutatis mutandis* als richtsnoer kunnen gelden. Alleen moet als eene algemeene afwijking worden gewezen op het ontbreken van inlandsche gemeenten op bedoelde landerijen. Daardoor vervallen van zelve alle beperkingen in de uitoefening van, en de beschikking over, het recht, in andere streken uit gemeentelijke regelingen voortspruitende evenals het communaal grondbezit. Gewijde gronden, in een bijzonderen rechtstoestand verkeerende, bestaan op bedoelde particuliere landerijen niet; wel daarentegen ambtelijk landbezit, zoowel voor dorps- als voor distriktshoofden, gelijk mede een weiderecht en een recht om boschprodukten te verzamelen [3]. De vraag, of het inlandsche erfpachtsrecht vatbaar is voor overdracht aan Europeanen of Vreemde Oosterlingen, wordt in verschillenden zin beantwoord [4].

---

[1] Vergl. artt. 2—7, 19—21, 23 van Ind. Stbl. 1836 No 19. De wijzen van overgang, in art. 4 genoemd, moeten als enuntiatief en niet als limitatief worden beschouwd. Deze opvatting is, meen ik, nooit bestreden.

[2] Eene beschrijving van die instellingen en gebruiken is mij niet bekend. Voor de wettelijk geregelde verplichtingen en voorwaarden meen ik te kunnen verwijzen naar De Louter, t. a. p., p. 599 en vv.

[3] Vergl. artt. 2 al. 2, 52 en 53 van Ind. Stbl. 1836 No 19.

[4] In ontkennenden zin wordt de vraag o. a. beantwoord in de arresten van het Hooggerechtshof dd. 24 April en 28 November 1878 en 27 Februari 1879 (Tijdschrift: Het Recht in N. I., dl. XXX (1878), p. 142 en vv., dl. XXXI (1878), p. 378 en vv., en dl. XXXII (1879), p. 313 en vv.), gelijk mede door Pennink, t. a. p., p. 43 en vv., en door mij in de Handelingen der N. I. Juristenvereeniging, Jaargang 1887, dl. I, p. 27 en vv. In bevestigenden zin luiden o. a. de arresten van het Hooggerechtshof dd. 24 December 1874, 15 October 1885 en 22 September 1892 (Ibid. Nos 604, 1169 en 1532), en spraken zich uit Mr. J. Sibenius Trip, Ibid. dl. XXX (1878), p. 97 en vv., dl. XXXII (1879), p. 8 en vv.; De Louter, t. a. p., p. 601. Het door mij t. a. p. aangevoerde argument, dat Europeanen en aan het Europeesche recht onderworpen Vreemde Oosterlingen, naar algemeene beginselen, onmogelijk een zakelijk recht kunnen uitoefenen, in hunne wetgeving onbekend, werd tot dusverre door de tegenstanders niet wederlegd. Al kan men dus, gelijk het Hooggerechtshof nog in laatstgenoemd arrest doet, aantoonen dat de wetgever in 1836 bedoeld heeft, ook Chineezen als opgezetenen met inlandsche erfpachtsrechten toe te laten, zoo is toch de zaak anders geworden

Naast de zakelijke rechten van den inlander op den grond, behoorende tot de hier besproken particuliere landerijen, kan hij op dien grond ook contractueele rechten uitoefenen. Ten aanzien van deze contractueele rechten moet worden herhaald, wat zooeven werd opgemerkt met opzicht tot de contractueele rechten op den grond, door opgezetenen van de erfpachtslanden en van de particuliere landerijen beoosten de rivier Tji Manoek uitgeoefend [1].

§ 14. DE RECHTEN, DOOR DE INLANDSCHE BEVOLKING UITGEOEFEND OP DEN GROND IN DE VORSTENLANDEN.

Hierboven werd reeds aangevoerd [2], dat in de Vorstenlanden van Midden-Java de eigendom van den grond berust bij den vorst [3], en niet beperkt is door eenig zakelijk gebruiksrecht van de opgezetenen. Alleen de terreinen, door den vorst aan het Gouvernement afgestaan voor forten en andere landsgebouwen, gelijk mede de gronden aan Europeanen en Vreemde Oosterlingen in eigendom afgestaan, zijn aan dezen algemeenen regel onttrokken; maar die gronden worden, ook als zij naderhand aan inlanders worden overgedragen, beheerscht, niet door de godsdienstige wetten, volksinstellingen en gebruiken, doch door het Indische Burgerlijk Wetboek. Zij blijven dus hier verder buiten sprake. Zoo ook vormen eene uitzondering op den regel de gronden, in de doode hand gebracht, en die der zoogenaamde „vrije” dorpen, welke gronden in rechtstoestand niet verschillen met de gelijksoortige gronden buiten de Vorstenlanden, en waaromtrent dus wordt verwezen naar de hierboven gegeven beschrijving van dien rechtstoestand [4].

Van den overigen grond, voor zooverre die niet gebruikt is voor paleizen, lusthuizen en andere niet-productieve doeleinden,

---

door hunne onderwerping aan het Europeesche vermogensrecht bij Ind. Stbl. 1855 N° 79. Dat eindelijk de wetgever, door bij Ind. Stbl. 1875 N° 179 het overdragen van erfelijk gebruiksrecht op domeingrond aan niet-Inlanders te verbieden, implicite de overdracht van Inlandsche erfpachtsrechten toestond, is m. i. eene minder juiste toepassing van den regel: qui de uno dicit, de altero negat. Zie boven, p. 100, 101; Familie- en erfrecht, p. 503.

[1] Vergl. artt. 6 en 41 van Ind. Stbl. 1836 N° 19, en zie boven, p. 168.

[2] Zie boven p. 136.

[3] Onverminderd natuurlijk de staatsrechtelijke verhouding van den vorst tot het Gouvernement als zijn leenheer.

[4] Zie boven, p. 162 en vv.; Spaan, t. a. p., p. 14, 15, 21; Brooshooft, t. a. p., p. 2; Van Alphen, t. a. p., p. 292.

trekt de vorst gedeeltelijk zelf de inkomsten, gedeeltelijk heeft hij dien in leen gegeven aan familieleden, ambtenaren, officieren, hofdignitarissen en bedienden. Dit ambtelijke landbezit heet in het Javaansch: loenggoeh (N) of lĕnggah (K)[1], en wordt door de Europeesche administratie met den algemeenen naam van "apanage" aangeduid[2]. Daar de apanagehouders in den regel, wegens de plichten van hun ambt of hunne bediening, den grond niet zelf kunnen administreeren, geschiedt de exploitatie door middel van bĕkĕl's of pachters, over wie reeds vroeger het noodige is gezegd[3]. Ook de vorst verpacht op dezelfde wijze den grond, welke niet voor speciale doeleinden is gereserveerd.

In de residentie Soerakarta zijn in den regel voor elk ambt of elke bediening speciale gronden als apanage bestemd, zoodat men, bij bevordering, het apanage, dat men bezit, aan zijn opvolger overgeeft, en op zijne beurt in bezit neemt het apanage, aan het hoogere ambt of aan de hoogere bediening verbonden. Ditzelfde geldt ook van de vaste apanages, verbonden aan bepaalde titels van 's vorsten naaste familieleden, welke titels altijd slechts door één persoon gevoerd kunnen worden, bv. van het apanage van den Pangéran Ngabèhi. In de residentie Djokjakarta daarentegen, behoudt men bij bevordering het apanage, waaraan echter alsdan een stuk wordt toegevoegd in evenredigheid van de verhooging in den staats- of hofdienst. Naar beide systemen blijft intusschen de totale uitgestrektheid der apanages, waarvan hier sprake is, tamelijk standvastig. Alleen bij het scheppen van nieuwe, en het opheffen van bestaande ambten of bedieningen, ondergaat deze uitgestrektheid noemenswaardige wijziging. Anders is het intusschen gesteld met de overige apanages, op grond van familiebetrekking met den vorst genoten. Van deze apanages namelijk heeft ook in Soerakarta geene verwisseling plaats. Daar zij echter geëvenredigd behooren te zijn aan de rangen, welke de personen in quaestie in den adel innemen, en bedoelde rangen verminderen, naarmate er meerdere generaties staan tusschen den begunstigde en zijn vorstelijken stamvader,

---

[1] Ook paloenggoehan (N) of palĕnggahan (K).

[2] Alleen in het Mangkoe-Nĕgaransche gebied zijn de apanages langzamerhand zeer ingekrompen, en worden tegenwoordig verreweg de meeste ambten en bedieningen uitsluitend in geld bezoldigd. Vergl. Spaan, t. a. p., p. 29, 30; Brooshooft, t. a. p., p. 39.

[3] Zie boven, p. 115 en vv. Ook de Europeesche landhuurders zijn, naar de Javaansche begrippen, bĕkĕl's. Vergl. Anggĕr Sadåså, art. 19.

zoo heeft in elke familie eene voortdurende inkrimping van apanage plaats, en worden telkens, uit de aldus vrijvallende stukken, nieuwe apanages gevormd ten behoeve van de nieuwe gerechtigden, welke bij vermeerdering der vorstelijke nakomelingen ontstaan [1]. De vrijvallende stukken komen weder bij de gronden, van welke de vorst zelf de inkomsten trekt, gelijk omgekeerd ook uit die gronden in de behoefte aan nieuwe apanages wordt voorzien; wanneer de vrijvallende stukken van bestaande apanages daartoe niet voldoende zijn. Tengevolge van deze en andere oorzaken vormen zeer vele apanages geen aaneengeschakeld en afgerond geheel; maar liggen de daartoe behoorende gronden tusschen en door elkander verspreid. Men noemt dezen, vroeger ook ten aanzien van de grenzen der vorstendommen zelve bestaan hebbenden, toestand: toempang paroek. Het apanage op grond van familiebetrekking tot den vorst wordt casu quo genoten nevens dat, hetwelk verbonden is aan een ambt of eene bediening [2].

Welke rechten de apanagehouder op den grond en op de daarop gevestigde bevolking heeft, werd reeds vroeger vermeld, en zoo ook dat, en in welke mate, door hem of door den Vorst die rechten op den pachter (běkěl) worden overgedragen [3]. De apanagehouder is echter, ook als hij niet tot verpachting wil overgaan, verplicht een administrateur (běkěl maron) of een opzichter (běkěl ngiras) aan te stellen voor zijn grond [4]. Het gevolg daarvan is, dat de koeli's, d. w. z. de opgezetenen die noch běkěl noch apanagehouders zijn, op den grond slechts kunnen verblijven krachtens overeenkomst, hetzij met den apanagehouder, hetzij met den běkěl aangegaan, al naarmate het perceel niet of wel verpacht is. De door den koeli te bedingen voorwaarden hangen geheel af van de verhouding tusschen vraag en aanbod. Die voorwaarden kunnen evenwel worden teruggebracht tot de vier volgende stelsels van exploitatie van den grond:

1° het běngkok- of grondgebruik-stelsel, daarin bestaande, dat

---

[1] Vergl., voor nadere toelichting, mijne Inlandsche rangen en titels, p. 26 en vv., 79 en vv. In de 5de generatie houdt het toekennen van apanage geheel op.

[2] Zie boven, p. 167, en vergl. Spaan, t. a. p., p. 15 en vv.; Brooshooft, t. a. p., p. 2, 3; Van Alphen, t. a. p., p. 293.

[3] Zie boven, p. 116. De grootte der apanages wordt, evenals die der běkělschappen, berekend in djoeng's en tjatjah's. Zie boven, p. 115 noot 4. De gronden worden genoemd naar de daarop gelegen dorpen, of liever vestigingen.

[4] Zie boven, p. 115, en Anggěr Agěng, art. 27; Pranatan Patoeh, art. 1.

de apanagehouder of de bĕkĕl een gedeelte van den bouwgrond voor zich reserveert om dien zelf te bebouwen of te doen bebouwen; terwijl hij het overige in aandeelen verdeelt, welke aan de koeli's in gebruik worden gegeven tegen zekere opbrengsten, of tegen het verrichten van zekeren arbeid op het voor den apanagehouder of den bĕkĕl gereserveerde gedeelte;

2° het maron- of halfbouw-stelsel, daarin bestaande, dat de bouwgrond bij kleine stukken aan de koeli's wordt verhuurd tegen uitkeering van een gedeelte van den oogst, naar de onderscheidingen ten aanzien van deze overeenkomst vroeger uiteengezet [1];

3° het glèbaggan- of wisselbouw-stelsel, daarin bestaande dat aan de koeli's stukken bouwgrond worden afgestaan, waarvan zij een afgebakend gedeelte voor zich zelf, en het overige voor den ananagehouder of den bĕkĕl bewerken, beplanten en oogsten, zoodanig dat periodiek de beide gedeelten omwisselen;

4° het gliḍik- of daglooner-stelsel, daarin bestaande, dat het perceel door den apanagehouder of den bĕkĕl geheel voor eigen rekening en risico geëxploiteerd wordt met gehuurde arbeiders, die niet eens op den grond behoeven te wonen.

Intusschen zijn andere soorten van overeenkomsten niet uitgesloten, evenmin als modificaties van de hier kortelijk verklaarde, meest gewone stelsels. Alles hangt af van het vrij beding tusschen partijen. Bij aftreding van den bĕkĕl moet diens opvolger aan den koeli de gelegenheid geven onder zekere voorwaarden den grond te blijven bewerken [2]. Ook worden niet zelden in de pachtbrieven (piagĕm) aan den bĕkĕl zekere verplichtingen tegenover zijne koeli's opgelegd, ten einde volksverloop te voorkomen; maar dit alles neemt niet weg, dat het eenige, waarop de koeli eigendomsrecht uitoefent, is hetgeen hij op den grond gezaaid, geplant of gebouwd heeft, zonder dat echter aan bedoeld eigendomsrecht de bevoegdheid verbonden is om tevens den grond te blijven gebruiken. Zijn eigendomsrecht bepaalt zich, gelijk dat van een huurder bij ons, tot een recht van weghaling onder voorwaarde van den grond weder in den vorigen staat terug te brengen [3]. Voorts bevat de, in het apanage of in den pacht begrepen, grond zoowel de akkers als de woonerven. Wat men in de Vorstenlanden „dorpen” noemt, zijn, tegenwoordig

[1] Zie boven, p. 112, 113. Bij de niet aan Europeanen verhuurde gronden is dit stelsel het meest gewone.

[2] Vergl. Anggĕr Sadâsâ, art. 36; Pranatan Patoeh, art. 10.

[3] Vergl. art. 1567 Ind. Burgl. Wb. = art. 1603 Ned. Burgl. Wb.

althans, *geene gemeenten*, d. w. z. lichamen met rechtspersoonlijkheid en eigen bestuur, maar eenvoudig agglomeraties van woningen, onder een bepaalden naam bekend. Zoodanige agglomeratie kan tot *één pachtperceel* behooren, maar evengoed tot meerdere pachtperceelen. Tegenwoordig is dit laatste zelfs regel [1]. Behooren er bouwgronden bij, *zoo* wordt aan de personen, die bij de bewerking daarvan betrokken zijn, veelal tevens een stukje in het dorp aangewezen om te bewonen; doch de apanagehouder of de pachter is vrij om *zooveel* en *zoo* weinig personen in zijn dorp toe te laten, als hij wil, en zijn belang medebrengt. In de dorpen zonder bouwgronden (d é s à (N) of d o e s o e n (K) k o p è k) bestaat de opbrengst in de diensten der inwoners, en in den huurprijs voor den grond, waarop de woningen geplaatst zijn, of in een aandeel in de vruchten of groenten, welke op de erven geteeld worden. Ook ten deze hangen de voorwaarden, door den k o e l i te bedingen, geheel af van vraag en aanbod [2].

De ontginning van woesten grond doet in geen enkel opzicht te kort aan het eigendomsrecht van den vorst, noch aan de rechten van den apanagehouder of van den b ĕ k ĕ l. Hij, die woesten grond wil ontginnen, welke tot een apanage of tot een pachtperceel behoort, kan dit slechts doen met vergunning van den apanagehouder of van den b ĕ k ĕ l, en deze kunnen hem dan de voorwaarden stellen, welke zij goedvinden. Ontginning van niet als apanage uitgegeven of niet verpachten woesten grond, staat in den regel vrij; maar men kan de ontginning alleen behouden, wanneer men die als apanage van den vorst verkrijgt, of als b ĕ k ĕ l van hem pacht. In overeenstemming met deze beginselen geven de Javaansche wetten den ontginner wel bescherming tegenover stoornis, door derden gepleegd, doch niet tegenover den apanagehouder of den b ĕ k ĕ l van den grond, noch tegenover den vorst. Reclames van derden tegen nieuwe ontginningen verjaren na 3 jaar. Als grensteekenen van ontginningen mogen slechts merken van steen of groote boomen worden gebezigd [3].

[1] In dat geval liggen de woningen en erven, tot de verschillende perceelen behoorende, niet zelden ook door elkander verspreid.

[2] Vergl. Spaan, t. a. p., p. 30 en vv., 39 en vv., 58 en vv.; Pranatan Patoch, art. 5; Brooshooft, t. a. p., p. 3, 6, 7, 10 en v., 19 en vv.; Van Alphen, t. a. p., p. 283.

[3] Vergl. Anggĕr Sadăsă, art. 41, 42; Anggĕr Goenoeng, art. 60; Spaan, t. a. p., p. 64 en vv.

Ten slotte moet nog worden melding gemaakt van zekere gronden, welke in een bijzonderen rechtstoestand verkeeren, namelijk de zoogenoemde pangrĕmbé- en kĕparak-gronden. De pangrĕmbé-gronden vormen een deel van de terreinen, waarvan de vorst zelf de inkomsten trekt, maar zij worden nimmer in apanage uitgegeven, als zijnde bestemd voor de voorziening in de dagelijksche behoeften van de hofhouding. De bĕkĕl's, die perceelen van deze gronden gepacht hebben, brengen dan ook geene pacht in geld op, maar in vruchten, groenten en andere producten van den bodem, welke in den Kraton benoodigd zijn. De kĕparak-gronden, vormen eene soort van erfelijke leenen ten behoeve van de zoogenaamde kĕparak's, d. z. de personen, die eene afdeeling van de lijfwacht van de Soesoehoenan of van den Sultan vormen, toembak irĕng of „zwarte pieken" genaamd. Hoofden van de kĕparak's zijn de Boepati kĕparak tĕngĕn en de Boepati kĕparak kiwå. Behalve den dienst als lijfwachten, zijn hun ook nog andere diensten opgedragen. Deze leenen gaan op de kinderen en verdere afstammelingen van de houders over, zelfs in de vrouwelijke linie; maar in het laatste geval moet de vrouw in quaestie een vervanger stellen. Bij het uitsterven van eene familie, of bij verlies van het leen wegens veroordeeling ter zake van een zwaar misdrijf, wordt dit aan een ander persoon toegewezen. Intusschen is de vorst steeds bevoegd ook om andere redenen over het leen of een gedeelte daarvan te beschikken. De oorsprong dezer leenen is onzeker; vermoedelijk waren de primitief daarmede begiftigden, personen, die zich voor de uitbreiding van den Islâm verdienstelijk hadden gemaakt [1].

§ 15. Irrigatierecht.

De begrippen omtrent het irrigatierecht in West-Java zijn geene anderen dan die van den Islâm. Het water, dat zijn natuurlijken loop volgt, is hakoellah (v. h. Arab. ḥaqq Allâh), d. w. z. het behoort aan Allâh, en ieder mag daarvan nemen zooveel hij wil en kan, mits eerbiedigende de rechten van derden op den door hen erfelijk individueel bezeten grond, indien het water zich daarop

---

[1] Vergl. Spaan, t. a. p., p. 17, 20 en v.; Winter: Javaansche samenspraken, dl. I, p. 69; Inlandsche rangen en titels, p. 54, 57; Brooshooft, t. a. p., p. 3; Van Alphen, t. a. p., p. 290, 292 en vv.

bevindt; terwijl het water door toeëigening privaat-eigendom (hakoeladam v. h. Arab. ḥaqq al-âdamî) wordt. Leidingen en andere waterwerken behooren aan de aanleggers, gelijk mede het daardoor verkregen water, en zijn, afgescheiden van den grond, voor het uitoefenen van zakelijke rechten vatbaar [1]. Alleen op de particuliere landerijen bewesten de rivier Tji Manoek is deze materie door de artt. 32 en 33 van Ind. Stbl. 1836 N° 19 geheel aan het gezag der inlandsche instellingen en gebruiken onttrokken, en aan de verordeningen en bevelen van het Gouvernement onderworpen.

In de overige gedeelten van Java, gelijk mede op Madoera, treft men, blijkens het onderzoek in 1867 en 1868 gehouden, de meest onbestemde en uiteenloopende begrippen aan omtrent het irrigatierecht. Hier meent men, dat het water principieel aan niemand toebehoort; elders beschouwt men iedereen als rechthebbende daarop, en in weder andere streken beschouwt men als eigenaar het Gouvernement, of wordt het water als een accessorium van den grond aangemerkt. Van eerbiediging der individueele rechten op leidingen en andere werken, en op het daardoor verkregen water, is over het algemeen in die streken dan ook geen sprake. Slechts in enkele gemeenten van Banjoemas, Bagelen, Japara en Rembang vindt men erkenning van zoodanige individueele rechten, meest trouwens ten aanzien van onbeteekenende leidingen en werken; maar overal elders worden de persoonlijke aanspraken der aanleggers hoogstens zoo lang erkend, als zij leven, of de onmiddellijk op hen volgende rechtverkrijgenden bekend zijn. Bij verdere geslachten worden eenvoudig als rechthebbenden beschouwd allen, die feitelijk voor hunne sawah's het door die leidingen en werken verkregen water gebruiken, en deelnemen aan het onderhoud er van. Zonder dit laatste erkent men geen recht op het water hoegenaamd. De overgang van de rechten der aanleggers in die der gemeenschappelijke gebruikers en onderhouders heeft, in streken met communaal bezit, nog spoediger plaats, dan in die met zuiver individueel bezit. In eerstgenoemde streken wordt veelal zelfs aan de aanleggers slechts een tijdelijk recht toegekend, en brengt het feit van de toewijzing van een sawah-aandeel, ja zelfs dat der ontginning van eene nieuwe

---

[1] Vergl. Minhâdj aṭ-Ṭâlibîn, dl. II, p. 179 en vv.; Resumé van Bantam, p. 170 en v.; Eindresumé, dl. II, p. 331, dl. III, p. 310, 312. Alleen ingeval van behoefte aan drinkwater is men, volgens den Islâm, onder zekere omstandigheden verplicht het water, waarvan men eigenaar is, zonder vergoeding met een ander te deelen. Vergl. Fatḥ al-Qarîb, p. 397, 399.

sawah, van rechtswege toekenning van aanspraak op het water met zich, behoudens de voorwaarde van deelneming aan het onderhoud. Trouwens buiten West-Java schijnen de meeste leidingen en werken van belang te zijn aangelegd op hoog bevel, dan wel in gemeenschappelijken arbeid door één of meer gemeenten, niet zelden met willekeurige beschikking over individueel bezeten grond. Dat in zoodanig geval het recht op het water ook volgens den Islâm een gemeenschappelijk recht is, behoeft geen betoog. Alleen ligt het verschil tusschen de streken met zuiver individueel bezit, als West-Java en Madoera, aan den eenen kant, en de streken met communaal bezit aan den anderen kant, wat de op hoog bevel of gemeenschappelijk aangelegde leidingen en werken betreft, daarin, dat in eerstgenoemde streken het gemeenschappelijke recht op het water geene gevolgen heeft gehad ten aanzien van het grondbezit; terwijl bedoeld recht in laatstgenoemde streken het gemeenschappelijk bezit van den grond na zich sleepte [1].

Als eene andere afwijking van de Moḥammedaansche wet moet, ook ten aanzien van West-Java, vermeld worden het bij die wet onbekende preferente recht van den aanlegger van eene waterleiding of een waterwerk om, onder bepaalde voorwaarden en beperkingen, ook den grond te ontginnen, welke met de leiding of het werk geïrrigeerd kan worden. Alleen op Madoera en in Madioen, Kediri en verder oostwaarts gelegen residentiën schijnt dit recht van voorkeur onbekend [2].

De behoorlijke en regelmatige verdeeling van het irrigatie-water heeft, ingeval alle rechthebbende sawah's niet te gelijk voldoende kunnen worden voorzien, een aantal rechten en verplichtingen doen ontstaan, welke tot de navolgende categorieën kunnen worden teruggebracht Men heeft vooreerst het stelsel van prioriteit der hooger gelegen sawah's of sawah-blokken, zonder dat daarbij wederom melding wordt gemaakt van de bepaling van den Islâm, dat het prioriteitsrecht ophoudt, zoodra het veld ter hoogte van de enkels onder water staat [3]. Een ander stelsel is dat van beurtregeling, zoodat elk veld of elk blok van velden het water bekomt om het etmaal,

[1] Vergl. Eindresumé, dl. II, p. 330, dl. III, p. 310 en vv., en zie boven, p. 151, 152. Het verband van het gemeentewezen met het irrigatierecht bestaat ook in Britsch-Indië. Vergl. Maine, t. a. p., p. 108 en vv. Daarentegen erkent wederom art. 43 der Koet. Mân. in zeer beslisten vorm de individueele rechten ten aanzien van het irrigatiewezen.

[2] Vergl. Eindresumé, dl. II, 329 en v.

[3] Vergl. Minhâdj aṭ-Ṭâlibîn, dl. II, p. 180.

dan wel om de 2, 3, 4 tot zelfs 5 dagen: terwijl in hetzelfde blok soms het eene veld het water des daags bekomt, en het andere des nachts. Een derde stelsel betreft de verhouding tusschen de sawah's of sawah-blokken, welke onmiddellijk hun water uit de leiding erlangen, en die welke daarachter of daar beneden liggen. Op de bezitters van eerstbedoelde gronden rust dan in den regel de verplichting om het water op de laatstbedoelden te laten afvloeien, nadat zij zelf voldoende voorzien zijn: terwijl wederkeerig voor laatstbedoelde gronden meestal de verplichting bestaat het afloopende water te ontvangen. Op dezen laatsten regel schijnt alleen eene uitzondering te worden aangenomen, indien de lagere gronden het water in het geheel niet kunnen gebruiken. Dan moeten de bezitters van de hooger gelegen sawah's het water te hunnen koste elders doen afvoeren. Niet zelden worden ook de achtergelegen sawah's, door bijzondere kleine leidingen of kokers, rechtstreeks uit de hoofdleiding van het benoodigde water voorzien [1].

De hierbedoelde regelingen van het watergebruik ondergaan naar plaatselijke omstandigheden vele modificaties. Onderlinge schikkingen tusschen de rechthebbenden hebben overal plaats, welke schikkingen intusschen in West-Java steeds verband houden met de individueele rechten, aldaar op leidingen en werken uitgeoefend. In vele gemeenten treedt bij beurten één der rechthebbenden op het water als bestuurder op. Overigens staat de waterregeling in de streken, waar de individueele rechten der aanleggers niet voortdurend erkend worden, en in de streken waar dit wel het geval is, zoodra rechten van derden daarbij zijn betrokken, onder het toezicht en de bevelen der gemeentebesturen, naar de omstandigheden met inachtneming der bevelen van hoogere autoriteiten. Bij leidingen en werken, welke aan de gemeente zelve toebehooren, is de geheele zaak in handen van het gemeentebestuur, onder hetzelfde voorbehoud. Dikwijls is een speciaal dorpsbestuurder met deze aangelegenheid belast; anders behoort zij tot de persoonlijke attributen van het dorpshoofd, en soms van den dorpsgeestelijke [2].

De waterleidingen en werken, welke onder rechtstreeksch beheer van het Gouvernement staan, en waarvoor speciale ambtenaren zijn aangesteld, blijven hier buiten beschouwing, als zijnde de

[1] Vergl. Eindresumé, dl. III, p. 316 en vv.
[2] Vergl. Ibid. p. 258 en vv., 314, 320 en vv.

inlandsche rechtsbegrippen daarop niet toepasselijk. Daar deze aangelegenheid nimmer in wettelijken vorm geregeld is, en geheel door administratieve voorschriften en bevelen wordt beheerscht, zoude zij ook om die reden in dit, aan het privaatrecht gewijde, opstel niet op hare plaats zijn [1].

Wat ten slotte de Vorstenlanden betreft, zoo gelden omtrent het graven van waterleidingen en den aanleg van waterwerken dezelfde beginselen, als ten aanzien van het ontginningsrecht zijn uiteengezet, namelijk dat men daarvan alleen het genot heeft, zoolang men als geapanageerde of b ĕ k ĕ l het gebruik heeft van den grond, waarop de leiding of het werk gelegen is, gelijk mede van den grond, welke daardoor wordt geïrrigeerd. Zoolang dat gebruiksrecht duurt, is echter het recht op de leiding, het werk en het water onaantastbaar. Bij gemeenschappelijken aanleg is dat recht ook gemeenschappelijk, en wordt geheel beheerscht door de onderlinge overeenkomsten tusschen de belanghebbenden [2]. Derden kunnen het water slechts bekomen, wanneer de rechthebbenden het hun willen afstaan, en onder zoodanige voorwaarden als in elk geval worden bedongen. Intusschen heeft ook de rechthebbende op den grond, voor het graven van leidingen en het maken van waterwerken, de vergunning van de overheid noodig; terwijl eindelijk niemand kan gedwongen worden leidingen of werken op zijn grond te dulden ten behoeve van een ander. Derde belanghebbenden kunnen zich tegen het maken van nieuwe leidingen of werken in rechten verzetten, mits hunne actie binnen het jaar na het plegen van het feit instellende [3].

---

[1] Vergl. Ibid. p. 314 en vv., 322 en vv.

[2] In geval van gemeenschappelijke belangen wordt veelal door de rechthebbenden één persoon aangewezen, om voor het gewone onderhoud en voor de gewone waterverdeeling te zorgen. Zoodanig persoon heet: pangoeloe banjoe (N) of p. tojå (K).

[3] Vergl. Anggĕr Sadåså, art. 43; Spaan, t. a. p., p. 68 en vv.

ONDERZOEK VAN STUKKEN IN HET INDIA OFFICE.

Verslag van Mr. W. ROOSEGAARDE BISSCHOP.

Aan

het Bestuur van het Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië,

te 's-GRAVENHAGE.

Mijne Heeren,

Volgens uw machtiging, mij in Juni 1895 verstrekt, werd mij opgedragen een onderzoek in te stellen naar de voor de Nederlandsch-Indische geschiedenis belangrijke stukken in het Archief van het India Office te Londen en het doen vervaardigen van copieën van die documenten, welke niet reeds in druk mochten zijn verschenen of reeds aanwezig zijn in de archieven in Nederland. Het onderzoek diende te loopen over de jaren 1595—1830.

Ik meende geen tijd te moeten verliezen, doch terstond met mijne werkzaamheden een aanvang te maken. Door de goede zorgen van de autoriteiten van het India Office, vooral van Lord Reay, toen Under-Secretary of State for India en Sir Stewart Bayley, toen nog hoofd van het Secret Department, en met medewerking van den heer F. C. Danvers, Registrar and Superintendant of Records, werd ik in staat gesteld den 1en Juli d. a. v. het onderzoek te beginnen. Van dien datum tot op het einde van Maart 1896 is dit werk geregeld voortgezet, met uitzondering van een korte onderbreking in de maanden October en November 1895.

Hier volge thans een verslag over het materiaal, dat te onderzoeken viel, mijne werkzaamheden en het resultaat van het onderzoek.

Materiaal.

Bij de beschrijving van het materiaal in het India Office aanwezig wensch ik voorop te stellen, dat een uitvoerig verslag daar-

over in het jaar 1888 is verschenen van de hand van den heer F. C. Danvers. [1] Om noodelooze herhalingen te vermijden, daar dit verslag slechts dient als handleiding bij de aan U overgedragen lijsten, meen ik te kunnen volstaan met naar het Engelsche werk te verwijzen voor de nauwkeurige opgave van de stukken aldaar en de systematische indeeling van het archief, en mij hier hoofdzakelijk te bepalen tot die punten, waarin de administratie der Engelsche Oost-Indische Compagnie verschilde van die der Oost-Indische Compagnie in Nederland, en dientengevolge de indeeling van de India Office Records verschilt van de indeeling van het Koloniaal Archief op het Rijksarchief te 's Gravenhage.

Toen in 1858 het beheer der Britsch-Indische Koloniën door den Staat werd overgenomen van de oude Engelsch-Indische Compagnie, werd door den eerstgenoemde geen verandering gemaakt in de eens aangenomen administratie. De East-India Company verwisselde slechts van hoofd, haar eigendommen werden eigendom van den Staat, doch het beheer werd op denzelfden voet voortgezet. Vandaar dat, ondanks enkele veranderingen die sinds plaats grepen, de tegenwoordige inrichting van het Ministerie geheel steunt op die, welke de Compagnie in het begin der 18e eeuw invoerde en dientengevolge de tusschen de verschillende plaatsen gewisselde stukken tot op den huidigen dag een onafgebroken reeks vormen.

In 1708 werden de toen bestaande twee East-India Companies vereenigd tot één enkele maatschappij, hetgeen leidde tot een meer systematische behandeling van zaken dan vóór dien tijd het geval was geweest. De Directors in Londen, die de leiding van zaken in handen hadden, vormden onderling commissies, die ieder een onderdeel dier leiding voor haar rekening namen. De voornaamste dier commissies was de »Committee of Correspondence». Bij haar kwamen alle brieven in, van haar gingen alle brieven uit, die door de Court of Directors moesten worden geteekend.

Min of meer afgescheiden van deze Committees waren de werkzaamheden van den staf der Compagnie eveneens — naar den aard van het werk — in onderdeelen verdeeld. Hier onderscheidt men de verschillende »Departments», waarbij voornamelijk de gemakkelijkheid en juiste inrichting der administratie op den voorgrond stond.

---

[1] „Report to the Secretary of State for India in Council on the Records of the India Office." London, Eyre and Spottiswoode.

De briefwisseling nu is ingericht met het oog op die departementale indeeling.

Tegelijkertijd werd op het vasteland van Indië het derde en laatste hoofdkantoor opgericht, dat van Bengalen. Bengalen vormde vóór dien tijd een onderdeel van Madras. De besturen der Indische kantoren waren geschoeid op de leest van het hoofdbestuur in het moederland, President and Council, met dit verschil echter, dat zij zich niet tot committees vormden, doch hun werkzaamheden verdeelden naar de indeeling in departementen, die te Londen was doorgevoerd en in Indië was nagevolgd. Althans wat de drie bedoelde hoofdkantoren, Bombay, Madras en Bengalen betreft; voor de kleinere kantoren verviel het belang dier indeeling en heeft men later slechts verschil gemaakt tusschen geheime en niet-geheime brieven en die betreffende militaire aangelegenheden.

Zooals gezegd, ontving de „Committee of Correspondence" alle inkomende brieven. Deze werden door haar, naargelang van het onderwerp, over de verschillende departementen verdeeld (gewoonlijk stond het betreffende Departement reeds op den brief vermeld), van wie zij eveneens antwoord afwachtte. De antwoorden der verschillende departementen worden door haar samengevoegd tot de meer zaak- dan woordenrijke generale missives. [1]

Op gelijke wijze geschiedde de briefwisseling in Indië, waar President and Council de taak waarnamen der genoemde Committee at home.

Het gevolg is geweest, dat ieder departement in het bezit is gekomen van een eigen archief, dat thans nog voortdurend vermeerderd wordt met de loopende stukken. Voorzoover dit archief echter niet meer dadelijk van noode was voor het desbetreffende departement, voor de afdoening van loopende zaken, werden de stukken aan het beheer van dat departement onttrokken (met uitzondering van het Secret Department) en geplaatst in het Algemeene Archief. Voor het tijdvak 1595—1830 bevinden zich aldus — met uitzondering van genoemd Geheim Archief — alle archiefstukken, behoorlijk chronologisch gerangschikt en in deelen gebonden, in de kelders van het India Office, met behoud echter van de eens aangenomen departementale indeeling. Zij vormen tezamen de „Public Records."

Wij kunnen deze massa in drie groote groepen verdeelen:

---

[1] Zie verder bl. 190.

I. Verslagen van de vergaderingen der Court of Directors (Court Books).

II. Briefwisseling van de Court of Directors met de autoriteiten der Indische kantoren. (Dispatches and letters received).

III. Verslagen van de vergaderingen dier autoriteiten der Indische kantoren, hunne overwegingen en besluiten en de door die kantoren onderling gevoerde briefwisseling. (Consultations).

Bij het bespreken dezer drie groepen zal ik met den laatsten beginnen. Hoewel de »Consultations« eerst meer dan een eeuw later beginnen dan de documenten der overige twee groepen, is hare massa veel omvangrijker:

1° zijn zij volledig bijgehouden en bewaard gebleven. De brievenreeks (II) vertoont tot 1750—60 groote gapingen; uit de 16e eeuw zijn slechts betrekkelijk weinig stukken tot ons gekomen;

2°. nam het zelfbestuur in Indië meer en meer toe, werden aldaar meer zaken behandeld en beslist, waarover bij een geregelde administratie geen advies aan Directeuren in London behoefde gevraagd te worden.

Deze laatste groep bevat ongeveer een 36.000 deelen folio.

Consultations.

Wij kunnen de »Consultations« het best vergelijken met de uitvoerige notulen eener vergadering, waarbij copieën van de inkomende stukken werden opgenomen met de daarop gebaseerde meeningen der verschillende leden van den raad (President and Council), hun besluiten en de daarop berustende uitgaande stukken, alles in geregelde volgorde gerangschikt naar den datum der vergaderingen van den raad.

Naargelang van den aard der werkzaamheden vereenigden zich President and Council in rade voor een bepaald departement.

Heeft men dus aan den eenen kant Bengal, Madras, Bombay Consultations (Plaatselijke indeeling), aan den anderen kant worden ieder van deze weder onderverdeeld in Public, Secret, Political, Foreign, Military, Marine etc. etc. Consultations (Departementale indeeling). Voor de kleinere kantoren als Malakka en Singapore nemen de Consultations somtijds den naam en den aard aan van een dagboek (Diary), indien nl. van het bestuur van het betreffende kantoor slechts één lid ter plaatse aanwezig was.

A. Plaatselijke indeeling. Hierbij dienen wij op te merken:

1°. Voor zoover zij niet de reeds genoemde kantoren betreffen op het vasteland van Britsch-Indië, zijn alle documenten, die op de overige kantoren betrekking hebben, door den tegenwoordigen archivaris, den heer F. C. Danvers, tot groepen vereenigd, nl. de „Java," de „Sumatra," de „St. Helena," de „Cape of Good Hope," de „China and Japan Records" en de „Records relating to the French in India." Hieraan lag ten grondslag zoowel het groote aantal lacunes, die in de stukken uit de 17e en 18e eeuw ten opzichte van deze landen bestaan, als de wensch om alles te vereenigen, wat behoort tot de streken waar een directe inmenging der Engelschen heeft opgehouden te bestaan, als Java en Sumatra, of de betrokken landen sedert een onderdeel zijn gaan vormen van de groote rij van Engeland's koloniën buiten Indië, als de Kaap, St. Helena en China De verdere documenten betreffende deze laatstgenoemden zijn te vinden in het Public Record Office en het Colonial Office.

Daarenboven was het mogelijk deze documenten in locale groepen te zamen te voegen, omdat — gelijk reeds werd opgemerkt — bij hen een departementale indeeling òf het geheel niet bestond òf niet tot ontwikkeling kwam.

Een afzonderlijke groep vormen ook de „Straits' Settlements Records". Door de nieuwe indeeling toch van Lord Bentinck in 1829 kwamen Prince of Wales' Island, Malakka en Singapore, evenals de geheele Westkust van Achter-Indië, voor zoover deze onder Engelschen invloed stond, onder direct bestuur van Bengalen en hield het bestaan van Prince of Wales' Island (Straits' Settlements) als afzonderlijke faktorij op.

2° Sinds de meer systematische behandeling van zaken in de 18e eeuw werd doorgevoerd en het kantoor in Bengalen de hoofdplaats werd van het geheele gebied, dat aan de East-India Company toebehoorde, de zetel van den Governor-General, werden de „Bengal Consultations" bij verre de belangrijkste van al wat uit Indië afkomstig is.

Van de briefwisseling toch tusschen twee ondergeschikte kantoren, beide Engelsche kantoren, of tusschen een der ondergeschikte kantoren en dat van een der andere Europeesche natiën in Indië, werd allereerst copie gehouden en de origineelen bewaard op de betreffende kantoren. Doch tevens werd van alle handelingen kennis gegeven aan het hoofdkantoor, in den vorm van copieën der bedoelde gewisselde stukken met een begeleidend schrijven. Was dit

hoofdkantoor niet Bengalen (Fort William), doch zelf weder daaraan ondergeschikt, dan ontving het kantoor in Bengalen weder copie van de bedoelde correspondentie met de verdere desbetreffende briefwisseling tusschen het hoofdkantoor en de bijkantoren plus, ten overvloede, een begeleidend schrijven.

Dientengevolge vormden zich de „Bengal Consultations" tot een conglomeraat der verschillende op schrift vermelde handelingen en gewisselde brieven over het geheele gebied der East-India Company.

B. Departementale indeeling. Deze indeeling komt, gelijk is opgemerkt, voornamelijk te pas bij de „Consultations" der kantoren op het vasteland van Britsch Indië. Het aantal departementen is zeer groot, ongeveer een vijftigtal. Natuurlijk zijn niet allen van evenveel belang. De omvangrijkheid hunner documentenmassa hangt voornamelijk van de tijdsomstandigheden af en gewicht voor de Nederlandsch-Indische geschiedenis kunnen zij slechts bezitten, voor zoover de werkzaamheden van het betrokken departement in verband stonden met de handelingen van vreemdelingen. Wat dit laatste betreft, zullen gewoonlijk de „Political" en „Foreign Consultations" voor Nederland het meest van gewicht zijn.

Over de inrichting zelf der „Consultations" valt weinig meer op te merken. Wat de brieven aangaat, die daarop voorkomen, zullen die, welke als inkomende stukken vermeld staan op de „Bengal Consultations," de uitgaande brieven der overige kantoren, en omgekeerd de antwoorden van het hoofdbestuur te Fort William de inkomende brieven vormen der bijkantoren, aan wie zij gericht zijn.

De overwegingen en discussiën naar aanleiding dezer brieven staan nimmer geboekt, wel het daaropvolgend besluit, in zoo kort mogelijke bewoordingen. In belangrijke gevallen echter stelden de President en leden van den Raad, gewoonlijk bij verschil van gevoelen, hun meening op schrift. Die meeningen vormen de zg. „Minutes," die weder geboekt werden onder de notulen van de vergadering, waarop zij ter tafel kwamen.

Somtijds vormen deze „Minutes" belangrijke bijdragen voor de geschiedkundige ontwikkeling van het Engelsch koloniaal beheer, wanneer zij nl. met breedvoerige omschrijving van de gronden, waarop de individueele meening berust, feiten vermelden, die tot de verre geschiedenis behooren, met vermelding der stukken,

waaraan die feiten werden ontleend. Als voorbeeld haal ik hier aan een »Minute« van den President Phillips (Prince of Wales Island) uit het jaar 1829 »on the land tenures in Nanning« (Malakka), die later te Singapore als brochure in druk verscheen. Het is een geschiedkundige verhandeling over de verhouding der Hollanders tot de inlandsche bevolking ten opzichte van het verhuren van landerijen in die streken, en is gebaseerd op oude archiefstukken uit het toen reeds onvolledige archief te Malakka. Later werd dit archief grootendeels overgebracht naar Singapore, waar het als zoo menig ander in Indië gedeeltelijk een prooi werd van de witte mieren. [1]

Van de aldus in chronologische volgorde gevormde »Consultations« werden meerdere afschriften gemaakt, naar ik meen drie. Van deze afschriften, met een duidelijk leesbare hand vervaardigd op deugdelijk papier, behoorlijk gerangschikt voor een geheel jaar of halfjaar en voorzien van een klapper, werd één bewaard op het plaatselijk archief bij de origineele stukken, één vond zijn weg naar Bengalen (Fort William), terwijl een derde werd opgezonden naar Londen. Vandaar, dat men te Calcutta, voor de laatste 130 jaren, een even volledige verzameling archiefstukken behoort te bezitten als te Londen, met uitzondering alleen van de rechtstreeksche briefwisseling der bijkantoren van het moederland; naar mij aan het India Office werd medegedeeld, is dit ook werkelijk het geval, voorzoover althans de ongunstige weersgesteldheid en de witte mieren hierin geen lacunes hebben veroorzaakt.

De afschriften der Consultations, die hun weg vonden naar Londen, werden daar in roodlederen banden gebonden, zoo, dat iedere band ongeveer een gelijk aantal bladzijden beslaat. Het zijn deze folio's, die de belangrijkste stof bevatten voor het opbouwen van een Engelsch-Indische geschiedenis.

Om U een denkbeeld te geven van den omvang dezer stof, diene het volgende. Voor het jaar 1826 beslaan de »Bengal Public Consultations« 22 folio's (incl. de klapper), waaraan de »Bengal

[1] Door de welwillendheid van den heer Ch. O. Bladgen te Singapore gewerd mij een „List of Malacca Records now in existence in the Resident Councillor's Office, Malacca," 1785—1827. Deze lijst loopt over de jaren 1785—1796, 1798—1804, 1806—1813, 1815—1816, 1818—1826 en bevat slechts een 144 tal documenten. Als extra's zijn aan de lijst toegevoegd een zevental stukken uit vroeger jaren o. a. „No. 6. Een bundel papieren refereerende den stand van zaken van Nanning," uit de laatste helft der 16e en begin der 17e eeuw.

Political Consultations" 34 folio's toevoegen en de "Bengal Secret Consultations nog een zevental. En deze "Consultations" vormen nog slechts die der 3 belangrijkste afdeelingen in de lange rij departementen, waarin de administratie van het hoofdkantoor was verdeeld. Daarenboven hebben wij hier nog slechts met één kantoor te doen.

Hierbij dient echter in aanmerking te worden genomen, dat onder de "Bengal Consultations" veel staat vermeld, dat ook elders te vinden is. Wordt hierdoor het onderzoek van langduriger aard, het wint tevens aan volledigheid en nauwkeurigheid door vergelijking der documenten van gelijken inhoud, vooral waar het de briefwisseling betreft met andere mogendheden en compagnieën. Terwijl de Engelsche compagnie toch in haar eigen taal briefwisseling voerde, geschiedde dit van de zijde der "vreemdelingen" eveneens in hun eigen taal of in het Fransch; en waren hiervan de copieën niet op verschillende plaatsen voorhanden, dan zou het ontcijferen van hetgeen de copiïst uit die dagen ons dikmaals te lezen geeft, òf geheel onmogelijk zijn òf tot zeer gewaagde uitleggingen kunnen aanleiding geven.

Inkomende en uitgaande brieven.

Generale missives, gelijk die in zwang waren bij de Nederlandsche Oost-Indische Compagnie, heeft de English East India Company niet gekend. De correspondentie van de Court of Directors te London had rechtstreeks plaats met ieder der Indische kantoren. Natuurlijk nam, met het toenemen van het gewicht van het kantoor te Bengalen, het belang toe der briefwisseling met Fort William. Een résumé echter van alle gebeurtenissen in het gebied der East India Company, met verwijzing naar de daaraan als bijlagen toegevoegde brieven der bijkantoren in Indië, zijn de Bengaalsche brieven nimmer geweest.

Wel vindt men "General letters", doch deze zouden vertaald moeten heeten "Algemeene brieven", in tegenstelling met die, welke afkomstig waren van een bepaald departement (speciaal de "Secret" en "Political Letters") en slechts over zaken en gebeurtenissen handelden, die dat Departement speciaal betroffen, zoowel als in tegenstelling met de "Separate letters", die slechts liepen over bepaalde zaken en gebeurtenissen, onverschillig tot welk departement deze behoorden.

Dientengevolge vindt men weinig baat bij het nemen der corres-

pondentie met het moederland als leidraad voor een onderzoek van het archiefmateriaal, temeer omdat de "General Letters" uiterst kort en zaakrijk zijn, en slechts eenigszins uitvoeriger worden waar het bestuur meent zijn gevoelen te moeten mededeelen over zaken, waarbij verschil van meening bestond.

De brieven van de kantoren in Indië aan de Directors der East India Company werden, behalve in originali, gelijk bij de Nederlandsche Compagnie, in afschriften overgezonden, somtijds tot een vijftal toe. Zoowel de origineele stukken als vele der afschriften zijn in Londen eveneens te zamen gebonden in deelen, in chronologische volgorde — naar den datum der afzending — gerangschikt.

De in die brieven vervatte bijlagen werden echter afzonderlijk bewaard en zijn nimmer in banden gebonden. Het gevolg hiervan is geweest, dat in sommige departementen alle bijlagen zijn verloren gegaan, in een ander (Secret Department) de verzameling niet geheel volledig meer is. Door de volledigheid der "Consultations" zijn vele dezer documenten echter weer te vinden onder de notulen der vergaderingen, waar zij als inkomende of uitgaande brieven staan nedergeschreven. Mochten sommige bijlagen op die "Consultations" niet zijn terug te vinden, dan is het te vreezen, dat wat zij wetenswaardig bevatten met hen voor de geschiedenis verloren ging.

Bij de uitgaande brieven, die der Directors of the East India Company te Londen aan de besturen der kantoren in Indië, ging men als volgt te werk. De origineele stukken met afschriften in duplo, triplo etc. werden verzonden naar Indië; te Londen zelf behield men het concept van den brief, waarop de veranderingen waren aangeteekend, die daarin mochten zijn gemaakt voordat men het eens was geworden over de bewoordingen van den brief, zooals die werd afgezonden. Waren die bewoordingen eenmaal vastgesteld, dan werd dit concept door de verschillende Directors geteekend en aan den desbetreffenden Secretaris (Secretaris van het Departement waartoe de brief behoorde) opgedragen een gelijkluidend schrijven te richten aan het bestuur van het aangewezen kantoor.

Deze concepten zijn weder in chronologische volgorde — naar den datum van onderteekening — in leeren banden gebonden.

De bijlagen staan hierbij echter niet vermeld, noch bevinden zich daarvan copieën in het Archief. Voor zoover zij niet zijn aangewezen in de bewoordingen van den brief of niet zijn terug

te vinden onder de ingekomen stukken op de »Consultations« der Indische kantoren, tasten wij hier in het duister omtrent hun bestaan, of hun inhoud, of beide.

Van een groot gedeelte dezer briefwisseling tusschen Londen en de Indische kantoren zijn extracten vervaardigd, ingedeeld naar de paragrafen der respectieve brieven. Dit geldt voornamelijk de briefwisseling met de kantoren op het vasteland van Indie, Bombay, Madras en Bengalen. Te zamen beslaan deze 51 deelen.

Deze »Abstracts of Dispatches« (uitgaande brieven) en »Abstracts of Letters« (inkomende brieven) geven een beknopt, leesbaar overzicht van de brieven en kunnen door hun nauwkeurige verwijzing naar de origineele stukken als een betrouwbare gids en leidraad dienen bij het nagaan der oorspronkelijke documenten. Het onderzoek wordt er door vergemakkelijkt en minder tijdroovend.

Waren zij, zooals zij daar zijn, in druk verschenen, dan zouden zij een uitnemende aanvulling vormen van de »Calender of State Papers«. Zij hebben echter bij deze voor, dat zij nauwkeuriger den inhoud der brieven weergeven en door de indeeling in hoofden een duidelijker overzicht geven.

Court Books.

Daar het eerste Boek der verslagen van de vergaderingen der Directors of the East India Company in druk is verschenen [1] en de latere boeken in hoofdzaak niet van dit eerste verschillen, meen ik hier te kunnen volstaan met over te nemen wat de heer F. C. Danvers daaromtrent in zijn bovenaangehaald rapport mededeelt (bl. 9):

---

[1] „The first Letter Book of the East India Company, 1600—1619: „The Register of Letters, etc. of the Governor and Company of Merchants of „London trading into the East Indies, 1600—1619. By Sir George Birdwood." London, B. Quaritch, 1893. Een tweede werk, dat op de Court Minutes betrekking heeft, is: „The Dawn of British Trade to the East Indies, as recorded in the Court Minutes of the East India Company, 1599—1603. Containing an account of the formation of the Company, the first Adventure and Waymouth's Voyage in search of the N. W. passage. By Henry Stevens of Vermout." London, Henry Stevens & Son, 1886. Daarenboven is thans een begin gemaakt met het publiceeren der eerste brieven, die de E. I. Company in Londen ontving en de eerste dezer publicaties neergelegd in het boek getiteld: „Letters received by the East India Company from its Servants in the East. Transcribed from the original Correspondence series of the India Office Records. Vol. I 1602—1613. With an introduction by F. Ch. Danvers." London, S. Low & C°., 1896.

„De „Court Books" bevatten de oudste archiefstukken van de „East India Company in Engeland en bestaan uit de notulen van „de Directievergaderingen te Londen: zij loopen, met enkele „gapingen, van 1599 tot 1858—59 en beslaan te zamen 191 „deelen. Die gapingen worden veroorzaakt door het ontbreken van „de notulen voor de volgende jaren: 10 Augustus 1603—30 De„cember 1606; Februari 1610—Januari 1614; 17 November 1615—„18 September 1617; 1 Juli 1629—1 Juli 1630; 17 Juli 1631—„3 Juli 1632; 4 Juli 1637.—4 Juli 1639. Zij bevatten allen een „Index . . . .

„Daarenboven zijn er 14 folio's „Dissents" (meeningen van de minderheid) „afkomstig van leden van de Court of Directors, „waarvan 4 folio's (Februari 1764—Maart 1811) in originali aan„wezig zijn, terwijl de overige 10 folio's (14 October 1807—1 „September 1858) afschriften bevatten. Hierbij behooren 19 folio's „notulen van de algemeene vergaderingen van aandeelhouders „(„General Court Minutes"), die loopen over de jaren 1702 tot „30 Augustus 1858."

Dit wat betreft het materiaal.

Het onderzoek.

Uit die documentenmassa dienden de stukken te worden aangewezen, welke van belang konden zijn voor de Nederlandsch-Indische geschiedenis en dienovereenkomstig in aanmerking kwamen om te worden gecopieerd. Dit doen vervaardigen van copieën stond in den aanvang op den voorgrond.

Wil men echter weten wat men noodig heeft, dan dient vast te staan wat er is. Daarom diende dus in de eerste plaats te worden vastgesteld, welke onder de menigte documenten betrekking hadden op de Nederlanders in Indië, en licht konden werpen op de geschiedenis van hun betrekkingen in dien Archipel.

Allereerst was dus aan de orde het maken van lijsten, waarop die stukken vermeld werden, die van belang konden zijn voor den Nederlandsch-Indischen geschiedvorscher. Om echter niet geheel op eigen oordeel af te gaan en die lijsten zoo doelmatig mogelijk in te richten, besloot ik te beginnen met een onderzoek van een enkel, niet omvangrijk departement en de documenten van een der bijkantoren. De van die stukken vervaardigde lijsten zouden als proef kunnen dienen en, met inachtneming der daarop gemaakte bemerkingen, als voorbeeld kunnen strekken voor het later

te volgen onderzoek van de archiefstukken, afkomstig van het hoofdbestuur uit Bengalen.

Het was 's Ministers wensch, dat begonnen zou worden met de laatste jaren der geheele periode, die voor onderzoek in aanmerking kwam. Dientengevolge werden voor de jaren 1820—1830 de »Straits' Settlements' Records« en die uit het »Secret Department« der »Bengal Records« het eerst in lijst gebracht.

Ik koos de »Straits' Settlements«, omdat de stukken betreffende Java en Borneo uit den aard der zaak voornamelijk beperkt blijven tot de jaren vóór 1820 en Sumatra (Bengkoelen) behoorde tot het bestuursgebied van Bengalen, terwijl de China and Japan, Cape of Good Hope en de St. Helena Records, voorzoover zij over de jaren 1820—1830 bestaan, niet van direct belang zijn voor de Nederlandsch-Indische Geschiedenis en dus eerst voor later onderzoek in aanmerking komen.

Met de op deze lijsten ontvangen bemerkingen heb ik getracht mijn voordeel te doen, toen in het najaar van 1895 een aanvang werd gemaakt met het in lijst brengen der Bengal Records over 1820—1830. Het eerste gedeelte dier serie ligt thans voor U. Moge de inrichting dier lijsten thans blijken volkomen aan hun doel te beantwoorden, en een duidelijk en practisch overzicht geven van de aanwezige brieven en hun inhoud.

Uit het bovenstaande overzicht van het aanwezige materiaal blijkt, dat de meest doelmatige inrichting van het onderzoek was, te beginnen met de »Consultations«, de notulen van de vergaderingen (Proceedings) van den Governor General in Council te Fort William. Behalve de zooeven reeds genoemde stukken uit het »Secret Department«, zijn thans daarvan onderzocht en in lijst gebracht de stukken uit het »Public«, het »Political« en het »Foreign Department.« Te zamen beslaan deze ruim 600 folio's. Voegt men hierbij de »Straits' Settlements Records« en de briefwisseling uit het »Secret Department« met de Directors in London, dan zijn thans in 't geheel een 725-tal folio's onderzocht.

Een schijnbaar gering resultaat voor een arbeid van ongeveer 8 maanden tegenover een documentenmassa van meer dan 35.000 folio's, die nog te onderzoeken overblijven! Toch dunkt het mij niet onbevredigend. Het tijdvak 1820—1830, dat allereerst voor onderzoek in aanmerking kwam, behoort tot een periode (1795—1830), waarin meer inmenging in de zaken der Nederlandsch-Indische regeering plaats vond van den kant der Engelsche East

India Company dan in eenig ander tijdperk van de geschiedenis der Oost-Indische Compagnie. Daarbij komt in aanmerking de grootere vaardigheid met de pen der latere beambten op de Indische kantoren, de meer geregelde wijze van correspondeeren en — gelijk boven reeds werd opgemerkt — de meer systematische behandeling van zaken, waardoor de copieën van de briefwisseling tusschen twee bijkantoren zich niet slechts onder de documenten van ieder dier kantoren, doch eveneens onder die van het hoofdkantoor en daarna nogmaals onder die van het kantoor te Bengalen bevinden.

Het is zeer waarschijnlijk, dat het onderzoek der 35 jaren dezer periode, betrekkelijkerwijze gesproken, den meesten tijd zal in beslag nemen. Begint men nu met het laatste gedeelte dezer periode, nl. met het tijdvak (1820—1830) der directe onderhandelingen tusschen de twee concurreerende natiën in Indie, dan stelt men zich, uit den aard der zaak, aan teleurstelling bloot, wat de lengte van het onderzoek betreft. Die lengte blijft natuurlijk wel dezelfde, ook wanneer men anders handelt en aanvangt met de eerste periode, waarvan het aantal documenten kleiner en de inmenging der Engelsehen in Nederlandsche zaken geringer was — doch een vlug voortschrijden in den beginne doet dikwijls een langzamer vooruitgaan bij het afwikkelen over het hoofd zien. Voor de deugdelijkheid van een archiefonderzoek zijn echter volledigheid en nauwkeurigheid meer waard dan een vlug bereiken van het doel.

Stond deze meening bij mij op den voorgrond, zij leidde, gedurende het onderzoek, langzamerhand tot een gevolgtrekking, die mij deed besluiten eenigszins eigenmachtig het door U in mijn instructies neergelegde plan, nl. het doen vervaardigen van copieën van wat mocht blijken belangrijk te zijn, ietwat te wijzigen.

Met het copieeren der stukken, die mij het meest belangrijk voorkwamen, werd in September 1895 een aanvang gemaakt; geregeld is dit werk door mij voortgezet tot het einde van Maart 1896. Ongeveer 1½ riem papier aan copieën kwam aldus in uw bezit, behoorlijk correspondeerende met en verwijzende naar de daarbij behoorende lijsten. Het bleek mij echter meer en meer, speciaal bij het onderzoek van de documenten uit het hoofdkantoor der Engelschen in Indië, dat het moeilijk valt te bepalen welk stuk al dan niet voor copieeren in aanmerking komt, indien men niet alle stukken kent, die op de aanhangige zaak betrekking hebben, in

hun samenhang. Die samenhang kon slechts blijken uit de lijsten.

Daarbij kwam de later eerst verkregen overtuiging, dat eigenlijk niemand in Nederland nauwkeurig weet, welke stukken over de periode 1813—1830 zich in Nederland zelf bevinden. Wil men niet in noodeloos copieeren vervallen, dan dient van beide zijden bekend te zijn wat in de verschillende archieven aanwezig is. Om dit van Engelsche zijde te weten te komen, werd begonnen met het aanleggen van genoemde lijsten.

Nu eenmaal de Engelsche regeering haar toestemming heeft gegeven voor het door Nederland in te stellen onderzoek der archieven van het India Office te Londen en het daaruit doen vervaardigen van copieën der voor de Nederlandsch-Indische geschiedenis belangrijke stukken, zal die toestemming niet licht weder worden ingetrokken, vooral nu de Engelsche regeering zelve begint haar archiefstukken in druk te doen verschijnen [1] Neemt men hierbij in aanmerking de gemakkelijkheid om een copiist te vinden en de welwillendheid der autoriteiten aan genoemd Office, dan dunkt mij, dat het laten copieeren nimmer moeielijkheid zal opleveren, ook wanneer het onderzoek zelf eens tot de geschiedenis zal behooren.

Aldus kwam het belang van het maken van copieën op den achtergrond te staan en drong zich de belangrijkheid van volledige en uitvoerige lijsten geheel op den voorgrond. Het gevolg was, dat, terwijl thans de lijsten over de bovengenoemde 700 folio's reeds $\frac{3}{4}$ riem papier beslaan, het copieeren van daaruit aangewezen stukken voorloopig is gestaakt — bij gebrek aan aanwijzing. Dit laatste is weder gedeeltelijk toe te schrijven aan de herhalingen, waarin men vervalt bij het onderzoeken van nieuwe departementen over hetzelfde tijdperk, terwijl dit onderzoek zelf toch geenszins achterwege mag blijven.

De lijsten zijn ingericht naar voorbeeld van de in het Engelsche archief aanwezige klappers. Het hoofd vermeldt de plaats, waar de „Consultations" plaats hadden, den datum van de maand en het jaar der vergadering. Links staat diezelfde datum als hoofd voor de brieven, die dien dag ter tafel kwamen, met vermelding daaronder van den datum van iederen brief afzonderlijk. Rechts staat de verwijzing naar de deelen in het Engelsche archief, waar de brieven te vinden zijn. De brieven zelf staan tusschen deze twee

[1] Zie noot op blz. 192.

kolommen vermeld onder de hoofden, die in den klapper vermeld staan. Elke brief staat aangegeven met inhoudsopgave, al of niet beknopt, naarmate van de belangrijkheid en lengte van het document.

De lijsten, die sedert — om tijd te winnen — met een typewriting machine zijn geschreven, sluiten met ieder jaar af. Het voordeel hiervan is, dat — onafhankelijk van de wijze, waarop het onderzoek wordt vervolgd en de periodes, waarin men dat onderzoek wenscht te verdeelen — de lijsten één doorloopende reeks zullen vormen, gelijksoortig aan degenen, die van de aan 1820 voorafgaande jaren zullen gemaakt worden, wanneer het onderhavige tijdvak eenmaal is in lijst gebracht.

Hun inrichting is dus zuiver chronologisch.

* * *

Bestond er bezwaar de lijsten naar periodes in te richten, anders was dit, wat het onderzoek zelf betreft. De doelmatigste methode bleek hier te zijn, om de geheele geschiedenis der twee eeuwen, die dienden nagegaan te worden, in tijdvakken te verdeelen, 1° om het overzicht te vergemakkelijken, 2° om de stukken beter in hun samenhang te kunnen beschouwen, vooral waar het uw wensch was het allereerst den inhoud der documenten uit het begin dezer eeuw te leeren kennen. Deze jaren kunnen saamgevat worden tot het tijdvak 1815—1830, waarin Nederland zijn heerschappij in den Indischen archipel herstelde.

Deze periode kan men weder onder verdeelen in twee tijdvakken, 1° dat van 1815—1819, de ten-uitvoerlegging van het traktaat van 1814 en 2° dat van 1820—1830, de nieuwe onderhandelingen tusschen Engeland en Nederland over hetgeen ongeregeld bleef in 1814 en over nieuwe verwikkelingen, de definitieve regeling van 1824 en de ten-uitvoerlegging daarvan. Eigenlijk zou dit laatste tijdvak alsdan moeten eindigen kort na 1825. Daar echter de ten-uitvoerlegging van het Londensch tractaat door omstandigheden werd vertraagd en ten einde eenige speling te houden, werd het onderzoek tot 1830 voortgezet.

Het tweede der genoemde tijdvakken is thans voor een groot deel onderzocht en in lijst gebracht.

Er zijn in dit tijdvak twee hoofdfiguren, waaromheen zich de geschiedenis van Nederlandsch-Indië voornamelijk groepeert. Voor-

zoover het geldt de buitenlandsche staatkunde, is het de groote tegenstander van het Nederlandsche element, Sir Thomas Stamford Raffles, de incarnatie van de denkbeelden van het volk, waaruit hij sproot en daarom in zijn omgeving de populaire edelman, die op een sterken aanhang kon rekenen; — waar het betreft de binnenlandsche staatkunde, de meer dramatische persoonlijkheid van Dipanegara. Kon de laatste echter handelen in openlijken strijd met het Nederlandsch gezag, de eerste was gedwongen van hooger geplaatsten bevelen af te wachten en die op te volgen; hij vormde — hoezeer dit dikwijls stuitte tegen zijn gevoel — deel van een administratie. Hij kon slechts handelen voorzoover zijn handen niet waren gebonden door het roode lint van het mozaïekachtig gevormde bestuur eener Maatschappij met haar koel berekenende hoofden; en hij nam ieder oogenblik te baat, dat hem — naar eigen meening — een vrije handbeweging was gelaten.

Was hem bij zijn terugkeer in Indië een ondergeschikte stelling toebedeeld op Sumatra, op een oord, vanwaar schijnbaar door hem weinig invloed op den algemeenen gang van zaken kon worden uitgeoefend — Raffles was niet aan een plaats gebonden, indien hij zich slechts in Indië bevond, in het raderwerk, waarvan hij de verschillende deelen kende en beheerschte. Voordat nog een jaar sinds zijn terugkeer was verloopen, schonk hij de Indische wereld het eenigszins twijfelachtig nut van een vrijhaven te Singapore

Beide personen echter, zoowel Raffles als de leider van den Javaanschen oorlog, waren als de meesten van hen, die daden deden, het uitvloeisel van den geest, die hun omgeving bezielde, het laatste toevoegsel aan de gedachten, die langzamerhand waren gerijpt, de voltooing van wat voorbereid was, d. i de daad. Daarom vonden zij steun bij hun omgeving en was het ageeren tegen den persoon, het ageeren tegen een samenhangende macht; een macht echter, die saamgehouden werd door die hoofdpersonen en met hun verdwijnen verbrokkelde. Bleek dit vooral bij het ageeren — met de wapenen in de hand — tegen den Javaanschen vorst, tegen Raffles was een openlijke strijd onmogelijk en kon men slechts optreden — hetzij op dezelfde wijze als hij optrad tegenover de Nederlanders — hetzij door het aanteekenen van protest. Men volgde het laatste; doch Raffles' denkbeelden behielden de overhand.

Juist hierom is het kennen van het karakter van den agitator uit Bengkoelen, van zijn denkbeelden, van zijn oogmerken van

zooveel belang. Wij leeren er zijn tijd uit kennen, de verklaring der handelingen van de zijde der Engelschen.

Het denkbeeld dat bij de teruggave van Malakka de Nederlanders weder beide zeestraten, die toegang gaven tot den Indischen archipel en de Chineesche Zee, in handen zouden hebben en daardoor in staat zouden zijn hun monopolie van vroeger jaren weder te herstellen, boezemde den Engelschen vrees in, een vrees waaraan zij uiting gaven reeds voordat Raffles den Gouverneur-Generaal Hastings tot zijn plannen in de straat van Malakka had overgehaald. Reeds den 17en October 1818 bericht President in Rade van Prince of Wales' Island den Gouverneur-Generaal, dat met het oog op de zending van van Braam naar de Straits, door hem een gezantschap is gezonden naar de hoven van Perak en Salangor en Kolonel Farquhar was aangewezen de Engelsche belangen te behartigen op Borneo, te Riouw en in Siak — „for fear that the Dutch might re-establish their monopoly of former years." [1]

De uitslag dier zendingen is bekend. Tractaten, gesloten met de inlandsche vorsten, met het doel „that the English might not be excluded," ademden een zeer exclusieven geest tegenover andere Europeesche natiën.

Kort daarna verschijnt Raffles ten tooneele. Hoewel de handelingen van de bestuurders van Prince of Wales' Island volkomen in zijn kader pasten en oogenschijnlijk weinig meer voor Raffles te doen overbleef, zien wij toch bijna onmiddellijk onaangenaamheden ontstaan tusschen hem en den President van gemelde faktorij, kolonel Bannerman. Het verloop dier onaangenaamheden werpt m. i. een bijzonder licht op de vestiging der Engelschen te Singapore.

De heer van Deventer [2] verwerpt ten eenenmale het denkbeeld, dat Raffles Singapore op het oog heeft gehad, voordat hij er toevalligerwijze landde. Moge de „Memoir" geen absolute waarheid bevatten, het is eveneens twijfelachtig of deze absolute ontkenning geheel juist is. De woorden van Raffles' brief aan Marsden, dd. 12 December 1818 [3] pleiten hier reeds tegen.

---

[1] Bengal Political Consultations dd. 20 Maart 1819, n°. 109, Range CXXI, Vol. 45. Cf. Bengal Foreign Consultations dd. 3 September 1819, n°. 1, Range CLXVI, Vol. 65. (Brief van Col. Farquhar aan de heeren Wolterbeek en Timmerman Thijssen.)

[2] „Het Nederlandsch gezag over Java en onderhoorigheden," I. Inleiding.

[3] „Memoir," bl. 374.

De oorzaak van de ongunstige verstandhouding tusschen Raffles en Bannerman was deels persoonlijk, deels principieel. Bannerman zag in Raffles' opdracht een miskenning van zijn gezag. De Straits behoorde tot het gebied van Poeloe Penang — waarom diende Bengkoelen zich te moeien in de zaak der zendingen langs de kusten van Sumatra en het schiereiland van Malakka?

Doch ook was Bannerman niet bekend met de geheime instructie aan Raffles medegegeven. Dit was niet zonder opzet gedaan. De President van Prince of Wales' Island was geenszins overtuigd van de noodzakelijkheid eener tweede nederzetting in de straat van Malakka, wenschte daarentegen zijn eiland als den sleutel voor die straat beschouwd te zien en wenschte, door overeenkomsten met de inlandsche vorsten in de nabuurschap, Poeloe Penang te verheffen tot het voornaamste en beheerschende punt dier streken.

Vandaar diens groote tegenkanting tegen de vestiging te Singapore Was Bannerman niet op een voor de Nederlanders ontijdig oogenblik gestorven, misschien waren alsdan de onderhandelingen te Londen gunstiger afgeloopen voor de Nederlandsche regeering. Met zijn dood viel de handhaver van het door hem ingenomen standpunt, de verdediger van zijn opvatting in het principieel verschil met Raffles en had deze alle vrijheid, den nadruk te leggen op hun persoonlijk ongenoegen. [1]

De loop dezer onderhandelingen en verschillende opvattingen blijkt ten duidelijkste uit de stukken uit het archief van Prince of Wales' Island, alsmede uit de gevoerde briefwisseling met den Gouverneur Generaal van Bengalen. [2]

Bannerman's standpunt blijkt o. a. uit de instructies medegegeven aan Mr Cracroft op zijn zending naar Salangor (gedateerd 20 Maart 1819) tot verkrijging van het eiland Pankore, waarbij hem wordt bevolen zich op de hoogte te stellen van het recht van den regeerenden vorst op het eiland, "that the Netherlands Government could not raise an equitable claim to it afterwards." [3]

Een eigenaardig licht werpen deze onderhandelingen ook op de vraag, in hoeverre Raffles' gewapende macht gerechtvaardigd was

---

[1] Cf. Bengal Political Consultations dd. 8 Januari 1820, n°. 30, Range CXXII, Vol. 4.

[2] De desbetreffende stukken uit de „Straits Settlements Records" behooren voor een gedeelte tot die vóór 1820 en zijn zoover nog niet in lijst gebracht.

[3] Cf. Bengal Political Consultations dd. 7 Augustus 1819, n°. 16—17, Range CXXI, Vol. 60 en dd. 1 Januari 1820, n°. 18—20, Range CXXII, Vol. 3.

ter etablisseering van een gewoon handelscentrum te Singapore. Baron van der Capellen heeft Raffles verweten, dat, getuige die groote uitrusting, Raffles overtuigd moest zijn, dat wat hij ging doen rechtstreeks tegen verkregen rechten van de Nederlandsche regeering indruischte. Raffles heeft dit in zijn brieven tegengesproken. Doch juist die uitrusting vormde een der geschilpunten tusschen den president van Fort Cornwallis en den alleenheerscher van Bengkoelen. Bannerman stelde den laatstgenoemde een goed uitgeruste, gewapende macht ter beschikking voor zijn zending naar Atjeh. Zij werd door Raffles geweigerd op grond, dat het hem niet passend voorkwam "for a great power to come and treat "with an independent prince, when accompanied by a large force" (18 Februari 1819). [1] De troepen voor Singapore's bezetting waren inmiddels uit Bengkoelen aangekomen en een tweede zending volgde in Maart d. a. v.

Het protest van Nederlandsche zijde tegen de vestiging der Engelschen te Singapore bleef niet uit; en is het Koloniaal Archief in den Haag in het bezit van van der Capellen's lijvigen brief met bijlagen waarin hij zijne meeningen bloot legt omtrent de onrechtmatigheid dier daad, het Engelsche archief stelt ons in staat ook de "andere zijde" te hooren in een even omvangrijk schrijven met bijlagen van den Gouvernor-General uit Bengalen aan de Court of Directors te Londen (1 Maart 1821. Cf. ook die dd. 17 Juni 1820).

Raffles liet geen gras groeien over zijn stichting ten Zuiden van Malakka. Een overzicht van zijn pogingen om die stad tot bloei te brengen en zijn nauwkeurig nagaan van haar omgeving, levert zijn brief aan den G. G. in Rade dd. 22 Juni 1819. [1]

Het was Raffles echter niet slechts te doen om de toegangen tot den Indischen archipel aan de uitsluitende zorg der Nederlanders te onttrekken. Te Bengkoelen teruggekeerd — waar, volgens zijn eigen schrijven, weinig voor hem te doen viel, althans veel te weinig om zijn geest voldoende bezig te houden — had hij weder een nieuw plan overdacht. Padang was zeer tegen zijn zin aan de Hollanders afgestaan, doch evenals hij Malakka tot een "lastpost" voor de Nederlandsche natie had gereduceerd, zou dit kunnen geschieden met die voornaamste handelsplaats op Sumatra's Westkust. Door de onderhandelingen met den Sultan van Atjeh waren de Engelsche belangen voldoende gehandhaafd in het Noorden

[1] Cf. Bengal Political Consultations dd. 31 Juli 1819, n°. 4, Range CXXI Vol. 59.

van het eiland; Zuidelijker vormden de posten te Natal en Bengkoelen steunpunten voor directen Engelschen invloed. Konden slechts die verschillende punten gebracht worden onder één bestuur met een vereenigingspunt, vanwaar de geheele kust door de Britsche vloot kon worden bestreken, dan zou het behoud van Padang door de Nederlanders zeker den Engelschen weinig tot last zijn. Voor dat vereenigingspunt koos hij Poeloe Nias. »When »it is..... considered, that it was the principal resort of the »enemy's cruizers for refreshment and refitment, and whence they »commanded the whole coast of Sumatra during many periods of »the late war; our undisputed supremacy of the Island is perhaps »no less important in a political point of view, particularly as »it may be considered to complete our command of the Coast from »Acheen to Nattal.« (Raffles aan G. G. in Rade, 25 Januari 1821). [1]

Het feit van de bezitneming van Poeloe Nias is bekend uit Raffles' Memoir [2], hoewel daar niet de geheele brief wordt weergegeven, waaraan het bovenstaande is ontleend. Zijn weduwe deelt echter niet het antwoord mede van G. G. in Rade aan den gebieder van Bengkoelen, die vergat, dat in een administratie bevelen moeten afgewacht worden van hooger geplaatsten voordat een ondergeschikte kan overgaan tot het verwezenlijken van zijn denkbeelden. Dat antwoord liet niet lang op zich wachten. Per omgaande liet de Governor General hem weten, dat de bezitneming van Poeloe Nias »had met with the disapproval of Government,« dat er geen noodzaak bestond voor zulk een daad, en dat door Raffles voortaan verlof moest worden gevraagd van Bengalen, eer hij overging tot het vormen van nieuwe »settlements.« De Engelsche vlag moest terstond van het eiland worden verwijderd. [3]

Een groote teleurstelling voor Raffles, die thans zoo op zijn hoede was geweest en zijn gemachtigden streng op het hart had gedrukt »to ascertain to whom the actual sovereignty of the Island »virtually belonged« en die zich waarschijnlijk reeds verheugd gevoeld had over het antwoord der inwoners, eenige maanden vroeger gegeven aan Nederlandsche gezanten, die met soortgelijk doel op Nias kwamen: »we are the Company's« (d. i. de En-

[1] Cf. Bengal Public Consultations, dd. 15 Juni 1821, n°. 3—15, Range X, Vol. 29.

[2] bl. 475 en vgl.

[3] Cf Bengal Public Consultations dd. 15 Juni 1821, n° 16. Range X, Vol 29. In de „Memoir" bl. 490, is slechts het gevoelen medegedeeld van de „Court of Directors" in London.

gelsche Compagnie) "men, and can make no agreement with "foreigners".

Was Padang den Britschen Luitenant-Gouverneur een doorn in het oog, niet minder hinderde hem de verpichte niet-inmenging in de zaken van de Nederlandsche regeering elders op Sumatra; en dat ondanks aanvragen om hulp van de inlanders zelf tegen de "arbitrary and relentless conduct of the Dutch". (Cf. de brieven uit Palembang aan Raffles) [1].

Ondanks deze redenen voor eene gespannen verstandhouding was toch samenwerking tusschen Engelsche en Nederlandsche autoriteiten hoogst wenschelijk.

Het zoutgebrek op Java in 1820 was oorzaak, dat het Nederlandsch-Indisch Bestuur zich o. a. wendde tot de Britsch-Indische regeering te Calcutta voor het laten opkoopen en overzenden van dit belangrijk artikel naar de Nederlandsche koloniën. Om de zaak te bespoedigen wordt ijlings een depêche gereed gemaakt te Batavia en wordt een Engelsch koopman te dier plaatse verzocht om zijn hulp te verleenen, ten einde het schip de "Ann," dat eenige dagen te voren van Batavia was vertrokken naar Calcutta, op te houden — te Bengkoelen, ten einde die depêche aan haar adres over te brengen. De bewuste koopman was natuurlijk de tusschenpersoon voor een verzoek, dat men in Batavia minder gaarne rechtstreeks tot Raffles richtte.

De uiting van den indruk, dien dit verzoek maakte, klinkt dan ook eenigszins ironisch. "I feel," zoo schrijft "merchant Skelton" aan Raffles (26 Augustus 1820) "that they" (i. e. the Dutch Government) "have hardly a right to make such a request of you — "and no business to make it through me." En toch — "I hope "you will, if it should be necessary, exert your authority for "their interest on this occasion — as I am afraid it is a matter "of the most serious consequence to the Island."

Raffles gaf aan dit laatste verzoek gereede gehoor. [2]

Ook het gouvernement in Bengalen was welwillend genoeg terstond een voldoenden voorraad zout beschikbaar te stellen ten uitvoer. De Nederlandsche factor te Chinsura meende echter dit aanbod te moeten afslaan omdat de prijs, dien men vroeg, dien

[1] Bengal Political Consultations dd. 1 Januari 1820, n° 25—26. Range CXXII, Vol 3.

[2] Bengal Politieal Consultations, dd. 14 October 1820, n° 26—27, Range CXXII, Vol. 33. en Bengal Foreign Consultations, dd. 24 November 1820, n° 5—6, Range CLXVI, Vol. 57.

in zijn mandaat genoemd overtrof. Hij gaf den voorkeur private kooplieden bij advertentie uit te noodigen om hoeveelheden zout naar Batavia te exporteeren. [1]

De hulp uit Britsch-Indië schijnt zeer veel tot opheffing van het zoutgebrek op Java te hebben bijgedragen; dus althans Gouverneur-Generaal van der Capellen in zijn schrijven van 7 September 1821 aan den Britschen landvoogd. [2]

Een andermaal was het, dat een gemeenschappelijke vijand te bestrijden viel op Sumatra, nl. de Padris. Over samenwerking werd een oogenblik gedacht, doch het (tijdelijk) einde van den oorlog en de overdracht van Natal hadden plaats, voordat deze denkbeelden werden verwezenlijkt.

De oorlog met de Padris is ook uit de Nederlandsche documenten bekend, doch de groote verzameling brieven van den Engelschen commandant, Mr. Prince, over zijn hachelijke positie, zijn weinig vastberaden optreden, zijn klachten over te geringe toezending van hulptroepen, zijn ingekankerde haat tegen het Nederlandsch gezag, die hem — zoodra hij uit zijn netelige positie was verlost - deed overslaan tot een houding, die den insolenten geest kenmerkt, zoodra hij zich, buiten gevaar, gerugsteund voelt door een machtig gouvernement — deze brieven kunnen niet alleen door hun tegenstelling een juist oordeel doen vellen over het optreden der Nederlanders tegen denzelfden vijand, doch tevens een zijlicht werpen op het karakter van een man als Raffles en op de mate van zijn invloed op, en van zijn verantwoordelijkheid voor de daden zijner ondergeschikten.

Van eenigszins gelijksoortige strekking is de briefwisseling van kolonel Farquhar met Raffles, omtrent de overdracht van zijn bestuur over Singapore aan zijn tijdelijken opvolger Mr. Hull, in verband met het brengen van Singapore onder het rechtstreeksch bestuur van Fort William (1823).

Een der meest karakteristieke punten dezer periode vormt het optreden der Engelschen tegenover de inlandsche vorsten, speciaal in die streken, waar volgens het verdrag van 1824 de Nederlandsche invloed alleen zou mogen gelden. De beloften der Engel-

[1] Bengal Foreign Consultations dd. 1 December 1820, n° 1—3 en dd. 22 December 1820, n° 1, Range CLXVI, Vol. 57.

[2] Bengal Foreign Consultations dd. 23 November 1821, n° 1 Range CLXVI, Vol. 58.

sehen, vóór 1824 aan inlandsche vorsten in de nabijheid van de straat van Malakka gegeven ter verkrijging van een monopolie, „to turn out the Dutch," waren vele geweest, meer dan zij later konden en wilden nakomen, toen ieders verhoudingen waren geregeld. Er ligt een eigenaardig verschil in toon en houding tegenover deze inlandsche staatjes in de briefwisseling van 1819—1820 en die omstreeks en na 1825.

Raffles zag reeds spoedig in, dat hier voorzichtig optreden de hoofdzaak was, wilde men zich geen last van de „native Princes" op den hals halen. Raffles zag hierin vooruit en zijn voorzichtigheid tegenover de inlandsche vorsten op het schiereiland van Malakka, toen eenmaal Singapore was gesticht, staat in eigenaardig verband met zijn latere pogingen tot het verkrijgen van Engelsche alleenheerschappij op de Westkust van Sumatra. Voor de uitnoodiging van den „Prince of Singapore" om die plaats te komen bezoeken, bedankt hij. De uitnoodiging was hem toegezonden door den Engelschen Resident. Raffles antwoordt dezen laatste: „The „peculiar political circumstances in which the settlement is at „present placed in regard to the Dutch authorities, render the „most extreme caution necessary in our communications with the „surrounding countries, ant it is prudent to avoid in adopting „any measures which may create a greater degree of confidence „in the permanence of the Establishment than those circumstances „warrant" (16 Augustus 1820). [1]

Die voorzichtigheid bleek niet misplaatst. Als op het einde van 1823 door het Nederlandsch gezag te Malakka een nieuwe vorst op den troon van Johor wordt geplaatst, schrijft Resident Crawfurd uit Singapore: „The native Chiefs in connection with us „have upon this occasion come forward to claim our active assi„stance on the faith of promises alleged to have been made to „them. I have declined on the part of Government to interfere „in this transaction in any respect whatever, and recommended „to the parties to rest satisfied in the meantime with the ample „allowances which they derive from the bounty of the British „Government." (18 November 1823). [2]

Met het verdwijnen van Sir Thomas Stamford Raffles van het

---

[1] Cf. Bengal Political Consultations dd. 14 October 1820, n°. 17, Range CXXII, Vol. 33.

[2] Cf. Bengal Political Consultations dd. 12 Maart 1824, n°. 5, Range CXXIII, Vol. 60.

Nederlansch-Indisch tooneel en de regeling der wederzijdsche verhoudingen in 1824, worden de Engelsche archiefstukken minder "interessant" voor den Nederlandschen geschiedvorscher en de lijsten van de laatste jaren dezer periode nemen dan ook aanmerkelijk in omvang af Het "Secret Department" levert na 1825 in zijn Consultations zelfs geen enkel vermeldenswaardig feit meer op.

Voornamelijk trekken thans de aandacht de regelingen voor het overdragen van het geruilde grondgebied.

De Nederlanders hebben al hun macht te zamen getrokken op Java, in den zwaren strijd tegen den grooten opstandeling uit Djocjokarta met zijn aanhang; en uit de Engelsche documenten klinken ons slechts flauwe klanken tegen, korte echo's van de krijgskreten in Java's bergen, navertellingen van "van-hoorenzeggens" uit brieven van particulieren in de hoofdstad, die zich beklagen over hun eigen hard lot, omdat zij moeten schutteren op moerassige plaatsen, en die van een audientie bij den Gouverneur-Generaal gebruik maken "to give him a hint or two before "his departure ..... (drawing) ..... a picture of the facilities & "advantages of your free port" (Singapore) "contrasted with the "obstacles and tribulations of Batavia." [1]

Een enkele maal slechts is er een vermeend conflict tusschen Nederlandsche en Engelsche belangen, wanneer Majoor Elout zich mengt in de geschillen op de Karimon-eilanden (1827—1828) en John Prince, dezelfde, die indertijd commandant was van Natal en dan het Britsch gezag vertegenwoordigt te Singapore, meent, dat deze tusschenkomst niet gerechtvaardigd wordt door het tractaat van 1824. Doch de desbetreffende stukken bevinden zich, op een enkele uitzondering na, eveneens op het Koloniaal Archief in den Haag; en de geschiedenis, die zij bevatten, vond een plaats in de Bijdragen van het Bataviaasch Genootschap. Een volledige inhoudsopgave is echter in de lijsten opgenomen.

* * *

Het is natuurlijk, dat de in de gemaakte lijsten vermelde documenten over meer onderwerpen handelen dan in dit korte overzicht

---

[1] Bengal Political Consultations dd. 17 Februari 1826, n° 4, Range CXXIV, Vol. 38. Naief voegt de auteur van dien „hint" er aan toe: „it staggered and I „think rather displeased him."

zijn opgenomen. Het handelsvraagstuk dier dagen, de invoerrechten, die te Batavia werden geheven, het verklaren van Riouw tot een vrijhaven, de uitvoering van het tractaat van 1824 en dientengevolge de overdracht der verschillende wederzijdsche bezittingen in den Indischen archipel zoowel als op het vasteland van Indië, personalia, de mislukte leening der Nederlandsch-Indische regeering te Calcutta, de regeling der pensioenbetalingen te Malakka (na de overdracht) en de desbetreffende zending van Mr. Ibbetson naar Batavia, de smokkelhandel en de zeeroof in de straat van Malakka — omtrent al deze onderwerpen zijn de betreffende stukken in de lijsten vermeld.

In hoeverre die stukken van belang zijn voor den geschiedschrijver der Nederlandsch-Indische geschiedenis dient, mijns inziens, door dien geschiedschrijver zelf te worden beoordeeld.

Men kan moeilijk verwachten, dat ons uit archieven in den vreemde feiten zullen bekend worden — vooral waar het de geschiedenis geldt van den jongsten tijd — die niet in onze eigen archieven vermelding vonden. Doch met dat doel werd door Uw College ook niet tot het onderzoek van de archiefstukken in het India Office te Londen besloten.

Met een feitengeschiedenis hebben de historici van den laatsten tijd gebroken. Zal de geschiedenis voor het thans levende geslacht eenig voordeel opleveren, dan dient men zoo nauwkeurig mogelijk te weten: waarom de geschiedenis van ons volk, zoowel in Europa als in den vreemde, zóó werd opgebouwd en niet anders. Niet het enkele feit, dat een botsing plaats had tusschen twee nationaliteiten is op zichzelf belangrijk, doch het antwoord op de vraag, waarom die botsing op dat oogenblik plaats vond en aldus verliep.

En evenzeer als tot het juist verstaan daarvan de beweegredenen dienen gekend te worden van onze eigen landgenooten, bestaat thans het streven om ook de beweegredenen, de omstandigheden te kennen; die de tweede partij — de vreemdelingen — aldus deed handelen en niet anders. Het „audi et alteram partem" kan eerst ten volle worden doorgevoerd, wanneer uit de stukken zelf, die de handelingen beschrijven ten tijde, dat zij plaats grepen, de juiste beweegredenen zijn geput voor onze tegenpartij.

Dit denkbeeld heeft voorgezeten bij het behandelen van de stof, die thans gedeeltelijk in uw lijsten ligt opgesloten. Mogen deze oogenschijnlijk meer bevatten dan voor uw doel dadelijk noodig is, zoo diene men niet te vergeten, dat een inhoudsopgave aller-

eerst volledig moet zijn; dat het verder hier niet het doel was, de geschiedenis te beschouwen van een of ander standpunt, doch om zooveel mogelijk al de bouwstoffen aan te wijzen, die voor elken onderzoeker der Nederlandsch-Indische historie van belang kunnen zijn. Aan den geschiedvorscher blijve het overgelaten uit deze verzameling een keus te doen van hetgeen hij van zijn gading acht.

Wat de voor U reeds vervaardigde copieën betreft, hierbij is zooveel mogelijk slechts het oog gehouden op hetgeen aan de Nederlandsche verzamelingen van Indische documenten mocht ontbreken of onvoldoende aanwezig zijn. Door het niet bestaan eener juiste opgave van de stukken over 1813—1830 in Nederland aanwezig, is slechts gecopieerd wat, uit welk oogpunt ook beschouwd, voor de Nederlandsch-Indische geschiedenis van belang is en, naar alle waarschijnlijkheid, kan geacht worden hier te lande niet aanwezig te zijn.

Het allereerst kwamen hiervoor in aanmerking de brieven gewisseld tusschen de Engelsch-Indische kantoren onderling en tusschen hen en het moederland. Een groot gedeelte dier verzameling zal, met behulp van de Engelsche regeering, worden openbaar gemaakt door de pers. Onder leiding van den heer F. C. Danvers zullen de documenten uit de 17e eeuw worden gepubliceerd [1], nl. al die, welke behooren tot de oorspronkelijke twee, "East India Companies" vóór hun ineensmelting in 1708.

Daardoor blijft wel is waar het meest uitgebreide gedeelte voor uw college ten onderzoek over — de vroegste "Consultations" toch dateeren van 1702 —, die openbaarmaking bespaart aan den anderen kant het onderzoeken en in lijst brengen van een geheele eeuw.

De groote kosten aan de uitgaaf verbonden, de lange tijd, die er mede gemoeid is en het, vermoedelijk, weinig pecuniaire voordeel voor de uitgevers doen niet verwachten, dat de publicatie der achttiende eeuwsche stukken spoedig die der daaraan voorafgaande eeuw zal volgen. En zoolang dat niet geschiedt blijft uw onderzoek zijn volle waarde behouden.

Moge ik hiermee erin geslaagd zijn U een denkbeeld te geven van de belangrijkste historische stof, die zich ook voor de Neder-

[1] Het eerste deel dier publicaties verscheen reeds in 1896. Zie bl. 192, noot.

landsch-Indische geschiedenis in het Engelsch-Indische Achief bevindt, en mogen mijn pogingen om die stof voor den historicus gemakkelijk toegankelijk te maken uw goedkeuring wegdragen. De welwillendheid en het vertrouwen, waarvan Uw college mij zoo herhaald blijken gaf, zouden schaars belooning vinden, indien het onderzoek, door U op touw gezet, mocht blijken niet aan het door U gestelde doel te beantwoorden.

Met de meeste hoogachting teeken ik mij

Uw Dw. Dienaar

W. Roosegaarde Bisschop.

Arnhem, December 1896.

DE ZENDINGEN VAN IBBETSON EN ANDERSON NAAR SUMATRA'S OOSTKUST IN 1820 EN 1823

DOOR

P. H. VAN DER KEMP.

In de »Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen«, deel XXXV (1870) werd opgenomen eene beschrijving van E. Netscher over »De Nederlanders in Djohor en Siak 1602 tot 1865«. Het 8e hoofdstuk hiervan heeft tot onderwerp Siak: 1811—1829 en daarin wordt van de in hoofde dezes vermelde zendingen melding gemaakt. Netscher's mededeelingen nu hierover kunnen eenigszins aangevuld worden, door enkele stukken, die Mr. Roosegaarde Bisschop uit het archief van het India Office te Londen deed overschrijven (verg. hierover bl. 558—559 dezer Bijdragen, 6e Volgr. 2e Deel 1896). De bladzijden, die ik zal aanhalen, hebben, indien geen andere aanwijzing is gegeven, op Netscher's boek betrekking.

In het begin van deze eeuw hadden de Engelschen hunne bijzondere aandacht op de landen van Sumatra aan straat Malakka gevestigd. De snel toenemende handel van Poeloe Pinang bracht de bewoners van die landen in nauwere aanraking met de Engelsche handelaars en bestuurders: verscheidene zendingen van Engelsche zijde moesten er toe leiden om de gemeenschap uit te breiden en den handel van Sumatra naar Poeloe Pinang te ontwikkelen. Het bleef daar echter niet bij. Toen het bekend werd, dat, krachtens het Londensch tractaat van 13 Augustus 1814 [1] Malakka aan Nederland zou worden terug gegeven, zagen de Engelschen uit naar een nieuw punt, waardoor zij zich van den handel in straat Malakka konden verzekeren. Dientengevolge werd de majoor

[1] Netscher beging natuurlijk eene vergissing, waar hij op bl. 148—149 deed drukken „krachtens het Weener Congres."

der ingenieurs William Farquhar naar Sumatra's Oostkust gezonden en sloot hij te Boekit Batoe dd. 31 Augustus 1818 met den Sultan van Siak eene handelsovereenkomst (bl. 148—149).

Het Gouvernement te Calcutta scheen, evenals dat van Poeloe Pinang, zeer met dezen stap ingenomen te zijn en gaf zelfs machtiging om een Britsch etablissement te Siak op te richten, indien het Gouvernement van Poeloe Pinang het raadzaam mocht achten. Dit bestuur oordeelde het echter beter om er eerst naar te streven van de Oostkust meer kennis te verkrijgen. Vandaar de zending van den heer R. Ibbetson, een der ambtenaren van de O. I. Compagnie te Poeloe Pinang; zijne instructie van 18 Mei 1820 was ook geheel van commercieelen aard. De luitenant S. C. Crooke werd hem toegevoegd, voornamelijk voor typographische en hydrographische opnemingen. De zending liep echter ongelukkig af. Men kwam dd. 25 Juni 1820 in eene monding van de rivier van Djambi, maar kon niet tot de stad van dien naam komen. Ibbetson werd ziek en moest naar Singapore om geneeskundige hulp. Van daar zeilde men naar de rivier van Siak, maar Ibbetson was te ongesteld om dat rijk te bezoeken. Assahan werd voor één dag, Deli voor twee dagen aangedaan, en den 4[n] September 1820 kwam de commissie te Poeloe Pinang terug (bl. 151—152).

Doch ofschoon inderdaad Ibbetson's zending uitsluitend van commercieelen aard was geweest, ontlokte zij aan het bestuur der Oost-Indische Compagnie te Londen afkeurende opmerkingen, die bij schrijven dd. 23 April 1823 (dus ruim 2 jaar na Ibbetson's tocht) den Gouverneur van Pinang, Phillips, onder de aandacht werden gebracht, en die hij ontving in den aanvang van November d. a. v. Bij nota dd. 7 November 1823 teekende Phillips hierop echter het volgende aan:

The Honourable Court seems to have misconceived the objects of Mr. Ibbetson's mission to the Eastcoast of Sumatra, by the strong terms in which they enjoin us scrupulously to abstain from forming any new engagements with the native states, and from any proceeding likely to affect our political relations with the Dutch in these seas. That mission had no political object whatever, from all points bordering or likely to border on which, Mr. Ibbetson was most earnestly and decidedly instructed to abstain. His mission was purely commercial and such as the Honourable Court in para 44 of their general letter of the 18th. April 1805 authorized and called upon this Government to depart.

It is pleasing to observe, and must be satisfactory to Mr. Ibbetson and Captain Crooke to know that the Honourable Court concur in the commendations bestowed by us on their conduct during the mission, and declare their reports to be creditable to their talents and industry, and to contain interesting information. These reports however were such only as the unfortunate illnes of Mr. Ibbetson enabled them to prepare, but I trust that when the Honorable Court shall be possessed of the result of Mr. Anderson's more successful and more happy labours, they will admit that there were objects in the Eastcoast of Sumatra for accomplishing, which this Government was fully justified in deputing missions to that quarter.

Wij worden hieronder met de zending van Anderson uitvoerig bekend. Middelerwijl had reeds in 1822 een Engelsche kruiser de gansche kust van Sumatra langs straat Malakka hydrographisch opgenomen (bl. 152).

In dat zelfde jaar vernam onze Gouverneur van Malakka, dat de Luitenant-Gouverneur van Benkoelen, Rafles, die zich toen te Singapore bevond, voornemens was zich naar Siak te begeven, om aldaar eene Engelsche bezetting te leggen. Terecht bevreesd, dat dit zeer tot nadeel zou strekken van den ontluikenden handel van Malakka, trachtte onze Gouverneur zijn mededinger voor te zijn, en hij twijfelde te minder aan den goeden uitslag, omdat in het vorige jaar de Sultan van Siak herhaaldelijk bij hem aanzoek had gedaan om de oude betrekkingen tusschen Siak en Malakka te vernieuwen. De Gouverneur stelde in commissie tot de behandeling van deze zaak den kapitein-luitenant ter zee D. Buijs, commandant van Zr. Ms. Irene [1], aan wien hij als Secretaris toevoegde den hoofdcommies van het Gouvernement van Malakka E. Van Angelbeek. Deze slaagde er in dd. 16 December 1822 het vroegere tractaat van 1761 te vernieuwen. De Sultan gaf een brief en geschenken aan den Gouverneur van Malakka mede en de Irene kwam den 19[n] December aldaar ter reede terug (bl. 152—155).

Intusschen had ook het bestuur van Poeloe Pinang besloten de zending van Ibbetson naar de Oostkust van Sumatra te hervatten, zoowel omdat men van die eerste, hoewel niet geheel volbrachte, reis reeds goede uitwerkselen voor den handel van Poeloe Pinang

---

[1] Netscher schrijft op bl. 153, 155 en 158 noot [1]) steeds Sirene. Op gezag van J. J. Backer Dirks' „Nederlandsche Zeemacht" (1891) dl. II bl. 503, 505, 507 houd ik dit ook voor eene vergissing.

meende te bespeuren, als omdat men vernomen had, dat het Nederlandsch Bestuur van Malakka zich met Siak had in aanraking gesteld en men er zeer bevreesd voor was, dat daardoor de handel geheel naar Malakka zou worden verplaatst. Men koos voor deze zending weder een der ambtenaren van het etablissement, John Anderson, een man van veel zaakkennis en goed op de hoogte van de Maleische taal, zeden en gebruiken (bl. 157). De geloofsbrief, dien hij op zijn zending medekreeg, luidde:

To all to whom these presents shall come.
Greeting,
Be it known that I the Honourable William Edward Phillips, Governor of Pulo Penang and its dependencies, have nominated and appointed Mr. John Anderson, a civil servant of the Honourable East India Company of England and by these presents, do nominate and appoint the said Mr. John Anderson my Agent and deputed him to visit such ports and places on the East coast of Sumatra and other countries to the Eastward as are on communication and friendly terms with the Government of Pulo Penang and I hereby request that all Rajahs and Chiefs of the several ports or places, he may visit during his mission, will receive the said Mr. John Anderson as Agent of the Honourable Company with kindness and hospitality and that they will communicate with him freely and confidentially on all matters relating to trade and commerce, which it is my desire to promote and encourage to the mutual advantage and benefit of these countries and Pulo Penang.
Given at Pulo Penang this 4th day of January 1823, corresponding with the 22nd Rabiulakir 1238 under my hand and seal as Governor of Pulo Penang and its dependencies.

Tegelijkertijd werden voor de verschillende vorsten en hoofden op Sumatra's Oostkust brieven geschreven, gedagteekend 6 Januari 1823 en gericht aan de vorsten van Langkat, Siak, Salengore en Deli, zoomede aan de hoofden van Batoebara, Assahan, Serdang, enz. Alle deze door den heer Bisschop overgelegde brieven komen met ondergeschikte wijzigingen op hetzelfde neder, zoodat volstaan kan worden met de mededeeling van het volgend schrijven:

THE RAJAH OF SIACK

After compliments.

It is some time since I last addressed my friend, but he may be assured that those friendly feelings and that amicable relation, which is founded upon our long acquaintance and the intimate connection

between Siack and Pulo Penang, for a long series of years, still remain unaltered and unchanged. The last ambassador whom I deputed to wait upon my friend, about 3 years ago, was forced by indisposition to return without accomplishing the objects of his mission. As some time has elapsed therefore since a direct communication took place between us (although the trading vessels of my friend's country have continued to resort to this place) I am desirous of manifesting to my friend the continuance of my friendly disposition towards him and being desirous to improve and extend the commerce between the two countries, I have deputed a confidential Agent, Mr. John Anderson, one of the Honourable Company's servants on this etablishment to wait upon my friend, not only for the purpose of giving additional assurances of my sincere disposition to promote the welfare of Siack, but also to give my friend some beneficial information respecting the trade and useful manufactures which are imported into this place from Europe and other places, which my friend may perhaps be disposed to introduce a greater demand for in his dominions. The valuable produce of my friend's country always finds a profitable and ready sale here, while every proper accommodation is given to the traders who visit this port, and which it is my particular injunctions to the several officers of my Government to continue. It will be gratifying to me to see the vessels from Siack resort to Pulo Penang in encreased numbers, and it cannot fail to be extremely beneficial to my friend's country and to the prosperity and welfare of its inhabitants. Mr. Anderson will communicate fully with my friend. Mr. Anderson will deliver some small presents as a mark of good will.

Doch zoo de vroegere zendingen van Poeloe Pinang inderdaad slechts van commercieelen aard geweest waren, Anderson's missie had ook staatkundige bedoelingen, al stond dit niet in de brieven van Pinangs Gouverneur. Onder den schijn van eene loutere handelszending te volbrengen, moest Anderson blijkens eene „Memorie tot naricht van den heer Anderson" dd. 1 Januari 1823 door den Gouverneur verstrekt (bl. 157), het noodige trachten te doen om ons uit Sumatra's Oostkust, en speciaal uit Siak, te weren.

Na een aantal plaatsen, van kaap Temiang af, bezocht te hebben, kwam Anderson op 21 Maart 1823 voor de hoofdstad Siak ten anker en keerde hij den 26^{n} d. a. v. naar Poeloe Pinang terug. Hij had geen tractaat gesloten met den Sultan van Siak, door wien geweigerd was hem het verdrag met de Nederlanders aangegaan, te laten zien, maar Anderson was de overbrenger van twee brieven van dien vorst aan den Gouverneur van Poeloe Pinang. In den eersten, gedagteekend 11 Redjab 1238 (24 Maart

1823), zegt de Sultan bevreesd te zijn voor een aanval van de Hollanders en zijn steun te zoeken bij de Engelschen In den tweeden van den volgenden dag betoogt hij zijne ingenomenheid met Anderson's komst; verder deelt hij mede van, in overeenstemming met zijne vier soekoe-hoofden, niet slechts het hiervoren bl. 211 vermelde tractaat van Farquhar bevestigd te hebben, doch tevens zich tot acht door den heer Netscher vermelde punten te verbinden (bl. 159), die de verlevendiging van den handel met Pinang ten oogmerk hadden, terwijl de Koning en zijne hoofden tevens op zich namen „den Hollanders noch eenige andere natie eene vestiging" te verleenen, „noch hun toestaan hunne vlag te hijschen of te wonen te Siak of op eenige plaats onder het beheer daarvan." Dit werd bepaald, niettegenstaande art. 9 van het op bl. 212 vermeld tractaat van Siak met de Nederlanders aldus luidde: „De Sultan zal niet toestaan, dat andere natiën zich in Siak vestigen. Hij zal de vrienden en de vijanden van het Nederlandsch Gouvernement als de zijnen beschouwen, en zijne vrienden en vijanden zullen door het Gouvernement mede als de zijnen worden aangemerkt. Ingeval van oorlog zullen partijen elkander helpen, zooveel in hun vermogen en hunne macht is en voor zoover hunne belangen dit medebrengen."

Op den dag, dat Anderson van Siak naar Pinang terugkeerde, schreef Toewankoe Pangeran Koesoema di Laga (ook Zaid Zin genoemd), een vijand van den Sultan (Netscher bl. 158 noot 2 en bl. 165), en in de Engelsche briefwisseling Pangeran van Siak geheeten, den volgenden brief aan Pinangs Gouverneur, dien Anderson ook medebracht en waaruit men ontwaren kan, dat deze met succes onrust en verdeeldheid gestookt had.

I beg to acquaint my friend respecting the state of the Kingdom of Siack at present. In the month of Jemadil-awal a Dutch brig arrived with a great man named Commandant [1] by the order of the General of Batavia, and brought with him the form of a treaty with 12 different articles [2]. The King consulted with the Dutch and made a solemn engagement, attested on oath, that he would not receive any

[1] De Maleijers pleegden aldus den commandant van een Nederlandsch oorlogsschip te noemen.

[2] Bedoeld werd het hiervoren op bl. 212 vermeld tractaat van 16 December 1822. Het telde echter slechts 9 artikels. Misschien bestond het concept, dat op aanmerkingen van den Sultan en zijne rijksgrooten gewijzigd werd (Netscher bl. 153), uit 12 artikels.

other nation than the Dutch and that if Malacca should be in difficulty Siack is bound to assist, and if Siack required aid, Mallacca is to grant it [1]. Afterwards came Mr. Anderson and brought a letter from the Governor of Pulo Penang and he also requested an engagement. The King accordingly gave him one containing 8 articles, and there is still one more regarding the currency not included [2]. I have further to inform my friend that my relatives and children in Siack are numerous, and I myself am the principal old man remaining. The Rajah is a young inexperienced lad, and I cannot consent to be guided by his understanding or approve of his making an engagement both with the Dutch and English. If the Dutch come with a force he will no doubt receive them. If my friend wishes to protect or countenance me, do so in sincerity and powerfully, so that no other nation may come here, for formerly I took Siack and hoisted the English colours and till this day I have never been unfaithful to or separated from the English. I beg my friend will reply to this letter, that I may know his intentions. I have stated my wishes to Mr. Anderson.

De heer Netscher heeft op de waardeloosheid van Siaks verbintenissen met Engeland nadrukkelijk gewezen (blz. 160), omdat Nederland, krachtens de Londensche Conventie van 1814, weder in zijne sinds het tractaat van 16 Januari 1761 bestaande rechten was getreden. "Er is dan ook nergens het bewijs geleverd", merkt Netscher op, "dat het bestuur van Poeloe Pinang de verbintenis van den Sultan van Siak zou hebben aangenomen." De door den heer Bisschop overlegde stukken leveren wat meer is het bewijs, dat de verbintenis door het Pinangsche bestuur werd afgekeurd, zoowel op den hiervoren aangevoerden grond, als omdat, blijkens het door Netscher op bl. 161 mede aangehaalde, het aan de Engelsche ambtenaren uitdrukkelijk verboden was eigenmachtig handelingen te plegen, waarmede de Gouvernementen in Europa zich niet zouden kunnen vereenigen. [3]

---

[1] Bedoeld wordt blijkbaar het hier boven in den tekst vermeld art. 9 van het tractaat van 1822. Het werd echter door de Regeering te Batavia afgekeurd: bl. 156 en bl. 162.

[2] Anderson was bij zijne instructie (Netscher bl. 157) opgedragen om zoo mogelijk de vorsten te bewegen hunne sterke vooringenomenheid tegen den Spaanschen dollar te laten varen en de Engelsche sicca-ropijen en kleinere munt aan te nemen. Dat hij hierin slaagde blijkt uit de belotten van Deli en Langkat voorkomende in de verbindtenissen, bl. XLIX en L door Netscher in de bijlagen gepubliceerd.

[3] Blijkbaar had Phillips niet bedoeld, dat onze uitsluiting zwart op wit zou worden behandeld!

Ziehier namelijk wat de Gouverneur bij nota 29 April 1823 als president van het medebesturend college te Pinang naar aanleiding van Anderson's voorloopig rapport dd. 20 April t. v. opmerkte:

I have gone over with much interest Mr. Anderson's report of his mission to the Eastcoast of Sumatra and it is gratifying to me to acknowledge, that in point of zeal and intelligence he has even surpassed my expectations, and that he has further in the progress of the service entrusted to him displayed a spirit of enterprise and research and an insensibility to danger and personal fatigue that cannot be too highly extolled.

He has evidentally succeeded in winning the confidence and good will of all the native chiefs whom he visited, and in promoting a better and more direct intercourse between them and this Government and in impressing them, not only with a correct opinion of the general firmness of our purposes, but with some consistent idea of the adventage that must accrue to themselves as well as to us, from their admitting our currency and adopting other means to facilitate and extend the commerce subsisting between this Island and the Eastcoast of Sumatra. He appears also to have gathered a mass of highly useful and interesting information regarding the chiefs and the political and natural history of their dominions. For all these important results of his mission he has therefore fully entitled himself to the warmest acknowledgments of this Government.

But it is my duty to point out certain aberrations into which Mr. Anderson's great zeal and evidentally most ardent desire of justifying the confidence of the Board has betrayed him.

In the first place what he called «engagements» can be considered only as treaties under a different name, to frame which however he possessed no authority. His instructions contain not a word regarding treaties [1], and he appears to be unaware of the provisions of the 43rd. Sec. of 33 Geo. 3rd. which very decidedly and clearly forbids all subordinate Governments to negotiate or conclude any treaty with any Indian Prince or State unless in pursuance of express orders from the Governor-General in Council or the authorities in Europe, not that I think much harm or good can ensue from these engagements or treaties. [2] The Chiefs will attend to them so long as its suits their respective interests to do so. But I trust as Mr. Anderson wisely abstained from introducing into them any stipulation on our part, the Chiefs will not consider these documents as giving

[1] Zie bepalingen der Instructie bij Netscher bl. 157.

[2] Het komt mij voor, dat aan den zin van de laatste komma af, te beginnen met not, iets hapert. Ik nam echter Bisschop's afschrift behoorlijk over.

them in return greater claims to pecuniary or even political aid from us than what we may be disposed to afford.

In the next place the whole of the writings, Mr. Anderson has produced from the native chiefs [1], are calculated, I fear, to give an unfair and erroneous idea of the real motives of this Government; they seem to impress an opinion that we desired to engross the whole of the trade of their Kingdoms, to the complete exclusion of the Netherlanders and even of our friends at the other end of the Straits. We had no such intention. It would be manifestly illiberal and unfair to make any direct attempts to preclude others from enjoying their proportion of that trade. Our object was to advise the chiefs against entering into monopolies or exclusive contracts with any one, and to prevent the Dutch Government from entirely diverting the commerce from the long established channel of this Island to their settlement of Malacca and in executing this object our agent was particularly cautioned against doing anything likely to excite a collision between us and the Netherlanders. Lastly: Mr. Anderson when he learned at Siack that the Rajah had just before concluded a treaty with the Dutch, he should have confined himself to explaining fully and forcibly the provisions of Colonel Farquhar's treaty (bl. 211 hiervoor), without accepting any new engagements. That treaty having been approved by the Supreme Government he should on no account have interfered with it, or allowed any additional articles to be joined to it.

The circumstance of the Rajah, not allowing our agent to see a copy of this treaty which he had concluded with the Dutch, joined to the peculiar character of the letters which His Highness as well as Tuanku Long have addressed to me, fully convince me that the terms of the treaty are unfavourable to us [2], and that the Rajah being unwilling to fulfill them, looks to us for aid in resisting the encroachments of the Dutch. It is to be regretted then that Mr. Anderson's proceedings at Siack must have raised and fostered such expectations on the part of the Rajah as we have no intentions of realizing and as we could not attempt to realize without express authority from the Supreme Government.

Mr. Anderson's additional articles also being accepted after the Netherlanders had anticipated us, may involve us in some unpleasant discussions with the Government of Malacca. I hold it my duty there-

---

[1] Men zie de contracten met Langkat en Deli ook bij Netscher, bl. XLIX en L.

[2] Dit vermoeden was blijkens het op bl. 215 medegedeelde art. 9 juist. Gelijk ik echter in de noot 1 bl. 216 mededeelde, keurde onze Regeering dat artikel af; ook werd, blijkens de door Netscher op bl. 154—155 medegedeelde artikelen, de handel „zonder uitzondering van eenige natie" open en vrij verklaard.

fore to take the first opportunity of addressing the Rajah of Siack to explain and insist on his observing Colonel Farquhar's treaty as far as extending to our commerce the same indulgences as he may at any time grant to the most favoured nations, and to remove every impression which His Highness may have imbibed of our assisting him to violate or set at defiance any political engagements that he may have contracted with the Government of Malacca.

I have thus fully discussed the several inaccuracies into which Mr. Anderson has been led. I should be unjust indeed to notice them further than to point them out and I have done this merely to prevent this Government from being hereafter in any manner committed by them. I see clearly that our Agent has been betrayed into these errors of judgment by his extraordinary ardour of temper and by his anxiety to promote the full success of the interesting mission on which he was deputed, and I repeat that his conduct on this fatiguing and arduous service justly entitles him to the reward to which he looks forward: the best approval of Government and a representation of its sentiments to the Honourable the Court of Directors.

Het raadslid W. A. Clubley meende echter Anderson's handelingen niet zoo gestreng te moeten veroordeelen als de President; zijne Nota luidt namelijk als volgt:

I quite concur with the Honourable the President in considering Mr. Anderson entitled to the fullest approbation of Government for the zeal, ability and perseverance with which he has pursued to a successful termination the mission lately entrusted to his charge.

Mr. Anderson's Diary is not yet before the Board, but from the report which has been now recorded, we have I think sufficient to justify a rational conclusion that by the result of this mission we shall be put in possession of most valuable information with respect to a large portion of Sumatra, which has never hitherto been descibed, because never before visited by Europeans.

Independent therefore of the adventage which will result to the cause of general science, there is a reasonable hope that by the additional information now acquired of the cultivation, habits and character of the different States comprized within the sphere of Mr. Anderson's visit, this settlement will ultimately derive important benefits by the extension of trade and by the opening of new channels for manufactures.

With respect to the engagements or as the Honourable the President considers them the treaties concluded by Mr. Anderson with the different chiefs, I am inclined to think that the strict interpretation of

the Act quoted, might not apply to the present case, for it must evidently allude to political treaties of alliance etc., and not to those friendly and mutually beneficial commercial arrangements with the native princes and states in our neighbourhood which by the 44 para of the Honourable Courts ordres of the 18th. April 1805 this Government is positively and specially desired to encourage.

If in the case of Siack, which is the only one of a doubtful nature in my mind, Mr. Anderson may have been led to receive from the Rajah a paper containing certain engagements on his part, without having first seen the treaty or engagement which had been concluded by the Dutch mission only a short time previous, — I think it is but fair to consider that Major Farquhar's treaty on the part of this Government of 1818 has been by them considered as obsolete in consequence of our restauration of Malacca to the Dutch, and that perhaps the intervention of an English agent from hence so immediately following the Dutch mission ought to be viewed as highly opportune, as offording the opportunity to set at rest the erroneous notions which had been entertained and to restore to Penang that due participation in the commerce of the country, which was indeed a main object of the mission. It must be remembered also that there is no stipulation on our part or any concession whatever, and that the engagement which the Raja of Siack voluntarily drew out and gave to Mr. Anderson, may be considered and have been intended as a proof of his great consideration and respect for the British Government and of his sincere disposition as far as he was able to observe the treaty formerly concluded with Major Farquhar.

Nochtans besloot de Raad om overeenkomstig het advies van den President Gouverneur de gerezen bezwaren aan Anderson onder het oog te brengen en alzoo ook de door hem medegebrachte brieven eenigszins afwijzend te beantwoorden.

Vandaar dat de Gouverneur Phillips dd. 15 Mei 1823 het volgende schreef aan den Vorst van Siak:

I have received my friend's letter which he transmitted by my Agent Mr. John Anderson and am highly sensible of the kind and friendly reception which that gentleman experienced at Siack. The sentiments which Mr. Anderson was instructed to deliver to my friend were to recommend an entire freedom of commerce to people of all ports and nations being permitted and encouraged, which I am happy to find my friend is equally inclined with myself to patronize.

With reference to the subject of the communications, which have taken place between my friend and the Duth Government of Malacca, I can only say that the British are at peace and on terms of

amity and friendly commercial intercourse with that nation and wish to remain so. It is by no means our desire to form any treaties or engagements by which the trade of Malacca or any other place whether under Dutch, British or Malagan rule should be injured or restricted and at the time I request my friend attentively to consider these sentiments. I of course expect that the commercial intercourse between Penang and Siack will be also unrestricted and by the joint endeavours of myself and my friend be increased, as indeed it is stipulated in the treaty which my friend concluded with Major Farquhar in 1818 that the British traders visiting Siack shall have all the privilege and favour which the most favoured nations possess them.

As to the treaty above mentioned it has been confirmed by the Governor-General in Council of Bengal and it is proper that both parties should mutually perform their respective and original stipulations.

I therefore do not wish to make any alterations or additions thereto and I have only to express my gratification of my friend's cordial reception of my Agents and my hope that a lasting friendship will always exist between Siack and the Government of Prince of Wales Island.

Aan den op bl. 215 vermelden Pangeran van Siak schreef Phillips tegelijkertijd den volgenden brief:

I have the pleasure to acknowledge the receipt of a letter from my friend by Mr. Anderson and to express my obligations for the assistance and civility of my friend towards that gentleman. I am obliged to my friend for his information relative to the treaty formed with the Dutch Government and the affairs of the country of Siack, with the Rajah of which I have been long in the habit of friendly correspondence and desire to be on the best of terms. As to my friend's own affairs with the Government of Siack it would not be proper for me to enter into any discussion of them, but I hope that my friend and the Rajah may always be on those terms of good will and amity which are so desirable between relations, and that by their united means an encrease of intercourse may take place between the subjects of Siack and the British possessions.

Bij schrijven van den Gouvernements Secretaris dd. 8 Mei 1823 werd Anderson zijne verkeerde opvattingen onder het oog gebracht, doch deze berustte niet in de aanmerkingen; de „Late Agent to the Eascoast of Sumatra" beantwoordde ze toch bij missive, gedagteekend Pinang 13 Juli 1823 aldus:

Having been engaged in the preparation of the final reports of my mission, I have thus long delayed replying to your letter of the 8th.

May, in answer to my communication to Government of the 20th. of April. Highly gratified as I must naturally be, by the flattering approval which Government is pleased to express of my proceedings generally and of my intentions, it is matter of no small concern to me to observe that a misconception exists as to my conduct at Siack, which has drawn forth the animadversions of Government, and which I am very anxious to remove.

I have reperused my report and its accompaniments, and am unable to observe any expression which can bear the construction «that my proceedings at Siack raised any expectation on the part of the Rajah, of the interference of the British Government, to enable him to resist the encroachments of the Dutch.» So far indeed from giving him any such assurances, it is distinctly stated in my report that «the Rajah of Siack particularly enquired whether the English would give him assistance and protection in case the Dutch should attempt to settle in his country by force, (for he expressed his determination to resist them as long as he had the power). I informed him that I had no authority to interfere in political matters at all, my mission being purely of a commercial nature: and designed to devise new means of extending and improving our commerce»: and afterwards in allusion to a conference with the Tuanko Pangeran, and his desire to send a letter to the Honourable the Governor, I stated that «although I explained to the Tuanko Pangeran that the English Government had no desire for any extension of territory, but merely desired a fair and equitable participation in the trade of the surrounding countries. and its objection to interfere in any of their internal disputes etc.» The mere circumstance of my taking charge of his letter cannot in strict propriety, render me liable to the imputation of being his advocate, or having held out to him any prospects from the British Government. He gave me two letters for Sir Stamford Raffles and Colonel Farquhar on the same subject, which I forwarded from Malacca and which proves, I think, conclusively, that I had no intention of aiming at the exclusion of the Settlement at the other end of the Straits from a participation of the trade of the country.

I am at a loss therefore to conjecture upon what grounds the Honourable the Governor in Council should impute to me any deviation from my instructions, to which indeed I have, as far as I am able to judge, strictly conformed, nothwithstanding a discretionary power was vested in me to act as I deemed best for the interests of this settlement. [1]

I have only in conclusion to add, that I fear any disavowal of my

[1] Zie den aanhef der op bl. 214 hiervoren bedoelde Memorie.

proceedings or the acts of an Agent vested as I was with full powers to negotiate with the several chiefs would be a very serious reflection upon my character, and a virtual abandonment of any privileges acquired by the treaty of Colonel Farquhar, which it was my object and study to secure and retain, and I apprehend would have a tendency to excite jealousy and distrust towards the British Government, and withdraw that small portion which yet remains of that once valuable commerce which formerly subsisted with the State of Siack, and assuredly occassion a degree of reserve and want of confidence towards any future agent who might be deputed to that State.

As to the papers or writings from the Malagan chiefs which I brought with me, and which I have called «engagements», they cannot in any view be termed «treaties» as a treaty supposes a mutual concession. I conceded nothing on the part of the Government, I bound myself to no obligation, and in short I promised nothing more than that they should receive every attention in respect to their commerce with Penang, and every consistent facility, as desired by my instructions. These engagements were voluntary, and may be considered merely as replies to the letters of which I was the bearer.

Dezelfde redeneeringen over het louter commercieele van Anderson's optreden, vindt men in zijn Mission, blijkens de aanhalingen van Netscher, bl. 158. En wat te zeggen van Anderson's verdediging over het medenemen van den brief van den Pangeran van Siak!

's Gravenhage, Maart 1897.

EEN SPAANSCH SCHRIJVER OVER DEN GODSDIENST DER HEIDENSCHE BIKOLLERS.

In den vorigen jaargang van dit tijdschrift [1] is met een enkel woord gewag gemaakt van een geschrift over de afkomst en de godsdienstige voorstellingen der bevolking van 't Bikolgebied in vroeger tijd, welk geschrift door Pater José Castaño opgesteld, deel uitmaakt van Retana's Archivo del Bibliófilo Filipino, Deel I. Hetgeen ons in dat stuk wordt medegedeeld is voor een niet gering deel ontleend aan oudere berichten van zendelingen, die werkzaam waren onder de heidensche Bikollers om dezen tot het Christendom te bekeeren, doch het is er niet te minder belangrijk om. Want daargelaten dat Pater Castaño ook menig feit uit eigen waarneming inlascht en daarenboven een geheel mythologisch gedicht van een ouden Bikoller voor 't eerst wereldkundig maakt, zijn de oude boeken, waaruit hij geput heeft, hier te lande niet te vinden. Daarom geloof ik geen overbodig werk te doen, wanneer ik de lezers van dit tijdschrift met den zakelijken inhoud van genoemd geschrift bekend maak en daaraan eenige noten toevoeg. Het zal hun blijken dat de godsdienstige voorstellingen en gebruiken der heidensche Bikollers in 't nauwste verband staan met den alouden godsdienst hunner stamverwanten in Indonesië.

Onder den naam van Bikol verstaat men het Z.W. gedeelte van Luzón, dat schiereilandachtig door de landengte van Tayabas met het veel grooter Noordelijk deel van genoemd eiland verbonden is. Het bevat tegenwoordig de provinciën Camarines en Albay, benevens de eilanden Masbate, Tikao, Burías en Katanduanes, en ontleent zijn naam aan de rivier Bikol [2]. De bewoners dezer uitnemend vruchtbare en aan natuurschoon rijke streek worden door Pater Castaño geroemd om hun zachtaardigheid, leerzaamheid en

[1] D. XLVI, blz. 146.

[2] Over den staat der provinciën Camarines en Albay in 't begin dezer eeuw zal men met vrucht raadplegen de Estadismo van Martinez de Zúñiga (ed. Retana) D. II, 40—45.

godsdienstigen zin. Eigenlijk is dit alleen van toepassing op de Christelijke bevolking, die verreweg de meerderheid uitmaakt en die door den schrijver als Bikolsch van zuiveren bloede wordt beschouwd. Als tot een ander ras behoorende noemt hij de Agta's of Negrito's, die in wilden staat leven. Een derde groep vormen de Cimarronen, lieden die zich, om onafhankelijk te blijven van de Spaansche heerschappij, in de wildernis hebben teruggetrokken. Volgens 't eigen oordeel van Pater Castaño zijn echter deze laatsten, hoezeer onbeschaafd, van hetzelfde ras als de bekeerde Bikollers.

De oude godsdienst der thans Christelijke Bikollers was een veelgodendom, en hun geloofsbegrippen waren gegrond op het denkbeeld dat er een God van 't goede, en een God van 't kwade bestond, met hun aanhang van mindere goden, goede of kwade, al naarmate de oppergod was wien zij gehoorzaamden.

Aangaande de godsdienstige voorstellingen der Agta's weet de Schr. uit eigen ervaring het een en ander dat niet van belang ontbloot is, mede te deelen. Meermalen had hij gelegenheid met uiterst onwetende en bekrompen personen van dat volkje in aanraking te komen en te onderzoeken of zij eenig denkbeeld van een Opperwezen hadden. Het antwoord van die lieden was dan, terwijl zij den blik ten hemel hieven: »dat zij geloofden dat daar boven in den hemel een groote Heer woonde; dat hij degene is die den donder voortbrengt en op de aarde de dingen die vrees verwekken afzendt» Op de vraag of voor hen na den dood alles uit was, betuigden zij van neen; »dat zij na gestorven te zijn rondwaarden door veld en haag. zich dikwijls des nachts vertoonende, totdat zij ten slotte van deze aarde verdwenen om voor eeuwig in een ander oord te verblijven.»

Om tot de oude Bikollers terug te keeren, dezen geloofden aan een Opperwezen, dat zij Gugurang [1] of Heer van alles noemden. De Gugurang is de goede god, de beschermer van het menschdom tegen de boosaardigheid van den Asuang, den boozen geest [2]. Van den Gugurang geloofden zij dat hij steeds geneigd

---

[1] Gugurang is afgeleid van Bik. gurang, Bisaya en Tagalog gulang, Sangir gurang, met prefix ma: magurang, magulang, magurang, oud. Gugurang kan krachtens zijn formatie beteekenen „zeer oud" of „oudvader". Dat zulk een woord de beteekenis van „heer" aanneemt, vindt zijn tegenhangers in verscheidene, ook niet verwante talen; bijv. in de Romaansche talen, waar Signore, Seigneur, Señor, zooals men weet, uit Lat. senior ontstaan is.

[2] Asuang, eig. Asuan, wordt in 't Bîkolsch Wdb. van Marcos de Lisboa opgegeven als zijnde een demon of heks, die op menschenvleesch, inzonderheid

was om hunne gebeden te verhooren en hun te schenken wat zij behoefden, terwijl zij van den Asuang niets dan kwaad verwachtten. Vooral de moeders die kleine kinderen hadden duchtten dezen en gaven zich alle moeite om hun kleinen te verbergen, uit vrees dat de Asuang zich aan 't bloed en de ingewanden der kinderen zou verzadigen.

Voorts geloofden zij ook aan 't bestaan van den Batala, een soort van beschermgeest, minder in macht dan Gugurang [1]. Het was de taak van den Batala de negerij die hij in zijne hoede had gelukkig te maken en den mensch wiens geleigeest hij was te beschermen. Hij zorgde dat zijn beschermelingen geen last leden of ten minste geen groote schade ondervonden van naburige landschappen. Wanneer nu eene negerij vrede en voorspoed genoot, schreef men zulks daaraan toe dat haar Batala door Gugurang met hare bescherming belast was. Ook geloofden zij aan nog andere goede geniussen, eveneens door Gugurang afgezonden, en Katámbay geheeten. Deze werden beschouwd als geleigeesten van individuen, en niet, zooals de Batala, van eene negerij of familie. Deze geniussen waren talrijk en werden dikwijls verward met de Anito's of geesten der voorouders [2]. De jagers hadden een bijzonderen beschermgeest der jacht, Okot genaamd [3]. Dit was een boschgeest, die zich in 't struikgewas placht op te houden en door gefluit een teeken gaf waar men overvloedig wild kon aantreffen. Evenzoo hadden de visschers hun beschermgeest, dien zij Mangindán noemden, en die door kreten of teekens te kennen gaf waar overvloed van visch was, of waarschuwde als er slecht weer op handen was.

Zij geloofden verder aan onderscheidene booze wezens, waarvan

---

de ingewanden aast. Iets dergelijks is Bis. asuang, Tag. usuang. Het is hetzelfde woord als Dayaksch sawan, de booze geest die stuipen veroorzaakt; Jav. sawan, een booze geest die stuipjes en beroerte veroorzaakt. Ook bekend in 't Sundaneesch en Maleisch. In 't Mak. en Bugin. sawang, de besmetting van een kind door een boozen geest.

[1] Batala is natuurlijk het uit Skr. Bhaṭṭâra ontstane woord dat in zooveel talen van den Indischen Archipel zijn weg heeft gevonden. Vgl. deze Bijdragen D. XLVI, 723, en Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië, Jan 1897, blz. 16.

[2] Katambay ontbreekt in 't Wdb., doch het woord vertoont zich duidelijk als eene afleiding van eenen stam, die in 't Oud-jav. tambay, tambe, Nieuwj. tĕmbe, Tag. tambay, vroeg, eerst, dan eerst, enz. luidt. Katambay is dus „met het begin (der wereld) ontstaan", of „eersteling", hetgeen tamelijk wel samenvalt met „voorvader".

[3] Hiermede weet ik niets te vergelijken dan Bis. oko, heksenmeester.

de Bonggó's de kwaadaardigsten waren. Deze dienaren van den Asuang, op wiens last zij door de dichte bosschen rondwaarden, waren eveneens van eene menschelijke gedaante, doch zeer leelijk, met oogen welke, naar het scheen, vonken vuurs schoten, alles wat hun te gemoet kwam door gloed verterende. Zij waren het, die wanneer de Asuang in aantocht was, hem voorafgingen en de klaagtoonen van den nachtvogel Korokoró [1] lieten schallen. Dat was altoos een onfeilbare voorbode van de aanstaande komst van den Asuang, wanneer deze de ingewanden van een kind wilde verslinden. Daarom nam men alle voorzorgen om de kinderen te verstoppen en te bewaken, totdat de Korokoró zijne klagende tonen niet meer liet hooren. Doch zoo men bij voortduring een dof gerommel hoorde, als van donder in de verte, werd men door een onbeschrijfelijken angst aangegrepen, daar men dan geloofde dat de Asuang gekomen was om de ingewanden van een klein kind of eenen zieke te halen, of ook dat er weldra een sterfgeval zou plaats hebben in de duluhan of afdeeling [2].

Een ander boos wezen was Irago of Oriol, een fabelachtige slang, de dochter van den Asuang, welke de eigenschap bezat dat zij zich even plots aan de blikken der menschen placht te vertoonen als wederom daaruit te verdwijnen. Haar werk was den mensch dien zij betooverd had te verleiden en mee te slepen waarheen zij wilde; zij verlokte de mannen tot boeleerderij, tot roof en wraakneming, zonder dat zij in staat waren aan hare aanlokselen wederstand te bieden of zich aan haren invloed te onttrekken.

Een zeer geduchte booze geest was ook Yasáo, een soort van gedrocht, dat zich 's nachts bij heldere maan in de schaduw van 't geboomte vertoonde en schrik aanjoeg. Wanneer men met zijn verschijning ook kreten hoorde, dan was het een teeken dat iemand spoedig zou sterven, daar de Asuang dan in aantocht was

---

[1] Korokoro, Bis. kolokolo is eig. 't geroep van Bik., Bis., Bagobo limukun, limokon, een soort houtduif. Vgl. Mak. kuru.

[2] Duluhan, dat ook in het Tag. bestaat, wordt weêrgegeven met een Spaansch „la gente de una cabecería, ó barrio." Vermits Tag. dulu, Jav., Mal. enz. djuru o. a. hoofd beteekent, kan duluhan z. v. o. hoofdmanschap, en „wat onder een hoofd staat" uitdrukken. Doch dulu kan ook beantwoorden aan Mal. djuru, hoek, Malag. zuru, Batak duru, hoek, uiteinde, Bulu ruru, kant, zijde; zoodat duluhan te vergelijken ware met het Duitsche ortschaft (ort is eig. punt).

om een moordaanval of **lalaban** [1] te doen. Deze **Yasáo** nam somwijlen ook de gedaante aan van **Laki** [2], een monster met de voeten en het haar van een geit en het gezicht van een afzichtelijk mensch. In dezen staat zwierf het door de bosschen, als straf hem door den **Asuang** opgelegd, om zijn traagheid in 't vervolgen der menschen.

Wat het leven hiernamaals betreft, geloofden zij dat de zielen der goeden naar den **Gugurang** gingen, om het loon van hun dappere daden te ontvangen, in eene plaats genaamd **Kamuraunayan**, eene plaats van zalige rust. Daarentegen gingen de boozen naar 't verblijf van den **Asuang** om de straf te ondergaan voor hunne zonden, waaronder als de ergste beschouwd werd bloedschande met een zuster of naverwante [3], eene plaats van vuur, vlammen en verstikkende hitte, **Gagamban** genaamd.

De eeredienst der heidensche Bikollers was weinig ontwikkeld. Zij vereerden den **Gugurang** met een offerande, **átang** [4]. De plaats waar men die offerande placht aan te bieden was de **gulang-gulangan** [5], eene soort van tijdelijke looverhut van riet en palmbladeren.

Van het Opperwezen, **Gugurang**, maakten de Bikollers geen beelden; doch wel hadden zij beeldjes, **lagdong**, van de voorouders. Bij de Agta's treft men ook zeer ruw bewerkte beeldjes aan.

De oude maatschappij der inlanders van Bikol was samengesteld uit drie standen: **dato**, **duluhan** en **oripon**. De **dato** is het hoofd; de **duluhan** is de werkman; de **oripon** is de slaaf, in

---

[1] Het Wdb. heeft **lalaba**, verklaard als zijnde een voorteeken door klaagtonen die men hoort dat iemand veeg is.

[2] **Laki** is de stam van **lalaki**, dat zoowel in 't Bikol als in zooveel andere verwante talen „kerel, mannelijk wezen" beteekent, gelijk trouwens ook **laki**. In 't Bis. is **laki**, grootvader; bij de oude Pangasinans was **laki** de naam van den krijgsgod.

[3] De verbodsbepalingen tegen huwelijken in de verboden graden zijn, gelijk men weet, ook zeer streng bij de Dayaks. Voor de Ngadju-Dayaks vgl. men Hardeland's Wdb. onder **tulah**; voor de Dayaks in Sarawak, Ling Roth, The Natives of Sarawak, Ch. V.

[4] In 't Oudjav. is de gewone naam van eene offerande **saji**: ook thans nog [illegible]. Daar nu [illegible] in beteekenis verwant is met [illegible], en [illegible] wederom zich aansluit bij [illegible] Bis. **adang**, enz. schijnt Bik. **atang** eene gewijzigde vorm van **aḍang** te wezen.

[5] Vgl. Jav. **goḍongan**, loof.

den oorlog verkregen, of wel gekocht of tot dien staat vervallen tee gevolge van geldschulden. Tot den stand der duluhans of belastingschuldigen behoorden de bedienaren van den godsdienst die Asog genoemd werden [1].

Deze Asog's — ook in 't Bisaya bekend — zijn mannen die zich als vrouwen kleeden en ook in andere opzichten, in gebaren, manier van spreken enz zich als vrouwen trachten voor te doen. Het was een zeer gewoon gebruik dat zij niet trouwden om beter geschikt te zijn voor hun beroep. Zij kenden ook het gebruik der besnijdenis, pagturi [2]. Men erkent in deze soort van priesters licht de tegenhangers van de basirs bij ettelijke Dayakstammen, d. i. van mannen die zich als vrouwen kleeden, en van tooverij en ontucht hun beroep maken. Zij doen ook denken aan de bissu's des Makassaren en Boegineezen, een soort van toovenaars die voorgevende door een hooger wezen bezield te zijn, overal toegang hebben, tot zelfs in de slaapvertrekken der jeugdige vorstinnen, daar zij meestal den schijn aannemen van onbekwaam tot den coïtus te wezen, zooals men bij Matthes Mak. Wdb. kan vinden, om van diens verhandeling over de Bissu's niet te gewagen. Onwillekeurig zou men geneigd zijn de opgenoemde toovenaars en waarzeggers in verband te brengen met den baso der Bataks, want ook deze is iemand die door eenen geest bezield is en daarom bij kwalen geraadpleegd wordt; tevens is het eene benaming voor vroedvrouwen. Iets soortgelijks is de baritj — dat er uitziet als eene opzettelijke omzetting van batjir = basir — bij de Dayaks van Sarawak. Zoowel in klank, als ten opzichte der voorstellingen die er aan verbonden zijn, vertoonen al deze woorden zekere overeenkomst, maar volgens de gewone klankregelen laten ze zich niet tot één grondvorm herleiden.

De vrouwelijke priesteressen en waarzegsters heetten balian, een woord dat in eene verwante beteekenis over den geheelen Indischen Archipel verspreid is om een verwant begrip uit te drukken. Zoowel het woord als de zaak moet derhalve van overouden tijd dagteekenen en een erfenis zijn van de voorouders van 't geheele ras.

---

[1] Het albekende woord ḍatu, enz. vereischt geen nadere toelichting. Duluhan kan hier kwalijk anders zijn dan eene afleiding van 't Mal. Jav. djuru, en moet dus „werkman, baas" of „stand der werklieden, der bazen" beteekenen. Oripon, Bis. olipon, Tag. alipin, Ibanag aripan, Dayak djipĕn.

[2] Van turi, Bis. en Tag. tuli, besnijden.

Om tot den eeredienst terug te keeren, hebben wij gezien dat men den Gugurang eerde met eene offerande, atang. Deze offerande, die men bracht om aardsche goederen deelachtig te worden of wel als dankoffer, bestond in de aanbieding van veldvruchten, bepaaldelijk van tienden, himolóan [1]. De ceremonie geschiedde op de volgende wijze. Men richtte een tafel op van bamboeriet; op die offertafel, salangat, plaatste men allerlei spijzen, en nadat de balian eenige geheimzinnige gebeden opgezegd had, hief zij de sorak, een godsdienstig lied aan ter eere van den Gugurang, welk lied de aanwezige vrouwen in koor medezongen [2]. Zoodra het gezang ten einde was, verdeelden de aanwezigen de aangeboden spijzen onder zich en nuttigden die in een luidruchtig festijn, hetwelk doorgaans eindigde in walgelijke dronkenschap of uitliep op twisten, zelfs oorlogen.

De Schrijver betreurt het dat er geen oorspronkelijke liederen zijn bewaard gebleven. Het staat vast uit de berichten der eerste zendelingen, dat de inlanders zulke liederen in menigte bezaten, daar zij veel smaak in poëzie hadden en behagen schepten om in verzen te spreken en te schrijven. Van die neiging hebben diezelfde vreemdelingen behendig partij getrokken: zij hebben de geheimenissen van het Katholiek geloof in vers gebracht en zijn zoodoende er in geslaagd de inlanders spoedig te bekeeren. De laatsten hadden den naam van vaardige sprekers te zijn: hun toasten bij gastmalen waren puntig, kort en tintelend van vernuft [3]. Ook heden ten dage ontbreekt het niet aan gelegenheidsdichters die de gasten uren lang, soms den gauschen nacht, door hun improvisaties en kwinkslagen aangenaam bezig weten te houden. Oudtijds waren er dichters of rhapsoden, die met de kodyapi op den rug van plaats tot plaats gingen om de oorlogen der gemeenten, de roemruchte daden van een of ander nienwen held, of wel de droevige gevolgen van een natuurramp te bezingen. De kodyapi was een soort luit van bamboe en met vijf snaren van Manila-

---

[1] Afgeleid van polo, tiental, Jav. puluh, algemeen Maleisch-Polynesisch.

[2] Sorak beteekent eigenlijk gejuich, zooals blijkt uit Jav., Sund., Bataksch surak, Mal. suraq, enz.

[3] De Schr. noemt een toast: kangsin, en een gastmaal: abatayo. Dit berust op een misverstand. Aba tayo is in 't geheel geen Bikol, maar de gewone toastformule der Tagalogs; men kan het vertalen met „op ons aller gezondheid!"; eig. is aba een uitroep, z. v. a.: ons „komaan!" en tayo is het voornw. 1 ps. mv. inclusief. Kangsin heb ik niet kunnen opsporen; kangay is in 't Tag. „een genoodigde".

hennip voorzien [1]). Van nieuwere proeven van dichtkunst vermeldt pater Castaño het gewrocht van een blinden zanger van Ligao, bijgenaamd „de Homerus van Ibalon”, in welk gedicht op een verdienstelijke wijze de vreeselijke uitbarsting van den vulkaan Mayong op 1 Febr. 1814 bezongen wordt.

De vereering van den Asuang was bijna even algemeen als van den Gugurang, doch verschilde natuurlijk in aard en doel. Van de verschillende ritueele handelingen waardoor men den Booze trachtte af te weren of te verzoenen, worden met name genoemd de hidhid en hogot. De hidhid was een soort van bezwering of duivelbannerij. Wanneer een algemeene ramp, zooals sprinkhanen, pest of orkaan de streek teisterde, verrichtte de Balian de hidhid, waarbij zij den Asuang heftig vervloekte en beval zich van daar te verwijderen. Ook ingeval iemand ziek werd door den Boozen geest, werd de hidhid toegepast, begon men met een pleister van geweekt betelbladen op 't hoofd van den lijder te leggen, en daarna ging de Balian om den zieke heendansen, haar lichaam in duizend bochten wringende, en met gebaren alsof zij bad, den Asuang te bezweren van den zieke af te laten. Genas de zieke, dan schreef men het toe aan de kracht der bezwering; kwam hij daarentegen te sterven, dan was het omdat de Asuang den zieke uithoofde van diens zonden naar de Gagamban wilde mede voeren om hem gruwelijke folteringen te doen lijden. Als men let op de beteekenis van hid in de verwante talen, is het duidelijk dat de term eigenlijk alleen toepasselijk is op de behandeling van eenen zieke met een pleister van geweekte bladen. Het is ook alleszins verklaarbaar dat in 't Bisaya hidhid gebezigd wordt als een woord voor het laatste oliesel. De hidhid bij landplagen is dus een overdrachtelijke term [2].

Onder hogot, eigenlijk worging, ophanging, verstond men een menschenoffer aan den Boozen geest. Bij den dood van een dato of stamhoofd, schreef men dien toe aan de geheime wraakzucht van den Asuang, die zijn honger wenschte te verzadigen aan de ingewanden van den overledene. Om zulks te verijdelen,

---

[1] Kodyapi, ook Bis. kodyapi, Jav. kacapi, Mal. kăcapi, Batak hasapi, husapi, Day. kasapi, kutjapi, alles van het Skr. kacchapî, een soort van luit.

[2] Hidhid bet. in 't Bis. met olie bestrijken; Tag. hirhir, bevochtigen; het is eene reduplicatie van Tag. hir, waarvan pahir, het zalven; Oudjav. hir, strijken, sprenkelen, smeren; waarvan hiniran, bestreken (bijv. met sandelpoeder).

doodde men den meest geliefden slaaf van den dato en bood zijn ingewanden den Asuang aan, opdat deze het lichaam van het opperhoofd niet zou aantasten. Het is onnoodig te zeggen dat parallelen van een dergelijk barbaarsch gebruik zeer talrijk zijn [1].

Het allermeest verbreid was de vereering der Anito's of zielen der voorouders. Deze waren evenals de Romeinsche Lares, huisgoden en beschermgeesten, wier beelden geplaatst werden in een huisje hoog in een boom, moog, of wel in de meer bezochte plaatsen van het gehucht. Den huisgenius betitelde men als Tangó; den beschermgeest der gemeente als Parangpan [2].

Bij 't overlijden van een aanzienlijk heer, maginoó [3], vierden zij de zoogenaamde pasaká, welke daarin bestond dat men het lijk van den gestorvene gedurende langen tijd onbegraven liet en bewaarde, zoolang totdat men al 't noodige in orde had gebracht om met grooten praal de uitvaart te vieren, waarbij aan de geheele duluhan of negerij een overvloedig gastmaal werd toegediend [4]. Om het lijk voor bederf te bewaren, werd het gebalsemd, door het van de ingewanden te ontdoen, die ergens werden neergelegd waar het zorgvuldig door slaven bewaakt werd, opdat de Asuang er zich niet meester van zou maken. Daarna werd het lichaam gelegd tusschen twee groote schorsen van den daod-boom [5], waardoor het reukeloos en voor een langen tijd onbedorven blijft. Het gebruik om de lijken gedurende drie of vier maanden onbegraven te laten heerscht thans nog bij de Agta's — en, men mag er bijvoegen, bij verschillende andere volkstammen in den Indischen Archipel.

De eerste lijkplechtigheid, basbás geheeten, bestond daarin dat men 't lichaam van den doode wiesch. Het was een algemeen verbreid geloof dat allen die van deze wereld scheidden in een

---

[1] Vgl. Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië, Jan. 1897, blz. 14 en de daar aangehaalde schrijvers.

[2] Parangpan schijnt te beteekenen: in 't openbaar, daar het eene afleiding is van rangop, zich vertoonen.

[3] Maginoo van ginoo, Bis. en Tag. ginoo, groote heer of dame. Verwant is Jav. sinuhun; wat de verwisseling der beginletters aangaat vgl. sinahu met ginahu.

[4] Blijkens de beteekenis van saka in 't Bisaya, o. a. onthalen, moet pasaka „'t geven van een onthaal", dus „doodenmaal" beteekenen.

[5] Zeker wel dezelfde boom als Bis. dao, volgens Blumentritt's Vocabular de naam van twee boomsoorten: Paliurus Dao, en een Poupartia. Het Jav. rahų wordt opgegeven als Dracontomelon mangiferum.

staat van bezoedeling verkeerden, en dat, zij zoo niet vooraf gegereinigd, groote folteringen in de macht van Asuang zouden te verduren hebben. Om den overledene van die smadelijke gevangenschap te bevrijden [1] maakten de balians een kwispel met bladeren van aromatische Chinaasappelen, dien zij in goudwater doopten en waarmede zij op het lijk sloegen onder 't zingen van een lied, kotumba genaamd. Dit alles deden de balians vergezeld gaan van lichaamsverwringingen en schelle kreten van droefheid, totdat zij uitgeput van vermoeienis ter aarde zegen, als bezeten door een helschen geest [2]. Wanneer het lijk nu gezuiverd was, dwaalde de ziel des afgestorvenen als Anito, vrij van de wreede dwingelandij des Asuangs, ongestoord rond door de bekoorlijke dreven of in 't dichte lommer der bosschen.

Bij een of anderen tegenspoed die hun in den oorlog overkwam, was het eerste wat zij deden, zich te wenden tot den beroemdsten Anito onder hunne voorouders, met den diepsten eerbied en met hartverscheurende kreten van droefheid en weeklachten. Ten einde het doel van hunne smeekingen beter en eerder te bereiken, plachten zij een vasten, dool, te houden, waarbij zij zich onthielden van zekere geliefde spijzen als teeken van boete.

Indien iemand een kind had hetwelk hij zielslief had — want zij hadden hun kinderen, vooral de moeders, uitermate lief — verrichtten zij, om het kind van den vloek des Asuangs te verlossen, de zgn. yókod [3], of wel zij brachten eene offerande aan de Anito's. Met dat doel nam men het kind in de armen en stapte daarmeê met groote snelheid van den eenen kant des huizes naar den anderen, opdat het kind den Asuang zou ontvluchten en onder de hoede van den Anito komen.

De bijgeloovigheden der oude Bikollers waren talloos; in de geheele hen omringende natuur, nu eens zoo liefelijk en vriendelijk, dan weêr ontzagwekkend en vernielend, maar altoos geheimzinnig, waanden zij in elk verschijnsel goede of kwade voorteekens te zien.

[1] Basbás beteekent in het Tag. absolutie; balasbás, geheel afmaken. Vergelijkt men het feitelijk met basbas overeenkomende Jav. bebas, dan mag men aannemen dat met basbás bedoeld is „bevrijding".

[2] Bij de Zee-Dayaks op Borneo zijn het de manangs, mannelijke ziektebanners, die in zulk een sjamanistische geestvervoering geraken; vgl. Ling Roth. op. cit; voorts Wilken, Het Shamanisme bij de volken van den Indischen Archipel, in deze Bijdragen van 1886, pag. 453 vg.

[3] Yokod beteekent blijkens het Tag. yokor eigenlijk „eene nijging (als eerbetoon)".

Een zeer gewoon bijgeloof onder hen was, dat er aan de oevers der rivieren zekere heel leelijke apen, Angongolóod genaamd, leefden, die wanneer zij iemand te pakken kregen, hem zoo vast omklemden dat hij niet losgelaten werd vóórdat hij in een boom veranderd was Uit dien hoofde nam men de voorzorg, bij 't bevaren van een beschaduwde rivier met een prauw, balato, eerst flinke slagen op de boord van gezegd vaartuig te geven en tegelijk met alle macht te schreeuwen om den Angogolóod te verjagen [1].

Een eigenaardig bijgeloovig feest was de halia, hetwelk op de luidruchtigste wijze met trommels, pauken en uitgeholde houtsblokken of balalons gevierd werd bij vollemaan, om te voorkomen dat de Bakonana [2], een gedrochtelijk monster, de maan zou verslinden en een eklips veroorzaken. Ook in 't Bisaya heeft bakonáua (sic) de beteekenis van „eklips". De voorstelling dat een monster de maan verslindt en daardoor de eklipsen veroorzaakt bestaat zooals men weet, ook in 't volksgeloof der Hindu's, en de Skr. naam van het monster, Râhu, is in tal van Indonesische talen doorgedrongen, o. a. ook in het Tagalog, waar de naam Laho luidt. Oogenschijnlijk is bakonaua een inheemsch woord, ofschoon de afleiding duister is, en daarom is het twijfelachtig of de mythische verklaring van 't ontstaan van eklipsen eerst uit Indië tot de volken van den Archipel is doorgedrongen.

Zonder twijfel inheemsch is wat de Bikollers van den regenboog, Hablong-Dauáni, fabelen [3]. Dauani, die den regenboog heeft voortgebracht, was een vermaarde weefster in den ouden tijd en wordt beschouwd als de moeder van alle wevers in lateren tijd.

Gelijk andere volken, op lagen trap van beschaving staande, ziekten toeschrijven aan den invloed van booze geesten, zoo geloofden ook de inlanders van Bikol dat allerlei kwalen door den Asuang veroorzaakt werden. Een natuurlijk uitvloeisel van zulk eene meening is dat men ziekten tracht te overwinnen, niet of weinig door geneesmiddelen, maar door allerlei hocus pocus. De machtige man die in staat wordt geacht de oorzaak der ziekte te verdrijven is dan meer een geestenziener, een toovenaar, dan een geneesheer.

---

[1] Het Wdb. heeft den vorm angangoloól; het is een nom. actoris of partic praes. van een stam kolool, kolood, doch de beteekenis hiervan heb ik niet kunnen opsporen.

[2] Dit schijnt een drukfout, want het Bikol Wdb. geeft bakonáua, en dit komt ook zoo voor in 't Bisaya.

[3] Het Wdb. heeft habol ni Dauani, d. i. weefsel van Dauani, of hablon nin Dauani. Ook in 't Bisaya is habol, hablon, weefsel.

Bij de Bikollers heet zulk een personage hokloban [1]. Een van de meest gewone praktijken der hoklobans was de haplos [2], die wel met eenig ceremonieel gepaard ging, doch in hoofdzaak een redelijke, op ondervinding steunende geneeswijze was. Bij deze kuur wierpen de hoklobans na eene aanroeping van Batala of eene verwensching van Asuang eerst een wortel, tangán [3] genaamd, in kokende kokosolie, en wreven met dat mengsel de leden van den zieke. Vóórdat de hokloban zijne kunsten begon, werd hij behoorlijk onthaald op smakelijke gerechten en gedurende de wrijfkuur liet men het hem niet ontbreken aan palmwijn.

De waarzeggerij werd uitgeoefend door de balians. Werd eene balian geraadpleegd om te voorspellen of een zieke zou herstellen of sterven, dan slachtte zij een spierwitte kip, ogis [4], en trachtte zij door de trillingen van 't hart of de ingewanden er van te beschouwen, het lot van den kranke uit te vorschen.

De balete of Indische vijgeboom was voor de heidenen van Bikol — zoo geheel anders dan voor de Hindu's — een voorwerp van bijgeloovige vrees. Zij geloofden dat zijn invloed noodlottig was en dat hij alles wat door zijn schaduw bereikt werd, in een plant kon veranderen. Vandaar dat zij de nabijheid van een balete ontweken en zorgvuldig vermeden hun huizen dichtbij dien boom te bouwen, uit vrees van in een boomstam veranderd te worden of onophoudelijk wederwaardigheden te ondervinden of voortdurend aan ongesteldheden te sukkelen. De noodlottige balete oefende zoo'n invloed op hun verbeeldingskracht, dat sommige ongelukkigen, als waren zij door een geheimzinnige kracht onweerstaanbaar meegesleept, er toe kwamen zelfmoord te plegen door zich aan een der takken op te hangen.

Een grooten schrik hadden zij ook voor den Popó, een kwaadaardig spook, dat door de hand te leggen op kleine kinderen dezen in hun groei belette en van lieverlede al hun krachten verteerde. Om den toorn van den Popó te doen bedaren, nam men de toevlucht tot de balian, die, na 't prevelen van eenige gebeden, het sap

---

[1] Ook Tag. hokloban, bezweerder, toovenaar, van hoklob, Bis. hoklog, toover. Bij de Dayaks is de manang zulk een persoon; zie Ling Roth, op cit. Chapt. X.

[2] Bis. haplos, met bijvorm hapolas, wrijven, afvegen, strijken; het Bikol Wdb. geeft haplas.

[3] Ontbreekt in 't Wdb. Wel komt voor Bikol, Bis. tangan-tangan, wonderboom, welks vruchten en bladeren een beproefd geneesmiddel zijn.

[4] Ook Bis. ogís, een albino (onder dieren of menschen).

van limoenbladeren op de oogen van het kind deed druppen, hetgeen ten gevolge had dat de Popó week.

Het geloof dat de ziel tijdelijk het lichaam kan verlaten, bestond bij de Bikollers evenzeer als bij hun stamverwanten op Sumatra, Borneo en elders. De oorzaak van ziekten lag dikwijls daarin dat de ziel uit het lichaam vedwenen was, en zoolang ze niet teruggekeerd was, kon de zieke niet genezen. Om nu de ziel te doen terugkomen, riep men de hulp in van de balian, welke dan bánay-bladeren [1] plukte, ze boven den zieke heen en weer schudde, en zoodoende bewerkte dat de ziel in 't verlaten lichaam terugkeerde, met gevolg dat de kranke aanstonds herstelde. Dit terugroepen van de ziel noemde men sakong [2].

Een schrikbeeld voor de verbeelding der Bikollers was de sarimáo, een woest en schadelijk dier, waarvan men geloofde dat het zich nu en dan plotseling aan de blikken van misdadigers vertoonde om ze met zijne scherpe klauwen te verscheuren. Het is duidelijk dat sarimáo niet anders is dan een verbasterd Maleisch si harimau, tijger. Ook de Bisayas kennen het woord salímao, doch de voorstelling die zij van het dier hebben, is nog nevelachtiger dan die der bewoners van Bikol, want zij wanen dat het een soort van wezel is. Aangezien er op de Filippijnen geen tijgers zijn, is het natuurlijk dat de inlanders geen duidelijke voorstelling van dit dier hebben. Het zou gewaagd zijn te veronderstellen dat de Filippijners eene flauwe herinnering bewaard hebben uit een tijd toen hun voorouders in streken woonden waar tijgers aangetroffen worden. Eerder mag men het er voor houden dat zij het gevreesde dier enkel uit vertellingen, die tot hen doorgedrongen waren, kenden. In de Tagalogsche woordenboeken vindt men halimao opgegeven, maar als Bruneisch woord en met de vertaling „leeuw”, hetgeen reeds voldoende is om het vage der voorstelling te doen uitkomen, want leeuwen zijn er in den geheelen Indischen Archipel niet.

Het spreekt wel van zelf dat de inlanders veel hechtten aan allerlei toovermiddelen, amuletten, talismans, enz. Tot de toovermiddelen behoorde het kooksel van zeker kruid, tagahopa genaamd [3]. Wie van dit kooksel dronk, werd tegen wil en dank

[1] Hetzelfde ook in 't Bis.; het zijn de bladeren van de anahao genaamde palm (Corypha).

[2] Het Wdb. heeft hiervoor sakom, verwant met Jav. cakĕp, cakup, pakken, daar kĕm en kĕp variëteiten zijn van denzelfden wortel; vgl. o. a. Jav. tĕkĕm.

[3] Synoniem hiermede is volgens het Wdb., tagolmay. Dit komt overeen met

de slaaf van dengene die het hem toediende en geheel onderworpen aan diens wil. Het was dus een soort van philtrum. Door 't drinken van een afkooksel van een anderen tooverkrachtigen wortel, tagohala of tagohalín, verwierf men het wonderdadig vermogen om door de lucht te vliegen, zich te veranderen in een hond, kat of eenig ander dier.

Nog niet lange jaren geleden, verhaalt Pater Castaño, kwam iemand bij hem met de bewering dat zeker individu, die vol behangen was met kruisen en relieken, door het gebruik van zekere wonderbare zalf, waarvan hij 't geheim bewaarde, zich gerust langs de toppen der hoogste kokosboomen kon bewegen zonder in 't minste of geringste duizelig te worden.

Een middel om zich onkwetsbaar te maken, was een amulet hetwelk men kabal[1] noemde. Geen pijl, geen speer, hoe scherp ook, kon doordringen in 't lijf van iemand die in 't bezit van zoo'n machtig behoedmiddel was. Als amuletten dienden gewoonlijk Chineesche kopermunten, met een gat in 't midden, ook in Nederlandsch Indië welbekend; soms ook diende tot amulet een grof bewerkt stuk schelp, met de figuur van een vermaarden Anito.

Tot de met tooverij verwante praktijken kan men ook brengen het hinao, d. i. bevroeden, raden. Door deze handeling vermochten de balians te raden wie de dief was van een geroofd voorwerp[2].

De Tagolipod, zekere plant, was een ander amulet, waardoor men zich onzichtbaar kon maken, wanneer men wilde. Het was voldoende den wortel dezer plant te eten, en door de kracht van het sap werd men oogenblikkelijk onzichtbaar voor alle vervolgers of aanranders[3]. Het is overbodig op te merken dat het bijgeloof aan onzichtbaar makende kruiden wijd verbreid was en gedeeltelijk nog is. Tal van voorbeelden vindt men in de Europeesche literaturen der Middeleeuwen. Een andere wortel, de pato, had de deugd

den naam van hetzelfde kruid in 't Bis. lomay, dat ook „sussen" beteekent. Ook Bikol en Tag. hopa is „sussen, doen bedaren, gunstig stemmen." Vgl. Sund. lameh.

[1] Dit beteekent „onkwetsbaar", blijkens het Mal. kăbal; vgl. Dayaksch kabal, gabal, dikhuidig, ongevoelig voor slagen. Het Tag. kabal, Bis. kabal en kibal is volgens de woordenboeken alleen over in de afgeleide beteekenissen van toovermiddel om zich onkwetsbaar te maken.

[2] Hinao is niet identisch, maar toch vorm- en zinverwant met Jav. sinahu, ginahu, binahu, en ook met Mal. tahu, Bulusch tau, matau, weten; Maori matau, weten; Bulusch nau, nanau, kenteeken; Sangirsch naung, zin, gemoed; enz.

[3] Vgl. Bis. salipod, verbergen, dekken, beschermen; Oudjav. liput, bedekken, Nieuwjav. limput.

dat het den dief van een voorwerp doodde, indien hij werkelijk de dader was, terwijl hij ongedeerd bleef, indien hij geen deel had aan den diefstal. De laño was een kruid, waarmede iemand desverkiezende zijnen tegenstander den dood kon aandoen, en zoo hij dat niet wilde, alleen een gezwel of wonde veroorzaken. Van dit kruid maakten zij steeds gebruik wanneer zij zich op een van hun tegenstanders, wiens dapperheid zij duchtten, wilden wreken.

Het ontbrak niet aan tegenmiddelen tegen vergif of tooverij. Zoo geloofden zij dat geen vergif of toovermiddel hun 't geringste kwaad kan doen, indien zij zich bedienden van de tauak[1]. Dit was zoo'n krachtig middel dat het zelfs de meest gevreesde van alle tooverpraktijken, de naratakan, kon te niet doen. Deze laatste soort van tooverij had de verderfelijke uitwerking, dat zij die er door getroffen werden, het gebruik van hun geestvermogens kwamen te verliezen, zoodat zij ongevoelig bleven voor elke uiting van menschelijk leven.

Bovenstaande staaltjes van bijgeloof zouden met nog veel andere kunnen vermeerderd worden, doch de Schrijver meent dat hij genoeg heeft bijgebracht om ons een denkbeeld te geven van 't Bikolsche heidendom. En inderdaad is er uit zijn geschrift zóóveel nuttige leering te trekken, dat wij hem voor 't geleverde hoogst dankbaar zijn. De waarde van zijn geschrift heeft hij nog verhoogd door de toevoeging van een fragment van een nog onuitgegeven gedicht, vervaardigd door een ouden inboorling van Bikol. Dat gedicht, in Spaansche taal en in vierregelige koepletten met assonantie in den tweeden en vierden regel, vertoont in aard en strekking overeenkomst met de oudste Indische Purâna's, en ook met de Völuspá der Edda en de Theogonie van Hesiodus; het behelst een mythisch verhaal van de eerste aardbewoners, van den zondvloed, van den strijd der heroën uit den voortijd tegen monsters, enz. Wij hopen eene vertaling van dat fragment te kunnen doen verschijnen in een volgend nommer dezer Bijdragen.

H. KERN.

[1] Bikol en Tag. tauak is klaarblijkelijk een wanvorm voor tauag, zooals het woord behoorlijk in 't Bisaya luidt, want het is 't Mal. tawar, Jav. tawa, Day. tawah, Batak tawar, Mak. tawa, Bug. tawě.

DE SLUITING VAN HET LONDENSCH TRACTAAT VAN 13 AUGUSTUS 1814,

DOOR

P. H. VAN DER KEMP.

In de Aanteekeningen op mijne Rede *Over den Indischen Standpenning van* 1817, voorkomende in de Aprilaflevering van het Tijdschrift voor Ned.-Indië, heb ik sub 2 en elders gewezen op M. L. van Deventer's gebrekkige behandeling van een gewichtig deel der Indische huishouding van Staat in zijn boek over „Het Nederlandsch gezag over Java en onderhoorigheden 1811—1820" (1891). Het in hoofde dezes vermeld onderwerp is er niet minder onvolledig in uiteengezet en zoo er niet evenveel onjuistheden zijn aan te wijzen als in het Muntonderwerp, dan moet dit enkel worden toegeschreven aan de grootere gemakkelijkheid van de behandelde stof. Geduld had hier veel kunnen vergoeden, wat aan scherpzinnigheid ontbrak. Maar alles werd afgewerkt met eene wanhopige overhaasting, waaraan de degelijkheid is ten offer gebracht. Geen aan billijke eischen voldoend standaardwerk kan heeten een boek, waar in één deel, in het bekende formaat van De Jonge's *Opkomst van het Nederlandsch Gezag*, de belangwekkende geschiedenis behandelt wordt èn van Raffles' bestuur, èn van het tractaat der overgave en zijne uitvoering, èn van het bestuur der Nederlandsche Commissarissen-Generaal. Veel was over dat alles geschreven, zelfs op voortreffelijke wijze; de Schrijver mocht zich niet ontslagen rekenen — en dat deed hij ook niet — van een opzet der aldus reeds bekende feiten, een overzicht, hetwelk als kader noodwendig voor het nader mede te deelene dienen en dus reeds eenige ruimte innemen moest. Doch ofschoon de stof inderdaad geenszins uitgeput was, zéér veel verder dan het destijds reeds bekende kwam de Schrijver niet; en zoo is zijn arbeid geenszins dat geworden, hetwelk men van een standaardwerk over onze nieuwere koloniale geschiedenis had mogen verwachten.

Gemis aan kennis van de literatuur, van meesterschap over de ruim voorziene archieven meende ik in hooger vermelde Aanteekeningen (sub 64) den Schrijver te mogen verwijten; hier trof mij dat weder op eigenaardige wijze.

„De wedergeboorte van Nederland" werd door den Groninger Hoogleeraar wijlen Mr. B. D. H. Tellegen in *De Gids* en in de *Bijdragen tot de kennis van het Staatsbestuur* in onderscheidene opstellen behandeld en in 1884 als een afzonderlijk werkje uitgegeven. Hoevéél en hoeveel uitnemends heeft deze geleerde ons niet in dat kleine boekwerk van 250 bladzijden medegedeeld, waarvan het voortreffelijke VIIe hoofdstuk „De teruggaaf der koloniën" behandelt; maar nergens vind ik dit aan feiten zoo rijke hoofdstuk door Van Deventer aangehaald, zoodat ik moet vermoeden dat hij er geen kennis van heeft genomen: eene veronderstelling, waartoe ik te eerder meen gerechtigd te zijn, omdat Fagel's brief aan Falck dd. 13 Augustus 1814 over het Londensch tractaat bij Van Deventer als bijlage XIII (bl. 39) is opgenomen, niettegenstaande het stuk reeds op bl. 243 van Tellegen's boek was gepubliceerd. Bij den rijkdom van te publiceeren stukken zal men zich anders zoo mogelijk onthouden van tweemaal hetzelfde binnen korten tijd te doen drukken.

Zoo ook wees ik er in mijne Aanteekeningen-Muntrede op (sub 79), dat noodzakelijke toelichtingen bij de geopenbaarde archiefstukken ontbreken. Hier kan ik er andermaal een voorbeeld van geven. Van Deventer publiceert een brief van Malmesbury, geschreven naar aanleiding van een door G. K. Van Hogendorp geuiten wensch om *al* onze koloniën terug te erlangen. Men vindt dien brief van Malmesbury door den Schrijver als bijlage VIII op bl. 25 weergegeven; Van Deventer vestigt èn op Hogendorp's èn op Malmesbury's epistel uitdrukkelijk de aandacht (bl. L), ofschoon hij het eerste wel niet zal gelezen hebben; maar voor den Nederlandschen lezer is natuurlijk Van Hogendorp's missive van belang, en om hem te doen kennen zou de Schrijver slechts te verwijzen hebben gehad naar het door Mr. F. Baron Van Hogendorp nagelaten en in 1876 uitgegeven geschrift over „Gijsbert Karel Van Hogendorp in 1813" bl. 20. Het zijn toch zulke verwijzingen, die medewerken om aan de geschiedbeschrijving leven en eenheid te geven.

Ik kan mijn bezwaar nog met eene opmerking in het licht stellen, waartoe onwillekeurig leidt de openbaarmaking van Castlereagh's brief dd. 14 Juli 1814 in bijlage XII van het werk. Op bl. 37 schrijft de

Britsche minister aan den Engelschen gezant in den Haag over ons: "I am sorry to observe the same discontented tone in the instructions sent to their Ambassador in London. To part with as little as possible and to describe that little as an injury, whilst extensive acquisitions are made only an argument for further demands, appears to constitute the principles of Mr. de Nagell's diplomacy." — Toen ik dit indertijd heb gelezen vòòr ik mij tot zelfstandige studie van de stukken zette, heeft het mijne aandacht getrokken, dat alzoo Fagel militante instructiën van zijn Minister — en zij waren destijds in den regel onvriendelijk — aan Castlereagh zou hebben laten lezen; maar nu blijkt mij uit de archiefstukken — die V. D. ook had kunnen raadplegen — dat onze Gezant bepaaldelijk ontkent, de instructiën te hebben laten lezen; *ik zou me er wel voor gewacht hebben*, was het in zekeren zin niet zeer vriendelijk bericht aan den telkens zich boos makenden Van Nagell! — Men zie mijne hierna voorkomende Aanteekening N°. 62 (bl. 312).

En, alsof het zoo zijn moet, wanneer Van Deventer aanteekekende noten geeft, dan blijkt ook daaruit maar al te dikwerf, gelijk ik mede in mijne Aanteekeningen-Muntrede aangaf (sub 64), hoe weinig hij de te verwerken stof meester was. In denzelfden op de vorige bladzijde vermelden brief van Malmesbury bijvoorbeeld worden diens denkbeelden uiteengezet over hetgeen naar diens meening van onze vroegere koloniën *niet* moet worden teruggegeven; deze schrijft dan: "I did touch on this point with Lord Castlereagh, and gave him my opinion, that I now write. He did not appear to have turned his attention much to it, *but if I recollect right what he said to the Prince of Orange, it is in substance nearly the same.*" — Hier heeft de Schrijver de noot gesteld (bl. 26): "Dit slaat waarschijnlijk op een onderhoud van Lord Castlereagh met den Prins van Oranje op 27 April 1813." — *Mogelijk* is het zeker, doch waarschijnlijk? Malmesbury's brief is van 3 December 1813: dus zou hij op een particulier gesprek van een ambtgenoot met den Prins *negen maanden te voren gehouden*, zonder eenige nadere aanwijzing voor Fagel, het oog hebben gehad: is dat aannemelijk? Hoe Van Deventer tot de veronderstelling is gekomen, blijkt uit bl. LI. In eene noot [1]) aldaar maakt hij melding van eene door Fagel geschreven "Minute des principaux points, touchés par le Prince d'Orange dans son entretien avec Lord Castlereagh, le 27 Avril 1813" en blijkens die minuut heeft de Prins van Oranje destijds Castlereagh gepolst over de mate der teruggave van de koloniën Wat toen eigenlijk

werd geantwoord, is niet gebleken (bl. LI), doch de Schrijver, in een brief van 9 maanden later toevallig ook iets over zulk een gesprek aangeteekend vindende, brengt nu beide zaken in verband. Zonder voldoende reden echter, aangezien het (ook door Van Deventer aangehaalde toch wellicht niet of niet goed gelezen) „Leven van den generaal Frederik von Gagern" (1866) eene meer voor de hand liggende beantwoording, dunkt mij, geeft. Slechts een 14tal dagen nl. vòòr Malmesbury's mededeeling, dat niet *De Kaap*, doch wel *Batavia*, de *Molukken*, de *West-Indië*, vermoedelijk ons zouden teruggegeven worden en dat deze schrijft: „but I am not sure that these retrocessions should be made at once, and perhaps not at all till either Holland has recovered its former strengh and power, or till a general peace takes place"; — bericht de Prins in een brief van 11 November 1813 dat hij met Castlereagh den voorafgaanden Zondag eene „conversation très intéressante" had gehouden over de koloniën, en dan blijkt, dat de Britsche minister Z. H. juist hetzelfde heeft medegedeeld, als wat Malmesbury aan Fagel schreef: „Il était disposé" — bericht toch de Prins — „à faire des sacrifices, et à en rendre (*dus niet alles*); mais que la latitude à donner à cette mesure dépendrait de la situation dans laquelle la Hollande serait placé, puisqu'on ne pourrait faire des restitutions considérables et lui rendre des possessions qui augmentent ses moyens, sans être sûr qu'ils ne tomberaient pas immédiatement à la disposition de la France, ce qui exposerait l'Angleterre à fortifier son ennemi en voulant aider son allié." (L. v. V. G. I bl. 71). De medegedeelde woorden worden eveneens aangetroffen op bl. 47 van „Het herstel van het Nederlandsch gezag over Java en onderhoorigheden in de jaren 1816 tot 1819" door Mr. I. H. J. Hoek (1862).

Ik vestigde ook in mijne Munt-Aanteekeningen (sub 64) de aandacht op de weinig zorgvolle wijze, waarop Van Deventer deze voortreffelijke monographie van Mr. Hoek hier en daar bespreekt. Wij vinden er weder een voorbeeld van met betrekking tot het onderwerp, dat nu onze aandacht zal trekken. Hoek schrijft op bl. 56 over de teruggave der koloniën door Engeland: „voortdurend werden de onderhandelingen uitgesteld door den drang van omstandigheden, welke vóór andere punten eene spoedige regeling eischten."

Van Deventer teekent nu omtrent deze onderhandelingen op bl.

LI aan: "De onderhandelingen over de teruggave der Koloniën gevoerd, waren uit den aard der zaak afhankelijk van die tot de vorming van het Vereenigd Koningrijk, evenals van de betrekkingen tusschen de beide landen in 't bijzonder." En hierop leest men de noot: "Op welken grond Mr. Hoek... spreekt van een *voortdurend uitstel* der onderhandelingen, is dan ook minder duidelijk." Geenszins. Toen Noord-Nederland zich onafhankelijk had verklaard, werd de teruggave aanstonds bij onze bewindslieden en bij den Prins tot een onderwerp van gedachtenwisseling gemaakt. Het Engelsch bestuur wilde echter van geene ernstige onderhandelingen hooren, alvorens de quaestie der vereeniging van Noord en Zuid was uitgemaakt. Van Deventer vindt dit *uit den aard der zaak*, en zoo vond Engeland het óók, doch van onze zijde werd dit niet toegegeven, en dit was, dunkt mij, verklaarbaar. Terwijl het recht op onze voormalige koloniën zóó zeer erkend werd, — wel eenigszins in den roes der vreugde over Europa's bevrijding! — dat onze afstanddoeningen zelfs onwillekeurig als *sacrifices* door de Britsche bewindslieden werden aangeduid (bl. 245 en 255), scheen de zorg om ons toch vooral sterk te maken, alvorens de koloniën teruggegeven konden worden, wèl overdreven en wat verdacht; men zie ook de op bl 307 voorkomende Aanteekening sub 58 van den geschiedschrijver Von Treitschke hierover. Hoe ook — er *was* uitstel: Van Deventer zelf erkent het. En plotseling worden de onderhandelingen van Engelsche zijde geheel afgebroken — ook dat beschrijft V. D. — wegens de weigering van den Souvereinen Vorst om de voorwaarden der vereeniging van Noord en Zuid te onderteekenen. Zoo ook was er steeds uitstel, nu eens wegens de parlementaire werkzaamheden van het Britsche ministerie, dan wegens het bezoek der vreemde vorsten aan Londen en daarmede samengaande vergaderingen en feesten, dan wegens conferentiën op het vaste land. De brieven van onzen Gezant wijzen er meermalen op, hoe moeilijk het was om tot gezette onderhandelingen te komen; men zie o. a. hierna noot 52. Dit alles bij elkander genomen, vind ik het geenszins *minder duidelijk*, zoo een schrijver van den loop der zaak den indruk krijgt, dat er *voortdurend uitstel* plaats vond — In zucht tot tegenspraak, oordeelt Van Deventer het dan echter ook al weer niet juist, blijkens het in noot 3) bl. LVI opgeteekende, dat, volgens den aanhef der instructie van 10 Juli 1820, voor Fagel bestemd ter herziening van de in 1814 gesloten Conventie, het gebrekkige van dit stuk wordt geweten

aan „den ongemeenen spoed met welken het Britsche ministerie de zaak begeerde af te doen" (Elout's „Bijdragen" van 1863, bl. 81 en Hoek bl. 58). Nochtans, zoo het waar is, dat wij er naar haakten de zaak af te doen vóór Castlereagh naar het Weener congres zou vertrekken, niet minder waar is het, gelijk ik nog zal aanwijzen, dat de Britsche regeering ten slotte zéér deze afdoening op prijs stelde, zoodat van hare zijde wel degelijk ook pressie werd uitgeoefend om de conventie ten spoedigste te zien gesloten.

Lichtvaardig is evenzeer Van Deventer's aanteekening in noot 2) bl. LVIII. Engeland verlangde dat wij voor een deel van onze voormalige bezittingen in *Guiana* zouden afzien. Blijkens eene in het boek medegedeelde zinsnede, aangehaald uit eene ministerieele missive dd. 8 Juli 1814, had daartegen de Souvereine Vorst ernstig bezwaar, hetgeen den Schrijver eene noot als volgt doet plaatsen:

Het tegenovergestelde wordt door Mr. Hoek beweerd, waar hij zegt.: «Tot de vergoeding voor Guadeloupe werden later meer bepaald de West-Ind.-koloniën aangewezen. Toen dit aan den Souvereinen Vorst werd meegedeeld (*sic*), betoonde hij er zich zeer tevreden meê».... (Herstel Nederl. gezag, blz. 67).

Ik kan gerust vragen of dit nu eene manier van behandeling is. Hoek haalt notabene de bron aan, nl. een brief, gedagteekend Den Haag 13 Maart 1814 van den Engelschen gezant aan den Britschen minister Castlereagh, afgedrukt in de „Correspondence, Despatches, and other Papers of Viscount Castlereagh" (1853), verschenen in 12 deelen, doch waarvan de *Third series* uit 4 afzonderlijke deelen bestaat. Wijl ik naar bedoelden brief toch later wensch te verwijzen, geef ik hem hier, voor zooveel noodig terug, gelijk hij te lezen is op bl. 344 van dl. I (dl. 9):

Your letter of the 4-th, marked private, having notified to me the expectation of the Allies that, in consideration of the continental arrangements proposed to be made in favour of the House of Orange, his Royal Highness should be prepared to give up a West India colony to Sweden, to imdemnify her for the proposed cession of Guadeloupe to France, and having placed it at my discretion at what time to open this business to the Prince of Orange, it appeared to me that the most immediate and frank manner of communicating with his Royal Highness upon this matter was the best line I could take upon it.

Accordingly, having been admitted to a private audience with his

Royal Highness on Thursday last, I at once opened the business, and, at the same time, communicated to him the accession on the part of Russia to the barrier of Holland, before agreed to by Austria and Prussia....

The Prince appeared so much satisfied with the accession of all the great Powers to the advanced barrier of Holland, *that he received the communication of the sacrifice expected from him,* far better than I should have imagined....

Uit het door mij cursief wedergegevene, blijkt ten duidelijkste, dat er volstrekt geen reden was voor V. D's *sic* in de van Hoek aangehaalde woorden, waarvan bovendien de eerste zinsnede nog geheel ten onrechte werd *aangehaald;* men zie hierna sub 96.

Door alzoo ongeloovig mede te deelen, dat Hoek het tegenovergestelde beweert, van hetgeen blijkens een schrijven dd. 8 Juli 1814 getuigd wordt, ontsloeg V. D. zich van de verklaring *waaraan die schijnbare wederspraak moet toegeschreven worden*; iets dat anders wel op den weg des geschiedschrijvers had gelegen. Die verklaring nu vinde men hierin: òf dat de Prins zijne vroegere toestemming had vergeten, hetgeen echter wel niet aannemelijk is; òf dat hij tot andere gedachten is gebracht geworden door zijn minister Van Nagell, die inderdaad een heftig tegenstander van den afstand, althans van Guiana, was; òf — en dit is wel het waarschijnlijkst — dat de Prins niet zoo zeer heeft gedacht aan *Guiana*, als wel aan een of meer onzer West-Indische *eilanden*, zooals immers Guadeloupe ook was en tegen den afstand waarvan Van Nagell evenmin overwegend bezwaar had, gelijk wij hierna zullen zien. Zeker is het echter dan ook, dat tusschen partijen over de beteekenis der besprekingen misverstand heeft bestaan, want eene maand nadat bedoeld gesprek had plaats gevonden, schreef Castlereagh aan lord Liverpool, bij brief gedagteekend Parijs, 19 April 1814, dat Zweden *Berbice* zou bekomen.

Eindelijk ook is Van Deventer zeer onvolledig omtrent een bijzonder eigenaardig incident, dat zich bij de sluiting van het tractaat heeft voorgedaan. Het Britsche ministerie, en speciaal Castlereagh, ontstemd over de bezwaren tegen de koloniale eischen, ingebracht door onzen gezant Fagel, die trouwens tegen zijn advies ze deed hooren op instructiën ontvangen van den Minister van B. Z. Van Nagell, gaf den 30ⁿ Juli 1814 bij wijze van ultimatum een *outline* van de te sluiten verbintenis; terwijl ook de Engelsche gezant te 's Gravenhage, Clancarty, van bevelen voorzien werd

om den Souvereinen Vorst onder het oog te brengen, dat de *outline* nu het laatste woord over de zaak zou zijn. Den 2[n] Augustus werden de berichten in Holland ontvangen; Clancarty sprak er den Souvereinen Vorst over, die met zijn secretaris Falck van oordeel was, het tijd werd om alle verzet op te geven, zoodat den 4[en] Augustus Clancarty kon schrijven, dat de *outline* was aangenomen, terwijl de Staatssecretaris rechtstreeks, namens den Souvereinen Vorst, dien dag aan Fagel gelastte op den aangegeven voet het tractaat te sluiten. Tusschen Falck en Clancarty hadden er geene andere besprekingen van belang over de *outline* plaats, dan dat de Staatssecretaris inlichting vroeg over Engelands rechtstitel op Banka.

Ziehier nu hoe Van Deventer de geschiedenis op bl. LIX—LXI verhaalt:

Toen deze depêche (*van Castlereagh aan Clancarty dd. 30 Juli*) te 's Hage ontvangen werd, was er, als een gevolg zoowel van 's Prinsen persoonlijke zienswijze als van de waarschuwingen van den Ambassadeur te Londen, eene verandering gekomen in den persoon des Nederlandschen onderhandelaars. De Baron van Nagell kon zich met den loop, dien de zaak scheen te nemen geheel niet vereenigen, en wellicht deed ook de prikkelbaarheid, waarvan hij menigmaal blijk gaf, hem minder geschikt achten om haar tot een goed einde te brengen. De buigzamer en handiger Algemeene Secretaris van Staat werd van nu af met de leiding daarvan belast. En het was, na met dezen en Z. H. zelven nader overleg te hebben gepleegd, dat de Britsche Ambassadeur weldra aan zijn Hof de volgende bevredigende uitkomst kon mededeelen: [*Volgt de brief van Clancarty dd. 4 Augustus*].

Op die grondslagen werden de laatste voorschriften voor den Nederlandschen Ambassadeur te Londen door Falck opgemaakt en verzonden; en het is een feit, waarvan zeker niet vele voorbeelden zijn aan te wijzen, dat de onderhandeling over zulk een hoogst gewichtig onderwerp buiten den Minister van Buitenlandsche Zaken om, en tegen diens inzichten, tot de sluiting van het verdrag met Engeland heeft geleid.

Zooals men dit leest, krijgt men echter geen juist inzicht van de zaak. Van een *Nederlandschen onderhandelaar* in Nederland, zooals Van Deventer bedoelt, kan kwalijk gesproken worden. Van Nagell was het niet geweest, daar hij slechts van Den Haag uit zijne instructiën aan onzen Gezant deed toekomen; Falck is dit evenmin geworden en alzoo was en bleef Fagel te Londen de onderhandelaar. De bemoeiingen van Falck hebben zich niet verder uitgestrekt dan dat Clancarty èn met hem èn met den Souvereinen Vorst een onderhoud heeft gehad, waarvan het resultaat was, dat

men te Brussel onzerzijds aan den Britschen gezant verklaarde de *outline* aan te nemen, dat Falck in dien geest Fagel instrueerde en dat den Minister 's Konings beslissing werd medegedeeld. Den 2en Augustus waren de brieven van Castlereagh uit Londen ontvangen en reeds den 4en was dezerzijdsche beslissing gevallen. Van eene *leiding* met de onderhandelingen, waarmede „van nu af" Falck belast werd, kon ook verder kwalijk sprake zijn, daar er niets te leiden viel; men *werd* geleid. — Overigens was het buiten de zaak houden van Van Nagell, op diens uitdrukkelijk verzoek, daar hij zijne handen met zulk een tractaat niet wilde *bezoedelen!* Ik kom er hierna uitvoeriger op terug: het vorenstaande slechts om aan te geven, dat V. D. geen goed inzicht in de zaak heeft gegeven.

De Noten op mijne verhandeling vindt men aan het einde er van. Brieven, waarvan ik de bron niet vermeld, zijn door mij rechtstreeks aan de archieven ontleend, waartoe mij op 's Rijks archief en Buitenlandsche Zaken met hoog gewaardeerde welwillendheid toegang werd verleend. Naar Van Deventer's werk zal ik verwijzen met de letters V. D.; de stukken van Buitenlandsche Zaken wees ik met de letters B. Z. aan. De bescheiden uit 's Rijks archief zijn die, welke baron Van Nagell van Ampsen te Ampsen bij Lochem in 1885 ten geschenke gaf, zijnde correspondentiën van zijn grootvader, die minister van B Z. was in den tijd, dien ik hier zal behandelen.

I.

De Engelsche Oost-Indische Compagnie was sinds 1811 tegen den door haar uitgedrukten wil bezitster van Java en onderhoorigheden gebleven [1]; voordeel had zij er sinds de verovering ook niet van genoten, zoodat de beslissing, waarbij de eilanden tot eene kolonie van de Engelsche kroon werden verklaard [2], niet anders dan haar welgevallig kon zijn [3]. Deze overgang kwam echter niet tot uitvoering. De algemeene vreugde in Engeland over Europa's en onze verlossing; inzonderheid sympathie voor den in ballingschap wonenden Prins van Oranje en zijn huis [4] en voor Nederlands eigen optreden tegen de Fransche overheersching [5]; politieke overwegingen om nevens de vereeniging met België ook door koloniaal bezit ons vaderland zóó krachtig te maken dat het als een bolwerk tegen Fransche veroveringszucht kon beschouwd worden [6]; eindelijk de gedachte om door het toonen van waar-

dige zelfbeperking in territoriale hebzucht een invloedrijk voorbeeld aan de overige mogendheden te geven, die Europa ieder naar hare eigen belangen zochten te verdeelen [7]: zoovele oorzaken, die Engeland vervulden met — om woorden van Castlereagh te gebruiken — *het bijna romantisch streven* ons vaderland ter wille te zijn door de teruggave der koloniën [8].

Reeds in den aanvang van 1813 mocht de Prins hieromtrent de geruststellende verzekering ontvangen, al is toen misschien reeds aanstonds te kennen gegeven, dat wij voor de „bewaarneming" [9] eenige koloniën voor goed verloren zouden zien gaan [10]. Nadat de gebeurtenissen voor Europa's bevrijding steeds gunstiger keer namen, dus met het ten einde loopen van dat jaar, kwam de zaak nu en dan weder ter sprake. Den 11n November 1813 schreef de Prins aan H. C. E. Von Gagern, dat hij wel inzag, dat van geene andere mogendheid eene welwillende opvatting viel te verwachten dan van Engeland en dat Castlereagh hem in het algemeen de teruggave der koloniën, behoudens enkele niet genoemde, had toegezegd [11].

Onder de mannen, die in Engeland den Prins ter zijde stonden, behoorde H. Fagel. Aan dezen meldde G. K. Van Hogendorp dd. 28 November 1813 het heuglijk bericht, dat de omwenteling haar beslag had gekregen, dat de Prins slechts behoefde over te komen, om zich aanstonds door het gansche volk als Souvereinen Vorst toegejuicht te zien, en dat men dus ook geheel mede ging met Engelands politiek. „En vous donnant, Monsieur, ces assurences" — luidt het geestdriftig schrijven [12] — „en entrant parfaitement dans les vues de l'Angleterre, je dois en même temps faire connaître à celle-ci ce qu'attend d'elle ma patrie; c'est la restitution prompte et sans réserve des colonies dans les trois parties du monde. Nous nous lierons à l'Angleterre par des noeuds indissolubles, nous serons tout à elle, mais nous avons la ferme confiance qu'elle ne gardera rien de ce qui est à nous." — Maar dan haast zich Malmesbury, aan wien Fagel den brief liet lezen, bij schrijven dd. 3 December 1813 [13] die hooge verwachtingen over de teruggave te temperen met een *niet alles* en *niet dadelijk of in eens*. In beschermenden toon gaf de Britsche minister zijne hooge tevredenheid over Van Hogendorp's epistel te kennen, het vertrouwen uitsprekende, dat „if he continues to act on the same principles" alles wel goed zou gaan; doch, vervolgde de Minister: al was het nu ook natuurlijk, dat in de eerste opwelling van geestdrift men al de koloniën wilde terug hebben, „on more calm reflection",

zou Van Hogendorp er wel anders over gaan denken, daar de verdediging van *De Kaap* en *Ceylon* eene sterke militaire macht vorderde en dus... „safer in our possession than on being restored to them"!! — Voor Van Hogendorp zal dit wel eene groote teleurstelling geweest zijn; de Prins schijnt er zich echter gemakkelijker — misschien te gemakkelijk — in geschikt te hebben [14].

De omstandigheden waren trouwens niet gelijk; de Vorst werd van banneling koning, koning bovendien van een zeer vergroot Nederlandsch rijk, en zonder eenigszins te willen beweren — het zou in strijd zijn met de waarheid (bl. 263) — dat alzoo persoonlijke eerzucht het won van hetgeen de belangen van ons vaderland vorderden, kan men zich toch wel voorstellen, dat, eerder dan de gewone Nederlandsche burger, aan wien bovendien het bezit van België over het geheel genomen volstrekt niet toelachte, zelfs niet aan Van Nagell naar het schijnt — zie zijn brief sub 48 bl. 303 — de Prins het rechtmatige erkende van eene koloniale vordering, gesteld door de Mogendheid, die men in velerlei opzichten erkentelijk moest zijn. De Britsche bewindslieden toonden zich intusschen met zulk een gemakkelijk medegaan, bijzonder ingenomen. 't Was alsof er een pak van het hart viel; dat kan men ten minste opmaken uit een brief dd. 8 Januari 1814 door Castlereagh aan Liverpool geschreven over een nieuw onderhoud, dat gene met den Prins in den Haag betreffende de niet-teruggave van eenige koloniën, speciaal *De Kaap*, gevoerd had; het bezit van *De Kaap* beschouwde trouwens de Britsche regeering als eene *sine quâ non* „to our own peace", schreef Castlereagh nader uit Parijs dd. 19 April 1814 aan lord Liverpool [15]. Door den Prins toch was de voorgestelde uitkeering van eene geldsom, welke Engeland beloofde voor het aanleggen van eene rij vestingen aan de grens Frankrijk-België, waartegen wij *De Kaap* zouden laten, beoordeeld [16] als „very satisfactory", „liberal", „just and reasonable". *I was extremely glad*, getuigde Castlereagh! „His Royal Highness understands that Great Britain remains master of this question to execute her own liberal purpose towards Holland in her own way and at her own discretion." Het *Zalig zijn de bezitters* mocht ook hier wel gelden; dat zou in ieder geval nog blijken.

Misschien had eene andere houding onzerzijds de zaak tot een beter einde kunnen brengen dan ten slotte heeft plaats gevonden in het tractaat van 1814: een staatsstuk reeds een paar jaar later dezerzijds zoo onvolledig gevonden [17], dat nieuwe onderhandelingen

werden geopend, die in de conventie van 1824 haar beslag kregen.

Bij de onderhandelingen, die tot de eerste verbintenis leidden, ontmoeten wij voor de Nederlandsche belangen het driemanschap *Nagell—Fagel—Falck.* Zij verschilden naar deze volgorde ongeveer 10 jaar van elkander in leeftijd, zijnde geboren in Januari 1756, in Maart 1765 en in Maart 1777; de oudste hunner overleed het laatst, nl. in Februari 1851; Fagel stierf reeds in Maart 1838; Falck in Maart 1843 [18].

A. R. Falck, "homme d'esprit et d'une grande capacité", "eene bescheidene kalme hoogheid" [19], was als secretaris van staat de raadsman van den ten slotte tegen zijn zin op het einde van Juni 1814 naar Brussel vertrekkenden Souvereinen Vorst; Fagel, met zijn broeder Robert, als "geleerde staatsmannen" ons geschetst [20], behartigde de vaderlandsche belangen als ambassadeur te Londen en dankte aan zijne sympathieke persoonlijke eigenschappen, dat hij bij soms zeer militante quaestiën op goeden voet bleef met lord Castlereagh, secretaris van staat voor Buitenlandsche Zaken en lord Bathurst voor de Koloniën; eindelijk A. W. C. Van Nagell tot Ampsen, die in den Haag stond aan het hoofd van het departement van Buitenlandsche Zaken.

Ofschoon tot 1824 in deze betrekking werkzaam, bracht de loop der gebeurtenissen niet mede, dat Van Nagell's naam aan het tractaat van 1814 werd verbonden. Door alle lotgevallen van het stadhouderlijk huis was hij, evenals de familie Fagel, de Oranje's trouw gebleven; van 1787 tot 1795 Nederlandsch gezant te Londen, had de omwenteling hem buiten 's Lands dienst doen blijven en, weigerende iedere betrekking onder de republiek, het koningschap en het keizerrijk te aanvaarden, woonde hij met het verbannen vorstelijk gezin in een deel van Hampton Court, dat de Oranje's tot verblijf hadden bekomen, dank de milde gastvrijheid van het Groot-Brittanjesche vorstenhuis. Maar deze steilheid, die hem m. i. ten onrechte iedere betrekking in zijn vaderland na de revolutie-jaren deed weigeren, verloochende zich ook niet in den dagelijkschen omgang, zelfs niet tegenover des Stadhouders zoon, tot wiens verheffing op den koninklijken troon hij eerlang zou mogen medewerken. Ongemakkelijk man als hij was, konden de Britsche bewindslieden den *galzieken*, schoon geenszins onbekwamen, minister [21] moeilijk uitstaan, die wel wat al te zeer vergat, dat hij opkwam voor de onschendbaarheid der koloniale belangen van een pas uit den druk weder opgekomen uitgemergeld land, dat enkel zijne geschiedenis kon doen spreken

voor rechten, waarvan het reeds sinds jaren geen bezitter meer was.

Aan vaderlandsliefde, aan hartelijke toewijding voor de taak, die ieder te vervullen had, heeft het geen dezer drie mannen ontbroken; maar, gelijk Macaulay het ergens in zijne Geschiedenis van Engeland opmerkt, het is steeds de donkere schaduwzijde eener restauratie, dat het beleid in handen komt van menschen, die jaren lang buiten de zaken werden gehouden en daardoor de vereischte kennis soms missen. Naar scherpzinnigheid van opvatting omtrent hetgeen de toekomst brengen zou, dus politieken zin, zoekt men bij hen te vergeefs. Wat die koloniën eigenlijk waren, hoe men ze behoorde te classificeeren en welke geschiedenis aan ieder min of meer ten grondslag was gelegen: men toonde het niet dan wel zeer gebrekkig te weten, ofschoon, naar men zou zeggen, het ballingstijdperk tijd en gelegenheid kon gegeven hebben om zich theoretisch op de hoogte te stellen. Voor het behoud van onze Amerikaansche slavenkoloniën maakte men zich warm, op hetzelfde oogenblik, dat wij beloofden aan de slavernij te onzent een einde te zullen maken [22]; maar *De Kaap*, maar *Ceilon?* Zeker; aannemen mag men, dat, goed- of kwaadschiks, wij deze schoone koloniën behoorden af te staan, waarvan anders *De Kaap* voor Nederlands toekomst meer waard zou geweest zijn dan alle andere teruggegevene te zamen — gesteld natuurlijk dat door ons ten minste politieke zin genoeg aan den dag was gelegd om haar niet van ons te vervreemden; doch wij hadden althans het verlies van Ceylon, — van het door den laatsten Hollandschen dichter aldaar *als nooit te vergeten eiland* bezongen! — van „onze geliefde Kaap de Goede Hoop, waar de inwoners, uit onverbreekbaar attachement aan het oude Moederland, nog geene andere taal dan de Hollandsche willen spreken", gelijk de Amsterdamsche Kamer van Koophandel in 1817 herinnerde [23], — zwaarder kunnen doen wegen, om te trachten Benkoelen te erlangen en volledige vrijheid in de *Straits* te bekomen met afstanddoening te onzen behoeve zoo mogelijk van Penang, des noods nog met opoffering van onze reeds in die dagen als waardeloos erkende bezittingen in Vóór-Indië en van het even waardelooze St. George d'Elmina. Het ontbrak echter onzen onderhandelaars aan genoegzaam heldere voorstelling omtrent de betrekkelijke waarde van ons koloniaal bezit; daardoor is het tractaat van 1814 niet een stuk geworden, waarin men de meesterhand van groote Nederlandsche staatslieden erkent. Het was veeleer een gebrekkige arbeid, gelijk ik bl. 249—250 opmerkte, die te veel

zijn ontstaan dankte aan hetgeen de Britsche regeering zelve ons wilde laten en waarop wij overigens slechts een zeer lijdelijken invloed uitgeoefend hebben. Altijd aannemende, echter niet volkomen toegegeven, dat wij aan Engelands eischen omtrent *De Kaap*, *Ceylon*, *De West* in ieder geval hadden moeten voldoen, dan toch zouden wij bij meer kennis der toestanden door betere redactie, nog veel hebben goed gemaakt; doch wij bepaalden ons te zeer tot de *outline*, welke over gebracht werd in een *esquisse*, die lord Castlereagh wel zoo goed was voor ons samen te stellen en die wij zonder veel nadenken of hoofdbrekens maar aannamen, gelijk trouwens, naar wij nog zien zullen, al het eigenlijke werk door het Britsche ministerie is verricht, de redactie er onder begrepen. „Dans cette convention, terminée un peu précipitamment" — merkt De Grovestins op [24] — „furent faites des omissions très-importantes, dont la Hollande eut à souffrir plus tard": en aldus krijgt Van Nagell's schamper bescheid nog eene andere beteekenis dan de Minister er zelf aan toekende, toen deze in zijne verstoordheid over het verlies van Essequebo, Demerary en Berbice, de hoop uitdrukte, dat Fagel nooit reden van teleurstelling zou hebben over het sluiten van een tractaat, waarvan de Gezant zelf overmoedig had getuigd, dat het als voordeeliger en eervoller voor ons Vaderland moest beschouwd worden dan eenig ander door ons sinds het Munstersch tractaat gesloten [25]. Reeds zes jaar later luidde het in 's Konings instructie aan Fagel, voor eene herziening van het tractaat gezonden, dat toch het stuk eigenlijk niet deugde, al werd dit ook te verschoonend aan Engeland geweten; men leest er toch o. a. [26]: „De Conventie van den 13n Augustus 1814 is in algemeene bewoordingen vervat. Het ontbrak toenmaals in Engeland zoowel als hier te Lande aan volkomen nauwkeurige en geloofwaardige berichten over den toestand der bezittingen, die terug moesten gegeven worden; en van de berichten zelven, die misschien voorhanden mochten zijn, wierden Wij althans belet gebruik te maken door den ongemeenen spoed met welke het Britsche ministerie de zaak begeerde af te doen."

Er dient echter tevens herinnerd te worden aan het gemis van nationale uiting bij ons volk. Het is anders zulk een zedelijke steun voor onderhandelaars, wanneer zij hun wederpartij met recht kunnen toevoegen, dat zij zich des noods wel met gedane voorstellen kunnen vereenigen, doch dat ook rekening moet gehouden worden met de openbare meening. Castlereagh waarlijk liet zich ten deze niet onbetuigd [27]: hij zou geen Engelschman geweest zijn; maar hoe

stond het met ons? Het vooruitzicht van, nevens onze onafhankelijkheid, ook de verloren bezittingen terug te krijgen, weder heer en meester te worden in die verre zeeën, waaraan wij onze grootheid en onzen rijkdom eens dankten: wel! in geestdrift er voor moest men ter nauwernood het uur der teruggave kunnen verbeiden, en zoude de openbare meening niet ophouden daarover haar stem te doen hooren..... Helaas! niets van dat alles. De „degree of enthusiasme such as I never before witnessed, and which was certainly never surpassed" — gelijk Castlereagh onze nationale opgewektheid, blijkens een schrijven uit Den Haag dd. 1 December 1813 waarnam, was reeds in Februari 1814 gedaald tot eene mate van „apathy of the Hollanders", die een Nederlandsch ooggetuige met verbazing aanschouwde [28]. *Apathie*: het eigen woord ontmoet ik bij een ander schrijver, naar eene opmerking uit die dagen van niemand minder dan den graaf Van der Duyn: „une grandeur passée sur laquelle la nation s'était endormie, sans faire le moindre progrès depuis cent ans, au contraire s'enfonçant toujours davantage dans une apathie qui lui avait fait conserver les idées et les préjugés d'un autre âge sans en avoir l'énergie et la persévérance" [29]. En zoo bleek dan ook, dat Falck en Van Nagell beiden den politieken zin hunner landgenooten te hoog aansloegen toen de eerste, overeenkomstig Van Nagell's meening (men zie o. a. de missives bl. 275, 323 enz.), in brieven van Augustus 1814 aan Van Hogendorp en Van Lennep den indruk toonde te vreezen, dien het definitief verlies van kostbare koloniën „aan de Maas en den Amstel", „op de beurs" zou veroorzaken [30]; men scheen voor „den slag" even weinig te gevoelen als voor de terugverkrijging der andere koloniën waardeering over te hebben. Het is waar, gedurende eenigen tijd was het tractaat officieel geheim [31]; doch de Engelsche bladen bespraken niettemin zeer kort na de sluiting de teruggave! — gelijk bl 279 zal blijken — en onze toebereidselen voor de weldra te ondernemen expeditie naar het hersteld Nederlandsch-Indië moest de belangstelling wel prikkelen. Doch men vond ze voor dit land van belofte niet, toen evenmin als later. *Wij waren zoo lang lijdelijk geweest, en bleven het:* herinnert Thorbecke in zijn sub 19 vermelde Aankondiging. Ginds bracht men kapitalen aan voor de koloniale ontwikkeling; hier hield men zich gesloten, dacht men slechts aan Staatshulp en aan middelen om er van Staatswege onverwijld rechtstreeks geld uit te slaan; en zoo werd ook bij apostil dd. 27 Mei 1814, als

de onderhandelingen over de teruggave zouden aanvangen, op ons departement van Buitenlandsche zaken eene breede blijkbaar van deskundige hand herkomstige nota gedeponeerd, houdende een ernstig betoog, dat wij niets wijzer konden doen, dan al onze koloniale rechten te verkoopen [32]!! Het is waar, dat advies werd niet gevolgd, doch de geest er van, leeft destijds overeenkomstig Falck's dispositie, door al onze onderhandelingen! De tranen over ontroostbare koloniale verliezen werden telkens spoedig weder afgedroogd door *geld:* onze wederpartij aan gene zijde van het Kanaal begreep dat wel; en handelde dienovereenkomstig.

Juist eene halve eeuw later bood zich de gelegenheid aan, den man te herdenken, aan wien wij met Hollands zelfbevrijding, volgens eene bekende getuigenis van een lid der Britsche regeering, de teruggave onzer koloniën hebben te danken gehad [5]. Als echter Mr. F. A. Baron Van Hall dan een tweeden druk bezorgt van een in 1835 uitgesproken redevoering ter gedachtenis van Van Hogendorp gehouden, vindt het woord zóó weinig weerklank, dat onze politieke zedemeester dier dagen teleurgesteld opteekent: „Men snuffelt onder de asche van het vuur, dat nu 30 jaren geleden ter eere van Hogendorp brandde, of daarbij ook nog een enkele vonk zou kunnen worden aangetroffen, om als plaatsvervangster te dienen van de overal ontbrekende geestdrift" [33].

II.

De losse besprekingen over de teruggave der koloniën konden niet het onderwerp van gezette behandeling worden, zoolang er nog strijd tegen Napoleon's leger werd gevoerd; en dan rees bovendien de vraag of deze gewichtige zaak zou worden behandeld bij het met Frankrijk eerlang aan te gane vredestractaat, dan wel op het destijds reeds voorgenomen congres der mogendheden, of eindelijk uitsluitend met Engeland. Fagel verwachtte dat de quaestie hetzij bij het vredestractaat, hetzij op het congres zou uitgemaakt moeten worden, wegens het verband met andere restituties [34]. Maar noch aan gene zijde van het Kanaal, noch vooral door ons werd deze bondgenootschappelijke behandeling wenschelijk geacht: onze bewindslieden zagen, evenals de Souvereine Vorst (bl. 248), wel in, dat veel meer te verwachten was van de persoonlijke sympathieën, die destijds tusschen Engeland en Nederland bestonden dan van eene algemeene vergadering, waar het pas weder in het leven geroepen

staatje — als andere kleine staten in die dagen, een *sous-allié* spottend geheeten! — niets te zeggen zou hebben. En hoe juist men dit heeft ingezien, blijkt ons o. a. uit den brief van baron Van Spaen, wedergegeven bl. 313—314. Het kon dus voor onze vertegenwoordigers geene teleurstelling zijn, dat de vredesacte van Parijs, die den 30n Mei 1814 eindelijk tot stand kwam, de teruggave met stilzwijgen voorbijging. Nochtans hield zij eene koloniale restitutie in, die voor Nederland eerlang schadelijke gevolgen zou hebben. *Guadeloupe* hadden de Engelschen in 1810 op Frankrijk veroverd en in 1813 aan Zweden afgestaan. De geallieerden, speciaal Engeland, wilden dit eiland weder in het bezit zijner vroegere meesters stellen, doch wijl dan Zweden eene schadevergoeding diende te hebben, viel het oog op eene der voormalige Nederlandsche koloniën in West-Indië, die overigens bestemd waren om aan ons teruggegeven te worden. Daarom achtte men het noodig, dat onze Souvereine Vorst er zich mede vereenigde. De Engelsche gezant sprak er dientengevolge in Maart 1814 Z. K. H. over, die, evenals vroeger Castlereagh over de Kaapquaestie, verrast was, volgens den op bl. 244—245 medegedeelden brief van Clancarty, door de gereede instemming met het voorstel. „Without offering any objection to the principle", schreef de Gezant aan Castlereagh, „he received the communication of the sacrifice expected from him far better than I should have imagined." Zoo werd bij het Parijsche tractaat van 30 Mei 1814 Guadeloupe door Zweden teruggegeven „en conséquence d'arrangemens pris avec ses alliés", zonder dat alzoo over den aard dier schikkingen in nadere bijzonderheden werd getreden [35].

Of onze minister Van Nagell destijds reeds op de hoogte was van de door den Prins alweder te snel gegeven toestemming tot de West-Indische opoffering, kan ik niet zeker zeggen, doch de indruk is mij gegeven, dat evenmin als Fagel, de Minister er iets van wist. De Gezant hoorde er eerst van toen hij door Van Nagell dd. 7 Juni 1814, dus eene week na den Parijschen vrede, werd aangeschreven om nu eens het Britsche kabinet over den omvang der koloniale onderhandelingen te polsen [36], en hieraan voldoende, Castlereagh hem den vorstelijken Guadeloupewissel voorhield; overigens verklaarde de door Falck terecht als *almachtig* geschetste Britsche bewindsman [73], dat hij gaarne *onverwijld* de besprekingen over de teruggave zou aanvangen. Onze Gezant vond het wellicht minder aangenaam, dat hij van de

Zweedsche quaestie niet bevorens op de hoogte gesteld was; in zijn rapport dd. 11 Juni 1814 merkt hij althans op, dat Castlereagh hem over deze en andere zaken had gesproken, die aan Van Nagell en den Prins zeker volkomen bekend waren, althans beter dan aan hem, die ze voor de eerste maal vernam [37].

En nu beginnen de ergernissen van onzen Minister. Uit het sub 36 vermelde schrijven van 7 Juni blijkt ons, dat hij zich, evenals Van Hogendorp, met de hoop gevleid had, dat wij al de koloniën zouden terug bekomen, die *in het jaar* 1792 in ons bezit waren geweest, dus ook De Kaap, Ceylon enz., de Oost, de West, bovenal het zoo kostbaar geachte Guiana. Weldra zou het echter blijken, dat voor Guadeloupe men het booze oog juist op een deel van deze laatste kolonie had geslagen. Van Nagell stelde de volledige teruggave van Guiana op zoo'n hoogen prijs, dat hem dit punt der koloniale quaestie boven alles ter harte bleek te gaan; trouwens mannen als Kluit en andere vaderlandslievende landgenooten oordeelden er in die dagen eveneens zoo over [38]. Af te zien van *Essequebo*, van *Demerary*, van die zelfde streken, waaromtrent toch Malmesbury in zijne op bl. 242 en 248 vermelde missive van 3 December 1813 uitdrukkelijk had gezegd: *I certainly would give you back*, zou eene teleurstelling zijn, die men met alle macht moest trachten te voorkomen. Dezen gedachtengang legde Van Nagell op ontvangst van het Gezantschapsbericht aanstonds neder in een schrijven dd. 16 Juni 1814, waarin hij voor den Souvereinen Vorst ontworpen had eene aan Fagel te verstrekken instructie. Men moest zich, leest men daarin, stellen op het standpunt van ons koloniaal bezit van vòòr 1795, in welk jaar en ook later wij enkel door Frankrijk gedwongen werden Engeland te beoorlogen, waarom wij ook wel al onze koloniën, het in den oorlog van 1795 verloren Ceylon er onder begrepen, mochten terug verlangen. Indien Engeland territoriale vorderingen deed gelden, dan had onze Gezant zich vooral te doordringen van het feit, dat niet alleen in West-Indië de geheele Guyana het belangrijkste deel onzer bezittingen aldaar was, doch vermoedelijk de kostbaarste van al onze bezittingen in Oost en West! Een verdeeld bezit van Guiana zou ook tot de grootste moeilijkheden aanleiding geven, vooral wanneer de slavenhandel werd afgeschaft, daar de vrije werklieden dan van de eene bezitting naar de andere zouden overloopen. Moest men eene opoffering doen dan zou *Curaçao* in aanmerking kunnen komen, waarvan de belangrijkheid onze Gezant, dank eene bij de instructie overgelegde memorie

kon aantoonen, in geval Engeland er op zou wijzen, dat het bezit van dat eiland meer een last dan een steun voor ons was. Bleef men voor dit lokaas ongevoelig, dan moesten nog aangeboden worden de eilanden *St. Eustache, Saba* en *St. Martin* (voor zoover het voormalig Nederlandsch gedeelte betreft); overigens behoorden geene dezer opofferingen, ook niet van *Curaçao*, te worden toegestaan, zonder dat Fagel er eene geldelijke indemnisatie voor vroeg. Over onze forten op de *kust van Guinea* behoefden niet gehandeld te worden, daar wij die reeds in bezit hadden. Aan *De Kaap* zou wellicht Engeland groote waarde hechten, doch dan diende men daartegenover te stellen, niet slechts geldelijke vergoeding, doch in ieder geval — en zoo komt Van Nagell telkens weder op zijn geliefde West terug — de volledige teruggave van Guiana. Den Oost-Indischen Archipel moesten wij terug verlangen, zooals wij dien in 1792 bezaten; doch omtrent de bezittingen in Vóór-Indië kon Fagel gemakkelijk zijn en ze des gevraagd tegen geldelijke vergoeding afstaan [39].

Den volgenden dag, den 17^n Juni 1814, berichtte de Minister aan Fagel, dat eene voor hem bestemde instructie den Souvereinen Vorst was voorgelegd. Hij had van Z. K. H. gehoord over het plan om Zweden uit onze West schadeloos te stellen, *en hij zou zich daarover maar niet verder uitlaten* m. a. w. hij vond de zaak niet in orde; maar hij wilde er dan toch van zeggen, dat het onverdeeld bezit van Guiana *het kostbaarste* onzer koloniën uitmaakte; Fagel zou daarentegen, merkte de Minister verder op, voor den afstand van Curaçao „en zelfs van St. Eustache" in de instructie de grootste vrijheid vinden [40].

Niet weinig verbaasd zou de Minister geweest zijn, als hij dien zelfden dag over de schouders van den Britschen gezant in den Haag had kunnen zien, toen deze het volgend rapport aan Castlereagh schreef [41]:

As I suppose you will soon, either with M. Fagel in London or by instructions to me here, negociate with this Government for the restoration of their colonies; it is fit you should know that, in conversing with M. De Nagell upon this subject, he has professed to me his inclination to advise the utmost liberality respecting it; nay, that he was not very tenacious of colonial acquisition; and that, with respect to those in the West Indies, would be willing even to forego their re-acquisition, upon an adequate indemnity. With respect to the nature of the indemnity, I could not get him to be quite ex-

plicit, but understood him to mean their sale for money. In my mind, however, except perhaps the colony of Demerary, in which so much British capital is engaged, the purchase would be but a bad one.

Ziedaar het zwakke punt van al onze onderhandelingen in die dagen vrij onaangenaam blootgelegd: *wij waren te koop*. Castlereagh had iets dergelijks blijkens het door mij op bl. 249 medegedeelde dd. 8 Januari 1814 aan lord Liverpool met betrekking tot *De Kaap* gemeld, hetgeen Hoek op bl. 56 van zijn „Herstel" snedig doet opmerken: „De Engelsche bewindslieden wisten dus bij voorbaat, dat zij tegen opoffering van eenig geld zich enkele koloniën zouden kunnen verschaffen, die men reeds zoo lang begeerd had, en dat zoodra de onderhandelingen aanvingen, bekrachtigd zou worden, wat zij nu reeds als zeker verworven konden beschouwen." — Ter verschooning strekke, dat ons vaderland „in merg en been" uitgeput was [42], en dat Engelands jammerlijk idee om alweder eene Chineesche muur aan Frankrijks noorder grenzen te doen oprichten niet krachtig genoeg schijnt te zijn wederlegd met de opmerking, dat zoo de Verbondenen zulk eene barrière noodig achtten, zij er dan ook maar de kosten voor hadden te dragen. In een sub 70 te vermelden memorie van Van Nagell wordt wel de aanmerking gemaakt, dat *wij* waarlijk niet dáárvoor koloniën behoefden te verliezen, doch toen was het te laat! En mocht het wel verstandig heeten, dat wij direct en indirect aan ieder vreemdeling zoo maar blootlegden hoe „ellendig arm" wij waren [43], hoe wij er naar haakten van de koloniën door schadevergoedingen of door exploitatie in wat beter doen te komen? Het getuigde zoo weinig van een vol hoop op de toekomst berustende levenskracht. „Une seule chose semblait le préoccuper, c'était la crainte de donner avant d'avoir reçu" — gelijk De Grovestins in zijne sub 24 vermelde Mémoires bl. 27 aanteekende: — dit bezielde helaas niet alleen onzen Vorst, doch onze gansche regeering en niet minder ons volk. Ik geloof wel, dat wij ook bij eene meer hooghartige en politieke opvatting, noch *De Kaap*, noch *Ceylon*, zouden bekomen hebben, maar in deze West-Indische quaestie wordt het toch zeer duidelijk hoezeer wij onze positie door dergelijke geldzucht verzwakten. Ware het dan niet beter geweest over eene pijnlijke herinnering henen te stappen en krachtig de quaestie der eertijds toegezegde *bewaarneming* op den voorgrond te stellen? Van Nagell heeft er — het blijkt uit al het volgende —

niet aan *gedacht* om een deel van Guiana tegen geld prijs te geven, maar het oog vermoedelijk gehad op de West-Indische eilanden: *eiland* toch tegenover *eiland*, gelijk ik bl. 245 opmerkte; Engeland wilde ze echter niet hebben en dwong ons ten slotte, ook al voor geld, om van Demerary, Essequebo en Berbice af te zien [44]! Door het aannemen van dergelijke vergoedingen bewogen wij ons in Engelands politieke richting, die aldus de rol van den Belanglooze, den Edelmoedige bewaarde, waarop het zoo zeer prijs stelde, ten einde zich tegenover de andere Mogendheden te kunnen doen gelden en ook uit aangeboren huichelzucht; terwijl op Nederland het odium van al dergelijke geldelijke transactiën viel: hoezeer is ons ook niet het zoogenaamd *Verkoopen van De Kaap* verweten! [97] En het treurigste van alles was, dat wij ten slotte toch nog bedrogen uitkwamen, tengevolge van de niet verwachte geldelijke eischen, die door de Engelsche autoriteiten in Oost-Indië bij de overgave gesteld werden, terwijl wel degelijk de grondgedachte van het tractaat van 1814 was geweest, dat wij de koloniën zonder andere betalingen zouden terug erlangen dan die de rechtstreeksche overneming van Engelsche goederen medebrachten: de teruggave zou geschieden, blijkens den op bl. 271 vermelden brief van Fagel dd. 9 Augustus 1814, overeenkomstig Castlereagh's verzekering, "*pure* et *simple* et *immédiate*"! En *gaaf* vond zij inderdaad ten slotte plaats ten aanzien der West-Indische koloniën, zooals de Dir. Gen. van Koloniën dd. 31 October 1816 aan onze C. C. G. G. in de Oost verzekerde (V. D. 128); daar waren zeker geene Fendall's en Raffles' geweest.

De eerste missive van Fagel dd. 21 Juni 1814 N° 89 over de geopende onderhandelingen meldde, dat wij zoo goed als alle koloniën zouden terugkrijgen, behalve *De Kaap*, waarvoor — gelijk onze Minister reeds goed gevonden had — eene aanzienlijke som gelds ten behoeve der barrière-steden werd toegezegd [45]. De Britsche regeering wilde volstrekt niet, had Castlereagh blijkens het sub 7 aangeteekende verzekerd, zich inhalig betoonen. *Cochin* op de kust van Malabar zouden wij echter ook wellicht verliezen; en wat betrof de Guadeloupe-quaestie, nu wij eene veel aanzienlijker vergrooting van ons gebied in Europa verkregen dan oorspronkelijk voorzien was toen Castlereagh het bewuste onderhoud er over met den Souvereinen Vorst had gehouden, zouden wij dan toch ook wel, meende de Minister, geen bezwaar hebben tegen den afstand van het enkele *Berbice* aan Zweden; daarentegen

zou deze Mogendheid — oordeelde de Britsche minister — zich hiermede hebben tevreden te stellen, al was het ook minder dan Guadeloupe, wijl de rechtstitel veel zekerder werd [46]. Opmerking verdient, dat in dit gansche rapport over Fagel's onderhoud met den Britschen minister [47] geen woord werd gerept omtrent het lot van het overschoone Taprobané; weldra zou het blijken, dat wij daaraan evenmin mochten denken.

In ieder geval Van Nagell kon niet weten wat nog in den raad der Britsche goden mocht besloten worden; dezen wisten het trouwens zelven niet altijd; hoe meer toch de geestdrift tijd tot verkoelen had, hoe minder men geneigd scheen al onze koloniën terug te geven. Daarom zou het eene gelukkige opvatting geweest zijn, indien het zwijgen over Ceylon — al mocht het een misverstand blijken — den Minister hadde geprikkeld ommiddellijk op den brief in te gaan, bedenkende dat gevoelens van edelmoedigheid in den regel kort verloop hebben en dat wij dus, hoe meer tijd wij over de zaak deden gaan, steeds in minder gunstige omstandigheden zouden komen. Wel verre echter, dat aan onzen Gezant werd bevolen Castlereagh bij zijn woord te houden en dus onzerzijds prijs te geven *De Kaap*, *Berbice* en zoo noodig *Cochin*, lokte de Minister geene wijziging uit in zijne veeleischende instructie, bij schrijven van 24 Juni 1814 aan Fagel gezonden. Over het verlies van *De Kaap* wordt maar al te gemakkelijk heengegaan, maar *Berbice* te moeten verliezen, een deel dus van die kostbaarste aller bezittingen: dat zoude al te smartelijk zijn en maar al te bittere gedachten opwekken; dan nog beter op te geven, — hoe maakten wij ons steeds zwakker! — niet slechts alles op het vaste land van Vóór-Indië, doch zelfs .... *Ceylon*, zoomede het *schiereiland van Malakka!* Waarlijk de heer Van Nagell, hoe goed ook zijne bedoelingen mogen geweest zijn, zou ons van den wal in den sloot hebben geholpen. [48]

Fagel trachtte in zijn antwoord van 30 Juni 1814 het hopelooze van dergelijke basis tot onderhandeling aan te toonen. Ceylon kon niet meer voor tegengift gelden, daar dit eenmaal bij den vrede van Amiens aan Engeland afgestane eiland buiten behandeling was gekomen; en ook het denkbeeld van een gedeeltelijken afstand van Guiana aan Engeland zou men niet meer willen prijsgeven. „Je suis fâché de devoir vous informer" — was het antwoord van den Gezant [49] — „que l'esprit des instructions que vous m'avez transmises, s'écarte si fort du point de vue sous

lequel la matière est considérée ici, que je désespère de voir cette négociation se terminer à la satisfaction générale."

Deze waarschuwing wekte bij den Minister slechts *bitterheid* en *hartzeer* op, blijkens zijn schrijven van 8 Juli d. a. v. Hij meende dat het nog verder afwijken van de koloniale positie, die wij bij den vrede van Amiens hadden verkregen, den Souvereinen Vorst en zijne regeering tegenover het gansche Nederlandsche volk in een verkeerd daglicht zou plaatsen; dat daaraan eene in ons vaderland nog bestaande Fransche partij -- hoe was het mogelijk?! — kracht zou erlangen; dat het verlies van Guiana gelijk stond met het afsnijden van onze levensdraden (sic), en dat geen waar Nederlander daarvoor niet gevoelig kon zijn; dat aldus het Parijzer tractaat, ons een vergrooting van grondgebied toezeggende [50], werd geschonden, want geene uitbreiding in Europa kon het verlies van Guiana vergoeden; dat, gelijk bl. 248 en sub 7 opgeteekend, aldus Engelands hebzucht een zeer ongunstigen indruk op de andere mogendheden zou maken; enz. [51]: kortom eene schrikbarende overdrijving, waarvoor men alléén wat zou kunnen gevoelen als het 't bezit van *De Kaap* had gegolden.

Intusschen hadden zich de vorsten van Rusland en Pruissen en onderscheidene eerste ministers naar Londen begeven; de werkzaamheden voor het Britsche ministerie hieruit voortvloeiende, werden zéér vermeerderd door de geopende parlementaire debatten, terwijl het overige van den tijd door talrijke feesten werd ingenomen; het resultaat was, dat voorloopig Castlereagh niet over onze koloniale zaken viel te spreken, gelijk Fagel dd. 8 Juli 1814 naar Den Haag meldde [52]. En toen hij eindelijk daartoe gelegenheid vond, bleek de Britsche Minister onder Van Nagell's verzet zijn geduld te hebben verloren. Eene zeer gewichtige niet-koloniale quaestie kwam trouwens daarbij. Omtrent de voorwaarden der vereeniging van Noord- en Zuid-Nederland was te Londen door de Verbondenen een stuk opgemaakt, hetwelk de Souvereine Vorst behoorde te teekenen; doch deze maakte bezwaar wegens het onbestemde der regeling van de schuldenquaestie tusschen beide deelen, verder wijl de grenzen van den te scheppen staat nog niet behoorlijk waren aangewezen en eindelijk omdat het land door vreemde troepen bezet bleef [53]. Aldus ontmoette Castlereagh én in de koloniale quaestie, én in de vereeniging der Nederlanden — beiden met name door hem in het leven geroepen en geleid — een naar zijn inzien ondankbaren wederstand bij den Vorst en zijne regeering, die hij slechts met wel-

daden toonde te willen overladen. De besprekingen met onzen Gezant afbrekende, wegens Van Nagell's ontevreden bescheiden, verklaarde hij niets verder te zeggen te hebben; Nederland kon zonder België niet sterk genoeg geacht worden voor de verdediging van kostbare koloniën en de zaak moest dan maar op de eindbeslissing van het Congres wachten. — Mistroostig en niet zonder scherpte schreef den 15ⁿ Juli 1814 Fagel dit bedroevend resultaat aan onzen Minister, nadat evenzoo door Castlereagh deze beslissing den vorigen dag aan den Britschen gezant in den Haag, Clancarty, was bericht. Fagel gaf in de betuigingen van zijn leedwezen, dat men zich niet vriendschappelijk had weten te verstaan, duidelijk genoeg te kennen, dat Van Nagell eigenlijk den normalen gang had verstoord en verknoeid. [54]

De mededeelingen van Clancarty aan den Souvereinen Vorst in den avond van den 19ⁿ Juli 1814 brachten dezen tot nadenken en deden hem besluiten het z. g. Londensch protocol te onderschrijven, gelijk den 21ⁿ Juli 1814 door Van Nagell namens den Prins gedaan werd. „Ik heb lord Clancarty gisteren avond zeer lang bij mij gehad" — berichtte Z. K. H. aan Van Nagell dd. 20 Juli, „en ik geloof dat hij met het resultaat onzer conferentie beter te vreden is dan ik." De Britsche gezant had „een soort van model" voorgelezen omtrent de verklaring, dat het Protocol werd aangenomen; Zijne Hoogheid berichtte, dat zulks hem aannemelijk had toegeschenen. „Uit égard voor Engeland en tegen mijn zin" — vervolgde de Vorst — „heb ik ook geaccepteerd de administratie van België op mij te nemen, en diensvolgens mij naar Brussel te begeven. Ik hoop dat daardoor alle redenen van ontevredenheid zullen weggenomen worden en dat de negociatie der koloniën zal kunnen weder opgenomen worden. Het nut wat ik daarin zie voor dit land heeft mij grootendeels bewogen mij te sacrifieeren. Door twee voorbeelden, dat van den koning van Pruissen en van dien van Sardinië, die solliciteert het Gouvernement provisoir van Genua, heeft mij lord Clancarty trachten te overtuigen, dat het niet tegen de digniteit is dat van België te aanvaarden, en daar ik maar het welzijn van de zaak behartig, is mijn eenige wensch dat dezelve bevorderd worde."

Van Nagell berichtte de aanneming van het Protocol aan onzen Gezant te Londen bij brief van 22 Juli 1814 N° 82. De Minister schijnt geen idee te hebben gehad dat ook zijne hooge koloniale eischen, en niet uitsluitend de Belgische quaestiën, tot het afbreken der kolo-

niale onderhandelingen hadden geleid. Althans, terwijl geene wijziging in de instructies werd gebracht, sprak hij bij deze nieuwe aanschrijving de verwachting uit, dat Castlereagh nu weder de koloniale quaestie zou willen ter hand nemen, zonder dat het Congres er in gemoeid werd. „Il serait bien à désirer" — schreef nl. de Minister (B. Z.) — „que Son Excellence lord Castlereagh voulût couronner son oeuvre avec nous en terminant ce qui a rapport à la restitution de nos colonies. — Si Son Excellence préfère de remettre cette affaire au congrès de Vienne, S. A. R. ne peut que déférer aux volontés du cabinet de St. James; néanmoins Elle préférerait de beaucoup, que cette négociation fut terminée à Londres, afin d'éviter toutes interventions quelconques, et de simplifier la négociation autant que faire se peut."

Ook de Prins schijnt van meening geweest te zijn, dat Castlereagh's ontevredenheid enkel was voortgevloeid uit de bezwaren tegen het Protocol; hij toch bleef evenzeer de meening deelen, dat Guiana in ons onverdeeld bezit moest terugkomen. De vergrooting van het rijk met België mocht daarop geen invloed uitoefenen: „l'abandon de nos meilleures colonies ou leur entière détérioration" — herinnerde hij dd. 22 Juli aan Fagel [55] — „est une chose trop grave et de trop grande conséquence pour y pouvoir donner les mains, et être taxé d'avoir sacrifié le bien de l'État à la gloire de la maison."

In dit kort tijdsverloop was echter de zaak nog veel hopeloozer geworden. Wij lazen op bl. 256, dat Malmesbury den 13n December 1813 aan Fagel o. a. had geschreven: „all the West-India Islands, Essequebo, Demerary and Surinam I certainly would give you back". Een paar maanden later had het op bl. 244—245 vermelde onderhoud plaats tusschen Clancarty en den Prins, waarin deze te gereedelijk den afstand aan Zweden van West-Indische koloniën had goedgevonden, terwijl Castlereagh toen op het oog had *Berbice*: **doch ook niet méér**, „which ought to satisfy", schreef deze over Zweden aan lord Liverpool dd. 19 April 1814 [56]. „More than this I think Holland ought not to lose, even though compensated on the side of the Netherlands", besloot hij, na genoemd te hebben het bezit van Malta, De Kaap, Mauritius en Tobago als een *sine quâ non* „to our own peace". Bij deze zelfbeperking ten aanzien van West-Indië bleek Castlereagh nog gebleven te zijn in het onderhoud, dat weder een paar maanden later plaats vond met Fagel en waarvan deze rapport deed bij het op bl. 259

aangehaald schrijven van 21 Juni 1814 [47]. Na toch vermeld te hebben dat wij alleen *De Kaap* en *Cochin* zouden verliezen, schreef de Gezant: "Il ne resterait alors à arranger que la cession de quelqu'une de nos ci-devant colonies à la Suède, en remplacement de la Guadeloupe. L'accroissement de notre territoire Européen étant devenu beaucoup plus considérable qu'on ne pouvait le prévoir lors du passage de lord Castlereagh par la Hollande, il pensait que nous pouvions être coulants sur cet article, et semblait croire que ce ne serait pas trop exiger de nous que de demander à cet effet la cession de la colonie de Berbice, dont la Suède devrait se contenter, quelqu'inférieure en valeur qu'elle fût à la Guadeloupe, et dont il jugeait que cette Puissance se contenterait, pour cette raison que cette cession lui donnerait un titre de propriété incontestable, tandis qu'on ne pouvait pas lui en fournir un semblable pour la Guadeloupe."

Maar als eene maand weer later, nl. den 28^{n} Juli 1814, Fagel opnieuw met den Britschen minister een onderhoud heeft, bemerkt hij dat de hekken geheel zijn verhangen. Er is en er wordt nu inderdaad comedie gespeeld. Castlereagh toont er in te berusten, dat Zweden de regeling volstrekt *niet* goed vindt, dat het toch, behalve *Berbice*, ook nog wil hebben *Demerary* en *Essequebo* en dat het zich in geen geval wil laten afschepen met Curaçao, St. Eustache, St. Martin en Saba: *zelfs al gaf men Berbice op den koop toe!*

Den "almachtigen Minister" zou het natuurlijk licht gevallen zijn om de veeleischende Mogendheid tot andere gedachten te brengen, doch .... hoe toevallig anders Zwedens plotseling opgekomen voorliefde tot een goed gedeelte van Guiana! — Engelands belang bracht onverwacht die verhooging van eischen mede. Genoemde koloniën, "which are Anglicized", met name Demerary en Berbice, "*are most valuable to us*", was toch bij nadere overweging het oordeel der Engelsche staatslieden geworden [57]! — Men zou echter buiten den rol van Edelmoedige, Belangelooze vallen [58], indien men ze zoo rechtstreeks maar aanhield. Niet Engeland eischte ze, maar Zweden en .... Zweden verkocht ze aan Engeland. Mochten wij hiervan soms het onze denken, de Britsche minister gaf nu gezant Fagel den veel beteekenenden wenk: niet te vergeten, dat hier van eene gelijk opgaande verbintenis eigenlijk geen quaestie was, daar de eene partij slechts had te geven, en de andere enkel te ontvangen, die dus maar tevreden moest zijn met hetgeen aldus werd verkregen. De toon, waarmede de hervatting van de

onderhandelingen begon, was dus heel wat minder vriendelijk geworden; immers tot dusver had men altijd vooropgesteld, dat de teruggave eene quaestie van recht en het dezerzijdsch opgeven van eene enkele kolonie een *sacrifice* was. — Fagel deelde het in den ochtend van 28 Juli 1814 verhandelde onzen Minister den volgenden dag mede [59].

Den 30n had eene nieuwe conferentie tusschen Castlereagh en Fagel plaats; de Britsche minister legde toen onzen Vertegenwoordiger een ontwerp, een *outline* over, als ultimatum "for the consideration of his Court", gelijk het in een brief van Castlereagh aan den Britschen gezant te 's Gravenhage, nog den dag der conferentie geschreven, luidde [60]. "The necessity of having something to hold forth to the public", lichtte hij in dien brief toe [61], "is the more felt from the probability, there is, of our being involved in a further charge on account of Holland of £ 3.000.000, arising out of what is called the Dutch Loan." —

Ook Fagel haastte zich denzelfden dag onzen Minister van B. Z. in te lichten. Hij waarschuwde tegen het maken van verdere bezwaren, hetwelk tot niets anders kon leiden dan tot ontevredenheid, uitstel der overgave en tot de zoo zeer gevreesde behandeling der zaak op het Weener congres. Hij adviseerde dus tot onmiddellijke aanneming, opdat het tractaat nog vóór Castlereagh's vertrek derwaarts, op den 15n Augustus bepaald, kon gesloten worden; hij wees er ook op, dat Clancarty in den Haag van dezelfde instructies voorzien was en dat het nu *buigen of barsten* zou moeten zijn; Fagel's dringende raad was echter voor het eerste. — Naar al hetgeen ik er van weet, en tevens mij herinnerende wat het Weener congres zou voorbrengen, schijnt mij dat advies, zooals de stand der zaak nu eenmaal was geworden, heel verstandig toe [62].

Van Nagell, onbewust van den keer, dien de besprekingen — "onderhandelingen" konden ze bijna niet heeten — hadden genomen, schreef nog den 2n Augustus 1814 een brief naar Londen, waarin hij de hoop uitdrukte, dat de onderhandelingen over de teruggave der koloniën weder opgevat en vóór den aanvang van het Congres zouden beëindigd worden; en evenzeer onbekend met de intrige, waardoor aan Zweden eene zeer aanzienlijke som van Engeland werd verzekerd als middellijke schadeloosstelling voor Guadeloupe, maakte hij zich tevens alweer boos over de belangstelling van den Zweedschen gezant in den Haag, die den korzeligen heer Van

Nagell naar den stand der onderhandelingen belangstellend had durven vragen [63]!

Doch daar kwamen dien eigen 2ⁿ Augustus de brieven uit Londen, waardoor de Minister met Engelands volstrekte wenschen werd bekend gemaakt; geheel teleurgesteld, antwoordde hij den Gezant nog denzelfden dag, dat hij nu zulk een weerzin tegen zijne betrekking had opgevat, dat hij niet langer minister wilde blijven [64]!

De Souvereine Vorst en zijn secretaris Falck zagen echter te recht in, dat de tijd voorbij was om nog bezwaren te doen hooren. Op Castlereagh's *outline* werd geene andere aanmerking gemaakt, dan ten aanzien van de bepaling, dat Banka ons in ruil zou worden afgestaan tegen het verlies dezerzijds van Cochin en onderhoorigheden. Die aanmerking betrof echter niet, helaas! dat dan bij Banka ook het „en onderhoorigheden" moest gevoegd worden; evenmin dat de redactie omtrent een *afstand* van Banka misplaatst was, wijl reeds bij vormelijk contract dd. 10 Juli 1668, te Batavia gesloten, dit eiland met Billiton onder Nederlandsch gezag werd gebracht, ten einde „te voorkomen dat eene andere vreemde mogendheid zich daar vestigen zou" [65]; doch de vraag werd enkel gedaan, waarop het afstandsrecht van Banka berustte — men kwam dus het eigenlijke punt wel nabij! — waarop Clancarty het antwoord had gegeven *upon unlitigated possession*. Hiermede was de behandeling afgedaan en kon Clancarty naar Londen reeds den 4ⁿ Augustus schrijven dat de *outline* was aangenomen [66]!

In den vorm van de alsnu af te sluiten conventie werd onze gevoeligheid zooveel mogelijk verschoond, gelijk o. a. blijkt uit de op bl. 286 sub 9 vermelde overweging; doch zoo — naar wij nog zullen zien — Fagel, Falck en de Souvereine Vorst hiermede zich zeer toonden ingenomen, naar het wezen beschouwden onze bewindslieden het verlies der af te stane koloniën, gelijk werkelijk het geval was, niet als een ruil of vrije geldelijke transactie. De Prins toonde het te gevoelen in een nader te noemen brief aan Van Nagell, waarin hij zijn Minister tot berusting in het onvermijdelijke aanspoorde; Fagel maakte zich blijkbaar geene illusie, waar de grondtoon zijner adviezen is *wij moeten wel*; Falck eindelijk gaf er de meest stellige uitdrukking aan, toen hij den 6ⁿ Augustus 1814 aan Van Hogendorp, die belangen aan *De Kaap* had, het teleurstellend bericht moest zenden, niet alleen dat Engeland deze kostelijke kolonie voor zich had behouden, doch tevens: „Het

neemt voorts Demerary, Essequebo en Berbice; maar in de Oost niets dan Cochin, waartegen het ons het bezit guarandeert van het kostelijk eiland Banka" [67]. Overigens is het in Falck te prijzen, dat hij de waarde van dit eiland niet onderschatte. Had de Britsche regeering het opgegeven, wijl de tinondernemers van Cornwallis verstoord waren over de concurrentie, die hun Banka's productie dreigde aan te doen [68], de ver vooruitziende Raffles betreurde dien afstand ten zeerste, *én* wegens de beheerschende ligging, *én* wegens de groote voordeelen der exploitatie [69].

III.

De brieven, waarin Fagel bij onzen Minister op berusting in het onvermijdelijke aandrong, waren tegelijkertijd, gelijk hij dezen mededeelde (bl. 313 noot 62) wegens het belang der zaak door den Gezant in afschrift naar Brussel, voor kennisneming door den Prins, gezonden; Clancarty had tevens het zijne bij den Souvereinen Vorst verricht om tot toegeven te stemmen, en zoo had deze, ook op advies van Falck, rechtstreeks en zonder den Minister nader te hooren! onzen Gezant den 4n Augustus 1814 gemachtigd de voorwaarden van Castlereagh te onderschrijven.

Dat het van geen nut zou geweest zijn en slechts tot vertraging hebben geleid, indien nog Van Nagell gehoord ware geworden, blijkt uit eene *Memorie* van denzelfden dag door den Minister aan den Souvereinen Vorst gezonden. Hierin zette hij zijne grieven tegen den loop der zaak uiteen, terwijl hij besluit met aan Engeland alsnog voor te stellen, althans aan Nederland eene vergoeding voor Demerary enz. te geven aan den rechter oever van de Maas. In het schrijven, waarbij hij de overigens lezenswaardige Memorie aanbood, merkt hij nog op: „Zonder eenige bewimpelingen moet ik erkennen, dat de wijze van doen mij zeer stuit en ik mij niet zal kunnen gewennen aan den gebiedenden toon, dien men aanneemt. Er ontbreekt niets aan dan te zeggen bij proclamatie: *dit gedeelte der Hollandsche koloniën behoud ik, en dat gedeelte geef ik terug.*" [70]

Aangezien de vreemde gezanten met den korzeligen Minister minder gaarne te doen hadden, dan met het aangenamer hoofd der Regeeringssecretarie, werden derwaarts ongevoelig vele zaken overgebracht, hetgeen de ironische Secretaris [71] aan Roël deed schrijven, dat „de galcoliek van den heer V. Nagel", wel „de leelijkste ziekte" voor . . . . hem

(Falck) was [72]! Maar aan den Minister zelf berichtte de Staatssecretaris, den 6n Augustus 1814, onder toezending van een afschrift van het aan den Gezant geworden rescript om het tractaat te sluiten, dat Z. K. H. "met belangstelling" de Memorie had gelezen "die, zij het ook eenigszins verzacht, nog nut kon doen *op het Weener congres*; ook werd als een doekje voor het bloeden hem bericht, dat Fagel was opgedragen pogingen te blijven aanwenden "om Berbice uit den brand te redden" [73]. Persoonlijk trachtte Falck zich te vreden te toonen, waar toch niets te veranderen meer viel; in practische levenswijsheid schreef hij toch op dien zelfden datum aan Van Hogendorp: "Wat mij betreft, mijne partij is genomen; ik ben het getroost en zie gaarne met goede gratie te doen, wat ik toch niet beletten kan. Wij komen thans spoedig uit de onzekerheid. Lord Castlereagh gaat, zonder slecht humeur over ons, naar het Congres en kan er uitsluitenderwijze onze continentaal-aangelegenheden voorstaan. Dit is de fraaie kant van den penning. Op de keerzijde zie ik, dat in Guyana buren te hebben, welker wetten en reglementen zoo zeer verschillen van de onze, bedenkelijk worden kan voor Suriname, om welke kolonie nog dertig jaren te bezitten, ik gaarne premie van assurantie zou geven" [74].

Zoo hebben onze staatslieden in die dagen op koloniaal gebied nagenoeg alles even slecht doorzien. Het ons overgelaten gedeelte van Guiana is, niettegenstaande de buren, in ons bezit gebleven: doch voor de buurmansschap, waar deze werkelijk ons nadeelig zou worden: — op Sumatra, in de Straits, kortom in den Oosterschen Archipel — daarvoor werd het oog eerst geopend, toen het eigenlijk te laat was.

Van Nagell geraakte door het verlies van *Demerary*, *Essequebo* en en *Berbice* niet alleen buiten zich zelven, doch ook buiten de verdere politieke behandeling der zaak. Het rescript over het tractaat werd uit Brussel den 8n Augustus 1814 te Londen ontvangen, zoodat de Gezant aan den Minister den volgenden dag schreef (B. Z.): "Ces instructions m'ont été transmises par Monsieur le Secrétaire d'État Falck, auquel j'addresserai en conséquence mon rapport ultérieur sur la suite de cette affaire." Wel verre echter van dit onaangenaam te vinden, was het geheel en al overeenkomstig den eigen wensch des Ministers [75], daar deze bij brieven van 8 Augustus aan Falck en den Prins uitdrukkelijk berichtte, dat hij absoluut niets meer met de zaak

wilde te maken hebben, dat hij daarmede zijn hand niet langer wilde .... *bezoedelen* ! En in zijn drift schrijft hij liefst het ongelukkig beloop van de zaak toe aan den man, die althans door zijn bescheiden en gematigd optreden veel goeds had gedaan, aan Fagel! „Wat de negotiatie over de restitutie der Koloniën aangaat", is toch zijne aan Falck medegedeelde meening, „hoop ik dat ons ongelukkig vaderland, dat sedert jaren *door vrienden* gedurig geplunderd werd, den schok geduldig zal doorstaan; doch ik beken, dat ik deze deugd voor mij zelven niet bezigen kan en schrijf aan Zijne Konink. Hoogh. om ootmoedig mijn ontslag te smeeken. De eervolle resultaten der onderhandelingen van den Ambassadeur Fagel kunnen met mijne onderteekening niet bezoedeld worden."

Met denzelfden post richtte de vertoornde Departementschef het volgend weinig eerbiedig, maar van een warm gemoed getuigend schrijven aan den Souvereinen Vorst:

Door den koerier, gisteren middag aangekomen, heb ik kennis gedragen van het door Uw Konink. Hoogh. geresolveerde nopens de onderhandelingen met het kabinet van Londen ter restitutie onzer Koloniën. Van harte wensch ik dat de doeleinden van Uw Kon. Hoogh. zullen bereikt worden, en dat ons vaderland minder lijden zal dan ik mij verbeeld door de gevoelige nepen, die het Engelsche ministerie haar toebrengt, door zich de fraaiste onzer koloniale bezittingen toe te eigenen. — Inmiddels kan ik nimmer van mij verkrijgen tot deze (in mijne oogen) willekeurige en illiberale handelwijze mede te werken, en ik smeek Uw Konink. Hoogh. ootmoedig van mij hoe eer hoe liever mijn ontslag te willen verleenen.

Evenals de Souvereine Vorst en Falck gelijktijdig een brief van Van Nagell ontvingen, evenzoo schreven zij beiden hem dd. 10 Augustus van Brussel terug. Recht hartelijk luidt het in den brief van den Staatssecretaris:

Juist die vriendschap, welke ik mij vereerd vinde van voor U te koesteren en mijne hoogschatting van uwe kordaatheid hebben mij een onaangenaam gevoel aangebracht op het vernemen van Uw verlangen naar ontslag. Wetende dat Z. H. zelve U deswege schrijft, kan ik mij van eene gedetaillleerde redeneering onthouden, maar dit wil ik U niet verbergen, dat het mij in U onvergefelijk voor zoude komen bij het mislukken Uwer bedoelingen mismoedig het ambt te laten varen, waarin Souverein en Vaderland juist uwe hulp dubbel behoeven nu de positie netelig is of ten minste onaangenaamheden oplevert.

En vorstelijk is het schrijven van Z. K. H. De Prins gaat over

den vorm van het ongewone aan hem gerichte briefje henen. Blijkbaar voelende voor de motieven, is het antwoord eene waardige verdediging van eene door den drang der omstandigheden wel gevorderde beslissing: „dewijl wij ons in de ongelukkige noodzakelijkheid bevinden dikwerf te moeten toegeven, daar resistentie onmogelijk en zelfs nadeelig zoude zijn"; het zou dan ook den Vorst „bijzonder smarten", indien bij het aangevraagd ontslag werd gebleven [76].

Van Nagell volhardde nochtans in zijn belangwekkend antwoord van 12 Augustus 1814 bij de ontslag-aanvrage [77]; doch de Vorst heeft er niet in willen treden, zoodat hij de portefeuille van B. Z. nog tien jaren behouden, en derhalve ook de onderhandelingen over de herziening van het den volgende dag te sluiten tractaat als Departementschef beleven zou; met de administratieve afdoening er van bleef hij zich dan ook belasten, doch men eerbiedigde het verlangen om zijn naam niet te *bezoedelen* met de onderteekening van het verdrag; hetgeen bij de huishoudelijke, „vaderlijke", wijze waarop destijds in het algemeen de regeering werd opgevat, geen bezwaar opleverde. Het Londensch tractaat van 13 November 1814 is dan ook niet van onze zijde geteekend geworden door een Minister, maar enkel door den gezant Fagel [78]. Wat de Engelsche medeonderteekenaar Castlereagh van Van Nagell's aanblijven dacht, blijkt uit diens brief aan Clancarty dd. 14 Augustus 1814, waarin de Britsche minister schrijft: „Fagel is quite satisfied — I should rather say gratified — by the shape I have given to the Convention, as you will see by the enclosed copy of his private letter to the Prince. We must keep Nagell, notwithstanding his contracted notions. It would be unpleasant to have any break-up on such questions" [79].

Vertoeven wij echter nog een oogenblik bij de welwillende opvatting van onzen Vorst jegens zijn onaangenamen, doch trouwen staatsdienaar. Een jaar later had de sinds ten troon verheven koning Willem I met een nog driftiger dienaar te doen, namelijk met Hendrik Von Gagern, die 's Vorsten belangen op het Weener congres moest behartigen. Op bl. 313 komt eene belangwekkende beschrijving van dit Congres voor, en aan het slot daarvan wordt door baron Van Spaen op de wenschelijkheid gewezen om onzen Vorst eenigszins voor te bereiden op de teleurstellingen, die hij van de Congresbeslissingen zou te wachten hebben. Of dit al dan niet geschiedde,

is mij onbekend, doch zeker is het, dat in een dd. 4 Mei 1815 gedagteekenden brief de Koning zijne ontevredenheid over den loop der onderhandelingen meende te moeten betuigen; aan Von Gagern o. a. opmerkende, dat dan toch anderen beter „bediend" werden. Von Gagern's antwoord dd. 28 Mei op het zeer zeker niet gerechtvaardigd schrijven, ging echter alle perken van welvoegelijkheid te buiten; zijn ontslag vragende, merkte hij o. a. den Koning op: „dat uwe kamerdienaars en klerken u *bedienen*; dat aanzienlijke edellieden en staatsdienaren u *dienen*." Doch ook nu toont de Vorst meer te zijn dan een *chef de bureau*: een kort, maar door en door waardig antwoord op zooveel „drift en overijling" bracht den staatsdienaar in het rechte spoor, en doet dezen in zijne eigen levensbeschrijving berouwvol aanteekenen: „Het kalm en waardige antwoord des Konings, zijne volkomen vergeving behooren tot de edelste trekken van zijn karakter" [80]. — Zoo ware uit het verleden van departementschefs tot meer vergelijkingen te komen.

Falck's brief dd. 4 Augustus, namens den Prins, aan onzen Gezant geschreven, houdende, naar wij zagen, de lastgeving tot het medegaan met Castlereagh's wenschen, gaf aan dezen weder geheel zijn goed humeur terug. Fagel had geen bezwaar gehad om den brief van den Staatssecretaris, waarin 's Vorsten inzichten werden uiteengezet aan den Britschen minister te doen lezen, en volgens het Gezantschapsrapport dd. 9 Augustus 1814 [81] deed de Minister „pleine justice à la sagesse de ces vues et à la manière dont elles sont présentées", daarbij in overweging gevende *dadelijk* en *vóór zijn vertrek* een tractaat te teekenen, waarin de voor publiciteit bestemde artikelen „stipulant la restitution pure et simple et immédiate de toutes nos ci-devant colonies à l'exception du Cap et des établissements de Demerary, Berbice et Essequebo" werden opgenomen (Ceylon bleef ongenoemd, wijl men zich zou stellen op het standpunt van den vrede van Amiens); — terwijl in een geheim artikel gemakshalve slechts in beginsel zoude aangegeven worden de aard der nog nader te nemen schikkingen over onze vaart op de Engelsch-West-Indische kolonien, over den aanleg enz. der vestingen op de Belgisch-Fransche grenzen en de Russische schuld: punten, die zoo spoedig niet uitgewerkt konden worden en dus voor bijzondere verbintenissen, na afloop van het Congres, bewaard bleven. De Minister zou dit nieuwe denkbeeld, dat de overgave aanmerkelijk bespoedigde, in den kabinetsraad brengen en beloofde,

naar hij hoopte, reeds den volgenden dag, dus 10 Augustus, te kunnen overleggen "l'esquisse de la convention et de l'article secret", dat dan *dadelijk* geteekend zou kunnen worden. Of de Minister nu ook haast maakte!! Maar wij zien hier tevens uit, dat niet zonder reden op bl. 251—252 door mij werd medegedeeld, dat van Nederlands zijde eene zeer lijdelijke rol in de samenstelling van het tractaat is vervuld geworden: Castlereagh's *outline* zou nu worden in handen van denzelfden Minister een voor afdoening vatbaar *esquisse*. Fagel berichtte aan Falck, dat hij het ontwerp zou teekenen, indien er niets in stond, dat met de door Falck gegeven aanwijzingen in strijd was. — Zoo stelde reeds den 13n Augustus 1814 onze Gezant, namens den Prins, zijne handteekening onder het tractaat en schreef hij Z. K. H.: "J'ai l'honneur d'offrir à Votre Altesse Royale mes sincères félicitations sur la conclusion d'un traité qui, en considérant les stipulations qu'il renferme, pose la base d'un arrangement plus avantageux aux intérêts de ma patrie et de la Maison d'Orange, que je ne cesserai jamais de regarder comme inséparable, et aussi honorable qu'aucune transaction du même genre depuis la paix de Munster. Je m'estime heureux d'avoir été appelé à y attacher mon nom" [82]. — En op denzelfden toon aan Van Nagell, voor wien het als eene uittarting moest luiden: "Je me félicite d'avoir pu attacher mon nom à un pacte, que je regarde comme plus avantageux et plus honorable pour ma Patrie et pour la Maison d'Orange, qu'aucune transaction du même genre depuis la paix de Munster" [83] en [86]! — Hoe groot evenzeer de tevredenheid bij het Engelsch bestuur was, kan hieruit blijken, dat de Prins-Regent van Engeland en Castlereagh het geheele Engelsche leger in geval van nood ter beschikking van onzen Vorst stelden, zonder dat het dezen een cent zou behoeven te kosten! [84]

Daar Van Nagell als minister van B. Z. niets meer met de zaak scheen te maken hebben, had de Gezant overeenkomstig zijn op bl. 268 vermeld schrijven, de gesloten verbintenis rechtstreeks den secretaris van staat Falck gezonden; hij voegde daarbij een brief, die als eene memorie van toelichting op het tractaat kon strekken, doch overigens zeer onbeduidend is [85].

Fagel's tevredenheid over den vorm der conventie, waarover Castlereagh, blijkens het op bl. 270 medegedeelde, berichtte, bleek ook uit dit schrijven. Het begon er toch op te wijzen, dat de bl. 286 sub 9 vermelde woorden der inleiding tot het tractaat: "rend justice à la conduite de notre nation et aux vues du Prince-

Régent et de son Gouvernement à notre égard". — Behalve Ceylon, dat niet genoemd werd, omdat, gelijk ik opmerkte, partijen van den staat onzer bezittingen uitgingen op 1 Januari 1803, stonden wij bij art. 1 af *De Kaap*, *Demerary*, *Essequebo* en *Berbice*. Bij art. 2 stond Engeland af, alsof dit vroeger ons eigendom niet geweest was, *Banka*, waartegen wij moesten afzien van *Cochin met zijne onderhoorigheden*, zoodat ten onzen koste eene jammerlijke redactiefout werd begaan door het "onderhoorigheden" ook niet bij Banka te voegen. Eene andere betreurenswaardige fout werd gemaakt, door de onbekendheid van onze onderhandelaars met het feit, dat aan onze teruggegeven bezittingen in Vòòr-Indië nog eenige rechten tegenover Engeland van ouds verbonden waren, die echter de autoriteiten in Britsch-Indië bij de overgave niet wilden erkennen, wijl het tractaat er over zweeg, en waardoor feitelijk die bezittingen voor ons feitelijk al hare waarde verloren! Onder de overige negen artikelen behoort de bepaling, waarbij de Souvereine Vorst zijne medewerking tot tegengang van den slavenhandel in de herkregen bezittingen toezegde: een reeds vóór de sluiting van het tractaat met betrekking tot onzen Afrikaanschen handel op verzoek van Clancarty door ons genomen voorschrift (sub 22), doch dat het in menschlievendheid handelende Engeland gaarne in het tractaat zag (sub 40), terwijl men er onzerzijds geen gevoel voor had, dat zulk eene belofte, om rechtschapenheid in ons eigen gebied te betrachten, minder in het tractaat op hare plaats was. — In overeenstemming met het door Castlereagh's geopperd denkbeeld was aan het tractaat nog een geheim artikel gevoegd over de op bl. 271 vermelde onderwerpen, waaromtrent de Britsche minister had verzocht, herinnerde Fagel, "le secret le plus absolu" [86]; een ander geheim artikel, dat men daar anders niet zou zoeken, hield nog eene uitzondering in op de algemeene teruggave, bedoeld in art. 1 van het openbaar tractaat, namelijk den afstand door ons van het district *Bernagore* bij Calcutta gelegen: "mais cette exception est de si peu d'importance" — oordeelde Fagel — "qu'il a paru préférable d'en faire le sujet d'un article secret pour ne pas affaiblir l'impression que fera l'article patent." Dus alweder uit vreeze voor de openbare meening ten onzent, die ten slotte niet bleek te bestaan! De afstand scheen Fagel overigens "si équitable en lui-même et d'une si petite importance relative", dat hij er niet aan twijfelde of Z. K. H. zou er wel in willen treden. — Over de verkrijging van Banka was

onze Gezant in verrukking. "L'île de Banca, dont il est fait mention dans l'art, 2, est" — merkte hij op — "une possession du plus grand intérêt en elle même et sous le rapport de son voisinage de l'île de Java et des Moluques. J'espère pouvoir vous faire passer dans peu un mémoire, qui développe ces avantages et qui est d'autant plus intéressant qu'il a été composé dans le but de les mettre dans toute leur étendue sous les yeux du Gouvernement Britannique à une époque où l'auteur du mémoire ne se doutait certainement pas que cette île soit cédée aux Hollandais. Le Gouvernement sent parfaitement les avantages naturels et politiques qu'elle réunit, mais étant décidé à nous rendre les Moluques, il a préféré ne pas garder une île qui en est voisine et qui a avec cette partie de nos établissements aux Indes Orientales des rapports si intimes." En aan het slot: "J'apprends que lord Castlereagh envoie à lord Clancarty le mémoire sur l'île de Banca: je ne doute pas que l'ambassadeur ne le communique à S. A. R., mais en tout cas j'espère toujours pouvoir vous en faire passer une copie. Je crois avoir compris que le revenu net de cette île se monte à plus de 400.000 £."

Van Nagell was intusschen ook door dit schoone vooruitzicht niet te vermurwen. Volgens art. 9 moest het den 13ⁿ Augustus geteekende tractaat binnen drie weken worden geratificeerd en de ratificaties te Londen zijn uitgewisseld. De Minister bleef echter weigeren er zijne medewerking aan te verleenen; vandaar dat hij den Souvereinen Vorst het volgende schreef:

Overbodig zoude het zijn, de aandacht van Uwe K. H. verder te vestigen op het werk der restitutie onzer koloniën, de zaak beslist zijnde door de conventie, die de heer Fagel den 13ⁿ dezer geteekend heeft. Het zou bovendien vermetel zijn iets naders te willen adstrueeren en ik zal mij thans alleen borneeren tot de oprechte wenschen dat mijne gevoelens over deze gewichtige zaak louter herschenschimmig waren.

De ratificatie dezer conventie en der drie geheime artikelen hoop ik per koerier van aanstaanden maandag aan Uwe K. H. te zenden en onder goedgunstig welmeenen, zal ik op dezelve laten stellen:

Dans l'absence du Secrétaire d'État pour les Affaires Étrangères.

De onderteekening zal alsdan kunnen geschieden door dengenen, dien Uwe K. H. daartoe zal gelieven te benoemen.

In Engeland vond Van Nagell's wederstand — begrijpelijker wijze trouwens — geene genade. Malmesbury schreef den dag na de onderteekening, dus den 14ⁿ Augustus, aan Fagel een brief waarin

hij den toornigen Minister duchtig doorhaalde, en overigens denzelfden beschermenden toon aannam, waarvan ik op bl. 248 gewaagde. Niet onaardig dan ook noemde onze Van Spaen in zijn verontwaardigd schrijven omtrent het Weener congres (bl. 313) de Engelsche ministers *nos tuteurs!* Zijn humeur, knorde Meester Malmesbury over Van Nagell [87], beheerscht zijn verstand en memorie; al wat hij *nu* schrijft en doet is in rechtstreeksche tegenspraak met zijne politieke gedragslijn van 20 jaar geleden, toen hij Nederlandsch gezant bij het Engelsche hof was. Had hij destijds dergelijke instructiën ontvangen, als door hem nu aan Fagel gezonden waren, hij zou ze in het vuur hebben geworpen. Dan had Fagel zelf vrij wat gematigder en wijzer gehandeld: zijne brieven aan den Souvereinen Vorst zeide Malmesbury te beschouwen als meesterstukken van »temper, firmness and honorable manly feelings"!! Het was gelukkig, dat Fagel te doen had gehad, vervolgde de briefschrijver, met zulk een zacht man als Castlereagh; anderen zouden lang zoo geduldig niet geweest zijn. Hij kon verder niet aannemen, dat Van Nagell in functie zou willen blijven, nu een tractaat was gesloten: »in direct opposition to his views, and under the authority of the Prince Sovereign *unknown to him*. Either this will happen, or he will be completely restored to his senses, though it is not likely that a person of his angry and susceptible mind should sing *palinodie*". Malmesbury eindigde met den wenk, dat het den Souvereinen Vorst steeds wel zou gaan, indien hij mocht blijven luisteren naar mannen, die het belang van eene vereenigde samenwerking met Engeland inzagen, in plaats van te hooren »to the saundried language of pigued and prejudiced persons". Daarnaar te streven ware de plicht »of every good subject in both countries".

Falck betreurde intusschen evenzeer het gedeeltelijk verlies onzer vroegere koloniën als Van Nagell; doch de eerste was zoo verstandig van tijdig in te zien, dat Engeland ons in ieder geval zeer edelmoedig ter wille was, waarom men de zaak niet door overdrijving moest bederven. »Ik voorzie" -- schreef hij den 16ⁿ Augustus 1814 aan D. J. Van Lennep, toen hij dezen het verlies van nog andere koloniën dan De Kaap berichtte [88], — »dat dit weer geschreeuw op de beurs zal veroorzaken, hoewel waarlijk de teruggave van dat alles een *effort de générosité* geweest ware, dat men noch konde verwachten, noch in redelijkheid vergen." — Aan Van Nagell berichtte hij den 18ⁿ d. a. v.: »Ik vlei mij, dat voor zoo

ver in eene zoo gewichtige zaak *la forme peut emporter le fonds*, de gebezigde uitdrukkingen min of meer verzoeten zullen het leed, dat wij over ons verlies moeten gevoelen. Ik neem voorts nog de vrijheid aan te merken, dat in de Conventie, welke het eerst publiek worden zal, de dispositie over de afgestane koloniën wordt gereserveerd en dat dus in deze omstandigheid een middel ligt om den eersten schrik der beurs, waarover Uwe Exc. mij eens schreef, te matigen en het publiek nog eenigen tijd op eene gave restitutie te laten hopen." Wat met dit *reserveeren* wordt bedoeld, blijkt uit het slot van art. 1 van het tractaat, door mij wedergegeven in noot (*b*) aan den voet van bladzijde 328, en waarmede het belangstellend Nederlandsch publiek — er was echter geene noemenswaardige belangstelling — bedot werd.

Ook de Souvereine Vorst schreef te gelijkertijd aan zijn Minister, die wegens ziekte had moeten afzien van de voorgenomen reis naar Brussel. Na hierover leedwezen te hebben betuigd, komt de Vorst op het Tractaat, dat den Minister ter expeditie en voor het in orde brengen der ratificatiën zou worden gezonden, waarna de Prins troostend zijn Minister het volgende opmerkt:

Alhoewel hetzelve niet uitgevallen is, volgens hetgeen wij gewenscht hebben, vind ik, dat wij in de gegeven omstandigheden geene reden hebben zwarigheid te maken hetzelve te ratificeeren, te minder daar de Ambassadeur hetzelve ingevolge zijne laatste instructie onderteekend heeft en dezelve door die van 24 Juni genoegzame latitude had af te sluiten, daar deze in den zin gegeven zijn om alles te vragen, maar tevreden te zijn met hetgeen mogelijk weder te bekomen zijn zoude. Ik hoop ook, dat UHEG. dit stuk min nadeelig beschouwen zal als dezelve vreesde, dat het zijn zoude; beschouwt men de restituties in de Oost, de onzekerheid van de West, ingevolge de liberale principes van den slavenhandel en behandeling, en dat de individuen den directen handel op hunne plantages verzekerd is, zonder dat het Gouvernement met de kosten van altoos min of meer precaire bezittingen bezwaard is en hetzelve toch de kolonie, die meer positief Hollandsche plantages heeft, terugbekomt, zoo zijn er redenen tevreden te wezen, vooral wanneer nog de acquisitie van Banca geconsideerd wordt, alsmede de positie in Europa, waar de onafhankelijkheid van het land meer verzekerd wordt door het vergrooten van het territoir en de vermeerdering van middelen van defensie niet alleen, maar ook het gebruik van deze, hetzelve afhangende van eigen wil, zoodat zij niet geheel en al op vreemde hulp of goedwilligheid gesteund wordt.

De Souvereine Vorst had het tractaat bij besluit van dien dag,

dus 18 Augustus, bekrachtigd [89]. Zoowel aan den Secretaris van Staat, als aan onzen Gezant schreef Van Nagell een brief, die andermaal getuigden, hoezeer hem het verlies der Amerikaansche koloniën bleef hinderen. Onbekend met de bekrachtiging, meldt hij dien zelfden 18n Augustus het volgende aan Falck: „Het schijnt uit de medegedeelde depêche van den ambassadeur Fagel, dat onze drie fraaie West-Indische koloniën, door een patent tractaat gecedeerd moeten worden; terwijl wij, door een geheim artikel het uitzicht op anodyne middelen (*a*) behouden. Met Ninon zullen wij kunnen zeggen: *le beau billet qu'à la Châtre* (*b*)! Fagel zal deze uitkomst toeschrijven aan het verlies van tijd, teweeggebracht door het zenden van de instructiën, zoowel als door het verzocht éclaircissement over het bewuste protocol, waarbij het provisioneel bestuur van België aan Z. K. H. is opgedragen. Het is fijn, zeer fijn, maar de goede trouw!!! Inmiddels gevoel ik minder dan ooit de noodzakelijkheid om door een tractaat de *partieele* restitutie onzer koloniën te verkrijgen. Een declaratoir schijnt mij volledig en minder te compromiteeren. — Ik zou gaarne weten of de groote man ernstig was, toen hij voorstelde, dat er zwarigheden op het Congres, ten opzichte van de reunie met België konden zijn? en alsdan aan de Hooge Bondgenooten wilde toevoegen: In dat geval behoeft Holland, Zweden niet te dedommageeren voor Guadeloupe. — Zou hij in zoodanig geval ons onze koloniën teruggeven?"

En den 19en luidt het even bitter en ironisch, met een terugslag op het bl. 272 in den brief van 13 Augustus medegedeelde, aan Fagel zelf (B. Z.):

„Hier soir, j'ai reçu la dépêche de V. E. N°. 116 du 16e Août par laquelle j'apprends qu'Elle a signé, le 13 avec lord Castlereagh une convention patente et deux art. secrets pour la restitution de nos colonies. Elle se réfère à ses rapports du 13 (bl. 272) et 14, que je n'ai pas vus; je ne connais que celui du 9 (bl. 271).

„Je vois avec plaisir, que V. E. se félicite d'avoir été appellé à attacher son nom à un pacte qu'Elle regarde (à considerer l'ensemble des stipulations qu'il renferme) comme plus avantageux et plus honorable pour sa Patrie et pour la Maison d'Orange, dont les interêts sont plus que jamais inséparables, qu'aucune transaction du même genre depuis la Paix de Munster. — Je me réjouirais en-

(*a*) Pijnstillende middelen.

(*b*) „Van die belofte komt niets!" „Dat moet gij maar gelooven!"

core davantage, lorsque je verrais, que la nation entière, coïncidant avec les opinions de V. E. et trouvant qu'Elle vient d'obtenir des avantages equivalants à ceux que la Paix de Munster lui assurait, Lui porte un juste tribut de reconnaissance."

Daarentegen ontving Fagel een schrijven van denzelfden dag (19 Augustus) van den staatssecretaris Falck, waarin hem 's Vorsten hooge ingenomenheid werd betuigd met de verbintenis en met de kiesche redactie. Falck maakte er tevens gebruik van om zijne belangstelling voor Banka te toonen, in antwoord op het bl. 273—274 medegedeelde; terwijl hij niet slechts berichtte dat tegen den afstand van Bernagore in het geheel geen bezwaar gerezen was, doch dat hij voor zich persoonlijk zou wenschen, indien er zich geene volksveroordeelen tegen verzett'en, den afstand van al onze bezittingen in Vóór-Indie, waaraan wij niets meer hadden [90]. — Deze opvatting was zeer juist, doch ten gevolge van de fout waarvan op bl. 273 werd melding gemaakt; toen dan ook de quaestiën met Raffles rezen en dientengevolge sterker de behoefte gevoeld werd aan onverdeeld bezit, waren het andermaal onze waardeloos geworden bezittingen in Vóór-Indie, die wij voor een ruil tegen Benkoelen wilden aanbieden; zoo is het geringe belang, dat wij bij die koloniën hadden, de eerste aanleiding geweest tot nieuwe onderhandelingen, die hebben geleid tot het tractaat van 1824.

Bij officieel schrijven van 25 Augustus betuigde onze Gezant zijne voldoening over de te kennen gegeven tevredenheid; hij bood de op bl. 274 vermelde memorie over Banka aan, terwijl hij aldus besloot: „Je partage extrêmement votre opinion, Monsieur, sur le peu d'importance de la cession de Bernagore et de l'utilité qu'il y aura (sans les préjugés dont vous faites mention) à abandonner tous ces établissements de terre ferme sur le continent de l'Inde Britannique."

Den 8ⁿ September 1814 werden te Londen de ratificatiën uitgewisseld [91], dus juist op den dag, dat de drie weken, gesteld voor de uitwisseling van het den 13ⁿ Augustus gesloten tractaat (art. 9), zouden ten einde loopen.

De Souvereine Vorst had gewenscht, dat het tractaat niet zou worden openbaar gemaakt, alvorens Z. K. H. gelegenheid had gevonden om er in de weldra te openen zitting der Staten-Generaal mededeeling van te doen. — Anders toch kan men niet lezen in het schrijven van Falck dd. 25 Augustus 1814 aan onzen Gezant, waarin, na lof te hebben toegebracht aan den ijver van minister

Van Nagell, ten aanzien der spoedige opmaking der aangeboden ratificatie-stukken, het volgende wordt opgemerkt (B. Z.):

Il est essentiel de remarquer en cette occasion qu'il a paru convenable au Prince Souverain de ne pas publier en Hollande les stipulations du Traité patent, avant que Son Altesse Royale y soit de retour, ce qui pourra, à ce que je présume, avoir lieu vers la mi-Septembre. Il est désirable qu'une discrétion pareille soit provisoirement observée par le Ministère Britannique et Votre Excellence voudra bien lui demander cette condescendance lorsque l'échange s'effectuera.

Waarop Fagel den 30n Augustus antwoordde:

Je n'ai pas de doute que j'engagerai sans peine le Gouvernement à ne pas publier les articles patens du Traité avant qu'ils ne l'ayent été en Hollande.

Doch terzelfder tijd hadden de Engelsche couranten zich reeds met het tractaat onledig gehouden. Immers aan de *Leydsche Courant* van 9 September 1813 ontleen ik het onderstaand bericht:

Vervolg van Londen den 2 September. Volgens onze dagbladen heeft de Prins Regent eene conventie onderteekend tusschen Groot-Brittanië en de Vereenigde Nederlanden, welke ter onderteekening aan den Souvereinen Vorst bereids naar Brussel zou gezonden zijn. Bij dezelve is, naar men zegt, bepaald, dat aan Holland terug zal gegeven worden het eiland Java, Suriname, Curaçao en St. Eustatius en dat aan Engeland de Kaap de Goede Hoop, Demerary, Essequebo en de Berbice zullen verblijven, de drie laatst gemelde koloniën voornamelijk uit hoofde der aanzienlijke Britsche kapitalen aan derzelver bebouwing ten kosten gelegd, sedert zij in de macht van Groot-Britannië gekomen zijn. Het eiland Ceylon, voegen er die dagbladen bij, blijft natuurlijk aan ons, als reeds vóór den oorlog afgestaan.

Denzelfden 9n September meldde ook onze Gezant, dat alle Engelsche couranten den substantieelen inhoud der artikelen van het openbaar tractaat wedergaven en bespraken; hij drong dientengevolge op spoedige openbaarmaking aan, wijl halve bekendheid slechts tot verkeerde besprekingen kon leiden [91].

Nochtans in weerwil van die openbare bespreking; in weerwil ook van 's Vorsten oorspronkelijk geuite wenschen om het tractaat in de aanstaande zitting onzer Staten-Generaal mede te deelen, wordt, toen den 7n November 1814 Z. K. H. de eerste gewone vergadering der Staten-Generaal opende, slechts in het algemeen van de teruggave der koloniën melding gemaakt, zullende weldra weder onze vlag wapperen "in die gewesten, waar de ondernemings-

geest en noeste vlijt onzer vaderen bijkans even groote wonderen gesticht hebben als op hun geboortegrond" [92]: zonder dus dat openbaarmaking van het tractaat plaats vond! Waarom men de publiceering van het voor openbaarmaking bestemde gedeelte der Conventie destijds achterwege liet, weet ik niet. Nog in Mei van het volgende jaar was de tekst van het tractaat onbekend en moest Van Hogendorp aan den Souvereinen Vorst de machtiging vragen het mede te deelen aan de leden der Commissie voor het ontwerp der Grondwet, die ten behoeve van het nieuwe Koninkrijk moest vastgesteld worden [93]. Eerst in Juni 1815 werd de inhoud wereldkundig en wel door de overlegging van de Conventie aan het Engelsche parlement [94]. De discussiën, die aldaar er over plaats vonden, zijn o a. in substantie medegedeeld door D. C. Steijn Parvé in zijne „Handelingen van Sir James Brooks op Borneo" (1859): bl. 13—21; en op bl. 70—72 van Mr. Hoek's „Herstel van het Nederlandsch gezag" (1862).

Voor het nogmaals wedergeven van het tractaat zelve bestaat, naar het mij voorkomt, geen voldoende reden, wijl het in vele nog niet verouderde werken wordt aangetroffen, als: bij Hoek bl. 50—55; in de boeken door noot 4) aldaar op bl. 49 vermeld; bij De Waal: „Nederlandsch-Indië in de Staten-Generaal" dl. I bl. 9—11, in het academisch proefschrift van Jhr. De Sturler „Het Grondgebied van Nederlandsch Oost-Indië" (1881), bl. 332—337. Alleen zij opgemerkt, dat, waar Van Hogendorp in zijne „Bijdragen tot de Huishouding van Staat" dl. III der 1e Uitgave (1819), bl. 337—342 de Hollandsche vertaling van het voor openbaarheid bestemd deel der Conventie geeft [95], hij in art. 9 de storende fout maakt dat de ratificatiën „binnen drie maanden" zouden uitgewisseld worden, hetwelk moet zijn *weken*: eene vergissing, die in de door Mr. Thorbecke bezorgde 2e uitgave, dl. II, bl. 148—150, niet verbeterd werd en evenzeer is nagevolgd door den heer De Waal.

Den Haag Maart 1897.

TOELICHTENDE AANTEEKENINGEN

BEHOORENDE BIJ HET ARTIKEL

„De sluiting van het Londensch tractaat van 13 Augustus 1814 door P. H. VAN DER KEMP."

Bl. 247 noot 1. „We are not satisfied as to the propriety of taking possession of Java in behalf of the E. I. Company": brief van het Geheim Commitée dd. 23 December 1811 aan den Gouv.-Gen. van Bengalen. V. D. 115.

„ 247 noot 2. Volgens een geheimen brief dd. 25 October 1816 van Directeuren der O. I. C. aan lord Bathurst werd de quaestie om Java e. o. tot eene Kroonkolonie te maken reeds spoedig na de inbezitneming overwogen: „At an early period after the capture, it was in contemplation of His Maj.'s Ministers, to make Java a dependency of the Crown" (V. D. 115); doch uit den ondervolgenden brief, die, op mijn verzoek, mij welwillend door den heer F. C. Danvers, „Registrar and Superintendent of Records of The India Office" te Londen werd verstrekt, valt op te maken, dat het punt eerst in 1813 ter sprake werd gebracht; het kan echter best mogelijk zijn, dat eene vroegere behandeling om bijzondere reden geen voortgang heeft gehad. De brief is van lord Bathurst, gedagteekend Downingstreet 26 October 1813 en gericht aan den graaf van Buckinghamshire, president van den *Board of Control*; hij luidt als volgt:

The advantages which have been experienced from the arrangement, made in the year 1801, for placing the island of Ceylon upon the footing of a Royal Government, have, in my opinion, rendered it my duty to advise His Royal Highness the Prince Regent to adopt a measure similar in principle with respect to the future administration of the island of Java, and of that part of Sumatra and its depen-

dencies which have lately been added to His Majesty's dominions. I have therefore to request that you would take an early opportunity of communicating to the Court of Directors of the East India Company the views and intentions of His Majesty's Government on this subject, and of concerting with them such arrangements as may be necessary for carrying them into effect.

De vraag of Java e. o. eene Compagnies bezitting zou blijven dan wel eene Kroonkolonie zou worden, werd in laatstgemelden zin toen beslist: „a decision had been formed in favour of the letter arrangement": brief dd. 5 Mei 1815 aan den Gouv Gen. van Bengalen; „a positive decision to this effect has thereafter been made": de boven vermelde brief van 25 October 1816; men leze ook de noot 5.

Bl. 247 Noot 3. Zie het betoog der Directeuren van de O. I C. dd. 25 October 1816 bij V. D. 115.

" 247 Noot 4. De weinig waardige houding door den Prins in de Fuldasche geschiedenis aangenomen, was dus vergeven. In de Leidsche Courant van Woensdag, 1 December 1813 lees ik: „De vreugde in Engeland is zeer groot, en een ieder, zonder onderscheid, draagt aldaar Oranjelint." — „De Prins van Oranje stond onder den invloed der geallieerde Mogendheden en meer bepaald onder dien van het Engelsche gouvernement, bij 't welk hij zijn hechtsten steun vond; van dat gouvernement hing het af, of, en in hoeverre onze natie hare koloniën zoude terugbekomen." *De Gids* Jan. 1864 bl. 83: „1813 en 1815 in onderling verband beschouwd." — „The deep interest which the Prince Regent's Government took in his concerns", werd onzen Vorst verzekerd door den Engelschen gezant: zie bl. 345 van de in mijne Inleiding bl. 244 vermelde missive dd. 13 Maart 1814. Enz.

" 247 Noot 5. „Wij hebben de bevrijding van het Fransche juk voor een deel aan ons zelven te danken. Wij hebben de volheid des tijds niet afgewacht; maar, toen er nog Fransche benden op onzen bodem waren, nog vóór de overkomst der Geallieerden, dat juk afgeschud. In zoover zijn wij vrijer geweest in onze bewegingen, dan anders het

geval wel zoude geweest zijn". Het sub 4 vermelde *Gids*-artikel, bl. 83 — "Van Hogendorp ontving in 1814 eenen brief van lord Bathurst, welke nog onder zijne papieren bewaard wordt, waaruit blijkt, dat het Besluit, om Java tot eene kolonie van de Kroon van Engeland te verklaren, en allen provisioneelen toestand te doen ophouden, gereed lag, doch dat het nemen daarvan opgeschort werd door de edele zelfbevrijding van Holland. Ook deze parel heeft zijne moedige daad voor het Vaderland helpen bewaren." Bl. 61 sub 14) van de Aanteekeningen op de "Redevoering ter gedachtenis van Gijsbert Karel Graaf Van Hogendorp, door Mr. F. A. Baron Van Hall, Minister van Staat 2e druk 1864. — De rede werd in 1835 uitgesproken; dit staat niet op het titelblad, doch in het voorbericht tot de 2e uitgave.

Heinrich Von Treischke in zijne "Deutsche Geschichte im Neunzehnten Jahrhundert" (1879), dl. I bl. 526, dingt in de volgende bewoordingen op onze zelfbevrijding af: "Das neue niederländsche Reich war *an arrangement for an European object*; nur um die Rheinlande vor Frankreich zu sichern, sollte Deutschland wieder einige seiner alten Reichslande verlieren. Zugleich wurde mit begeisterten Worten der Heldenmuth der Holländer gepriesen; Europa war verpflichtet den *noble élan* dieses Volkes zu belohnen. Das englische Märchen ward mit solcher ausdauernden Ernsthaftigkeit wiederholt, dasz man im Groszen Hauptquartier schlieszlich daran glaubte und die Phrase von *Hollands Verdiensten um Europa* in das Wörterbuch der Diplomatie aufnahm.". — Vriendelijk is het niet.

Bl. 247 noot 6. In een *Memorandum* van Engeland, betoogende de noodzakelijkheid, dat ook deze mogendheid tegen de veroveringszucht van Frankrijk worde beschermd door de vestiging van een sterken Nederlandschen staat, geeft Engeland, nog vòòr de Nederlanders in opstand waren gekomen, doch kort na den slag van Leipzig, aldus eene nadere toelichting op de uiteengezette beginselen:

In doing justice to the principles, which throughout this long and arduous contest have invariably actuated this country, the powers of the continent will no doubt feel interested in upholding the strength and influence of a na-

tion, which has so perseveringly devoted all it's faculties to reestablish on a firm and lasting basis the independence of other nations. — The immediate object of this memorandum is to point the active and early efforts of the allies to the recovery of Holland. — Whenever matters may be ripe for entering more fully upon its future settlement the british government will be prepared to recur to those principles, which were laid down in a despatch to lord Cathcart.... with respect to the colonies conquered from Holland since 1803, which dispateh has already been communicated to the Allies, with a sincere disposition on their part liberally to strengthen Holland, in proportion as that important portion of Europe can be rendered secure by adequate arrangements, against the power of France.

„Mein Antheil an der Politik" van H. C. E. vrijheer Von Gagern 1826. Het *Memorandum*, op bl. 25 dl. II vermeld, is er op bl. 245 als bijlage opgenomen; de aangehaalde woorden op bl. 249.

Bl. 248 noot 7. Uit de op bl. 244 vermelde „Correspondence" van Castlereagh blijkt herhaaldelijk, dat de Britsche bewindslieden hun hebzucht trachtten in te toomen uit ontzag voor de meening der andere mogendheden. Na in een brief aan Liverpool dd. 19 April 1814 opgemerkt te hebben, dat Malta, De Kaap, Mauritius en Tobago Engelsch moesten blijven, schrijft Castelereagh: „I still feel great doubts about the acquisition of so many Dutch Colonies. I am sure *our reputation on the continent*, as a feature of strength, power and confidence, is of more real moment to us than an acquisition thus made." Dl. I (dl. 9) bl. 474. (Het cursieve van mij)

En als onze minister Van Nagell boos wordt over hetgeen deze beschouwt als onredelijke inhaligheid, treft hij juist de teedere snaar door dd. 8 Juli 1814 aan Fagel te Londen te schrijven (hierna bl. 305—306 sub 51), dat het Britsche kabinet wel zou inzien: „combien il est dangereux de faire voir à toutes les Puissances continentales, que les faibles moyens de la Hollande l'exposent à devoir se soumettre à tout ce qu'on peut exiger d'Elle: que c'est de l'Angleterre que l'on espère protection.... et que cette protection, pour être efficace, paraît devoir

être basée sur des principes de désinteressement." — Deze woorden wekten dan ook bij de Engelsche bewindslieden *een storm van verontwaardiging* op, leest men bij V. D. bl. LVIII. —

"Lord Castlereagh m'a donné les assurances les plus fortes" — schreef onze Gezant aan den toornigen Minister dd. 21 Juni 1814 (V. D. 35) — "du désir du Gouv[t] Britannique d'éviter dans un tel arrangement tout ce qui pourrait donner à ce pays-ci l'apparence de cupidité et de vouloir profiter des circonstances, pour imposer des conditions onéreuses à un État, auquel on souhaite de bonne foi ici de rendre une véritable indépendance, et avec lequel on se regarde comme lié par les liens les plus étroits et les plus indissolubles d'un intérêt commun." — Het meeningsverschil gold Engelands eisch tot behoud van de voormalige Nederlandsche koloniën Demerary, Essequebo en Berbice, waarin wij bij het Londensch tractaat van 13 Augustus 1814 wel moesten berusten: "The retention of them will, however, add in some degree to the colonial jealousy which exists on the Continent of Great Britain": Castlereagh Corr. Dl. II (dl 10) bl. 133. — Zie ook noot 58.

Bl. 248 noot 8. "A desire, almost romantic, to serve Holland": brief van Castlereagh aan den Engelschen gezant te 's Gravenhage dd. 14 Juli 1814. V. D. 37.

" 248 noot 9. Als zoodanig was de verovering steeds voorgesteld ook in verband met den bekenden lastbrief van onzen stadhouder Willem V: verg. bl. 3—5 en 11—13 van C. M. Smulders' "Geschiedenis en Verklaring van het tractaat van 17 Maart 1824" (1856). — In zijne proclamatie van 4 Augustus 1811 drukte zich lord Minto dan ook aldus uit: "De Britsche wapenrusting heeft geenszins tot oogmerk om onbetamelijke plannen ten uitvoer te leggen, maar alleen om het onwettig gezag der Franschen te verdrijven, en het eiland Java en onderhoorigheden *onder de bescherming van Groot-Brittannië* te plaatsen. Hoezeer de oorlog tusschen Groot-Brittannië en de Vereenigde Nederlanden elke vijandelijke poging der Britten tegen de Hollandsche bezittingen genoegzaam zoude

rechtvaardigen, grijpt echter Groot-Brittannië, uit aanmerking van den beklagenswaardigen toestand, waarin Holland sedert de vernietiging van deszelfs onafhankelijkheid gebracht is, en waardoor hetzelve tot een wingewest eener vreemde kroon is vernederd, deze gelegenheid aan, *om zich als vriend en niet als vijand der Hollandsche ingezetenen te betoonen.*" Zie Hoek "Herstel van het Nederlandsch gezag enz". (1862) bl. 45.

De aanhef van het tractaat van 1814: "The United Provinces of the Netherlands, under the favour of Divine Providence, having been restored to their independence, and having been placed by the loyalty of the Dutch people and the achievements of the Allied Powers, under the Government of the Illustrious House of Orange, — and His Britannic Majesty being desirous of entering into such arrangements with the Prince Sovereign of the United Netherlands, concerning the colonies of the said United Netherlands, which have been conquered by His Majesty's arms during the late war, as may conduce to the prosperity of the said State and may afford a lasting testimony of His Majesty's friendship and attachment to the Family of Orange and to the Dutch nation: the said high contracting parties, equally animated by those sentiments of cordial good will and attachment to each other" — deze aanhef wil ook als het ware zeggen: "de gelofte, die wij bij de inbezitneming afgelegd hebben om de bezittingen voor het Huis van Oranje en de republiek te bewaren en te beschermen, zullen wij nu gestand doen". Hoek bl. 59.

Bl. 248 noot 10. Gesprek tusschen den Prins van Oranje en Castlereagh dd. 27 April 1813. V. D. bl. LI. Verg. mijne Inleiding bl. 241.

" 248 noot 11. Brief van den Prins in het "Leven van den generaal Frederik von Gagern" (1866), aangehaald op bl. 242 mijner Inleiding.

" 248 noot 12. Bl. 20—21 van het geschrift "Gijsbert Karel Van Hogendorp" op bl. 240 mijner Inleiding vermeld.

" 248 noot 13. V. D. 25 mede op bl. 240 mijner Inleiding reeds vermeld.

Bl. 249 noot 14. Dit schijnt o. a. de opvatting te zijn van V. D. bl. LI.

" 249 noot 15. Dl. I (dl. 9) bl. 474 der op bl. 244 vermelde "Correspondence" van Castlereagh.

" 249 noot 16. Zie Castlereagh's brief gedagteekend den Haag 8 Januari 1814 in de "Correspondence", Dl. I (dl. 9) bl. 155. De Britsche minister was speciaal naar den Haag gekomen om met den Prins de vereeniging tusschen Noord en Zuid, zoomede de teruggave der koloniën te bespreken. Zie bl. 13 der sub 24 vermelde *Mémoires*.

" 249 noot 17. Het draagt "al de kenteekeningen der overhaasting, waarmede men de zaak heeft willen afdoen". Hoek 58. — Men zie ook de op bl. 252 door mij vermelde getuigenis van De Grovestins.

" 250 noot 18. A. J. Van der Aa's "Biographisch Woordenboek".

" 250 noot 19. "Notice ...." van C. F. Sirtema De Grovestins. 1852. Bl. 101 noot [1]). — Mr. J. R. Thorbecke in zijne aankondiging der *Brieven* van Falck: "Bijdragen tot de kennis van het Staats-, Provinciaal- en Gemeentebestuur in Nederland" (1860) dl IV bl. 20.

" 250 noot 20. Bl. 77 dl. I van het sub 11 vermelde "Leven" — Hoek, bl. 57, naar dezelfde bladzijde van Von Gagern verwijzende, haalt de woorden aan: "een schrander man van een levendig en zeer beminnenswaardig karakter". Ofschoon zij wel op Hendrik Fagel van toepassing kunnen geacht worden, heeft Von Gagern deze woorden gebruikt ter teekening van Robert, den broeder. Er waren onderscheidene broeders, die nogal eens verward worden; men zie o. a. noot [1]) van het op bl. 240 vermelde geschrift over Van Hogendorp.

" 250 noot 21. Over "de galcoliek van den Heer V. Nagell" op bl. 126 noot [2]) in een brief van Falck dd. 16 Augustus 1814 bij Tellegen. — "Nagell's temper subdues his understanding even his memory": Malmesbury dd. 14 Augustus 1814 aan Fagel; V. D. 42. — 's Ministers moeielijk humeur toonde zich ook in het particuliere leven. De Grovestins maakt o. a. melding (op bl. 265 van het sub 24 ver-

melde boekdeel) van de volgende karakteristieke scène, waarmede geheel Brussel zich bemoeide en welke in 1820 op eene partij tusschen hem en De Rainer, gezant van den Napelschen koning bij ons hof, plaats vond: „Jouant avec le baron de Nagell au whist, le chevalier de Rainer commit quelques inadvertances qui lui attirèrent de la part du premier des reproches faits d'un ton peu en usage parmi des personnes qui se doivent des égards. Le ministre de Naples y répondit en se servant des mêmes expressions. Pour doubler d'impolitesse, le baron de Nagell ajouta l'injure en nommant le chevalier de Rainer un insolant et cela à plusieurs reprises. Le dernier se hâta de se retirer . . . ." (Uit een brief van generaal De Phull aan De Nesselrode).

Bl. 251 noot 22. Reeds dd. 15 Juni 1814 had de Souvereine Vorst een besluit tot onderdrukking van den slavenhandel genomen en bij de toezending er van Clancarty, ingevolge art. 3 sub 1 van het besluit, doen weten, dat geen bezwaar zou gemaakt worden eene bepaling van gelijke strekking op te nemen in het te sluiten tractaat over de teruggave der koloniën: zie sub 40; Hoek 56; V. D. 40 noot [2]); Lagemans I 16; Castlereagh II (dl. 10) 54.

„ 251 noot 23. V. D. 201 noot [1]).

„ 252 noot 24. Bl. 47 noot [1]) dl. IV der „Mémoires et Souvenirs du Baron C. F. Sirtema de Grovestins" (1869).

„ 252 noot 25. Zie de bl. 272 en 277.

„ 252 noot 26. Bl. 81 der „Bijdragen tot de geschiedenis der onderhandelingen" van Elout. 1863.

„ 252 noot 27. „You may observe", instrueerde Castlereagh den Engelschen gezant in den Haag dd. 30 Juli 1814 (V. D. bl. LIX), „that the Cape is of no real commercial value to Holland; not perhaps of much to us (sic). It is, however, a point in favour of which there is a prejudice, which inclines the British nation to attach importance." — „Geen oogenblik verkeerde hij in twijfel" — luidt het bij Hoek bl. 57 over Castlereagh — „of aan Nederland moesten zijne oude bezittingen teruggegeven worden; hij wilde het die niet onthouden en wat hij kon,

zou hij toestaan. Doch als Engelsch minister bevond hij zich in een moeielijken toestand; want als zoodanig kon. hij niet allen afgeven, hoe overtuigd hij ook ware van het goed recht der Nederlanden om alles terug te vorderen. Eenige koloniën heeft hij voor zijn Vaderland bedongen, en nog viel men hem hard Engelands belang uit het oog verloren te hebben,...." — Men zie ook bl. 307 sub 58.

Bl. 253 noot 28. Bl. 86 en 265 dl. I (dl. 9) van de op bl. 244 vermelde „Correspondence".

„ 253 noot 29. Bl. 51 van het sub 24 vermelde boek. In eene noot aldaar voegt De Grovestins er bij: „Cette opinion sur l'état stationnaire des esprits en Hollande était d'ailleurs partagée par d'autres. Varnhagen von Ense le dit également dans son livre intitulé: *Denkwürdigkeiten*, t. III, p. 421."

„ 253 noot 30. „Brieven van A. R. Falck" 2e Uitg. 1861. Bl. 207 en 210. — Van Nagell's sterk uitgesproken meening over het verlies van de bij het tractaat afgestane koloniën, speciaal van de bezittingen in de West, blijkt ons uit brieven, die ik hierna sub 51 en 77 wedergaf.

„ 253 noot 31. „Ontstond er nu geschreeuw op de beurs? Dit kon moeilijk, daar aan het tractaat geen ruchtbaarheid werd gegeven." Tellegen 129. — Falck wilde „om den indruk te verzachten", dien het tractaat in Nederland maken zou, het staatsgeheim gaandeweg „laten uitlekken": Brieven bl. 207.

„ 254 noot 32. De nota met dispositie luidt als volgt:

Worde deze gedeponeerd bij het Dept. van Buit. Zaken, om daarop, naar gelang van den loop, dien de negociatiën nemen zullen, regard te slaan.

Parijs, 27 Mei 1814.
Ter ord. van Z. K. H.
A. R. Falck.

Ofschoon 's Lands Kasse door de gearresteerde Negotiatie zoo rijkelijk zal voorzien wezen, dat de gewone uitgaven van het toekomend jaar daaruit zullen gevonden worden, is het nochtans verre af, dat door de evengemelde operatie de publieke financiën op den duur zullen zijn gered, en

tot zoodanigen stand gebracht als noodig is, tot herstel van het algemeen vervallene crediet, en tot het doen van zulke groote en extraordinaire spendatiën als de omstandigheden zullen komen te vereischen, als daar zijn:

1. Verzorging van Artillerie;
2. Aanvulling der Magazijnen;
3. Verbetering van Fortificatiën;
4. Herstel der Zeemacht.

Alle deze objecten te zamen genomen, zullen eene aanmerkelijke hoeveelheid millioenen bedragen. De middelen om die te bekomen, zouden kunnen zijn:

1. Door *gecompliqueerde plans*, gelijk het laatste is; dan dit heeft bij velen weinig bijval gevonden: ook vermeerdert het de massa van 's Lands schulden, die men gaarne verminderd zag, en wordt berekend zware intressen te kosten.

2. Door *vrijwillige negotiatiën*: doch het discrediet der publieke effecten, en hare actueele laagte, toont maar al te klaar, dat hieraan niet te denken is, zonder zich door exorbitante interessen verder te ruïneeren.

3. Eindelijk door *geforceerde geldheffingen*; dan die zijn hatelijk, en kunnen van de verarmde onderdanen nauwelijks gevergd worden: daarenboven zouden zij volgens den tegenwoordigen koers der effecten moeten geschieden, en daardoor zeer onereus worden.

Deze middelen dus vervallende, en de dringende geldbehoefte tot herstel van 's Lands financiën blijvende bestaan, meent men geen ander expediënt tot redding te kunnen vinden, dan uit onze O. I. bezittingen.

Men diende te beginnen, met zich te verzekeren, dat dezelve *alle* door Engeland zullen teruggegeven worden, speciaal ook, zoo mogelijk, het eiland *Ceylon*, hetgeen van zoodanige importantie is, dat, volgens informatie, de Engelsche Oost-Indische Compagnie daarvoor aan de Onze in 1788 £ 7000.000 Stx. of bijna 80 millioenen heeft geboden, toen zij tevens *Cochin* voor 5 millioen overnemen wilde.

(De Heer Van Nagell kan daarvan iets weten, wijl hij destijds Minister te Londen was).

Het is waar, dat Ceylon bij den vrede van Amiens ten jare 1802 aan Engeland is afgestaan; maar het is niet minder waar, dat Holland door de Fransche influentie, die haar regeerde, tot deze cessie gedwongen is geworden, zonder dat zij destijds de Engelschen in de Oost-Indiën beoorloogde. Indien het al niet mochte gelukken om dit eiland evenals de overige possessiën te doen considereeren,

zoude men echter kunnen insteeren, dat in de negotiatiën, waarvan straks nader, op dit geforceerde verlies eenige reflexie genomen wierd.

De restitutie onzer bezittingen in Oost-Indië en De Kaap, van de zijde van Engeland geobtineerd zijnde, gelijk men zulks vertrouwt, zouden vervolgens onderhandelingen kunnen aangelegd worden, om dezelve *alle* aan de Kroon te cedeeren, tegen eene redelijke vergoeding; en men vertrouwt te kunnen betoogen, dat beide landen, zoo na aan elkander verknocht, daarbij hunne rekening zouden vinden.

Betreffende deze cessie staat ten opzichte van Holland te considereeren, dat indien men de even gemelde possessiën terug bekwam, al aanstonds zoude moeten worden gezorgd voor importante spendatiën, die ons tegenwoordig gebrek aan geld en crediet geenszins toelaat, zoo niet onmogelijk maakt, als daar zijn: met relatie tot *Indië*:

1°. Het herstellen van publieke gebouwen, magazijnen en andere objecten van dien aard, die door den oorlog denkelijk veel zullen geleden hebben;

2°. Het aanleggen van fortificatiën, dewelke voor de veiligheid tegen eenen eersten aanval uit Europa of tegen den Inlander vereischt worden;

3°. Het zenden en onderhouden van een genoegzaam aantal militairen, ten fine als voren;

4°. Het formeeren van toereikende kassen om de administratie en den handel wederom in activiteit te brengen.

In *Holland* zelve zouden insgelijks groote sommen noodig zijn, als:

1°. Tot het weder oprichten en bekostigen der Directie en al wat tot berging der goederen behoort;

2°. Tot het bouwen of huren van schepen, die aanstonds zouden moeten geëxpedieerd worden;

3°. Tot het bekostigen der uitvrachten, en het verzorgen der contanten, die de handel op China vereischt.

In den eersten opslag komt het wel voor, dat Holland door het staken der navigatie op de Indiën een voornamen tak van hare commercie zoude verliezen; doch hiertegen staat aan te merken, dat die handel sedert lang niet dan tot groot nadeel van 's Lands financiën is kunnen worden gedreven; zoodat voor het gaande houden van denzelven de O. I. Comp. in de laatste 10 jaren van haar bestaan, en wel van 1785 tot 1795, meer dan 56 millioen heeft moeten opnemen.

Volgens het bericht der vergadering van XVII^en^, gegeven

den 20ⁿ September 1795, is door Holland en Zeeland van 1785 tot 1791 ter leen verstrekt:

	f 33,250,000
en uit den 25en penning	» 23,625,000
samen	f 56,875,000

Het blijkt ook uit het secreet rapport van den 14en Juli 1791 (p. 4.) dat de O. I. Comp. op den 31en Mei 1790 tot haar last had de som van f 80,937,737.14 buiten nog meer dan 15 millioen, sedert door haar genegotieerd, dus te zamen eene schuld van bijna honderd millioenen: trouwens zij had volgens hetzelfde rapport (Bijlage litt. B) in de 5 jaren van 1786—1790 meer uitgegeven dan ontvangen f 43,674,810 en dus 's jaars f 8,734,962; men nam toen reeds in deliberatie, of de zaken der Maatschappij niet als reddeloos moesten aangezien worden.

Sedert is de schuld nog zoodanig vermeerderd, dat zij, volgens een specifieken staat, dien ik heb, in het jaar 1796 bedroeg in kapitaal f 119,712,115.5 en in interest f 3,803,970.10.

De kundige Heer Van Hogendorp merkt in zijne Memorie over den tegenwoordigen staat van Oost-Indië (p. 92) terecht aan, dat, «zoo er geen middel wordt aangewezen, om meerdere inkomsten uit onze Oost-Indische bezittingen te halen, dezelven bloote lastposten zijn voor den Staat, die beter verlaten waren, dan langer aangehouden".

Hij zegt verder (p. 168): «Wij hebben het treurig vooruitzicht ontdekt, dat niet alleen de hoop op groote voordeelen stond te verdwijnen, maar dat de O. I. bezittingen, ware lastposten zijnde geworden, ons van jaar tot jaar dieper in ons verderf zullen slepen."

Men begrijpt lichtelijk, hoe onzeker de hoop op verbetering is op zulk een verren afstand en werwaarts lieden, meest niet van de beste soort, zich begeven, enkel met oogmerk om zich te verrijken; en men weet maar al te wel, hoe zij zich naar dat beginsel in Indië gedragen.

Kort vóór en sedert de expiratie van het laatste Octrooi, zijn door deskundigen geformeerd en overgegeven diverse memoriën over de wijze van voortaan de O. I. zaken te behandelen en die tusschen Commissarissen van 's Lands wege en Bewindhebbers te verdeelen, alle zoo zeer uit elkander loopende en zich contradiceerende, dat het Gouvernement daaruit moeielijk een keuze zoude kunnen doen, zonder zich te exponeeren aan eene gevaarlijke kansrekening

waarvan het effect onzeker is, en niet dan na langen tijd zoude kunnen ondervonden worden.

Men observeere verder omtrent het gemis van den O. I. handel, dat sommige der objecten, uit de Aziatische landen wordende aangebracht, superfluiteiten zijn (except de thee, waarvan straks nader), die wij kunnen ontberen; en waarvan zelfs eenige de Inlandsche manufacturen benadeelen, terwijl andere noodwendige evenwel niet behoeven gemist te worden.

Suiker, koffie en katoen b. v. kunnen onze Koloniën in de West-Indiën in genoegzamen overvloed leveren, en de navigatie daarop kan, uit hoofde der voordeelige uitvrachten, niet te veel aangemoedigd worden.

Alleen is de theehandel op China een zaak van groot aanbelang; doch deze vereischt geene territoriale possessiën, noch onkosten van publieke administratie: men zoude dien aan particulieren kunnen overlaten, om door hen gedreven te worden, gelijk zulks door de Engelschen, Noord-Amerikanen, Ostendenaars en anderen geschiedt; enkele factorijen zijn daartoe genoegzaam.

Voor het overige kan Holland zich te lichter troosten over het verlies harer landen in O. I. en der commercie daarop wordende gedreven, wijl eene droevige ondervinding heeft geleerd, dat de noodige bescherming daarvan in tijd van oorlog ondoenlijk is, zoodat de eigendom van het een en ander als onzeker en precair moet aangemerkt worden.

Laat ons nu zien of en welk belang *Engeland* heeft, om de possessiën onzer O. I. etablissementen, die het thans *alle* bezit, tegen eene redelijke schadevergoeding in geld te blijven behouden.

Sedert dat die mogendheid de importante provincie van Bengalen en het rijk der Maratten op de kust van Malabar heeft vermeesterd, voorts de Fransche bezittingen op Coromandel heeft vernietigd, zijn de Hollanders de eenige Europeesche natie gebleven met dewelke zij in Indië kan te doen hebben, en die haar den onschatbaren exclusieven handel zouden kunnen betwisten.

Daarenboven verzekert haar de ligging van het eiland Ceylon tusschen de Oost en de West van Indië en het houden eener navale macht in de voortreffelijke haven van Trinconomale, de beste van geheel Indië, tegen alle vijandelijke aanvallen, die uit Europa op haar Indische possessiën kunnen ondernomen worden.

Indien zij derhalve de Hollanders uit den weg kan ruimen, blijft zij buiten alle concurrentie en mercantile discussiën, in

het gerust en exclusief genot van den importanten handel, die met geheel Indië (China except) wordt gedreven.

Het is haar voorts gemakkelijk, om door het bezit van De Kaap en van l'Ile de France (zoo zij dat eiland behoudt) het accès derwaarts completelijk te sluiten.

Wij hebben reeds aangemerkt, dat er meermalen onderhandelingen tusschen de Engelsche O. I. Comp. en de Onze hebben plaats gehad, over het afstaan van verscheidene onzer etablissementen, ieder afzonderlijk, en voor bepaalde sommen.

Indien men thans, daar zij *alle* in handen van Engeland zijn, zich met dat rijk kon verstaan over eene generale cessie, zoude daaruit dit wederkeerig voordeel en gemak resulteeren, dat n.l. door de overneming zouden worden geëviteerd, moeilijke en langwijlige pretentiën en liquidatiën, die de restitutie van weerszijden zal na zich slepen; zonder het applaneeren van dewelke onze O. I. Comp. niet wederom in het genot van hare verloren eigendommen en de navigatie daarop zal kunnen geraken.

Het is derhalve nu het juiste tijdstip om negotiatiën deswegen te entameeren en, zoo mogelijk, tot een spoedig einde te brengen, vooral daar de intieme en vriendschappelijke betrekkingen, die tusschen de beide landen zoo gelukkig, en meer dan ooit, subsisteeren, alle hoop op een gewenscht succes voorspellen.

Het bepalen der sommen tot het schadeloos stellen onzer O. I. Comp. en het reguleeren der termijnen van betaling, zal hierin het grootste werk zijn; terwijl men tevens diende te conditioneeren, dat aan onze ingezetenen zal worden geaccordeerd het frequenteeren van De Kaap, tot de vaart op China benoodigd, op gelijken voet als de Engelsche onderdanen genieten.

Men vleit zich, dat indien deze voorslag het geluk mocht hebben van door Z. K. H. gegouteerd te worden, Hoogstdezelve de beste middelen zal vinden, om daarin te reusseeren, en dat daardoor vervolgens zal kunnen worden geëffectueerd eene billijke vergoeding, die de eigenaars van actiën onzer O. I. Comp. reclameeren: en tevens daargesteld het bekomen der gelden tot de opgenoemde behoeften van den Staat wordende vereischt: terwijl het overschietende zoude kunnen dienen tot een fonds om de publieke schuld te verminderen, en het vervallen crediet te herstellen; alle objecten van het grootste aanbelang, die ik in mijne kortzichtigheid niet begrijp, dat langs een anderen weg, als die

men bij deze Memorie hasardeert voor te slaan, kunnen bereikt worden. (B.Z.)

Bl. 254 noot. 33. Bl. 96 der aflevering April 1864 van *De Gids*. Mr. J. T. Buys: „Een monument voor Hogendorp", geschreven naar aanleiding van de sub 5 bl. 283 vermelde Redevoering.

„ 254 noot 34. Fagel schrijft nl. dd. 9 Mei 1814 het volgende aan onzen Minister van B. Z.: „Je saisirai la première occasion de parler à lord Liverpool au sujet de notre navigation aux Colonies; mais pour ce qui est de leur restitution, je suis porté à croire que ce point, qui se lie si intimément aux autres restitutions coloniales, que ce Pays sera dans le cas de faire à la paix, sera discuté et reglé soit à Paris, soit au futur Congrès." (B. Z.)

Bl. 255 noot 35. Hoek vermeldt op bl. 48 naar aanleiding van art. 9 in verband met het 3e geheime artikel van het Parijzer tractaat: „Zij bepaalden dat de Koning van Zweden Guadeloupe aan Frankrijk zou afstaan en daarvoor eene schadeloosstelling ontvangen uit de Hollandsche koloniën, door den Souvereinen Vorst te verstrekken." De Schrijver verwijst hiervoor naar de „Histoire abrégée des Traités de Paix" van De Koch voortgezet door F. Schoell, dl. X (1818) bl. 493. Doch daar wordt slechts naar de *arrangements* van art. 9 in het algemeen verwezen: „D'après les arrangements dont il est ici question, il avait été convenu que, dans le cas où la Belgique serait réunie à la Hollande, le prince souverain des Provinces-Unies se chargerait d'indemniser la Suède de cette renonciation, en lui fournissant une compensation par le moyen des colonies hollandaises qui se trouvaient entre les mains des Anglais." — Van het derde geheime artikel wordt melding gemaakt op bl. 525, doch ook zonder eenige mededeeling over deze aangelegenheid. In 1818 waren echter de geheime artikelen van het Parijzer tractaat nog niet volledig bekend. Zij zijn eerst in 1856 openbaar gemaakt en dientengevolge o. a. gepubliceerd door E. G. Lagemans in zijn „Recueil des Traités" (1858) dl. I bl. 15; men kan daar lezen, dat in geen enkele der zes artikelen, over de Guadeloupe-quaestie wordt gehandeld. —

Het openbaar art. 9 vindt men o. a. bij Hoek op bl. 51 noot (1). Het geheim art. 3 luidt aldus:

L'établissement d'un juste équilibre en Europe, exigeant que la Hollande soit constituée dans des proportions qui la mettent à même de soutenir son indépendance par ses propres moyens, les pays compris entre la mer, les frontières de la France, telles qu'elles se trouvent réglées par le présent traité, et la Meuse, seront réunis à toute perpétuité à la Hollande.

Les frontières sur la rive droite de la Meuse seront réglées selon les convenances militaires de la Hollande et de ses voisins.

La liberté de navigation sur l'Escaut sera établie sur le même principe qui a réglé la navigation du Rhin dans l'article 5 du présent traité.

Het is eigenaardig dat Mr. Hoek zelf op bl. 53 noot (2) ook dit artikel wedergeeft, zonder er aan te denken, wat hij op bl. 48 over den inhoud van die geheime bepaling opmerkte

Bl. 255 noot 36. "Le second point (*a*), celui des Colonies, sera, à ce que je présume, uniquement traité entre l'Angleterre et nous, sans intervention aucune. J'espère sous peu de jours, pouvoir entretenir V. E., en détail sur cet important objet; mais il serait en attendant très intéressant, que V. E. pût sonder le terrain et tâcher de découvrir, quelles sont les vues du cabinet de Londres? Naturellement nous devons désirer d'être retablis sur le pied colonial, que nous possédions en 1792. — Nous n'avons pas encore reçu les licences pour nos vaisseaux destinés vers nos anciennes colonies d'Occident: peut-être que cette occurence fournira à V. E. le moyen de faire expliquer plus ou moins lord Castlereagh." (B. Z.)

" 256 noot 37. Fagel schreef nl. dd. 11 Juni 1814 het volgende:

Dans le courant de la conversation de ce matin, lord Castlereagh m'a parlé de la manière dont les Ministres envisagent l'affaire de la réunion de la Belgique; de leur désir que le Prince Souverain pût être mis en possession de ces

(*a*) Het eerste in 's Ministers brief van 7 Juni 1814 N° 66 behandelde punt, gold onze vereeniging met België.

Provinces aussitôt que cela serait possible et dans le but que S. A. R. fût mise par là en état d'y envoyer un Gouverneur à la place du Baron de Vincent (a); d'un papier dressé par lord Clancarty sur cette affaire et qui doit avoir été approuvé par S. A. R.; de ce qui s'est passé relativement à la Suède et à l'espèce d'engagement pris d'indemniser cette Puissance pour la cession de la Guadaloupe par celle de l'une ou l'autre de nos ci-devant colonies: toutes choses qui doivent être parfaitement connues de V. E. et de S. A. R. au moins beaucoup mieux qu'elles ne le sont de moi qui apprenais tout cela pour la première fois. Mais ce que lord Castlereagh m'a expressément prié de porter à votre connaissance, c'est que comme ces affaires, en particulier celle des colonies, allaient être mises ici sur le tapis sans delai, il priait que vous voulussiez faire passer incessamment soit à moi, soit à telle autre personne que Monseigneur le Prince voudra honorer de cette commission, les plein-pouvoirs et instructions necessaires. Ceci s'accorde, à ce qu'il me paraît, avec les intentions énoncées dans la dépêche de V. E. nº 66 (b) du 7 de ce mois. J'observerai seulement que si Msgr. le Prince Souverain trouve bon de m'employer dans cette négociation, il me semble que le plein-pouvoir général dont je suis déjà muni, et qui a été dressé dans cette intention, pourra très bien servir à ce but, et qu'il ne sera pas nécessaire de m'en envoyer d'autre. Je saisirai la première occasion pour montrer ce pouvoir à lord Castlereagh et lui demander s'il le juge suffisant. Sa Seigneurie me dit que M. de Rehausen, Ministre de Suède ici, avait déjà reçu ses pouvoirs pour traiter de l'affaire en question. (B.Z.)

Bl. 256 noot 38. Tellegen 125.

〃 257 noot 39. Het hierbedoelde schrijven dd. 16 Juni 1814 van den Minister aan den staatssecretaris Falck luidt in zijn geheel als volgt:

Le moment où par une pacification générale l'Europe va se trouver dans un état de tranquilité, et jouir des bienfaits que les exertions glorieuses des Hautes Puissances alliées ont produits — ce moment, dis-je, qui doit remplir l'Europe d'admiration et de reconnaissance — fait naître l'espoir à S. A. R. que la générosité de Sa Majesté Britannique ne

(a) De door den Keizer van Oostenrijk benoemde Gouverneur-Generaal over de voormalige Oostenrijksche Nederlanden.

(b) Brief noot 36.

se démentira pas pour les autres parties du monde, et que ne saurait paraître hors de saison de fixer un instant l'attention de S. A. R. sur la situation actuelle des colonies Hollandaises tant aux Indes Orientales qu'Occidentales.

Mr. l'Ambassadeur Fagel pourrait conséquemment être instruit à donner tous ses soins à la restitution de ces colonies et bien de la manière suivante:

1. Il profitera de la première occasion qui pourra se présenter pour pressentir les Ministres de Sa Majesté Brit. et tâcher de découvrir leurs vues relativement du sort de ces colonies.

2. Il serait à désirer, que les ministres de Sa Maj. Brit. voulussent prendre l'initiative; mais si l'on demandait à Mr Fagel de s'expliquer sur ce sujet, il pouvait faire observer que la Hollande s'est trouvée conquise par les armes Françaises dès l'année 1795 — que depuis Elle a été ou secrètement, ou publiquement gouvernée par la France, qui l'a entrainé toujours malgré Elle dans les guerres contre l'Angleterre, qui de toutes les manières leur étaient funestes, et entraînèrent la perte de ces possessions; qu'à la paix d'Amiens toutes les colonies Hollandaises dans l'Orient et l'Occident avaient été rendues à la Mère-Patrie, sauf l'île de Ceylon.

3. Que dans le moment actuel, où par les efforts, la fermité et l'amour des habitants de la Hollande pour la maison d'Orange, et avec l'assistance des Hauts alliés en général et celle de la Gr. Brit. en particulier, le joug de la France ayant été secoué, et ce Pays rétabli au nombre des Puissances indépendantes de l'Europe, S. A. R. et ses sujets sont remplis de confiance dans la générosité et la munificence de S. A. R. le Prince Régent, et que S. A. R. leur rendra toutes leurs ci-devant possessions dans les Deux-Indes.

4. Si, comme il y a apparence, le Ministère Brit. notifia ces demandes, l'ambassadeur Fagel se pénétrera que la possession dans les Indes Occidentales la plus intéressante pour notre pays est celle de la côte de Guiane — connue sous le nom d'Essequebo, Demerari, les Berbices et Suriname.

5. Ces colonies sont peut-être de toutes nos possessions, hors d'Europe, les plus précieuses, tandis que leur ensemble en augmente la valeur. Il serait de la plus grande inconvenance de partager ou diviser cette côte et si le commerce des esclaves doit demeurer aboli, comme on le présume, ce partage ou cette division seraient les sources de différents perpétuels, puisque la désertion des travailleurs formeront une source intarissable de réclamations et de plaintes, et que

les colons se trouveraient exposés à des intrigues et des menées sourdes, qui détruiraient absolument toute espèce de tranquilité.

6. S'il était nécessaire de faire un sacrifice d'une partie de nos possessions en Amérique, l'île de Curaçao pourrait être cedée. On avancera peut-être en Angleterre que cette île est plutôt une charge pour nous qu'un avantage; — Mr Fagel reçoit à ce sujet le mémoire ci-joint qui le mettra parfaitement au fait de la vérité et qui lui fournira abondamment les arguments requis pour démontrer que cette île est non-seulement d'une grande importance sous le point de vue militaire à cause de la securité de son port; mais a de plus une valeur très considérable par son commerce actif et passif.

7. Si la cession de Curaçao ne paraissait pas suffisante, l'on pourrait encore sacrifier St. Eustache, Saba et la partie Hollandaise de St. Martin.

8. Ces cessions néamoins ne sauraient être faites sans en recevoir une indemnisation en argent; et si Mr Fagel était obligé d'articuler une somme, il pourait demander:

pr Curaçao . . . .
pr St. Eustache et Saba . . . .
pr la partie Holl. de St. Martin . . . . (*a*)

9. Les possessions en Afrique se bornent à nos forts sur la côte de Guinée et le Cap de Bonne Espérance: — les premières n'entrent pas en considération, étant actuellement entre nos mains; l'autre est une possession à la quelle probablement l'Angleterre mettra grand prix et il sera par conséquent nécessaire que Mr Fagel se montre plus ou moins facile, observant néanmoins de faire valoir le sacrifice, et de le faire servir à emmener une restitution entière, pour les colonies de l'Ouest: Essequebo, Demerari, les Berbices et Suriname. De plus, il employera tous ses talents pour obtenir une compensation en argent, pour la cession de la dite Colonie.

10. En Asie l'île de Java avec les îles Moluques forment la partie la plus intéressante de nos anciennes possessions, et Mr Fagel employera tous ses efforts à en obtenir la parfaite restitution, ainsi que celle de toutes les îles Moluques qui ont appartenues à la Holl. à l'époque de 1792.

11. Les possessions Holl. de l'île de Ceylon, ainsi que celle de Cochin et autres sur les côtes de Malabar et Travancore pourraient devenir des objets de négociations et Mr Fagel pourrait écouter favorablement toutes les propositions d'indemnités pécunielles qui pourraient être proposées tandis que

(*a*) In Van Nagell's minuut oningevuld.

le Gouvernement de S. A. R. tâchera de se procurer les renseigements nécessaires pour pouvoir informer Mr Fagel de la valeur intrinsèque de ces différentes possessions.

12. Si par suite de la présente négociation, la Hollande venait à renoncer à ces anciens établissements dans la presqu'île de l'Inde, il est essentiel, que la faculté et le pouvoir d'établir sur ces côtes orientales et occidentales des comptoirs de commerce, lui soient assurés et que la nation Holl. soit admise au commerce de l'Inde en général sur le pied de la nation la plus favorisée.

Bl. 257 noot 40. De Minister schreef namelijk dd. 17 Juni 1814 aan Fagel:

J'ai remis hier à S. A. R. un projet d'instruction pour V. E., afin de pouvoir entrer en négociation avec lord Castlereagh sur la restitution des colonies et je me flatte de pouvoir les Lui expédier sous peu de jours. S. A. R. vient en attendant de prendre une résolution, en réponse à une note de S. E. lord Clancarty, portant la prohibition du commerce des esclaves sur la côte d'Afrique (*zie sub 22*); et manifestant son désir, que dans le prochain traité de restitution de nos colonies un article expres interdise à jamais ce commerce. J'envoie incessament à V. E. la copie de ce décret. S. A. R. m'a également informé du projet de lord Castlereagh, de dédommager la Suède de sa cession de la Guadeloupe, par une de nos ci-devant possessions aux Indes occidentales. Je m'abstiendrai de toute réflexion sur ces vues. Je me bornerai à faire observer à V. E. que ce que nous possédions de plus précieux est la côte de Guiane, que son grand mérite est dans l'ensemble des Colonies et que nous ne pourrions, sans nous exposer aux plus fâcheux résultats, concourir à un partage. Avec les instructions que j'annonce à V. E., Elle trouvera néamoins toutes les facilités à faire la cession de l'île de Curaçao. et même de St. Eustache.

" 257 noot 41. Bl. 54—55 dl. II (dl. 10) van de op bl. 244 vermelde "Correspondence" van Castlereagh.

" 258 noot 42. "Het jonge Koninkrijk was geënt op den stam der oude, roemrijke republiek, eenmaal de kleinste der Staten, maar de grootste der mogendheden. Had reeds dit verleden zwaren schuldenlast achtergelaten; was het land door de schaamtelooze plundering van vreemde overheerschers en door de in waarheid dolzinnige wijze, waarop tegen den buitenlandschen handel te werk was

gegaan in merg en been uitgeput...." Bl. 172 der „Studies over Geld- en Muntwezen door Jhr. Rochussen" (1888).

Bl. 258 noot 43. Woorden van Raffles na een bezoek bij onzen Koning te Brussel. Zie bl. 245 mijner in den aanhef dezer Verhandeling genoemde Muntrede (Maartafl. 1897 Tijdschr. Ned. Indië).

„ 259 noot 44. In de „Geschiedenis der Nederlanders buiten Europa" (1832) van N. G. Van Kampen, dl. III bl. 517 leest men het volgende: „Van de vier koloniën der Nederlanders in Guiana (Zuid-Amerika) was Suriname de uitgebreidste en oudste, maar juist daarom ook het meest uitgeput, terwijl vooral Demerary een weligen, vruchtbaren, nog gedeeltelijk maagdelijken grond aan den landbouwer aanbood. *Deze* nu, met hare beide naburige zusters, nam Engeland, en liet *Suriname*, welks ten deele uitgemergelde grond minder voordeelen scheen te beloven, aan Nederland over." — Deze opvatting van de zaak heb ik bij ons nader te vermelden verzet tegen den afstand niet gevonden.

„ 259 noot 45. Vijf milioen £ werd voor de barrière-steden en de Russische schuld bij het weldra te sluiten tractaat toegezegd.

„ 260 noot 46. De quaestie omtrent den aard van het bezitrecht op *Guadeloupe* gaf later, nadat het eiland inderdaad aan Frankrijk was afgestaan tot verschil van meening aanleiding. Dit blijkt uit een brief van lord Bathurst, gedagteekend Downingstreet, September 22, 1815 aan Castlereagh, waarin men het volgende leest:

The French Ambassador called on me yesterday. He asked me how I considered we held Guadeloupe. I answered by conquest. He said that he hoped we should hold it as we held Martinique. I said that the way by which we obtained possession of the one was quite different from the conditions under which we held the other. He replied that Guadeloupe should be surrendered to the King of France according to the Treaty of Paris, which *was still in force*. I answered that, with respect to the final destination of Guadeloupe, it must be settled, with other matters, at Paris.

Bl. 30—31 dl. III van de op bl. 244 vermelde „Correspondence" van Castlereagh.

Bl. 260 en 264 noot 47. Zie den brief van 21 Juni 1814 bij V. D. bl. 34—35.

„ 260 noot 48. 's Ministers brief dd. 24 Juni 1814, waarbij de instructie aan Fagel werd gezonden, luidt als volgt:

D'aprés ce que j'ai eu l'honneur de mander antécédemment à V. E., je Lui envoye une instruction, pour pouvoir entrer en négociation avec le Ministère de Sa Majesté Britanique, quant à la restitution de nos colonies. Elle voudra bien observer, que nos anciennes possessions sur la côte de Guiane sont ce que nous avions de plus précieux, peut-être sur le total, mais assurément et hors de tout doute, en Amérique; et Elle ne sera sûrement pas surprise que dans ses instructions, Elle trouvera le voeu le plus prononcé, pour rentrer en pleine possession de cette importante partie de notre bien-être. Nous savons que la Suède doit être indemnisée pour ne pas avoir conservé la Guadeloupe: mais il serait quasi irrelevant (*a*) de supposer qu'on voulut la dédommager à nos depens en favorisant la France et de remettre entre des mains peu sures, pour ne pas dire équivoques, un domain aussi important.

V. E. trouvera plus de facilité pour la cession de Curaçao, même de St. Eustache, Saba, et la partie Holl. de St. Martin. Ces différentes colonies pourraient dédommager en quelque sorte la Suède, sans entraîner vers des inconvénients aussi graves, que la perte d'une partie de la terre ferme de Guiane, perte qui serait à jamais douleureuse et causerait dans bien des coeurs une amertume odieuse.

Le Cap de Bonne Espérance a entrainé la Grande Bretagne à des dépenses si majeures, que l'on n'a pas cru possible ici qu'Elle voulut la céder. V. E. trouvera dans les instructions une facilité à cet égard, qui pourra La mettre à son aise, pour être plus ferme sur la restitution pleinière de la côte de la Guiane; tout ce que nous désirons est l'assurance, que nos vaisseaux pourront entrer au Cap, et y recevoir les secours de vivres et matières de constructions afin de réparer leurs dommages.

Le système dans nos Indes orientales éprouve aussi une révolution complète. Nous n'envisagerons plus un commerce,

(*a*) In de gewone woordenboeken zal men *irrelevant* niet vinden. In Kramer's *Kunstwoordenboek* staat er voor „onbeduidend, nietig".

fait par une compagnie, comme impérieux et nos vues se bornent à laisser aux spéculateurs liberté entière de voguer vers ces parages, sauf quelques réglements d'ordre. D'après ces principes nous nous montrons faciles, à céder de nouveau nos droits sur Ceylon, de même que sur toutes nos anciennes possessions sur les côtes de Malabar et de Coromandel, et même de la presqu'île de Malacca. Nous nous persuadons, que nos spéculateurs seront admis à trafiquer dans les immenses domaines de la Grande Bretagne et de contribuer ainsi à augmenter la prospérité de ce vaste Empire.

Nous nous bornons uniquement dans cet hémisphère à revendiquer l'île de Java avec ses dépendances, les Moluques, et tout ce qui nous a appartenu dans l'Archipel Oriental, comme nos établissements à Borneo, Celebes, Sumatra, etc. etc.

V. E., d'après cet aperçu, ne saurait que rendre justice à notre désinteressement et se trouvera, ce me semble, jusqu'à un certain point très à son aise pour la conduite de cette importante négociation. Il y a cependent une amère pensée que je dois Lui développer (*a*).

La réunion de la Belgique avec notre Pays établit un nouvel ordre de chose, pour ceux qui se laissent entraîner par les apparences, mais dans la réalité et pour les gens instruits, cette réunion n'est autre chose que le rétablissement du sage principe, qui a dicté le Traité des Barrières. La Belgique devait alors comme antécédemment servir de boulevard à notre patrie. Ses frontières devaient être les murs d'airain qui assuraient notre indépendance; à cette fin la Maison d'Autriche promettait une somme déterminée pour l'entretien des places fortes; nos troupes les défendirent; l'Angleterre était garante; aujourd'hui la Maison d'Autriche, échangeant la Belgique contre des pays plus à sa portée, ne s'intéresse plus à ces provinces. Cependant leur situation reste la même; elles demeurent notre boulevard; de leur défense dépend la nôtre. Mais comment trouver dans le peu de ressources, que nous laissent des révolutions multipliées et ruineuses, auxquelles notre pays aussi bien que la Belgique ont été en proie depuis un quart de siècle, comment trouver dis-je les

(*a*) Uit deze zinsnede en hetgeen volgt, maakte ik bl. 249 op, dat Van Nagell over onze vergrooting met België als een noodzakelijk kwaad ongunstig dacht. Men zie ook over deze ongunstige meening bij onze leidende Staatslieden en bij het volk in het algemeen, b. v. bl. 92—93 van het sub 4) vermelde Gidsartikel.

moyens pour rétablir des fortifications, créer l'artillerie, les magasins, etc., qu'une aussi vaste frontière exige pour la mettre à couvert?

Cependant il faudrait désesperer d'atteindre un but si important, il ne resterait pas le plus faible lumignon, si l'on ne comptait sur l'assistance de notre antique et loyal allié, qui dans tous les temps a fait des sacrifices pour empêcher la sujétion de nos contrées.

C'est encore vers Lui que se portent nos regards, nos espérances, et nous aimons à nous persuader, qu'il voudra prendre en compensation, ce que d'après vos instructions nous sommes prêts à abandonner aux Indes Occidentales et Orientales, pour une somme d'argent que l'on pourra employer à nos moyens de défense c. a. d. en fortifications, artillerie et magasins et nous mettre ainsi à l'abri des attaques, qui indirectement sont toujours dirigés contre Lui.

Je me flatte que V. E. ne trouvera pas beaucoup de difficultés à démontrer toutes ces vérités. Ses talents et son zèle me sont d'ailleurs des surs garants, qu'Elle ne négligera rien pour amener cette négociation vers une heureuse issue. Elle voudra bien me tenir au courant de ce qui se traitera, et m'envoyer le projet de la Convention pour être soumis aux considérations de S. A. R.

Bl. 260 noot 49. Bl. 40 van het sub 24) vermelde boekdeel.

〃 261 noot 50. Zie o. a. Hoek bl. 51 noot 1).

〃 261 noot 51. De brief dd. 8 Juli 1814 N° 76 van den Minister aan Fagel (B. Z.) luidt als volgt:

Je ne puis exprimer à Votre Excellence, combien le contenu de Sa dépêche n° 96, arrivée hier m'a affligé profondément, et avec quelle amertume de coeur je m'aperçois, que dès le principe de la négociation pour la restitution de nos colonies, Votre Excellence paraît nourrir peu d'espoir de faire adopter les vues de Son Altesse Royale. Je ne hésite pas à donner les plus justes éloges au zèle et aux soins de Votre Excellence, et c'est sur la connaissance intime, que j'aï de ses désirs d'amener cette négociation vers une heureuse issue, que je fonde quelques espérances, qu'Elle réussira à faire comprendre à lord Castlereagh:

que c'est placer Son Altesse Royale et Son Gouvernement sous les rapports les plus fâcheux, vis-à-vis de toute notre nation, que de Lui faire éprouver une situation coloniale

moindre, que celle qui Lui fut accordée à la Paix d'Amiens, époque, où la France stipulait pour les intérêts de la Hollande;

que cette différence de situation coloniale sera le point de réunion pour les partisans de la France, que ce parti osera se montrer, et qu'il entravera sous peu la marche de notre Gouvernement;

que nous ôter la côte de Guiane, c'est nous couper les artères, et que jamais aucun véritable Hollandais pourra demeurer insensible à cette perte;

que permettre la navigation des colonies d'Essequebo et Démérari à un autre marché que celui de la Mère-Patrie, c'est réelement renoncer à ces colonies, qui ne donneraient aucun lucre, et engageraient à des dépenses;

que les colons Anglais, en s'établissant dans ces colonies, n'ont jamais pu s'attendre, que ces colonies ne seraient pas rendues à la Paix, et que ces spéculateurs auraient dû, suivant les règles de la prudence, s'enquérir des intentions de leur Gouvernement, *avant* que de hasarder leurs fonds, tandis que de reclamer dans le moment actuel, pour que ces colonies demeurent à l'Angleterre, c'est exiger le maximum de leurs spéculations, en faisant adopter par le Gouvernement Britannique, le maximum de Son influence actuelle;

que traiter les Suèdois, avec plus d'intérêt que nous, en leur donnant à nos dépens, une colonie à cette même côte de Guiane, est une mesure, à laquelle Son Altesse Royale ne saurait de bon coeur donner Son assentiment. (*a*)

Il ne faut pas être profond, pour démontrer les dangers attachés à une marche politique de ce genre, et je prends la liberté de renvoyer Votre Excellence, au second chapître du premier volume de Mabli, où ces dangers sont déduits de main de maître.

Les sentiments et les vues, que l'on a mis en avant dans le Traité de Paris, se trouvent absolument paralisées, si on ne nous rend pas nos colonies occidentales. Aucun accroissement de territoire en Europe ne peut nous dédommager. L'on ne fait que rendre notre défense plus pénible en étendant tous ses points, tandis que l'on coupe bras et jambes à nos ressources, pour fournir aux dépenses, que cette défence exige.

Enfin je croirais manquer de confiance dans la loyauté, la bienveillance, la sagesse de lord Castlereagh et de ses collègues, s'Ils ne comprenaient pas, combien il est dange-

(*a*) Deze zinsnede ook aangehaald bij V. D. bl. LVIII, doch niet letterlijk; zie sub 96.

reux de faire voir à toutes les Puissances continentales, que les faibles moyens de la Hollande l'exposent à devoir se soumettre à tout ce que l'on peut exiger d'Elle: que c'est de l'Angleterre, que l'on espère protection contre des prétensions erronneuses, et que cette protection, pour être efficace, parait devoir être basée sur des principes de désintéressement. (a)

Bl. 261 noot 52. De Gezant schrijft nl. dd. 8 Juli 1814 het volgende:

J'ai de nouveau trouvé lord Castlereagh si occupé ce matin qu'avec la meilleure volonté de sa part et un vif désir de la mienne, nous n'avons pû entamer la matière des colonies, et il m'a prié de remettre cette discussion à la semaine prochaine, me disant qu'il espérait alors avoir les mains un peu plus libres. —

(Fagel wijst vervolgens op Castlereagh's drukke parlementaire bezigheden.)

En général Votre Excellence peut à peine se former une idée de la difficulté qu'on éprouve dans ce moment à faire des affaires à Londres . . . .

(Hij weidt vervolgens uit over plechtigheden en feestelijkheden van allerlei aard.)

Je n'ai pas besoin d'assurer Votre Excellence que ces retards me contrarient beaucoup, mais je me console en pensant qu'il n'y a pas de ma faute. Le Ministre de Suède, qui est muni de plein-pouvoirs pour traiter ici de l'indemnité à accorder à la Suède pour la cession de la Guadeloupe, n'est pas moins impatient de commencer cette négociation et de la terminer (s'il est possible) avant le départ de lord Castlereagh pour Vienne. Je ne négligerai certainement rien de ce qui est en mon pouvoir pour concourir au même but. (B.Z.)

〃 261 noot 53. Tellegen 114—117.

〃 262 noot 54. De brief van Castlereagh aan Clancarty van den 14[n] Juni 1814 bij Van Deventer 36—38, waarin hij o. a. klaagt over den onveranderlijken 〃discontented tone" van 〃Mr. de Nagell's diplomacy": verg. bl. 240—241

(a) Deze zinsnede ook aangehaald bij V. D. bl. LVIII, doch niet letterlijk; zie sub 96.

mijner Inleiding. — De brief van Fagel aan den Minister dd. 15 Juni 1814 bij Tellegen 236—238.

Bl. 263 noot 55. Tellegen 239.

〃 263 noot 56. Bl. 475 dl. I (dl. 9) der op bl. 244 vermelde 〃Correspondence" van Castlereagh. Verg. hiervoor sub 7.

〃 264 noot 57. 〃The cessions will be much felt", werd bij brief gedagteekend Foreign Office, Februari 17, 1814 aan Castlereagh waarschuwend geschreven: 〃and the *multis utile bellum* will act against you in the shipping, mercantile, and accroutement classes; but the proprietors must be with you". En nadat de afstand van Demerary, Essequebo en Berbice in het Londensch tractaat van 13 Augustus 1814 was opgenomen, schreef lord Liverpool and Wellington dd. 23 September 1814: 〃These settlements are most valuable to us, not only as they are occupied almost exclusively by British proprietors, but likewise as they contain the principal cotton establishments in America, for the use of our manufactures." Bl. 265 dl. I (dl. 9) en bl. 132 dl. II (dl. 10) der hiervoren vermelde 〃Correspondence" van Castlereagh.

〃 264 noot 58. Heinrich von Treitschke schreef op bl. 526 dl. I zijner bl. 283 noot 5 vermelde *Deutsche geschichte* het volgende: 〃Ein gewandter Kaufmann pflegt, wenn er den Käufer um die Hälfte des Preises übervortheilt, heilig zu betheuern, dasz er nur aus persönlicher Verehrung für den Kunden den Handel schliesze. So hat auch die englische Handelspolitik immer verstanden, ihre Absichten hinter groszen Worten von Freiheit und Gleichgewicht zu verbergen. Sie wollte ihrem niederländischen Schützling die Hälfte seiner Colonien vorenthalten; Lord Castlereagh aber erklärte stolz, sein Staat sei hochherzig bereit einen Theil seiner Eroberungen herauszugeben, er könne jedoch dies Opfer nur bringen, wenn die Niederlande auf dem Festlande vergröszert und also in den Stand gezetzt würden, den zurückgewonnenen Theil ihres Colonialreichs gegen Frankreich zu vertheidigen. England beraubte die Niederlande jenes überseeischen Besitszes, worauf ihre alte Machtstellung beruht hatte,

und beanspruchte dann noch den Dank Europas für seine Groszmuth."

Bl. 265 **noot 59. De brief van onzen Gezant dd. 29 Juli 1814 aan den Minister van B. Z. luidt als volgt:**

Conformément à ce que j'ai eu l'honneur de vous marquer dans ma dernière de mardi passée, lord Castlereagh m'a communiqué hier matin les vues du Gouvernement Britannique relativement à nos ci-devant Colonies, et je vais tâcher de vous en présenter l'ensemble aussi succintement qu'il me sera possible.

Lord Castlereagh commença par me rappeler le principe qu'on n'avait jamais cessé de mettre en avant de ce côté-ci relativement à nos colonies, savoir qu'on serait plus ou moins disposé à nous les rendre à proportion que nous nous trouverions plus ou moins en état par les forces que nous aurions recouvrées, à nous y maintenir: que d'après ce principe S. A. R. le Prince d'Orange, venant de consentir à se rendre à Bruxelles, et en se chargeant du Gouvernement provisoire des Pays-Bas, à faire un grand pas vers la prochaine réunion de ces Provinces à la Hollande, le Gouvernement Britannique n'était pas éloigné maintenant de vouloir procéder de suite à faire avec nous un traité sur la restitution des colonies, dans la ferme confiance que cette réunion, qui ajouterait si essentiellement à nos forces, aurait lieu en effet.

Lord Castlereagh entama alors la matière de cette restitution en récapitulant ce qu'il avait déjà pris occasion de me dire dans des entretiens précédents sur l'origine des engagements contractés avec la Suède pour la dédommager de la rétrocession de la Guadaloupe à la France. Son Excellence me dit connaître les instructions dont M. de Rehausen, Ministre de Suède ici, est pourvu à cet égard, et qu'Il savait en conséquence que le Gouvernement Suédois ne se contenterait pas de moins comme indemnité de cette perte que de nos trois colonies sur la côte de Guiane: savoir *Demerary*, *Berbice* et *Essequebo*; que quant à *Curaçao*, *St. Eustache*, *St. Martin* et *Saba*, la Suède n'y attacherait aucun prix, même si on les ajoutait à la colonie de *Berbice*: que cependant cette Puissance serait portée à accepter une somme d'argent en échange de ses prétentions, et que comme il Lui paraissait (à lord Castlereagh) infiniment désirable que ces colonies sur la côte de Guiane ne fussent pas séparées l'une de l'autre, mais restassent sous la même domination, l'arrangement qui Lui paraîtrait préférable serait le payement

d'une somme entière à la Suède pour le rachat de ses prétentions sur les trois colonies ci-dessus nommées, et qu'il savait que la Suède n'accepterait pas moins pour cela qu'un Million de livres Sterg: qu'en prenant donc pour base de l'arrangement à faire avec nous, la restitution de toutes nos colonies, excepté le Cap de Bonne Espérance, pour la perte duquel on se chargerait ici d'une partie des frais des fortifications de notre nouvelle frontière (le tout en conformité des ouvertures déjà faites par Son Excellence Elle-même au Prince d'Orange ainsi que de mon rapport du 21 Juin nº 89, bl. 259) les sommes dont l'Angletterre aurait à prendre sur Elle le payement seraient les suivantes:

Un million de Livres Sterling à la Suède pour la cession de la Guadaloupe;

Deux millions de Livres Sterling pour les nouvelles fortifications sur la frontière de la France;

Trois millions de Livres Sterling pour la part éventuelle de l'Angleterre dans les Neuf millions de Livres Sterling qui font le montant de l'emprunt fait en Hollande par la Russie; le plan dont il pourra être question au Congrès, étant comme V. E. se le rappelera, que de ces neuf millions, trois restent à la charge de la Russie, trois passent à celle de la Hollande et de la Belgique et trois à celle de la Grande Bretagne: (*a*)

Que moyennant cela, ce que le Ministre aurait à communiquer au Parlement, en Lui faisant part des arrangements en question, reviendrait à ceci:

Nous rendons à la Hollande toutes ses anciennes colonies à l'exception du Cap de Bonne Espérance, et en revanche nous nous chargeons du payement de la somme de Six Millions de Livres Sterling.

Lord Castlereagh me dit qu'un tel arrangement paraîtrait si onéreux ici, surtout à la fin d'une guerre telle que celle qui vient de se terminer, qu'il n'y aurait pas moyen de le faire goûter aux Représentations de la Nation, à moins de Leur offrir en échange la perspective de quelqu'avantage qui pût contrebalancer des charges aussi énormes: et qu'on croyait ne pouvoir trouver un tel avantage qu'en gardant en pleine Souverainité nos trois colonies de Demerary, Essequebo et Berbice, sauf à accorder aux planteurs Hollandais, qui s'y trouvent, des facilités de commerce et de navigation,

(*a*) Deze 1, 2 en 3 millioen sterling werden inderdaad opgenomen bij het geheim art. 1 van het Londensch tractaat van 13 Augustus 1814! Zie o. a. *Hoek* bl. 53—54.

semblables à celles qu'on a déjà eu en vue de leur assurer dès le mois de Janvier dernier par l'arrangement fait à la Haye avec lord Clancarty; que ces facilités consisteraient principalement dans la liberté d'importer leurs produits en droiture en Hollande dans leurs propres vaisseaux; que cependant la faculté ainsi concédée à des planteurs Hollandais dans les colonies Anglaises rendrait l'état des colons à Demerary, Berbice et Essequebo si différent de celui des colons Anglais dans d'autres établissements aux Petites Indes (comme p. e. à la Jamaïque) et ouvrirait en général la porte à un si grand changement dans tout l'ensemble du système colonial de ce Pays-ci, qu'il faudrait restreindre jusqu'à un certain point cette liberté de commerce par quelqu'arrangement qui serait détaillé dans un des articles du Traité.

Qu'à l'exception des 3 colonies ci-dessus nommées, le Traité stipulerait la restitution entière et sans reserve de toutes les autres dans les différentes parties du monde, nommément de ce que lord Castlereagh nommait *notre Empire* de l'île de Java et des Moluques, que seulement on proposerait de nous donner l'île de *Banca* sur la côte de Sumatra en échange de *Cochin* que l'Angleterre garderait.

Enfin que, quoique l'établissement de notre nouvelle frontière militaire du côté de la France fût un objet qui nous regardat plus directement que ce Pays-ci, cependant, afin de prouver à la nation Anglaise l'intérêt majeur qui s'y attache pour elle, et l'obligation directe qui en résultera de contribuer efficacement par l'envoi de troupes à la défense de cette frontière toutes les fois qu'elle sera attaquée, on propose d'insérer dans le Traité un article par lequel il sera réglé que les deux millions à fournir par ce Pays-ci, et telle somme qui sera affectée de notre côté au même objet seront employés à atteindre graduellement ce but sous l'inspection commune des deux parties contractantes de manière à assurer l'emploi effectif des dites sommes à l'accomplissement de l'objet auquel elles sont destinées et qu'il sera envoyé de ce côté-ci pour cet effet dans la Belgique des ingenieurs qui co-opèreront avec les nôtres à l'exécution de ce travail.

Telle est la substance de l'arrangement proposé et la base sur laquelle lord Castlereagh m'a dit être prêt à signer un Traité, me demandant si les plein-pouvoirs que j'avais, étaient suffisants pour me mettre à même d'en faire autant. Vous comprendrez, Monsieur, en comparant ce que je viens d'avoir l'honneur de vous marquer avec la teneur des in-

structions que vous m'avez transmises sous la date du 24 Juin, que loin de me trouver dans ce cas, j'ai simplement pu prendre sur moi de vous faire le présent rapport et de vous demander des ordres ultérieurs.

Je terminerai celle-ci par une observation que fit lord Castlereagh dans le cours de la conférence: c'est qu'il existe une grande différence entre une négociation où les Parties ont des cessions mutuelles à se faire, et des avantages réciproques à obtenir, et un arrangement telle que celui-ci, où une des parties à tout à rendre à l'autre, sans avoir rien à attendre en échange, et où il ne s'agit que du plus ou moins de restitutions à faire et des conditions à y amener.

Bl. 265 noot 60. V. D. 38.

〃 265 noot 61. V. D. bl. LIX.

〃 265 noot 62. Het advies van Fagel dd. 30 Juli 1814 aan den Minister gegeven, luidt als volgt:

Je crains bien, mon cher Monsieur, que vous serez tout aussi peu satisfait de ma dépêche d'aujourd'hui que de celles qui l'ont précédée. Tant ce que je puis vous dire, c'est ce que je sais, à n'en pouvoir douter, que l'arrangement que lord Castlereagh propose, ayant été délibéré dans le Cabinet est une mesure définitivement prise, sur laquelle il n'y a pas à revenir, et contre laquelle il serait parfaitement inutile d'argumenter. Non seulement tous les raisonnemens par lesquels vous pourriez vouloir la combattre, ne feraient pas changer d'opinion, mais il feraient un très-mauvais effet en reproduisant à pure perte l'humeur et le mécontentement causés par les dernières discussions et qui sont à peine un peu calmés. Si l'on attache du prix chez nous à recouvrer promptement celles de nos anciennes colonies qu'on est disposé ici à nous rendre, et à conclure pour cet effet un traité avec lord Caslereagh avant le départ de ce Ministre pour le Congrès, il n'y a pas de temps à perdre; après ce départ il ne se fera plus d'affaires à Londres. Vous concevez bien que je n'ai pas voulu prendre sur moi de signer un arrangement tel que celui-ci. Lord C. m'a lu hier la dernière dépêche à lord Clancarty qui est à-peu-près de la même date que mes lettres du 15 de ce mois: il m'a lu également celle qu'il adresse aujourd'hui à cet ambasadeur, et qui par-

tira en même temps que mes lettres d'aujourd'hui. L'une et l'autre sont également prononcées et positives, et quoique vous ayez pu croire que je me suis expliqué fortement dans ma dépêche et dans mes lettres particulières du 15, je vois, depuis que j'ai lu ces dépêches de lord Castlereagh, que je n'ai rien dit de trop, et je sens de plus en plus, quelque désagréable que cela m'ait été, que je me suis véritablement acquité d'un devoir en vous écrivant et à Msgr. le Prince, comme j'ai fait. Encore cette fois lord C. m'a instamment prié de ne rien négliger pour vous inspirer des sentimens plus justes sur les vues politiques de ce pays-ci à notre égard. Le raisonnement sur lequel il revient toujours est celui-ci: «Comment peut-on se plaindre en Hollande d'avoir à nous laisser en possession de 3 colonies, quand nous doublons l'existence de la mère-patrie? D'ailleurs notre parti est pris; c'est à nous de juger de ce qu'il nous convient de rendre ou de garder: et des plaintes qui ne sauraient apporter du changement à nos résolutions, ne serviraient qu'à nourrir et à augmenter le mécontentement de certaines personnes en Hollande, supposé qu'il y ait des personnes chez lesquelles un tel sentiment existe (*a*).»

Il devra nécessairement y avoir encore bien des discussions entre les deux Gouvernements, avant que le nôtre ait pris une entière consistance, et que tous nos intérêts soient réglés: je ne saurais vous dire, mon cher Monsieur, combien il me parait à désirer qu'on apporte à ces discussions un esprit d'équité et de modération et qu'on en écarte tout sentiment d'aigreur et de jalousie. Les deux pays ont besoin de s'entendre et de voir une entière confiance s'établir dans leurs rapports mutuels.

Avant de finir j'ai encore une observation à faire. J'ai remarqué dans une des dépêches de lord Castlereagh qu'il m'a lues hier, un passage où il parle de mes instructions sur l'affaire des colonies d'une manière qui pourrait faire présumer qu'il en avait eu connaissance. Ce que je puis vous dire là-dessus c'est que je me suis bien gardé de les lui communiquer; j'ai dû Lui en dire la substance afin de me conformer à leur contenu; mais voilà tout ce que j'ai fait et encore l'ai-je fait en très-peu de mots (*b*).

Aan dit schrijven was het volgende P. S. toegevoegd:

Celle-ci écrite j'ai encore vu lord C. et je suis convenu

(*a*) Deze aanhaling vindt men ook bij Tellegen 240.

(*b*) In mijne inleiding, bl. 241, had ik op deze zinsnede het oog.

avec Lui que le courier qui se charge de ses dépêches pour lord Clancarty, et qui part ce soir, au lieu d'aller en droiture à Bruxelles passera par la Haye où il vous remettra le paquet à votre adresse. Il est extrêmement à désirer, si l'on veut finir l'affaire des Colonies avant le départ de lord Castlereagh pour Vienne, fixé au 15 du mois prochain, que la détermination du Prince me parvienne le plutôt possible. En conséquence le courier, porteur de la présente, a ordre d'attendre à La Haye les lettres dont vous voudrez le charger pour S. A. R. à Bruxelles, à moins que vous ne jugiez préférable, à cause de l'urgence du cas, de vous rendre vous-mêmes dans cette ville afin de vous y aboucher avec S. A. R. et avec lord Clancarty sur cette importante affaire et de me faire parvenir de là les ordres de Msgr. le Prince. Ce dernier parti (celui de vous rendre vous-mêmes à Bruxelles) me semblerait le plus propre à assurer une prompte décission. Quoiqu'il en soit, le courier reviendra en droiture de Bruxelles ici. J'envoie au Prince, outre la copie ordinaire de ma dépêche, une copie de celle-ci. Lord Castlereagh lui-même désire de terminer avant son départ. Mr. de Rehausen et moi sommes munis de plein-pouvoirs. A Vienne il en faudrait de nouveaux pour de nouveaux plénipotentiaires. Cela seul occasionnerait de l'embarras et des retards indépendamment des autres inconvenients inséparables du renvoi de la négociation au Congrès.

Wat *de werkzaamheden op het Weener Congres* aangaat, is kenschetsend de particuliere brief van een onzer afgevaardigden aldaar, baron Van Spaen, aan minister Van Nagell dd. 25 December 1814, waarin men o. a. het volgende leest:

Il n'y a point de tâche plus tédieuse, plus ingrate, plus décourageante, plus désespérante quelquefois, que de poursuivre des affaires intéressantes à un Congrès tel que celui-ci, et dans la position écartée et désavantageuse où l'on est placé ainsi avec des moyens trés incomplèts, au milieu de l'esprit d'usurpation, d'une cupidité générale, d'intrigues presque révolutionnaires, même de mauvaise foi et de manque absolu de tout scrupule. On parait avoir perdu entiérement de vue le véritable but d'une si respectable réunion. En outre mylord Castlereagh a d'autres intérets à côté des nôtres; et comme il n'est pas assez au fait des intérêts particuliers du continent, il se laisse beaucoup guider par le Prince de

Metternich, qui dissipé, superficiel et léger, ne tâche que de se tirer d'affaire le moins mal qu'il pourra, afin de devenir chancelier et pouvoir ensuite se comparer à son aise au célèbre grand-père de sa femme (*a*). Mylord Clancarty est rempli de zêle pour nous, franc et droit; c'est un excellent homme, je l'aime beaucoup; mais toujours il est Anglais, et il ne peut pas aller plus loin que mylord Castlereagh ne le lui permet. Le Baron de Gagern est rempli d'esprit, de connaissances, de moyens de toute espèce; mais il a trop d'ardeur et de cette activité un peu inquiète, qui remue tout, et ce ne sont pas principalement les véritables solides intérêts de notre bonne ancienne Hollande qui l'intéressent le plus (*b*).

Vous aurez pu voir par nos dépêches l'étrange direction et le triste état des affaires; mais je n'ai pu que faiblement vous le dépeindre, et il faudrait être ici pour pouvoir se faire une véritable idée de la confusion qui règne dans les intérêts, dans les projets, dans les vues des Cabinets, qui doivent régler le sort de l'Europe et nous rendre ce repos et cette sûreté pour l'avenir, dont nous avons tant besoin. Je me flatte bien que la nécessité, c'est-à-dire l'impuissance et la crainte, nous sauverons du scandale, de l'opprobre et de l'affreux danger d'une nouvelle guerre, mais ce ne sera que pour peu d'années; et voilà tout le bien que j'ose espérer après de si nobles efforts et de si longs malheurs.

Le ton solennel et sérieux de ma lettre vous surpendra peut-être; mais ce n'est pas une dépêche; je vous écris en confiance. Je suis profondément affligé de tout ce que je vois; je n'ai presque pas cessé de l'être depuis que je suis ici, et je ne suis pas un politique assez peu scrupuleux pour pouvoir voir de sang froid cette indifférence presque générale pour le bien public, ainsi que ce mépris des maximes et des principes qu'on a soi-même si solennellement proclamés. Savez-vous comment on nomme ici deux souverains intimément unis? les *Pseudo Napoleons.* Il est trop cruel de devoir renoncer à la douce espérance de pouvoir enfin finir ses jours paisiblement et sans crainte de nouveaux bouleversements.

(*a*) In 1795 was Metternich in het huwelijk getreden „mit der Enkelin und Allodialerbin des Staatsministers Kaunitz, Fürstin Maria Eleonore (geb. 1 Oct. 1775, gest. 19 März 1825)." Brockhaus' Conversations-Lexikon (1885).

(*b*) Aan Van Gagern moet het geweten worden, dat de Koning der Nederlanden tevens lid van den toenmaligen Duitschen Bond werd: „Een feit, waarvoor wij den ouden Von Gagern niet dankbaar behoeven te zijn", zegt de Schrijver op bl. 95 van het sub 4 vermelde *Gids*-artikel.

Personne ne sera plus content que moi de voir la fin de ce malheureux Congrès. Puissé-je du moins en sortir avec quelque honneur!

Je voudrais bien que les Ministres Anglais, *nos tuteurs*, écrivissent au Prince comme ils nous parlent. S. A. R. comprendrait par là, qu'Elle ne doit pas nourrir de trop grandes espérances. Je crois à la vérité qu'ils nous parlent quelquefois au dessous de ce qu'ils espèrent, pour tempérer un peu la grande ardeur de mon Collégue, qui d'ailleurs est véritablement un très galant et avec qui je suis parfaitement bien.

Bl. 266 noot 63. In den brief dd. 2 Augustus 1814 N° 85 van den Minister aan Fagel komt nl. het volgende voor:

Je souhaite que la négociation pour la restitution de nos colonies soit renouvelée et que V. E. puisse terminer cette affaire avant le départ de S. E. lord Castlereagh pour Vienne.

Le Baron de Stopken, ministre de Suède, m'a fait l'autre jour une assez singulière question, dont voici les propres mots:

«Si l'expédition s'est déjà faite des plein-pouvoirs nécessaires pour mettre S. E. l'Ambassadeur d'Hollande à Londres à même d'ouvrir les négociations avec Mr. de Rehausen, Ministre du Roi, sur une compensation de la Guadeloupe, que la Suède a sacrifié pour procurer la paix à l'Europe?»

J'ai répondu verbalement que je ne pouvais m'expliquer sur un objet qui serait traité par le Ministère de S. M. Britannique. Je prie V. E. (si Elle le croit nécessaire) de vouloir communiquer ceci à lord Castlereagh; au reste j'avoue que j'y attache peu d'importance et que j'envisage la démarche comme calculée pour obtenir plus ou moins de lumière sur l'état de notre négociation. (B.Z.)

〃 266 noot 64. Tegenover Castlereagh's uitlatingen over Van Nagell's 〃discontented tone", 〃exorbitants demands" enz. als in den op bl. 262 vermelden brief aan Clancarty voorkwam, schreef Van Nagell nl. dd. 2 Augustus 1814 aan onzen Gezant: 〃Quant à mon individu, je vois non sans douleur combien je suis méconnu par lord Castlereagh, mais parfaitement indépendant, je n'ai que le désir que S. A. R. veuille m'accorder la démission d'un poste qui répugne à mon caractère. La suite des temps démontrera peut-être que ma manière de voir et d'agir n'étaient pas aussi condamnables que l'on les envisage à Londres."

Bl. 266 noot 65. Zie V. D bl. CCVII noot 3) en Levyssohn Norman's »Britsche Heerschappij" (1857) bl. 326—327.

" 266 noot 66. V. D. bl. LX—LXI. — Niettegenstaande de verzekering ten aanzien van het volstrekte beschikkingsrecht over Banka, nog versterkt door de mededeeling: »that we do not propose to give as an equivalent that which it is not in our power to transfer" — ging de Luitenant-Gouverneur Fendall in Rade bij de overgave ons goed recht op Banka betwisten, wijl Commissarissen-Generaal weigerden de onschendbaarheid der Palembangsche contractsbepalingen te waarborgen, ingevolge waarvan o. a. dat eiland aan Engeland werd afgestaan. Men was echter zoo weinig de zaken meester, dat C. C. G. G. niet eens van die voorafgaande besprekingen, naar ik vermoed, op de hoogte werden gesteld vòòr zij naar Indië vertrokken; zij brengen het argument althans niet te berde.

" 267 noot 67. In de sub 30 vermelde Brieven van Falck bl. 207.

" 267 noot 68. V. D. bl. LIII.

" 267 noot 69. Raffles' brieven van 3 Juli en 12 Augustus 1818 bij V. D. bl. 259 en 268.

" 267 noot 70. De door Van Nagell bij brief van 4 Augustus 1814 aan den Souvereinen Vorst gezonden Memorie (gedagteekend 3 Augustus 1814) luidt aldus:

Dès l'instant que le Prince d'Orange fut rappelé dans Sa Patrie qui venait de secouer le joug odieux sous lequel Elle avait gémie depuis vingt années, il considéra les anciennes relations d'amitié et d'intérêts reciproques rétablies, entre la Grande Bretagne et la Hollande. Il reçut les preuves les plus évidentes de la bienvaillance de S. A. R. le Prince Régent, et fut mis en même d'amener des secours de tous les genres pour consolider l'ouvrage de l'indépendance que les peuples Hollandais venaient de reconquérir.

S. A. R. fut dès lors dans l'espoir et dans la ferme confiance, que cette indépendance une fois assurée, le Ministère de Sa Majesté Britannique mettrait le comble à sa générosité en étendant sur la Hollande les principes bienfaisants que les Hauts alliés avaient adoptés dans une convention solennelle à Leipsic au mois d'Août 1813 (*a*). Plein de cette confiance S.

(*a*) En ook door Engeland in het op bl. 283 sub 6 vermelde *Memorandum* uiteengezet.

A. R. n'a fait aucune démarche directe pour solliciter la restitution des colonies Hollandaises, et s'est reposé sur les assurances qui lui étaient données que cette restitution se ferait à l'époque où la Hollande serait assez forte pour pouvoir protéger et défendre les dites Colonies. La paix de Paris ayant stipulé la réunion de la Belgique à la Hollande afin d'établir une balance de pouvoir en Europe, le Prince d'Orange s'est flatté qu'à l'époque de cette réunion la munificence de la Grande Bretagne serait déployée, et que la négociation pour la rétrocession des colonies Holl. n'éprouverait aucune difficulté vu que l'instant était clos, qui devait déterminer jusqu'à un certain point ce degré de puissance, qui était requis pour protéger et défendre ces colonies.

Le Prince d'Orange vient d'être informé par son Ambassadeur à Londres que ses espérances sont déçues, et que les vues actuelles du ministère Anglais sont de garder dans les Indes Occidentales, Essequebo, Demerari et les Berbices; en Afrique le Cap de Bonne Espérance; aux Indes Orientales tout ce que nous y possédions, sauf Java et ses dépendances, l'île de Banca, en échange de Cochin. (*a*)

Les motifs du ministère Anglais sont qu'il faut dédommager la Suède pour la perte de la Guadeloupe, et qu'il en coûtera 1 million sterling, vu l'Angleterre se charge pour $\frac{1}{3}$ de la dette Russe en Hollande, équivalant à 3 million £ et vu pour le Cap de Bonne Espérance l'on donnera 2 million £ à employer pour les fortifications des frontières de la Belgique. Enfin l'on met en avant l'agrandissement de la Holl. en Europe, comme un mode de faire adopter le projet ci-dessus énoncé.

Pour mettre un certain ordre dans la discussion de cette importante affaire, je commencerai l'examen du dernier argument.

L'agrandissement de la Holl. est énoncé dans l'art. secr. N[r]. 3 du traité de Paris (*b*), comme étant d'une utilité générale, c'est pour établir une juste balance de pouvoir en Europe qu'il est requis que la Holl. soit constituée de manière qu'elle puisse maintenir son indépendance par ses propres ressources et c'est à cette fin qu'on Lui assure les pays entre la Meuse et la mer, une frontière sur la rive

(*a*) Eene aardige bijdrage tot Van Nagell's onvriendelijke manier om de zaken voor te dragen: wat een overdrijving toch om te zeggen, dat Engeland in Oost-Indië *alles* behield „behalve", terwijl wij er alles terugkregen!

(*b*) Zie dit art. bl. 296 sub 35 hiervoor.

droite de la Meuse et par l'art. 4 (*a*) une partie des duchés sur la rive gauche du Rhin, qui avaient été réunis à la France depuis 1792.

Ces différentes dispositions tendent toutes au même but, celui d'assurer à la Holl. les ressources pour pouvoir se défendre, et établir ainsi une juste balance de pouvoir en Europe; mais ne stipulent aucunement un échange de possessions dans les Indes Occidentales ou Orientales, contre un dédommagement en Europe. — Si un tel projet de faire un échange d'une partie des colonies Hollandaises contre la Belgique avait été le but de ces stipulations, il eut été à désirer que l'on se fut exprimé plus ouvertement afin que le Prince d'Orange eut pu débattre un projet qui concerne les intérêts les plus chers de ses . . . (*b*) sujets.

Au lieu de cette franchise S. A. R. a été tenue dans l'incertitude; l'on a dit et répété: il faut que vous soyez d'abord en état de protéger et de défendre vos colonies; c'est un motif pour vous réunir à la Belgique. Cette réunion s'effectue, et dès lors l'on tient cet autre langage: Nous vous faisons forts et puissants en Europe, nous voulons vous faire riche etc. etc.; vous renoncerez en retour à vos plus belles possessions aux Indes Occidentales!!!

La cession de ces belles colonies doit se faire pour dédommager la Suède de la Guadeloupe.

L'on ne se permettra pas discuter dans ce mémoire quels droits la Suède avait sur la Guadeloupe; mais il sera au moins permis d'observer, que cette Guadeloupe avait été donnée à la Suède, afin de la déterminer à accéder à la coalition, que celle-ci avait pour but de rétablir la liberté en Europe.

Que l'Espagne et le Portugal éprouvent les bienfaits que cette coalition a répandus, à l'instar de la Holl. et qu'il ne serait par conséquent aucunement irrelevant (*c*), que l'Espagne et le Portugal contribuassent à ce dédommagement pour la Suède, et le premier million sterling qui servirait de dédommagement à la Suède pourrait de cette manière ne pas tomber à la charge de la Grande Bretagne. Quant aux trois millions sterling que l'Angleterre payerait pour sa part dans la dette Russe, l'on ne saurait disconvenir que cette charge ne soit considérable, mais l'est-elle moins pour la Holl., qui voit également trois millions de livre sterling mis sur le compte

(*a*) Zie dit art. in noot (*a*) aan den voet der bladzijde 319.

(*b*) Hier staat een woord, dat ik niet kan lezen.

(*c*) Zie noot (*a*) aan den voet van bl. 302.

de la Belgique? Et si l'Angleterre en compensation de ces trois millions sterling garde pour Elle les possessions Holl. d'Essequebo, Demerari et Berbice, n'est-il pas évident que la Hollande paye les trois millions ou leur valeur et non pas l'Angleterre, d'où il résulte qu'au lieu de satisfaire au grand principe énoncé dans l'art. secret N° 3 d'établir une juste balance de pouvoir en Europe, en constituant la Hollande de manière à pouvoir soutenir par elle-même son indépendance, l'on grève directement ou indirectement cette même Hollande d'une somme de 6 millions sterling.

Il est vrai que pour le Cap de Bonne Espérance l'on offre 2 mill. sterling, mais ces deux millions, servant à la construction des places fortes sur les frontières, dont la dépense est évaluée à dix millions sterling, laissent une nouvelle charge sur la Belgique et la Holl. de huit millions.

Conclusion:

La Hollande et la Belgique réunies se trouveront grévés de la somme de 11 millions sterling et la première sera privée dé ses plus beaux établissements dans les Indes Occidentales et ce sera le mode qui mettra en exécution l'art. secr. N° 3!!!

Peut-être y aurait-il un mode qui rectifie cette situation. Ce serait l'application de l'art. secret N° 4 (*a*), si l'Angleterre voulait employer son influence à procurer à S. A. R. sur la rive droite de la Meuse une compensation convenable.

La partie de l'évêché de Liége, sur la rive droite de la Meuse, les duchés de Julich, de Limburg, et la partie de la Gueldre lutherienne pourraient ensemble servir de dédommagement et de compensation pour les colonies d'Essequebo, Demerari et Berbice.

Bl. 267 noot 71. Thorbecke in zijne sub 19 vermelde beschouwingen over A. R. Falck spreekt van 's mans „ironische gelatenheid", van „dien luimigen humor", die „telkens in treffende, fijne tinten van lonk, scherts of spot uitkwam" (bl. 8 en 20). — In de „Notice enz." van Sirtema de Grovestins (1852), bl. 101, worden Falck en Van Nagell beiden geschetst als „pleins d'adresse, doués à un haut degré d'un esprit ironique, habiles à saisir les ridicules et à les faire ressortir par un persiflage adroit."

(*a*) Dit artikel luidt: „Les pays allemands sur la rive gauche du Rhin, qui avaient été réunis à la France depuis 1792, serviront à l'agrandissement de la Hollande et à des compensations pour la Prusse et autres États allemands."

— Een staaltje van Van Nagell's ironisch schrijven vindt men o. a. op bl. 277 in den daar vermelden brief aan Fagel.

Bl. 268 noot 72. Zie hierna noot 75.

" 268 noot 73. Falck schreef nl. dd. 6 Augustus 1814 aan den Minister:

Eindelijk kom ik tot het meest gewichtige punt, de depêches van den Ambassadeur Fagel over de cessie van Demerary enz. Z. K. H. heeft met ingespannen aandacht de geheele materie op nieuw overwogen en de beslissing is zoodanig geweest als zij bij eene zoo dringende aanvrage in de gegeven omstandigheden zijn moest en zooals Uwe Exc. ze nader omschreven vinden zal in mijne hierbij overgelegde rescriptie aan genoemden Ambassadeur. Niet dadelijk te besluiten, maakte dat het eene quaestie wierd voor het Congres, alwaar de zaak op zich zelve van eene mindere conditie worden moest en nog veel verergeren door den slechten luim, waarin de almachtige Engelsche negociateur zoude geraakt zijn. — Ook na zich bepaald te hebben, heeft Z. K. H. met belangstelling de memorie gelezen, die de courier gisteren heeft aangebracht en welker argumenten in een verzachten toon met vrucht op het Congres zullen kunnen worden te berde gebracht. Z. H. is voornemens zelve deswege aan U. E. te schrijven, gelijk Hoogstdezelve ook eigenhandig aan den Heer Fagel geschreven heeft, die, naar ik mij vleie, nog pogingen doen zal om Berbice uit den brand te redden.

" 268 noot 74. Bl. 207 der sub 30 vermelde "Brieven" van Falck. Ik ging nog speciaal na of ik mij ook wellicht met de aanhaling vergiste. Niet onaardig schreef Thorbecke bij de sub 19 vermelde aankondiging dezer *Brieven* "In eene Chrestomathie van nederduitschen stijl zal men deze Brieven wellicht niet opnemen" (bl. 2).

" 268 noot 75. Op bl. 245—247 wees ik er reeds op, dat Van Deventer omtrent het hier behandeld incident weinig inzicht geeft. Tellegen schrijft over de toedracht er van op bl. 126 het volgende:

En nu heeft er eene gebeurtenis plaats, die men, lettende zoowel op de Grondwet als op de latere geschiedenis van de Regeering van Willem I, niet zoude hebben verwacht. Van

Nagell laat de onderhandelingen uit zijne handen glippen, en het is Falck, de Algemeene Secretaris, die ze weder opneemt.

En in eene noot:

Grovestins beweert in zijne Mss. Mémoires, dat v. Nagell had geweigerd de zaak verder te behandelen. Falck zegt in een brief van 16 Augustus aan Roëll er echter dit van: «Het buitenlandsche verdringt telkens het binnenlandsche, en komt veelal voor mijne rekening, zoodat ik de galcoliek van den Heer v. Nagell voor de leelijkste ziekte houdt, die *mij* (sic) in lang overkomen is."

't Zou kunnen zijn, dat die ongesteldheid hier voor v. Nagell juist van pas kwam, om zich met fatsoen aan de onderhandeling te kunnen onttrekken, en de ironie, die in Falck's woorden doorstraalt, maakt dit ook niet onwaarschijnlijk.

Uit het door mij medegedeelde zal men zien, dat het *uit de handen glippen* ook niet juist de zaak aangeeft. Van Nagell wilde zich niet meer met de onderhandelingen inlaten, zooals Grovestins het, volgens Tellegen, heeft verzekerd. Hij nam ook geen voorwendsel van ziekte te baat, om zich daaraan te onttrekken; het schrijven van Falck doelt blijkbaar op 'smans korzeligheid, die de menschen afschrikte met hem zaken te doen. Eerst na het sluiten van het tractaat, toen Castlereagh, op reis naar Weenen, Brussel aandeed en de afspraak was, dat Van Nagell daar den Britschen minister zou ontmoeten, heeft Van Nagell zich ten slotte ziek gemeld. Daar hij echter eerst Z. K. H. beloofde te komen, niettegenstaande deze hem de vrijheid had gegeven weg te blijven, — men zie de brieven hierover sub 76 en 77 — is er geene voldoende reden voor om aan te nemen, dat de ziekte destijds voorgewend was.

Bl. 270 noot 76. De brief van den Soevereinen Vorst uit Brussel dd. 10 Augustus 1814 aan Van Nagell luidt in zijn geheel als volgt:

Bij de onderhandelingen met Engeland nopens de teruggave der koloniën, moesten wij zoo mij schijnt niet alleen onze oogen vestigen op hetgeen waarvan afstand gedaan moet worden, maar ook op de bezittingen, die wij wederbekomen en die wij buiten staat zijn te reoccupeeren, zelfs met assistentie van de overige mogendheden van Europa,

zonder vrijwillige cessie van de zijde van Engeland. Wanneer zulks geschiedt, schijnt mij dat de onaangename indruk der cessiën verminderd wordt, te meer daar de modifiatiën der bepalingen omtrent den handel etc. en het personeele recht der individuen, welke in het te sluiten tractaat opgenomen zullen worden (*a*), eerst aan de hand zullen geven of de planters en bezitters van schuldvorderingen op de plantagiën door de aftreding in quaestie benadeeld worden dan alleen maar het Gouvernement, hetwelk nochtans ook niet vergeten kan, dat hetzelve bevrijd is van de onkosten van onderhoud der etablissementen, en zijne ingezetenen het voordeel van den handel blijft verzekeren.

Ik verwacht dus de nadere en finale tijdingen uit Londen voor en aleer mijne meening omtrent de geheele zaak te vestigen, kunnende desniettegenstaande niet ontveinzen, dat mij zeer ter harte gaat in de noodzakelijkheid te zijn, te moeten toegeven aan grondbeginselen, die niet zoo liberaal zijn als wij dezelven hadden kunnen verwachten, doch die wij niet in staat zijn te doen veranderen, aangezien dezelven zich in relatie bevinden met andere schikkingen, die de groote politiek van Europa betreffen en tot welke het Britsche Gouvernement reeds zoodanige engagementen getroffen heeft, dat hetzelve ook voor de Natie dezelven dient smakelijk te maken. Hiervan uitgaande is de noodzakelijkheid van te moeten toegeven onwedersprekelijk, alsmede de partij te kiezen van de best mogelijke conditiën te trachten te bekomen om het nieuwe Staatsgebouw te formeeren en die noodige kracht toe te brengen, die vereischt wordt om te kunnen beantwoorden aan het oogmerk en hem in staat stelt een wil te hebben. Zulks scheen vroeger ook UHEdG. meening te wezen en in die begrippen hebben wij ook bij de verschillende voorkomende omstandigheden gehandeld. In dien zin wensch ik verder voort te werken, en het is dus onvermijdelijk dat; dewijl wij ons in de ongelukkige noodzakelijkheid bevinden dikwerf te moeten toegeven, daar resistentie onmogelijk en zelfs nadeelig zoude zijn. Hiertoe heb ik op UHEdG. hulp en medewerking gerekend en het zoude mij bijzonder smarten dezelve te moeten missen, daar de ondervinding mij heeft geleerd het nut dat ik er voor 's Lands belangen van trek. Ik hoop ook dat UHEdG. zich niet weigeren zal zulks verder te doen, en wanneer zulks ook eenige toegeving en inschikkelijkheid vordert, zoo

(*a*) Zie het geheim artikel 1 sub 3º van het tractaat dd. 13 Augustus 1814.

dient het belang van 't Vaderland aan hetzelve bij verdere gelegenheden nuttig te zijn, ook te bewegen tot het niet verlaten van deszelfs interest. Hierop vertrouwende, hoop ik dat dezelve mij niet zal willen verlaten, en ik kan dus ook niet dan difficulteeren in het verleenen van het gewenscht ontslag, van welk verzoek ik hoop dat UHEdG. ook afzien zal.... De s. r. medegedeelde brief van den ambassadeur Fagel, alsmede de memorie van den heer Von Gagern kunnen nog ingrediënten tot suppletoire instructiën geven. Na lectuur en verder gebruik wensch ik dezelven ten spoedigste weder terug, teneinde meer of min daarvan gebruik te maken gedurende het oponthoud van lord Castlereagh te Brussel. Ik insisteer niet op de reis herwaarts om denzelven te rencontreeren, daar zulks in de tegenwoordige stemming misschien niet wenschelijk is; doch indien UHEdG. zich daartoe kan decideeren, zal het mij altoos aangenaam zijn denzelven hier te zien; des te meer insisteer ik op het niet accepteeren van het verzochte ontslag, daar mij in de gegeven omstandigheden zulk abandon mij zeer sensible zoude zijn en zoo ik vertrouw zeer nadeelig voor 's Lands belangen.

Bl. 270 noot 77. De brief dd. 12 Augustus 1814, waarin Van Nagell op nieuw zijn ontslag verzoekt, luidt aldus:

Uwe Konink. Hoogheid kent mij te wel om het noodig te achten Uwe Konink. Hoogh. op nieuw de verzekeringen te geven van mijne verknochtheid, van mijn verlangen om nuttig te zijn, van mijne bereidwilligheid mijne geringe vermogens aan Uwe Konink. Hoogh. dienstbaar te maken. — Het is de overtuiging dat in de gegeven omstandigheden deze doeleinden niet bereikt worden, wanneer ik bleef in het Eereambt, dat Uwe Konink. Hoogh. mij heeft toevertrouwd, die mij noopt Uwe K. H. om ontslag te smeeken. De sensatie, die het eventueele tractaat over de restitutie onzer koloniën in Holland maken zal, kan en mag ik Uwe K. H. niet verbergen. Ik ben d'ostensibele persoon, die dit werk dirigeeren moest, en hoe snaren de uitkomsten met de instructiën, die door Uwe K. H. en eenige leden van het Kabinet gesanctionneerd waren, en die aan den Heer Fagel gezonden zijn? Het eerste en natuurlijkst geroep zal zijn: Daar zijn de gevolgen van de keuze, die de Vorst gedaan heeft van een Minister voor Buitenlandsche Zaken, die uit de provinciën herkomstig, niets weet van koloniën of handel (*a*).

(*a*) Tellegen teekent bl. 126 het volgende aan, nadat hij blijkens het door mij

De navigatie op de verloren koloniën geeft luttel troost; immers door de ondervinding te wel onderricht van de dubbelzinnige handelingen der Engelschen om in deze vergunning vertrouwen te stellen; men heeft deze wijze van handelen nog onlangs beproefd in het verleenen der licenses en de beperkingen, die reeds aangekondigd werden, ten einde de vaart op Jamaica niet te kort te doen, duiden den min doorzichtigste aan, hoe het daarmede zal afloopen (a).

De marche van lord Castlereagh blijft naar mijn inzien ten uiterste gevaarlijk voor de verdere belangen van ons Gemeenebest. De rol van moderateur op het Congres had, dunkt mij, kunnen gespeeld worden. Wanneer de overdreven oogmerken van Rusland, van Pruissen, te berde zullen komen, moest Engeland kunnen zeggen: Mijne beginselen steunen op belangeloosheid; mijne opofferingen en de uwen moeten betaald worden, door onzen invloed op alle de volkeren van Europa; deze moet bewaard worden door gerechtigheid te handhaven. — Hoe staat de zaak nu?

Wanneer Rusland, Pruissen en anderen hunne pretensiën zullen aankondigen, en Engeland dezelven zal willen beperken, is het antwoord eenvoudig: Gij hebt uwe zaken gedaan te Parijs; Gij hebt verder de aanzienlijkste koloniën van Holland voor eene zeer modiecque retributie aan geld aan U behouden; Gij hebt U voor de cessie-België, door onze wapenen genomen, doen compenseeren; Gij hebt geen zweem van aanspraak om ons tegen te gaan in het verkrijgen onzer compensatiën. — Was het niet wijzer geweest op het afloopen van het Congres te wachten, vóórdat men de zaak der Holl. koloniën had afgedaan?

---

op bl. 320 sub 75 reeds medegedeelde, vermeld heeft, dat Van Nagell de onderhandelingen uit zijne handen liet glippen:

„Onwillekeurig herinnert men zich bij dit feit, wat v. Nagell als voorzitter van de Groote Vergadering bij de inhuldiging van den Souvereinen Vorst gezegd had. Gedachtig aan hetgeen hij in den tijd zijner ballingschap in Engeland gezien had, en niet aan den inhoud der Grondwet, meende hij, dat de vorst in zijne betrekkingen tot zijn volk nimmer verdacht kon worden, daar de Ministers voor al hunne verrichtingen verantwoordelijk bleven. Zoo kan ook hier het besef zijner verantwoordelijkheid de reden zijn geweest, waarom hij de verdere behandeling dezer zaak aan een ander overliet."

(a) Het komt mij voor, dat Van Nagell in dit opzicht juist zag. Het liberalisme van Engeland heeft steeds getracht om ons waar mogelijk weg te dringen of weg te kijken. Daarom ook traden wij in 1824 in allerlei ruilingen, ten einde met deze onaangename menschen zoo weinig mogelijk aanraking te hebben. De Engelschen stonden den vrijhandel slechts dáár voor, waar zij toch door hur geldelijke overmacht geene andere nationaliteiten behoefden te vreezen!

Dezelfde oorzaken moeten dezelfde uitwerkselen hebben; de overheersching van Frankrijk heeft de meeste volkeren van Europa toornig gemaakt, dewijl de vorsten ongeduldig wierden van gekroonde prefecten te zijn en de ministers niet langer commiezen wilden wezen. Dit zal weder gebeuren en Frankrijk onder de Bourbons zal weldra het streelend genoegen hebben van zich allerzijdsch te zien aanzoeken om verdedigende connexiën te sluiten.

Cordaat en eerlijk blijf ik handelen, en hoop op Uwe K. H. verschooning zoo onbewinpeld te schrijven.

Ik mag Uwe K. H. niet aanraden tot het onderteekenen van het bewuste tractaat; ik kan noch mag de ratificatie onderteekenen.

Laat Engeland bij verklaring zeggen: ik geef die en die koloniën aan Holland terug, die en die behoud ik: dan blijft Uwe K. H. ongecompromiteerd; maar wordt er eene conventie gesloten op dien voet als de heer Fagel het voor heeft, dan zal Uwe K. H. te laat ondervinden, wat eene akelige impressie het in ons Gemeenebest maken zal; de algemeene kreet zal zijn: onze koloniën zijn voor een gedeelte voor België getoetst (*a*). Reeds heeft het vertragen der restitutie veel bekommernis en achterdocht verwekt.

Het teruggeven van het zoogenaamde *Rijk van Java* zal dien indruk niet maken, dat het verlies van de West verzachten zal; — om die zoogenaamde mijn te bewerken, worden er groote sommen gelds gevorderd, en zoo het tegenwoordige Engelsche systeem doorgaat, hoe lang zullen wij dit rijk bezetten? Hoe zullen wij er komen, daar Engeland van alle toegangen meester is?

Ik herhaal, Koning en Vorst, mijne verknochtheid, mijn eerbied, ik durf zeggen mijn liefde kennen geen palen, maar zoodanig een tractaat kan en mag ik volgens eed, plicht en geweten niet onderteekenen.

Ik maak geen zwarigheid mijne gevoelens voor lord Castlereagh open te leggen; dienvolgens zal ik mij aanstaanden Maandag te Brussel bevinden en mijne opwachting bij Uwe K. H. afleggen.

Bl. 270 noot 78. In Van der Aa's Biographisch woordenboek vindt men mede herinnerd, dat Van Nagell de nadere regeling in 1816 voor de overgave der West-Indische Koloniën evenmin heeft willen teekenen.

(*a*) Dit staat in de minuut; *verruild* zal wel bedoeld worden.

Bl. 270 noot 79. Bl. 85 dl. II (dl. 10) van de bl. 244 vermelde „Correspondence". — *Contracted notions!* Het spreekt van zelf, zoo is het met alle „liberale" beginselen der Engelschen gegaan. Men is *bekrompen*, als men hèn niet vrij laat nemen. De wijze, waarop wij de West hebben verloren, verdiende ten volle Van Nagell's verontwaardiging en het paste allerminst een Engelsch staatsman hem daarvoor een *bekrompen* man te heeten.

„ 271 noot 80. Bl. 156—159 dl. I van het sub 11 vermelde werk over het leven van den generaal Frederik Von Gagern. Deze was de zoon van den in den tekst bedoelde. Het hier in herinnering gebracht incident met Von Gagern kan men ook lezen op bl. 88—89 van het sub 4 vermelde *Gids*artikel.

„ 271 noot 81. De brief van Fagel dd. 9 Augustus 1814 bij Tellegen 241.

„ 272 noot 82. Bl. 48 van het sub 24 vermelde deel der Mémoires van Grovestins.

„ 272 noot 83. V. D. 39 noot [1]). Men zie echter nog sub 96 hierna.

„ 272 noot 84. Fagel schreef nl. dd. 12 Augustus 1814 aan den Soevereinen Vorst:

„Le Prince Régent me témoigna la part qu'il prenait à l'accueil que S. A. R. reçoit à Bruxelles et combien il se réjouissait des belles destinées que la Providence semble réserver à son illustre Maison dans le Gouvernement d'un État, qui va dévenir un des plus florissants de l'Europe entière. Le Prince et Lord Castlereagh me firent remarquer tous les avantages, que ce nouvel État va réunir, et dont ce ne sera pas un des moindres, qu'étant pour ainsi dire à la portée de ce pays-ci, l'armée Anglaise entière pourra au besoin s'y porter à la moindre apparence de danger. Lord Castlereagh fit l'observation que V. A. R. pourrait considérer toute cette armée comme étant à sa disposition sans être à sa charge."

Tellegen 242—243. — De Grovestins dezen brief op bl. 46 van het sub 24 vermelde deel der „Mémoires" wedergevende (echter in den aanhef gewijzigd) voegt er

ondeugend aan toe: „C'étaient là sans doute de belles promesses, mais ce fut une tout autre affaire quand il fallut les réaliser."

Bl. 272 noot 85. Den brief dd. 13 Augustus 1814, waarbij Fagel het tractaat aan Falck zond, vindt men opgenomen bij Tellegen 243 en Van Deventer 39.

„ 273 noot 86. Waarom de Engelsche regeering de geheimhouding op zoo hoogen prijs stelde, is door Tellegen 129—130 met zorg uiteengezet.

„ 275 noot 87. De brief van Malmesbury dd. 14 Augustus 1814 is opgenomen bij Van Deventer 42.

„ 275 noot 88. Bl. 210 der sub 30 vermelde „Brieven".

„ 277 noot 89. Besluit van den Souvereinen Vorst dd. 18 Augustus 1814 La. E Geheim, houdende bekrachtiging der Londensche Conventie van 13 te voren (B. Z.):

Wij Willem, bij de Gratie Gods, Prins van Oranje-Nassau, Souverein Vorst der Vereenigde Nederlanden, enz. enz. enz.

Gezien de depêche van Onzen Ambassadeur bij het Hof van Groot Brittanje, geschreven te Londen den 13ⁿ dezer Sub nº. 2 en dienende ten geleide der Conventie op dien dag door hem met Lord Castlereagh, Secretaris van Staat voor de Buitenlandsche Zaken van het vermelde Hof aangegaan en gesloten, ten aanzien der Koloniën, welke, gedurende den afgeloopen oorlog, op Holland door de Engelschen veroverd geworden en tot dusverre bezet gebleven zijn; alsmede de drie geheime artikelen omtrent deze materie, in verband met de bepalingen omtrent het lot der Belgische Provinciën, ten zelfden dage door voornoemde Staatssecretaris en Ambassadeur gesloten.

En bij examinatie derzelve stukken, gebleken zijnde, dat de inhoud overeenkomstig is met de autorisatiën en instructiën successief, en laatstelijk op den 4^{en} dezer, aan den Ambassadeur *Fagel* door Ons of Onzentwege gedaan;

Hebben besloten en besluiten de Conventie en drie geheime Artikelen, in de premissen dezes breeder omschreven, te bekrachtigen en te ratificeeren, zooals die bekrachtigd en geratificeerd worden bij deze; en mitsdien de instrumenten in *originali*, waarin dezelven zijn vervat, te renvoyeeren aan Onzen Secretaris van Staat voor de Buitenlandsche Zaken, met

last, om de acten van ratificatie in gewonen vorm, daarop in gereedheid te brengen, onder inachtneming, voor zoo veel betreft de geheime artikelen, van de meest mogelijke voorzorgen ter geheimhouding en om voorts die acten aan Ons, ter onderteekening, aan te bieden.

Brussel, 18 Augustus 1814.

Willem.

Ter ordonnantie van Zijne Koninklijke Hoogheid
De Algemeene Secretaris van Staat
A. R. Falck.

Bl. 278 **noot 90. De brief dd. 19 Augustus 1814 van den Staatssecretaris aan onzen Gezant (B. Z.) luidt aldus:**

Votre lettre du 9e (*a*) m'avait prévenu de la prochaine conclusion d'un traité pour la restitution de nos colonies sur les bases que Monseigneur vous avait autorisé à accepter.

L'idée de séparer ce Traité en deux parties et celle de réserver pour une convention ultérieure l'arrangement des détails sur la navigation directe, sur les nouvelles fortifications, et sur la dette Russe, ont été goûtées par Son Altesse Royale et lorsque l'arrivée de Monsieur Votre frère m'a mis avant-hier dans le cas de Lui présenter les pièces importantes qu'accompagnait votre lettre du 13 de ce mois N°. 2 (bl. 272) je n'ai pas tardé à donner l'ordre de les transmettre au Département des Affaires Étrangères à la Haye pour que les actes de ratification y soyent dressés et présentés sans délai à la signature du Prince. Ce sera probablement encore Monsieur W. Fagel qui sera chargé de les porter à Londres, mais je ne veux pas que Votre Excellence ignore jusques-là la satisfaction que Son Altesse Royale a éprouvée en voyant les soins qu'on a pris pour n'employer que des termes honorables et tout-à-fait propres à alléger le poids du sacrifice, devenu nécessaire par les circonstances.

Le Préambule surtout doit, dans ce sens, plaire même aux plus difficiles. Je n'ai pas été moins content de voir que dans les articles patens les colonies que nous ne réoccuperons pas, paraissent réservées pour une disposition ultérieure (*b*). Cela laissera subsister l'espérance chez les interessés

(*a*) Ik maakte melding van dit schrijven op bl. 271.

(*b*) Bedoeld wordt het slot van art. 1 van het tractaat, waarin staat, dat ons alles wordt teruggegeven behalve De Kaap, Demerary, Essequebo en Berbice: „of which possessions the high contracting parties reserve to themselves the right to dispose by a suplementary convention, hereafter to be negociated according to their mutual interets."

et lorsque la cession effective deviendra publique l'effet en sera adouci par la connaissance des avantages pécuniaires et autres qui nous seront assurés rélativement à la Belgique et qu'il sera permis de publier en même temps.

J'aurai une sincère obligation à Votre Excellence de l'envoi qu'Elle veut bien m'annoncer du mémoire sur l'île de Banca. La valeur intrinsèque de cette île et le mérite de sa position m'étaient depuis longtemps connus et avaient attiré mon attention particulière dans le temps où j'étais dans le Département des Colonies (*a*). J'ignorais seulement que les Anglais en eussent commencé l'exploitation et je n'avais jamais entendu parler de ***Minto-Town***.

Il est à peu près superflu de dire que la cession du district de Bernagore n'a pas donné lieu à la moindre réflection. S'il ne fallait quelque respect pour les préjugés populaires, je conseillerais l'abandon de tous ces établissements de terre ferme, enclavés dans l'Empire Indo-Britannique, toujours couteux et doublement inutiles aujourd'hui que les Anglais viennent de nous y assurer la liberté du commerce et l'accueil réservé aux pavillons les plus favorisés.

Quant à la nécessité d'occuper Java avec un corps assez considérable, Son Altesse Royale en était depuis longtemps convaincue. Déjà des préparatifs ont été ordonnés et des ordres expédiés pour réunir des volontaires. On se flatte d'en trouver un grand nombre; mais si cet espoir se réalise il sera d'autant plus douloureux d'être privé des moyens de transport suffisants. La rareté des grands bâtimens de commerce, dont j'eus l'occasion de parler dans une dépêche précédente, doit le faire craindre (*b*).

(*a*) Falck was in 1808 tot Commissaris-Generaal voor de Koloniën, later tot Secretaris-Generaal bij het Ministerie voor Marine en Koloniën benoemd geworden.

(*b*) Fagel, voor het schrijven zijne voldoening in een brief van den 24n Augustus uitsprekende, heeft op deze laatste alinea den 25n particulier het volgende geantwoord (B.Z.):

„En réfléchissant depuis hier au passage qui termine votre dépêche du 19e Août où il est question du manque de vaisseaux, assez grand pour servir au transport des troupes à envoyer à l'île de Java, l'idée m'est venue si l'on ne pourrait pas employer à cet effet quelques uns des vaisseaux de guerre, dernièrement tombés en partage à S. A. R. à Anvers. Je ne sais si ce plan ne serait pas sujet dans son exécution à des difficultés de divers genres qui ne me sont peut-être pas suffisamment connues; ce qui m'y a fait songer c'est que dans ce pays-ci des vaisseaux de guerre ont plus d'une fois été employés à ce genre de service dans des cas urgens. Quoiqu'il en soit, il m'a paru qu'il n'y avait pas d'inconvenient à mettre en avant une idée à laquelle je n'attache pas plus de prix, qu'elle ne se trouvera mériter." — In een volgend artikel vind ik gelegenheid er op te wijzen, dat van dezen raad werd gebruik gemaakt.

Bl. 279 noot 91. Ziehier den brief dd. 9 September 1814, waarin onze Gezant aan den Minister Van Nagell de wisseling der ratificatiën mededeelde en waarin tevens over de openbaarmaking van het tractaat door de Engelsche bladen wordt gehandeld (B. Z.)

Hier l'échange des ratifications de la Convention et des articles secrèts du 13 du mois passé a eu lieu, ainsi que Votre Excellence verra par le certificat ci-joint, signé, en l'absence de lord Castlereagh, par lord Bathurst, Secrétaire d'État du Département des Colonies. J'avais reçu la veille la lettre, dont copie est égalemement ci-jointe du Ministre de Suède à cette cour pour m'annoncer que la Convention annexée à nos articles secrets, telle qu'elle a été conclue entre lord Castlereagh et lui, a été entièrement approuvée par le Gouvernement Suédois.

A l'occasion de l'échange des Ratifications on m'a remis le présent d'usage, consistant en une tabatière avec le portrait de Sa Majesté le Roi de la Grande Bretagne richement entouré de brillants. Je prie Votre Excellence de vouloir bien demander pour moi au Prince notre Souverain la permission d'accepter ce présent.

Votre Excellence verra aussi par le reçu ci-joint qu'une somme de £ 500 est destinée à la Chancellerie Hollandaise. Suivant l'usage deux reçus semblables ont été signés, l'un (ci-inclus) par Mr. Hamilton, sous-secrétaire d'État au Département des Affaires Etrangères, l'autre par moi que Mr. Hamilton a gardé! En vertu de cet arrangement, qui se pratique depuis longtemps à cette cour, les Chancelleries respectives sont payées directement par leurs propres Gouvernements. C'est à Votre Excellence à décider quelle part ma Secretairerie pourra avoir à cette libéralité.

Les Papiers Publics de ce Pays ont déjà communiqué la substance des articles patents du Traité. Je crois qu'il est à désirer qu'on ne tarde pas trop chez nous à en publier le texte, afin de prévenir que des notions imparfaites ou erronées ne se répandent et ne s'accréditent à ce sujet.

Bij missive dd. 13 September 1814 antwoordt de Minister, dat hij voor het geschenk en de gratificatiën het noodige bij den Souvereinen Vorst verricht heeft, terwijl hij omtrent de quaestie der publicatie van het tractaat het volgende opmerkt (B.Z.):

J'attends les ordres de S. A. R. relativement à la publica-

tion du Traité patent concernant les colonies. V. E. voudra cependant observer, qu'une pareille publication ne saurait se faire avant que les ratifications soient connues.

Intusschen bespraken nagenoeg alle Engelsche bladen het tractaat, zoodat nog den 23ⁿ September onze Gezant aan den Secretaris van Staat schreef: "Je suis fâché que l'article inséré dans la plupart des papiers Anglais au sujet de nos colonies ait devancé la publication des articles patents du Traité."

Bl. 280 noot 92. Zie de openingsrede op bl. 14 dl. I van de Waal's "Nederlandsch-Indië in de Staten-Generaal" (1860).

" 280 noot 93. Den 2ⁿ Mei 1815 schreef Van Hogendorp aan den Koning over de bezwaren, die de Belgische leden maakten tegen het deelen in den Nederlandschen schuldenlast: bezwaren, die wellicht gedeeltelijk zouden weggenomen worden, vleide zich V. H., bij de wetenschap, dat België nu ook in den handel op de koloniën zou deelen. En dan leest men op bl. 95 van het sub 24 vermelde boekdeel van Grovestin's Mémoires "M. Falck, dit M. Hogendorp dans sa lettre au roi, m'a envoyé à ce sujet un mémoire très-remarquable. Les principales raisons contenues dans ce mémoire présupposent la connaissance du traité de Londres relativement aux transactions coloniales et à la reprise de la dette russe. Toutefois, les membres de la commission des provinces du Nord n'en ont pu encore été informés et les membres des provinces méridionales n'en ont pas davantage connaissance. Votre Majesté trouverait-elle convenable que je fisse à cet égard à la commission réunie des communications confidentielles?"

Het was dus niet noodig, dat door Mr. Tellegen ten deze verwezen werd, gelijk op bl. 130 noot 4 van zijn boekje plaats vond, naar *manuscript*-mémoires van De Grovestins.

" 280 noot 94. "Jaarboeken van het Koninkrijk der Nederlanden door Martinus Stuart, Geschiedschrijver des Rijks, 1814" (1818) bl. 391. — "De Handelingen van Sir James Brooke op Borneo door D. C. Steijn Parvé" (1859) bl. 13. — Tellegen 131.

" 280 noot 95. De "Uitgever" vergat volgens Van Hogendorp

er toen de geheime artikelen aan toe te voegen, zoodat die eerst in een later deel zijn opgenomen.

Bl. 272 noot 96. Reeds bij het schrijven dezer aanhaling rees bij mij eene ernstige bedenking, die ik echter onderdrukte, omdat het zijn bezwaar heeft zonder *positief* bewijs, twijfel te opperen aan de juistheid van door schrijvers medegedeelde aanhalingen; doch telkens, ook onder de correctie, is de bedenking weder boven gekomen, zoodat ik bij nadere overweging toch beter vind, haar aan het oordeel der lezers te onderwerpen.

Dat een geestvol man als H. Fagel in nagenoeg dezelfde wijdsche woorden èn aan den Souvereinen Vorst, èn aan den Minister zichzelven met de onderteekening van het tractaat geluk wenschte, trekt onwillekeurig reeds de aandacht; doch laat het zich bovendien wel denken, dat onze Gezant, bekend als hij was met Van Nagell's ontevredenheid, den Minister onbetamelijk sarrend, de aangehaalde woorden nog toevoegde? Van Deventer zegt ook niet bij welken brief ze door den Gezant aan onzen Minister werden geschreven; evenmin ontmoette ik in den lijvigen bundel-Van Nagell, op bl. 247 mijner Inleiding vermeld, een brief als V. D. op het oog heeft. Zou de schrijver zich ook vergist hebben met de woorden, die volgens De Grovestins aan den Souvereinen Vorst zijn geschreven in een brief, dien de Minister daarna wellicht van dezen heeft ontvangen en waarover Van Nagell weder den Gezant schreef? De manier waarop de Minister dit deed, schijnt er ook wel eenigszins op te wijzen, dat de Gezant hem de bewuste woorden niet rechtstreeks had geschreven; immers de Minister meldt aan Fagel (bl. 277): „Je *vois* avec plaisir" dat gij u met de zaak geluk wenscht m. a. w. „Ik zie het uit de stukken," met name uit het rapport van 13 Augustus, waarin de bewuste woorden voorkwamen (bl. 272). Bovendien haalt Van Nagell juist de woorden aan, zooals de Gezant ze voor den Prins heeft bestemd, en niet, gelijk ze volgens V.D., aan den Minister zouden zijn geschreven, speciaal *dat de belangen van het Oranje huis onafscheidelijk met die van Nederland zijn verbonden:* eene betuiging, die inderdaad wel in een

brief aan den Prins zelven, doch bezwaarlijk in een aan den Minister op hare plaats geacht kan worden. Inderdaad, hoe meer ik er over nadenk, hoe onwaarschijnlijker het mij voorkomt, dat Fagel op de door V.D. bedoelde wijze met den Minister zou hebben gecorrespondeerd. — Zoo V.D. de woorden niet geput heeft uit Grovestin's Mémoires, kan hij ze ook gelezen hebben in den brief-B.Z. door mij op bl. 277 van Van Nagell aangehaald; de Schrijver toch heeft het archief-B.Z. blijkens bl. VII van zijn *Voorwoord* mogen raadplegen.

Wanneer nochthans uit den door mij niet gelezen depêche van 16 Augustus 1814 N° 116, door Van Nagell aangehaald, of uit een ander schrijven nader mocht blijken, dat ik in dit opzicht Van Deventer ten onrechte heb verdacht van eene onjuistheid, dan moge behalve de aangevoerde gronden, bovendien tot verschooning strekken zijn gemis aan nauwgezetheid in het algemeen, waarvan ik in mijne Inleiding gewag maakte, en die ook uitkomt in andere aanhalingen waarvan het onjuiste overtuigend is te bewijzen; ik maakte er slechts in mijne Inleiding niet uitdrukkelijk melding van, omdat de verkeerdheden tot het wezen der zaak niet deden, en dergelijke fouten een ieder weleens door verschrijving of onder het drukken kunnen overkomen. Nu worde echter op de volgende aanhalingen de aandacht gevestigd.

Hoek schrijft bl. 67: „De vergoeding, kwam men overeen, zou door Holland uit een zijner overzeesche gewesten gegeven worden, waartoe later meer bepaald de West-Ind. kolonien aangewezen werden." Van Deventer haalt deze woorden op bl. LVIII noot 2 aldus aan: „Tot de vergoeding voor Guadeloupe werden later meer bepaald de West-Ind. kolonien aangewezen." — En ik zelf liep er bijna in, door uit Van Deventer bl. LVIII in mijne noot 7 (bl. 284) deze woorden over te nemen, die volgens den Schrijver zouden staan in een brief van Van Nagell aan onzen Gezant dd. 8 Juli 1814: „Lord Castlereagh comprendra combien il est dangéreux de faire voir à toutes les Puissances continentales, que les faibles moyens de la Hollande l'exposent à devoir se soumettre à tout ce qu'on peut exiger d'Elle. La protection, que l'on

espère de l'Angleterre, pour être efficace, paraît devoir être basée sur des principes de désinteressement." — Hoe geheel onjuist echter deze woorden zijn aangehaald, kan blijken uit mijne noot 51, waarin ik den geheelen brief deed afdrukken en bedoelde woorden blijkbaar in de plaats zijn getreden van de laatste alinea dier missieve op bl. 305—306. — Ook de op de op vermelde bladzijde 305 voorkomend alinea 5 is in zoover niet goed door V. D. aangehaald, dat Van Nagell schreef: „une colonie à cette même côte de Guiane"; terwijl men bij V. D. leest: „une colonie sur la côte de Guiane".

Bl. 259 noot 97. Mijne gansche verhandeling was reeds afgedrukt en wachtte nog slechts voor het *fiat afdrukken* op de toestemming van het Ministerie van Buitenlandsche Zaken voor het doen verschijnen der aan het archief aldaar ontleende stukken, toen ik de gewone maandelijksche vergadering op Vrijdag 2 April 1897 van de *Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde* te Leiden ging bijwonen, speciaal om te hooren de aangekondigde voordracht van den heer Mr. J. E. Heeres uit 's Gravenhage: „De afstand der Kaap in 1814". Terwijl mijne bijdrage haar ontstaan te danken had aan eene ernstige studie van de Buitenbezittingen tijdens de overgave aan onze Commissarissen-Generaal, waartoe ik ten slotte eene grondige kennis van het tractaat van 1814 noodig achtte, bleek de spreker van dien avond geheel hetzelfde onderwerp ook met gebruikmaking van bovenbedoelde stukken te behandelen, nochtans met dit belangrijk verschil, dat de belangwekkende voordracht ten doel had te betoogen, dat de grove gepubliceerde beschuldigingen, alsof Nederland indertijd *De Kaap* „verkocht" zou hebben, ten eenenmale onjuist was (*a*). In dat betoog slaagde de geachte spreker, naar het mij voorkwam, volkomen; en in

(*a*) De jongste beschrijver der „Geschiedenis van Zuid-Afrika", George Mc Call Theal (1897) was de historie getrouw, toen hij op bl. 193 het volgende deed drukken: „In de omstandigheden waarin de nieuwe koning van de Nederlanden zich bevond, had hij bijna geene keus, en dus werd er een overeenkomst met hem gesloten, waarbij hij voor de som van zes millioen ponden sterling de Kaap-Kolonie en eenige Hollandsche provincien in Zuid-Amerika afstond aan Groot-Brittanje."

zoover had op de vraag des Voorzitters, waarbij de gelegenheid tot discussie werd geopend, gezwegen kunnen worden. Wijl echter reeds een paar weken later mijne verhandeling, die in hoofdzaak dan toch dezelfde zaak ten onderwerp had, zou verschijnen meende ik van mijne belangstelling te moeten doen blijken, door niet alleen het vorenstaande mede te deelen, doch tevens enkele woorden over de lezing in het midden te brengen; zij kwamen hierop neder.

Volkomen waar is het, dat wij *De Kaap* niet "verkochten", doch het wil mij toeschijnen, dat onze onderhandelaars zwak zijn geweest, waar zij zich sterk hadden kunnen toonen; mocht het geen resultaat gehad hebben, wij zouden dan toch tegenover de geschiedenis meer verantwoord zijn geweest. Wat professor Tellegen aan Falck toegeeft (bl. 132 der *Wedergeboorte*), dat het van Engeland eene ongehoorde daad van edelmoedigheid ware geweest, indien het al onze koloniën zou teruggegeven hebben (bl. 275 hiervóór), kon ik mede toestemmen, te meer, zeide ik, wijl overzeesche bezittingen in algemeenen zin genomen niet zulk nationale deelen van het moederland uitmaken, als naar bestaande opvattingen, bij den vrede behooren te worden verlaten, wanneer zij tijdens den oorlog bezet werden. Doch men zou, meende ik, een althans voor het nageslacht verdienstelijk standpunt ingenomen hebben, door er op te wijzen, dat men bij het woord *koloniën* diende te onderscheiden, dat toch *De Kaap* de éénige werkelijke *Nederlandsche* kolonie was, dat men aldus een stuk van ons moederland voor immer wegreet, en dat zulke zaken zich niet door geld lieten goedmaken. Een ernstig verzet zou ons wellicht niets geholpen hebben: toegegeven; maar onder den indruk dáárvan zou men zich dan toch wel dubbel bedacht hebben, om ten slotte bovendien met den afstand van die andere Nederlandsche koloniën aan te komen, waaromtrent Van Nagell zich zoo verontwaardigd heeft betoond; zonder vrucht, maar m. i. door eigen schuld. — Voor zulk een onderscheid tusschen *kolonie* en *kolonie* hadden toch onze staatslieden geen geopend oog, evenmin voor de ondermijning van hun standpunt door het grage aannemen van geld. Wij waren *arm*, 't is

waar, en indien wij geld volstrekt wilden hebben, dan hadden wij moeten doen, gelijk onze onderhandelaars deden. Doch dat was geenszins — hetzij ter hunner eere gezegd — het geval; zij stelden de geldquaestie slechts als alternatief; naar mijne opvatting is echter de fout geweest, dat onze onderhandelaars niet inzagen, welke ellendigen indruk wij aldus telkens moesten maken, hoe wij aldus in weerwil van ons zelven van den eenen afstand naar den anderen gedrongen werden: de op bl. 257—258 vermelde brief van Clancarty is er wel het meest sprekende bewijs van. Nog ter elfder ure, toen reeds Castlereagh de grondslagen van het tractaat als een ultimatum ons had opgegeven en die dezerzijds waren aangenomen, kwam Castlereagh waarlijk aan met den afstand van Bernagore door ons; ook hierin berustten wij, maar voor geld. De afstand werd opgenomen in een *voor geheimhouding* bestemd artikel van het tractaat van 1814 (bl. 273) en daarom oordeelde men het niet noodig, ten deze die zachte omschrijvingen te gebruiken, welke men in acht genomen had bij het prijsgeven voor geld van de Kaap en de West: „omschrijvingen" waarover wij ons bijna kinderlijk verheugden (bl. 270, 272—273, 278), schijnt de indruk van Castlereagh geweest te zijn. Ziehier echter de rauwe redactie van de bepaling, waarbij wij een recht weder prijs gaven, dat ons uitnemend nog later had kunnen dienen:

Le petit district de Bernagore, situé près de la ville de Calcutta, étant nécessaire pour assurer la tranquillité et la police de cette ville, le Prince d'Orange consent à céder le dit district à S. M. Britannique contre le paiement annuel à S. A. R. d'une somme, qui au jugement de commissaires à nommer de part et d'autre, sera trouvée juste et raisonnable eu égard aux profits ou revenu ordinairement perçu par le gouvernement Hollandais, dans le district en question.

Werden nu bovendien landsrechten voor een particulier inkomen, vervreemd? of is evenzeer hier *S. A. R.* gelijkluidend met *le gouvernement Hollandais?*

Hoe ook de gemoedelijke wijze, waarop alles plaats vond, toont voldoende aan, dat men de zaken zoo niet

inzag. En het is juist dat *niet inzien*, waarin ik de fout meen te moeten zoeken.

De in het vooruitzicht gestelde barrière-kosten enz. drukten onze bewindslieden, in plaats van te denken, dat tijd gewonnen, hier voorloopig veel was; en zoo ontleende zelfs een Van Nagell, die dan toch het verlies van Demerary enz. als onherstelbaar beschouwde, niet eens aan den ernst van zijn verzet de kracht, om te adviseeren lord Castlereagh althans te doen weten, dat wanneer zich de zaak tegenover Zweden in de door de Minister bepaalde geldquaestie moest oplossen, deze dan even goed kon uitgemaakt worden door ten onzen laste naar evenredigheid Engelands bijdrage aan de Fransch-Belgische vestingenlijn te verminderen.

Nog een ander punt heeft daarbij mijne aandacht getrokken. Op bl. 273 en sub 22 deelde ik mede, dat wij op verzoek van Engeland het anti-slavernij besluit namen dd. 15 Juni 1814. Clanclarty in een schrijven van twee dagen later vertelt aan Castlereagh hoe de zaak in den Haag is toegegaan; zij was ingeleid door Van Nagell ter Kabinetsraad en deze had hem medegedeeld: "that he was impressed with the feeling of something absurd in the form, as well as substance, of a resolution, the object of which might have been to prohibit the West-Indian colonies from a trade in slaves, at a time when they were not in theirs, but in the possession of another Power." — Welk eene ongezochte gelegenheid, zou men onwillekeurig denken, om toen reeds vóór het nemen van dat besluit, waaraan Engeland dan toch hechtte, eene verklaring over het behoud van Guiana uit te lokken, op een oogenblik, dat hoogstens Berbice, maar nog geene andere West-Indische kolonie gevaar liep!

In antwoord op de kortelijk door mij te berde gebrachte bezwaren wees de waardige Voorzitter der Maatschappij, professor Blok, op de groote hoedanigheden van A. R. Falck; ik antwoordde, dat ook door mij die hoedanigheden in algemeenen zin gaarne werden erkend, doch dat de handelingen over het tractaat van 13 Augustus 1815 ze niet aan den dag hebben gebracht. — Men vrage zich bovendien eens af, welken indruk het op den vreem-

deling moest maken, dat wij *zijne* redactie uitbundig toejuichten, niet slechts van wege de *préambule* des tractaats, waartegen inderdaad niets valt te zeggen, maar ook van wege art. 1 *waarbij ons volk in de luren werd gelegd:* — dat was, al meende men het zoo erg niet, het oogmerk der redactie (bl. 276 en 328) houdende, dat over de Kaap en de West "the high contracting parties reserve to themselves the right to dispose by a supplementary convention, hereafter to be negociated according to their mutual interests."

En eindelijk merkte ik op, dat men tegen het aanhouden van De Kaap nog had kunnen doen gelden, de vroegere befaamde *bewaargeving* door den Stadhouder Willem V. Ik weet het wel, het zou eene pijnlijke herinnering zijn geweest, doch eenmaal door nood gedrongen, hadde men zich daardoor niet moeten laten terughouden. De geachte Voorzitter bracht terecht daartegen in herinnering dat over die bewaargeving nog onderscheidene oorlogen waren heengegaan, maar het wil mij voorkomen, dat het aan ons niet was, de waarde daarvan te doen gelden. Moest een betoog ten deze geen weldadigen indruk hebben gemaakt op staatslieden, die voor zich zelven reeds hadden erkend, dat Engeland zich eigenlijk van De Kaap, Ceylon en Cochin met onderhoorigheden DOOR VERRAAD (sic) had meester gemaakt?! Of schreef lord Malmesbury niet in October 1798 aan lord Grenville over de onderhandelingen met ons te Rijssel: "Je ne pouvais guère, il est vrai, me dissimuler qu'elles n'avaient pas été prises de trop bon jeu, qu'elles se trouvaient à nous par un peu de trahison, par ce qu'elles l'étaient par la connivence d'une autorité, qui n'existait déjà plus en Hollande, mais, ce n'était pas de droit qu'il s'agissait, c'était de prétentions." *Hoek* bl. 22 noot (5). En wat meer is, de *préambule* van het tractaat van 1814, door Castlereagh zelven gesteld en door ons als eene fraaie redactie gecomplimenteerd, erkende — zij het ook middellijk — dat de koloniën eigenlijk *in bewaring* waren genomen; onwillekeurig werd dit door de Engelsche staatslieden ook erkend, waar zij *onze* afstanddoeningen telkens als *sacrifices* verklaarden te beschouwen; en uitdrukkelijk had lord Minto bij de

verovering van Insulinde bij proclamatie verkondigd, dat de bezetting slechts viel te beschouwen als *het verleenen eener bescherming:* zie noot 9.

Dit waren, zoo ik mij wel herinner, de opmerkingen, waartoe de belangwekkende voorlezing van Mr. Heeres aanleiding gaf. Deze voordracht en de daarop gevolgde discussie konden mij dan ook geene aanleiding geven, nog eenige wijziging in mijne eigen verhandeling aan te brengen.

FENDALL'S EN RAFFLES' OPVATTINGEN IN HET ALGEMEEN OMTRENT HET LONDENSCH TRACTAAT VAN 13 AUGUSTUS 1814

DOOR

P. H. VAN DER KEMP.

Blijkens een in de vorige aflevering voorkomend verslag van Mr. W. Roosegaarde Bisschop, werd deze door het Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië gemachtigd een onderzoek in te stellen naar de voor de Nederlandsch-Indische geschiedenis belangrijke stukken in het archief van het India-Office te Londen en tot het doen vervaardigen van copieën van die documenten, welke niet reeds in druk mochten zijn verschenen of aanwezig waren in de archieven in Nederland. Blijkens het op bl. 195 medegedeelde, kwam als eerste resultaat dezer werkzaamheid het Instituut in bezit van ongeveer 1½ riem papier aan copieën.

Het bestuur van het Instituut deed mij daarop het verzoek na te gaan, in hoever die stukken voor publicatie geschikt waren, aan welk verzoek ik terstond heb voldaan.

Eéne missive publiceerde ik dientengevolge reeds in mijne „Brieven van den Gouv. Gen. Van der Capellen enz.", voorkomende in deze *Bijdragen* (6e volgr., 2 dl. 1896, bl. 558); eenige andere stukken konden nog stof geven voor een afzonderlijk opstel over „De zendingen van Ibbetson en Anderson enz.", in de vorige aflevering der *Bijdragen* openbaar gemaakt [1]; doch overigens zijn Bisschop's afschriften, voor zoover mijne kennis op het oogenblik van de veelzijdige daarin behandelde onderwerpen reikt, slechts voor publiceering geschikt, wanneer zij in het kader worden geplaatst van geschiedverhalen, die op breederen grondslag zijn aangelegd dan het laatst vermelde opstel; in den regel toch zouden de studie en publicatie niet altijd voldoende loonend kunnen heeten, wanneer als hoofdzaak de openbaarmaking dier stukken moest beschouwd

worden. Altijd voor zoover ik er nu nog over kan oordeelen, helderen zij zoo bijzonder veel niet op, geven zij niet veel nieuwe gezichtspunten; zij kleeden echter de ons bekende geschiedenis, als die betreffende Singapore enz. nader aan en als zoodanig verdienen zij in ieder geval zeer de aandacht.

In de *Office*-stukken komt ook niets voor, dat in dit opstel op zijne plaats geacht zou mogen worden; een enkelen brief over de positie van Cranssen en een oordeel over Elout's onoprechtheid heb ik er nochtans aan kunnen toevoegen, blijkens de noten 32 en 130. De verwikkelingen echter afzonderlijk te behandelen, waartoe de overgave van Palembang, de Lampongs, Padang, Bandjermasin, Malakka enz. aanleiding gaf, wordt eenigszins lastig, wanneer men aanstonds iedere bezitting afzonderlijk tot onderwerp neemt. De indruk toch van het geheel wordt verzwakt, wanneer men niet eerst de overgave in zekeren samenhang beschouwt en wel in verband met de bepalingen van het tractaat, dat de bezittingen aan Nederland teruggaf: vandaar het in de vorige aflevering der Bijdragen verschenen opstel over de sluiting ervan; vandaar ook het artikel, dat hierbij wordt aangeboden.

In de administratieve bijzonderheden van den overgang der Oost-Indische bezittingen wensch ik niet te treden; zij liggen buiten het kader der meer algemeene behandeling, dat ik mij heb voorgesteld. Brieven, waarvan ik de bron niet vermeld, zijn door mij weder rechtstreeks aan de archieven ontleend. De noten zijn evenzeer aan het einde der verhandeling geplaatst. Van Deventer's *Nederlandsch Gezag* wordt aangewezen met de letters V. D.

Ten slotte zij opgemerkt, dat ik ook nu gelegenheid zal vinden dit laatste werk door gewijzigde behandeling der zelfde onderwerpen aan te vullen. Een paar punten kunnen reeds hier aangewezen worden.

Op bl. CLXXXV vv. deelt V. D. terecht mede, dat Raffles, ingevolge eener aanschrijving dd. 5 Mei 1815 van de Directie der O. I. Compagnie te Londen aan den Gouv. Gen., moest vervangen worden; zie hierna bl. 347. Hoe kon men echter in Engeland daartoe destijds besluiten, is reeds meermalen gevraagd; hoe ook kon de Gouv. Gen. er toe komen een opvolger aan te wijzen, die eerst te Batavia aankwam, toen Nahuijs reeds daar voet aan wal had gezet om de komst van C. C. G. G. te melden en dezen naar Java op reis waren? Zoo de Compagnie vreesde, dat met Raffles' aanblijven haar nieuwe lasten opgelegd zouden worden (bl. CLXXXVI), dit bezwaar hield op te bestaan, waar hij niets meer te doen kon

hebben dan de bezittingen over te geven; en zijne bekende anti-Nederlandsche gezindheid gaf waarborgen genoeg, dat hem dan de Compagnie's belangen wèl toevertrouwd zouden zijn. Daar het punt mij, ook na de lezing der bl. LXIII vv., niet voldoende duidelijk was, wendde ik mij tot den heer F. C. Danvers, „Registrar and superintendent of Records" van *The India Office* te Londen, om inlichting. Deze had de vriendelijkheid om mij afschriften te zenden van twee door mij eenigszins aangewezen lastgevingen, die niet alleen dat punt, doch ook eene ander belangrijke quaestie ophelderen.

Een dier brieven is gedateerd op denzelfden dag, dat boven vermelde brief van 5 Mei 1815 afging; ik heb hem onder noot 17 wedergegeven. Daaruit blijkt, hoe weinig men in Engeland verwachtte, dat de omstandigheden, door Napoleon's terugkomst andermaal in het leven geroepen, van korten duur zouden zijn: de Gouv. Gen. wordt uitdrukkelijk gelast om, *niettegenstaande het tractaat van* 1814, geene bevelen tot overgave te doen afgaan *en in verband met den te verwachten langen duur der aanhouding* bevelen zij tevens in den anderen brief, dat Raffles dient vervangen te worden. De orders tot overgave, die, gelijk ik nader zal herinneren, door het Engelsch bestuur in December 1814 *waren* uitgevaardigd en waarvan men de Nederlandsche regeering had mededeeling gedaan, *werden dus ingetrokken.* Dit schrijven *is steeds, ook voor onze bestuurders, tot dusver geheim gehouden;* daardoor ligt over het gebeurde in die dagen „een floers van geheimzinnigheid", gelijk S. Van Deventer op bl. 254 dl. I van zijn „Landelijk stelsel" (1865) terecht opmerkt, en dat niet door zijn naamgenoot M. L. Van Deventer in zijn „Nederlandsche Gezag" genoegzaam is weggenomen geworden, ofschoon deze Schrijver de zaak beter doorzien heeft dan vroegere publicisten.

De vraag rijst nog of de bevelen, die volgens lord Buckinghamshire, Voorzitter van den *Board of Control* [2], in December 1814 ter overgave waren uitgevaardigd, zoomede hunne nadere intrekking, de luitenant-gouverneurs Raffles en Fendall op Java hebben bereikt? Men zij bij het nagaan der data indachtig, dat een brief tusschen Europa en Indië wel 'n half jaar onderweg kon blijven en dat de door den Gouv. Gen. van Bengalen aan Batavia te zenden bevelen nog *ééne* maand noodig hadden, alvorens zij hunne bestemming bereikten. Zoo b.v. werd blijkens bl. 249 dl. I „Landelijk Stelsel", Napoleon's terugkomst in Frankrijk, die op 1 Maart 1815 plaats vond, het eerst op Java vernomen in den

aanvang van Augustus d. a. v., terwijl men mag aannemen, dat met die tijding zooveel mogelijk haast zal zijn gemaakt: zoo ook heeft de Gouv.-Gen. van Bengalen de nadere door hem ontvangen bevelen tot overgave, 21 December 1815 van Londen gedagteekend, eerst den 2[e] Juni 1816 te Calcutta ontvangen: en deze den 11[e] Juni 1816 per *Nautilus* naar Batavia gezonden [3], welk schip den 4[e] Juli d. a. v. te Batavia aankwam.

Nu schrijft Raffles particulier een brief, gedagteekend Buitenzorg 25 November 1815, aan een vriend, Dr. Horsfield, die voor onderzoekingen eene reis over Java deed: "It is, perhaps, fortunate that you availed yourself of the present season, as we may certainly expect the Dutch before the next, and I conclude that you will now be pretty soon prepared for a trip to Europe, happen what may. The transfer of these colonies being now no longer doubtful, and there being fair grounds for expecting the arrival of the Dutch authorities in the spring of next year, I am desirous of making all my arrangements for the voyage home:..." — En dd. 28 Februari 1816: "You will, no doubt, have heard of the expected changes in the administration of this colony. It seems the authorities at home have no idea of its immediate resumption by the Dutch, and have been induced to believe, that it may be more economically managed than at present. My period of five years is nearly expired, and by appointing me to the charge of the settlements on the West coast of Sumatra, they consider they have adequately rewarded my services — be this as it may, it is clear you are to expect a new Governor, (Mr. Fendall, who came to India in 1778), in the course of the ensuing month, a new Commander in Chief, Sir Wm. Keir, and a new civil member of Council, Mr. Abrahams." [4]

Uit de wijze, waarop hier Raffles bericht: in den eersten brief, dat men spoedig de Nederlanders kan verwachten; in den anderen, dat men in Engeland schijnt te denken dat zij niet zoo spoedig zullen komen, blijkt m. i. voldoende, dat Raffles noch stellige bevelen tot overgave, noch contra-bevelen heeft ontvangen. Wat hij van de aanstaande komst der Hollanders bericht, vloeide voort uit zijne bekendheid met het tractaat van 1814; van stellige lastgevingen zou hij zeker gesproken hebben, dunkt mij, indien ze door hem ontvangen waren geworden.

Hetzelfde is het geval met Fendall. Als C. C. G. G. hem vragen of hij dan geene bevelen tot overgave heeft ontvangen, dan wel

tegenbevelen, antwoordt hij positief: noch het een, noch het ander; en als onze Vertegenwoordigers, hem niet vertrouwende, zijn secretaris Assey ondervragen, of er dan geene bevelen op Java ter zake zijn gekomen, antwoordt deze ook positief: noch onder Raffles, noch onder diens opvolger! — Het zou alleen mogelijk zijn, dat Fendall bij zijn vertrek van Calcutta particulier op de hoogte is gesteld geworden; zeker is het, dat hij geen lust had zich de benoeming te laten welgevallen met het oog op de spoedige overgave van Java, doch dat de Gouv. Gen. hem daarop had geantwoord: *dat hij op zijn woord verzekeren kon*, *dat de kolonie nog in geen twee jaren zou worden overgegeven.* Evenzoo heeft generaal Grant-Keir, die in het laatst van Mei 1816 te Batavia aankwam, verhaald, dat de Gouv. Gen. ook hem nagenoeg hetzelfde had verzekerd, daarbij voegende: dat Nederland zooveel aan Engeland schuldig was en men, vóór de voldoening daarvan, zeker de overgave niet zou doen [5]. — Toch moet van het contra-bevel iets uitgelekt zijn, wellicht door particuliere berichten uit Londen aan ingezetenen op Java; want in een brief van C.C.G.G. wordt gesproken van *een gerucht*, volgens welk er een uitdrukkelijk bevel bestond om onze bezittingen niet over te geven; maar als van een gerucht, *dat geen geloof verdiende*, gelijk ik bl. 359 nog zal mededeelen.

De komst van den majoor Nahuijs te Batavia dd. 5 Maart 1816, die het eerst het bericht van de nadering onzer C.C.G.G. aanbracht, vervulde Fendall met groote verwondering, zoodat hij dd. 23 Maart 1816 aan den Gouv. Gen. van Bengalen schreef [6]: „From a letter brought by Maj. Nahuijs, it appears, that an expedition sailed from Holland in the end of October last, for the purpose of resuming possession of these Colonies, in pursuance of the Convention concluded in August 1814 between Great-Britain and the Netherlands. The intelligence, thus received on the 6th instant, was by no means expected on the Island. On the contrary, it would appear that private advices from London in September last had given ground to suppose, a considerable time was likely to elapse before the transfer would take place. The nature of the communication now received appears, however, to be sufficiently authentic to warrant an expectation, that the Dutch Commissioners may be expected to arrive in all next month, and we are anxious to lose no time in bringing to Your Lordship's notice the very delicate situation in which we may possibly be placed, if these

Commissioners should bring no positive instructions from the authorities in England."

Zie hier nu wat Van Deventer bl. LXIV—LXV schrijft:

Kort na de bekrachtiging van het toen gesloten Tractaat, richtte onze Ambassadeur reeds de aanvraag tot de Britsche Regeering, om mededeeling der bevelen, welke aan Raffles en de andere Gouverneurs zouden gezonden worden, „relating to the surrender of the different establishments in the East-Indias to the Dutch troops". Zooals men weet, volgde daarop in December het bescheid, dat voorschriften tot dat einde, met name aan het Gouvernement van Java, verzonden waren. Hiermede niet tevreden, vaardigden de benoemde Commissarissen-Generaal, mede in December, van 's Hage een schrijven uit aan Raffles, waarbij zij kennis gaven van het gebeurde en tevens van de voorgenomen uitzending der HH. Nahuijs c. s. naar Batavia. De onwetendheid, later door den Britschen Luitenant-Gouverneur van Java aan den dag gelegd, kan dus niet anders dan voorgewend zijn. Er bestaat te minder reden om daaraan eenig geloof te hechten, wijl tegelijkertijd de Directeuren der O. I. Compagnie Raffles aanschreven om, naar aanleiding van het gesloten traktaat, de Nederlandsche vlag in de Koloniën al dadelijk op gelijken voet met de Engelsche te behandelen.

Er is echter volstrekt geen reden om aan te nemen, dat de luitenant-gouverneurs Raffles en Fendall slechts onbekendheid hebben voorgewend. Dat zij het zouden doen tegenover Nahuijs of onze C. C. G. G. kan zich laten denken, doch wat zouden zij er aan gehad hebben comedie te spelen in particuliere correspondentie met vrienden, of in officieele met den Gouv. Gen.! — Van Deventer teekent in de noten aan, dat de correspondentie tusschen onzen Ambassadeur en de Britsche regeering plaats vond dd. 5 November 1814, dat het antwoord van deze aan C. C. G. G. werd medegedeeld dd. 15 December 1814, dat de gelijkstelling der vlag aan Raffles werd bericht dd. 22 September 1814 [7], en dat C. C. G. G. zelven aan Raffles hunne aanstaande komst en die van Nahuijs c. a. hadden medegedeeld: doch op dit alles was gevolgd het contra-bevel van 5 Mei 1815 en zoo aan het Gouvernement van Java dit contra-bevel niet werd gezonden, dan heeft het ook geen bevelen ontvangen, dat de overgave wèl zou plaats vinden. Hoe alles op losse schroeven stond, blijkt ook uit Van Deventer's eigene mededeeling in eene noot op de vlaggenquaestie, dat de aanschrijving van 22 September 1814 eerst werd uitgevoerd op 9 October 1815 d. w. z. een jaar later! Bij Napoleon's terugkomst in Maart 1815 was inderdaad die zaak nog niet in orde, doch werd door den

Engelschen gezant onzen Minister van B. Z. verzekerd, dat de vertraging, die de teruggave der koloniën nu moest ondervinden, op de bevelen tot gelijkstelling geen ongunstigen invloed zou uitoefenen; zie noot 16. Hoe ook, al zag Raffles tegen geen streek ten onzen opzichte op, in de quaestie der overgave heeft hij evenmin als Fendall, zoover ik heb kunnen nagaan, onbekendheid voorgewend van zaken, die hem wèl bekend waren. Ik moet er echter bijvoegen, dat mij sommige punten ten deze onhelder zijn gebleven; ik schreef uit dien hoofde den heer Danvers op nieuw om een paar stukken; nu mocht ik echter geen antwoord meer ontvangen, ook na eene beleefde herinnering.

Nog een ander punt wensch ik toe te lichten.

In de overtuiging, dat de teruggave nog wel eenigen tijd zou duren, schreef het bestuur der O. I. C. aan den Gouv. Gen. van Bengalen, den 5n Mei 1815 den navolgenden, op bl. 342 bedoelden, brief:

Whatever may be the result of the investigations of the charges preferred against mr. Raffles, we are of opinion that his continuance in the Government of Java would be highly inexpedient, and we, therefore, desire that you would select forthwith from among the Civil Servants of the Company some person of approved talent and integrity to whom you can, with confidence, entrust the charge of that Colony, until the period shall arrive for restoring it to the Sovereign of the Netherlands.

Van Deventer haalt hiervan slechts het eerste gedeelte tot het *inexpedient* aan (bl. CLXXXVI noot 3), waardoor het volstrekte der lastgeving minder goed uitkomt [8]. De Gouv. Gen. voldeed aan het bevel door bij besluit van 8 December 1815 Fendall tot luitenant-gouverneur te benoemen [9].

Leest men nu de „Memoir" van Raffles' weduwe over dit onderwerp, dan komt men op een dwaalspoor; daar staat op bl. 269 der uitgave van 1830 en op bl. 293 dl. I der uitgave van 1835 het volgende:

Mr. Raffles was at Ciceroa (Tjiseroa), when he heard that he was to be relieved from the charge of the government. Though the mode in which the intelligence was conveyed was most unexpected, it did not affect his equanimity and composure. — Lord Minto had secured to him the residency of Bencoolen, as a provision in case Java had been transferred to the Crown, when of course a Governor and Council would have been sent out from England. This appointment was now offered to him, but his health was so impaired, his strength so exhausted, that his medical advisers considered it absolutely necessary

for the preservation of his life, that he should proceed to Europe without delay. — As soon as it was ascertained that Mr. Fendall was appointed to succeed to the government.... *volgt het verhaal der overgave aan den nieuw benoemden Gouverneur.*

Hetzij dat de weduwe niet op de hoogte der zaak was, hetzij dat hier een teer punt viel te behandelen, dat de Schrijfster liever niet in zijn geheel wilde mededeelen, de gegevene voorstelling maakt een niet volkomen juisten indruk. Immers zooals men dit leest, zou men zeggen, dat Fendall's komst eenvoudig een gevolg was van de administratieve hervorming, ingevolge welke Java e. o. eene Kroonkolonie was geworden; het besluit daartoe was inderdaad wèl genomen, doch *opgeschort*, blijkens den brief in noot 17 medegedeeld.

En ook zonder die ziekte had Raffles naar Europa moeten gaan, daar hij er zich te verantwoorden had; dit was dus heel wat anders, dan dat hem nu het Benkoelensche residentschap zou zijn aangeboden! Raffles deelt het zelf mede in zijn dd. 3 November 1824 geschreven en ook toenmaals uitgegeven „Statement", gericht aan de *Court of Directors*. Men leest er toch bl. 29 in:

„In the course of the following year, 1814, the charges preferred by General Gillespie, already referred to under the first head of this representation, were received by your Honourable Court; in consequence of which you were pleased to intimate to the Bengal Government, that my succession to Bencoolen would depend upon my explaining satisfactorily to that Government my conduct as affected by those charges." — En wijl Lord Moira zijne verdediging niet afdoende vond, diende hij wel naar Europa terug te keeren, ten einde zich aldaar te verantwoorden. „No opinion was, however, passed on the charges in question;" — vindt men nader vermeld op bl. 23 over het lot zijner verdediging in Bengalen — „but my succession to Bencoolen was made contingent upon my successfully refuting them. I stood, therefore, condemned in my character of Lieutenant-Governor, as far as my measures of internal policy were concerned; and before the world, as a servant who had lost the confidence of his superiors, with a character tainted by aspersions, to which the extraordinary silence of the Bengal Government gave some appearance of credit. In such a situation, my only alternative was to seek at the hands of the highest authority, that honourable acquittal, which I was conscious I should receive when the subject was fully investigated. To stay in India was impossible. With health impaired from arduous duties in a climate proverbially fatal to European constitutions, and under circumstances of no ordinary kind, I proceeded to Europe, and urged at your hands a judgment on my case."

Aldus vertrok Raffles, na de overgave van zijn gouvernement aan Fendall dd. 11 Maart 1816, naar Londen, waar hij den 16n Juli aankwam. [10]

Van Deventer heeft terecht op sommige minder juiste voorstellingen van de „Memoir" gewezen (speciaal op bl. CLXXXVI noot 1), doch het hier vermelde punt omtrent de verandering in eene Kroonkolonie onbehandeld gelaten.

Verder mag wel de aandacht gevestigd worden op den dubbelen naam van lord Minto's opvolger als gouverneur-generaal van Bengalen; zoo leest men bij Van Deventer in de noten op bl. LXVIII over brieven van „Fendall aan Lord Moira, 23 Maart 1816", „Lord Moira aan Fendall, 18 Mei 1816", „Markies Hastings aan Lord Bathurst, 19 Juni 1817". — Men moet nu toch eenigszins in de Britsch-Indische geschiedenis bedreven zijn om te weten, dat met *Hastings* en *Moira* dezelfde personen worden bedoeld. Lord Moira erlangde namelijk in 1816 wegens zijn gelukkigen oorlog tegen de Goorkha's den titel van (eersten) *markies van Hastings*. De herinnering schijnt te meer op haar plaats, wijl men er onwillekeurig toe komt om met onze oppervlakkige kennis van de Britsch-Indische gouverneurs-generaal bij het lezen van den naam *Hastings* onder de stukken, te denken aan *Warren Hastings*, zooals Schrijver dezes zich vergist heeft, blijkens bl. 49 van zijn „Handboek tot de kennis van 's Lands zoutmiddel in Ned.-Indie" (1894); aan de hulp, die men ons toen van Britsch-Indië wel wilde verleenen, herinnert nu juist Bisschop op bl. 203 van zijn in den aanhef dezes genoemd verslag. De beroemde Warren overleed weliswaar eerst in 1818, doch had reeds in 1795 het bestuur nedergelegd. Gelijk *The Encyclopædia Britannica*, voce Hastings, opmerkt (1880), stonden beide gouverneurs zelfs in geenerlei betrekking tot elkander; om verwarring te voorkomen zal ik uitsluitend in mijne verhandeling van lord Moira gewagen.

I.

Volgens art. 15 van het vredestractaat, den 30n Mei 1814 te Parijs gesloten [11], ontving Nederland, behalve de schepen en arsenalen van Holland, waarbij die van Texel uitdrukkelijk genoemd werden, nog een derde van de schepen, het geschut en de scheepsbehoeften, die in de afgestane plaatsen, dus ook te Antwerpen, voorhanden waren: („seront partagés entre la France et le

pays où les places sont situées, dans la proportion de deux tiers pour la France et d'un tiers pour les Puissances auxquelles lesdites places appartiendront"); terwijl onder die toewijzing aan Frankrijk niet begrepen werden: "les vaisseaux et arsenaux existans dans les places maritimes qui seraient tombées au pouvoir des Alliés antérieurement au 23 Avril, ni les vaisseaux et arsenaux qui appartenaient à la Hollande, et nommément la flotte du Texel" [12]. Op die wijze werd Holland weder in zijne marine gezet; de schepen werden herdoopt en ontvingen de namen, waaronder wij ze in de Nederlandsch-Indische geschiedenis dier dagen herhaaldelijk ontmoeten, zoodat ze ons allengs als bekenden voorkomen; b.v. de *Eendracht*, de *Maria Reygersbergen*, de *Spion*, de *Wilhelmina*, de *De Ruyter*, de *Braband*, de *Evertsen*, de *Irene*, de *Amsterdam*, de *Prins Frederik*, enz.

Het materieel liet echter alles te wenschen over; vandaar de jammerlijke ongelukken, die wij met de schepen ervoeren en die slechts den spotlust der natiën opwekten, waar wij met gebroken dit of dat katzwijm binnenvielen; zoo mislukte reeds de eerste vreedzame expeditie naar de Middellandsche zee van den schout-bij-nacht Tulleken [13].

Inmiddels werd alles in gereedheid gebracht voor de expeditiën ter overneming van onze koloniën in Oost en West. Voor Oost-Indië had men eene troepenmacht van 3000 à 4000 man gereed onder den generaal Anting [14], terwijl de commissarissen-generaal Elout, Van der Capellen en Buyskes in November 1814 voor de overneming werden aangewezen. Schenen er een oogenblik moeielijkheden te rijzen ten aanzien van het transport der troepen, wegens het gemis aan geschikte koopvaardijschepen, men volgde in dit opzicht den raad van onzen Gezant te Londen, die er op wees, dat men in Engeland wel de oorlogsvaartuigen voor troepentransporten aanwendde [15]. Ook het Britsch bestuur had zich beijverd, naar het scheen, om de overgave zoo spoedig doenlijk te doen plaats vinden. Lord Buckinghamshire berichtte toch onzen Gezant in December 1814, dat de orders of *warrants* voor de overgave der bezittingen behoorlijk aan de Engelsche autoriteiten waren verstrekt geworden.

In al deze plannen kwam op eene betreurenswaardige wijze stoornis door de terugkomst van Napoleon. Het Engelsche geld, voor de barrière ons toegezegd; de troepen, die gereed waren naar Indië te gaan; de schepen, die daarvoor zeilree lagen: alles moest nu aangewend worden om in de eerste plaats het vaderland on-

middellijk weder te verdedigen. De Britsche gezant in den Haag, Charles Stuart, verzekerde in Maart 1815 onzen minister Van Nagell Engelands hulp in ieder opzicht, daarbij nog uitdrukkelijk voegende, dat de omstandigheden, waardoor de overneming der koloniën vertraagd werd, volstrekt niet de goede bedoelingen zijner regeering ten deze wijzigden [16]. Maar de onzekerheid der toekomst van een oorlog, door Napoleon's verlaten van Elba weder ontvlamd, deed het niettemin de Engelsche regeering geraden achten omtrent dezelfde koloniën contra-bevelen te geven, die de overgave ten zeerste hebben vertraagd. Immers den 5ⁿ Mei 1815 schreef zij den Gouv. Gen. van Bengalen aan, dat Java en onderhoorigheden *niet* zouden worden overgegeven, zoolang de staat der zaken in Europa onzeker bleef [17]; den 24ⁿ d. a. v. gaf Castlereagh aan Fagel op eene ter zake gedane vraag te kennen, dat de overgave om dezelfde reden werd uitgesteld [18]; en den 28ⁿ berichtte de Engelsche minister aan den Russischen kanselier, dat, in het geval Nederland andermaal zijne onafhankelijkheid verloor, Engeland niet slechts van toegezegde deelneming aan de Russische schuld zou afzien „but keep the Dutch colonies into the bargain [19].

De slag van Waterloo deed echter alle gevaren voor ons zelfstandig bestaan verdwijnen, zoodat de toebereidselen voor de inbezitneming onzer koloniën op nieuw aangevangen konden worden. In 1814 had men het voornemen gehad, om de komst der door den Souvereinen Vorst aangewezen Commissie-Generaal ter overneming van onze Oost-Indische bezittingen, tijdig te laten verwittigen, speciaal ook om logies enz. ten behoeve der medekomende troepen in gereedheid te doen brengen. In verband hiermede schreef de staatssecretaris Falck aan den directeur-generaal van Koloniën Goldberg dd. 14 September 1814 bij de kennisgave zijner benoeming tot departementschef: „Voordrachten om het transport der 3000 man te regelen en om een paar knappe menschen naar Batavia te zenden, zijn onder de eerste, welke Z. K. H. van het Departement van Koophandel en Koloniën te gemoet ziet" [20]. De keuze viel op de heeren Nahuijs, Schulze en Asmus, die toch voor den Indischen dienst bestemd waren. Voorzien van eene instructie, die nader de plichten hunner belangrijke zending omschreef [21], vertrokken zij met vele passagiers per koopvaardij, de *Arinus Marinus*, in den voormiddag van den 29ⁿ December 1814 uit Hellevoetsluis, doch men leed reeds ten half drie ure in den namiddag schipbreuk op eene zandbank

voorbij Goereê, *den Drempel* genaamd, met het ongelukkig gevolg, dat de lading geheel verloren ging; de passagiers werden met moeite gered. — Drie maanden hierna bevond zich Nahuijs weder ingescheept, doch nu was Napoleon's terugkomst van Elba oorzaak dat de tocht niet doorging [22]. Toen ook dit bezwaar niet meer bestond, verzocht Nahuijs, om alsnog ter volbrenging der commissie naar Java vooruit gezonden te mogen worden. De Regeering zag thans echter tegen de kosten op, terwijl zij overtuigd was, dat de Britsch-Indische autoriteiten, dank het lange tijdsverloop sinds de eerste mededeeling omtrent de komst der Generale Commissie verloopen, voldoende voor de ontvangst der onzen zouden gezorgd hebben. Nahuijs legde daarentegen door hem uit Batavia ontvangen berichten over, waaruit bleek, dat niet slechts de Britsche autoriteiten geenerlei maatregelen hadden genomen, doch zelfs geschikte kazernen voor afbraak hadden doen verkoopen. Onze Regeering hechtte evenwel geene waarde aan deze berichten, die zij overdreven waande, — ten onrechte naar later bleek — en vond het goedkooper om de heeren Nahuijs, Schulz en Asmus te gelijk met de voor Batavia bestemde troepen te laten vertrekken. Nahuijs verzocht toen geheel op eigen kosten naar Java te mogen gaan, en daar alléén de taak der drie commissarissen op zich te nemen. Men stond hem dit toe, ofschoon geoordeeld werd, dat hij daarmede eene *gekheid* beging! Aldus kwam deze den 5ⁿ Maart 1816 reeds te Batavia, terwijl, zooals ik nader zal mede deelen, C. C. G. G. eerst twee maanden later er voet aan wal zett'en: een kostbare tijd voor Nahuijs, om nog zooveel mogelijk de ontvangst der onzen voor te bereiden, wijl inderdaad niets daarvoor was verricht, waartoe ook in onbekendheid met de veranderde omstandigheden volstrekt geene aanleiding had bestaan [23].

Voor Raffles was inderdaad het bericht eene bittere teleurstelling. Hij had zoo gehoopt, dat Napoleon's terugkomst wijziging in het tractaat van 1814 zou brengen door de kostbare koloniën voor Engeland behouden te doen blijven [24]; en nu was het oogenblik te voorzien, dat hij weldra tot de overgave genoopt zou worden. Eene nieuwe onverwachte gebeurtenis heeft dit weliswaar belet, doch deze verhindering was van persoonlijken aard en evenmin voor hem aangenaam. Had hij nog den 5ⁿ Augustus 1815 in zijne vreugde over het mogelijk behoud der kolonie voor Engeland, ten gevolge van Napoleon's terugkomst uit Elba, aan Ramsay geschreven: »I have no idea of returning to Europe while any-

thing is to be done hereabout" — het bestuur der O. I. Compagnie te Londen meende het daarentegen volstrekt noodzakelijk, dat hij teruggeroepen behoorde te worden. Ik wees hierop bl. 347, doch wijl omtrent Raffles' ontijdig aftreden de mededeelingen niet volkomen helder zijn, zal ik in aansluiting met het reeds aangeteekende, de zaak eenigszins uitvoeriger verklaren.

Op bl. 247 van mijn voorgaand opstel deelde ik mede, dat in 1813 besloten was om Java en onderhoorigheden tot eene Engelsche Kroonkolonie te maken. De luitenant-gouverneur Raffles moest dan zijne betrekking verliezen; bij de velen in dienst van den Kroon, zou toch de Compagnie's dienaar, gelijk ook waren de legercommandant Nightingale (opvolger van Gillespey) en het raadslid Hugh Hope (vervanger van Muntinghe, die in 1814 zijn ontslag had genomen) voor ambtenaren van den Kroon moeten wijken. — De gouv. gen. van Bengalen, lord Minto, voor Raffles' belangen tijdig willende zorgen, vond daartoe gelegenheid door het aftreden van den heer Parker als resident van Benkoelen [25], een gewest, dat sinds de 17e eeuw reeds eene Engelsche bezitting was. Raffles toonde zich genegen als hoofd van dit gewest op te treden [26]; dientengevolge gewerd hem het in noot 27 vermeld schrijven uit Bengalen dd. 4 Juni 1813, waarin hem werd medegedeeld, dat hij benoemd was tot resident te Fort Marlborough en dat hij als zoodanig kon optreden, van het oogenblik dat hij ontheven werd van zijne positie als luitenant-gouverneur van Java, dan wel die betrekking nederlegde. Inmiddels fungeerde de heer G. J. Siddons als resident van Benkoelen. — In October 1813 trad lord Minto af, die niet lang daarna overleed, hetgeen Raffles, ook wegens zijne persoonlijke belangen, zeer leed deed [28].

Minto werd opgevolgd door den op bl. 349 vermelden lord Moira, markies van Hastings.

De aftredende Gouv. Gen. had nog vóór zijn vertrek van Calcutta, Raffles bij zijn opvolger aanbevolen [29]; doch deze aanbeveling bleek niet bestand tegen de ernstige klachten, die in December 1813 generaal Gillespey tegen onderscheidene bestuursdaden van den Luitenant-Gouverneur inbracht [30]. Raffles' schriftelijke verdediging werkte zóó weinig uit, dat zelfs lord Moira weigerde hem in de gelegenheid te stellen zich mondeling te Calcutta te komen verantwoorden [31]. Ook op de *Court of Directors* te Londen, waaraan de Gouv. Gen. de beslissing had overgelaten, maakten de beschuldigingen een bijzonder ongunstigen indruk; en daar het

ingevolge van de op bl. 351 vermelde aanschrijving dd. 5 Mei 1815 nog wel zeer lang kon duren, alvorens de kolonie zou overgegeven moeten worden, meende de *Court*, dat men daarop niet kon wachten, en werd alzoo de Gouv. Gen. gelast hem te vervangen, gelijk ik bl. 347 heb medegedeeld. Vandaar de benoeming van John Fendall tot luitenant-gouverneur van Java e. o. bij besluit van 8 December 1815, mede blijkens het op bl. 347 aangeteekende; hem werd toegevoegd als legerbevelhebber de generaal Grant-Keir, en als lid van den Raad van Indië Th. Abrahams. In dat college bleef inmiddels steeds het Nederlandsch lid Mr. W. J. Cranssen, die niet den tact had gehad om gelijk Muntinghe tijdig zijn ontslag te nemen, zoodat zijn naam voorkomt onder al de van het Engelsch bestuur uitgaande hinderlijke stukken, die aan C. C. G. G. de overneming der bezittingen zouden moeielijk maken. Het laat zich begrijpen, dat het hersteld Nederlandsch bestuur niet aanstonds genegen bleek om, evenals Muntinghe, Cranssen in eene aanzienlijke positie te gebruiken. Dat ergerde Raffles, zoodat hij er zich bij de Britsche autoriteiten over beklaagde! [32]

Het bericht van Fendall's benoeming ontving Raffles geheel onverwacht, en diens komst op den 8n Maart 1816 was voor hem te pijnlijker, nu Nahuijs' verschijning het voor een ieder duidelijk maakte, dat de dagen van het Engelsch bestuur geteld waren en dus het bestuur der Compagnie wel zeer ontevreden over het gevoerd beleid moest zijn, waar hij vervangen werd, niettegenstaande een natuurlijk einde van het Luitenant-Gouverneurschap toch zoo spoedig ophanden was. Gelijk ik op bl. 349 mededeelde, gaf Raffles den 11n Maart, dus zes dagen na Nahuijs' komst, het bestuur over.

Doch ook voor Fendall was, blijkens het op bl. 345 aangeteekende, het bericht van Nahuijs even onverwacht. Nadat deze het doel zijner komst medegedeeld en een brief van Elout den Luitenant-Gouverneur aangeboden had, werd hij verzocht den 15n Maart in de Britsche raadzaal te komen, om daar nadere inlichtingen nopens het vertrek van C. C. G. G. te geven. Fendall schreef den 23n Maart dientengevolge naar Bengalen om inlichting (bl. 345).

Het antwoord van den Gouv. Gen. dd. 18 Mei 1816 luidde echter, dat geenerlei bevelen uit Engeland waren ontvangen. Intusschen vond lord Moira in het bericht aanleiding om alvast den Luitenant-Gouverneur van Java, den Gouverneur van Penang en den Resident te Amboina instructiën voor de overgave van Java

e. o., Malakka en de Molukken te zenden, daar hij wel begreep, dat nu de bevelen tot de overgave spoedig verwacht konden worden [33].

In dezelfde maand, dat dit antwoord werd geschreven, verschenen de Nederlandsche schepen met de Generale Commissie op de reede van Batavia. C. C. G. G. hadden bij brief dd. 15 December 1814 van onzen departementschef voor de Koloniën het bericht ontvangen, dat, gelijk ik bl. 350 mededeelde, aan onzen Gezant te Londen door lord Buckinghamshire verzekerd was de bevelen tot overgave aan de Britsche autoriteiten in Indië waren afgegaan; doch nu er sinds zooveel tijd over henen was verloopen, vroegen zij vóór hun vertrek om nieuwe stukken; Fagel kon echter dd. 8 October 1815 onze Regeering slechts melden: »que les warrants pour la remise des colonies venaient d'être signés". Maar de stukken lieten op zich wachten, hetgeen tengevolge had, dat toen den 29ⁿ October 1815 Elout en Buyskes op de *Evertsen* en Van der Capellen op de *Amsterdam*, vergezeld van de *Braband*, de *De Ruyter*, de *Maria Reygersbergen*, de *Iris* en de *Spion* de reede van Texel verlieten, het geval zich juist voordeed, hetwelk Fendall, blijkens het bl. 345-346 medegedeelde, gevreesd had, namelijk van »no positive instructions from the authorities in England" bij zich te hebben [34]. Trouwens hetzelfde deed zich voor bij de expeditiën, die voor de overneming naar de andere bezittingen eenige weken later vertrokken [35]. — Bij koninklijk besluit van 10 November 1815 werd Fagel nogmaals opgedragen het Engelsch bestuur over het uitblijven der stukken te interpelleeren, ten gevolge waarvan zich onze Gezant den 13ⁿ tot Castlereagh richtte met het verzoek om de warrants; zij werden echter eerst den 20ⁿ November 1815 geteekend [36]. De origineelen ontving daarop Fagel, waaraan wellicht moet worden toegeschreven, dat de Britsche regeering met de verzending van de afschriften aan den Gouv. Gen. van Bengalen zoo weinig haast maakte. Immers eerst den 21ⁿ December 1815 verzond men ze uit Londen; de stukken kwamen te Calcutta den 2ⁿ Juni 1816 en werden toen ten spoedigste, nl. den 11ⁿ d. a. v., door lord Moira aan Fendall gezonden [37]. Trouwens over en weer is met groote onverschilligheid omtrent deze gewichtige aangelegenheid gehandeld; karakteristiek is het, dat in de warrants was vergeten op te nemen, *niet* dat wij Cochin en onderhoorigheden moesten afstaan, doch wèl dat wij er Banka voor in ruil verkregen! [38] Het blijkt echter niet, dat Fendall hierin een voorwendsel heeft gezocht, gelijk Raffles vermoedelijk wel zou gedaan hebben, om tegen de letter van het tractaat, het

eiland aan te houden; wellicht werd het stuk echter nog verbeterd. Maar ook met de afzending der stukken aan onze autoriteiten ging men met onbegrijpelijke langzaamheid, onverschilligheid mag men het wel heeten, te werk. Aangezien de expeditie den 29ⁿ October 1815 Texel had verlaten en den 20ⁿ November d. a. v. de warrants waren geteekend, zouden C. C. G. G. nog zoo lang niet op de stukken gewacht behoeven te hebben, indien slechts eenige spoed was betracht; de moeielijkheid scheen echter in de gelegenheid tot verzending te bestaan. Nu waren de *Braband* en de *Maria Reygersbergen*, kort nadat het eskader was in zee gestoken, op dien zelfden reeds meer dan eens voor onze schepen noodlottig gebleken *Drempel* geloopen, waarvan ik op bl. 352 gewaagde. Met dit onheil opende zich bovendien voor de expeditie eene reeks van tegenspoeden [39]. Zwaar beschadigd liep het eene schip te Portsmouth, het andere te Falmouth binnen. Men vleide zich intusschen met eene spoedige herstelling en zoo werden de warrants aan de *Braband* toevertrouwd. Bij nader onderzoek bleek echter, dat dit schip voorloopig de reis geheel moest staken [40], waarom Fagel aan den secretaris van staat Falck dd 19 Januari 1816 machtiging verzocht tot het verzenden der stukken met de *Maria Reygersbergen* [41]. Het blijkt niet, dat onze autoriteiten zich eenigszins over die warrants ongerust maakten. Falck antwoordde slechts dd. 26 Januari 1816, dat de Koning de voorgestelde verandering goedkeurde. Dientengevolge zond onze Gezant, die den Commandant der *Maria Reijgersbergen* verzocht had op zijne aanwijzingen te wachten, dd 1 Februari 1816 het ongelukkige pakket aan den kapitein Van der Nypoort, onder mededeeling, dat het „papieren van aangelegenheid" bevatte en met verzoek om het „onverwijld" bij aankomst te Batavia aan het adres van den schout-bij-nacht Buyskes te bezorgen. „Na ontvangst dezer derhalve" — besloot het schrijven — „is er niets dat UWelEdGestr. verder behoeft of behoort op te houden of deszelfs vertrek te doen uitstellen, zoo rasch UWelEdGestr. onderhebbende bodem in staat zal zijn de begonnen reis voort te zetten...." Maar den 6ⁿ Februari 1816 antwoordde de Commandant, dat dit niet spoedig kon plaats vinden! „Men is bezig" — lichtte hij in — „dit schip aan stuurboordzijde te koperen, hetwelk aan bakboordzijde nog moet worden verricht." Inderdaad eerst... den 26ⁿ Mei 1816 kon het schip Engeland verlaten, en toen slechts om half ontredderd *de Kaap* te bereiken. Ten gevolge van al dezen tegenspoed verscheen de *Maria Reygersbergen* eerst den 26ⁿ October 1816 op de reede van Batavia, dus een jaar nadat

zij Texel had verlaten. De medegebrachte stukken waren nu van geen nut meer. Onze zuinigheid had weder de wijsheid bedrogen; want met het ijlings afhuren van een schip om de warrants naar Batavia over te brengen, ware eene kostbare vertraging in de overgave voorkomen en zouden bovendien aan C. C. G. G. heel wat onaangenaamheden zijn bespaard.

II.

Inderdaad zoo C. C. G. G. alles hadden geweten, dan zouden zij, inzonderheid Elout, meer recht aan den Britschen Luitenant-Gouverneur hebben doen wedervaren, zich niet zoo zeer door diens weigering tot overgave hebben doen ontstemmen. Nu wisten zij slechts van lord Buckinghamshire's mededeeling van 1814, dat bevelen tot overgave waren gegeven, niet dat ze bepaaldelijk waren ingetrokken; zij namen het Fendall kwalijk, dat hij aan hunne verzekeringen omtrent het bestaan van dergelijke oude bevelen geene waarde hechtte, terwijl zij zelven zóó overtuigd waren geweest van het onvoldoende dier stukken, dat zij vóór hun vertrek nadere opdrachten hadden verzocht. Zij wantrouwden Fendall, die van bevelen tot overgave evenmin als van intrekking iets beweerde te weten, in zijne mededeelingen en speurden zelfs bij diens secretaris Assey na: of het wel waar was, dat geene lastgevingen waren afgekomen! Bij wien ook de schuld mocht gezocht worden, zeker in dit opzicht bij Fendall niet; ware Elout in diens plaats geweest, hij zou de laatste man gebleken zijn om anders te handelen. Niet geheel ten onrechte nam dan ook de Gouv. Gen. van Bengalen in zijn sub 33 vermelden brief aan lord Bathurst de verdediging van zijn Luitenant-Gouverneur op zich over het door C. C. G. G. aan dezen ten laste gelegde, als zou hij de overgave opzettelijk hebben vertraagd.

„On the arrival of the Commissioners of the King of the Netherlands at Batavia" — merkte hij op — „it appeared that contrary to the expectation, which had been raised by the original warrants, having been given to the Dutch minister in Londen, those getlemen did not possess the warrants or any instructions from any authority addressed to the British Government of Java for the restitution."

Den 26ⁿ April 1816 kwam de *Evertsen* met Elout en Buyskes aan boord te Batavia; aan de C. C. werden de verschuldigde eer-

bewijzen betoond; de Gouvernementssecretaris geleidde ze naar Fendall's woning. Bij brief, gedagteekend Rijswijk 30 April 1816 deelden zij het doel hunner komst en de volmachten, waarvan zij voorzien waren, mede.

De Luit. Gouv. antwoordde geenerlei bevelen tot overgave te hebben ontvangen; hij verklaarde zich niettemin bereid tot het houden eener conferentie op den 2n Mei. Daar toonden Elout en Buyskes „leedwezen", „verwondering" over het ontvangen antwoord; zij vroegen of dan de orders, die de Britsche regeering in December 1814 gegeven had, waren ingetrokken. Fendall verzekerde dat hij van niets wist, noch van gegeven, dus evenmin van ingetrokken bevelen; hij had eerst door Nahuijs' komst van de zaak vernomen en hiervan, onder toezending van den op bl. 354 vermelden brief van Elout, bericht gezonden naar Bengalen. — C. C. bleven aandringen, zich liefst beroepende op art. 5 van het Londensch tractaat van 13 Augustus 1814, houdende dat binnen 6 maanden na de ratificatie de overgave moest geschieden; het wekte hunne „verbazing", dat nochtans bezwaar tegen de overgave rees! — Doch was er niet evenzeer reden tot verwondering, dat men zich van onze zijde beriep op eene bepaling, waaruit veeleer een argument voor *verjaring* van het gansche tractaat kon geput worden? — Fendall herhaalde slechts, dat hij nog meer verwonderd was dan C. C., dat hij ook van de data der verstrekte volmachten, zoo ver verwijderd van die der conventie, niets begreep. Hij herhaalde zijne weigering, doch verzekerde andermaal, bevelen van Calcutta te hebben gevraagd.

Aldus werd de eerste conferentie in groote ontstemming opgebroken. Van Elout's zijde hoogst onverstandig. In plaats van *met goede gratie te berusten*, gelijk Falck als een wijzen leefregel zeide te betrachten, in omstandigheden, waaraan niets te veranderen viel [42], boden C. C. den dag na de conferentie eene nota aan, waarin zij eene onverwijlde ten uitvoer legging van het tractaat vorderden *en ten sterkste tegen elke vertraging protesteerden*. Hiermede vangt aan die reeks van „krachtige" en in den regel „plechtige" *protesten*, die, zoowel de hoogere als lagere ambtenaren in de tijden, die nu volgen, onophoudelijk tegen elkander wisselen, en die zoowel door hunne menigvuldigheid als door den bijzonderen vorm van sommigen, dikwerf een eigenaardigen vermakelijken indruk opwekken.

Elout's gemoedstoestand, die hem tot een bedenkelijk optreden

tegenover het Britsch bestuur verleidde, blijkt helder uit zijn vertrouwelijk schrijven dd. 30 Mei 1816 namens C.C.G.G. aan den departementschef voor onze Koloniën gezonden. „Intusschen is het zeker" — merkte hij ten onrechte op [43] — „dat men alle oorzaken en middelen, die tot vertraging leiden kunnen, immers hier, reeds lang opgezocht heeft; zulks blijkt uit de briefwisseling bij ons officieel rapport gevoegd. De oudheid der tractaten, de veranderde omstandigheden in Europa, en dat wel op dit oogenblik, bij te brengen, is een zeer grof voorwendsel, en het zou welhaast leiden tot geloof van hetgeen hier *sub rosa* verhaald wordt, dat waarlijk hier de orders van 1814 (welke dan die zouden moeten zijn, waarop lord Buckinghamshire in zijn antwoord aan onze legatie te Londen doelt, 't welk ons door UHEdGestr. bij missive van den 15 December 1814 officieel is medegedeeld) gekomen waren, doch dat tusschen de Heeren Moira en Raffles, na de landing van Napoleon besloten was, daarop niet af te gaan. Wij kunnen echter nauwelijks gelooven, dat dit zou waar zijn, daar niet alleen de Luitenant-Gouverneur Fendall stellig verklaard heeft, dat hier geene orders hoegenaamd voorhanden waren, maar ook de Secretaris Assey, op mijne zeer categorische afvrage, zeer stellig geantwoord heeft, namelijk: 1°. of ook gedurende zijne bediening eenige orders waren gekomen? Neen. 2°. hoe lang hij die bediening reeds waargenomen had? Sedert het begin van het Provisioneel gouvernement. 3°. of er ook eenige contra-orders gekomen? Neen, noch orders, noch contra-orders." [44]

Men kan zich wel voorstellen, dat Fendall onder het betoonde wantrouwen zijne oorspronkelijk welwillende houding niet lang volhield. Zoo hadden o. a. Nahuijs en C. C. geene tegenwerking ondervonden in het onder dak brengen der troepen, die met de *Evertsen* waren aangekomen; doch toen ook de *Amsterdam* met den gouv. gen. Van der Capellen den 10^n Mei 1816 op de reede kwam, werd voor de onverwijlde ontscheping der troepen geene toestemming meer gegeven; Fendall liet weten, dat de zaak op eene conferentie, die hij tegen den 13^n vaststelde, zou behandeld worden. Voor de manschappen, die reeds zoovele maanden de ontberingen van eene eindelooze reis hadden ondervonden, moest dit wel eene bittere teleurstelling zijn: doch het hielp niet, dat C. C. op den gezondheidstoestand, welke eene dadelijke ontscheping wenschelijk maakte, wezen; evenmin dat wij te kennen gaven, dat het Engelsche kabinet ten onzen opzichte niet van

meening veranderd was en dat dus — welk eene gevolgtrekking! — de bewering van het Britsche tusschenbestuur omtrent de mogelijkheid, dat er geene orders tot overgave gegeven zouden zijn *geheel op lossen grond steunde!* — De conferentie vond op den bepaalden dag plaats; men kan zich voorstellen in welke stemming. C. C. moesten eene verklaring teekenen, die hierop nederkwam, dat het toelaten der troepen geene erkenning van overgave der bezittingen inhield [45]. Deze regeling was te fataler, wijl bij ieder nieuw aankomend troepenschip de formaliteiten der toestemming moesten vervuld worden en welke vergunningen, als bij de komst op 21 Mei 1816 van de *De Ruyter* eerst na aanzienlijke vertraging konden verkregen worden, doordien de Luitenant-Gouverneur Batavia verliet voor een tocht naar de binnenlanden! Het was zeker niet vriendelijk van Fendall om te midden van omstandigheden, die telkens zijne persoonlijke medewerking vorderden, Batavia te verlaten, ja tot ergernis van C. C. nog een reisje door de Preanger te maken [46]; de vraag rijst echter of Fendall niet anders zou geweest zijn, indien men onzerzijds meer recht aan zijne bedenkingen had laten wedervaren.

Het Britsch bestuur begon nu bovendien maatregelen te nemen, die 's Lands middelen voor de toekomst ten onzen nadeele troffen. Er in geen geval aan twijfelende, dat binnen min of meer korten tijd het uur der overgave zou slaan, liet men kostbaar hout haastig kappen, verpachtingen vóór den gewonen tijd houden, enz. [47]. C. C. konden in de officieele courant dergelijke maatregelen aangekondigd zien; doch wijl zij niets hadden te zeggen, stonden zij er machteloos tegenover; nochtans brachten zij hierover ernstige aanmerkingen in; waardig zwijgen zou m. i. beter geweest zijn [48].

Den 16n Juni 1816 ontving de Luitenant-Gouverneur uit Londen eene missive, houdende bericht van het vertrek onzer C. C. G. G., van hunne volmachten tot overneming der koloniën, van de warrants, die ons bestuur waren gegeven, en van de afschriften, die naar Calcutta waren gezonden. Voor eene nadere behandeling dezer mededeelingen stelde Fendall bij brief van den 18n d. a. v. eene conferentie aan C. C. G. G. voor op den 20n Juni 1816. Meenende dat dit het einde zoude zijn van het status quo, begaven zij zich vol illusie ter vergadering; doch nieuwe teleurstelling en ergernis volgden. De Luitenant-Gouverneur verklaarde eenvoudig, dat hij als ondergeschikt aan Bengalen, van daar eerst de bevelen tot overgaaf moest afwachten; een bezwaar, hetwelk in zichzelf natuurlijk,

niet meer ernstig gemeend kon zijn, nu toch de Gouv. Gen. dd. 18 Mei, blijkens het op bl. 354 medegedeelde, bereids instructiën had verstrekt voor het geval de bevelen tot overgave zouden komen [49]. Fendall verklaarde overigens dat in de ontvangen stukken voldoende aanleiding was om te verwachten, dat de bevelen tot overgave spoedig zouden volgen, waarom hij zich althans bereid verklaarde, tot het maken van *voorloopige schikkingen*. Nieuwe verbazing onzerzijds! C. C. G. G. schenen zich — en niet zonder grond — gevleid te hebben, dat op de ontvangst der bevelen onmiddellijk de verwisseling der vlaggen zou volgen en nu sprak men van vorafgaande schikkingen! [50] Onaangename discussiën ontsponnen zich; men ging onverrichter zake huiswaarts onder afspraak, dat van Engelsche zijde de punten op papier gesteld zouden worden, waarop men dan dezerzijds schriftelijk kon antwoorden [51].

Aldus zijn wij in de phase getreden, dat inderdaad Fendall minder haast ging maken om tot de overgave te komen dan wel gekund had; maar, zeide zijne dochter niet onaardig aan den heer Steijn Parvé, toen deze Calcutta een bezoek bracht en het punt der vertraagde overgave aanvoerde, men vergete niet: *„dat degene, die een onschatbaar juweel moet overgeven, nooit zooveel haast heeft, als hij, die in het bezit daarvan wenscht te komen*" [52].

De indruk, dien C. C. G. G. van de houding der Britsche bestuurders kregen, was dat dezen, in hunne teleurstelling wegens de verplichting tot overgave van zulke kostbare bezittingen, trachtten tijd te winnen, in de hoop dat eene of andere onverwachte gebeurtenis alles nog ten goede zou keeren; en dat toen de overgave van Java niet langer kon uitgesteld worden, het kostbare Banka met Palembang om dezelfde reden nog zoo lang mogelijk moest aangehouden worden. „De Engelsche regeeringsleden, zoowel als de bijzondere personen dier Natie, welke zich in deze gewesten bevinden, zijn" — schreven C. C. G. G. dd. 9 October 1816 aan het Opperbestuur — „zeer ontevreden over de teruggave van alle de Indische bezittingen aan Nederland, maar vooral ook over den afstand van Banka, en schrijven over het algemeen dezen afstand toe aan onkunde van het Europeesch Britsch Gouvernement omtrent de belangrijkheid van die bezittingen; en zij vleien zich nog altijd dat er eens eene goede gelegenheid zal komen om die bezittingen terug te bekomen; bijzonderlijk is dit waar voor Palembang en Banka" [53].

De op de conferentie van 20 Juni 1816 toegezegde voorstellen

hadden C. C. reeds in hun ongeduld den volgenden dag verwacht [54]. Daar de stukken echter niet kwamen, meenden zij er een en andermaal aan te moeten herinneren. Eindelijk ontvingen zij den 29n eene den 27n gedagteekende breede memorie: eene week was dus voor het samenstellen heengegaan. Men zou zeggen, dat dit voor zulk een gewichtig stuk nog zoo lang niet mocht heeten. Nu echter kwamen de bezwaren onzerzijds tegen de daarin gestelde eischen. Het politieke punt van ver strekkende gevolgen lag in de vordering, dat onzerzijds gewaarborgd zouden worden de contracten, die onder het Engelsch tusschenbestuur met de Inlandsche vorsten enz. waren gesloten: eene aanmatiging, waardoor voor goed ons koloniaal beheer onder voogdijschap van Engeland zou gesteld zijn! Te vergeefs deed de Luitenant-Gouverneur een beroep op de eer van Engelands volk enz. — een zeer bijzondere eer! — die niet toeliet, dat *wij* aan beloften een einde konden maken, die de Inlandsche besturen van Engelands zijde hadden ontvangen: C. C. G. G. wilden in geen geval van den eisch iets weten. Fendall mocht *protesteeren*, zooveel hij wilde, en hij deed het zoowel waar het de Vorstenlanden op Java als het Sultanaat van Palembang betrof, onzerzijds werd standvastig geweigerd op dat punt iets toe te geven [55]. Vreemd mag intusschen deze houding van Fendall schijnen tegenover de stellige bevelen hieromtrent van Calcutta ontvangen. Immers hij had reeds bij het schrijven van 23 Maart 1816, waarin hij Nahuijs' komst mededeelde (bl. 354), het welmeenen van den Gouv. Gen. gevraagd, en deze had daarop den 18n Mei 1816 geantwoord: „The absolute and unqualified terms of the cession of the Colonies by the Convention, supposing no subsidiary arrangements to have been concerted or no understanding to exist between the Contracting Parties, deprives this Government, and even the Executive Government of the United Kingdom, of any right to demand the observance of the treaties with the Native Princes" [56].

Dit was toch duidelijk genoeg en wijl de reis tusschen Calcutta en Batavia niet langer dan 'n vier weken duurde, laat het zich moeilijk verklaren hoe Fendall nochtans niet ophield zijn eisch te handhaven.

Gelijk ik op bl. 344 mededeelde, ontving de Gouv. Gen. eerst den 2n Juni 1816 stukken uit Londen, die hem met de bevolen overgave bekend maakten; maar toen hij ze den 11n per *Nautilus* naar Batavia doorzond, voegde hij er geene nadere bevelen tot overgave aan toe, omdat de door hem ontvangen warrants slechts

afschriften waren van de origineelen, die aan het Nederlandsch bestuur afgegeven en dus door C. C. G. G. medegenomen waren! Nieuwe aanleiding derhalve tot misverstand, wijl immers dezen de stukken niet hadden en ook vooreerst niet zouden ontvangen. — Den 4n Juli 1816 kwam de *Nautilus* op de reede van Batavia; het algemeen vermoeden was nu, dat de bevelen waren gekomen ... maar Fendall zweeg Gode! C. C. G. G. andermaal hun geduld verliezende, interpelleerden den Luitenant-Gouverneur en nu eerst luidde het antwoord, dat de *Nautilus* nog geene bevelen gebracht had, wijl C. C. G. G. zelven ze zouden medegenomen hebben. Fendall verklaarde zich nochtans op de afschriften der warrants, in verband met het tractaat, voldoende gemachtigd om Java e. ɒ. over te geven. Men werd het nu echter over den vorm der conventie, die de zaak zou regelen, niet gemakkelijk eens. Het Britsch bestuur had dd. 14 Juli een uit negen artikelen bestaand ontwerp aangeboden, dat enkel over Java handelde. De redenen voor de uitsluiting van de andere bezittingen waren niet voor allen dezelfde. Enkelen, zooals Padang en de Molukken, waren nooit tot de onderhoorigheden van het gouvernement van Java gerekend. Wat Bandjermasin betreft, toonde Fendall i. R. wel hoe ver de onwelwillendheid der Britsche bestuurders ging. In 1809 had de gouv. gen. Daendels deze bezitting opgebroken, omdat het een lastpost was. „Waarlijk een bekrompen denkbeeld" — schreven C. C. G. G. dd. 9 October 1816 aan het Opperbestuur — „voor een man, die zoo uitgestrekte ontwerpen vormde en gedeeltelijk volvoerde! Ook is deze intrekking indertijd gedaan tegen alle bedenkingen van deskundigen." [57] Fendall beweerde nu, dat Bandjermasin door de Britsche regeering niet werd bezet ten gevolge van Java's verovering, daar het door de Nederlanders verlaten was; dat de Sultan, na menigwerf beproefd te hebben de Hollanders tot een terugkeer te bewegen, zich onder bescherming van de Engelsche Compagnie gesteld had; en dat het alzoo niet kon gerekend worden te behooren onder de oud-Hollandsche bezittingen, die bij het tractaat van 1814 aan het Nederlandsch Gouvernement waren teruggegeven. Vruchteloos voerden C. C. daar tegen aan, dat de intrekking van den gouv. gen. Daendels alleen uit een militair oogpunt moest worden beschouwd; dat hij geen recht had gehad ook de geringste bezitting te verlaten zonder machtiging van het Gouvernement in het Moederland; dat bij het Londensch tractaat was teruggegeven, al wat op 1 Januari 1803 in ons bezit

en nu in dat der Britten was. Men wilde te dien aanzien van niets weten, maar tevens verklaarde men, dit bezit niet te zullen houden voor de Engelsche Compagnie en men het alzoo zou teruggeven aan den Sultan als een onafhankelijk vorst, waarvan het gevolg was, dat de Sultan aan onzen Gouv. Gen. schreef, dat hij ons niet verlangde! Ook wat er daarna geschiedde, toonde niets anders dan zucht tot tegenwerking van Engelsche zijde; en nog kan men niet zonder ergernis de Engelsche stukken hierover lezen, waarin het gehuichel over vriendschappelijke verhoudingen, oprechtheid, openbaren plicht, eergevoel, enz. sterk aan den dag treedt door het schenden eener overeenkomst, die C. C. G. G. in goed vertrouwen op het gegeven woord aannamen. Op dit alles kan ik echter eerst terugkomen, wanneer ik gelegenheid vind het onderwerp afzonderlijk te behandelen.

C. C. G. G., nog onbekend met al hetgeen Fendall ten aanzien van de Buitenbezittingen zou te berde brengen, hadden natuurlijk bezwaar tegen zijn ontwerp van 14 Juli, hetwelk alleen de overgave van Java behandelde. Zij dienden daarom den volgenden dag een tegenontwerp in, waarin art. 1 nevens Java ook de overgave van Makasser vaststelde, terwijl een slotartikel 11 luidde: »*Les dépendances de l'isle de Java, dont il n'est pas fait mention dans cette convention*, seront remises aussitôt que les troupes Néerlandaises y seront arrivées et toutes les stipulations contenues dans la présente convention seront également applicables à ces établissements". Het voorafgaande art. 10, dat dus ook voor de Buitenbezittingen van toepassing was, bepaalde: »Aussitôt après la signature de cette convention le L^t. Gouverneur s'engage de donner connaissance, de la remise future de la colonie, aux princes de Java, et il sera libre aux C.C.G.G. de S. M. le Roi des Pays-Bas d'en donner la communication."

Deze toevoegingen van de artt. 10 en 11 konden de goedkeuring der Britsche bestuurders niet wegdragen. Tegen de opneming in art. 1 van Makasser nevens Java werd geen bezwaar gemaakt, doch wel tegen de algemeene vantoepassingverklaring der bepalingen op de Buitenbezittingen in het slot van art. 11: zij schrapten dit niet alleen, doch stelden in de plaats zelfs uitdrukkelijk: »The L^t. Governor in Council however in the execution of this article excludes the Factory at Palembang as far as the tenure of the said factory may be found to be affected by the possession and cession of the island of Banca." Bovendien voegde men aan art. 10 alweder, zij het ook in zachter vorm, de erkenning door ons

van gesloten contracten toe, door de bepaling: „The L[t]. Governor in Council will at the same time communicate to them the voluntary declaration of their Excellencies the Commissioners that it is the intention of H. N. M. Government, to continue the same protection which they enjoy under existing treaties, and that they may rest assured of being allowed in the engagement, which they will have to form with the succeeding Government, the same conditions, which are contained in the existing treaties. Their Excellencies the Commissioners General on the other hand spontaneously declare, that though the British Government is not to be considered in any manner as a guarantee in the treaties which the succeeding Government will conclude with the Susuhunan and the Sultan of Mataram, they may be assured, that the succeeding Government will continue to those Princes the immunities and advantages, which they hold under the treaties, concluded with them in Juni 1812." [58].

Maar C.C.G.G. bleven standvastig weigeren onder eenigen vorm de onschendbaarheid van vroegere contracten te erkennen; ook verloor art. 11 zijne beteekenis, wanneer Palembang e. o. buiten de bepalingen der conventie werden gesteld. Men eindigde dientengevolge beide artikelen 10 en 11 weg te laten, terwijl de overgave van Palembang e. o. het onderwerp van eene afzonderlijke conventie zou worden. Aldus ontstond de conventie van 23 Juli 1816, die enkel de overgave van *Java* en *Makasser* regelde. De onderteekening had eerst plaats den 31 d. a. v. en de overgave den 19[n] Augustus 1816. Bij de onderteekening op 31 Juli vaardigde de Luitenant-Gouverneur tevens protest uit tegen de weigering onzerzijds om het hierboven vermelde art. 10 op te nemen; dat het Britsch bestuur langs een slinkschen weg, nl. door eene z.g. vergissing in de officieele courant, toch nog trachtte bij de conventie te doen verkondigen, dat onzerzijds eene belofte tot waarborging der Inlandsche contracten was gegeven — eene *vergissing*, die op eisch van C.C.G.G. in het volgend nommer der courant werd verbeterd! — is den lezer bekend.

Het bericht der overgave vernam men in Nederland het eerst uit Londen. Onze Gezant vond het belangrijk genoeg om nog in den avond van den 17[n] December 1816 zijn secretaris er mede naar den Haag te zenden, mededeelende toch, dat C.C.G.G. bezit hadden genomen „de l'île de Java et de ses dépendances" [59]. Zóó ver waren C. C. G. G. echter niet; voor Palembang en onderhoorigheden moest toch nog een levendige pennenstrijd worden gevoerd.

III.

De redenen, die Palembang e. o. buiten de conventie van 23 Juli lieten, hielden verband met de bijzondere omstandigheden, waaronder Banka in Engelands bezit was gekomen. Ik zal de geschiedenis hiervan met eenige uitvoerigheid behandelen, wijl wij haar toch voor een nader te geven speciaal artikel over Palembang noodig hebben.

Java was nog niet bij de capitulatie van 18 September 1811 aan de Engelschen overgegeven, toen de sultan van Palembang, Badroedin, den 14e t. v. zich van de vreemde overheersching losmaakte. — Een paar jaar later zou Nederland tegenover de verbonden mogendheden op zijne onafhankelijkheid en zijne voormalige koloniën aanspraken doen gelden, krachtens het feit, dat het de Fransche overheerschers onzen bodem had doen verlaten vóór de mogendheden zich met onze belangen inlieten [60]; en op eenerlei gronden hield Palembangs vorst de rechten op zijne onafhankelijkheid staande tegenover de op Java verschenen Britsche overwinnaars [61]. Het Engelsch bestuur zag die bijzondere verhouding tot Palembang, waarin het door Badroedin's overhaasting was gebracht, wel in; doch het geluk wilde, dat de onafhankelijkheidsverklaring met de bekende zeer lage daad was gepaard gegaan, waardoor nagenoeg al de Europeanen op de jammerlijkste wijze omgebracht werden. Ook dat feit echter, als plaats gehad hebbende vóór het Engelsch gezag op Java erkend was, behoefde zich de luitenant-gouverneur Raffles, indien hij het verkoos, niet aan te trekken; maar men wilde het land wel, en zoo Raffles zelf den Sultan indertijd compromitteerende brieven had geschreven met de aansporing om de „Hollanders" te verjagen, kon het optreden als wreker van den moord tevens beschouwd worden als bewijs, dat de briefschrijver het aldus niet bedoeld had [62]. Bovendien zoo Palembang zelf geene aanlokkelijke bezitting scheen, de daaraan onderhoorige tinrijke eilanden Banka en Billiton mochten in geen geval het Britsche gezag ontgaan [63]. In naam der menschelijkheid daar heer en meester te worden: wat schooner, mocht men zeggen, voor de Engelsche openbare meening: *Mannen, vrouwen en kinderen te beschermen of te wreken; openbare plicht; eischen van bescharing; bevordering en betrachting van billijkheid, recht, eerlijkheid!!* Op een van Londens fraaie squares ziet men het beeld van een neger met

biddend, dankend oog knielend voor Engelands laatsten vorst-gemaal; het is voor het Engelsche karakter typisch: "Schijnheiligheid en Pecksnifferij, inderdaad, die twee verwante gewassen, vinden nergens een gunstiger bodem dan in Engeland" [64].

De gouv. gen. van Bengalen, lord Minto, toonde zich dan ook in een uitvoerig aan Raffles gericht schrijven, gedagteekend Fort William 15 Mei 1812 [65], bijzonder ingenomen met Gillespey's expeditie naar Palembang als wrekende gerechtigheid. Hij weidde uit over den moord, over "the combination of cruelty and treachery", over "the barbarous Malay Governments" en "their savage subjects", over den afschuw "with which we might expect every portion of the human race should contemplate crimes so opposite to the most uncultivated nature, when undepraved". — Op de vraag of het Engelsch gezag zich eigenlijk wel met de zaken van het onafhankelijk geworden rijk had in te laten, werd geantwoord door den Gouv. Gen. met "clearest rights", "sacred duties", "moral sense and feelings", "avenge innocent blood", "most sacred and most universal law of the devine or human code." — Dit alles wettigde afdoende, meende lord Minto, de beschikking over Badroedin's troon en — "his treasure". — Intusschen moest de inbezitneming van Palembang niet de hoofdzaak worden, wel die van de tineilanden, en de Landvoogd geeft aan Raffles toe, dat een uitdrukkelijke afstand hiervan aan de Engelschen het minder waarschijnlijk zal maken, dat bij teruggave der veroverde koloniën, in geval van vrede, die eilanden er toe zouden gebracht worden, ofschoon tevens de mogelijkheid werd ingezien, dat ook de teruggave dáárvan kon worden geeischt. [66]

De inneming van Palembang door de Engelschen in 1812 had de vlucht van den Sultan ten gevolge, waardoor men niet in staat was met hem in onderhandeling te treden; doch nu bood zich als opvolger bij den commandant der expeditie, kolonel Gillespey [67], aan, des Sultans jongere broeder, die met den gevluchten vorst in onmin schijnt geleefd te hebben. Gillespey meende nu den jongeren broeder op den troon te moeten verheffen, hetgeen geschiedde onder den naam van ratoe Achmed Najm al Din. [68]

Het contract van 17 Mei 1812 beloonde de Engelschen voor hun optreden als wrekende gerechtigheid. Bij art. 1, waarom het eigenlijk te doen was, stond de nieuwe Sultan voor hem zelven, zijne erven en opvolgers, en in naam van al de Pangerans, Mantries en Opperhoofden van Palembang aan den Koning van Engeland

en aan de Engelsche O. I. Compagnie af: "the full and uncontrolled sovereignty and possession of the island of Banca, the island of Billiton, and all the other small islands adjacent thereto and dependent thereon"; terwijl de Sultan verder beloofde: "that this deed of cession shall be authenticated by a formel written transfer under his signature and chop, and that of the Princes, Pangerangs and Mantries of Palembang, who may be concerned therein. [69]

Onderstaande afstandsakte was van deze laatste bepaling het gevolg. Hierop is niet voldoende de aandacht gevestigd. Zij is toch van belang, omdat van Engelsche zijde, speciaal daaruit voortvloeide: eensdeels de aanspraak op *het blijvend bezit van Billiton*, niettegenstaande de Londensche conventie ons de koloniën en daaronder ook *Banka* afstond; anderdeels het beweren, dat dit laatste eiland en onderhoorigheden uitdrukkelijk aan Engeland waren afgestaan *onder gehoudenis dat de Sultan op den troon gehandhaafd zou blijven onder de destijds overeengekomen voorwaarden*. Kolonel Gillespey naar Batavia terugkeerende, deed Banka aan, waar hij de afstandsakte in eene vergadering van hoofden, enz. deed voorlezen. De aanhef luidt aldus:

I sultan ratoe Achmed Najm al Din, of Palembang, do of my own free will, *as an aknowledgment of the favor conferred on me by the English government of Java, in advancing me to the throne of the kingdom of Palembang,* and relying on the liberality of the English government for a suitable provision to maintain my rank and dignity, cede **to his Majesty the King of Great Britain and to the Hon. East India Company**, in full and unlimited sovereignty, the islands of Banca *and Billeton and the islets thereon depending;* hereby renouncing on my own behalf, as well as on behalf of my heirs and sucessors for ever, all claim and title to those islands, with the mines and produce thereof, which together with all the privileges and prerogatives heretofore exercised there by the Sultans of Palembang, I acknowledge to be henceforth the sole and exclusive property **of his Majesty the King of Great Britain and the Hon. East India Company.** [70]

Men ziet hoe hier het *Engelsch* gouvernement op den voorgrond treedt; dit is niet toevallig geschied, maar bepaaldelijk met het oog op de, overeenkomstig het op bl. 367 aangeteekende, mogelijke teruggave der koloniën in het algemeen aan den vroegeren bezitter. De onpartijdigheid vordert te erkennen, dat het Raffles en de zijnen niet aan politieken zin ontbrak. Door het tractaat, krachtens welk de eilanden waren afgestaan, te verbreken, gelijk dezerzijds in 1818 geschiedde, verloren wij, zeiden Raffles' organen, zelfs het

recht op het bezit van Banka, niettegenstaande ons dit in ruil voor Cochin uitdrukkelijk was afgestaan. [71] Zoo namen de heeren de *unlitigated rights* op, ingevolge waarvan ons Banka werd gegeven! [72]

De overige bepalingen van Gillespey's contract dd. 17 Mei 1812 zijn voor ons hier van geen belang; de „schat", dien de verjaagde Badroedin naar de binnenlanden had medegenomen, zou de nieuwe Sultan helpen opsporen en er de helft van aan het Engelsch bestuur uitkeeren. Ook zou men de schuldigen aan den moord — er moest toch ook iets van gezegd worden — opzoeken, ze bij gevangenneming ter dood brengen en hunne goederen verbeurd verklaren: „to relieve" — luidt het nota bene!! — „the distress of the widows and orphans of the late members of the Dutch Factory, who were murdered by the late Sultan."

Gillespey haastte zich naar Java terug, waarheen de staat der Vorstenlanden hem riep, aan zekeren kapitein Meares overlatende den gevluchten Vorst op te vangen. Meares keerde echter doodelijk gewond van eene expeditie naar de binnenlanden te Palembang weder. De nieuwe Sultan — een even groote ellendeling als de verjaagde — *stortte bittere tranen bij het aanschouwen van den hoog geachte gekwetste!!* luidt het in een tegen de Nederlanders gericht pamflet van den laatsten Engelschen resident te Palembang. [73]

Deze lieve Sultan nu was op den troon, toen C. C. G. G. omtrent de overgave van Palembang en onderhoorigheden ernstig quaestie kregen met den Britschen Luitenant-Gouverneur. Weigerden genen reeds voor de handhaving der met de Javasche vorsten gesloten verbintenissen eenige belofte te doen, nog veel minder vond men ze geneigd eenigen waarborg ten dezen voor Palembang te geven. „Les Commissaires-Généraux ont eu les plus fortes raisons" — luidt het in eene op 's Konings last dd. 25 Augustus 1817 op het ministerie van Buitenlandsche Zaken samengestelde memorie over de geschillen bij de overgave ontstaan — „pour ne point garantir le traité fait avec le sultan de Palembang, qui parait ne pas être étranger, non plus que le l[t] gouverneur Raffles, au meurtre du résident Hollandais à Palembang, ainsi que de 24 Européens, commis le 14 Septembre 1811" [74]. — Daartegenover stond, dat Fendall vooral met betrekking tot Palembang de contractwaarborging verlangde, wijl ons Banka moest worden overgegeven, en dat eiland slechts in Engelands bezit was gekomen onder voorwaarde, dat Najm al Din sultan zou worden en blijven; *blijven* niet alleen op den troon, maar ook in het bezit van al de Palembangsche in-

komsten: onder verzekering toch, dat de Sultan uitsluitend die inkomsten zou erlangen, had hij Banka afgestaan. Het Britsche bestuur wees hierop bij missive dd. 15 Juli 1816 [75] en betoogde uitvoerig, dat het waarborgen van deze verbintenissen geheel met de rechtvaardigheid overeenkwam, terwijl Banka zoo veel voordeel opleverde, dat er onzerzijds geen bezwaar tegen bestaan kon om de inkomsten van Palembang uitdrukkelijk aan den Sultan te verzekeren. Eerst den 26ⁿ Augustus 1816 antwoordden C. C.; wel bleek het hun nu, hoe verkeerd men onzerzijds bij het tractaat van 1814 had gedaan, door overeenkomstig Castlereagh's redactie, Banka destijds te beschouwen als eene zelfstandige, den Engelschen inderdaad toebehoorende kolonie [76]. — C.C. hielden zich intusschen aan hunne betoogen tegen het waarborgen der contracten van de Javasche vorstenlanden. »Il ne s'agit pas" — merkten zij terecht op — »de ce qui peut-être expedient ou même de ce qui pourrait être consideré comme juste à l'écart des Princes, avec lesquels le gouvernement précédent a contracté, mais il s'agit ici uniquement des droits et des devoirs des parties contractantes; nous devons donc inhérer par rapport à Banca tout que nous avons allegué au sujet des traités conclus avec le Soesoehoenan et le Sultan, et nous prions Votre Excellence de vouloir concourir à une conclusion prompte, pour que nous puissions prendre possession de cet établissement." — Den 3ⁿ September 1816 kwam het Britsch bestuur op de oude argumenten terug. Men ziet hieruit, dat Falck's vraag, of het afstandsrecht van Banka onvoorwaardelijk was — immers daarop kwam die vraag feitelijk neder — nog volstrekt niet zoo ongegrond was, als Clancarty destijds scheen te meenen. [72] Fendall i. R. besloot zijn betoog met de volgende woorden: »Should Your Excellencies still see the case in a different point of view and decline giving us an assurance for the maintenance of the Treaty now existing with the reigning Sultan of Palembang and by which the Island of Banca has been obtained, we request to propose to Your Excellencies that the question be referred to our respective Governments in Europe, and an agreement be mutually made that in the mean time no change in the political relations or matters at Palembang shall take place, with the exception of the Netherland Flag and authority being established in stead of the British. Your Excellencies' concurrence in this proposal would give us great pleasure, as being the most amicable mode of adjusting a point on which we cannot agree in opinion. If otherwise, we still will not delay the

cession of the island of Banca and the restitution of the factory at Palembang to His Netherlands Majesty's Government, but in so doing we must feel it our indispensible duty to enter a solemn Protest against any act which does or may infringe the Treaty entered into by the British authorities of Java and its dependencies and the reigning Sultan of Palembang, when Banca was ceded by the latter."

Uit het antwoord van C. C. dd. 14 September 1816 bleek dat zij, en terecht, niet genegen waren Fendall i. R. het verzochte „plezier" te doen; „le seul moyen donc de conclure" — berichtten zij — „nous parait être le même adopté à l'égard de Java, c'est-à-dire la délivrance de Palembang et Banca sous tel protêt que l'ancien Gouvernement provisoire Britannique jugera convenable." — In dit antwoord lag dus volstrekt niet opgsloten, dat C. C. beloofden de contracten onveranderd te laten totdat daaromtrent de regeeringen in Europa hadden beslist, gelijk lord Moira hen later meende te moeten verwijten, toen zij inderdaad eigenmachtig verandering aanbrachten [77]; wèl had dit Fendall i. R. ook voorgesteld, doch door onze Vertgenwoordigers was het alternatief niet aangenomen. Vreemd mag het heeten, dat op het ministerie van B. Z. ten onzent dezelfde verkeerde opvatting had bestaan; immers in het aan den Koning gericht rapport dd. 12 Juli 1817 N°. 12 wordt gezegd, dat de C.C.G.G. „ter vermijding van verdere discussie" het voorstel hadden aangenomen om de waarborging der met de Inlandsche vorsten gesloten contracten aan het oordeel der regeeringen in Europa te onderwerpen.

De Britsche bestuurders lieten nu het quaestieuse punt in hun antwoord van 20 September 1816 rusten, doch verzochten een kort uitstel van behandeling, met het oog op de komst van den Palembangschen resident majoor Court, schrijver van het op bl. 369 vermelde pamflet: „With regard to Banca" — luidde het in dat schrijven — „we will have the pleasure to communicate with Your Excellencies fully in a very few days; the unexpected arrival of the resident Major Court enable us to place in your possession the latest information on several matters of importance both regarding the mode of transfer and the interests of the future Government of that Island, and the delay of a few days will be amply compensated by the more complete information which may then be laid before you."

Bij brief van 1 October 1816 zette daarna Fendall i. R. breed-

voerig de voortreffelijkheid der Banka-administratie uiteen. „A lively regret" werd gevoeld over het antwoord van C. C.; nochtans meende men, dat dit niet de overgave van Palembang en Banka mocht tegenhouden, zoodat die zou plaats vinden onder protest: „however contrary to our wishes and painful to us to protest and appeal." Verder werden de voorwaarden medegedeeld, volgens welken de lusten en lasten van Banka en Palembang zouden worden overgegeven. — C. C. stelden het stuk in handen van de *Adviseerende Commissie* [78], die vooral ten aanzien van Banka zeer gunstig over de voorstellen dacht, blijkens haar rapport van den 5n d. a. v. [79]. Dientengevolge gaven C. C. den 20n October 1816 o. a. aan Fendall te kennen, dat zij de bezittingen zouden overnemen in den staat, waarin zij zich bevonden den laatsten Juli 1816, overeenkomstig de conventie voor Java dd. 23 Juli 1816 gesloten. — De Britsche autoriteiten antwoordden echter den 24n October, dat hun schrijven was „completely misunderstood", waartoe het volgende o. a. werd bijgebracht: „With regard to Your Excellencies proposal that the 7th article of the Convention, concluded between us on the 23th of July last shall be rendered applicable to Banca, we must frankly declare, that we consider Banca to be a cession separately and distinctly situated as such, and quite in a different point of view from the restitution of Java and its dependencies. Indeed Your Excellencies will no doubt recollect, that in the conference which preceded the conclusion of our Convention of the 23th July 1816, — the Settlement of Banca was expressly resolved to be excluded from that Convention and the clause that had been proposed regarding it, was in consequence omitted. — We therefore positively decline acceding to Your Excellencies' proposal on this head, no difficulties or delays have been started on our part and we have not as yet received any intimation of Your Excellencies being prepared to take charge of the Island of Banca. Until the cession actually takes place we cannot consent to consider the administration of that Island as held for any other than the British Government."

C. C. vatten hierop vuur, blijkens hun schrijven dd. 27 October 1816. Wat in het algemeen het *misverstaan* betrof, zij wezen er op te zijn voorgelicht door eene commissie, waarvan onderscheiden leden goede dienaren van het Britsche gouvernement geweest waren. [80] En wat het tijdstip der berekeningen aanging, C. C. zeiden den laatsten Juli als het einde van het Britsch bestuur te beschouwen, wijl

het toch geenszins hunne schuld was, dat Banka zooveel later werd overgenomen. De Engelsche autoriteiten zelven hadden met het oog op majoor Court's overkomst eenig uitstel verzocht: „mais ce qui nous pèse fortement, c'est d'encourir le reproche d'un délai, qui plutôt nous donnerait droit à la reconnaissance de Votre Excellence en Son Conseil, puisque nous avons détaché la plus belle troupe de notre force militaire peu considérable, pour prendre possession d'un établissement bien moins intéressant pour nous, mais uniquement pour retirer les troupes de Sa Majesté Britannique, de la position vraiment cruelle, dans laquelle elles se trouvaient à Macasser". Doch, wat daarvan ook zij, C. C. zouden zich aan de gestelde voorwaarden onderwerpen, behoudens hooger beroep op de regeeringen in Europa. — Fendall i. R. antwoordde den 2en November 1816, dat zijnerzijds volstrekt geen aanleiding tot uitstel was gegeven; dat de spoediger overneming van Makasser alleen was aanbevolen, omdat anders de moesson het wegzeilen der troepen zou bemoeilijken; dat er het Britsche garnizoen volstrekt geen hulp behoefde, ten bewijze waarvan kon strekken, dat het inmiddels weder voordeelen behaald had, enz. Verder luidde het daarin, dat de noodige instructiën aan den Engelschen resident voor de overgave van Banka en Palembang waren verstrekt; en met den aanmatigenden toon, dien de Engelsche autoriteiten zoo gaarne tegen zwakkeren aanslaan, werd onder overlegging der instructiën, de hoop uitgedrukt, dat de bevelen, die onze Regeering aan den Nederlandschen commissaris voor de overneming zoude geven, evenzeer de strekking mochten hebben om de zaak geleidelijk te doen afloopen. „In conclusion", besloot het schrijven, „we have to regret that Your Excellencies' opinion upon the required guarantee of the existing treaty with the Sultan of Palembang is so completely at variance with ours, that we are compelled by a consideration of upholding the good faith pledged by the British Government to the Sultan, to protest against any infringement of that treaty; and we consequently transmit herewith a formal protest upon the subject. [81]

En dat geschiedde, terwijl, gelijk ik op bl. 362 mededeelde, de Gouv. Gen. aan Fendall uitdrukkelijk had gelast dien eisch *niet* te stellen!

De overgave zelve had verder zonder onaangenaamheden plaats. De aan resident Court gegeven instructiën luidden inderdaad zoo welwillend mogelijk. Zij waren vervat in een aan

hem door den secretaris Assey gerichten brief dd. 2 November 1816; politieke aangelegendheden werden er echter niet in behandeld; hieromtrent ontving de Resident een afzonderlijk schrijven. Aangezien de overgave niet slechts Banka, doch ook Palembang betrof, werd spoedshalve Court gemachtigd om zijn eersten assistent, kapitein Forbes, namens hem te doen optreden. De overdracht behoorde te geschieden: "in the spirit of mutual concession and good will", "on the principles of amity and conciliation". Het "colonial corps", dat onder den Resident diende, moest met toekenning van ééne maand extra-betaling ontbonden worden; doch het zou "satisfactory and gratifying" zijn, dat deze troepen in dienst van de Nederlandsche regeering overgingen, indien zij daartoe werden aangezocht, terwijl den Resident in het bijzonder werd opgedragen: "to use all proper means of persuasion to induce them to do so, but they cannot be compelled against their inclinations and if they refuse, you will take proper measures to convey them to their home or to Java as circumstances may admit."

Bij besluit van den Souvereinen Vorst dd. 3 Januari 1815 was voor C. C. G. G. eene instructie vastgesteld, die eenige maanden later door eene suppletoire instructie, vastgesteld bij Koninklijk Besluit dd. 23 September 1815 gevolgd werd [82]. Art. 8 dezer laatste luidde aldus: "Bijaldien Commissarissen-Generaal het niet noodzakelijk of nuttig mochten oordeelen, dat de overneming van een of meer dier bezittingen door een hunner in persoon wierde gedaan, zullen zij daartoe Commissarissen mogen benoemen, te kiezen uit zoodanige personen, als zij oordeelen de meeste aanspraak en vereischten tot zulk eene eervolle commissie te bezitten, en dezelve Commissarissen voorzien van zoodanige instructiën, als zij ter bereiking van het oogmerk en ter provisioneele beheering van dezelve meest dienstig kunnen keuren, met inachtneming der voorschriften hierboven omtrent de overneming gegeven."

Voor Banka en Palembang was de keuze gevallen, wegens "'s mans oordeel, kunde en ervarenheid", berichtte Elout particulier aan Goldberg dd. 4 Juli 1817, op den heer Klaas Heynis [83], "wiens bekwaamheden en goede naam boven alle verdenking zijn", verzekerden C. C. G. G. in hunne missivive dd. 9 October 1816 aan het Opperbestuur; — een oordeel, dat weldra geheel en al onjuist zou blijken. De Commissaris vertrok den 19n November 1816 op het fregat de *Maria Reygersbergen*, terwijl de medegaande ambtenaren, 33 militairen en 16 "bandieten" met vrouwen en kin-

deren [84] over dit schip en een ingehuurd particulier vaartuig [85] verdeeld werden; kapitein-luitenant Van Everdingen van der Nypoort was commandant van het fregat.

De overgave had zonder stoornis verder plaats, den 10^n van Banka en den 16^n van Palembang, zoodat Fendall een schrijven aan C.C. dd. 12 Februari 1817 aldus besloot: „In concluding this letter we request to express to Your Excellencies our satisfaction at finding from the reports of Major Court that every thing has been arranged between him and Mr. Heynis with cordiality and conciliation."

Nochtans waren ook nu quaestiën gerezen, die eerst bij het tractaat van 1824 uitgemaakt zouden worden.

Gelijk ik reeds op bl. 273 mijner vorige verhandeling mededeelde, was in het tractaat van 1814 vergeten nevens Banka *de onderhoorigheden* te noemen, terwijl wij wel in ruil moesten afstaan „Cochin en onderhoorigheden". Toen C. C. G. G. dit lazen, — of liever, vermoed ik, eerst in Indië overwogen, — dachten zij wel, dat hieruit moeielijkheden zouden voortvloeien; zij spraken er daarom met Fendall maar niet over, doch gelastten Heynis om bij de overgave van Banka ook de onderhoorigheden, speciaal Billiton, te vorderen, als eene vanzelf sprekende zaak. Onze Vertegenwoordiger gaf hieraan gevolg, doch Court weigerde op het verzoek in te gaan, als daartoe geene bevelen hebbende ontvangen: „evenals wij het hadden voorzien", schreven C.C. dd. 3 Maart 1817 aan het Opperbestuur. Nochtans deden zij zich in hun beklag hierover bij Fendall i. R. als zeer verwonderd voor! Immers bij brief dd. 15 Februari 1817 schreven zij het volgende:

Une lettre du résident Heynis nous apprend que le major Court a fait des difficultés pour le transfer de l'île de Billiton puisque n'ayant reçu aucun ordre à cet effêt de son Gouvernement, il serait en conclure que cette île et les autres dépendances de Banca restaient toujours sous la souveraineté du Gouvernement Britannique.

Nous regrettons beaucoup qu'une opinion aussi erronée ait empêché le Résident Néerlandais à prendre les mesures nécessaires pour l'occupation des dépendances de Banca; aussi nous lui feront parvenir les ordres nécessaires pour ne plus retarder cette occupation.

Nous avons crû devoir en avertir cependant Votre Excellence en Son Conseil, puisque le départ du major Court pourrait peut-être rendre nécessaire de nouveaux ordres à donner pour Elle.

Fendall i. R. beantwoordde dit schrijven den 21^n d. a. v. met een beroep op het ons bekende art. 2 der Londensche conventie

This article stipulates for the cession of the island of Banca and nothing farther; the refusal of your Excellencies to guarantie the Treaty, existing between His Highness the Sultan of Palembang and the British Government at the time of the cession of this colony, has prevented our placing at the disposal of his Netherlands Majesty's Government the possessions ceded to the British Government bij that Treaty. The island of Billiton is one of them and we are not aware that under any article of the convention concluded in August 1814 His Netherlands Majesty's Government has acquired any right to the possession of the said island, it neither being comprehended in the article about alluded to, nor having been so far as we know under the sovereignty of the Dutch Government on the 1st of Januari 1803.

We have therefore not transferred and we do not transfer the dependencies of the island of Banca to His Netherlands Majesty's Government and if your Excellencies deem it proper to take possession of them, it can not be under any orders or authority on our part, but must be entirely on your own responsibility. At the same time if your Excellencies wish that the question with regard to the possession of the dependencies of Banca should be brought to the notice of the supreme authorities in Europe we can have no objection to do so.

It is unnecessary to add that this question has no reference to the Factory which the Dutch government possessed at Palembang and which has been delivered over by us to his Netherlands Majesty's Government.

C. C. G. G. antwoordden dd. 28 Januari 1817. Zij stemden er in toe, dat de quaestie aan de beslissing der regeeringen in Europa zoude worden overgelaten, doch deelden tevens mede, dat zij in afwachting hiervan alvast het eiland zouden doen bezetten en wel in „het algemeen belang", dat te eerder drong, wijl de bewoners van het eiland de zee onveilig maakten [86]. Het *algemeen belang* kon alzoo, dank ter rechter tijd verschijnende zeeroovers, op den voorgrond worden gesteld! C. C. G. G. schreven dan ook dd. 3 Maart 1817 aan het Opperbestuur over hun bevel tot het bezetten van Billiton, niettegenstaande de overgave was geweigerd: „De resident van Pekalongan ons bericht hebbende, dat eenige rooversvaartuigen, welke de kust aldaar verontrusten, volgens bij hem ingekomen informaties te Billiton zouden thuis behooren, hebben wij in den laatst aangehaalden brief daarvan gebruik gemaakt, tot nader bewijs van de noodzakelijkheid om dat eiland te bezetten."

De in bezitneming kon echter niet zoo spoedig plaats vinden, als C. C. G. G. het hier deden voorkomen; zij hadden namelijk volslagen gebrek aan troepen en het is zeker niet oneigenaardig,

dat dezelfde bittere klachten hierover bij het Opperbestuur weinige jaren later in eenerlei verwijtenden toon zouden herhaald worden door den Gouv.-Gen. Van der Capellen, toen zijn vroegeren ambtgenoot Elout aan het hoofd van het departement van Koloniën geplaatst was! [87]

In een brief van 9 October 1816 [88] reeds geven C. C. G. G. te kennen, hoezeer reikhalzend naar troepen, ook voor onze bezittingen op Sumatra, wordt uitgezien, al zou „vertooning van macht meer dan gebruik daarvan noodig" blijken te zijn. „Wij verlangen dan ook zeer naar eene nieuwe bezending van troepen, en het smart ons in waarheid, dat van de zoo veelvuldige gelegenheden, die er in het vaderland geweest zijn, geen gebruik gemaakt is om troepen, al was 't compagnies of halve compagnies gewijze, naar herwaarts te zenden." Evenzoo in een particulieren brief aan den departementschef voor de Koloniën dd. 8 Februari 1817 [89]. „Waar blijven toch de troepen!" — vraagt Elout. — „Het is bijna een wonder, dat wij nog de Molukken hebben kunnen bezetten. De belangrijke bezetting van Malacca kan niet geëffectueerd worden. Ik verzoek uwe bijzondere aandacht op den brief, waarin wij over de niet-overgave van Billiton schrijven. Dat eiland behoort ons, moet in geene andere handen zijn, en is van alle zijden voor ons belangrijk. Het brengt veel ijzer voort, en is een schuilnest voor zeeroovers." En alzoo werd bij een besluit van 7 April 1817 door onze Regeering verklaard: dat van het eiland Billiton in naam en van wege Z. M. den Koning der Nederlanden bezit zoude worden genomen, en voorts het beheer der zaken aldaar zoude zijn opgedragen aan een ambtenaar, onder den titel van assistent-resident van Banka en Palembang [90].

IV.

Met het vertrek der Engelschen van Java e. o. zouden intusschen de onaangenaamheden eerst recht beginnen.

Terwijl namelijk tot grootere schade dan wij wel konden vermoeden, gemis aan troepen, schepen en geld belette alle ons toegewezen bezittingen ten spoedigste over te nemen, w. o. Padang en Malakka, verbreidde zich de mare, dat Raffles als luitenant-gouverneur van Benkoelen zou terugkomen. Inderdaad, was ook niet alles nog naar genoegen van de Court of Directors opgehelderd, dit College kreeg niettemin al rasch zeer gunstige indrukken

over Raffles' bestuursdaden in het algemeen, zoodat het aan den Gouv. Gen. van Bengalen dd. 13 Februari 1817 schreef: „With these impressions, we shall not have the least difficulty in permitting him to proceed from hence (as soon as his health permits) to Fort Marbro', to assume the office of Resident of that station" [91].

Zijne gezondheid en vermoedelijk ook de door hem noodzakelijk geachte bemoeiingen om in Engeland de openbare meening tegen het in Oost-Indië hersteld Nederlandsch gezag te stemmen, deden hem echter nog eenige maanden in Europa blijven; eerst toch in October 1817 ging hij te Portsmouth met zijne familie scheep [92].

Weinige dagen vóór zijn vertrek, betoogde hij echter, dat indien hij enkel als *resident* optrad in de nabuurschap van het land, waar hij Gouverneur was geweest, zulks hem in eene onaangename verhouding zou brengen en den schijn geven, alsof de tegen hem ingebrachte beschuldigingen gegrond waren geoordeeld. Vandaar dat de *Court of Directors*, „in consideration of the zeal and talents he displayed during the period he filled the office of Lieutenant-Governor of Java" [93], hem den verzochten titel schonk: „as a peculiar mark of the favourable sentiments which the Court entertained of that gentleman's merits and services" [94]. Echter geschiedde dit met de uitdrukkelijke voorwaarde, dat hij zich slechts had te beschouwen als een *commercial resident* en dat dus de titel hem geen enkel politiek gezag toekende [95].

In verband daarmede luidde het ook in zijne instructiën, dat hij zich slechts tot BERICHTEN aan de *Court of Directors* had te bepalen over: „the proceedings of the Dutch and other European nations, as well as of the Americans, in the Eastern Archipelago" [96]. Trouwens reeds vóór Raffles' vertrek was onze departementschef voor de Koloniën van Londen uit gewaarschuwd: „dat de intentie was om den handel van Java zeer na te gaan, en Raffles daarom in de nabijheid gezonden was"; en dat hij „een pecuniële ondersteuning ontving" van een handelshuis, waarvan de associé lid van het Parlement was [97].

Raffles landde den 22n Maart 1818 te Benkoelen [98] en gaf hiervan den volgenden dag aan onze Regeering kennis [99]. In een schrijven van eenige dagen later, nl. van 2 April, stelde hij voor om gezamenlijk de kosten te dragen van een geregelden postdienst tusschen Benkoelen en Batavia [100]. Eindelijk had hij bij eene missive dd. 27 Maart onze Regeering aanbevolen, dat, tot regeling

eener grensquaestie, wij een deel van de Lampongs aan hem zouden afstaan: een onderwerp, dat niet tot de beschouwingen van dit opstel behoort, zoodat wij het slechts voor de eenheid der voorstelling aanstippen.

Een zekere kapitein Travers [101] bracht de drie brieven persoonlijk bij onzen Gouv.-Gen. Ook werden dezen eenige brieven en kleine geschenken van Raffles voor Inlandsche hoofden aangeboden. De Gouv.-Gen. had geen bezwaar gemaakt zich met de bezorging hiervan te belasten, evenmin als in het toestemmen van het door Raffles gedaan verzoek, om als lid van het *Javasche Menschlievend Genootschap* te worden beschouwd en toezending van de gedrukten te erlangen; doch de drie hooger genoemde brieven meende hij aan het oordeel van C. C. G. G. te moeten onderwerpen. [102]

Vertoeven wij hier een oogenblik. Het tractaat van 1814 herstelde onzen *kring van belangen* in den Oosterschen archipel, gelijk wij dien in 1 Januari 1803 bezaten. Er kon daarbij geene quaestie zijn — nu evenmin als vroeger — van eene gebiedsaanwijzing, die slechts ging voor zoover wij er ons plaatselijk zouden vestigen of de bestaande Inlandsche contracten toelieten, dus met vrijlating aan eenige andere mogendheid om zich desverkiezend op een plaatsje naast dat, waar wij de vlag gesteld hadden, neder te zetten of om met de binnen dien belangenkring gevestigde vorsten ook contracten aan te gaan. In geen koloniaal rijk, ook natuurlijk niet in Engelsche sferen, werd iets dergelijks toegelaten; wat meer is, ter wille dier eenheid van belangen had men ons *Banka* afgestaan, gelijk immers bij de onderhandelingen over het tractaat van 1814 uitdrukkelijk was verzekerd geworden! [103] Raffles' streven nu was op dat internationaal-koloniaal beginsel, dat geen Engelschman op *zijn* koloniaal gebied ooit zou miskend willen zien, inbreuk te maken, met schending van het tractaat van 1814; de plicht onzer Regeering natuurlijk om dit met alle macht tegen te gaan. De voorstellingen der Engelsche schrijvers omtrent ons verzet in dit opzicht zijn als overal, waar zij onze koloniale aangelegenheden behandelen, tot in het logenachtige eenzijdig. Zoo leest men op bl. 492 der *Quarterly Review* van Jan. en April 1862: „The conduct of Holland to England after the restoration of her Eastern colonies was abominable. They were no sooner regained than it became a primary object of the Dutch Government to obliterate every trace of the British rule. (*Alsof dat* ABOMINABEL *gedrag niet overal door Engeland zelf in veroverde koloniën is in acht ge-*

nomen!!) It grasped at the undivided sovereignty of the archipelago, deposed the Sultan, whom we had placed on the throne of Java (??), laid claim to territories to which it had no right, opposed the formation of a settlement for affording aid and refreshment to British ships (*hoe onschuldig niet waar?*) and was obviously bent upon re-establishing its old commercial monopoly. With that intention, it possessed itself of the only two channels by which ships could pass into the archipelago and the China seas — the straits of Sunda and Malacca. These measures might have inflicted irreparable injury upon the trade of England if sir Stamford Raffles had not fortunately established, almost on his own responsibility, the free port of Singapore." — Zoo schrijft men geschiedenis. . . . . . .

C.C.G.G. behandelden Raffles' brieven in hunne vergadering van 7 Mei 1818. Besloten werd de kennisgave van 23 Maart beleefd te beantwoorden. — Over den postdienst was reeds in 1816 met het Engelsch bestuur eene correspondentie geweest. Destijds had de resident van Bantam De Bruin bij brief van 25 December 1816 onze Regeering er op gewezen, dat er zelfs onder het Britsch bestuur op Java, toen er eene geregelde correspondentie tusschen Benkoelen en Java bestond, geene uitsluitende postboot was aangewezen, waarom hij die ook nu niet noodig achtte [104]. De Regeering had zich met dit advies vereenigd, en in dien geest bij missive dd. 27 December 1816 door den heer J. C. Baud aan C. Assey, "Secretary to the British Commissioners", doen schrijven [105]. C.C.G.G. besloten ook nu den Luit.-Gouv. kennis te geven, dat zij geen vasten postdienst noodig achtten. — Wat eindelijk betrof het voorstel tot afstand van Lampongs grondgebied, hiervan wilden zij natuurlijk in het geheel niet weten.

Van deze drievoudige beslissing der vergadering van 7 Mei 1818 [106], werd den Luit.-Gouv. kennis gegeven door onzen Gouv.-Gen. bij brief van 15 Mei 1818, doch bovendien werd de aanvrage van Lampongsch grondgebied zóó militant gevonden, dat C.C.G.G. tegelijkertijd overwogen: "dat het hoogst belangrijk is deze aanvrage van den Britschen Luitenant-Gouverneur van Benkoelen te brengen ter kennisse van Zijne Majesteit, en daarbij eene en andere bedenkingen tot die materie dienende, te voegen."

Met Raffles' aanvrage om Lampongs grondgebied had inderdaad de strijd, die op de stichting van Singapore zou uitloopen, een aanvang genomen; dat hijzelf, niettegenstaande zijne vleiende

brieven, dit ook beoogd had, blijkt uit een partikulier schrijven van een paar dagen later aan zijn in Europa vertoevenden vriend William Marsden, nl. van 7 April 1818, waarin hij op de mededeeling zijner behouden aankomst te Benkoelen, na eene vervelende reis uit Europa van vier maanden, het onderstaande laat volgen [107]:

I am already at issue with the Dutch Government about their boundaries in the Lampoon country. They insist on packing us up close to Billimbing, on the west coast. I demand an anchorage in Simangka Bay, and lay claim to Simangka itself. If we obtain this, we shall have a convenient place for our China ships to water; and should we go no further within the Archipelago, be able to set up our shop next door to the Dutch. It would not, I think, be many years before my station in the Straits of Sunda would rival Batavia as a commercial *entrepôt*. If I have time, you shall have copies of my dispatches, and I hope to have your support with Mr. Canning on this point. You will at once see the immense importance of what I am standing out for, both for this coast and our interest generally.

C. C. G. G. hadden echter Raffles' plannen reeds vóór zijne terugkomst doorzien en in verband daarmede getracht zich nog zooveel mogelijk in den verkregen kring van belangen vast te zetten, als in de Lampongs, in Palembang, op Billiton, op Borneo, op Bali. Zij werden echter in hunne wijze politiek zeer belemmerd, gelijk ik opmerkte, door gebrek aan troepen en geld. Belangrijk wegens het doorzicht, waarvan zij blijk geven, zijn hunne brieven over de gevolgen, die Raffles' terugkomst voor het Nederlandsch gezag zou kunnen hebben.

Den 9n October 1816 reeds schreven zij in de sub 55 vermelde missive het volgende aan het Opperbestuur:

De Lt Gouverneur Raffles, die thans in Europa is, zal ongetwijfeld zijne bijzondere en plaatselijke kennis bezigen om het Britsch kabinet of de Britsche O. I. Compagnie al het belangrijke in te prenten, dat er voor Engeland gelegen is in die bezittingen. Wij zijn genoegzaam onderricht, dat hij met Sumatra groote ontwerpen in den zin heeft, en wanneer hij eens weder als resident op Benkoelen geplaatst zal zijn (waartoe hij is aangesteld), zal hij ongetwijfeld zijne beste en onvermoeide pogingen aanwenden, om van dien kant den Britschen invloed en het Britsch gezag uit te breiden, en tegelijkertijd zijne geliefkoosde ontwerpen op de andere zijde niet uit het oog te verliezen; kan hij nu op grond van een of ander voorwendsel, zich mengen in

de betrekkingen tusschen de Vorsten daar en de Nederlandsche Regeering, hij zal zekerlijk niet nalaten daarvan gebruik te maken.

Een jaar later, nl. den 10^n October 1817, schrijft Elout particulier aan Goldberg, den departementschef van Koloniën:

De benoeming en aanstaande komst van den heer Raffles als Luitenant-Gouverneur op Benkoelen en de plans, welke wij weten, dat hij èn op Sumatra, èn op Borneo, èn op Bali heeft, hebben ons aangezet om derwaarts onze oogen en oplettendheid te vestigen, en ook hieraan zijn wij in deze oogenblikken werkzaam. Wij zenden personen naar de onderscheiden vorsten om met hen in nadere verhouding te treden en ik vlei mij daaruit goeds te zien geboren worden. Wij hopen, dat dit Z^r M^s goedkeuring zal verwerven, *doch men houde het in Europa maar voor onbekend.*

Het cursieve was door Elout onderstreept.

En dd 21 December 1817 [108]:

De heeren Muntinghe en Smissaert zijn naar Banka en Palembang vertrokken: de regeerende Sultan heeft zich eenigszins cavalièrement gedragen ten aanzien van een aan hem medegedeeld besluit, waarbij wij zijne betrekkingen en verplichtingen jegens den ouden Sultan geregeld hadden. Hij zal er over onderhouden worden. Wij moeten daar onzen invloed en autoriteit vermeerderen. Dit staat in verband met dat andere gedeelte van Sumatra, dat de benaming van Lampongs draagt. De heer Kruseman, die, door zware onpasselijkheid genoodzaakt eene reis naar Europa te doen, voor 1½ jaar verlof heeft, zal UHEG. bekend maken met zijne idées omtrent die waarlijk belangrijke districten. De heer Raffles had zeker sedert lang plans tot uitbreiding aldaar, die hij bij zijne terugkomst zal zoeken te realiseeren, denk ik. Wij zijn hem eenigszins vóórgekomen, door bezit van die streken te nemen, die *de droit* aan ons behooren, en reeds met de Inlanders (geheel met hun vrijen wil) verbintenissen aan te gaan. Ik wenschte dat wij Benkoelen hadden en de verdere kleine Engelsche bezittingen op Sumatra. Ik gaf veel van onze bezittingen op het vaste land van Indië daarvoor.

Doch Muntinghe's tocht naar Palembang had, krachtens het besluit van 27 October 1817, vrij wat uitgebreider strekking, dan de door de Engelschen ten troon verheven Sultan *te onderhouden.* Hij moest worden *gepensionneerd* met toekenning van eenige districten voor zijn onderhoud, terwijl de verantwoordelijke moordenaar van 1811 weder ten troon zou worden verheven, zij het ook met afstanddoening van het grootste deel des Rijks aan de Nederlandsche regeering [109].

Termen om zóó hardhandig tegenover sultan Najm al Din op te treden, waren er eigenlijk niet. Palembang leed aan wanbestuur, 't is waar; doch tot dusver hadden wij er nog geen voldoend gezag gevestigd gehad om den Vorst in zijn bestier bij te staan. Muntinghe kwam er nu eerst met eene macht; wij hadden het daarbij voorloopig moeten laten: vroeg of laat zou de Vorst toch wel in de kaars zijn gevlogen [110]. C. C. waren echter te zeer onder den indruk van Raffles' komst; zij vreesden den onder diens bestier ten troon verhevene, in wien zij zagen een Engelsch gezind vorst: hem onschadelijk te maken en den door het Engelsch bestier van den troon vervallen verklaarden Badroedin andermaal tot sultan te verheffen, zou ons tegenover de te verwachten Engelsche intriges steun geven.

Hoe spoedig reeds dit denkbeeld bij C. C. G. G. zekeren vorm had aangenomen, kan blijken uit hun op bl. 381 vermeld schrijven aan het Opperbestuur dd. 9 October 1816. Daarin dringen zij er vooral op aan, dat ook de regeering in Nederland niet toegeve aan eene eventueele vordering om de onschendbaarheid der gesloten contracten te waarborgen, wijl dan aan de Britsche autoriteiten gelegenheid zou worden geschonken om zich met onze koloniale zaken in te laten, waarnaar dezen verlangden, indien men onzerzijds in die contracten eenige verandering wilde aanbrengen. C. C. vervolgen dan aldus:

En wij mogen niet ontveinzen, dat zulk eene gedachte ons niet geheel vreemd is.

Dit is zeker, dat de bezitting van Banka op zich zelve reeds eene groote aanwinst is; te voren toch werd enkel eene bepaalde hoeveelheid tin door den Vorst volgens contract als eene verplichte leverantie overgegeven; nu zijn wij meester van alle de rijke mijnen, en hoezeer wij liever tot nu toe de hoegrootheid der opbrengst niet willen bepalen, zoo kunnen wij uit de bij ons ingekomen onderrichtingen reeds genoegzaam opmaken, dat zij hoogst aanzienlijk zijn zal.

Zulk eene bezitting dus voor ons te verzekeren is plichtelijk, maar daartoe en tot andere einden evenzeer moet onze invloed en ons gezag op Sumatra vergroot worden, en wij moeten zoo mogelijk voorkomen, om niet voorgekomen te worden.

Wellicht kunnen wij dit nu met eene mindere macht doen dan na verloop van eenigen tijd, en wij zouden dit ook niet verzuimen, wanneer niet ongelukkiglijk de troepen, die wij met de *Prins Frederik* en de *Maria Reygersbergen* verwachten, zoo lang achter bleven.

Uit deze redeneering evenwel moet niet worden opgemaakt, dat wij

een vijandelijken inval in den zin hadden; integendeel, het is waarschijnlijk, dat tot het bedoelde einde niets dan onderhandelingen, maar ernstige onderhandelingen, door vertooning, niet door gebruik van macht gerugsteund, noodig zullen wezen.

De wijze van hun optreden zou echter juist te weeg brengen, wat eigenlijk niet beoogd werd; en het is werkelijk jammer geweest dat ten deze het doorzicht van C. C. G. G. gefaald heeft. Dat wij aan allen invloed van Engelsche zijde een einde wilden maken, niets natuurlijker: zóó zelfs, dat reeds in een schrijven dd. 13 December 1816, van Fendall aan het Londensch bestuur der Oost-Indische Compagnie, dit streven van C. C. G. G. als eene vanzelf sprekende zaak wordt vooropgesteld. "It is the wish of the Netherland Commissioners-General" — lezen wij daar [111] — "to exclude as much as possible an acknowledgment of relations established during the *British* administration, and carefully to avoid giving the Native Chiefs any reason to think, that the British continue to retain an influence or connection in this Colony. *The policy may be natural enough.*" — Doch deze politiek sloot geenszins uit, dat daarbij zekere vormen van achting niet werden overschreden ten aanzien van de mogendheid, die, gelijk het luidt in een brief van Castlereagh dd. 14 Juli 1814 [112], vervuld was geweest met het streven "almost romantic, to serve Holland". Wat omtrent onze waardeering hiervan, C. C. G. G. zelven ook in de voor openbaarheid bestemde schrifturen mochten getuigen, hunne handelingen waren er zeer zeker niet in overeenstemming mede. Terwijl nog zoo kort te voren de al of niet handhaving der tractaten, onder het Engelsch tusschenbestuur gesloten, het onderwerp van ernstig geschil was geweest, gaven zij zelven zonder noodzaak aanleiding tot het niet geheel ongegronde verwijt, dat al zeer weinig eerbied betoond werd voor den "grootmoedigen en rechtvaardigen bondgenoot", gelijk het luidde in de publicatie dd. 19 Augustus 1816 (Stbl. N° 5), waarbij C. C. G. G. het optreden der nieuwe Nederlandsche regeering verkondigden; en terwijl het Engelsch bestuur het gedurende onderscheidene jaren met de aangegane verbintenissen in Palembang had kunnen stellen, scheen het dan toch al zeer verdacht, dat er nu op eens dringende omstandigheden waren opgekomen, die ons tot radicale wijzigingen noopten. Inderdaad was de zaak zóó zwak, dat wij in de officieele stukken tot eene voorstelling kwamen, die bezijden de waarheid was. In eene voor onzen gezant te Londen bestemde nota, samengesteld in den

aanvang van 1819, lezen wij toch: „Mr. Muntinghe, Commissaire du Gouvernement des Pays-Bas à Palembang, étant arrivé à sa destination, trouva dans le Sultan établi une incapacité absolute de régner et par suite....." Zoo werd de indruk gemaakt, dat de *pensionneering* van den door de Engelschen aangestelden Sultan het gevolg was van een door onzen Commissaris ingesteld onderzoek naar de resultaten van diens bestuur, terwijl inderdaad reeds vóór Muntinghe's vertrek van Batavia als doel der zending was beschreven afzetting van den Sultan: „*ancienne créature des Anglais*", zooals het in die Nota mede luidt, en in welke woorden naar waarheid de drijfveer der voorgeschreven en nagekomen handelingen was gelegen. Zelfs ons eigen Indisch bestuur haastte zich weldra door de eene inconsequentie op de andere te doen volgen, een ieder te overtuigen, dat het met onze fraaie argumenten tegen Najm al Din's wanbestuur en slechtheid geen ernst was geweest; want als wij hem door zijn broeder Badroedin hebben vervangen, vinden wij ook dezen zóó slecht... dat we den verbannen Najm al Din naar Palembang in eere laten teruggaan en een zijner zonen op den troon plaatsen.

Deze dubbelhartigheid, want ook wij waren met streken, is ons duur te staan gekomen: daaraan toch is het o. a. te wijten, dat wij den werkelijk sympathieken steun, dien ons het Britsche ministerie door Castlereagh en Bathurst, zoomede het Bengaalsch bestuur door lord Moira dikwerf hadden verleend, bleken verloren te hebben, toen wij dien op nieuw behoefden in ons verzet tegen de stichting van Singapore.

Met Raffles' komst te Benkoelen op den 22ⁿ Maart 1818 volgen de gebeurtenissen elkander betrekkelijk snel op. Den 13ⁿ April 1818 was Muntinghe van Batavia vertrokken en den 19ⁿ te Muntok op Banka aangekomen; ziekte hield hem daar langer op dan in het belang der zaak wel gewenscht was, zoodat hij eerst den 4ⁿ Juni te Palembang aankwam. Raffles had intusschen geen antwoord op zijn bl. 378 vermelden brief van den 27ⁿ Maart over de Lampongsche grensquaestie afgewacht, doch in Mei d. a. v. een Europeesch ambtenaar met soldaten ter bezetting van de Semankabaai naar de Lampongs gezonden!

Dank kalm beleid wisten wij ons gezag tegenover deze eerste proeve van Raffles' gewelddadig streven te handhaven, ofschoon C. C. G. G. het gevaarlijke van zulke ontmoetingen voor de verhouding tot Engeland niet over het hoofd konden zien, te meer

wijl zij vreesden, gelijk ten slotte juist bleek, dat het bij die eerste proeve niet blijven zou. „Zulke feitelijkheden kunnen herhaald worden:" — schreven zij dd. 9 Juni 1818 aan het Opperbestuur [113] — „zij kunnen van meer dadelijken invloed op de rust en veiligheid der Nederlandsche bezittingen worden: zij kunnen een oogenblikkelijken en krachtdadigen tegenstand noodwendig vorderen. En dan wordt het voor de Indische Regeering eene der neteligste omstandigheden, hoe, zonder den wil en de begeerte van het Europeesch Gouvernement te kennen, te handelen. Het wordt voor haar dan een raadsel, wat te doen, wat te laten. Het ware hoogelijk te wenschen, dat over vele zaken de buitenlandsche bezittingen betreffende, maar vooral ook over dit bijzondere en teedere punt, tusschen de Europeesche mogendheden vaste bepalingen onderling werden gemaakt."

Dit schrijven was nog niet verzonden, toen onze Regeering te Batavia twee brieven, gedagteekend 7 Juni 1818, van Raffles ontving, waarin zij formeel ter verantwoording werd geroepen!

Onzen Regeering-Almanak doorloopende — schreef hij in den eenen — had hij opgemerkt, dat voor Billiton een besturend personeel was aangewezen: wegens Engelands rechten op dit eiland, vroeg hij wat dit beteekende [114]; in den anderen brief verzocht hij te mogen weten op welken grond wij de *onafhankelijkheid* van Palembang bedreigden [115]. Het lijdt wel geen twijfel, dat Raffles van de Billitonsche quaestie meer wist, dan de Nederlandsche Regeerings-Almanak hem leerde; doch wijl hij eigenlijk geenerlei bevoegdheid had om zich met de politieke zaken buiten zijn gewest in te laten, vond hij in die lectuur zeker eene als het ware ongezochte aanleiding om de quaestie op nieuw bij ons aanhangig te maken.

De beide aanmatigende stukken werden door C. C. G. G. ter vergadering van 30 Juni 1818 behandeld. Hunne resolutie toont duidelijk aan, hoezeer zij er zich door gekrenkt gevoelden; te grooter was hun ergernis doordien een acht dagen te voren, nl. den 21ⁿ Juni, onze expeditie ter overneming van Padang na eene reis van 14 dagen zonder resultaat uit Benkoelen te Batavia was teruggekeerd, daar Raffles geweigerd had deze onderhoorigheid van zijn gouvernement terug te geven, op grond dat men zich dezerzijds ongenegen verklaarde, geldelijke vorderingen te erkennen, die, volgens Raffles, onafscheidelijk aan de overgave verbonden waren. Alzoo werd den Gouv.-Gen. verzocht aan den Luitenant-

Gouverneur van Benkoelen te schrijven, dat ontkend werd diens bevoegdheid om met de regeering te Batavia te correspondeeren over aangelegenheden niet tot zijn gewest behoorende; *op dergelijke brieven zou dan ook niet meer worden geantwoord;* geschiedde het nog dezen keer, dan was het om van hunne vriendschappelijke gevoelens te doen blijken. Betoogd werd dan nader ons recht op een volstrekt gezag in Palembang en onze aanspraken op Billiton, in overeenstemming met hetgeen hierover met Raffles' opvolger te Batavia, den heer Fendall, was verhandeld geworden [117].

In de betoogen omtrent Billiton hebben C. C. G. G., en in navolging onze diplomatie, zich beroepen *op den geest* van het Londensch tractaat, in zoover in art. 2 *abusievelijk* achter „Banka" de woorden „en onderhoorigheden" waren weggelaten. Partij tegenover partij kon het argument moeielijk indruk maken bij de plaatselijke overgevende macht, daar zij zich niet beriepen op de aanleiding tot den afstand van Banka, te weten *onverdeeld bezit*, gelijk ik op bl. 274 der vorige verhandeling mededeelde; Elout zou, indien hij het tractaat van Engelsche zijde had moeten uitvoeren, onder die omstandigheden zeker de eerste geweest zijn, zich tegen het vergissing-argument te verzetten. Waarom moest dat eene vergissing heeten, al had men bij het vlak daartegenover gestelde Cochin de onderhoorigheden wèl vermeld? Beter ware het dan m. i. geweest — nu de fout eenmaal begaan was door de onkundige wijze waarop, naar de uiteenzetting in mijn vorig opstel, onzerzijds het tractaat werd geredigeerd gelaten — om een beroep te doen op de algemeene strekking van art. 1, volgens welke alles, wat niet uitdrukkelijk werd uitgezonderd, aan Nederland terugkwam. Tegen deze opvatting viel ook wel, juist in verband met art. 2, eenig bezwaar te maken, doch het had niet dezelfde bedenkelijke consequentiën, daar het inroepen *van den geest* eener verbintenis een tweesnijdend zwaard kon blijken. En Raffles zou Raffles niet geweest zijn, als hij van die kostelijke exceptie ook niet eens gebruik had gemaakt. Hadden toch C. C. G. G. verklaard niet te willen weten van eene waarborging der onder het Engelsche tusschenbestuur gesloten verbintenissen met de Inlandsche vorsten, enz. op grond dat de Londensche conventie ten deze geenerlei verplichting oplegde; de Luitenant-Gouverneur van Benkoelen merkte op (in den brief sub 131): dat wij in geen geval mochten gebruik maken van „*an oversight*", die toegeschreven moest worden aan de haast, waarmede Engeland zich edelmoedig bereid had

verklaard onze bezittingen weder te geven! [118] C. C. G. G. vonden zulk een antwoord bijzonder vreemd; nochtans hadden zij voor Billiton evenzeer het argument eener vergissing te berde gebracht. — Raffles heeft echter zijn bescheid op de wederlegging onzer Regeering omtrent Billiton niet aanstonds gegeven. Hij deed het eerst den 15ⁿ Augustus, nadat de op zijn last te Palembang geheschen Britsche vlag door Muntinghe's flink optreden weder was ingehaald. Toen berichtte hij, dat onze Regeering zelve maar moest weten of zij al dan niet met hem wilde correspondeeren; hem liet het volkomen onverschillig [119]!

Op denzelfden dag, dat C. C. G. G. aan den Luitenant-Gouverneur trachtte te doen verstaan, wat de kring zijner bevoegdheden was, dus den 30ⁿ Juni 1818, richtten zij een schrijven aan het Opperbestuur [120]. Zij brachten in herinnering, dat zij reeds bij brief van 9 October 1816 hunne beduchtheid over Raffles' terugkomst hadden te kennen gegeven (bl. 381) en dat die nu gegrond bleek. „Dan" — vervolgden C. C. — „wat hiervan ook zij, wij hebben vastelijk voorgenomen den Heer Raffles niet in het geringste toe te geven in zijne zeer verkeerde begrippen als had hij eenige bevoegdheid om zich met ons bestier in te laten, en wij zullen integendeel voortaan alle zijne brieven van dezen aard zonder antwoord laten. Nu hebben wij, ten einde de meest mogelijke welwillendheid aan den dag te leggen, hem nog eenige inlichtingen medegedeeld. Zoo dezen geen invloed hebben, wordt alle verdere briefwisseling, in stede van goed-, kwaadstichterij, en bijzonderlijk ook dat van den voor ons zoo kostbaren tijd zonder nut weg te nemen." Zij kwamen vervolgens op het bezwaar, waarvan zij reeds naar aanleiding der gelijktijdig plaats gehad hebbende Lampongsche verwikkelingen melding hadden gemaakt (bl. 386), dat het voor hen zoo moeilijk was eventueele gewelddadigheden van Raffles te keer te gaan. „Wij mogen met dat al UHEdG. niet ontveinzen, maar ook hier met aandrang aanmerken" — merkten zij den departementschef voor de Koloniën op — „dat de tegenwoordigheid van den Lt G^r Raffles, mogen wij van zijne eerste daden tot de volgende besluiten, aan de Hooge Regeering van Ned.-Indië voorwaar niet dan veel zorgen baren zal, vooral wanneer zij geen stelligen last heeft, hoe zich ten aanzien van dien Britschen ambtenaar te gedragen. Om zulk een last of instructie smeeken wij ten ernstigste, zoo niet hetgeen nu reeds door ons onder de oogen van het Gouvernement gebracht is, genoegzame aanleiding geeft om bij het Britsch

Gouvernement in Europa over hem te klagen, en op zijne verwijdering aan te dringen, of dezelve door eene ruiling van Sumatra zachtkens gevolg te doen nemen." De brief besluit aldus, ook in verband met de bezetting van de Lampongs: "Het is niet een ijdele zucht tot uitbreiding van het Nederlandsch gezag, zonder nut of bepaald doel, die ons doet denken en handelen, gelijk wij deden, maar het is de innige en welgevestigde overtuiging, dat het voor de Nederlandsche vaart en handel, voor de welvaart, ja voor de veiligheid van Java zelfs noodig en onontbeerlijk is (waren er nog sterkere uitdrukkingen, wij zouden die bezigen), om op Sumatra geheel meester te zijn, zoo het mogelijk is, maar althans om niets af te staan van den invloed en het gezag, die de Hollanders altijd op Palembang en de Lampongs geoefend hebben. Zoo aan den Heer Raffles de vrije teugel gevierd wordt, dan voorzien wij zeer veel onheil."

Als minister van Onderwijs, Nijverheid en Kolonien fungeerde destijds de gewezen secretaris van staat A. R. Falck, die volgens De Grovestins en Thorbecke uit 's Konings omgeving verwijderd werd, omdat Willem I geene onafhankelijke raadslieden naast zich kon dulden [121]. De Minister was, blijkens een rapport aan den Koning dd. 18 November 1818, uitgebracht naar aanleiding van de Lampongsche verwikkelingen, van meening dat C. C.-G. G. zich over het geheel een overdreven begrip schenen te maken van het nadeel, dat eene krachtige handhaving onzer rechten in andere werelddeelen aan de goede verstandhouding tusschen de wederzijdsche Gouvernementen in Europa konde toebrengen. Hadden zij opgemerkt dat het voor hen in geval van dadelijkheden van Raffles' zijde zoo moeielijk was te handelen, *zonder den wil en de begeerte des Konings te kennen*, Falck schreef den Koning: "Mij komen deze wil en begeerte niet twijfelachtig voor en ik hoop dat C. C.-G. G. zich zullen hebben overtuigd, dat geene plicht of zorg hooger staan moet dan die om de rechten van den Staat voor verkorting of miskenning te bewaren" [122].

C. C. G. G. hadden inderdaad reeds ruim gelegenheid gevonden zich tegenover Raffles te doen gelden. Den 17^n Juni 1818 ontving deze een brief van den regeerenden Sultan, waarin hulp werd ingeroepen tegen mogelijke plannen van den naderenden commissaris Muntinghe. Raffles haastte zich daarop zekere kapitein Salmond met 150 à 200 man door de binnenlanden naar Palembang te zenden. Toen zij echter op weg waren, ontving de Luitenant-

Gouverneur eene nieuwe dringende bede om hulp van den Sultan, onder mededeeling dat commissaris Muntinghe te Palembang was aangekomen [123]. Raffles zond dit schrijven Salmond achterna met een briefje dd. 24 Juni 1818. Wijl nu de omstandigheden veranderd konden zijn, liet hij de verdere behandeling der zaak over aan Salmond's „discretion and judgment", terwijl hij daaraan toevoegde eene *proclamatie*, waarin hij zich noemde *Vertegenwoordiger van het Britsche Gouvernement in den Oosterschen Archipel*, die Salmond moest afkondigen „if necessary", en waardoor feitelijk de volken van den Archipel tegen het Nederlandsch gezag werden opgezet [124]. Dreigbrieven voor den commissaris Muntinghe en onzen Gouverneur-Generaal, met afschriften der Proclamatie waren daarbij gevoegd, zoomede een brief voor den resident Farquahar in de *Straits*, houdende aanbeveling om Malakka niet over te geven, bevorens de zaken op Palembang in orde waren. In den brutalen brief aan Muntinghe verklaarde hij tevens *Padang* niet te zullen overgeven... „until the affairs of Palembang are satisfactorily arranged" [125]; hiermede gaf hij derhalve het voorwendsel der geldelijke vergoedingen, waarop ik bl. 386-387 wees, prijs. Het was dan ook slechts om een voorwendsel te doen geweest! — Deze brieven werden nog door eenige anderen gevolgd, die echter hunne bestemming niet bereikten, daar zij door een ons getrouw hoofd aan Muntinghe in handen vielen. Een er van was door Raffles aan Salmond gericht, gedagteekend Benkoelen, 30 Juni 1818, en geschreven in de verwachting van een voorspoedig verblijf te Palembang. Zij bevatten twee bijlagen, nl. brieven bestemd voor de vorsten van *Riouw* en *Pontianak* ten einde dezen tegen ons op te stoken; Salmond had ze van Palembang uit te bezorgen; het waren stukken die op het karakter van den briefschrijver een hoogst ongunstig licht werpen [126]. Een ander schrijven was van 3 Juli; het had betrekking op den hiervoren vermelden brief van Farquahar dd. 24 Juni; sinds het afgaan van dit laatste schrijven had toch Raffles zulke gunstige berichten over Salmond's marsch naar Palembang gekregen, dat de Luitenant-Gouverneur meende er Salmond aan te moeten herinneren om den voor Farquahar bestemden brief niet te laten afgaan, wanneer Muntinghe zich zoude hebben nedergelegd bij „any fair and honourable arrangement"; de vermakelijke mededeeling, dat mevrouw Travers eene heerlijke dochter had gekregen, is het eenige lichtpunt in deze brieven, die overigens slechts ergernis wekken [127].

De loop der zaken was echter een geheel andere dan Raffles verwachtte. Onderweg uit Raffles' schrijven vernemende, dat Muntinghe reeds met troepen te Palembang was, besloot Salmond den hoofdtroep voorloopig achter te laten en slechts met 'n 25 man de reis te vervolgen. In den nacht van den 3n op den 4n Juli kwam deze expeditie te Palembang aan, waar men steelsgewijze tot het verblijf van den hulpbehoevenden Vorst werd toegelaten. Najm al Din was toen reeds door Muntinghe onttroond en had den kraton met zijne tegenwoordige woning moeten verruilen, waar nu aanstonds de Britsche vlag werd geheschen! Muntinghe bleef echter den toestand meester. Hij dwong Salmond en de zijnen via Batavia naar Benkoelen terug te keeren, terwijl hij ook spoedig daarna Najm al Din in ballingschap wegzond.

Inmiddels had er Raffles voor gezorgd, dat de Britsche bladen op de hoogte bleven van de groote daden, die uit Benkoelen werden geleid. De *Bengal Hurkary* van 18 Juli 1818, eene weidsche beschrijving gevende van de ontvangst van den heer en mevrouw Raffles te Benkoelen en den doop hunner dochter, deelde daarna het volgende mede:

Met de Passumahs is een verbond gesloten, waarbij dezelve onderdanen zijn geworden van het Engelsch Gouvernement; de bijzonderheden zijn nog niet bekend, maar wij vertrouwen, dat wanneer die zullen openbaar worden gemaakt, dezelve voordeelig voor ons zullen worden bevonden. De Britsche vlag waait te Semangka. Wij onderstellen dat het aan de China-vaarders zal worden toegestaan, die haven aan te doen, schoon wij nog voor het tegenwoordige niet klaarblijkelijk inzien, welke voordeelen van het plaatsen van een etablisement in de Lampongs (hetgeen eerst onlangs is ingetrokken) mogen verwachten. De heer Samuel Garling is met eene militaire macht naar Semangka vertrokken met het schip Lady Raffles, en heeft de baai opgenomen. Terwijl een zee-officier aldaar bij den heer Garling is verbleven, vertrouwen wij dat de uitslag aan de wereld zal worden medegedeeld.

En verder:

Groote zaken zijn in de geboorte. De uitkomsten zullen, hopen wij, voordeelig zijn; dan zullen wij Fort Marlborough eene bloeiende en handeldrijvende residentie zien worden.

De *Prince of Wales Island Gazette* van 22 Augustus nam deze berichten over. Den 29n deelde zij mede, dat onze commissarissen Wolterbeek en Timmerman Thijssen voor de overneming van Malakka waren aangekomen, terwijl de Courant op de mededeeling van bedoelde aankomst deed volgen:

„Wij hebben een resident te Palembang, en troepen om den regeerenden Sultan te ondersteunen.

„In de straat Sunda en in de Semangkabaai zullen etablissementen worden opgericht."

Onze Regeering te Batavia — zich sterk gevoelende door haar inmiddels behaald succes — achtte het noodig, al deze berichten in de officieele Bataviasche Courant van 24 October 1818 over te nemen, onder toevoeging van het volgende:

Bij voorraad kunnen wij onze lezers berichten, dat de onderstaande verhalen, voor zoo verre zij de staatkundige betrekkingen betreffen, met de waarheid niet overeenkomen. De Britsche vlag waait niet te Palembang, er zijn geen Britsche troepen daar ter plaatse. Er is wel eene poging door sommige onbevoegde personen gedaan, om het Nederlandsch gezag aldaar te belemmeren, dan de oordeelkundige maatregelen van den Kommissaris Muntinghe hebben spoedig een einde aan die verkeerdheden gemaakt.

Op eene der plaatsen in de Semangkabaai is waarlijk op dit oogenblik een post door den heer Raffles gesteld; doch deze schending van het Nederlandsch grondgebied is zijne eigene daad en kan niet dan zeer euvel door het Britsche Gouvernement worden opgenomen. Dit gouvernement zal zeer zeker niet dulden, dat een ondergeschikt ambtenaar van eene zoo onbeduidende plaats als Bencoelen zulke geweldenarijen op het grondgebied van eene bevriende mogendheid oefent, maar zekerlijk doen, hetgeen de Hooge Regeering van Nederlandsch-Indië gedaan heeft, ten aanzien van een hunner ondergeschikte ambtenaren, die op Timor het Portugeesch grondgebied geschonden heeft.

De Engelsche bladen namen het *entre-filet* over, om daaraan slechts nieuwe aanvallen tegen ons toe te voegen. „Some unpleasant discussions between the two nations in Europe" zouden zonder twijfel het gevolg zijn van „the very extraordinary proceedings of the Dutch commissioner at Palembang towards the British agent, deputed by this government to that place on the invitation of the reigning Sultan"; de Sultan „was created an independent sovereign by the British nation, and his independence guaranteed, in consideration of his ceding the island of Banca to the British government in Java". Het zou dus de vraag worden, of wij niet aldus het bezitrecht op Banka hadden prijsgegeven: „The territories of Palembang and Bencoolen join, and it becomes absolutely necessary to check the interference of the Dutch, in a country to which they cannot have the shadow of a claim." [128]

Muntinghe als C. C. G. G. trachtten Raffles door lange betoogen te overtuigen van het onrechtmatige zijner daden; ook dat hij zich in de door hem opgestelde proclamatie onwettig den titel aanmatigde van *Vertegenwoordiger van het Britsche Gouvernement in den Oosterschen Archipel;* doch wat kon dit baten tegenover den man, wiens eenig doel was de rechten te verkorten, die het Londensch tractaat van 13 Augustus 1814, naar zijn inzien verkeerdelijk, ons in den schoot had geworpen!

Onze Regeering dit begrijpende, wendden C. C. G. G. zich ingevolge haar besluit dd. 25 Augustus 1818 — „ten einde zoo mogelijk daardoor de bezwaren deswegens worden weggeruimd" — tot lord Moira, die destijds in een roemrijken veldtocht van 4 maanden het Mahrattengebied aan het Britsche rijk in Bengalen had toegevoegd. „There was at last, after sixty years from the battle of Plassy" — leest men in een Engelsch geschiedboek over het resultaat van dezen oorlog [129] — „no question of the supremacy of British power in India, now more perfectly established and more effectively dominant than that of Aurongzebe." Onze C.C. hieraan gedachtig, boden Zijne Excellentie hunne verontschuldigingen aan, dat zij hem lastig vielen: „au milieu des hauts faits, qui l'occupent si glorieusement"; zij zagen zich echter wel verplicht — schreven zij — de grieven voor te brengen, die zij tegen Raffles' optreden hadden, doch zij zouden het doen: „avec la franchise propre à notre caractère national, non-étrangère tout-à-fait à nous personnellement, et soutenu surtout par la haute estime, que nous portons à celui, auquel nous avons l'honneur de nous adresser". — Het mocht inderdaad weleens niet overbodig schijnen de verzekering van onze *franchise* te geven; aan C. C. G. G., of liever aan Elout, werd verweten, dat zij het soms achter den mouw hadden [130]! — Na de vermelde inleiding gingen C. C. al de gerezen quaestiën in de Lampongs, in Palembang, te Banjermasin, over Padang enz. na, en vestigden zij tevens de aandacht op den door Raffles aangematigden titel, waarna zij aldus, steeds wierook aan lord Moira wijdende! eindigden:

„Voila Monseigneur! les plaintes que nous croyons forcés de porter contre la conduite du Chevalier Raffles. Elles sont justes et fondées, et nous sommes persuadés que Votre Excellence les jugera telles. Nous la prions donc instamment de vouloir prendre telles mesures qu'elle jugera propres pour engager le Chevalier Raffles à ne pas sortir des bornes de son pouvoir legitime, et de

ne plus se permettre des voies de fait, qui pouvaient compromettre autant les intérêts de son Gouvernement que ceux du nôtre.

„Nous connaissons Mylord votre grandeur d'âme, votre amour pour la justice, et pour l'ordre et nous sommes sûrs, que le recours que nous prenons à Votre Excellence contre la violence et le désordre ne sera pas vain."

Dit schrijven werd ruim een maand later door een stuk van eenigszins anderen aard gevolgd. Raffles was met zijne intriges voortgegaan en had dd. 12 Augustus en 1 September 1818 protesten tegen onze handelingen uitgevaardigd niet alleen [131], doch er tevens voor gezorgd, dat de eenzijdige beschouwingen, onbescheiden genoeg! in de Britsche bladen werden gepubliceerd. Dezen vielen ons natuurlijk met de grootste bitterheid als altijd aan. Zij merkten o. a. op, hoe wij steeds in onze koloniën, van de Kaap tot Japan, het Engelsche volk hadden benadeeld, zonder dat door de Britsche regeering het noodige daartegen verricht werd: „It was" — meende de Engelsche journalistiek [132] — „the business on one side to commit aggression, and on the other to overlook it. The stronger state disciplined his temper to forbearance, and the weaker applied her mind to insult, till generosity looked like connivance, and what was policy in Europe sunk to imbecility in India. We hope a history of the past will not furnish a prediction of the future; and that the share of the English in achieving the victory of Waterloo, is not to entail upon this nation the secure insults of the Dutch; nor that the independence of the Netherlands, as one of the weights in the balance of power, is to hang for two centuries more as a millstone upon the neck of England."

Tegenover al dat geschetter kwam eene waardige houding ons ten goede. Den 5n October 1818 stelden C. C. G. G. protest tegen over protest [133]. Al de gerezen quaestiën werden punt voor punt in het stuk, dat natuurlijk *plechtig* heet te zijn, nagegaan; en wat ook reeds geschied was in hunne depêche aan Bengalen, werd hier herhaald, nl. dat Raffles door zijne brieven in 1811 aan den Sultan van Palembang middellijk tot den bekenden moord had medegewerkt. „Ce massacre" — herinnerde het Protest — „fut regardé par le Lt.-Gouverneur Raffles comme un attentat commis envers l'humanité entière; et en effêt c'en fut un si jamais; mais on aurait dû prévoir, que telles devaient être naturellement les suites de ces manoeuvres sourdes, évidemment imprudentes et indélicates, si non criminelles; manoeuvres reprouvées par les poli-

tiques les plus relâchées en morale, même dans l'état de guerre, manoeuvres qui pourraient compromettre l'honneur et les intérêts de la nation la plus loyale en politique."

Ofschoon C. C. aan Raffles indertijd hadden medegedeeld, dat zij hem niet meer zouden schrijven (bl. 387), vonden zij het niet onaardig, hem toch dit stuk te doen toekomen bij een begeleidenden brief, waarin zij naar waarheid getuigden: "Cet acte contient tous nos sentiments et se serait abuser d'un temps, qui peut être employé plus utilement, que d'entrer ici dans plus de détail."

Ook lord Moira werd natuurlijk het Protest gezonden, vergezeld van een schrijven, inhoudende dat C. C. G. G. dit wilden beschouwd zien als een vervolg op hunne klachten van 25 Augustus over Raffles' gedrag (bl. 393), waarna zij aldus besloten:

"Nous sommes parfaitement convaincus que Votre Excellence ne l'aura apprise qu'avec regret; et qu'elle en témoignera un vrai mécontentement à ce fonctionnaire.

"Nous nous reposons là dessus; des nouvelles démarches du Chevalier Raffles cependant nous ont obligé à pénétrer plus en avant dans toutes les matières qu'il s'est plues de traiter non seulement dans des lettres qu'il a écrites à notre Gouvernement, mais encore dans des protestations publiques, qui sans doute auront été mis sous les yeux de Votre Excellence.

"Forts de nos droits, nous y avons répondus dans la protestation que nous ferons parvenir au Chevalier Raffles, et que nous avons l'honneur maintenant de porter à la connaissance de Votre Excellence, afin qu'elle soit instruite de tous les raisonnements et de tous les faits surtout, sur lesquels nous fondons nos droits."

V.

De teleurstellingen, die C. C. G. G. in zoo ruime mate ondervonden, waren ook aanstonds het onderwerp van ernstige diplomatieke gedachtenwisseling in Europa geworden. Reeds bij dezerzijdschen brief van 22 October 1816 was toch aan den gezant Fagel opgedragen, om over de vertraging der overgave door Fendall bij het Britsche ministerie beklag te doen [134]. Bij missive van den 29n d. a. v. berichtte Fagel, dat hij er lord Bathurst over had gesproken, en dat door deze, als altijd, weder de meeste welwillendheid betoond was. "Je dois rendre à ce Ministre la justice de dire" — luidde het in zijn rapport — "que je l'ai non seulement trouvé dans cette occasion, comme dans toutes les autres qui se sont présentées, prêt à entrer

dans nos vues, mais même disposé dans ce cas-ci, à partager nos sentiments et à concourir de tous ses moyens à remédier à ce qui fait le sujet de nos plaintes, ou plutôt de nos inquiétudes." — Ten einde het Britsche ministerie in staat te stellen schriftelijk te antwoorden, wenschte Bathurst eene nota van onzen Gezant. Deze voldeed hieraan als volgt, waarbij tevens een afschrift werd overgelegd van Van Nagell's schrijven dd. 22 October:

Le Soussigné, ambassadeur etc., a l'honneur de mettre confidentiellement sous les yeux de lord Castlereagh la copie d'une dépêche qu'il vient de recevoir de Son Excellence Mr. le Baron de Nagell, Ministre d'État au Département des Affaires Étrangères de Sa dite Majesté, relative au retard des ordres attendus à Java pour la remise de cette colonie et de ses dépendances nommément des Molucques aux autorités commises à cet effêt par le Roi des Pays-Bas. Le Soussigné se persuade que S. E. lord Castlereagh trouvera naturel et légitime le sentiment d'inquiétude que ce délai fait éprouver au Gouvernement du Roi son maître, et il doute nullement que Son Excellence, partageant la conviction des graves inconvenients qui résulteraient d'un tel état de choses, s'il se prolongeait, et qui sont parfaitement indiquées dans la susdite dépêche, ne s'empresse de concourir à prendre les mesures propres à le faire cesser le plus promptement possible.

Lord Bathurst antwoordde hierop bij nota van 31 October 1816, dat hij er niet aan twijfelde of de bevelen tot overgave uit Bengalen waren nu reeds te Batavia aangekomen, doch dat hij ten overvloede een duplicaat der uit Londen gezonden bevelen den Gezant nog aanbood, om daarmede naar hem goed dacht te handelen [135].

De Gouv. Gen. van Bengalen, uit Engeland de klachten van onze C.C.G.G. ontvangende, kon, naar wij nu reeds weten, in zijne missive dd. 19 Juni 1817 met de data der stukken aantoonen, dat zijnerzijds de meest mogelijke spoed was betracht; doch bovendien kwam hij op tegen elken blaam, door onze bestuurders aan Fendall ten laste gelegd. "If any delay, otherwise avoidable, have taken place in the delivery of the heretofore Dutch possessions to the Commissioners of the King of the Netherlands" — voegde hij er gebelgd aan toe — "I must assert it as wholly ascribable to the repulsive and controversial spirit, manifested by the chief of that commission in the arrangements necessary towards the transfer. It is painful to be obliged to express any thing that looks like an imputation on a person standing in a public capacity. But the phrase I have used will be borne out by the reports of proceedings despatched to us from time to time by the British Commissioners

and which will necessarily come under the perusal of the Board of Control. The conduct of the British commissioners has appeared to this Government liberal, frank, temperate and upright in the highest degree throughout the transaction, and those gentlemen have received our unqualified acknowledgments of a tone so truly becoming the British character. — I should add they have uniformly spoken in most favourable terms of the disposition of baron Van der Capellen, second in the Commission, to promote the harmony desirable on such an occasion."

Naar aanleiding van eene opdracht van onzen Koning, schreef hierover minister Van Nagell aan zijn ambtgenoot van Koloniën om advies: „doende" — teekende de Minister aan — „Hoogstdezelve mij te gelijkertijd opmerken, dat de Engelsche commissarissen op Java bij ons in geen minder ongunstig dagblaadje staan, dan waarin de Hr. Elout bij hen voorkomt."

Het resultaat der overwegingen was om de zaak te laten rusten. Weldra echter maakten de klachten over Raffles' intriges het noodzakelijk, dat wij ons op nieuw tot de Engelsche regeering wendden. Dat daarbij steeds een sympathieke gezant als Fagel, de Nederlandsche belangen vertegenwoordigde, strekte niet weinig in ons voordeel; en wanneer deze, naar aanleiding van hernieuwde bevelen om het Britsche ministerie met dezerzijdsche klachten lastig te vallen, bij brief van 10 October 1817 den minister van B. Z. bericht: „je les exécuterai avec tout le zêle et en même temps avec toute la discrétion et la prudence, dont je suis capable": dan vordert de billijkheid te erkennen, dat hij inderdaad steeds aan deze gedragslijn getrouw is gebleven.

Een koninklijk besluit van 6 December 1818 had hem andermaal opgedragen de Indische quaestiën ter sprake te brengen; er moest nu weder eene nota aan het Britsche ministerie overhandigd worden. Fagel kon daaraan echter niet onmiddellijk gehoor geven, wijl lord Castlereagh uitlandig was. Eerst den 31n December werd onze Gezant, op diens verzoek, uitgenoodigd zich bij lord Castlereagh te vervoegen, niettegenstaande deze bedlegerig was.

De conferentie duurde een half uur. Na eerst over aangelegenheden betreffende de Zuidelijke Nederlanden gesproken te hebben, bracht Fagel het op de Oost-Indische zaken. Castlereagh bleek beter op de hoogte te zijn dan Fagel had verwacht, doch de eenzijdige voorstellingen van Raffles, speciaal over onze zucht tot uitsluiting, waren niet zonder invloed gebleven. Afgedaan werd

weliswaar niets, maar — schreef de Gezant dd. 1 Januari 1819 over deze conferentie aan onzen minister Van Nagell — "La glace étant à-présent rompue, dès que lord Castlereagh sera mieux je reviendrai à la charge" [136].

Toen Fagel in den loop dier maand andermaal een bezoek bij den zieken Minister bracht, onthield hij zich met opzet de Indische quaestie aan te roeren, doch bij het afscheid nemen verzocht Castlereagh uit zich zelven — berichtte de Gezant dd. 12 Januari — den heer Van Nagell mede te deelen, dat Raffles' handelingen werden afgekeurd, en dat de quaestiën ter hand zouden worden genomen, zoodra de staat van 's Ministers gezondheid zulks veroorloofde [137].

Den dag nadat dit werd geschreven, kwam gansch Londen en Engeland in beweging door de publicatie van Raffles' protest in *The British Press* van 13 Januari 1819; als bijlagen waren er aan toegevoegd, een brief van den door ons afgezetten Sultan, waarin hij nogmaals Raffles' hulp inriep, onder mededeeling dat hij gevangen werd gehouden, dat kapitein Salmond en de zijnen waren opgezonden, dat de Britsche vlag was verwijderd, enz.; en het verbaal van een verhoor der brengers van dien brief, waarin het in braafheid doend Engelsch gemoed nog meer werd bewogen, b.v. door het verhaal dat eene vrouw, die een geheel onschuldigen brief uit het den vorst aangewezen verblijf had willen bezorgen, door de onzen *was doodgegeeseld*, enz. enz. [138] En nu luidde het moord en brand tegen ons! *The Times* vóóraan natuurlijk met een heftig artikel in zijn nommer van den 14n. Destijds waren in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika twee Britsche onderdanen, die de Indianen tot oorlog tegen de Amerikanen hadden opgewekt, door een krijgsraad ter dood veroordeeld en gefusilleerd, hetgeen ook al eene groote beweging in Engeland had veroorzaakt, zonder echter tot iets meer dan tot luidruchtig geschreeuw te leiden; maar Holland had nu ook den Britschen Eénhoorn beleedigd en dat eischte wraak. [139] Het edele Engeland, de natuurlijke beschermer "of all that is weak and unoffending among nations" moest maar overgaan tot onze "re-expulsion from the Asiatic Islands"! Alzoo kort recht — tegenover een klein land; alzoo ook in zijne gansche tentoonstelling, de door Veth gebrandmerkte "schijnheiligheid en Pecksnifferij, waarmede de schoone leuzen der Britsche staatkunde in het belang van politieke hartstochten en van toomelooze hebzucht worden geëxploiteerd". [140] In eene missive dd. 15 Januari 1819 van onzen Gezant te Londen werd minister

Van Nagell medegedeeld, dat alle Engelsche couranten het protest hadden overgenomen "accompagnées de remarques et de réflexions plus ou moins amères contre notre Gouvernement et ses employés aux Indes". Wel behoorde het *Times*-artikel tot "un des moins mesurés", maar er was geen enkel blad, dat een goed woord voor ons over had: "Mais il n'y a pas, jusqu'au Courier, papier ministeriel bien connu, qui ne prenne, jusqu'à un certain point, fait et cause contre nous et pour le Sr Raffles." Fagel meende dan ook in het welzijn van het van alle zijden beleedigd wordend vaderland te handelen door den Londenschen *Courier* in den arm te nemen. "L'influence que les journaux exercent sur l'opinion publique dans ce pays" — berichtte hij — "devient de jour en jour plus formidable, et n'est pas un des moindres maux qui sortent de cette boîte de Pandore qu'est devenue de nos jours *la Liberté de la Presse.* Convaincu de la nécessité de parer ce coup sans délai et de tâcher de donner une autre direction au jugement du public, j'ai fait insérer dans le Courier d'aujourd'hui un article dont je me promets un bon effêt."

Fagel zond het door hem bedoeld artikel aan *The Courier* met een briefje, geteekend D. R. en dat aldus luidde:

From the time that the Treaty between Great Britain and the Netherlands was signed, in 1814, it appears evident that a party has existed in this country, influenced by motives of self-interest, inamical to the retrocession to the Dutch of their Indian possessions. Individuals, having held lucrative situations, would naturally feel reluctant to give them up. This party has, ever since, been incessantly at work in misrepresenting the state of affairs in the Indian Archipelago, and trying to prejudice and inflame the public mind against the Dutch. The same party, far from assisting in forwarding the measures agreed upon by the different articles of the said Treaty, have done every thing in their power to elude and retard their execution, and in some instances (as was very lately exemplified in the refusal to restore to the Netherland authorities the settlement of Padang on the west-coast of Sumatra) have gone so far as actually to thwart the intentions of the British government.

The late events at Palembang, of which so much has been said in the public prints within these last few days, serve as a further illustration of this subject. In order, therefore, to enable the British public to come to a right understanding concerning this matter, I have to request that you will give a place in your impartial columns to the following statement, drawn from the most authentic sources.

The Courier nam brief en artikel op in zijn nummer van 15 Januari 1819; en de officieele *Bataviasche Courant* van 26 Juni 1819 nº 26 haastte zich het over te nemen. Het artikel zette op waardige en bondige wijze ons goed recht op een onbeperkt gezag in Palembang en onderhoorigheden uiteen. Verder werd herinnerd, dat tengevolge van twisten tusschen den ouden en den jongen Sultan „the inhabitants of that petty kingdom were most miserable themselves, and their contentions were a constant subject of alarm to their neighbours". De afzetting van den jongen Sultan was noodig, wegens zijne volstrekte ongeschiktheid tot regeeren: Utterly incapable of governing the country, he was distinguished only by excessive cruelty, which manifested itself in the shocking punishments he inflicted, and by his toleration of the Malay pirates, who carried on in those seas a regularly organized trade in slaves, of the profit of which the Sultan partook." En na deze snaren der menschenliefde te hebben aangeroerd, heet het dan, dat Muntinghe „was hailed by the natives as their deliverer", en dat hij er aldus in slaagde eene overeenkomst te treffen, die den slavenhandel afschafte, de ingezetenen aan hunne nijvere werkzaamheid teruggaf en een eind maakte „to the horrible system of punishments formerly introduced." Eindelijk wordt er aan herinnerd, dat onze Commissaris met de meeste wellevendheid tegen de zendelingen van Raffles was opgetreden: „In every thing that has passed" — besloot het artikel — „the Netherland Commissioner has acted with the greatest propriety and respect towards the agents of an allied and friendly power, and has manifested that skill and wisdom for which he is eminently distinguished."

In eene missive van 19 Januari berichtte Fagel, dat het stuk aan zijn doel had beantwoord. De *British Press* had slechts gegeven „une réplique très-faible et insignifiante, et depuis lors les autres journaux n'en ont plus parlé." Fagel vertrouwde, dat het daarbij zou blijven. „Le grand point dans ce Pays-ci," vervolgde hij, „lorsqu'on est dans le cas d'avoir à faire insérer quelque chose dans les papiers publics dans le but de réfuter l'une ou l'autre erreur ou calomnie, est de saisir pour cela le moment opportun. Si on le laisse échapper, il ne se retrouve plus, à cause de la succession rapide des événements, et de l'égale mobilité avec laquelle l'attention et l'intérêt du public se portent de l'un sur l'autre. J'ai appris au surplus d'assez bonne part que la Direction de la Compagnie des Indes approuve aussi peu que le Gouverne-

ment la conduite du Sr Raffles. Les Directeurs doivent avoir déjà fait répondre à ses derniers rapports sur l'affaire de Palembang, et l'on m'assure que dans cette réponse il a été rappelé à la sphère d'activité propre à ses fonctions, qui sont celles d'un chef de comptoir subalterne, et non d'un agent politique de la première classe."

Dat ook de Britsche regeering ontevreden op Raffles was, weten wij reeds uit Fagel's brief van 12 Januari (bl. 398). Doch die ontevredenheid werd niet weinig vermeerderd door de onbescheiden openbaarmaking van het protest in de *Press*. Den volgenden dag, nl. den 14n des avonds, was onze Gezant naar Castlereagh gegaan, berichtte hij in het hiervoren vermeld schrijven van 15 Januari. Hij had den Minister niet ontevredener kunnen aantreffen, dan hijzelf mogelijk kon zijn. „Je l'ai trouvé" — verzekerde toch Fagel — „aussi mécontent que je pouvais l'être moi-même de cette nouvelle incartade du Sr Raffles, au sujet duquel il me répéta ce que j'ai rapporté à V. E. dans ma lettre particulière de mardi passé. Il me fit observer que non-content d'adresser ses rapports directement aux Directeurs de la Compagnie des Indes à Londres, sans les faire passer (comme il est de son devoir) par le canal du Gouverneur-Général, son supérieur immédiat, il se permettait encore d'en appeler sans nécessité au tribunal de l'opinion publique en faisant publier de son chef des documents officiels, à quoi lord Castlereagh ajouta, qu'au surplus le dit Raffles était entièrement indépendant de lui et même jusqu'à un certain point du Gouvernement, étant un employé de la Compagnie et seulement indirectement subordonné au *Board of Control* [2]. L'impudence de ce personnage est grande et le ton qu'il prend en parlant de notre Roi et de nos autorités tout-à-fait déplacé. Au surplus je suis porté à croire, que tout ceci, en le faisant encore mieux connaître, achèvera de le perdre dans l'esprit de ses supérieurs et pourra contribuer à faciliter l'arrangement à conclure entre les deux pays à la suite des instructions contenues dans la dépêche de V. E N°. 164 du 11 Décembre dernier" [141].

Juist in deze dagen werd het Parlement geopend. Raffles had steun gezocht bij den hertog van Somerset, die tot de oppositie behoorde en waarmede de Luitenant-Gouverneur, ook blijkens de in de *Memoir* gepubliceerde brieven, in nauwe betrekking stond. Somerset spande zijn partijgenoot, het lid van het Hoogerhuis lord Lansdown, voor de zaak [142] en deze was het, die den 1n Februari 1819 over de Palembangsche quaestie eene interpellatie tot de

Regeering richtte. In het Lagerhuis kwam de zaak niet ter sprake. Lord Lansdown verzocht overlegging van stukken en daaronder Raffles' protest, ofschoon dit bereids gepubliceerd was. De Regeering weigerde echter het over te leggen, op grond dat Raffles in zijne ondergeschikte betrekking van handelsresident geenerlei bevoegdheid tot publiek optreden en tot protesteeren gehad had. De *Times*, "un des plus virulens de ceux qui sont en opposition au Gouvernement", — gelijk het luidt in Fagel's rapport van 15 Januari 1819, — gaf de belangrijke discussiën in zijn nommer van 2 Februari weder "passablement bien rendu", oordeelde Fagel in zijn schrijven van dien dag — en daaruit bleek, dat de Britsche regeering op eene eerlijke uitvoering van het tractaat van 1814 bleef staan en dat Raffles' eigenmachtig optreden, als daarmede in strijd, werd afgekeurd, zij het ook het Ministerie onze handelingen niet ten volle kon goedvinden [143]. Onze Gezant haastte zich bij vermeld schrijven de *Times* over te zenden, natuurlijk buitengewoon met het succes ingenomen. "Enfin", besloot hij, "ce qui me parait aussi résulter assez évidemment de cette discussion, c'est que le Sr Raffles est en rapport avec l'oppossition, et n'a nullement fait sa cour aux Ministres par la conduite qu'il vient de tenir. Il joue sans doute gros jeu, mais je doute qu'il gagne la partie, et s'il la perd, comme cela me paraît probable, il aura sujet de s'appliquer le proverbe: *Qui trop embrasse mal étreint.*" — Met deze laatste woorden herinnerde de Gezant aan lord Buckinghamshire's oordeel over Raffles, waarvan ik op bl. 411 melding maak.

Onze minister voor de koloniën Falck gaf bij schrijven van 5 Februari 1819 [144] de Indische regeering van den gunstigen loop, dien de zaken in Engeland namen, kennis onder toezending van het *Times*-artikel. Hij vertrouwde, dat een en ander Raffles tot nadenken stemmen en het onze Regeering minder moeielijk dan ooit vallen zou, om den Luitenant-Gouverneur het goede spoor nader aan te wijzen: "en dienvolgens ook de wettige belangen van Nederland, op alle punten waar dezelve door hem aangerand zijn of alsnog mochten worden, te doen gelden met dien nadruk en met die omzichtigheid tevens, welke alle de maatregelen van het Indisch Bestuur, nopens de onderhavige geschillen, zoo voordeelig hebben gekenmerkt."

De Gouv. Gen. liet, bij ontvangst van dit schrijven, het *Times*-artikel vertalen en in de officieele Bataviasche Courant van 26 Juni 1819 N° 26 opnemen.

Ook de verhoudingen tusschen Fagel en Castlereagh bleven

steeds uitnemend; daartoe bracht niet weinig bij, dat wij ter rechter tijd uit Batavia nieuwe depêches over de Palembangsche aangelegenheden ontvingen, waarmede het Britsche ministerie kon voorgelicht worden. Bij missive van 18 Januari 1819 gaf daarom Falck als minister voor de Koloniën aan den Koning in overweging onzen Gezant nader in te lichten [145], met welk voorstel de minister van Buitenlandsche Zaken bij zijn rapport van den 20^n d. a. v. zich vereenigde [146].

Fagel moest dus andermaal de verwikkelingen onder de aandacht van den Engelschen minister brengen, waartoe hij eene nota dd. 2 Februari samenstelde, aanwijzende Raffles' vijandige handelingen en den door hem aangematigden: „titre pompeux de *représentant du Gouvernement Britannique dans l'Archipel Indien.*" „Aussi le soussigné ne doute-t-il pas" — besloot de Nota — „que S. E. sentira la nécessité de prendre les mesures les plus efficaces pour faire cesser d'une manière ou d'autre des entreprises aussi contraires aux justes droits du Roi des Pays-Bas, que propres à compromettre les relations intimes d'alliance et d'amitié qui unissent si heureusement les deux Etats en Europe." — Fagel wilde al die stukken persoonlijk aanbieden, doch lord Castlereagh werd door drukke parlementaire werkzaamheden verhinderd onzen Gezant onmiddellijk te ontvangen. Dit werd hem medegedeeld bij een schrijven van Castlereagh's particulier secretaris, houdende uitnoodiging tot eene conferentie op Dinsdagavond ten 11 ure, waarvan Fagel verslag gaf in zijn rapport dd. 11 Februari d. a. v. De Engelsche minister deelde hem mede, dat een schrijven in overweging was, waarbij Raffles' handelingen formeel werden afgekeurd. Gebruik makende van den betoonden goeden wil, legde nu onze Gezant ook de medegebrachte stukken en de nota van 2 Februari over, waarna de conferentie eindigde met de verzekering van Engelsche zijde, dat men ons in de Palembangsche quaestie ten dienste zou blijven [147]. En dat het niet bij deze mondelinge betuigingen bleef, bewees weldra eene officieele nota van lord Castlereagh, gedagteekend Foreign Office 12 Februari 1819, waarin onzen Gezant werd verzekerd: „that the acts of Sir Thomas Raffles, as alluded to by His Exc., will be entirely disavowed, that gentleman being merely a commercial agent, and not having been authorized to act politically in any manner whatsoever" [148].

Toen bij brief van 16 Februari Fagel deze nota overzond, had er den vorigen avond eene nieuwe interpellatie van lord Lansdown plaats gevonden, zonder dat echter de oppositie er in slaagde succes te

behalen. Tegelijkertijd was nu ook in Holland ontvangen het op bl. 394 vermeld protest van C. C. G. G. dd. 5 October 1818. [133] De minister Falck bood „dit bondig en de zaak voldingend staatsstuk" bij rapport dd. 15 Februari den Koning aan. De vraag was bij den Minister gerezen of men nu ook dit stuk in de dagbladen zou plaatsen, doch hierop meende hij ontkennend te moeten antwoorden. „Eene openbare bepleiting van het onderhavige geschil heeft" — schreef de Departementschef — „*in het algemeen* dit tegen zich, dat zij de gemoederen, vooral in Groot-Britanniën, al meer en meer warm zoude maken, en eene opinie zoude zich dus bij de natie kunnen vormen en vestigen, welke het Ministerie, thans min gunstig voor den H[r]. Raffles gestemd, uitermate zoude belemmeren in de maatregelen welke, ten gevolge onzer ernstige klachten, eerlang dienen te worden genomen. *Bijzonder* worden in dit protest van C. C. G. G. punten van een hoogst teederen aard aangevoerd, en die hoewel tot de geschiedenis van vroegere jaren (1810—1811) betrekkelijk, desniettemin geschikt zijn, om stof te geven tot hatelijke discussiën, en voedsel aan gevoelens van verwijdering, afkeer en wraak. Het geldt den moord door de Sultans van Palembang aan de Nederlanders gepleegd en het karakter van den H[r] Raffles als mensch." Op deze gronden beval hij aan, het Protest onzen gezant te Londen te zenden: „ten einde van derzelver inhoud, geheel of gedeeltelijk, een zoodanig gebruik te maken, als hem de loop der aan zijne zorg toebetrouwde onderhandelingen voor zal komen te vereischen". — Falck vestigde verder de aandacht op het belang eener ruiling van Sumatra tegen de Nederlandsche kantoren op de vaste kust van Indië, zoomede op het wenschelijke van Raffles' verwijdering, waarna hij besloot met den Koning machtiging te verzoeken om aan de Indische regeering kenbaar te maken: „dat de gedragingen van C. C. G. G. in de door den Ridder Raffles berokkende moeilijkheden en de door hen dienvolgens genomen maatregelen U[r] M[s] volkomen goedkeuring hebben verworven, en dat in alle soortgelijke omstandigheden, die zich onverhooptelijk verder mochten opdoen, de rechten en belangen onzer natie en de waardigheid van den Nederlandschen naam, in gelijker voege met bedaardheid en nadruk tevens moeten worden gehandhaafd".

De Minister van B. Z. vereenigde zich geheel met deze voorstellen, blijkens zijn rapport aan den Koning dd. 19 Februari 1819. Het protest oordeelde hij „overbelangrijkst", aangezien het ons goed recht „voldingend" bewees.

Het Koninkl. Besl. van 22 Februari 1819 l^{t} U, was het uitvloeisel dezer overwegingen. C. C. G. G. ontvingen de voorgestelde tevredenheidsbetuiging bij schrijven van den Minister van Koloniën dd. 2 Maart 1819 [149], terwijl de Minister van B. Z. bij brief van 5 Maart onzen Gezant het protest als "une pièce extrêmement intèressante" toezond, ten einde er het meest gepast gebruik van te maken: "om het plan van ruiling van Sumatra tegen de Nederlandsche kantoren op de vaste kust van Indië, met allen nadruk te bevorderen, als het meest geschikt middel, om eens voor al, een einde te maken aan alle verschillen en onaangenaamheden tusschen de wederzijdsche Indische autoriteiten", gelijk art. 1 van bovenvermeld besluit luidde. "Mais je dois observer à V. E.", herinnerde de Minister verder, "que S. M. dans l'intention d'éviter toutes discussions désagréables sur certains points de cette protestation, qui sont d'une nature très délicate, et parmi lesquels je citerai particulièrement les circonstances du meurtre des Nèerlandais à Palembang en 1811, ne désire pas que cet acte soit communiqué in extenso à lord Castlereagh, mais seulement que V. E. se serve des arguments que cette pièce renferme, pour démontrer de plus en plus que le bon droit est de notre côté et que le meilleur moyen de conserver la tranquillité dans ces parages lointains et d'éviter des désagréments sans nombre aux deux Gouvernements seront de se prêter mutuellement à l'échange proposé."

Fagel kon intusschen weder niet aanstonds bij de ontvangst van het Protest, lord Castlereagh spreken, daar deze zich wegens het overlijden eener zuster had teruggetrokken en de parlementaire werkzaamheid al diens krachten verder in beslag nam [150]. Zoo vond eerst eene samenkomst plaats in den ochtend van den 19^{n} Maart, blijkens een rapport van dien dag aan Van Nagell. Onze gezant bracht het gesprek op het protest van C. C. G. G., waarop Castlereagh betuigde gaarne er van te willen kennisnemen, "pour éclairer la discussion". Falk zou het stuk in eene nota resumeeren en dan de bekende moordgeschiedenis weglaten: "comme étant d'une nature délicate et pouvant mener à des discussions fâcheuses". [151]

VI.

Terwijl wij alzoo in Europa niets dan steun bij het Britsche ministerie ondervonden, werd ook onze Regeering te Batavia door brieven uit Bengalen geheel gerust gesteld. Uit het op bl. 396 medegedeelde, weten wij dat lord Moira tegen Elout ingenomen

was, en dat deze meening onverzwakt bleef, kan blijken uit het schrijven dd. 14 Januari 1820 aan den Gouv.-Gen. Van der Capellen, waarin de Gouv.-Gen. van Bengalen o. a. het volgende opmerkt over de belemmeringen, die den Engelschen handel werden aangedaan [152]: "I am even willing to believe that the counsels of Mr. Elout did not proceed from a deliberate view of sowing the seeds of discord between the two countries, but from an ungovernable splenatic distaste towards the English. The result however, has been the same as if it arose from studied enmity."

Nochtans deze antipathieke gevoelens, die immers ook zeer sterk aan den dag traden in het sub 130 wedergegeven schrijven dd. 1 Maart 1821, schenen, voorloopig althans, geen invloed te hebben uitgoefend op lord Moira's ongunstig oordeel omtrent Raffles' handelingen, zij het ook de Gouv. Gen. ze reeds destijds te zachtaardig toeschreef: "to an unjudicious zeal" [153], eene manier van verschooning, waardoor maar al te zeer wederrechtelijkheden van Engelsche zijde straffeloos plaats hebben gevonden [154].

Den 16ⁿ Januari 1819 had zich de Commissie-Generaal ontbonden verklaard, en wachtten dientengevolge Elout en Buyskes op een gunstigen wind, welke zich eerst den 28ⁿ d. a. v. zou voordoen, om naar Nederland per *Admiraal Evertsen* terug te gaan. In die dagen nu ontvingen zij van den Gouv. Gen. eene uitnoodiging tot het houden eener laatste bijeenkomst: "ten einde mede te deelen drie brieven door den Gouv. Gen. in Britsch-Indië op den 10ⁿ October en 7 en 28 November 1818 aan C.C.G.G. geschreven, houdende in substantie de geheele afkeuring van het gedrag des ridders Raffles betrekkelijk Palembang, de Lampongs en Padang gehouden, alsmede betrekkelijk de nog bestaande onverevende zaken wegens de Moluksche zaken". — De brieven lieten in den vorm niets te wenschen over; men vindt er ook niet in, noch het vervelend gehuichel over plicht, vriendschap, enz., noch den aanmatigenden toon, die Raffles' epistels zoo zeer kenmerken. De missive van 10 October handelt over de Palembangsche en Padangsche zaken, en is uitsluitend geschreven naar aanleiding van inlichtingen door Raffles verstrekt: dit in aanmerking nemende, moet men zeker aan het onbevangen oordeel van lord Moira hulde brengen; ook is zijn bericht geheel in overeenstemming met de sub 167 mede te deelen instructie aan Fendall. De persoonlijke achting, die de Gouv. Gen. i. R., volgens het schrijven van 10 October, heeft voor C.C.G.G. en de vriendschappelijke verhou-

dingen tusschen de regeeringen der wederzijdsche natiën: „necessarily incline us to put the most favourable construction on any circumstances arising out of the proceedings of your officers"; doch bij gemis aan verdere toelichting, luidde het, moest de Gouv. Gen. i. R. wel op de ontvangen mededeelingen afgaan, volgens welken de Engelsche kapitein Salmond met zijn gevolg gevangen genomen was, en wij den onder het Engelsch tusschenbestuur ten troon verheven Sultan tot een voor hem nadeelig contract hadden gedwongen, niettegenstaande C. C. G. G. toch beloofd hadden (hier vergiste zich lord Moira, zie bl. 371) niets te veranderen in de onder dat bestuur gesloten overeenkomst, waarbij Banka door den Sultan was afgestaan, onder waarborg van des Sultans positie. De brief besloot dan aldus:

While we deem it our duty to make the communication of the light in which we view the steps taken by Mr. Muntinghe, we are desirous at the same time of distinctly disclaiming any intention to interrupt them either by measure of force or by negotiation with the Sultan or any of his subjects, deeming it our duty to abide by our original resolution of leaving the question entirely to the decision of the Governments in Europe. In the spirit of that resolution we do not hesitate to declare to your Excellencies, that we never sanctioned, nor have we approved the procedure of the Lieutenant-Governor of Fort Marlborough in exercising any interference in the affairs of Palembang and in deputing a British officer thither for the purpose of counteracting your measures.

The frankness of this declaration will, we are assured, be regarded by your Excellencies as entitling us to a similar confidence in return; and we rely on receiving from you a distinct and satisfactory explanation of the procedure of Mr. Muntinghe in arresting and making prisoner a British officer, charged with a diplomatic mission and sending him to Batavia. We should have seen nothing to object to in Captain Salmond being directed to return to Fort Marlbourough, an order which it would have been his duty to obey, but we are assured that the *harsh* procedure of Mr. Muntinghe cannot receive the sanction of your Excellencies high authority and that it will be disavowed and satisfactorily explained.

The Lieutenant-Governor of Fort Marlborough having signified to your Excellencies his intention to suspend the restitution of the Dutch factory at Padang, we have the honour to inform your Excellencies that we have renewed our orders for the immediate surrender of that Establishment to the officer appointed by your Excellencies to receive it.

The sums expended on the place, while in our possession, in excess

to the revenue derived from it, will eventually form a demand against the Netherlands Government to be adjusted in Europe, but this circumstance constitutes no valid reason in our judgment, for delaying the restitution.

We have the honor to be

Honorable Sirs

With the highest consideration and respect,

Your Excellencies most faithfull and obedient servants,

Fort William,
the 10 October 1818.

HASTINGS.
G. DOWDESWELL.
J. STUART.
A. H. RICKETS.

De tweede door onzen Gouv. Gen. vermelde brief van lord Moira, nl. die van 7 November 1818, was eerst een antwoord op klachten van C. C. G. G., en wel die zij bij schrijven van 25 Augustus t. v. (bl. 393) onder de aandacht hadden gebracht. Ook de depêche van 7 November strekte slechts om onze Regeering de overtuiging te schenken van den goeden wil des Britsch-Indischen bestuurs tot tegemoetkoming aan billijke bezwaren. Wellicht waren de betuigingen ten deze nog stelliger geweest, indien niet Moira's brief van 10 October t. v. eene hindernis ware gebleken om het daarbij ingenomen standpunt zoo spoedig te verlaten. „We request your Excellencies" — leest men er intusschen in — „to accept the assurance of our high sense of the candid, frank and amicable procedure adopted by You in this instance, by laying before us the circumstances of which You see cause to complain, and You will find in our part the most cordial disposition to meet You in a similar spirit". De quaesties over Padang, Lampong, Hare's handelingen op Bandjermasin worden dan behandeld; Moira meent echter te moeten opmerken, dat het hem nog altijd niet duidelijk is, waarom wij ons zoo gehaast hadden met het verbreken van de Palembangsche verbintenis, onder het Engelsch tusschenbestuur met Najm al Din gesloten, en hij vraagt mede nadere inlichting over Salmond's gevangenneming; maar wat ook — betuigt het schrijven — C. C. G. G. hierover nader mochten mededeelen, reden om ons te dwarsboomen en met schending van het Londensch tractaat van 1814 bezittingen als Padang niet over te geven, waren geenszins aanwezig. „We have indeed" — schreef de Gouv. Gen. i. R. — „distinctly disavowed the proceedings of the Lieutenant-Governor of Fort Marlborough

and expressed our dissatisfaction at his conduct", terwijl het schrijven aldus welwillend besluit: „We have thus adverted to each distinct point, included in your dispatch and we trust our exposition must seem entirely satisfactory. We entertain the most cordial desire to cultivate the friendship and confidence of your Excellencies, and we gladly persuade ourselves of the existence of a reciprocal sentiment of your part." — De derde brief, in de uitnoodiging vervat, nl. die van 28 November, handelde nader over Banjermasin.

C. C. G G. beantwoordden al de missives bij het volgend schrijven dd. 26 Januari 1819:

Nous n'aurions pu finir la mission dont le Roi notre auguste Souverain a daigné nous honorer, sous de meillieurs auspices pour l'avenir que ne sont ceux que nous présentent les dépêches que Votre Excellence en son Conseil nous a fait l'honneur de nous faire parvenir en date du 10 Octobre et 7 Novembre 1818, que nous venons de recevoir hier.

Nous étions sûrs d'avance que la conduite du chevalier Raffles serait reprouvée par Votre Excellence et nous sommes persuadés encore que les communications que nous avons eu l'honneur de faire à Votre Excellence dans plusieurs lettres postérieures à celles du 25 Août 1818, l'aurait convaincu de nos droits et de la légitimité de nos mesures.

Nous sommes profondément touchés de la délicatesse avec laquelle Votre Excellence a bien voulu nous faire connaître les ordres qu'elle vient de donner au Lt Gouverneur de Bencoelen, relativement à l'évacuation de Palembang et des Lampongs et à la remise de Padang.

Nous éprouvons une grande satisfaction d'avoir agi dans les discussions d'une manière qui nous a mérité l'approbation du Gouvernement Britannique dans cette partie du monde.

Nous sentons trop Mylord le prix de la bonne harmonie entre nos Gouvernements respectifs, pour ne pas en agir avec toute la loyauté, franchise et modération propres à les cultiver.

Nous avons à donner à Votre Excellence la plus complète garantie, que telle sera en tous temps l'esprit qui animera le *Gouverneur-Général en son Conseil,* que nous venons installer le 16 de ce mois, ce dont, nous avons l'honneur de faire part à Votre Excellence. — Nous laissons au Gouverneur-Général notre Collègue, le soin de traiter tout ce qui reste, nommément encore par rapport de la liquidation des affaires des Molucques.

VII.

C. C. G. G. konden dus, evenals onze diplomatie met eenige voldoening op het tot dusver verrichte terugzien. Er bleef echter een

donkere wolk aan den Insulindischen hemel, die zich maar al te spoedig nog in eene voor onze belangen hoogst nadeelige onweersbui zou ontlasten.

„Dat toch die Mr. Raffles uit onze nabuurschap verdwijne!" — schreef Elout particulier aan den departementschef voor Koloniën, Goldberg, dd. 9 Juni 1818 [155]. — „Mij dunkt er is nu reden genoeg om over zijn gedrag te klagen. Zoolang hij hier is, zal hij niet ophouden ons te kwellen; hij is ondernemend, en ziet niet op den aard der middelen; alles is hem goed. Het is intusschen moeielijk voor ons, hier den goeden middenweg te houden. Wij zijn nogal voor geen klein geruchtje vervaard, maar met dat al is de zaak teeder, vooral omdat wij niet weten, wat eigenlijk het meest aangenaam zou zijn aan het moeder-gouvernement (verg. bl. 388). En zoo wij, die nog al durven op ons nemen, huiverig zijn, hoe dan hierna de Hooge Regeering? De tijd verbiedt mij uit te weiden."

En de inmiddels afgetreden departementschef Goldberg oordeelde er evenzeer zoo over, daar hij, in verband met Elout's missive van 9 Juni aan den Gouv.-Gen. Van der Cappellen dd. 25 November 1818 [156] schrijft: „Ik ben het met C.C.G.G. eens, dat alle argumenten bij het Britsche Gouv[t] beproefd moeten worden om dezen gevaarlijken man uit de nabijheid van Java te verwijderen. Zijn vroeger gedrag omtrent den moord te Palembang levert, dunkt mij, meer dan genoegzame redenen op, om het Nederlandsch Gouv[t] te nopen zijn rappel openlijk te verzoeken. De bewijzen daarvan hebben C.C.G.G. overgezonden, en kunnen door den Heer Falck geproduceerd worden, wanneer hetgeen nu gebeurd is geen genoegzame aanleiding tot het voors. verzoek mocht opleveren."

Ook Goldberg's vervanger, Falck, achtte Raffles' heengaan niet anders dan gewenscht. Hij drukte dit o. a. in zijn op bl. 404 vermeld schrijven aan den Koning dd. 15 Februari 1819 uit, waarbij hij het protest van C.C.G.G. aanbood. De Minister had toen nog niet ontvangen lord Castlereagh's nota dd. 12 Februari, die Fagel eerst den 26[n] naar Brussel zond en waarin, gelijk wij mede op bl. 403 lazen, de Britsche minister pertinent verklaard had, dat Raffles zou berispt worden. Falck wijst in zijn rapport aan den Koning op het wenschelijke eener ruiling van Sumatra tegen de Nederlandsche kantoren op de vaste kust van Indië, waardoor aan alle quaestiën een einde zou komen; doch, schrijft hij, mochten de daarover aan te gane onderhandelingen te lang duren, dan zoude

van 's Konings wege „niet alleen op de berisping van het gedrag van den H[r] Raffles, maar ook op zijne verwijdering van zijn tegenwoordig standpunt en van geheel Sumatra moeten worden aangedrongen. Na al het gebeurde" — voegde de Minister er aan toe — „zoude het verkeerd zijn op eene goede verstandhouding tusschen dezen ambtenaar en den Gouv.-Gen. der Nederlandsche bezittingen te rekenen."

Den 6[n] December 1818 schreef onze Gezant aan Van Nagell den volgenden brief uit Londen, waaruit mede blijkt, hoezeer men daar genoeg van Raffles scheen te hebben:

Le Sr Raffles est un *busy body* et je me souviens très-bien que longtemps avant la remise de nos possessions, lorsqu'il était encore Gouverneur de Java, feu lord Buckinghamshire, tout en rendant justice à ses talents, me dit qu'il embrassait trop et qu'on n'était pas content de lui sous ce rapport. Depuis lors j'ai appris indirectement plusieurs particularités qui m'ont expliqué ce dire de Lord B. — Raffles est un homme qui ayant commencé par les postes les plus subalternes au service de la Compagnie des Indes, a fait une fortune rapide qu'il doit principalement à la faveur et à la protection de feu lord Minto. Il a beaucoup d'ennemis parmi les employés de la Compagnie, et je suis à-peu-près sûr que ni le Gouvernement suprême à Calcutta, ni les autorités suprêmes *at home*, n'approuvent ce qu'il fait. Je suis à-peu-près également sûr que lord Castlereagh n'en avait aucune connaissance, lorsque vous lui en avez parlé. Il n'a nullement été envoyé à Bencoelen pour nous inquiéter. Il avait déjà ce Gouvernement quand lord Minto le prit avec lui lors de l'expédition de Java, et dès cette époque Sa Seignerie lui a assuré la conservation de ce poste pour le temps ou celui qu'il allait avoir à Java lui manquerait. J'ai lieu de croire que sur le compte qu'il a rendu ici de ce qu'il a fait dernièrement par rapport à Padang, il a été renvoyé au Gouvernement suprême du Bengale. Ce sera toujours un voisin incommode à Sumatra et j'avoue que l'idée de Mr. Elout d'échanger nos établissements sur la côte de la presqu'île de l'Inde contre les comptoirs Anglais à Sumatra me plairait bien, si c'était mon aflaire. Je ne sais jusqu'à quel point on la goûterait ici, mais je croirais assez qu'on serait disposé à quelques sacrifices pour se débarasser d'établissements étrangers dans le coeur de l'empire Britannique aux Indes.

Je viens de recevoir une lettre de Mr. Van Braam, qui en accompagne une de lui à Mr. Goldberg, qu'il a laissée ouverte. J'envoie l'une et l'autre à Mr. Falck et parmi ce paquet, qui est ci-joint sous cachet volant pour que vous puissiez, mon cher Monsieur, en prendre lecture si vous le désirez. Le rapport de Mr. Van Braam est, à mon avis, tout en faveur de l'abandon de nos comptoirs sur la côte de l'Inde.

Je vous prie de vouloir bien ne pas divulguer les détails que je

vous donne sur le Sr Raffles. J'aurais beaucoup de regret de compromettre ceux de qui je les tiens.

Van Nagell antwoordde dat de busy-body een *twiststoker* was; hetgeen de Gezant den 22[n] Januari 1819 andermaal deed schrijven:

Vous définissez le Sr Rafflles très-exactement en le qualifiant de brouillon. C'est cela même; mais je crois qu'on lui rend la même justice ici, et s'est un grand point de gagné pour nous, en attendant les nouveaux arrangements que lord Castlereagh se déclare disposé à concerter avec nous. J'espére le voir au premier jour, mais voilà le Parlement assemblé et cela n'est jamais favorable aux conférences ministérielles.

De minister Van Nagell koesterde intusschen ook de beste gedachten over den loop, dien de zaak allengs wel van zelf ten opzichte van Raffles zou nemen. In een particulier schrijven dd. 9 Februari 1819 aan den luitenant-generaal Fagel te Parijs (broeder van den Londenschen gezant) zegt hij o. a. „Je vous prie d'être extrêmement prudent avec la communication confidentielle que je vous envoye, relative à la conduite de Mr. Raffles. Nos démélés avec cet homme, vrai brulot, prennent une bonne tournure en Angleterre, et il serait très préjudiciable à nos intérêts, si l'opposition pouvait débiter, que nous avons fait ailleurs qu'à Londres, des ouvertures sur ces démélés." — Zoo vereenigde Van Nagell zich eveneens geheel bij zijn rapport aan den Koning dd. 19 Februari met de beschouwingen zijns ambtgenoots van Koloniën; alleen achtte hij in verband met de sinds bekend geworden afkeuring door de Britsche regeering zelve van Raffles' handelingen, het wenschelijk dat men niet nader op eene berisping, noch op diens verwijdering vooralsnog zou aandringen.

Het Kon. Besl. dd. 22 Februari 1819 was hiermede in overeenstemming. Den minister van B. Z. toch werd opgedragen onzen Gezant te Londen met het Protest in kennis te stellen, in het belang der aanbevolen ruiling, terwijl het slot luidt:

Wordende, uit aanmerking van den inhoud der jongste depêches van Onzen Gezant te Londen, waaruit blijkt dat het gedrag van den Luitenant-Gouverneur Raffles door het Engelsche Gouvernement is afgekeurd, het voorstel van Onzen laatstgenoemden Minister om op de berisping van denzelven bij dat Gouvernement aan te dringen, gehouden voor vervallen; terwijl het doen van instantiën tot verwijdering van dien Luitenant-Gouverneur van het standpunt, waarop hij zich tegenwoordig bevindt en van geheel Sumatra, nader door Ons in

overweging zal worden genomen, wanneer onverhoopt mocht blijken, dat hij niettegenstaande de afkeuring van zijn gedrag door deszelfs Gouvernement, bleef voortgaan nieuwe inbreuken te maken op Ons goed recht, en de Regeering van Java nogmaals stof gaf tot billijke klachten.

Den 19n Maart had onze gezant Fagel eene samenkomst met lord Castlereagh. De ruilingsquaestie kwam ter sprake; de Britsche minister bleef er gunstig over denken; alleen zou het begin der onderhandelingen nog eenigen tijd wegens zijn gezondheidstoestand uitgesteld moeten worden. Fagel wees op het bezwaar van dit uitstel, in verband met Raffles' aanblijven: „à quoi il répondit" — berichtte onze Gezant dd. 19 Maart 1819 aan B. Z. — „par l'observation juste et vraie, que le Roi, notre Souverain, doit être parfaitement rassuré sur les vues de ce Gouvernement-ci par rapport à toute cette affaire, notamment par le désaveu formel de la conduite du Sr. Raffles et les mesures qui ont été prises à la suite de ce désaveu pour l'empêcher de recidiver, d'où lord Castlereagh tirait la conclusion qu'il ne résulterait pas de grands inconvénients du délai en question".

Dat Raffles ten slotte wèl zou *recidiveeren*, trad helaas maar al te spoedig aan den dag met de wederrechtelijke stichting van Singapore [157]; terwijl het succes van deze daad zulk eene schitterende kroon was én voor zijn eigen streven, én voor zijne nagedachtenis, dat de Britsche regeering in dit voldongen feit meende te moeten berusten en zijn volk hem als een der groote mannen des lands eene plaats in het Westminster Pantheon heeft waardig gekeurd [158]. Ook hier was het 't succes, dat vergeven deed.

Zoo bleek de *brulôt* niet alleen de *woelgeest* te zijn, waarvoor men hem gaarne onderschattend deed doorgaan, doch ook het gevaarlijke schip, bestemd, om zonder er zelf bij te vergaan, des vijands schepen te vernielen! Men scheen het soms maar al te zeer te vergeten, dat Raffles, niettegenstaande zijne gebreken, een buitengewoon talentvol, vindingrijk man was, die de grootheid van zijn vaderland lief had en daaraan eene kracht tot handelen ontleende, waartoe hij waarlijk niet den prikkel behoefde eener gekrenkte ijdelheid. Zoo meende toch een Nederlandsch, anders geenszins onverdienstelijk publicist, dat wij Raffles niet voldoende hadden *gecajoleerd* door hem.... niet met eene decoratie te begiftigen [159]; en Falck zag ook slechts kleinzielige ijdelheid, waar hij in zijn schrijven dd. 28 November 1818 als minister van Koloniën, op de destijds ontvangen eerste berichten der Palem-

bangsche verwikkelingen opmerkte [160]: »een niet zeer heugelijk voorteeken der maatregelen, die hij zich verder tot ondermijning van ons gezag en handel kan veroorloven, *doch zonder welke men erkennen moet dat het ambt van Luitenant-Gouverneur in eene gewone residentie weinig gevoegd zoude hebben aan den eerzuchtigen man*, *die gedurende eenige jaren eene zoo groote bedrijvigheid op Java ten toon had gespreid.*" Niet de ijdele titel was het, die Raffles voortbewoog, doch hij heeft dien met groot politiek doorzicht bepaaldelijk verzocht, omdat aan de verwezenlijking der groote plannen, die hij koesterde en voor zich hield, een zoo bescheiden titel als (handels)-resident in eene afgelegen buitenbezitting zeer zeker in den weg zou staan.

Elout en Buyskes, die den 17^n Februari 1819 onder zeil gingen, moesten nog vier dagen te voren vernemen de fatale bezetting van Singapore en onder dezen indruk ving eene reis aan, die zich ook verder slechts door den grootsten rampspoed zou kenmerken [161]. — Nog scheen het eerst dat ook deze bezetting niet de goedkeuring van Raffles' meerderen zou verwerven, want den 12^n Augustus 1819 kon onze minister van B. Z. den Koning berichten: »Lord Clancarty heeft mij gezegd dat de Prins van Waterloo hem met bekommering gesproken had over het gedrag van den Heer Raffles, en de bestaande oneenigheden in Indië; hij moet zijn wensch geuit hebben, dat lord Castlereagh wèl onderricht werd." — Op welke mededeeling de Koning, blijkens schrijven van den 15^n machtiging gaf, den Britschen minister inlichting te geven. Doch den 31^n Augustus kwam van onzen Gezant het teleurstellend bericht, dat inderdaad Raffles zoo allengs zijn doel scheen te bereiken. »Je ne puis me dissimuler" — meldde toch Fagel — »que le Sr Raffles est parvenu jusqu'à un certain point à son but, et a donné l'alarme au Cabinet Britannique sur nos vues; il est essentiel de travailler à rectifier ses fausses insinuations, et à bien persuader que nous n'avons aucunement l'ambition dominatrice que le dit Sr Raffles nous attribue. Cet homme est un Erostrate et cherche à brouiller, pour se rendre intéressant; et, s'il m'est permis d'énoncer une opinion, je crois que, quand on veut de bonne foi s'entendre, il faut toujours éviter d'employer de pareils agents."

Daarin zou echter juist het zwaartepunt der onderhandelingen gaan liggen; de goede wil om zich over het militante punt weder te verstaan, was onder de Palembangsche geschiedenis en

hinderlijke handelsmaatregelen verdwenen. Wel verre dat men zich verstaan *wilde*, streefde men nu van Engelsche zijde stelselmatig naar uitstel, opdat de Singapoorsche stichting tijd kon vinden zich te zetten en aldus het terugkomen op het voldongen feit te onmogelijker zou schijnen, naar het inderdaad minder overeenkomstig recht en wet zou zijn. Nog in diezelfde dagen, dat onze Gezant moest berichten, dat te Londen donkere wolken zich tegen ons vertoonden, had wel minister Van Nagell hem geschreven, dat Castlereagh — destijds op het vaste land — hem zijn wensch had kenbaar gemaakt om onderhandelingen voor een nieuw tractaat aan te vangen [162], doch de uitvoering deed zich wachten.

Onze Regeering overschatte inderdaad de waarde der afkeuringen, die Raffles zoowel van zijn onmiddellijken chef als van het Opperbestuur ontving, in zoover zij meenden zich te mogen vleien, dat daarmede alles tot den ouden voet van welwillende opvatting jegens ons was teruggekeerd. Dit scheen slechts naar het uiterlijke, naar den vorm, omdat er met het Londensch tractaat in de hand niets tegen ons optreden viel te zeggen. Doch hoe was het met de werkelijkheid? Wij waren niet oprecht geweest [163], wij hadden Engeland gekrenkt door overijlde handelingen, die geheel niet noodig waren geweest, wat de afzetting van Palembang's sultan betrof. De handelingen onzer C. C. G. G., denkelijk aangevuurd door den naar daden dorstenden Muntinghe, lieten een wrok achter bij de eigen ons oorspronkelijk welwillend gestemde bestuurders, die ons bleven gelijk geven, doch feitelijk ontstemd waren over ons weinig bescheiden en inderdaad weinig legaal optreden. Zij, *die niet voor een klein geruchtje vervaard waren*, hadden te zeer uit het oog verloren, dat de loyale teruggave van zoovele schoone bezittingen althans eenige zedelijke, vormelijke verplichtingen oplegde; zij, die er tegen waren geweest, en op goede gronden, om Muntinghe als commissaris-generaal naast zich te zien, hadden ook wel menschkundig mogen bedenken, dat Muntinghe's verleden er onwillekeurig toe leidde om door het overmatig hoog verheffen van Neerlands vlag iedere mogelijkheid te bannen van gedachten aan zwakheid voor Britsche herinneringen. Ons *recht* tegenover Engeland om te handelen, gelijk wij hadden gedaan, werd door het Londensch opperbestuur, noch door de Bengaalsche regeering betwist; integendeel zij erkenden het volmondig. Zoo, toen in den aanvang van Februari 1819 de markies van Lansdown het Ministerie in het Hoogerhuis over de Palembangsche

zaken interpelleerde, antwoordde o. a. graaf Bathurst [164]: "It seemed to be the opinion of the noble Marquis, that it was the duty of his Majesty's government, before they surrendered Java, to exact from the Dutch commissioners a pledge that they should abide by the treaty contracted with the Sultan of Palembang while the island was in our possession; but no such pledge could be required for; had any conditions been demanded before Java and Banca were given up, such a demand would have been a violation of the treaty with the King of the Netherlands in wich their surrender was unconditionally stipulated."

En zoo had reeds, blijkens de sub 167 weergegeven instructie, lord Moira dd. 18 Mei 1816 uitdrukkelijk aan Fendall geschreven, dat het Londensch tractaat geen enkele bevoegdheid aan het Britsch bestuur schonk om handhaving der onder het Engelsch tusschenbestuur gesloten verbintenissen met de Inlandsche vorsten van onze C. C. G. G. volstrekt te eischen; doch wat dezelfde bewindsman er overigens van dacht, blijkt niet alleen uit die instructie, doch ook uit eene latere in denzelfden geest gestelde memorie [165], waarin hij het kwetsbare punt aanwees met de verklaring, dat: "the Dutch were bound by principles of the clearest equity, as well as by the implied conditions of the transfer, to leave the relations between Palembang and Java as they found them, *unless the Sultan violated his engagement.* As the case, although well known at home, had not been noticed either by the Court of Directors or His Majesty's Ministers, in the convention of 1814, the Govermnent of India had no choice but to obey, leaving to the Dutch the odium of disregarding a moral and political obligation".

Met zulke gevoelens vervuld, was er niet veel noodig, om de Britsche bewindslieden, die sinds 1814 vervuld waren geweest met een sympathiek gevoel: *almost romantic to serve Holland*, het ook niet meer, als het er op aankwam, zoo nauw te doen nemen met die *principles of the clearest equity*, met die *moral obligations*; en zoo zou het gebeuren, dat als wij ons te Calcutta en te Londen andermaal moesten beklagen over de wederrechtelijke daad te Singapore, men evenals voor Palembang de gegrondheid onzer redenen niet konde betwisten, doch ze nu tevens schouderophalend tegenover het voldongen feit tegemoetkwam met de notificatie, dat op *any high romantic feelings of morality* niet meer door ons gerekend zou kunnen worden [166]!

Den Haag, Mei 1897.

TOELICHTENDE AANTEEKENINGEN

BEHOORENDE BIJ HET ARTIKEL

„Fendall's en Raffles' opvattingen in het algemeen omtrent het Londensch tractaat van 13 Augustus 1814"

DOOR P. H. VAN DER KEMP.

Bl. 341 noot 1. Blijkens mijne noot 2 op bl. 217 van de verhandeling-*Ibbetson* vermeende ik, dat aan den zin aldaar iets haperde. De heer Bisschop licht mij nu in, dat achter *Europe* een punt behoort te staan, en met *not* een nieuwe regel moet beginnen.

Ook deelde ZEd. mij mede, dat het *them* op bl. 221 r. 11 v. b., door mij uit de copie overgenomen, moet zijn *there*.

" 343 noot 2. De Engelsche O. I. Compagnie werd bestuurd door een college van 24 bewindhebbers, die uit hun midden eene permanente commissie verkozen voor het dagelijksch bestuur. Dit z.g. *Select committee* had zich echter te gedragen naar een Raad van toezicht: *the Board of Control*, die weder onafhankelijk van het College van bewindhebbers handelde en de kroonkoloniën geheel alleen beheerde. — Zoo leest men het in C. M. Smulders' „*Geschiedenis en Verklaring van het tractaat van* 17 *Maart* 1824 *enz.*" (1856) bl. 22 noot 2), die het ontleende aan Mr. O. Van Rees' Verhandeling over G. K. Van Hogendorp.

" 344 noot 3. Deze data blijken uit een brief van lord Moira dd. 19 Juni 1817, nader op bl. 355, onder noot 33 en op bl. 396 aangegeven.

" 344 noot 4. Bl. 620 en 621—622 van Raffles' *Memoir of the life and public services*, uitgegeven door zijne weduwe in 1830. *In de* 2e *uitgave van* 1835 *komt het stuk niet voor.*

" 345 noot 5. Zie den brief dd. 30 Mei 1816 van Elout, namens C. C. G. G. aan den dir. gen. van Koloniën bij V. D. 65.

" 345 noot 6. Het aangehaalde had ik ontleend aan Van Deven-

ter bl. LXVIII, toen ik uit het Londensch archief de geheele missive ontving, die ik sub 167 heb doen afdrukken: verg. mijne mededeeling aan het slot van sub 33. Uit de alinea's 1 en 2 van die missive blijkt, dat V. D.'s aanhaling weder niet volkomen juist is en dat Fendall zich in nog sterkere bewoordingen heeft uitgelaten over geruchten omtrent de overgave, die telkens zonder grond bleken geweest te zijn.

Bl. 346 noot 7. Wegens deze gelijkstelling van onze vlag, schreef Fagel dd. 23 September 1814 aan Falck: „Vous apprendrez sans doute avec plaisir, Monsieur, si vous ne l'avez appris déjà, qu'une liberté illimitée de commerce avec l'île de Java a été accordée à nos vaisseaux dès-à-present, et sans attendre l'acte de prise de possession de cette importante colonie au nom de S. A. R."

" 347 noot 8. Wijl mij uit dien hoofde de zaak niet helder genoeg voorkwam, verzocht ik den heer Danvers mededeeling van den geheelen brief, aan welk verzoek deze op bijzonder verplichtende wijze voldeed. Het *highly* is bij Van Deventer weggelaten.

" 347 noot 9. Het benoemingsbesluit voor Fendall is van den volgenden inhoud; het werd mij mede op mijn verzoek door den heer Danvers welwillend verstrekt:

Fort William, the 8th December 1815.

At a Council, present His Excellency the Right Honourable Francis, Earl of Moira, K. G., Governor General and Commander in Chief, N. B. Edmonstone, Archibald Seton, and George Dowdeswell Esqs.

Minute of the Governor General.

The Governor General proposes the following appointment.

Mr. J. Fendall, Lieutenant Governor of Java and its dependencies.

Moira.

We concur in the appointment above proposed

N. B. Edmonstone.
Arch[d] Seton.
Georges Dowdeswell.

Ordered that the foregoing appointment be notified to m[r]. J. Fendall.

" 349 noot 10. Den datum van 11 Maart 1816 vindt men o. a.

vermeld in de „Report to the secretary of State for India in council on the records of the India Office by Frederich Charles Danvers, Registrar and Superintendant of Records." Vol. I. Part. I (London, 1887 bl. 81 noot 1); de datum van 16 Juli 1816 komt o. a. voor in de sub 4 vermelde „Memoir". Bl. 283 uitgave 1830; bl. 317 dl. I, uitgave 1835.

Bl. 349 noot 11. Zie o. a. bl. 11 dl. I van het „*Recueil des Traités etc.*" van E. G. Lagemans (1858).

„ 350 noot 12. Op bl. 135—136 van Tellegen's „*Wedergeboorte van Nederland*", wordt aangeteekend, dat bij de formuleering van het tractaat van 1814 Engeland zich op het standpunt plaatste, dat het, met uitzondering van Ceylon, alles teruggaf, en daarbij is eene noot gesteld, houdende dat Von Treitschke op bl. 525 dl. I zijner „*Deutsche Geschichte im Neunzehnten Jahrhundert*" (1879) mededeelt: „dat Engeland ook de Hollandsche vloot behield". Ik kon dit echter niet bij Von Treitschke lezen; er staat nl. „Die Britten hatten das holländische Colonialreich erobert und *wollten* aus der reichen Beute die für die indische Herrschaft wichtigsten Plätze, Ceylon und das Cap, mitsammt der holländischen Flotte und einem Theile von Guyana behalten." Doch ook over dit verlangen betreffende de vloot heb ik in de mij ter beschikking gestelde stukken niets aangetroffen.

„ 350 noot 13. Bl. 452—458 dl. II van „*De Nederlandsche Zeemacht enz.*" (1891) door J. J. Backer Dirks.

„ 350 noot 14. Mr. J. H. J. Hoek deelt op bl. 94 van „*Het herstel van het Nederlandsch gezag enz.*" (1862) mede, dat een leger was gevormd van „5 à 6000 man"; M. L. Van Deventer op bl. LXVI van zijn „*Nederlandsch Gezag*", dat met inspanning van alle krachten niet vóór Maart 1815 4000 man tot inschepen naar Indië gereed waren; dit laatste cijfer komt overeen met de grootte der op bl. 457 van het sub 13 vermelde werk genoemde „Indische brigade onder den Generaal Anting, sterk 3738 man", die eerst den veldtocht tegen Napoleon moest medemaken. Falck spreekt in een op bl. 351 vermeld schrijven van 3000 man, die tot inscheep gereed waren.

Bl. 350 noot 15. Men zie de noot (*a*) op bl. 329 van mijn voorgaand artikel over het tractaat van 1814 (bl. 91 van den overdruk).

" 351 noot 16. "The precautionary measures adopted by this Government are already in the progress of execution: they have determined to suspend the departure of the fleets which were already equiped, to convey the Dutch garrisons to the East and West Indies, which arrangements will give an accession of 4000 men in the army, and the necessary seamen to man the flotillas.... The expense already incurred in the purchase of supplies, which it is necessary to collect in the frontier towns, and the construction of works to protect those places against a *coup de main*, has induced M. de Nagell to request me to represent to his Majesty's Government the urgent necessity of an immediate allowance on the account of the two million to be appropriated to the defence of the Low Countries, to whatever amount it may be convenient for my Court to allow. He has farther pressed me to state that it is very necessary that a supply of arms should be placed at the disposal of this Government, for the new levies, and for the militia of the Low Countries; and I have thought it my duty to say that I have every reason to believe this latter request will be forthwith granted without any difficulty. — I have also ventured to assure M. de Nagell that the unexpected event which has arrested the departure of the Dutch expedition to the Colonies will not make any difference in the dispositions of his Majesty's Government respecting those possessions; and I have no doubt that your lordship will not only confirm this assurance, but will enable me to facilitate their license trade to and from Europe, nearly to the extent which would follow a state of actual possession." Charles Stuart to lord Castlereagh, The Hague, March 17, 1815: "*Correspondence, etc. of Viscount Castlereagh*" (1853): bl. 370 dl. X (of dl. II der 3e serie).

" 351 noot 17. De Gouv. Gen. van Bengalen ontving nl. uit Londen dd. 5 Mei 1815 het volgend schrijven omtrent de niet-overgave van Java:

For some time after the conquest of that Island it was a question whether the Government should remain with the

Company, or be transferred to the Crown; and when a decision had been formed in favour of the latter arrangement, events took place in Europe which rendered it probable that the Island might soon be safely restored to its ancient possessor: and it was accordingly agreed in the Treaty concluded with the Sovereign of the Netherlands, in August last, that the cession should take place in the course of six months after the ratification of the Treaty. The extraordinary events which have lately occurred in France may possibly, for some time, put it out of the power of the Netherlands to spare any portion of its force for the occupation of its Asiatic Colonies; and until a more settled order of things shall be established, the Island of Java and its dependencies must remain in the custody of the British Government.

Bl. 351 noot 18. "Until events shall enable His Maj. to take possession of the Colonies in question": Castlereagh aan Fagel 24 Mei 1815 bij V. D. bl. LXVII.

" 351 noot 19. Bl. 366 van het sub 16 vermelde boekdeel.

" 351 noot 20. V. D. 45.

" 351 noot 21. Bij besluit dd. 28 October 1814 N° 97 werd de instructie vastgesteld. Ofschoon, gelijk ik nader in den tekst mededeel, hunne commissie geen voortgang had, is Nahuijs later toch op zich zelf naar Batavia gegaan en zal hij zich vermoedelijk door diezelfde instructie hebben doen leiden. Vandaar dat ik er hier openbaarheid aan geef.

WIJ, WILLEM, bij de Gratie Gods, Prins van Oranje-Nassau, Souverein vorst der vereenigde Nederlanden, enz. enz. enz.

Overwegende de noodzakelijkheid, dat de Hooge Commissie bij Ons Besluit van 22 Sept. jl. N°. 119, benoemd tot het weder overnemen der Bezittingen van den Staat in de Oost-Indiën, worde voorafgegaan door Commissarissen, welke op eene convenable wijze derzelven aanstaande komst aan het Gouvernement, van wegens het Rijk van Groot-Brittaniën aldaar gevestigd, annonceeren, en tevens te zorgen, dat alle arrangementen noodig, zoo tot de receptie der genoemde Hooge Commissie, als tot die der Troupes, welke ter bezetting dier Landen derwaarts staan te worden overgevoerd, voorloopig worden beraamd.

En daarover gezien hebbende het rapport van Onzen Staatsraad in buitengewonen dienst, belast met de Portefeuille van het Departement van Koophandel en Koloniën.

Hebben besloten en besluiten:

Art. 1. Er zullen op de meest spoedigste wijze naar Java worden geëxpedieerd drie Commissarissen, ten einde aan het Britsch Gouvernement in dat Eiland, de aanstaande overkomst van de door ons, bij besluit van 22 Septr. ll. N°. 119, benoemde Commissarissen-Generaal, ter weder bezitneming dier Landen, aan te kondigen, als mede van die van een aantal Troupes met een esquader van 's Lands zeemacht, om aldaar bezetting te houden.

Art. 2. Deze Commissarissen zullen bestaan uit een Civiel Ambtenaar, een Militair Officier en een Geneeskundige.

Art. 3. Dezelven zullen zoodra zij daartoe order zullen hebben ontvangen van onzen Secretaris van Staat van het Departement van Koophandel en Koloniën zich op reis begeven met zoodanige gelegenheid als hun door denzelven zal worden opgegeven.

Art. 4. Bij hunne aankomst op Java zullen zij zich dadelijk vervoegen bij het Engelsche Gouvernement aldaar en aan hetzelve hunne brieven van aanbeveling overgeven.

Art. 5. Zij zullen hetzelve Gouvernement alsmede aan den benoemden Commissaris-Generaal Mr. H. W. Muntinghe opening geven van het oogmerk hunner zending, met overlegging desnoods van kopy of extract van dat ons tegenwoordig Besluit. (*a*)

Art. 6. Het oogmerk hunner zending zijnde, om zoo veel doenlijk zal wezen, alles voor te bereiden wat tot ontvangst en logies der militairen noodig zal zijn, die met de eerste expeditie staan uit te komen, zullen zij ten dien einde met voorkennis van het Gouvernement onderzoek doen naar den staat der kazernes, en andere gebouwen op Weltevreden, Buitenzorg, te Samarang en Soerabaja tot huisvesting der Troupes

(*a*) Bij het Kon. Besl. van 22 September 1814 N° 119 was inderdaad, nevens Elout en Van der Capellen, tot Commissaris-Generaal benoemd Muntinghe, doch het besluit dd. 20 Nov. d. a. v. N°. 52 verving dezen door den Schout-bij-Nacht A. A. Buyskes, — vermoedelijk op Elout's overweging, dat de Commissie-Generaal aldus meer waarborgen voor een onbevangen onderzoek bezat, dan wanneer er iemand deel van uitmaakte, die zulk een overwegenden invloed had uitgeoefend op de onder Raffles ingevoerde maatregelen. Men zie bl. 252—253 dl. I van S. van Deventer's „Landelijk stelsel" (1863).

gedestineerd of geschikt, of dezelve voorzien zijn van de noodige britsen en andere geriefelijkheden, tot logement dienende, en of zich deze alleszins in een voldoenden staat bevinden.

Art. 7. In geval er gebouwen of goederen mochten ontbreken, welke tot een goede en bekwame huisvesting van een aantal van eenige duizenden militairen noodig zijn en volstrekt worden vereischt, zullen zij bij het Engelsche Gouvernement vernemen of de ontbrekende goederen in de magazijnen van het Gouvernement voorhanden zijn.

Art. 8. Ingeval zoodanige ontbrekende goederen alle of gedeeltelijk in 's Gouvernements magazijnen gevonden worden, zullen zij dezelven examineeren, en wanneer dezelven tot den dienst nog volkomen in staat en geschikt bevonden worden, zullen Commissarissen bij het Gouvernement informeeren of dezelve goederen ten dienste van het Nederlandsch gouvernement tegen billijke prijzen zouden kunnen worden afgestaan en overgenomen.

Art. 9. Zij zullen in hunne arrangementen ter overname van soortgelijke artikelen altoos 's Lands belang in het oog houden en zich naar de prijzen der goederen informeeren, ten einde met kennis van zaken te handelen.

Art. 10. Commissarissen zullen voor de goederen, welke zij van het Engelsche gouvernement zullen overnemen, formeeren twee eensluidende contracten, inhoudende eene gedetailleerde en duidelijke specificatie van dezelve goederen, met bijvoeging van de prijzen, waarvoor men zal zijn overeengekomen, van welk contract een exemplaar bij ieder der onderhandelende partijen zal blijven berusten, om door de wederzijdsche Gouvernementen te worden verevend.

Art. 11. Commisarissen zullen insgelijks met voorkennis van het Gouvernement opnemen den staat der hospitalen en andere gebouwen, tot verpleging van zieken gedestineerd en ingericht, en nauwkeurig onderzoeken, al hetgeen aldaar voorhanden is en overgenomen zal kunnen worden, en voorts daaromtrent handelen als met opzicht tot de kazerneering en goederen is voorgeschreven.

Art. 12. Onze Staatsraad in buitengewonen dienst, gechargeerd met de Portefeuille van het Departement van Koophandel en Koloniën, is belast met de executie van het tegenwoordig Besluit.

Gegeven in 's Gravenhage den 28 October des jaars 1814, en van Onze Regeering het Eerste.

Willem.

Ter ordonnanantie van Zijne Koninklijke Hoogheid
De Algemeene Secretaris van Staat
A. R. Falck.

Bl. 352 noot 22. De bijzonderheden omtrent de commissie-Nahuijs heb ik getrokken uit de *»Herinneringen enz.«* van Mr. H. G. Baron Nahuijs van Burgst (1852), bl. 100 vv. — *Hoek*, bl. 76, maakt er ook melding van, doch men zou uit het aldaar medegedeelde niet opmaken, dat de Commissie zich reeds op reis had begeven.

» 352 noot 23. Nahuijs heeft werkelijk verdiensten gehad door de komst van C. C. G. G. en de troepen voor te bereiden. Niettemin heeft men hem de kosten der reis onvergoed gelaten! *Herinneringen* bl. 112.

» 352 noot 24. Zie Raffles' brieven van Augustus 1815 aan Marsden, Ramsay en den graaf van Buckinghamshire in de *Memoir*: Uitgave 1830 bl. 250 vv.; Uitgave 1835 dl. I bl. 285 vv., doch onvolledig.

» 353 noot 25. Den 22ⁿ Februari 1813 schreef lord Minto van Calcutta aan Raffles, in verband met de hervorming van Java tot eene kroonkolonie:

But I have to acquaint you with an honourable retreat, if your present office should pass into other hands. Mr. Parker has been compelled by ill-health to quit Bencoolen. If any obstacle should arise to the views which I suppose you might entertain on Java, in the event of a change of government, or if you should prefer the Residency of Fort Marlborough to any other situation that might be open for you in the East, my resolution is to appoint you to succeed Mr. Parker. It must not be forgotten, at the same time, that the orders of the Court of Directors are to place a civil servant of the Bengal establishment in that office. That circumstance will not prevent me from appointing you, because I flatter myself the claims which made so strong an impresssion on me will be admitted by others; and I am unwilling to doubt the Court's confirmation of the measure, and the many weighty and forcible considerations which certainly recommend it.

If there should be any hesitation on the subject, I should feel some reliance on the early exertion I shall have an opportunity of making, in person, at home, my departure from hence being fixed for next January.....

Pray let me know your wishes on the subject of your appointment to Bencoolen as soon as possible. But I shall take care to make the office accessible to you by an actual appointment, subject to your own option, as soon as I know with certainty that the present government of Java is to be changed. You have had, and will still have many competitors here, and some of the very highest rank, merit, and pretensions in India; but so far as the power of this government can avail, you may consider the affair as decided.

Bij brief dd. 10 Mei 1813 schrijft lord Minto andermaal aan Raffles:

Although nothing is certain, I should think, on the whole, that Lord Moira will arrive in Bengal in July, or say by the 1st of August.

This expectation occasions a great embarrassement and anxiety about you; for the final decision concerning Java may not be known in the country during my government, and there will consequently be a difficulty in appointing you to Bencoolen, if that should be the case: for I presume you would not wish to renounce Java definitively until the necessity of doing so should be positively ascertained. What I can do at present is to keep Bencoolen open. If I should learn, while I am in office, that you are certainly to be relieved at an early period, I shall make your appointment to Fort Marbro', and send it to you at Batavia, that you may go at once from Java to your own station.

All that can be said is, that I shall be watchful for your interest, and shall omit nothing that depends on me to accomplish what I think due to your merits and services, as well as to evince the esteem and affection which I have sincere pleasure in professing towards you.

Memoir. Uitgave 1830 bl. 187 en 188; Uitgave 1835 dl. I bl. 195 en 197.

Bl. 353 noot 26. Den 22n Juni 1813 schreef lord Minto in verband hiermede aan Raffles: „I learnt with great pleasure that you have determined to accept the Residency of Fort Marlbro'. When I first made this proposition I was not

aware that I might soon lose the power of making the appointment. I have since felt considerable uneasiness lest I should be overtaken by an event which cannot be distant, and disabled from accomplishing an object which I have so much at heart." *Memoir* bl. 189 Uitgave 1830, bl. 199 dl. I Uitgave 1835.

Bl. 353 noot 27. De heer Danvers had de groote welwillendheid mij de kennisgave van lord Minto's besluit, waarbij Raffles voor Benkoelen werd aangewezen, toe te zenden. De vorm er van wordt door de brieven in noot 25 opgenomen, verklaard. — Op bl. 29 van den "Statement of the Services of Sir Stamford Raffles" (1824) deelt Raffles mede, dat hij voor Benkoelen door het Bengaalsche gouvernement werd aangewezen *in consideration of what they are pleased to term my* "distinguished services in the government of Java": die term vindt men echter niet in het stuk; wellicht had Raffles op het oog de uitdrukkingen in lord Minto's brieven, in genoemde noot opgenomen.

To

Thomas S. Raffles Esq.

Sir,

I am directed to inform you that the Right Honble. the Governor General in Council has this day been pleased to appoint you Resident at Fort Marlbro', the appointment to take effect from the period of your being relieved from, or resigning the situation of Lieut[t] Governor of Java.

The allowances receivable by you as Resident at Fort Marlbro', are to commence from the date at which you may proceed to that Settlement from Java.

I have the honor to be,

Sir,

Your most obedient servant

C. M. Ricketts

Sec[y] to Govt.

Fort William,

4th June 1813.

" 353 noot 28. "By his Lordship's lamented death, I was bereft of my most powerful friend, to whom I could have appealed with confidence against the charge and calummies which were heaped upon me." Bl. 21 *Statement.*

Bl. 353 noot 29. "I have had an early communication with Lord Moira concerning your appointment to Bencoolen; and I have the happiness to say, that he acquiesced entirely in the arrangement that was made, and specifically in the propriety of your continuing to administer the government of Java, until the future destiny of that Island should be fixed by the government at home." Brief van lord Minto aan Raffles, gedagteekend Calcutta, November 1813: *Memoir*, bl. 197 der Uitgave 1830 en bl. 206 dl. I der Uitgave 1835.

" 353 noot 30. *Statement* bl. 21 vv. Eene goede uiteenzetting der beschuldigingen bij Levyssohn Norman: "De Britsche heerschappij over Java e. o." (1857), bl. 301 vv.

" 353 noot 31. "Lord Moira, who had succeeded Lord Minto as Viceroy, was so prejudiced against Raffles that he forbade the latter to come to Calcutta." Bl. 264 der "Lost possessions of England" door Walter Frewen Lord (1896).

" 354 noot 32. Uit de volgende eigenaardige correspondentie blijkt Raffles' pogingen om Muntinghe en Cranssen ook bij het nieuw opgetreden Gouvernement een goede positie te verzekeren. (a) Ik heb haar getrokken uit de *Officc*-stukken van Mr. Roosegaarde Bisschop.

Bengal Secret Consultations.

Fort William 5th February 1820.

Sir Thomas Stamford Raffles
To C. Lushington Esq.
Secretary to Government
Fort William.

Sir,

I request you will be pleased to state for the information of His Excellency the Governor General in Council that I felt it my duty while in England to represent to the Hon'ble Court of Directors the peculiar circumstances under which the Dutch Members of Council during the British administration of Java were placed on the transfer of that Island

(a) Bij *Levyssohn*, bl. 45, vindt men Cranssen geschreven met twee s's; in de Engelsche stukken met één s. Evenzoo verschil ten aanzien van het raadslid Abrahams, gelijk ik in de *Memoir* en in de Engelsche stukken lees; terwijl Levyssohn dien naam zonder s schrijft.

and in a particular manner to advert to the character of Mr. Cransen and his joint claims to the consideration of our Government.

2. I have reason also to believe that my successor in the Government also brought the question as far as concerned Mr. Cransen to the notice of His Lordship in Council, and it is probable some representation on the subject was forwarded to Europe from hence.

3. I afterwards visited Brussels for the express purpose of interesting the Netherlands Government and I conclude that a representation on the subject had been made by H. M's Ministers; but to my surprise I received by the post only a short time since the enclosed packet, which appears to have been sent after I had left London and to have followed me over the continent and owing to various delays only reached me since my arrival here. The note which accompanies it from Mr. Cooke (*zie hieronder*) will show that it was intended to have been delivered by me personally.

4. Under existing circumstances the delay which has taken place, and the real importance which the eventual delivery of the packet may be to the future happiness and comfort of Mr. Cransen, who I regret to say is still labouring under the disgrace of the Netherlands authorities on account of his honourable conduct to our Gouvernment, I have thought it most advisable to forward the packet to His Lordship in Council with a request that it may be officially forwarded to its destination.

5. As Mr. Cransen is considerably advanced in years, and is at this period suffering under the unmerited slight of his Government it would be a great consolation to him to be informed officially of the circumstances which have occasioned a delay in the representation and of its being in progress, and probably His Lordship in Council may not deem it objectionable to direct that such an intimation should be made to him.

Calcutta — I have, etc.
25th January 1820. — T. S. Raffles.

De in al. 3 *van den brief bedoelde nota luidt:*

Mr. Cooke presents his compliments to Mr. Raffles and in consequence of his offer to take charge of any representation to be made to the Dutch Government in the case of Messrs. Muntinghe and Cransen, has the honour to transmit to him, by Lord Castlereagh's direction, the accom-

panying despatch which his Lordship has written to Lord Clancarty on that subject.

Foreign Office,
9th June, 1817.

The Governor General in Council observes that the unopened letter addressed to his Excellency the Earl of Clancarty has been this day forwarded in a letter to the Secret Committee of the Honourable Court of Directors to be returned to the Viscount Castlereagh.

Hastings.
Jas, Stuart.
I. Adam.
W. Colebrooke.

Bl. 355 noot 33. "On the 18th May 1816 instructions were addressed to Mr. Fendall, Lieut Govr of Java, for the restitution of the island of Java and its dependencies to the Commissioners of the King of the Netherlands, when they should arrive. Similar instructions of the same date, were despatched to the Govr of Penang and the Resident at Amboyna for the restitution of Malacca and the Moluccos. — At this time no authority had been received from England for those restitutions, so that those instructions were founded on the notoriety of the terms of the Convention of Augustus 1814, as well as on a private intimation, that I was to receive directions of that tenore; and the anticipation was adopted from a belief that the arrival of the Commissioners of the King of the Netherlands was to be hourly expected at Batavia." Brief van lord Moira, gedagteekend Calcutta 19 Juni 1817 aan Earl Bathurst; een afschrift werd onzen Minister van B. Z. dd. 26 Juni 1818 medegedeeld door den Engelschen gezant in den Haag, lord Clancarty. — Het zijn deze instructiën geweest, die ik, blijkens het op bl. 347 aangeteekende, den heer Danvers alsnog verzocht, doch waarop ik geen antwoord mocht bekomen. Sinds dat echter werd afgedrukt zijn mij de hoogst belangrijke stukken gezonden, die ik nu in de laatste noot dezer Aanteekeningen, dus sub 167, heb wedergegeven.

" 355 noot 34. Dat de C. C. G. G. om de stukken "vóór ons vertrek hadden gevraagd, doch die ons niet zijn ge-

worden", blijkt uit hun schrijven dd. 21 Juni 1816 aan den Dir. Gen. van Koloniën. V. D. 74.

Bl. 355 noot 35. »Hetgeen op Java gebeurd is omtrent de overgave, het te laat aankomen der orders, is het geval geweest in al de West-Indische koloniën en ook daar hebben de Gouverneurs geruimen tijd naar die orders moeten wachten. Het is aldaar echter gelukt alle conditiën, overeenkomsten en verificatiën te doen afloopen vóór de dadelijke overgifte, die vervolgens gaaf geschied is." Brief van den Dir. Gen. van Kol. aan C. C. G. G. dd. 31 Oct. 1816. V. D. 128.

" 355 noot 36. V. D. bl. LXVII.

" 355 noot 37. Deze data blijkens uit Moira's brief, vermeld sub 33.

" 355 noot 38. »Bij eene attente lectuur der *Warrant* tot de overgave der Oostersche bezittingen en etablissementen, en eene nauwkeurige vergelijking derzelve met het besluit van 14 Maart 1815, waarbij dat gedeelte van het tractaat van 13 Augustus 1814 is bekend gemaakt, zie ik — en ook de aandacht van den Heer Van Hogendorp is er op gevallen — dat de afstand van het eiland Banka, welke in art. 26 als een equivalent voor de cessie van Cochin c. a. voorkomt, in de Warrant niet genoemd is; terwijl van Cochin wel degelijk en opzettelijk gesproken wordt. Ik geloof wel dat, toen de Warrant is opgemaakt, de intentie dezelfde geweest is als bij 't sluiten van het tractaat, en het niet opzettelijk noemen van Banka op zijn ergst genomen als eene omissie aan te merken is; maar ik heb toch gemeend de aandacht van Z. M. daarop te moeten vestigen." In brief sub 35.

" 356 noot 39. Zie bl. 459 vv. van het sub 13 vermelde boekdeel.

" 356 noot 40. Dat het weder uitzeilen van de *Braband* veel eerder verwacht was, blijkt ook uit een brief dd. 14 Mei 1816 van den Dir. Gen. v. Kol. aan C. C. G. G. Hierin wordt de reden opgegeven van de vertraging der instructiën over het in te voeren muntwezen, waarnaar C. C. G. G. zoo zeer uitzagen, blijkens het medegedeelde in mijne Muntrede bl. 242 vv. Tijdschrift v. Ned. Indië, Maart

1897. „Het tegenvallen" — leest men in dien brief — „der reparatie van de Braband, die eerst in het begin van Januari zoude zijn gereed geweest en toen de eenige gelegenheid scheen aan te bieden om UHoogEd.Gestrengen nog aan de Kaap de pressantste depêches te doen toekomen, heeft de afzending mijns ontwerps over de financiën en circulatie van papierengeld op Java, eenigszins vertraagd".

Bl. 356 noot 41. De *Braband* had troepen aan boord met hun commandant, generaal De Kock. Een jaar verliep eer deze in Engeland alzoo wachtende troepen op de *Prins Hendrik* overgingen! — De Kock bracht in dien tusschentijd een bezoek aan Londen; en in verband daarmede schreef Fagel aan Falck den 19n Januari 1816 het volgende:

Le Général de Kock qui commande le détachement de troupes qui se trouve à bord du vaisseau *le Braband*, est venu passer trois ou quatre jours à Londres avec Madme son Epouse et repart demain pour Portsmouth.

Il se loue beaucoup des politesses que les officiers de la Marine et des Troupes de terre de ce port font aux nôtres, et des secours de tout genre que ceux-ci en ont reçus. A cette occasion je prends la liberté de rappeler à V. E. que M. le Captaine Van der Hart du Braband est en possession d'un paquet que j'ai adressé à M. le contre-amiral Buyskes et qui contient les Warrants ou ordres du Gouvernement Britannique pour la cession de nos établissements aux Indes Orientales. Comme l'arrivée du Capitaine Van der Hart dans ces Etablissements éprouvera probablement un grand retard, je crois qu'il vaudra mieux charger de ce paquet soit M. le Général De Kock, soit le Capitaine Van der Nypoort de la Fregate *Maria Reigersbergen*.

„ 358 noot 42. Men zie bl. 268 van mijn voorafgaand artikel over het tractaat van 1814 (bl. 30 van den overdruk).

„ 359 noot 43. V. D. 66.

„ 359 noot 44. Vergl. bl. 345 hiervoor.

„ 360 noot 45. Hoek zet dit alles op bl. 78 vv. van zijn „Herstel" goed uiteen, gelijk ik mij hiervan bij lezing der oorspronkelijke stukken kon overtuigen.

„ 360 noot 46. „Gisteren de verjaardag van den Koning van Engeland gevierd wordende, oordeelden Commissarissen-

Generaal het gepast hunne opwachting bij den Luit.-Gouverneur te maken, die hen na het publiek lever afzonderlijk ontving. De Luit.-Gouverneur heeft slechts het afloopen van dezen plechtigen dag verbeid, om een tour door de regentschappen te doen, die men zeker ongepast zou kunnen oordeelen...." Brief van Elout, namens C. C. G. G. dd. 30 Mei 1816. V. D. 72.

Bl. 360 noot 47. Zie noot 42) van mijne sub 40 vermelde Muntrede.

" 360 noot 48. Hoek, bl. 81 van zijn "Herstel", oordeelt daarentegen, *dat het geen betoog behoefde*, de C. C. G. G. er bij den Luitenant-Gouverneur bezwaren over inbrachten.

" 361 noot 49. *Smulders* oordeelt het bl. 22 "buiten twijfel", dat de Luitenant-Gouverneur een bevel uit Calcutta, waaraan hij ondergeschikt was, noodig had. — Hoek, bl. 82 van zijn "Herstel", spreekt deze opvatting als volgt tegen:

Deze beschouwing zou juist zijn, wanneer reeds beslist was dat Java geene kroon- maar wel eene compagnie-kolonie zou zijn; en wij kunnen het daarom den Heer Smulders niet toestemmen, dat Fendall zoo geheel «buiten twijfel beide machtigingen noodig had". Immers zoo als de zaak nog stond, was Java een overheerd vijandelijk goed, dat bij den vrede moest afgestaan worden, en dit te meer, nu een verdrag deze verhouding bevestigde. Engeland was de veroverende mogendheid en niet de Engelsche O. I. Compagnie. Het eerste had dus alleen te beslissen, en al mocht degeen, die aan het hoofd der zaken op Java stond een dienaar der Compagnie zijn, als bestuurder dier bezitting stond hij onder de bevelen van het Engelsch bewind.

Wij weten, dat inderdaad Java nog geene kroonkolonie was geworden, waarmede vanzelf Hoek's tegenspraak vervalt. Nochtans had Fendall, n. h. v., ongelijk om de overgave tegen te houden, wijl immers lord Moira reeds, blijkens het op bl. 354—355 opgeteekende, instructiën tot overgave had afgezonden, voor het geval de Luitenant-Gouverneur rechtstreeks, dan wel door tusschenkomst van C. C. G. G., bevelen ontving. — Ten einde omtrent deze zaak meer licht te kunnen erlangen, vroeg ik bedoelde instructiën, die door mij, gelijk ik sub 33 mededeelde, in noot 167 voor het eerst worden gepubliceerd. Ook

daaruit zal de lezer zien, dat Fendall genoegzaam zich tot de overgave kon gemachtigd achten.

Bl. 361 noot 50. Dat de *onmiddellijke*, *zuivere* overgave de grondgedachte uitmaakte van het tractaat van 1814, heb ik op bl. 259 en 271 van mijn voorgaand opstel (bl. 21 en 33 van den overdruk) aangeteekend. C. C. G. G. waren echter, helaas! van de geschiedenis der onderhandelingen niet op de hoogte.

〃 361 noot 51. Men zie de gansche toedracht der zaak in den brief van C. C. G. G. dd. 21 Juni 1816 aan den Dir. Gen. v. Kol. — V. D. 73 vv.

〃 361 noot 52. Bl. 47 der 〃Handelingen van Sir James Brooke op Borneo" door D. C. Steijn Parvé (1859).

〃 361 noot 53. Over Banka zie men bl. 266—267, 273—274, 278 der vorige verhandeling (bl. 28—29, 35—36, 40 van den overdruk).

〃 362 noot 54. Blijkens het sub 51 vermeld schrijven. V. D 77.

〃 362 noot 55. Raffles had in zijne memorie van overgave aan Fendall den eisch tot waarborging door ons van de door hem gesloten contracten op den voorgrond gesteld. Zie *Memoir* bl. 270 der Uitgave 1830; de Uitgave van 1835 neemt de memorie niet op, doch wel het verwijt tegen Raffles' opvolger, alsof deze van de zaak geen werk zou gemaakt hebben! Zie dl. I bl. 296 der Uitgave van 1835. Dat deze beschuldiging allen grond mist, bleek ons reeds voldoende; men leze ook de sub 167 wedergegeven correspondentie. — Wij weten, dat de zaak afstuitte op de pertinente weigering van onze C. C. G. G. Ernstig herinneren dezen ook aan het Opperbestuur om toch aan het Britsche gouvernement geen den minsten schijn te laten van eenig recht of aanspraak tot bemoeienis met de wijze op welke het Nederlandsche Gouvernement de Indische zaken, ook met betrekking tot de Inlandsche vorsten, zou regelen. 〃Wij moeten ons de vrijheid aanmatigen" — schreven zij dd. 9 October 1816 aan het Departement — 〃om toch ten sterkste bij Zijne Majesteit aan te dringen, dat om geene consideratiën aan de waarlijk onrechtmatige vorderingen van het ondergeschikt Britsch bestuur van Java toegegeven worde, zoo dezelve bij het Europeesch Britsch

Gouvernement mochten worden volgehouden, hetgeen wij echter van deszelfs goede gezindheid ten aanzien van ons Vaderland niet kunnen gelooven." — Dit vertrouwen is niet beschaamd geworden. Het Britsche ministerie was, blijkens het op bl. 416 medegedeelde, in overeenstemming met lord Moira van oordeel, dat men het tractaat van 1814 zou schenden, indien van Nederland volstrekt geëischt werd de vervulling eener bloot *zedelijke* verplichting.

Bl. 362 noot 56. Dit leest men op bl. XXVIII van Van Deventer, zonder meer. Doch na ik het overnam, kreeg ik eerst, blijkens het sub 33 medegedeelde, kennis van lord Moira's brief, door mij sub 167 wedergegeven, en daaruit blijkt nu, dat Fendall den eisch tot waarborging der contracten heeft gesteld, *in overeenstemming met lord Moira's instructie* (men zie de 6ᵉ al. er van), zoodat daarmede ook mijne opmerking in de voorlaatste alinea van bl. 373 vervalt.

„ 363 noot 57. In een brief van Raffles aan lord Minto, gedagteekend Malakka 10 Juni 1811, wordt ook over Daendels' maatregel ten aanzien van Bandjermasin bericht: „that the abandonment of the settlement was strongly opposed by many of the Dutch." *Memoir.* Uitgave 1830 bl. 60; 1835 dl. I bl. 55. — D. J. Mackay schrijft op bl. 63 zijner dissertatie over Daendels (1861) het volgende: „Het gevoelen van Raffles, dat het verlaten van Bandjermasin tegenstand zou hebben verwekt, omdat het de Regeering tot geene uitgaven noopte, schijnt voor twijfel vatbaar en dezelfde redenen, die Daendels verplichtten om de vestiging op Palembang te vereenvoudigen, gaven daartoe ook hier aanleiding. Vereenvoudiging evenwel behoefde niet gepaard te gaan met opheffing, en tegen deze vermoeden wij, dat de tegenstand zeer te recht zal gericht geweest zijn. Wellicht hadden dezelfde redenen, die Daendels zelf aanvoert voor het achterlaten van eenige ambtenaren op Palembang, hem ook moeten bewegen tegenover Bandjermasin dezelfde staatkunde te volgen." — Fendall's bijzondere opvatting omtrent de niet-overgave van Bandjermasin was in overeenstemming met de sub 167 vermelde instructie uit Bengalen: zie § 11 aldaar.

Bl. 365 noot 58. Zie noot 1 bl. 93 van Hoek's „Herstel".

„ 365 noot 59. Den 4ⁿ Januari 1817 N° 2 zond de Gezant weder een brief aan Van Nagell per extra-courier. Fagel had van Robertson, een Engelsch scheepskapitein, uit Batavia den 3ⁿ September vertrokken, verschillende brieven van C. C. G. G. ontvangen. Hiervan gewagende schrijft hij verder:

Mr. Robertson, Ecossais de nation, et qui parait un homme de sens et d'expérience, m'informe que la Colonie était parfaitement tranquille à son départ; que les natifs et les Chinois en particulier, paraissaient contents du changement de domination; que nos troupes se préparaient à aller prendre possession de Macasser; que les évenements militaires qui avaient eu lieu dernièrement dans cet établissement (où il parait que les troupes Anglaises ont essuyé un échec) n'inspiraient aucune inquiétude relativement à la prise de possession au nom du Roi; que les troupes Javanaises semblaient très-disposées à passer à notre service: que jusqu'à présent les mesures sages et modérées des Commissaires du Roi inspiraient une confiance et une satisfaction générales, et qu'on augurait très-bien de leur administration future pour la prospérité d'une Colonie faite pour devenir une des plus florissantes du monde entier.

Monsieur et Madame de Capellen occupent une maison de Mr. Van Braam à une couple de miles (Anglais) de Batavia, où l'air est parfaitement salubre, et où ils jouissent d'une très-bonne santé.

„ 366 noot 60. Zie bl. 247 van mijn voorgaand opstel over het tractaat van 1814 (bl. 9 van den overdruk).

„ 366 noot 61. Raffles had in November 1811 naar Palembang eene commissie gezonden om, krachtens de capitulatie van Janssens, de factorij over te nemen en den Sultan wijzigingen in het contract voor te stellen. Deze weigerde echter in eenig voorstel te treden „en hield zijne onafhankelijkheid staande op grond der verdrijving van de Hollanders vóór het sluiten der capitulatie". Bl. 92 der „Britsche Heerschappij over Java e. o." door H. D. Levyssohn Norman (1857).

„ 366 noot 62. In een overigens niet zeer betrouwbaar pamflet

van den laatsten Engelschen resident van Palembang, M. H. Court: „*An Exposition of the relations of the British Government with the Sultaun and state of Palembang etc.*" (1821) wordt beweerd, dat vooral Muntinghe tot het wreken van den moord aanzette. „He it was who was so exasperated, and justly so, on receiving at Batavia the tidings of the murder of his countrymen at Palembang. Yet it was he who was so active, in instigating the British Government against the authors of that massacre": bl. 77.

Bl. 366 noot 63. „De Commissie, in November 1811, door Raffles afgezonden om Palembang over te nemen, ging derwaarts, niet uit krachte van het voor het Hollandsch (Fransch) leger zoo noodlottig gevecht van 26 Augustus, noch van de eenigszins voorbarige publicatie van lord Minto van den 11n September, maar van de capitulatie van 18 September, waarbij alle gedeelten van Hollandsch-Indië, toen nog niet daadzakelijk in de Engelsche macht, aan haar werden overgegeven. Ging Raffles nu, en te recht, van die akte uit, toen hij Palembang beschouwde als gekomen onder de Britsche Souvereiniteit, hoe kon hij dan later beweren dat een moord, gepleegd vier dagen vóór het sluiten dier akte, en toen men wel kon kennis dragen van de nederlaag van 26 Augustus, maar nog niet van de publicatie van 11 September, een aanslag was tegen die zelfde Souvereiniteit? Dit alles wordt echter duidelijk, wanneer men zich uit Raffles' brief aan lord Minto zijne hooge ingenomenheid met den *alleenhandel in tin* herinnert. Het anachronismus van eenige dagen was noodig om de maatregelen te rechtvaardigen, ten gevolge waarvan Banka en Billiton van Palembang gescheiden en aan Engeland afgestaan werden." Bl. 17—18 van „Palembang in 1811 en 1812" door J. C. Baud in de Bijdragen van het Konk. Inst. voor de Taal- Land- en Volkenkunde van N. I. dl. I (1853).

„ 367 noot 64. C. B. Spruyt: „Afrikaners en de Nederlanders" (1896) bl. 27.

„ 367 noot 65. Het is een antwoord op Raffles' mededeelingen.

Men zie ze in de *Memoir*, hoofdstuk V, waarin de brief van den Luitenant-Gouverneur dd. 7 Maart 1812.

Bl. 367 noot 66. In lord Minto's brief leest men namelijk het volgende:

That the acquisition of a station in the geographical position of Banca unburthened with the claims of any European nation and in so far less dependant on the eventual results of a general peace, may be an object of reasonable policy, we are disposed to admit.

But in the first place it is not manifest that any rights of dominion, which may flow to us from the Sultan of Palembang, whether by cession or conquest, will not be claimed by a future sovereign of Java, as an inseparable appendage of that colony, and if Great Britain should negociate with France either in such circumstances or in such a spirit, as should induce the restitution of Java, and consequently the Moluccos, she would not be likely to stop at the surrender of an acquisition so much inferior in value and consequence as Banca.

" 367 noot 67. Blijkens het sub 65 vermelde hoofdstuk van de *Memoir* was Gillespey bij de verovering van Palembang *kolonel*. Misschien staat de titel van *brigadier-generaal* daarmede gelijk; althans in de Encyclopedie van Ned. Indië wordt hij, met aanhaling van bronnen, onder dien titel als veroveraar van Palembang vermeld; zie voce *Gillespey*.

" 367 noot 68. De gevluchte Sultan had zoons; de oudste werd echter door Gillespey voorbijgegaan, wegens zijn slecht karakter en de tweede, een jongeling van 17 jaar, bij vergissing; zoodat Gillespey de derde, een kind van 12 jaar, op den troon wenschte onder regentschap van den oom. Doch daar deze hiertegen bezwaar had, werd de oom zelf tot Sultan verheven. *Court* bl. 9—10.

" 368 noot 69. De akte bij Court bl. 11—13. En in substantie bij Levyssohn Norman bl. 94—95.

" 368 noot 70. Het geheele stuk werd overgelegd ten gevolge der sub 55 vermelde interpellatie in het Hooger Huis en o. a. opgenomen in het daar vermelde boekdeel van het *Asiatic Journal* bl. 319. In onze taal vindt men het

op bl. 31—32 der »Heldhaftige bevrediging van Palembang, het aldaar sinds 1810 vooraf gebeurde, wederlegging van Raffles en Court, en voorloopige korte beschrijving van Palembang, Banca, enz." (1822). In enkele opzichten verschilt het echter van de Engelsche akte. — In het vertaalde stuk leest men ook, dat de Sultan tot den afstand der eilanden besluit in het vertrouwen dat de Engelsche bestuurders hem »jaarlijks zoo vele piasters, als voor mijne behoeften en uitgaven toereikend zijn, betalen willen." Zoo dit werkelijk bepaald was gebleven, kon de Luitenant-Gouverneur kwalijk beweren, gelijk hij deed, dat aan den Sultan *de inkomsten van Palembang* waren verzekerd, in vergoeding van den afstand der tineilanden en op dien grond eischen, dat wij zouden beloven het contract gestand te doen. Veeleer hadden dan C. C. zich kunnen bereid verklaren, dat ook zij den Sultan eene zekere som zouden betalen. In de Engelsche akte staat evenzeer, dat de Sultan van de eilanden afziet »*relying on the liberality of the English government for a suitable provision to maintain my rank and dignity*" en in verband hiermede bepaalde art. 2 van het contract van 17 Mei 1812, dat de Sultan, wegens de vermindering zijner inkomsten door den afstand der eilanden, jaarlijks eene uitkeering van de regeering te Batavia zou ontvangen (men zie ook bl. 94 *Levyssohn Norman*); maar dit artikel is juist — zeker om ons later genoegen te doen! — bij een nader contract van 21 Augustus 1813 vervallen (door *Court* bl. 244—245 wedergegeven), terwijl o. a. aan den Sultan werd afgestaan de heffing der inkomende en uitgaande rechten te Palembang. — Nog is het vreemd, dat men bij *Court* op bl. 13 over dit artikel leest: »The second article of the treaty engaged that there should be set apart, as an allowance to the Sultaun of Palembang, a portion of the net revenue of Banca, which would be determined by Government."

" 369 noot 71. »The Dutch had originally but a factory on Banca; they gain full sovereignty of the whole island by the cession. Our right to make the cession rested on a commutation of the influence over the Sultan of Palembang acquired by possession of the Dutch Settlements in

Java; and on a delegated observance of the guarantee which that commutation gave to the Sultan of the full sovereignty of his dominions in Java. When Banca was transferred, the commutation was transferred. This therefore takes the case out of the ordinary operation of the law of nations upon acts done by a power holding a temporary dominion acquired by conquest, which acts are not specifically confirmed by a treaty on the restoration of peace. The acceptance by the Dutch under a treaty of what the commutation acquired, is a virtual recognition of the guarantee which the commutation gave.— If the Dutch choose to invalidate their title to Banca, this cannot disturb the cession of Cochin in exchange for it." Bl. 574 van het sub 70 vermelde *Journal.*

Bl. 369 noot 72. Zie mijne voorafgaande verhandeling bl. 266 (overdruk bl. 28).

〃 369 noot 73. 〃The troops returned to Palembang with their wounded commander, who on his approach was met by the Sultaun Najm al Deen, whose grateful mind was moved to tears on beholding an officer, for whom he had the utmost esteem, labouring under such severe suffering from a wound obtained in exertions and devotedness to his cause." *Court* bl. 21—22. Daar die Sultan door onze Regeering sinds werd afgezet, moest hij door de Engelsche schrijvers voorgesteld worden als de beste der menschen!

〃 369 noot 74. C. C. G. G. hadden een en ander aan het Opperbestuur medegedeeld in hun sub 55 vermelden brief van 9 October 1816.

〃 370 noot 75. 〃The present Sultan was placed upon the Throne, and in the engagements concluded with him upon that occasion, he ceded Banca to the British Government, and in return was allowed to return all port duties and revenues at Palembang, which under the treaties with the Dutch Government had been included in the privileges of the Factory, and in a subsequent convention, see enclosure B, this arrangement was renewed and confirmed, and the European Government relieved from further pecuniary engagements with the Sultan on account

of the cession of Banca. The abandonment of any revenues heretofore belonging to the Factory established at Palembang having thus been one of the conditions of the cession of the Island of Banca to the British Government, by means of which the latter has acquired the power of ceding Banca to His Majesty the King of the Netherlands in exchange for Cochin: it is consonant to reason and justice that the condition so made by the Sultan at the time of the cession should be maintained, and we apprehend that it would be inconsistent with the just rights of the Sultan of Palembang of the Power holding Banca reestablished the Factory at Palembang with greater privileges than those which have been agreed upon in the cession of the island of Banca."

Bl. 370 noot 76. »Bij het tractaat van 1814 tusschen de Britsche en Nederlandsche Gouvernementen in Europa gesloten, wierden alle plaatsen in Indië, van welke de Nederlanders in 1803 bezit gehad hadden, door de Britsche Kroon aan onzen Koning afgestaan en onder deze was mede Palembang. Bij een afzonderlijk artikel wierd de souvereiniteit van Banka afgestaan aan Nederland in ruiling van Cochin, hetwelk aan Engeland gegeven wierd. Palembang op zich zelve wierd begrepen onder alle de overige bezittingen, maar Banka wierd op zich zelve beschouwd. Dit oogpunt evenwel (om dit in het voorbijgaan aan te merken) schijnt niet geheel juist, daar vroeger juist uit dat eiland genomen wierd de tin, welke de Sultan van Palembang aan de Nederlanders leveren moest, en waarvan de hoeveelheid, die geleverd moest worden, meer bedroeg dan het tegenwoordig voortbrengsel. Doch deze zaak heeft haar beslag." Rapport C. C. G. G. aan den Minister van Koloniën dd. 8 Augustus 1818.

» 371 noot 77. Namelijk in den brief van den Gouv. Gen. van Bengalen dd. 10 October 1818, waarin C. C. G. G. inlichting gevraagd werd over de handelingen van Muntinghe in Palembang. Wijl de brief ook later in herinnering moet worden gebracht, volge hij reeds nu. Men zal er tevens uit zien, dat uit dien brief volstrekt niets blijkt van Moira's meening, op bl. 362 wedergegeven, dat de

eisch tot waarborging der contracten in strijd moest geacht worden met het tractaat van 1814. Daarom ook had ik gaarne de instructie van Mei 1816 willen zien. (*a*)

Your Excellencies will have expected to receive from us a communication relative to the late transactions at Palembang, which have been made known to us by the reports of the Honourable the Lieutenant Governor of Fort Marlborough and the circumstances of which have formed the subject of correspondance between Your Excellencies and Sir Thomas Stamford Raffles.

Our sincere personal respect for Your Excellencies and our cordial participations of the pacific and friendly disposition, subsisting between the Government of our respective nations, necessarily incline us to put the most favourable construction on any circumstances, arising out of the proceeding of your officers.

In the absence of that explanation however we deem it our duty to apprise Your Excellencies of our having received authentic information of the arrival at Palembang of an armament, accompanied by Mr. Muntinghe in the capacity of commissioner on the part of Your Excellencies for the affairs of that country, of Mr. Muntinghe's having proceeded to conclude a Treaty (alleged to be compulsary) with Sultan Najm al Din, whereby that Prince cedes to His Netherlands Majesty the whole of his dominions and agrees to receive a pension, and of his having actually occupied the country in the name of His Netherlands Majesty by virtue of the cession; — we are further informed that the Lieutenant Governor of Fort Marlborough having at the earnest sollicitation of the Sultan for his support against the apprehended proceeding of Mr. Muntinghe deputed a British officer to Palembang, accompanied by a small military escort, to grant the solicited protection and from a new treaty with the Sultan on that basis; Mr. Muntinghe arrested and sent as a prisoner to Batavia the officer in question, Captain Salmond, and such of his party as had reached Palembang and that they have been sent back to Fort Marlborough by order of Your Excellencies.

(*a*) Dit was reeds gedrukt, toen ik, overeenkomstig het sub 33 medegedeelde, bedoelde instructie ontving. Het blijkt nu, dat, gelijk ik reeds sub 56 aanteekende, Van Deventer's onvolledige aanhaling mij op een dwaalspoor bracht. Lord Moira's brief is toch met bedoelde instructie volkomen in overeenstemming.

This is a succint outline of the transaction, as represented to us by the Lieutenant Governor of Fort Marlbourough, who has laid the whole case before Your Excellencies in all its details, accompanied by the official correspondance between Mr. Muntinghe and Captain Salmond, his instructions to the latter and that officers reports of his proceedings, with every other document connected with the subject.

We request the attention of Your Excellencies to the following remarks.

The explanations, which passed between Your Excellencies and the British Comissioners relative to the transfer of Banca to the officers of His Netherlands Majesty and readmission, must be fresh in the recollection of Your Excellencies. On that occasion Your Excellencies were distinctly informed by the British Commissioners under the instructions of this Government of the conditions on which Banca had been ceeded to the British Government by the Sultan of Palembang, and on which alone the British Government had acquired the right to transfer it to the king of the Netherlands to maintain that Treaty and our right, on principles of strict justice, to withheld the cession of Banca until our engagements with the Sultan should be recognised and confirmed by Your Excellencies. You were at the same time informed of the consideration which induced the British Government to waive the exercice of this strict right, and were solemnly called on to recognise and respect the engaments in question on being put in possession of Banca and of your ancient Factory at Palembang.

Your Excellencies having refused to acceede to this proposition, and having again repeated it under the modified form in which it was offered by the British Commissioners, those Gentlemen, in conformity to the instructions they had received, framed in the most cordial spirit of amity and confidence, proceeded to put you in possession of Banca and of your factory at Palembang, delivering at the same time a solemn protest against your refusal to recognise and respect the existing treaties with the Sultan.

Although Your Excellencies refused to give the required pledge, you nevertheless caused it to be intimated to the British Commission that You entertained no intention of infringing those engagements, an assurance which satisfied us of their permanence at least until the receipt of orders from our respective superiors in Europe, founded on mutual and friendly communication.

Reposing in this confidence Your Excellencies will judge of our surprise at learning the proceedings of Mr. Muntinghe, which have totally abrogated the former treaty and deposed the Sultan in the face of the most solemn engagements, without as far as our information extends, the allegation of the slightest violation of his engagements by that unfortunate Prince. Believing that Mr. Muntinghe must have overstepped Your Instructions we entertain a confident hope that we shall receive from Your Excellencies a satisfactory statement of the grounds of this procedure. With that conviction we are unwilling to anticipate the painful task to which in the opposite case, we should be constrained of protesting in the most serious manner against Your proceedings in having set aside those engagements pending the reference of the case to Europe.

Bl. 372 noot 78. Deze Commissie was bij Stbl. 1816 N° 3 door C. C. G. G. ingesteld, om het Gouvernement over alle zaken in te lichten, die consideratiën behoefden. Zie de personeele samenstelling bij *Hoek* bl. 95 noot 2). Muntinghe was president.

〃 372 noot 79. 〃Wij erkennen dat het voormalig Britsch bestuur op Java in derzelver denk- en handelwijze, ten aanzien der gecontinueerde werkzaamheden en administratie in de tinmijnen op Banka, na de bewustheid der verplichte wederovergave, zoowel als in de door hem voorgestelde wijze tot overname van alle de aldaar aanhanden zijnde benoodigdheden voor dat etablissement, een blijk van loyaliteit hebben aan den dag gelegd, waardig de attentie van Uwe Excellencies alleszins tot zich te trekken."

〃 372 noot 80. 〃Nous devons cependant à nous-mêmes, de déclarer à Votre Excellence en Son Conseil que nous avons été guidés dans ce cas, comme dans celui des Produits Coloniaux par l'avis d'une commission, dont plusieurs membres ont été fidèles serviteurs du Gouvernement Britannique et dont les talents et le caractère méritent la plus grande confiance." — C. C. G. G hadden er kunnen bijvoegen, dat het eene gewone tactiek is van menschen, die in de kaart zijn gezien, om ter hunner verdediging aan te voeren, dat hun tegenpartij *gemis aan scherpzinnigheid* aan den dag legde.

Bl. 373 noot 81. Dit protest luidt als volgt:

The undersigned, the late Lieutenant Governor in Council of Java and its dependencies, acting under the British Government in India for the execution of the Convention, concluded between Great Britain and the Nederlands in Augustus 1814, deem it their bounden duty, for the reasons already assigned in the correspondence held by them with their Excellencies the Commissioners General of His Majesty the King of the Netherlands and especially in their letters bearing date the 15th July and 5 September last, to protest in the strongest and most solemn manner against their Excellencies the Commissioners General refusing to give an engagement that the treaty which now exists between the British Government and His Highness Achmed Najm al Din, the present reigning Sultan of Palembang, shall be respected and maintained by the succeeding Government, so long as the said Prince and his Family remain faithful to their part of the engagement.

The undersigned have already urged to their Excellencies that it is on the stipulations of the above mentioned treaty the British Government has acquired the power of ceding the island of Banca to His Majesty the King of the Netherlands; and therefore, in ceding the said Island, such cession must be considered under and with the stipulations by which the power of cession was held. The undersigned have also requested that their Excellencies the Commissioners General would be satisfied at present with assuming the charge and administration of Palembang and Banca, leaving the treaty as it stands until reference can be made for the decision and further orders of the superior authorities respectively; but to neither of these propositions have the Commissioners General of His Majesty the King of the Netherlands deemed it proper to accede.

Under these circumstances the undersigned deem it incumbent on them to protest, and they do in the most solemn and urgent manner protest against any infraction, directly or indirectly, of the Treaty, which now exists between the late British Government in Java and His Highness Ahmed Najm al Din, Sultan of Palembang, until reference can be had to the high contracting parties in Europe to whom the undersigned hereby declare it to be their intention to appeal in this case and the undersigned further declare that the Commissioners General of His Majesty the King of the

Netherlands alone can be deemed responsible for any consequences that may arise from an infraction of the treaty above alluded to until the further pleasure ot the high contracting parties on the subject shall be known.

Batavia, John. Fendall.
the 2 November 1816. W. G. Keir.
W. J. Cranssen.

De uitvaardiging van dit protest was in overeenstemming met de sub 167 wedergegeven Bengaalsche instructie: zie § 8—§ 10 aldaar. Mijne opmerking in de voorlaatste alinea van bl. 373 behoort alzoo te vervallen, gelijk ik reeds sub 56 opmerkte.

Bl. 374 noot 82. Beide instructiën door *Hoek* opgenomen als bijlagen A en B.

" 374 noot 83. V. D. 185. — *Smulders* vergiste zich natuurlijk, toen hij bl. 28 schreef, dat in October 1817 Muntinghe naar Palembang werd gezonden "als commissaris *tot overname dier bezitting*".

" 375 noot 84. Bl. 487 van het sub 13 vermelde boekdeel. De "bandieten" zullen wel dwangarbeiders geweest zijn.

" 375 noot 85. Brief van C. C. G. G. dd. 29 November 1816.

" 376 noot 86. De brief van 28 Februari 1817 is opgenomen in het Tijdschrift voor Ned. Indië 23ste jaarg (1861) dl. I bl. 369. Men leze echter uit de mededeeling aldaar niet, dat die brief eerst den 7n April 1817 werd gezonden. Toen werd een besluit genomen, waarvan door mij op bl. 377 wordt melding gemaakt.

" 377 noot 87. Zie mijne "Brieven aan den Gouverneur Van der Capellen enz." in de Bijdragen van het Instituut 6e volgr., dl. II, 4e afl. (1896) bl. 587 vv. (bl. 53 van den overdruk).

" 377 noot 88. V. D. 113—114.

" 377 noot 89. V. D. 180.

" 377 noot 90. Op de sub 86 bedoelde bladzijde van het Tijdschrift van N. I.

" 378 noot 91. *Statement* 27.

" 378 noot 92. *Memoir* Uitgave 1830 bl. 290; Uitgave 1835 dl. I bl. 326.

" 378 noot 93. Brief dd. 15 October 1817 namens Directeuren geschreven aan den resident van Benkoelen: *Statement* 30.

Bl. 378 noot 94. Brief dd. 22 October 1817 van Directeuren aan den Gouv. Gen. van Bengalen: *Statement* 30.

" 378 noot 95. Ter gelegenheid der sub 55 vermelde interpellatie op 1 Februari 1819 over de Palembangsche zaken in het Engelsche Hoogerhuis, deelde dit het lid der Regeering, graaf Bathurst als volgt mede: "Sir Thos Raffles had been governor of Java. Charges were brought against him for his conduct in that situation; but on an investigation he was honourably acquited, and was afterwards appointed to his present situation. A few days before his departure he represented, that if he went out only as head of the residency in the neighbourhood of another of which he had been governor he would be placed in a disagreeable situation, as it might appear to many that the charges against him had been thought well founded. Upon this representation it was agreed that he should have the nominal appointment of lieutenant-governor, but he was expressly instructed to consider himself in fact as merely the commercial resident, and as having no political authority whatever." Bl. 325 van het sub 55 vermelde *Journal*.

" 378 noot 96. Zie den brief, gedagteekend East-India House, 5th Nov. 1817: *Statement* 41.

" 378 noot 97. W. May aan Goldberg dd. 19 Aug. 1817 en Goldberg aan Elout dd. 17 Sept. d. a. v. bij V. D. bl. CLXXXVIII noot 1).

" 378 noot 98. *Statement* 30.

" 378 noot 99. De brief gedagteekend Fort Marlbo' 23 Maart 1818, waarin Raffles van zijn optreden aan onzen Gouv. Gen. kennis gaf, luidde aldus:

I do myself the honor to advice Your Excellency of my arrival at Fort Marlborough and of my having as Lieutenant Governor, assumed charge of the British interests in Sumatra and its dependances. (*a*)

I request on this occasion, to assure Your Excellency that an earnest desire will always exist on my part to

---

(*a*) Men ziet reeds uit deze zinsnede, dat Raffles zich volstrekt niet bepaalt tot de mededeeling, dat hij als (handels-) resident van een beperkt gewest is opgetreden.

maintain the most cordial and unreserved understanding, in alle communications, which may become necessary, regarding the respective interests, committed to our charge.

Allow me at the same time to tender a most ready and zealous coöperation in all general measures, having for their object the amelioration and improvement of the varied population by which we are surrounded.

Bl. 378 noot 100. De brief van Raffles dd. 2 April 1818, waarin hij tusschen Benkoelen en Java het vestigen van een postdienst voorstelt, luidt aldus:

In consideration of the mutual convenience and advantage which must arise from the etablishment of a regular communication, and the safe transmission of letters between this place and Batavia, I request to subject to Your Excellency, whether it may not be advisable to continue the same practice, under some modifications, as was established for this purpose during my administration on Java.

I would propose that the Netherlands Government should of course bear the expence, as far as Anjer, and half of that which may be incured by boats in crossing to Samangka or such other station within the bay, as may be determined upon for our post.

Captain Travers has my instructions to confer with Your Excellency on this point if required, and on his return to establish on the Sumatra side, such regulations as may be necessary for the safety and dispatch of the letters.

〃 379 noot 101. Toen Raffles als Luitenant-Gouverneur over Java e. o. fungeerde, was kapitein Travers zijn adjudant geweest. Het lijvige verdedigingsgeschrift van Raffles dd. 25 Maart 1814 tegen Gillespey's beschuldigingen, had Raffles niet alleen aan den gouv. gen. van Bengalen gezonden, doch ook doen toekomen aan de directeuren der O.-I. Compagnie te Londen; Travers was toen door Raffles belast geworden om ze naar Londen te brengen. Zie bij *Levyssohn Norman* bl. 302 noot 1).

〃 379 noot 102. Brief van den Gouv.-Gen. aan C. C. G. G. dd. 2 Mei 1818 N°. 112.

〃 379 noot 103. Zie bl. 274 der vorige verhandeling (bl. 36 van den overdruk).

〃 380 noot 104. In zijn advies dd. 25 December 1816 berichtte De Bruyn, dat de van Batavia naar Benkoelen bestemde

brieven van het postkantoor te Batavia naar Serang en vervolgens naar Tjeringin op Bantams westkust werden gezonden en van daar met de eerste de beste visschersprauw naar Lampong Semangka, om dan over land van kampong tot kampong naar Benkoelen de reis voort te zetten; zoo ging het ook omgekeerd: "zonder dat er echter eene reguliere tijdsbepaling van de aankomst of het vertrek der prauwen, veel min het emplooi van een paketboot plaats vond, daar de vaartuigen alleen werden afgezonden, wanneer brieven ter verzending aanhanden waren; en alsdan aan het prauwvolk, die de brieven naar Semangka over of van daar naar Tjeringin teruggebracht hadden, 10 Spaansche matten of 22 Ropyen voor elke tocht wierd uitbetaald." Op grond hiervan besloot de Resident: "Het zal gevolgelijk naar mijn inzien volstrekt onnoodig zijn, omtrent de onderwerpelijke zaak eenige bepalingen te adopteeren, vermits, indien in enkele gevallen vereischt wordt, om brieven naar Sumatra te verzenden, daartoe echter vooralsnog gelegenheid zijn zal."

Bl. 380 noot 105. De brief van Baud aan Assey, dd. 27 December 1816, luidde als volgt:

With reference to my letter of the 21 instant, I have now the honor to forward a copy of the reply, this day received from the provisional resident at Bantam, respecting the setting up of a packetboat for the transmission of letters from Java to Sumatra.

As it appears from this reply that no such establishment exists, but that letters were occasionally forwarded to Semangka by means of fishing prows, and then by land to Bencoolen, no particular provision is required in the case, and I can only communicate to you the readeness of the Netherlands Government to procure a similar mode of conveyance to any packets the British commissioners may be desirous of forwarding to Sumatra.

Misschien wist de heer Raffles van deze correspondentie niet; het kan echter ook wel zijn, dat hij zich zoo maar hield.

" 380 noot 106. In de vergadering van C. C. G. G. van 7 Mei 1818 werd namelijk het volgende overwogen:

Dat op de kennisgave der aanvaarding van het bestier door den Luitenant-Gouverneur Raffles gedaan op eene beleefde wijze, kan worden geantwoord, en tevens de verzekering gegeven, dat de Nederlandsche Regeering van Indië wederkeerig zeer geneigd is om de vriendschappelijke betrekkingen aan te kweeken;

Dat voor het overige het voorstel tot het regelen der grensscheidingen, zooals hetzelve bij den brief des Luitenant-Gouverneurs voorkomt, in waarheid behelst eene aanvraag om een gedeelte van het Nederlandsch grondgebied aan den genoemden Britschen Luitenant-Gouverneur af te staan;

dat zoodanig een afstand boven het bereik en de macht is van de Nederlandsch-Indische Regeering en deze zich niet bevoegd kan achten, deswegens in eenige onderhandeling te treden;

dat dezelve even weinig bevoegdheid heeft om op eigen gezag eene vergunning aan den vertegenwoordiger van eene vreemde Europeesche mogendheid in Indië te verleenen, om eenig etablissement op Nederlandsch grondgebied aldaar te vestigen;

Dat eindelijk het aanleggen van een brievenpost tusschen Benkoelen en Java voor de Nederlandsche Regeering van geen wezenlijk nut zijn kan, en de kosten daarvoor te betalen alzoo niet zouden kunnen verantwoord worden;

dat er in enkele gevallen van noodzakelijkheid, overvloedig gelegenheid is, om over en weder, op eene gemakkelijke wijze de brieven te verzenden, gelijk dan dat in waarheid ten tijde der Britsch-Indische Regeering van Java, geene geregelde post bestaan heeft.

En op deze gronden besloten:

Eerstelijk. Om den Gouv.-Gen. te verzoeken uit naam van C. C. G. G. den heer L. G. Raffles geluk te wenschen met zijne gelukkige aankomst en de aanvaarding van zijn bestier op Benkoelen, en tevens de verzekering te geven van de welwillendheid van de Nederlandsch-Indische Regeering om de vriendschappelijke betrekkingen te onderhouden en aan te kweeken;

Ten Tweede. Denzelven L. G. Raffles beleefdelijk te kennen te geven, dat de Hooge Regeering van Nederlandsch-Indië zich onbevoegd acht om op eigen gezag eenig gedeelte van het Nederlandsch grondgebied in deze gewesten aan de zaakgelastigden van eenige Europeesche mogendheid af te staan, of aan dezelven te vergunnen op Nederlandsch grond-

gebied in Indië eenig etablissement te vestigen en dat dezelve zich dus beleefdelijk verschoonen moet om deswegens in eenige onderhandeling te treden, maar dat dezelve zich tevens gerustelijk verlatende op het persoonlijk karakter van den Heer Luitenant-Gouverneur, in het volst vertrouwen verkeert, dat er van de Britsche zijde geen inbreuk op den tegenwoordigen stand van zaken, als op het recht van de Hooge Souvereiniteit van Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden zal gemaakt worden.

Ten Derde. Dat het aanleggen van een brievenpost tusschen Benkoelen en Java voor de Nederlandsch-Indische Regeering niet van dat belang is, om de kosten daarop vallende te dragen; gelijk dan ook ten tijde van het Britsch-Indische Bestuur van Java zulk een post nimmer op eene geregelde wijze bestaan heeft.

Bl. 381 noot 107. *Memoir.* Uitgave 1830 bl. 293—294; 1835 dl. I bl. 332.

〃 382 noot 108. V. D. 211—212.

〃 383 noot 109. Bij vermeld besluit van 27 October 1817 werd Muntinghe's instructie vastgesteld. Daar het stuk, voor zoover ik weet, nog slechts bij enkele uittreksels bekend is, en het overigens geheel en al de gewichtige gebeurtenissen beheerscht, die ten slotte op den ondergang van het Palembangsche sultanaat zijn uitgeloopen, gelijk het laatst beschreven door E. B. Kielstra in *De Gids* van 1892 (*a*), terwijl ik zelf op het stuk later in mijne verhandeling over Palembang terugkom, geef ik de artikelen dezer instructie hieronder geheel weder.

1. „Door alle gepaste middelen den onzekeren staat der Palembangsche zaken regelen en alzoo het Nederlandsch

(*a*) Bl. 76 vv. 10e jaarg. 4e serie dl. II. De heer Kielstra heeft zijn verhaal geput uit een rapport van 1827 (bl. 77); op bl. 87 worden de art. 1, 2, 6 en 7 der instructie in substantie wedergegeven; en verder werd Muntinghe opgedragen, leest men er met aanhalingsteekens en het gecursiveerde: „Aan beide de Sultans, ieder afzonderlijk, bij overeenkomst te laten en te geven zoodanig gedeelte van het rijk, als genoegzaam is om in de kosten van hunne hofhouding te voorzien; *de overige gedeelten van het rijk geheel onder het gouvernement te brengen* en door de vorsten aan het gouvernement te doen afstaan enz." In verband hiermede schrijft nog de heer Kielstra: „De door ons daareven gecursiveerde woorden geven de ware bedoeling van Muntinghe's zending aan". — Tegen het medegedeelde is op zichzelf geen bezwaar; alleen zij herinnerd dat de aangehaalde woorden niet aldus in de instructie staan.

gezag op Sumatra vestigen en daarbij in het oog houden de noodzakelijkheid eener vereeniging van het bestuur van Palembang met de Lampongs."

2. „Onderzoek doen naar de verschillen thans tusschen de beide Sultans bestaande, en naar den invloed welke die geschillen en de wijze op welke de thans regeerende Sultan zijn beheer oefent, op de bevolking hebben."

3. Aan de door dat bestuur verongelijkten mocht de Commisssaris de bescherming van het Nederlandsch Gouvernement toezeggen „en hunne billijke bezwaren gehoor geven."

4. „Zijne bevinding nopens den staat der zaken ter kennis brengen van de beide Sultans, hen over denzelve in het algemeen en over hunne verschillen in het bijzonder onderhouden, en hun tevens onder het oog brengen de heilloozе gevolgen, welke uit zulk een toestand voor de ingezetenen en voor hen zelven noodwendiglijk moeten voortvloeien, met verdere te kennengave, dat het Nederlandsche Gouvernement de voortduring van zulk een staat van zaken niet gedoogen kan."

5. „Aan beide Sultans voorstellen doen om ter wering van alle verkeerde gevolgen en ter vaste regeling van beider toekomstigen en duurzamen staat door tusschenkomst van het Nederlandsche Gouvernement eene overeenkomst te treffen zoo onderling als met de Nederlandsche regeering zelve."

6. „Den ouden Sultan de verzekering geven, dat het Nederlandsche Gouvernement hem het voorgevallene ten jare 1811 geheel zal vergeven, mits hij van zijn trouw en gehechtheid aan Zijne Majesteit den Koning ontwijfelbare bewijzen geeft; dat echter dat voorgevallene en de daarop gevolgde gebeurtenissen het niet mogelijk maken hem in zijn gezag geheel te herstellen, doch dat het wellicht daarhenen zou kunnen worden bestierd, dat hij gedeeltelijk zijn gezag terug bekwam."

7. „Aan den regeerenden Sultan te kennen geven, dat het Nederlandsche Gouvernement geheel en al bekend is met het voorgevallene in 1811, en dus ten volle onderricht is van het verkeerde gedrag, zoo van den ouden Sultan als van hemzelven, met betrekking der Hollanders gehouden; dat zijn tegenwoordig bestier weinig geschikt is om het welzijn van zijn volk en de rust van het land te verzekeren; dat het Nederlandsche Gouvernement evenwel gaarne het vroeger voorgevallene vergeven zal, mits hij, Sultan, medewerke tot daarstelling van een staat van zaken waardoor het Nederlandsche gezag verzekerd blijve tegen alle onrust, en

hij zelve tegen allen aanval, hem voorhoudende dat dit oogmerk niet kan worden bereikt, tenzij hij tegen genot van meerder inkomen van een groot gedeelte van zijn gezag afstand doet."

8. Ter „bereiking van 's Gouvernements oogmerken, van de rust van het Land en de veiligheid en verzekerden staat der beide Sultans tegen wederzijdsche aanmatigingen of aanspraken", heeft de Commissaris de volgende voorstellen te doen, hetzij aan beide Sultans te gelijker tijd of wel aan een hunner naar bevind van omstandigheden:

1e. De regeerende Sultan wordt ontheven „van allen onderstand of hulp aan den ouden Sultan nu door hem verschuldigd"; hij zal in het volle bezit blijven „van zulk een gedeelte van het Rijk als genoegzaam is, om in alle behoeften van zijn Dalem te voorzien"; hij zal „van Gouvernementswege een jaarlijksch pensioen ontvangen in geld, waarvan de bepaling nader zal geregeld worden"; hij zal „het bestier, de ontvangst der inkomsten, de in- en uitgaande rechten, houtbosschen en andere takken over de overige gedeelten van het Rijk aan het Nederlandsche Gouvernement afstaan."

2e. De oude Sultan „zal in vollen eigendom verkrijgen zoodanig gedeelte van het Rijk van Palembang als genoegzaam is om in alle de behoeften van zijn Dalem te voorzien; hij zal daarentegen „eene billijke en nader te bepalen som gelds uitkeeren, en afstand doen van al het verdere recht hetwelk hij op het Rijk zou meenen te bezitten."

9. Bij de „uitbreiding en toepassing" van het bovenvermelde moet de Commissaris „met beleid te werk gaan en de billijkheid paren met de belangen van het Nederlandsch Gouvernement." Hij zou „zoodanige andere voorstellen van de zijde der beide Sultans kunnen aanhooren als zij mochten doen en naar dezelve de hierboven gelegde gronden wijzigen, mits nimmer uit het oog verliezende, dat de groote en vaste bedoeling van zijne zending is, om aan de Nederlandsche Regeering een in alle opzichten onverdeeld gezag in het Rijk van Palembang te waarborgen, en alzoo die landen in aaneenschakeling met de mede in bezit genomen Lampongs te brengen."

10. Op de aangegeven beginselen mag de Commissaris bij voorraad een tractaat sluiten onder nadere goedkeuring van C. C. G. G.

11. Bevoegdheid aan den Commissaris om „met den Assistent-Resident over de Lampongsche zaken in corres-

pondentie te treden"; voorloopig echter met behoud van diens betrekking tot den Resident van Bantam.

12. „Bij de onderhandelingen met de Sultans de meest minnelijke en vriendschappelijke houding aannemen, doch op eene spoedige en gewenschte afdoening met ernst aandringen en hun tevens doen gevoelen, dat de handhaving der waardigheid van het Nederlandsche Gouvernement aan hem bijzonderlijk is aanbevolen en deze met den meesten klem kan worden ondersteund."

13. Bevoegdheid om dadelijk na de voorloopige schikkingen met de Sultans of met een hunner gemaakt te hebben, over te gaan „tot de regeling van het inlandsch bestuur, en hetgeen daartoe betrekking heeft, te gelijk mede tot de benoeming van de Hoofden, het bepalen van hunne inkomsten, daartoe bij voorkeur gebruikende de meest geschikte Inlanders."

14. Tot grondbeginselen van bestuur aannemen: „beveiliging van personen en eigendommen, en het afschaffen, zoodra mogelijk, van persoonlijke dienstbaarheid en arbeid zonder belooning, vrije beschikking over de voortbrengselen des Lands en handenarbeid; instelling van dorps- en districtsbesturen."

15. Ten aanzien der publieke inkomsten zou de Commissaris „een nader plan opmaken en inmiddels door een hoofdgeld aan de uitgaven te gemoet te komen"; in het bijzonder de aandacht te vestigen „op het vertier van zout van Gouvernementswege en andere dergelijke middelen tot stijving van 's Lands schatkist."

16. In afwachting van nader te ontvangen bevelen omtrent de in- en uitgaande rechten „dadelijk bepalen en bevelen, dat van alle schepen van vreemde natiën dubbelde rechten worden geheven"; omtrent de Chineesche jonken, hunne toelating, verwijdering of voorziening van passen, worden „nadere voorstellen" door Commissaris ingezonden.

17. Ter uitvoering zijner zending mag de Commissaris gebruik maken van door hem aangestelde Inlanders „en wordt bijzonderlijk aan hem vrijgelaten een der Inlanders daartoe door hem geschikt geoordeeld wordende, met het onderzoek van den toestand van zaken, en wat daartoe behoort te belasten, op eene provisioneele maandelijksche belooning van f 500."

18. Onder nadere goedkeuring der Regeering kan Commissaris zich door de Europeesche ambtenaren op Banka en Palembang doen bijstaan.

19. Bij elke gepaste gelegenheid moet hij een verslag der zending aan de Regeering zenden.

20. In het bestier der residentie, ook van Banka, zich verder gedragen naar de Instructie van 9 November 1816, voor zoover deze niet werd gewijzigd.

Bl. 383 noot 110. „De Britten hadden zich tweemaal eene macht te Palembang aangematigd, die hun over eene onafhankelijke mogendheid geenszins toekwam (*a*); konden zij het der Nederlandsche regeering wijten, dat deze na hare herstelling eveneens handelde, nadat in December 1816 de Engelsche krijgspost door de Nederlandsche troepen te Palembang was afgelost? Wij zullen echter daarom het gedrag onzer landgenooten omtrent den jongeren, geheel onschadelijken broeder niet goedkeuren; te minder, dewijl men daardoor een onschuldige strafte, en integendeel den moedwilligen, koelbloedigen moordenaar der Nederlandsche bezetting in 1811 bevoordeelde." Bl. 544 dl. III (1832) van N. G. Van Kampen's „*Geschiedenis der Nederlanders buiten Europa*". — Men leze ook de afkeuring in een officieel rapport van 1827 bij Kielstra in het sub 109 vermeld artikel. In het algemeen hebben de onpartijdige schrijvers over deze aangelegenheid de door C. C. G. G. genomen maatregelen, met betrekking tot den door den Engelschen ten troon verheven Sultan, afgekeurd.

„ 384 noot 111. V. D. bl. XXIX.

„ 384 noot 112. V. D. 37.

„ 386 noot 113. V. D. 256 noot 1).

„ 386 noot 114. Raffles' brief dd. 7 Juni 1818 over Billiton luidde als volgt:

Perceiving in the Batavian Directory for the present year, that officers are appointed from Batavia for the superintendence of the island of Billeton, I request your Excellency will do me the honour to inform me on what grounds such nominations have been made, and what is the nature of the duties those officers have to perform, the island of Billeton being the property of His Britannic Majesty.

(*a*) Bedoeld wordt de afzetting van Badroedin en diens hernieuwde afzetting, nadat de Engelsche resident Robertson hem weder op den troon hersteld had.

Bl. 386 noot 115. Raffles' brief dd. 7 Juni over Palembang was van den volgenden inhoud:

Having heard with much surprise that there is a military establishment at Palembang on the part of the Netherlands Government, I do myself the honour to request your Excellency will be pleased to direct, that I may be informed on what principle and on what grounds such an establishment may have been formed, the independence of that port under the protection of the British Government having been guaranteed.

Your Excellency must of course be aware that any proceedings at Palembang, which may disturb the Treaty entered into by the British Government, or which may preclude the Sultan from receiving at all times the protection of the British Government, must destroy the title by which the British Government felt itself authorised to cede Banca to His Netherlands Majesty.

An immediate attention also to the British interests in Billiton requires that this point should be clearly understood.

〃 387 noot 117. C. C. G. G. verzochten namelijk, blijkens resolutie van 30 Juni 1818, aan den Luitenant-Gouverneur van Benkoelen mede te deelen:

Dat Commissarissen-Generaal in den Heer Raffles niet kunnen erkennen eenige bevoegdheid om zich te mengen in zaken welke geene onmiddellijke betrekking hebben tot de Britsche belangen van het Gouvernement van Benkoelen, over hetwelk hij het gezag voert;

Dat C. C. G. G. en de G. G. mitsdien noch verplicht, noch bevoegd, noch gezind zijn om over deze of diergelijke onderwerpen met den Heer Raffles in onderhandeling of briefwisseling te treden, en zich daarvan ook in het vervolg zorgvuldiglijk zullen onthouden;

Dat C. C. G. G. echter gaarne ter voorlichting van den al te ver gedreven ijver des Heeren Raffles hem willen bekend maken, dat de vraag of Billiton al dan niet behoort aan het Nederlandsch Gouvernement, door het gewezen Britsch bestier van Java en C. C. G. G. ter beoordeeling gebracht is van de Europeesche Gouvernementen;

Dat C. C. G. G. inmiddels aan het gewezen Britsch bestier van Java hebben te kennen gegeven, dat zij het eiland Billiton zouden bezetten;

Dat daarop het genoemde Britsch bestier bij brief van

den 21^n^ Februari 1817, geteekend door de Heeren Fendall, Keir en Cranssen heeft te kennen gegeven, dat zij dit lieten ter verantwoording van C. C. G. G.

Dat echter in dienzelfden brief en wel bij de 5^e^ of laatste § eene verklaring gegeven wordt, die voor zooverre Palembang betreft, den Heer Raffles genoeg zal overtuigen van het recht van het Nederlandsch Gouvernement, luidende deze aldus:

«It is unnecessary to add, that this question has no reference to the Factory which the Dutch Gouvernment possessed at Palembang, *and which has been delivered over by us to His Netherlands Majesty's Government.*"

Dat C. C. G. G. vertrouwen, dat de Heer Raffles in deze gegevene opening een ondubbelzinnig blijk zal opmaken van hunne vriendelijke gezindheid, doch dat zij ook dan voor het vervolg verzoeken verschoond te blijven van eenige verdere aanvrage van dien aard, welke toch geheel nutteloos zoude zijn.

Bl. 388 noot 118. Aangehaald in het protest van C. C. G. G. dd. 5 October 1818 door *Hoek* als bijlage D opgenomen. Zie bl. XXVIII.

" 388 noot 119. Raffles' brief van 15 Augustus 1818 luidde niet minder ontwijkend dan aanmatigend aldus:

Sir.

I do myself the honour to acknowledge the receipt of your Excellency's letters under dates the 30 June and 5th July last, the former on the subject of the transfer of Padang, the latter respecting Palembang and Billiton.

In explanation of my refusal to lower the British Flag at Padang until a fair and honourable adjustment was made with regard to the property of the East India Company in that Settlement, I request to state that it was not the actual payment of the balance standing against the Dutch Government that I insisted upon; — nor was it any decision in this country with regard to the final adjustment of the same that I was desirous to obtain. — My sole object was to ascertain how the case stood before the transfer was actually made, and my reason for insisting upon this was to avoid the unpleasant predicament into which the British Commissioners in Java were placed by a contrary line of conduct. Your Excellency alludes to the transfer of Amboina; — if I am not misinformed the Resident there acted on exactly the same principles as I have avowed and his

conduct was highly approved by his Superiors — the correspondence referred to with Mr. van Braam was subsequent to this and of course can have no reference to the mode of affecting the transfer itself.

But your Excellency must be already apprized that it is not on this ground alone that I now decline to transfer Padang to the Netherlands Government. I also refuse to effect the transfer in consequence of the proceedings at Palembang, and both these subjects are on reference to the highest authorities in Europe; I am compelled to inform your Excellency that however desirous to meet the wishes of their Excellencies the Commissioners General, I shall not feel myself authorized to transfer the settlement of Padang until I may receive an answer to the dispatches, I have forwarded to Europe, and specific instructions to that effect.

In reply to that part of your Excellency's letter of the 5th July, wherein You inform me that their Excellencies the Commissioners General have neither the obligation, duty, nor intention to enter into any negociation or correspondence with me which may not be inmediately connected with the British interests in the Government of Bencoolen, I request to state that it is not consistent with my duty to inform your Excellency what are and what are not the nature of my duties as Lieutenant Governor of Fort Marlbro' and its dependencies, nor to state explicitly what may be the extent of my views in that capacity with respect to the Eastern Archipelago generally. — I will however inform your Excellency that I am intrusted with special authority to watch over those interests in the Archipelago generally, and that it was in the performance of this duty, that I was induced to request your Excellency would apprize me on what principle your etablishments had been formed at Palembang and Billiton.

It is of course optional with your Excellency and the Commissioners General to correspond and negociate with me or not; I was anxious to know on what principle the rights of the British Government have been invaded, in order that in whatever proceedings I might feel it my duty to adopt, the same might have its due weight. Without some explanation from your Excellency, I must confess that there are many proceedings on the part of the representatives of the Netherlands Government in the Archipelago, which it will be my duty to represent to Europe in a very extraordinary light.

I trust at any rate the motives which dictated an appeal to your Excellency in the first instance can not be misconstrued, and that if I should in any instance act on information which it might have been in your Excellency's power to have corrected, You will not consider it owing to any omission on my part.

Bl. 388 noot 120. V. D. 254.

〃 389 noot 121. „Il (koning Willem I) crût s'apercevoir que M. Falck cherchait à le dominer. Ceci engagea le Roi à lui ôter sa place de secrétaire d'Etat, en lui donnant en échange le portefeuille du ministère des colonies et du commerce. C'est à cette époque que M. De Mey de Streefkerk fut placé à la tête de la secretairie d'Etat: c'était un grand travailleur, mais, comme homme politique et d'Etat, une nulleté complète; sa docilité à son maître était telle, qu'on disait de lui, qu'il était une cloche qui ne rendait des sons que lorsque le Roi frappait dessus: cette fois-ci le roi Guillaume put être assuré de ne pas avoir à craindre un tuteur importun". *Notice et Souvenirs* etc. (1852) bl. 101 noot 1). — „Volgens den Koning kon een andere zedelijke invloed dan zijn eigen, en een oog dat anders en verder zag dan het zijne, zeer wel worden gemist. Falck werd in 1819 naar Weenen gezonden en vervolgens in 1823 naar Londen verwijderd." Bijdragen tot de kennis van het Staats-, Provinciaal- en Gemeentebestuur in Nederland, 4e deel (1860) bl. 13 van Thorbecke's aankondiging der *Brieven* van Anton Reinhard Falck.

〃 389 noot 122. Bl. 115—116 der „Ambts-brieven" van Falck (1878).

〃 390 noot 123. Raffles heeft de twee brieven des jongen Sultans, zoomede zijn eigen briefje van 24 Juni 1818 opgenomen in zijn als bijlage C door *Hoek* gepubliceerd protest dd. 12 Augustus 1818; zie bl. X—XI, bl. XII—XIII en bl. XIV. Later kom ik op deze brieven terug.

〃 390 noot 124. Deze (nooit afgekondigde) proclamatie, waarnaar ik in een volgend opstel evenzeer nog te verwijzen heb, luidde als volgt:

Proclamation by the Honble Sir Stamford Raffles Lieutenant

Governor of Fort Marlbro' and Representative of the British Government in the Eastern Archipelago.

Where as information has been received by me that the agents of the Netherlands Government have notwithstanding the Protest of the British proceded to Palembang and there made arrangements injurious to the interests and rights of the reigning Sultan.

I do hereby declare null and void all such arrangements, and that all interferences of the Dutch at Palembang is unauthorized by the recent convention between the English and Netherlands Government.

It is trusted in consequence of the terms of amity and friendship existing between the two nations, that this decleration will induce the Dutch to withdraw all pretensions to Palembang until special Instructions on the subject may be received from Europe.

By me

Fort Marlbro — The L[t] Governor of Fort Marlborough
24 June 1818. — and its dependencies etc.

T. S. Raffles.

Bl. 390 noot 125. Als sub 123; zie *Hoek* bl. XIV.

" 390 noot 126. Raffles' brief dd. 30 Juni 1818 aan Salmond luidde aldus:

(*Boven den brief toegevoegd*).

Our kind remembrances to Mr. Garling.

My dear Sir!

I am happy to find by your reports that you are getting on so well. I dispatch this in order to forward two lettres, one to the Sultan of Rhio, and one to the Sultan of Pontianak, telling them they are not bound to receive the Dutch under the Convention and calling upon them to remain allies to the English. It is of the utmost importance that these, and particularly that to the Sultan of Pontianak, should be forwarded without delay and I could wish either you or Mr. Garling to proceed with it in person.

The Dutch I hear are active and are preparing to send a large force to Pontianak. At neither of these places was there a Dutch flag on 1 January 1803 and therefore to neither of these places have they any just claim, but if they get there first, they may manage to draw the chiefs into new treaties and exclude us. My object is to be beforehand with them, at all events to preserve the neutrality of the

ports, but if possible to establish a treaty for a British settlement at each.

It is therefore advisable that you should either procure a small native vessel at Palembang, which I conclude can easely be done; perhaps captain Dickie's ship would answer the purpose best, should she arrive, and either proceed yourself or send Mr. Garling to treat in my name, and informs the parties that it is my intention to visit their ports almost immediately, provided they request the protection of our Government.

I think you will be able to dispense with Mr. Garling's services at any rate; but the delay of a day is of such a moment, that if neither of you can conveniently proceed, the lettres should be sent by two express prows under charge of some trustworthy native, whom the Sultan of Palembang may recommand. Observe the strictest secrecy on this subject towards the Dutch, lest they take the allarm and if you leave Palembang, say you are going to Batavia or Malacca; perhaps the former would be the best.

The *Lady Raffles* has just come in from Java all well. I am affraid it is too late for you to have money sent from hence; therefore get it from Dickie, until I can sent you a supply sum.

Wishing you health and happiness and a happy termination of your mission, which is still growing into greater and greater importance, I remain

Very sincerely yours

T. S. RAFFLES.

As the Bengal Government have authorised a deputy to your office at 150 Dr. pr. month and there are already and will hereafter be many applications and c[a], I have it in contemplation during your absence to put that office in charge of Lieutenant Hull during your absence, to prevent expectation from others, — but in no way to interfere with your arrangments. We have now three ships unlading.

Van de in den brief gesloten missives kan ik alleen teruggeven die gericht aan den sultan van Riouw, wijl in de missive van C. C. G. G. dd. 10 November 1818, waarbij de onderschepte correspondentie aan het Opperbestuur in Nederland werd gezonden, wel staat dat ook de Borneosche brief wordt aangeboden, doch deze heeft zich

daarbij niet bevonden, gelijk uit eene aanteekening blijkt. Beide brieven waren voorzien van het zegel der Engelsche Vereenigde O. I. Compagnie.

Deze oprechte brief, die uit mijn hart voortvloeit en inhoudt zegenwenschen en de verzekering mijner toegenegenheid, die steeds aanhouden zal tot zoo lang zon en maan schitteren zullen aan het firmament, komt van mij Sir Thomas Stamford Raffles, te voren Luitenant Gouverneur te Batavia, nu Luitenant Gouverneur, gezeteld in het paleis binnen het fort Marlborough, te Benkoelen, het gebied voerende over de geheele Westkust van Sumatra, het gezegend eiland Andalus. Geve de Heer van het Heelal, dat dezelve geworden aan Zijne Hoogheid den Koning van Riouw en onderhoorigheden.

Wijders zend ik mijn vriend dezen voortreffelijken brief om mijn vriend bekend te maken, dat ik uit Europa teruggekeerd, en in gezondheid te Benkoelen ben aangekomen.

Ik verlang nu zeer tijding te erlangen van den tegenwoordigen staat en toestand van mijn vriend, en, in gevalle mijn vriend in verlegenheid is of gebrek heeft, zoo kan mijn vriend mij zulks te kennen geven; want ik ben mijn vriend in het geheel niet vergeten, maar ben integendeel genegen, hem te helpen in hetgeen hij verlangen zal.

Voorts geve ik mijn vriend te kennen, dat ik onlangs van Batavia vernomen heb, dat de Hollandsche Compagnie het land van mijn vriend wil komen nemen, terwijl daartoe reeds zendelingen en een menigte volk naar Pontianak zijn vertrokken. Ik geef mijn vriend spoedig daarvan kennis, en ik ben ten uiterste verwonderd dat de Hollandsche Compagnie zoo handelen kan, omdat daardoor veranderd wordt een voornaam tractaat, dat in Europa gemaakt is tusschen Engeland en Holland. Het zoude mijns bedunkens beter wezen, dat mijn vriend die Hollandsche afgezanten niet recipieerde, want indien mijn vriend verlangt te schuilen onder de vlag van de Engelsche Compagnie, kan zulks zeer wel geschieden, terwijl wij alsdan vrienden kunnen zijn als van ouds, de een den ander helpende.

Nog maak ik mijn vriend bekend, dat mijn voornemen is, om binnen weinige dagen onder zeil te gaan, en de landen aan de Oostkust gelegen, te inspecteeren. Ik hoop dan ook mijn vriend te ontmoeten, en bij die gelegenheid met mijn vriend te raadplegen, en zoodanige schikkingen te maken als strekken kunnen, tot een goed einde.

Laat derhalve mijn vriend maar vertrouwen op de Engelsche Compagnie, die meer ontfermende en zorgende is.

Niets meer te voegen hebbende, groet ik mijn vriend veelvuldig; onder toewensching dat God hem beschermt en hem schenkt een lang leven en altoos durende rust.

Dezen brief zend ik eerst naar Palembang aan mijn zendeling met name kapitein Salmond, opdat hij denzelven bezorgen kan aan mijn vriend en indien hij zelf niet gaan kan, zal ik een ander daarmede belasten.

Geschr. te Marlborough op den 25ⁿ van de maand Sjaban in het jaar 1233 des morgens klokke vier uur (zijnde geweest: den 28ⁿ Juni 1818).

Bl. 390 noot 127. Raffles' brief aan Salmond dd. 3 Juli 1818 is van den volgenden inhoud:

We have received your several communications and it has given us great satisfaction to find you are getting on so well.

I conclude you will not despatch the letter to Malacca, requesting the Pinang Government to retain that settlement until the affairs of Palembang are satisfactorely arranged, unless you meet with actual hostility. If any fair and honourable arrangement is made by Mr. Muntinghe or operations are suspended it may unnecessarely to forward it; at all events if you come to a good settlement send off an express prow to Malacca to say so and to take of the restriction as to giving up the place. I hear the Dutch are fitting out a large expedition for the place; therefore, unless we have good grounds, it will not do, to let them have their voyage for nothing. You may use the power the letter gives you *in terrorem* to Mr. Muntinghe, if he is obstinate, but I hope you will find him reasonable.

Mrs. Travers has just been delivered of a fine girl.

In de eerste uitgave (1830) van de *Memoir* komt een geestdriftvol schrijven van Salmond voor, waarin hij zijne gelukkige aankomst te Palembang meldt: zie bl. 339; de brief werd echter in de tweede uitgave (1835) niet meer opgenomen. — Raffles' vreugde over de goede berichten blijkt o. a. ook uit een brief aan zijn vriend Marsden: *Memoir* 1830 bl. 339; 1835 dl. I bl. 385.

" 392 noot 128. In het sub 55 vermelde *Journal*, doch in dl. VIII bl. 190—191. — Met het gebeurde op Timor, waarvan onze Regeering in het vermelde *entre-filet* gewaagde, werd bedoeld eene quaestie aldaar gerezen tusschen

den Portugeeschen gouverneur De Pinto en den Nederlandschen resident Hazaert. C.C.G.G. traden met overhaasting tegen Hazaert op; hij werd toch ten slotte geheel onschuldig bevonden! Zie *Hoek* bl. 140—141.

Bl. 393 noot 129. In *Meadows Taylor's Students Manual of the History of India* aangehaald door de bl. 349 vermelde Encyclopedie.

〃 393 noot 130. Elout, in Nederland teruggekomen, werd aangewezen voor mede-commissaris in de onderhandelingen met Engeland te voeren voor de herziening van het tractaat van 1814. Die onderhandelingen werden echter in Augustus 1820 tijdelijk gestaakt. In het geloof aan eene spoedige hervatting, schreef het bestuur der O. I. C. te Londen aan lord Moira, dat Elout met de stukken in de hand had aangetoond, hoe ongegrond de beschuldigingen waren, aangevoerd tegen het Ned. Indisch bestuur over diens zucht tot uitsluiting. De Gouv. Gen. i. R. gaf hierop een breedvoerig antwoord dd. 1 Maart 1821, waarin de beschuldigingen gehandhaafd werden; en daarin leest men o. a. het volgende: „Acquainted as we are with Mr. Elout in public transactions, we are not surprised at the appearance of frankness which he assumes in his conferences with His Majesty's Plenipotentiairies. Faith in that show of fairness, with which the wily negotiator would always veil his hostile feelings, would be difficult for us to exert after our experience of his conduct during the arrangements with our Commissioners in Java." — Lord Moira's raadsleden, die het uitvoerig stuk mede onderteekenden, waren, behalve Adam, de gewezen luitenant-gouverneur van Java Fendall! — Mij dunkt, dat Elout niet geheel en al van het ten laste gelegde kan vrijgesproken worden, al mag men ook ter verschooning aanvoeren, dat de huichelachtige houding der Engelsche autoriteiten soms tot mindere oprechtheid leidde. — De brieven, waarvan ik hier gewag maak, behooren tot Bisschop's *India Office*-stukken.

〃 394 noot 131. Opgenomen door *Hoek* als bijlage C. — Men moet echter tevens lezen den fleemenden brief, waarmee Raffles het stuk onzen Gouverneur-Generaal aanbood. Het luidt als volgt:

Sir,

It is with the deepest regret that I have felt it incumbent upon me to protest against the system which their Excellencies the Commissioners General of the Netherlands Government would appear to have adopted.

My former communications to your Excellency were dictated in the hope that such a measure might have been avoided, but under existing circumstances I feel that I should be wanting in the first duty of my station were I longer to delay such a measure.

I have therefore the honour to enclose for your Excellency's information the protest which I have made and which I have to request may be communicated to their Excellencies the Commissioners General and to the superior authorities in Europe.

However strongly I may have felt myself called upon to express the ground of my protest, I trust your Excellency will do me the credit to believe that I have been desirous to make them as broad as possible, in order to prevent the possibility of misunderstanding. — There are a variety of instances which might have been introduced in explanation, and evidence of the system of which I complain, to say nothing of the extraordinary details connected with the recent proceedings at Palembang, to which I trust it will not be necessary to give publicity.

Without entering into any discussion on the points at issue and against which my protest is now made, I shall confine myself to one argument, which I confidently submit to your Excellency's enlightened judgement. — The Commissioners General have refused to guarantee or respect the Treaties of the British Government — our honour and a regard for our character with the Natives demand that we should insist on their being confirmed; if we neglect to do so, we shall be considered as wanting either the disposition or the power to see our engagements fulfilled. — It may be said that the Convention between England and the Netherlands makes no provision or reservation which can warrant this demand on our part. But I may be allowed to ask whether His Majesty the King of the Netherlands would be inclined to take advantage of an oversight which resulted only from our eagerness to restore to him his colonies? and whether the British Government can admit that the ommission of a point, in which our National honour and good faith are concerned, should be attributed to anything but an oversight?

Notwithstanding the appeal which is now made to the higher authorities, I can assure your Excellency that nothing would afford me more sincere satisfaction than being instrumental in the amicable accommodation of the questions at issue. I am ready and willing to meet any authorities who may be deputed by your Excellency to negociate, and I need not dwell upon the mutual advantage that would be derived from such an adjustment on the spot as might be recommended by both parties for final confirmation in Europe.

I trust at all events that the difference of opinion which has now arisen on important political points, will in no way interfere with the perfect good understanding which has hitherto prevailed. I can assure your Excellency that it is with the highest esteem and consideration that I have the honour to remain.

Sir

Fort Marlbro — Your Excellency's
the 12th August 1818 — Most obedient
Humble Servant
T. S. RAFFLES.

P. S. 15th August 1818.

The information which has this day been received from Palembang is of that nature, that notwithstanding my desire to repress all further details respecting the extraordinary transactions which have taken place there, I have felt myself compelled to annex the same to the protest of the 12th instant.

T. S. RAFFLES.

Bl. 394 noot 132. Zie het sub 55 vermelde boekdeel bl. 206.

" 394 noot 133. Opgenomen door *Hoek* als bijlage D.

" 395 noot 134. Van Nagell's lastgeving dd. 22 October 1816 aan Fagel om zich bij de Britsche regeering te beklagen, luidt aldus:

Si le Roi a été heureux d'apprendre l'heureuse arrivée de notre escadre à Java, Sa Majesté n'a pu voir qu'avec un vif regret que les ordres n'étaient point arrivés du Gouvernement Anglais de remettre cette colonie aux authorités Néerlandaises. — Nous sommes très éloignés de vouloir douter un moment de la fidélité du Gouvernement Britannique à remplir les engagements et nous sommes toujours empressés à rendre justice à sa loyauté. Mais autre chose est le Gouvernement de S. A. R. et ses employés. Ces derniers dans tous les pays doivent être tenus à obéir strictement

les ordres qu'ils reçoivent, tandis que malheureusement l'intérêt individuel engage souvent à faire usage ou des formes, ou d'échapatoires fondées sur l'esprit et non la lettre des ordres qu'ils reçoivent (*a*). Sous ce point de vue, il serait infinement à désirer que V. E. obtint des ordres précis pour que l'isle de Java et ses dépendences nommément *les Mollucques* fussent immédiatement remises aux Commissaires du Roi; avec injuction de convenir des arrangements nécessaires à l'amiable, et que tels points sur lesquels on ne pourrait s'entendre fussent envoyés aux discussions de Gouvernement à Gouvernement en Europe.

Il serait superflu de faire observer à V. E. combien la situation des Commissaires du Roi, des nombreuses personnes qui les accompagnent, des forces de terre et de mer qu'ils commandent, deviendrons pénible, si l'isle de Java tardait à être restituée, et combien la perte de temps entrainerait d'exorbitantes dépenses.

Il suffit de toucher des points aussi essentiels pour assurer le zèle de V. E. à employer tous ses efforts afin obtenir de la loyauté du ministre anglais, toute sa coöperation sur le mode le plus prompt et le plus sûr, pour l'exécution de la convention du 13 Août 1814.

Bl. 396 noot 135. De nota is in haar geheel opgenomen door V. D. 131 noot 1).

" 398 noot 136 Fagel's mededeeling in den brief van 1 Januari 1819 over zijne conferentie met lord Castlereagh luidt aldus, voor zoover betreft de O. I. quaestiën:

J'ai mis ensuite la conversation sur l'affaire des Indes. J'ai trouvé lord C. plus instruit que je ne m'y attendais. Il m'a dit qu'il avait communiqué à Mr. Canning la note, que vous lui avez remise et dont vous m'avez fait part; que Mr. Raffles avait fait des rapports détaillés, tant à la Compagnie des Indes qu'aux Ministres; qu'il serait charmé de causer de tout cela avec moi à tête reposée, quand il serait mieux; qu'il n'était pas encore suffisamment au fait des détails et des localités et préférait par conséquent ne pas entrer dans de plus grands détails à present; qu'il ne désespérait pas de parvenir à faire un arrangement qui convint aux deux parties; que Raffles lui-même conseillait de faire quelques changements dans les limites; mais qu'il semblait craindre que nous ne voulussions nous approprier

(*a*) Waarmede *de onderhoorigheden van Banka* ons zouden ontgaan! Verg. bl. 387.

exclusivement le commerce de l'Archipel des Indes; que cela ne conviendrait pas aux autres nations; que cet Archipel était d'une étendue immense etc, etc.

L'impression produite sur mon esprit est celle-ci. Lord C. n'avait pas encore d'entrer en matière: Raffles a eu grand soin de représenter les choses à sa manière; et quoiqu'il y aura peut-être bien moyen de faire quelqu'arrangement, je ne crois pas que nous trouverons la facilité de faire des échanges de territoire que j'avais espérée. Tout ceci n'est encore que vague et préliminaire: c'a été le caractère de notre conversation; mais je n'ai pas voulu négliger cependant de vous faire connaître les conclusions que j'en ai tirées *(een woord onleesbaar)* moi-même. La glace étant à-present rompue, dés que lord C. sera mieux, je reviendrai à la charge.

Bl. 398 noot 137. Fagell's brief van 12 Januari 1819 luidt aldus:

Mon cher Monsieur. Je suis très-charmé de pouvoir ajouter ce qui suit au contenu de mon rapport officiel n° 9 de ma conversation avec lord Castlereagh.

Je m'étais abstenu à dessein cette fois de lui parler de nos affaires aux Indes Orientales. Je voulais reserver cela pour quand il serait rétabli. Au moment où j'allais le quitter il me dit de lui-même: «Je vous prie encore de mander à Mr. De Nagell que dès que je serai un peu mieux je m'occuperai de l'affaire des Indes. En attendant dites-lui, je vous prie, que j'en ai parlé avec Mr. Canning, et que nous sommes tous deux parfaitement d'accord sur l'inconvenance des procédés de Sr Raffles, que nous désapprouvons décidément. Il est allé *ultra crepidam*" (*a*). Ce fût l'expression dont il se servit. Je vous avouerai que ce peu de mots (non provoqués de ma part, mais sortis spontanément de la bouche de lord C.) m'ont fait d'autant plus de plaisir qu'ils confirment pleinement tout ce que je vous mandais au sujet du Sr Raffles dans mes lettres particulières du 4 et du 6 Decembre dernier.

〃 398 noot 138. Zie bl. 214—215 van het sub 55 vermelde *Journal*.

〃 398 noot 139. Het *Times*-artikel van 14 Januari 1819 luidde aldus:

It is only within these few days that we have discharged the painful duty of laying before our readers the sentiments with which we were inspired, and which are felt equally, we doubt

(*a*) Deze woorden ook aangehaald bij Van Deventer bl. 278.

not, by the whole British nation, on perusing the recent intelligence from the United States, of the unlawful and barbarous measures adopted towards our countrymen by the officers of that republic. It is now, unfortunately, incumbent on us to turn to the opposite quarter of the globe, and to take into consideration a train of circumstances, nearly allied to the former by the unjust and odious principles from which they sprung, though somewhat short of them, as to the precise degree of outrage and violence by which they were accompanied. The scene of the latter series of grievances is the island of Banca, off the coast of Sumatra, in the Indian Archipelago. The sufferers were, 1st, a British officer; an authorized agent employed in the execution of an important mission. And, 2d, a Native Prince, to whom that officer was accredited, in strict alliance, with the British Government, to which he had been indebted for his throne. The aggressors, we are sorry to say, were Dutchmen — the authorities and agents of the Government of Java. The facts are narrated in a highly interesting protest, with a number of documents and details subjoined, which has been sent home bij Sir Thomas Raffles — not long ago the humane and successful Governor, and since, the learned and elaborate historian of Java. The wonderful and unlooked-for surrender of that fine island by Great Britain, at the general peace, may have impressed the Dutch people with so mean a notion of the sense or spirit which now and then actuates the British councils, that they fancy any treatment is good enough for us, however destitute not only of gratitude, but of decency and respect.

Hierop volgt het eenzijdig verhaal van het gebeurde, waarna het artikel aldus besluit:

We trust this conduct of the encroaching Dutchmen will be disavowed at home. We trust that Holland will have too much wisdom to persevere in a course of policy which must end in her re-expulsion from the Asiatic Islands; and we conclude by hoping that this great country, who ought to be the liberal protectress of all that is weak and unoffending among nations, will see justice done by the inhabitants of *both* hemispheres, who have reposed on her generosity, or taken up arms in her cause.

Bl. 398 noot 140. *Onze Transvaalsche broeders*, aangehaald door C. B. Spruyt op bl. 27 van zijn boekje over „Afrikaners en Nederlanders" (1896).

Bl. 401 noot 141. Bij deze depêche N° 164 was het op bl. 397 bedoeld besluit van 6 December 1818 aan Fagel verzonden.

〃 401 noot 142. Deze loop der zaak blijkt uit het bl. 403 bedoeld bericht van Fagel, dd. 16 Februari 1819 naar aanleiding eener motie van den markies van Lansdown over de Palembangsche quaestie:

Hier soir le Marquis de Lansdown fit dans la Chambre Haute la motion, qu'il avait annoncée pour obtenir divers papiers relatifs à la même transaction. La suite que lord Lansdown donne à cette affaire, et la nature des papiers qu'il a demandés, me paraissent indiquer que le Sr Raffles lui a fait venir à cet égard des renseignements détaillés et particuliers. Ce n'est pas que cet employé ait (pour autant que je sache) des rapports directs avec lord Lansdown, mais je lui en connais d'assez intimes avec le duc de Somerset, qui appartient, comme le Marquis, au parti de l'opposition, et il me parait probable que c'est par l'entremise de ce Duc que la discussion se trouve ainsi alimentée dans la Chambre des Seigneurs. Dans celle des Communes il n'est jusqu'ici pas question.

〃 402 noot 143. Verg. de bladzijden van het *Asiatic Journal* sub 55 vermeld.

〃 402 noot 144. Ambtsbrieven bl. 125.

〃 403 noot 145. De brief gedagteekend Brussel 18 Januari 1819 N° 48 Geheim van minister Falck aan den Koning is van den volgenden inhoud:

Uit de volumineuse depêches van Commissarissen-Generaal over het gebeurde te *Palembang* heb ik, dadelijk nadat dezelve aan U. M. waren vertoond geworden, een beredeneerd extract doen maken, niet alleen wat de daadzaken, maar voornamelijk ook wat de gronden betreft, op welken het door den Luit^t^ Gouvern^r^ *Raffles* gehouden gedrag, als onrechtvaardig en vijandig tegen ons, en dus als ten hoogste laakbaar aangemerkt worden moet.

Door de verstandige en krachtige maatregelen van den commissaris tot de Palembangsche zaken Muntinghe in zijne verwachtingen te leur gesteld, zal hij, hoogst waarschijnlijk, zijn eigen Gouvernement met klachten lastig vallen, tot welke hijzelf de eerste aanleiding heeft gegeven, en, in deze onderstelling was ik aanvankelijk van begrip geweest,

dat wij de vertoogen, die het gevolg van die klachten mochten worden, gerustelijk konden afwachten, en in de behandeling dezer zaak het initiatief aan het Britsche Ministerie over te laten.

Maar het kan ook zijn voordeel hebben, van in die voorbaat te wezen en den indruk der rapporten, die men van Benkoelen naar Londen zal hebben gezonden of overbekomen *(òf voor te komen??)*, of ten minste dadelijk te verzwakken door een eenvoudig verhaal van het gebeurde, met opgave van het oogpunt, waaruit wij de wederzijdsche rechten hebben beschouwd. *(a)*

Er is meer. Misschien hebben de gegronde klachten die, korten tijd geleden, van wege U. M. over het gedrag van Sir Th. Stamford Raffles bij deszelfs Gouvern[t] zijn ingebracht, reeds aanvankelijk aldaar de opinie doen geboren worden, dat 's mans onbegrensde en voortvarende eerzucht en zijn woelzieke geest, slechte eigenschappen zijn, om met naburige Regeeringen betrekkingen van goede verstandhouding te bewaren of aan te kweeken, en dat, in den staat waarin hij de zaken gebracht heeft, het ontwerp om een eiland, dat zoo vele twistzaden bevat, als Sumatra, tegen behoorlijke vergoeding aan *Nederland* af te staan, vele aannemelijke zijden heeft.

Deze opinie nu zoude door elke nieuwe representatie van onze zijde over eenig voorval aan dienzelfden kant versterkt en aangedrongen worden, en bij deze wijze van zien, zoude U. M['s] Ambassad[r] in *Londen* gelast dienen te worden, om de rustverstorende pogingen van den Luit[t] Gouvern[r] van Benkoelen tegen Palembang en zijne aanvaarding van den titel van *vertegenwoordiger van het Britsche Gouvernement in den oosterschen Archipel* onverwijld tot het onderwerp te maken der meest ernstige representatiën, met aanzoek tot krachtdadig redres.

Aan welken der voormelde maatregelen U. M. de voorkeur geven moge, het hierbij overgelegde extract der depêches van Commissarissen-Gener[l] zal, naar ik mij vleie, tot het voorgestelde einde toereikende bevonden worden. Het is in de Fransche taal, omdat de beambte dien ik, bij de verwijdering der koloniale afdeelingen van dit Ministerie, de bewerking opgedragen had, het Nederduitsch niet ten volle machtig is.

Mij blijft over te zeggen, dat, volgens de laatste berichten, de te Palembang onder sauvegarde genomene gezanten,

---

(a) Het door mij geraadpleegde afschrift nam ik goed over. Of aan copiistenfouten te denken valt, kan ik niet beoordeelen. Men verg. echter sub 74 van mijn voorgaand opstel.

zich na hunne aankomst te Batavia als vrije lieden gedragen hebben, gaande waar het hun goed dacht, doch zonder gebruik te maken van het aanbod van den Gouvern[r]-Generaal om hunne terugreize naar Benkoelen te bevorderen, terwijl het militair detachement, dat de H[r] Raffles bestemd had om hunne onderhandelingen te ondersteunen, naar de westkust van *Sumatra* teruggetrokken is en het Palembangsche grondgebied verlaten heeft, hetwelk de kommissaris Muntinghe op eene in Augustus opzettelijk gedane rondreize in volkomen rust en vrede gevonden heeft.

Bl. 403 noot 146. **Het advies van B. Z. dd. 20 Januari 1819 luidt aldus:**

Ingevolge Uwer Maj[s] bevelen van den 19[n] Januari l[a] F. Secreet, heb ik kennisgenomen van het rapport, dat daags te voren door het Dep. voor het Publiek onderwijs, de Nat. nijverheid en de Koloniën aan Hoogstdezelve is ingediend met betrekking tot het voorgevallene te Palembang in de maand Juli jl.

De daadzaken, voorkomende in het relaas, dat bij dat rapport is overgelegd, verspreiden een alleszins duidelijk licht over de onzuivere bedoelingen van den Heer Raffles, Gouverneur van de Engelsche bezittingen op Sumatra, die de aanlegger is van hetgeen te Palembang heeft plaats gehad en doen meer en meer de noodzakelijkheid zien om dit inwortelend kwaad zoo spoedig mogelijk te stuiten.

Ik geloof dienvolgens, dat Uwe Maj. mij zoude kunnen machtigen, om een afschrift van gemeld relaas vertrouwelijk mede te deelen aan den ambassadeur Fagel, ten einde daarvan met zijne gewone voorzichtige wijze van handelen bij het Eng. Ministerie het noodige gebruik te maken, om te doen zien, dat niet alléén de Heer Raffles een allerongeschiktst voorwerp is om de goede verstandhouding tusschen de Nederl. en Eng. autoriteiten op Java en Sumatra te onderhouden, maar ook, dat zijne verrichtingen niet vrij te spreken zijn van eene vijandige handelwijze en om, uit aanmerking van dien en op grond van het goed recht van het Ned. Gouv. met opzicht tot het gebeurde te Palembang, aan te dringen op de noodwendigheid, dat men bedacht zij in deze ten spoedigste de meest krachtdadige voorziening daar te stellen.

„ 403 noot 147. **In Fagel's rapport van 11 Februari 1819 leest men o. a. het volgende:**

Il y a eu entre le Département des relations étrangères et celui du *Board of Control* ou des Indes, une correspondance au sujet des événements de Palembang, dont le résulat est (à ce que lord Castlereagh m'a communiqué à cette occasion) qu'on vient d'écrire au Sr Raffles pour *improuver* formellement sa conduite et le ramener au role d'un Agent commercial, dont il n'aurait jamais dû s'écarter. Lord Castlereagh ajouta néanmoins que pour ce qui regarde le Traité conclu par les autorités anglaises avec le soi-disant Sultan de Palembang et la nonconfirmation de ce Traité par les nôtres, il souhaitait que cette partie de la transaction pût être considérée comme formant encore un sujet de discussion entre les deux Gouvernements, en attendant les nouveaux arrangemens dont ils pourraient convenir. Il paraissait croire (se rappelant peut-être ce qui s'est passé dernièrement à ce sujet dans la Chambre Haute) qu'on pouvait s'être mépris des deux côtés à cet égard. Je l'assurai qu'il n'y avait eu aucune méprise du nôtre dans tout le cours de cette affaire, et pour l'en convaincre je saisis cette occasion de lui remettre le *Mémoire* ou *Exposé* joint à la depêche de V. E. N°. 14 du 26 Janvier dernier. Il le reçut avec plaisir, ne demandant pas mieux que de s'en prévaloir pour expliquer et justifier au besoin ce qui a été fait par les employés du Roi dans cette occurence. A l'appui de cette bonne volonté de sa part, je lui présentai en même-temps la Note dont copie est ci-jointe, et qui est calquée, comme V. E. verra, sur la dépêche précitée du 26 Janvier. Lord Castlereagh, après avoir pris lecture de cette Note, m'en parut très-satisfait et l'ayant jointe au Mémoire auquel elle sert d'accompagnement, mit ces deux papiers de côté avec d'autres qu'il avait sur sa table et qui probablement se rapportaient à la même affaire. Je me flatte que les renseignements contenus dans ces pièces serviront à éclairer les discussions ultérieures auxquelles cette affaire pourra encore donner lieu dans le Parlement. Lord Landsdown a prévenu ce soir la Chambre Haute que dans la séance de demain il ferait une motion pour obtenir quelques papiers additionnels qui y sont relatifs. Lord Castlereagh finit par m'assurer qu'il restait toujours également disposé à conclure quelqu'arrangement général qui pût couper court à l'avenir à toutes difficultés de ce genre, mais que les détails d'une telle discussion prendraient nécessairement quelque temps et qu'il souhaitait en conséquence la différer jusqu'à une époque où il aurait les mains un peu plus libres qu'à présent. Il me parla aussi de remontrances toutes

récentes qui doivent avoir été faites au Gouvernement par le commerce Britannique sur les nouveaux droits d'entrée et de sortie pour règlement de M.M. les Commissaires-Généraux du Roi à Batavia. Je l'assurai que d'après des informations particulières qui m'étaient parvenus à ce sujet ces droits étaient très-peu onéreux pour le commerce Anglais, et rien de plus que ce qui était juste pour la protection du commerce national. Je ne sais pas encore si je recevrai de la part du lord Castlereagh quelque communication sur cette matière qui doit avoir été discutée entre Votre Excellence et lord Clancarty. Je ne me rappelle pas au moins qu'elle ait passé par mon canal."

Bl. 403 noot 148. V. D. bl. 277—278.

〃 405 noot 149. V. D's bijlage LXII bl. 277.

〃 405 noot 150. Rapport van den Gezant dd. 9 Maart 1819.

〃 405 noot 151. Aan dit streven van onze eigen autoriteiten om Raffles' schuldige brieven, die tot den Palembangschen moord mede hebben geleid, geheim te houden, moet wellicht toegeschreven worden, de onzekerheid, die langen tijd over deze aangelegenheid heeft bestaan. Terwijl men in Nederland aan het buitengewone in dezen man wel recht deed wedervaren, scheen het ongelooflijk, dat hij de laagheid kon gehad hebben, gelijk verhaald werd, om een inlandsche Vorst op onverantwoordelijke wijze tegen ons in het harnas te jagen: „het is beneden de waardigheid der geschiedenis" — schreef Veth in *De Gids* van 1849 dl. II bl. 590 — „om elk vertelsel op te rapen en aan elke lastering geloof te schenken, waardoor de naam, zelfs van onzen ergsten vijand, beklad wordt." — Temminck in zijn „*Coup-d'oeil général sur les possessions Neerlandaises*" (1847) dl. II bl. 13 weet van het bestaan van een brief van Raffles door sultan Badroedin aan onze Regeering gezonden, doch voegt er bij „lettre que nous aimons à croire supposée". — J. C. Baud nam echter allen twijfel weg door de oorspronkelijke brieven te publiceeren. Met dit geschiedkundig opstel over „*Palembang in* 1811 *en* 1812" werd het eerste deel dezer „Bijdragen" in 1853 geopend.

Bl. 406 noot 152. De brief is gepubliceerd in de sub 121 vermelde *Notice* van De Grovestins bl. 486; het antwoord van Van der Capellen dd. 14 April 1820 aldaar bl. 490.

〃 406 noot 153. Als voren bl. 487.

〃 406 noot 154. Zoo ook werden Anderson's berispelijke tegen ons gerichte intriges op Sumatra's Oostkust verschoonend toegeschreven aan zijn „great zeal". Zie bl. 217 hiervoor van mijn artikel over zijne zending derwaarts.

〃 410 noot 155. V. D. 246.

〃 410 noot 156. V. D. 247 noot 1).

〃 413 noot 157. Het mag van eenig historisch belang geacht worden, den brief van Van der Capellen dd. 6 Maart 1819 te leeren kennen, waarmede onze Gouv. Gen. de stichting van Singapore aan den Koning berichtte:

De stellige afkeuring door het Bengaalsche Gouvernement van de daden van den Heer Raffles ten aanzien van de Lampongs, Palembang en Padang heeft Uwe Majesteit door de brieven van de Commissarissen-Generaal vernomen. Ik houde mij thans bezig de expeditie naar Padang wederom in gereedheid te doen brengen. Dezelve zal met het einde van deze maand kunnen vertrekken. Volgens de laatste berichten van den Heer Muntinghe was in het Palembangsche alles rustig. Ik heb de civiele autoriteiten gelast den Engelschen in hunnen aftocht van de Lampongs alle hulp en faciliteiten te verleenen. Uwe Majesteit zal in den brief van den Marquis Hastings gezien hebben, dat hij Commiss^{n}-Generaal dank zegt voor de wijze waarop wij de zaken in de Lampongs behandeld hebben.

Ik had mij gevleid dat na den afloop van deze zaken wij niet zoo spoedig wederom aanleiding tot twisten met onze naburen gehad zouden hebben. De brief, dien ik op heden aan den Minister schrijf, zal Uwe Majesteit doen zien dat de woelzieke geest van den Heer Raffles wederom middel gevonden heeft ons aan eene andere zijde te ontrusten. De bezetting van het eiland Sincapora, hetwelk buiten allen twijfel tot de onderhoorigheden van Uwer Majesteits bezittingen behoort, schijnt wel op last van den Gouverneur-Generaal van Britsch-Indië geschied te zijn. — Ik houde mij echter overtuigd, dat dezelve met den waren staat van zaken niet bekend geweest is, en zich door verkeerde in-

ductiën van de Heeren Raffles en Farquahar tot deze démarche zal hebben laten overhalen. Ik haastte mij aan den Marquis Hastings te schrijven over dit onaangenaam voorval. Ik wensch dat mijne mededeelingen den gewenschten uitslag mogen hebben. Ik zal voortgaan in deze en andere zaken van dien aard op den weg door Commissarissen-Generaal betreden. Zoo veel immer mogelijk is alle dadelijkheden vermijden en voorkomen; met beleefdheid in de vormen en standvastigheid in de zaak onze rechten vasthouden, protesteeren tegen daden van geweld en de gevolgen laten voor rekening van degenen, die zich dezelve veroorloven: zijn, zoo ik meen, de regelen van gedrag die Uwe Majesteit zal goedkeuren. Intusschen mag ik voor Hoogstdezelve niet verbergen, dat deze staat van zaken in alle opzichten ten uitersten nadeelig is, dat dezelve op de inlandsche Vorsten den meest verkeerden indruk maakt, en dat de noodzakelijkheid dagelijks dringender wordt, dat van wege Uwe Majesteit zelve overeenkomsten met het Britsch Gouvernement getroffen worden om eenmaal op eenen vasten voet elks rechten in dezen Archipel, waar wij zoo vele aanrakingspunten hebben, bepaald te zien. Zonder dezen maatregel zie ik geen einde aan de twisten, waartoe het niet aan stof ontbreekt. — Het is even moeilijk als onraadzaam alle punten, alle kleine eilanden bij voorb. in straat Malakka, te bezetten. Maar indien op eenige geene Nederlandsche vlag waait, of geene bezetting geplaatst is, moeten daarom onze naburen, met welken Uwe Majesteit in volle vrede en vriendschap leeft, zich die omstandigheid ten nutte maken, om aldaar den Britschen vlag te planten en eene bezetting te leggen? Op die wijze zouden de tooneelen van vorige eeuwen zich kunnen vernieuwen en de Oost-Indische Zeeën het tooneel van aanhoudenden kleinen oorlog kunnen worden, terwijl tusschen de Gouvernementen zelve eensgezindheid en vrede heerscht. — Met hetzelfde recht als de Engelschen zich op Palembang of op eene der onderhoorigheden van Riouw of Malakka nederzetten, zouden wij naar Bengalen kunnen oversteken en eenige der plaatsen van hunne onderhoorige vorsten kunnen gaan bezetten. — Ik moet dan Uwe Majesteit smeeken, zoodanige bevelen te geven als Hoogstdezelve noodig zal oordeelen, om aan den tegenwoordigen staat van zaken, en aan de bestaande onzekerheden een spoedig einde te geven. — Ik neem de vrijheid mij ten dien aanzien te refereeren aan hetgeen te meermalen door Commissarissen-Generaal aan het departement van Koloniën te kennen is gegeven, en door hetzelve depar-

tement ongetwijfeld onder het oog van Uwe Majesteit gebracht is.

Bl. 413 noot 158. Het grafschrift luidt aldus:

To the memory of
Sir Thomas Stamford Raffles, L. L. D., F. R. S.,
Lieut. Governor of Java and
First President to the zoological society of London,
born 1781—died 1826
Selected at an early age to conduct the government
Of the British conquests in the Indian Ocean,
By wisdom, vigour, and philanthropy
He raised Java to happiness and prosperity
Unknown under former Rulers.
After the surrender of that island to the Dutch,
And during his government in Sumatra,
He founded an emporiam at Singapore,
Where, as establishing freedom of person as the right of the soil
And freedom of trade as the right of the port,
He secured to the British flag
The maritime superiority of the Eastern Seas.
Ardently attached to science,
He laboured successfully to add to the knowledge
And enrich the museum of his native land;
Promoting the welfare of the people committed to his charge,
He sought the good of his country and the glory of God.

〃 413 noot 159. 〃Raffles, de Britsche Ex-Gouverneur van Java, zoude, zoo men in Indië stellig verzekert, nimmer in zijne *History of Java* zoo schrikkelijk tegen het bewind der Nederlanders hebben uitgevaren, hadde men hem, tijdens der overname van het eiland, meer *gecajoleerd*, en hem bijv. eene decoratie, of iets anders van dien aard in het verschiet doen zien." Joh. Olivier, voorheen secretaris te Palembang in zijne Aanteekeningen op eene reis door Oost-Indië in het Tijdschrift Cybele, 4e stuk 1826 bl. 4 noot 1).

〃 414 noot 160. 〃Ambtsbrieven van A. R. Falck" (1878).

〃 414 noot 161. Zie o. a. bl. 495 vv. van het sub 13 vermelde boekdeel.

〃 415 noot 162. Fagel had op dit bericht het volgende dd. 30 Aug. 1819 aan Van Nagell geantwoord:

Je vous suis fort obligé de ce que vous me dites du dessin de lord Castlereagh d'entamer une négociation sur l'état des choses aux Indes Orientales: je serai charmé d'avoir l'assistance de quelqu'un bien informé des localités et je voudrais que ce put-être quelqu'un aussi raisonnable et aussi convenable sous tous les rapports que l'a été Mr. Van der Kemp (*a*) avec qui je me suis arrangé à merveille. Au reste je ne crois pas que j'aurais de difficulté à m'entendre avec qui que ce soit que vous m'enverrez. J'ai la conviction qu'il ne sera pas très-difficile de faire un arrangement qui convienne aux deux parties. Je sais à peu près comment on pense sur la matière ici et j'ai trouvé Mr. Falck (avec qui j'en ai parlé 2 ou 3 fois pendant mon séjour à Bruxelles) très-raisonable et bien disposé. Je m'attends bien que lord Castlereagh, qui je compte voir au premier jour me parlera de ceci; mais j'attendrai qu'il m'en parle le premier.

In een P. S. komt nog het volgende voor:

Après avoir écrit ce qui précède j'ai eu une longue visite de lord Clancarty à qui j'ai trouvé fort bon visage. Il me charge de mille compliments pour vous. Il part demain pour l'Irlande. Nous avons causé de l'affaire de la négociation relative aux Indes Orientales et ce qu'il m'en a dit s'accorde parfaitement avec ce que vous m'avez marqué. Je crois qu'il soit désirable sous le rapport au bien du service du Roi que la personne que vous m'enverrez pour m'assister de ses connaissances locals fut mise dans la même relation avec moi pour cette négociation-ci que l'a été Mr. van der Kemp pour celle des Indes Occidentales. Au reste je m'en remets avec une entière confiance, à ce que vous ferez à cet egard; l'on aura tout le temps d'y aviser puisque ce ne sera qu'au mois de Novembre (sans doute à cause de l'absence de Mr. Canning) qu'on pourra entrer en matière. Pardonnez mon griffonage et mes ratures. J'écris en hâte.

Bl. 415 noot 163. „Onoprechtheid in onze handelingen, ten einde langs slinksche wegen te zoeken wat men niet rechtstreeks dacht te kunnen bereiken", herinnert Kielstra in zijn sub

(*a*) De grootvader van schrijver dezes werd naar Londen gezonden voor de regeling der quaestiën, die uit de overgave der West-Indische bezittingen voortvloeiden. — In de *verzameling-Van Nagell* op 's Rijks archief (zie bl. 247 van mijn voorgaand artikel, bl. 9 van den overdruk) komen over deze zending eveneens brieven voor.

109 vermeld stuk instemmend, aan het opstel van luitenant-kolonel Meis, die mede onze Palembangsche politiek met die woorden afkeurde (bl. 109—110).

Bl. 416 noot 164. *The Asiatic Journal*, vol. VII, 1819 bl. 324.

″ 416 noot 165. Bl. 459 noot 1) van Wilson's ″History of British India, vol. II (1848).

″ 416 noot 166. Woorden van Canning. Bl. 127 noot 2) van Smulders' ″Geschiedenis en Verklaring van het tractaat van 17 Maart 1824" (1856).

″ — noot 167. Op bl. 347 deelde ik mede, dat ik den heer Danvers nog om een paar stukken gevraagd had. Geen antwoord bekomende, schreef ik andermaal om een kort bericht of ik mij nog met toezending van het gevraagde mocht vleien. Toen ik ook hierop geen antwoord erlangde, liet ik mijne bijdrage drukken. Eenigen tijd daarna werd ik echter verrast met de toezending door de Britsche legatie in den Haag van het verzochte, nl. de op bl. 354 vermelde missive dd. 23 (inderdaad 15) Maart 1816 van Fendall en lord Moira's antwoord dd 18 Mei d. a. v. — Van Deventer heeft uit beide brieven eene aanhaling gedaan. Hij deed dit echter zóó onvolledig (zie sub 6 en 56), dat ik blijkens het sub 56 bereids aangeteekende er door op een dwaalspoor werd gebracht. Ik gevoelde trouwens wel er iets aan haperde, gelijk uit sub 77 blijkt.

Of Van Deventer de brieven, waarvan hij bovendien een datum verkeerd opgeeft, in handen heeft gehad, weet ik natuurlijk niet; doch mocht dit het geval geweest zijn, dan is het mij onverklaarbaar, dat hij in een werk, hetwelk openbaarmaking van gewichtige archiefstukken over dit tijdvak beoogde, beide stukken ongepubliceerd liet. Zij toch zijn buitengewoon belangrijk, daar zij de houding verklaren, die Fendall heeft aangenomen tegenover C. C. G. G. in de talrijke quaestiën, die bij de overgave zijn gerezen.

In de eerste plaats volge daarom hier Fendall's schrijven. Volgens de uitnemende gewoonte der Britsche administratie zijn de uitgebreide stukken paragraafsgewijs ingedeeld.

The Government of Batavia to
His Excellency The Right Honorable
Francis Earl of Moira K. G.
Governor General in Council &c. &c.
Fort William.

Sect. & Poll.

Batavia, 15th March 1816.

My Lord,

We request to lay before your Lordship in Council an extract of our proceedings in the Secret and Political Department of this date, in consequence of the arrival of major Nahuys with a letter, from which it appears, that an expedition sailed from Holland in the end of October last, for the purpose of resuming possession of these Colonies in pursuance of the convention concluded in August 1814, between Great Britain and the Netherlands.

2. The intelligence thus received on the 6th instant, was by no means expected on this Island; on the contrary it would appear that private advices from London in September last had given ground to suppose that a considerable time was likely to elapse before the transfer would take place; the colonists talked of an expected embarkation of troops from Holland before the winter had set in, but similar reports have been so frequently circulated that on the present occasion it gained no general credit, and to the present date no official intelligence or intimation whatever has been received by this Government from the authorities in England on the subject. The nature of the communication now received appears however to be sufficiently authentic to warrant an expectation, that the Dutch commissioners may be expected to arrive in all next month at furthest, and we are anxious to lose no time in bringing to your Lordship's notice the very delicate situation in which we may possibly be placed, if these Commissioners should bring no positive instructions from the authorities in England relative to the transfer of this Colony, and if, as seems most probable, a general acknowledgement of their powers by the British government is all that they bring with them, leaving the important questions that will arise in the execution of the transfer to be directed through the orders of your Lordship in Council.

3. We have therefore deemed it advisable to give your Lordship the earliest practicable information of this intelligence, and have dispatched the Honourable Company's

Cruizer Antelope on that account, and we request to submit to your consideration the several points which, so far as our present information goes, are likely to come under our discussion in the transfer of the Colony and in the result of which the credit and the interests of the British government will be found to be materially involved. It will be highly satisfactory to us to be honoured with your Lordship's sentiments and instructions on these points.

4. They may be resolved into the Political, Financial and Military questions, as they relate to the treaties concluded with the native powers since the establishment of the British government, to the amount of outstanding concerns which the Dutch government may take over as debt to Great Britain, and to the possible chance that the force expected to arrive with the Commissioners may not be found adequate to their secure possession of the Colony, in which case they might require a part of the present garrison. (*a*)

5. The Susuhunan of Solo and the Sultan of Djocjocarta are differently situated from what they were at the period of the conquest of this Colony. Under the Dutch government there was no limitation regarding the number of troops which they were permitted to maintain, and with the exception of some monopolies they enjoyed the direct receipt of all the revenues of the State. By the treaties concluded with these Princes in 1813, they have consented to disband their military force, and to make over a large portion of their revenues on conditon of their country being protected, and

(*a*) Ook uit het vervolg der correspondentie blijkt, dat C. C. G. G. met grooter troepenmacht zijn uitgekomen dan verwacht werd; of wel dat het Engelsch bestuur in het ten eenenmale onjuiste denkbeeld verkeerde, dat de Nederlanders met grooten weerzin door de inlandsche bevolking enz. zouden ontvangen worden. „De Engelsche regeeringen", zegt de op bl. 398 vermelde heer Veth, „de Engelsche gezagvoerders hebben er een verwonderlijken slag van zichzelven een certificaat van edele bedoelingen te geven, waaraan maar al te veel vertrouwen wordt geschonken; weinige Engelschen zijn er, die niet gelooven, dat ieder volk reden heeft, om den hemel voor zijn lot te danken, indien het aan de wijze en humane wetten van Engeland onderworpen is, zich mag koesteren in de zon der Britsche gerechtigheid; weinige Engelschen zijn er, die niet overtuigd zijn, dat die midden-Aziatische stammen, die allengs aan den ijzeren scepter van Rusland onderworpen worden, oneindig gelukkiger zouden zijn indien zij gesteld waren onder het gezag dier natie, die bij uitnemendheid de zwakken beschermt, de barbaren beschaaft en aan de volken de gerechtigheid predikt...." — Ook de hier wedergegeven correspondentie getuigt van deze dwaze illusie. Men verg. mede het slot van sub 139.

an annual money stipend being allowed for their support.

6. On reference to the evidence lately adduced at Solo, it will appear that considerable apprehensions is entertained by the Court lest the Dutch should fail in the payment of this stipend, lest they may be inclined to avail themselves of the present defenceless state of these princes to bear heavy upon them; the question then occurs what line of conduct should in justice and honour be pursued by the British government when they withdraw their protection from the native princes of Java, in order to secure to those princes the continuance of the benefits which the late treaties have given to them or to place them in the same posture in which they stood before such treaties were concluded.

7. If the Dutch consent to guarantee the existing treaties in all their conditions, that would to all appearance be sufficiently satisfactory to the Courts, but unless this guarantee be obtained before the Dutch government have actual possession, it may be too late, and the British Government may become liable to the odium of indifference and neglect towards a people, who have evinced a strong attachment to the British nation, and rely upon them for protection at this particular moment.

8. It may be observed on the other hand that the existing treaties with the Susuhunan and the Sultan were concluded after a war of wich the aggressions or hostile intentions of the princes then reigning constituted the cause and justification, and on that ground it may be argued that their present loss of the means of resistance is the consequence of their own acts, which deprive them of the claim they would have possessed had no act of hostility intervened to disturb the conditions of amity entered into with them on the first establishment of the British government; but the act of convention whereby Great Britain restores to Holland the island of Java in the existing state of things, implies the prospect of securing to the native chiefs the immunities they now enjoy or restoring to them the exercise of power and authority of which, in return for those immunities, and for the general benefit of the community, they have been deprived. If this argument holds good with the subordinate Javanese chiefs, it is still more strong towards the native princes of Solo and Djocjocarta, who though under the general influence and direction of the European authority, exercise independent administration over their own provinces.

9. The Sultan of Bantam has given over his territory to the Government on payment of a fixed annual stipend; that stipend must be guaranteed, or the Government cease to collect the revenue of the country. A special agreement with the Dutch commissioners seems necessary on this point, and though the principle of good faith does not exist to the same degree towards the native princes of Madura because those princes were in fact little more than regents and furnished their proportionate contingents during the Dutch government, the active assistance they gave to the British troops in the conquest of the Colony, and the odium they have in consequence obtained among the Dutch party, renders it indispensable that some attention be paid to their future interests and security.

10. The question therefore comes seriously to be considered whether, on withdrawing our protection from the native princes, the existing treaties are to be considered as having ceased, and if the acceding Government ought by our assistance to be placed in the commanding position we now hold in the provinces of the native princes, without such assurance or guarantee as will at least prove to the Javanese that they are not transferred with indifference.

11. In the occupation of Banca a political question arises in how far the cession of the island affects the transfer of the factory at Palembang, or rather how far the terms on which Banca has been ceded to the British government and which have originated the rights and authority of the sultan of Palembang in his own port, prevent the cession of the factory according to the Convention. The 1st Article of the Convention states, that the Colonies, Factories and Establishments are to be restored which were possessed by Holland on the 1st January 1803, and the 2nd Article cedes the island of Banca in full sovereignty to the Prince Sovereign of the Netherlands in exchange for Cochin.

12 The factory of Palembang had ceased to exist by the murder of the Dutch settlers; a short time previously to the conquest of Java it was reoccupied by a British force, and the treaty then concluded with the new Sultan in 1812, recognized that Prince as an independent sovereign and in return for Banca, left to the Sultan the administration and revenues at Palembang. No more interference was claimed than appeared necessary to support the dignity of the British flag within the precincts of the Factory, and to secure the examination and controul over the trade of

the port, so far as to prevent illicit trade in tin, and check the continuance of piracy. Thus the Port duties and other sources of revenue formerly derived at Palembang by the Dutch are now given up to the Sultan on account of his entire cession of Banca. In what way is this point to be determined? The cession of Banca, according to the 2nd Article of the treaty, can only be with the terms and privileges on which we have obtained it. Those terms are inconsistent with the 1st article of the Convention, which would restore the factory of Palembang as it belonged to the Dutch in 1803; the sultan of Palembang is averse to receiving the Dutch again, but it is not probable that he could oppose their return or that the Dutch will long remain without occupying the factory at Palembang, connected intimately as it is with the convenience and supply of Banca; the Sultan also would complain of a breach of faith if he were not secured in the possession he holds under the existing treaty. Will it not then be necessary in ceding Banca to stipulate for a guarantee to this treaty, and that the factory shall be held as it now is, so long as that treaty remains fulfilled by the Sultan; or would it be proper to withdraw from Palembang and leave the Dutch to make their own arrangements? In either case it becomes necessary to depart from the letter of the Convention.

13. The settlement of Banjermasin assumes a different shape, as this post was formerly abandoned by the Dutch government under voluntary cession from the sovereign, who at the time stipulated that this consent should not be construed into a transfer to the Dutch. This settlement however formed part of the possessions of the Dutch Government on the 1st Januari 1803. The formal evacuation of it by that Government and the act selling the public buildings at the time to the reigning sultan may be considered an abandonment of its possession, and that therefore though the Dutch might claim the right of reoccupying it under the 1st article of the Convention, they could not pretend to claim that it should be transferred to them as it now stands. Perhaps they will not be inclined to make any establishment there for some years, and may on that account be indifferent to any arrangement, provided the British government do not establish a permanent footing on Borneo, but it would remove a question of some delicacy and instance if the independence of the reigning Prince were guaranteed, if the Dutch commissioners were to confirm the act of

abandonment done by Marshal Daendels, and both nations were mutually to withdraw leaving the future proceedings of the Dutch unfettered in this respect. We are not prepared at present to offer a final opinion with regard to the establishment at Banjermasin, but we apprehend that there is no advantage to be contemplated to the British government in the possession of this factory while the Dutch are otherwise preeminent in this sea.

14. One other question which may arise in the adjustment of political questions involving the existing rights and privileges of the native chiefs and population in Java depends on the construction that should be put upon that clause in the Convention, which stipulates that the islands are to be delivered over in the state in which they were at the time of the signing of the Convention. It happens that all the existing treaties with the native princes in Java, Palembang and Borneo, are of a date anterior to this signature, but as the Convention could not be foreseen, many changes have occurred, which at this date, renders it impossible to restore this Island in the state in which it stood on the 13th August 1814. Is it not then necessary in executing the transfer that this clause be fore-gone and that the state ot the Island on the 3rd of November 1815, when the Convention was first known in Java, be assumed as a principle, instead of the date mentioned in the Convention itself?

15. We proceed to bring to the notice of your Lordship in Council the financial questions in which it is of considerable importance to the British interests that a good settlement be made to the Dutch commissioners. They are outstanding debts, arrears of revenue, Batavia-Paper currency, Public Property and Produce.

16. The outstanding debts are considerable as will appear from the enclosure N°. 2 (*a*) which is the copy of a memorandum delivered to us by Mr. Raffles, as illustrative of the general financial state of the Colony. The mortgage bonds transferred by the European orphanchamber to Government in payment of the balance still due for the amount of Paper currency held by them on mortgage under authority of the former Government, and the sum advanced by the orphanchamber from the same fund, for the completion of the public building called the Harmonie, amount to the sum of rupees 6,94,443. A further sum of rupees 7,45,492.28

(*a*) De in dezen brief vermelde bijlagen werden niet overgelegd.

is due from the Revenue-departement and other outstanding debts amount to Java Rupees 17,31,846.29 [See enclosure 2]. If the Dutch commissioners do not consent to take over these debts, much time and trouble must necessarily be incurred in the realization of them; in fact, the delays in Dutch courts, the poverty as well as the disposition of the debtors, and the want of Government influence and privileges of preference, would render their recovery doubtful, if not a great measure impracticable, by means of a British agent. Moreover the salary of such an agent would become considerable in amount. It is a matter, therefore, of serious importance, and one which we conceive would warrant a corresponding cession of an advantage to the Commissioners in some other quarter, if they would be induced to take over the amount of those debts as they stand in the books; it will be the interest of the colonists to induce them to do so on account of the pressure and inconvenience which they themselves would feel in being peremptorily compelled to pay their debts, and it appears that a sacrifice of a fair percentage on the amount upon condition of their acknowledging the whole at once as a debt due from the Dutch government, would be advantageous to the Honourable Company.

17. Arrears of revenue will be of two kinds: those resulting from the monthly farms and dues of that kind, and such as arise from arrears of the annual Landrent. The former, being secured to Government by collateral sureties, may be viewed as outstanding debts and estimated accordingly, but the latter are of a totally different nature, and are more difficult of realzation afterwards; the nature of the details in a village-settlement with each cultivator of the land, is so extensive, that it may be expected, notwithstanding the best exertions of the collectors, that arrears will be found to exist at the moment of the transfer, and as the collections of these arrears would have to be performed by the regular public establishments then paid by the Dutch government and would interfere with the money from whence the cultivators might pay their current rents, it can hardly be expected that a succeeding Government would assist in, or even permit active measures to recover them. We are inclined therefore to propose, that the following principle be adopted in this respect: that whatever arrears may on the day of the transfer of each district respectively be still due from the cultivator, be foregone

but that all sums actually collected at that date from the renters of land, though not paid into the general treasury, be considered the property of the British government, and that an agreement be made with the Dutch commissioners either to give credit for sums or to assist in the recovery of them from the native collectors.

18. We have much satisfaction in requesting your Lordship's attention to the present state of the general treasuries in Java, from which it will be found (see enclosure 3) that at the latest accounts there is nearly enough in silver to pay off the Treasury-notes remaining in circulation, and a partial sale of colonial produce would at any rate recall the remainder. The Government certificates are payable in old Batavia papercurrency, and the Lombardbank notes may be paid off in copper doits of which there is a considerably larger amount in the treasuries, than would be required. We are not aware, therefore, that much difficulty will be experienced in closing this part of the outstanding concerns, and confidently hope, that we shall not be under the necessity of drawing to any great extent upon your Lordship in Council on the occasion. But it may be a matter for consideration, and which will depend perhaps in a great degree on the extent of funds which the Dutch commissioners may bring with them, or whether they might not be induced to take over the greater part of these concerns giving bills of exchange of *(een woord opengelaten)* the amount; and should that be attainable and found consistent with the rights and wishes of the holders of the securities of this Government, it will probably be more convenient to the Honorable Company than an outlay of money to the full extent required to discharge them.

19. For the balance of the old Batavia Papercurrency acknowledged by proclamation of the right Honourable the Governor-General of the 11th September 1811, and subsequently recalled from circulation to such extent as the said balance may be shewn after deducting the amount sale of national domains in Java, we apprehend that the British government have an undoubted demand on the good faith and honor of the Dutch nation. The obligations of the Dutch government, though defaced, and not circulated being in our possession.

20. The property which has accrued to the British government since the conquest of the colony and still on this Island such as private lands, produce and stores,

marine vessels, public furniture etc., will form another item to the credit of the British government.

In this class will come the Chinese districts of Probolingo, Besukie and Panaroekan, the former having been resumed with the debt, attached to it by voluntary agreement with the heirs of the propietor, and the latter having been paid for, to the original purchaser himself, when these agreements were included; the Title deeds were transferred to the British government, who are become in fact the private possessors of the property since that period, the half year lotteries have continued to be drawn and the British government has furnished the amount thereof which before was provided from the instalments paid by the landholders. When therefore this Government is debited with the amount of Probolingo papercurrency still in circulation, and with the revenue derived from these lands since the resumption thereof, it becomes entitled to credit itself with the amount purchased and expenses on the Lands, and perhaps also to a circulation of interest on the amount and on that account hold the Title deeds of the estates to be disposed of within the term of six years from the date of Convention, as any other individual property, — the balance thus to be accounted for will be far from inconsiderable as will appear by the rough calculation which we have the honor to annex.

21. One other account still remains to be adjusted, viz. the produce and property in hands; returns of them will at any time be found in the Accountant's office and we apprehend that it will be essential to establish one general principle for the settlement of the whole without entering into the details of each, because, as the price of some, as rated in the books, would in some instances be advantageous, and in others not so to the Dutch government, it is only by a general standard of valuation for the whole, that a fair and equitable arrangement to both parties can be made. Thus the quick stock is in many instances with less than it stands at in the books, and the articles of monopoly in store are there rated at a lower price than that for which they sell in the market; upon the whole therefore we are of opinion, that it would be most desirable to take a valuation of the whole according to the books with a fair allowance for wastage, and wear and tear of perishable article, as this arrangement would close the concern at once and render it unnecessary to retain any agent

on account of the Honourable Company. The only form necessary would be to appoint committees for the purpose of verifying and delivering over the articles, as they actually are found to be present.

22. In this view however, we do not propose to include the coffee; that article having been expressly reserved for the Honourable Company, we would of course be guided regarding it by the information we may receive on the appropriation and allotment of tonnage. The advances also that are made on account of the approaching crop of 1816—17 will come into consideration, and will be more or less important, according to the date when the transfer may actually take place, and to the amount of the crop that may actually be plucked at that date. The coffee is in progress of delivery to Government for July to December, and advances are at the commencement of every year made towards the collection of the crop.

23. It remains for us to point out to your Lordship's notice the military questions that may possibly arise if it should happen that the force arriving with the Dutch commissioners is inadequate to their taking charge of the Colony; and, connecting this point with the political circumstances already mentioned in a former part of this letter, we request particularly to solicit your Lordship's instructions of the subject.

24. If the native princes should be unwilling to admit the Dutch, to what extent would the British Govt. be required and be justified in compelling them to do so, and if the force brought by the Commissioners is deemed by themselves to be inadequate to their own defence, would it be proper to permit the Dutch flag to be hoisted, and to place the administration of the Colony in the hands of the Dutch, while British troops were required to remain on Java? In this case also, it may be observed that after what has passed in the Light Infantry Volunteer battalion, it would not be safe to leave sepoys in Java under a Dutch flag. (*a*)

25. We have been induced to offer this observation to

(*a*) Hiermede wordt bedoeld de bekende samenzwering onder de Britsch-Indische troepen op Midden-Java. Volgens Raffles' onjuiste voorstelling waren zij daartoe gekomen op het gerucht, dat zij eenigen tijd als hulptroepen onder het Nederlandsch gouvernement zouden dienst moeten doen! V. D. bl. XXV noot 1.

your Lordship in Council, because it does not appear perfectly certain that the Dutch commissioners will have with them an adequate efficient force, and although there is no appearance of discontent in the country at present, we are of opinion from the evidence that has lately transpired at the native courts, as well as from the general tenor of our information, that the transfer of the Colony may be a matter of delicacy, if the Dutch are not sufficiently strong in numbers to assume an imposing attitude. Should they feel themselves confident of their strength, it will of course be sufficient to justify the leaving them to themselves, but if they require assistance, we confess that we should not under present appearances feel ourselves justified in placing the administration of the Island in their hands, while British troops were to be employed in keeping it in a state of quiet and subjection. (*a*)

26. The nature and importance of this dispatch has induced us to enter at length into the principal objects of it, and as we have at present no instructions whatever for our guidance, it will be highly satisfactory to us to be honored with your Lordships commands and instructions as soon as it may be convenient.

We have etc.

Op dit schrijven gaf de Britsch-Indische regeering het volgend antwoord:

To Charles Assey Esq.,
Secretary to the Government of Batavia.

Fort William, 18th May 1816.

Sir,

The dispatch of the Honourable the Lieutenant-Governor in Council in the Secret Department under date the 15th March having been received by the Governor-General in Council, I am directed to communicate to you the following observations and instructions of His Excellency in Council on the important questions embraced in that despatch.

2. It is necessary to premise that no authority or instruc-

(*a*) Men zal de teleurstelling begrijpen, toen niet alleen de nieuw opgetreden Nederlandsche regeering volkomen bij machte bleek gezaghebbend op te treden, doch zij zelfs, en geenszins zonder grond, Fendall er op kon wijzen, dat de Nederlandsche troepen zich naar Makasser hadden moeten haasten om de Engelsche bezetting aldaar uit benarde omstandigheden te verlossen! Zie hiervoor bl. 373.

tions have been received by this Government either from His Majesty's ministers or from the Honourable the Court of Directors or Secret Committee for the restitution of the Dutch colonies ceded by the convention concluded with the Government of the Netherlands, on the 13th August 1814, neither has any official notification of the cession of those possessions been made to the Governor-General in Council further than the transmission by the Honourable the Secret Committee for a distinct and separate purpose of an extract from the Convention above referred to and of the instructions for preparing lists of property and stores and for removing the colonial produce on hand, regarding which corresponding orders have been transmitted to the Lieutenant-Governor in Council.

3. Presuming however, that the Dutch commissioner will be the bearer of authority and instructions for the restitution of the colonies, issued directly to the local British government of Java, the Governor-General in Council has proceeded to the consideration of the momentous questions which will necessarily come under discussion when the period for the transfer of the Colony shall arrive, and I now proceed to communicate to you the result of His Excellency's deliberations on those which are classed by the Lieutenant-Governor in Council under the heads „Political and Military", the financial questions being intended to form the subject of a separate dispatch in the Territorial.

4. Before I enter on the specific subjects of discussion embraced by the dispatch now acknowledged, I am instructed to request you to convey to the Lieutenant-Governor in Council the acknowledgements of the Governor-General in Council for the clear, explicit and comprehensive statement of the questions which will arise on the restitution of the Colony and for the luminous exposition of the views and principles by which, in the judgment of the Lieutenant-Governor in Council, they ought to be decided. This discussion has placed all those questions in so distinct a point of view as to enable the Governor-General in Council to proceed at once to communicate his sentiments and resolutions on each without entering into that detailed explanation of grounds and motives which might otherwise have been necessary.

5. Following the order of discussion observed in the dispatch of the Lieutenant-Governor in Council, the first question which presents itself is whether the treaties con-

cluded by the British government with the native princes of Java and its dependencies are to be considered as an obligatory condition on the Dutch government coupled with the restitution of the Colony to that Power.

6. Those princes having severally entered into the treaties in the confidence of their permanence and having by operation of these respective engagements placed themselves in positions which disable them from maintaining such defensive relatively to the Dutch government as previously to the conquest by the British arms they possessed, they are entitled to expect from the honour and good faith of the British nation the exertion of all its influence to preserve to them the native powers, the benefits, and the security for which they have exchanged their former less dependent condition. There is imposed on our Government the strongest moral and political obligation to fulfil that expectation to the extent of its means. Those means are necessarily limited by the very nature of the case and by the effect of the engagements concluded by the Supreme Executive authority of the nation to which the obligations entered into by a subordinate and derivative authority must necessarily give way. The absolute and unqualified terms of the cession of these colonies by the convention of the 13th of August 1814, supposing no subsidiary arrangement to have been concluded or no understanding to exist between the contracting parties, deprives this Government and even the executive Government of the United Kingdom of any right to demand the observance of the treaties with the native princes after the restitution shall have taken place; still they do not deprive this Government of the right nor can they exonerate it from the obligation of employing its utmost efforts to obtain that concession. The employment of those efforts with earnestness and sincerity, and the resolute refusal of our aid or countenance to any measures in contravention of those treaties must in the circumstances under which we are placed be held to acquit us of our debt of honor to the native princes; deeply as we must ever lament any infraction of the existing treaties, we shall have relieved our own minds by having conscientiously interposed for their preservation to a degree limited only by the extent of our means. Viewing the question in this light, the course to be taken is, in the opinion of the Governor-General in Council, as follows:

7. When the respective powers of the parties for restoring and assuming possession of the Colony shall be ascertained

and verified and the discussions shall commence, it will be proper for the British officers, authorized to conduct the restitution, to impart to the Dutch commissioners the several treaties concluded with the native princes, together with an explanation of their nature and objects as well as of the precise footing of their actual relations to the European powers on the island under the operation of those treaties, then it will be incumbent to propose to the Dutch commissioners that they shall engage on behalf of their Government to respect and maintain the treaties in the same plain sense and manner as the British government was bound to do. It is not impossible that, on a calm and deliberate view ot the solid advantages which those treaties secure to the European power predominant in Java, set against the disgust, disaffection and probable disturbance which an opposite course will almost infallibly excite, the Dutch commissioners may see the wisdom of engaging to maintain the treaties and the system of political relations which they find existing on the island instead of encountering all the hazards of attempt to reestablish the old order of things. Towards this disposition nothing will be more conducive than a whole — (*a*) some doubt which will assuredly exist in the Dutch authorities as to the inadequacy of their military force to coerce the native princes even in the reduced state of the latter as to establishment of troops; if they should decline to accept the treaties unconditionally, it ought then to be proposed to them that the treaties shall be temporarily respected by the Dutch local Government till a reference shall have been made to the respective Governments in Europe. In support of this proposition it may justly be urged that as the maintenance or dissolution of the engagements concluded with these princes is a question in which the honor, justice and interests of the two nations is concerned, if the Dutch commissioners possess not the authority to confirm those engagements the measure of their formal or practical dissolution should at least be reserved for the decision of the two parent Governments and not be anticipated by any subordinate authority. If this arrangement also be declined, the Dutch commissioners should be distinctly informed that to what ever exigency the Dutch troops may be reduced by the insurrection of the island which will probably ensue, the British Government will feel itself bound in honor to the

---

(*a*) Ik neem slechts over, zooals het er staat.

native princes with whom it has contracted solemn engagements to abstain from rendering any assistance whatever to the Dutch government. This declaration must be so framed as to prevent them from inferring from it that they will be entitled as a matter of right to the assistance of the British government in the opposite case; although, as the Lieutenant-Governor in Council will perceive from the sequel of this dispatch, such aid would under certain circumstances be afforded.

8. Finally a solemn and formal Protest should be made and entered on the accord of the conferences and proceedings of the commissioners of the two Governments against the refusal of the Dutch commissioners to recognize and respect the treaties, and the restitution must be carried into effect.

9. These principles will form the rule for the guidance of the British commissioners with respect to all the native princes with whom engagements have been formed, and is applicable to the circumstances of the sultan of Bantam and, to a certain extent, to the princes of Madura; but as there is a peculiarity in the case of the sultan of Palembang a further restriction is requisite regarding the engagements with that prince.

10. The abandonment of the right to levy port-duties and of other privileges belonging to the factory heretofore established at Palembang having been one of the conditions of the cession of the island of Banca by the Sultan to the British government, by means of which the latter has acquired the power of ceding Banca to the Dutch in exchange for Cochin, the maintenance of that condition by the Dutch is demanded by reason and practice. It should accordingly be strongly urged to the Dutch commissioners that their Government acquire the right of reestablishing the factory at Palembang on its former footing or in any way assuming greater privileges than are now exercised there by the British government, and if their view of the case shall be different it should be proposed to refer the question to the respective Governments in Europe — matters remaining in the meanwhile in their present state with the substitution only of the Dutch flag and authority for the British.

11. The port of Banjermasing having been actually abandoned by the Dutch government previously to the conquest of Java, the formation of an establishment there

by the British government can constitute no right on the part of the Dutch to demand its transference to them, an act from which we are moreover barred by the tenor of our engagements with the native prince of that place. This principle must therefore be beheld, and its invocation by the British, which his Lordship in Council concludes ought now to be effected, must be entirely independent of any arrangement with the Dutch, devoid of any understanding for facilitating to them the occupation of the port.

12. The observations in the 14th Paragraph of the dispatch from the Lieutenant-Governor in Council are understood to refer to the internal engagements regarding revenue, police and other branches of the domestic administration of the British possessions in Java, and the native chiefs designated in that paragraph to be the regents and the principal officers or proprietors. The Governor-General in Council does not conceive the British government to possess any right to exact from the Dutch government an engagement to perpetuate those arrangements for the internal government which our local authorities may have judged it expedient to introduce. Neither, on the other hand, can we be considered in any respect bound to those who are parties with us to the arrangements in question to guarantee the maintenance of them by the succeeding government, since in the very nature of things any provision for their permanency must necessarily have reference to the duration of the power contracting the engagement.

13. While, however, the British government cannot on any valid ground demand or even urge with any strength as a matter of obligation the maintenance of the system of administration adopted under its authority, it must necessarily be solicitous for the permanence of arrangements calculated to promote the prosperity of the country and the happiness of the great body of the inhabitants, in whose behalf humanity would induce it to interpose its good offices although no positive right can be sustained. It is thence desirable that the principles and objects of the new system should be fully explained to the Dutch commissioners and contrasted with that for which it has been substituted with a view to demonstrate the great advantages which the Dutch government will derive from having undisturbed the system they find in force.

14. The view of the subject here taken does not require that its decision should be referred to its relation in point

of time to the date of the signature of the Convention. As a general observation however applicable practically to any questions as may arise upon the stipulation for restoring the colonies in the state in which they were on the 13th August 1814, it may be proper to represent to the Dutch commissioners the impracticability, in many cases, of a literal fulfilment of that condition; modifications of arrangements existing on the 14th August 1814, have since taken place which could not now be set aside without producing extreme confusion, as those modifications were adopted on principles of public expediency, the Dutch must receive the establishment as it stands. Hence whatever may be the intention of that Government with respect to existing institutions and establishments, they cannot claim that we should annul or alter them so as to assimilate them to what they were on the 13th of August 1814; any such change must be their own act. This principle his Lordship in Council observes is applicable to every branch of the question which can be affected by the stipulation just adverted to.

15. The questions discussed in the preceding paragraphs comprehend all those classed under the political branch. The financial questions, as already stated, will form the subject of a separate dispatch. I therefore proceed to the only remaining point which, although partly of a military nature, must be determined mainly by political considerations. The question is whether in the event of the native princes refusing to admit the Dutch the British government are warranted (and if to what extent) to compel them to do so.

16. On this subject I am directed to observe that, if there were to be any opposition made by the natives to the entrance of the Dutch, we should be bound to suppress it, as we are engaged to put them in possession. This we are bound to do, whether the Dutch commissioners agree or do not agree to recognize our treaties.

17. In the event however of the Dutch acceding to our treaties with the native princes, if those princes were to revolt during the interval between the transfer of the Colony and the actual embarkation of the British troops, it would be proper, on grounds of expediency, for us to assist the Dutch, against whom the attack would in the case supposed be unjust and unprovoked, but our aid could not be claimed as a right. No solicitation on the part of the Dutch for the countenance of the British troops in the island merely from an apprehension of their own force being too feeble to

maintain their authority can, however, be complied with. The British ought on no account to remain on the island after the hoisting of the Dutch flag excepting in the single case supposed of an insurrection against the Dutch notwithstanding their recognition of our treaties.

18. As soon as the arrangements for the transfer of the Government are made, the utmost exertion should be employed to embark the troops and stores to remove all the British establishments. The manner of carrying these arrangements into effect must be left to the discretion of the local authorities, and requires no particular instructions.

19. The Lieutenant-Governor in Council will be pleased, however, to understand to be our particular desire that the troops of this etablishment serving in Java be returned to this Presidency under any circumstances immediately after the transfer of the Colony.

20. It only remains to consider the eventual occurrence of two cases, one that of the Dutch commissioners arriving without the requisite authority addressed to the British officers on the spot for the restitution of the colonies, the other, there finding their force inadequate to the maintenance of the Colony, and therein to delay the assumption of possession on learning that the British troops cannot be permitted to remain.

21. Although in ordinary or in doubtful cases the receipt of distinct authority for the restitution to a foreign state of its possessions captured during war could be judged almost indispensable to warrant the act, the Governor-General in Council is satisfied that in the present instance the absence of such authority ought not to impede or delay the restitution (*a*). The notoriety of the cession, the departure of the Dutch armament with the full knowledge of the British government and a part of having actually touched at a British port, together with the state of affairs in Europe being such as to render it morally impossible that any cause can exist for suspending the execution of the arrangements, are sufficient to justify the Supreme Government of India in carrying the provisions of the Convention into effect without regular and formal authority. The extreme importance on grounds of conveniences of a *(een woord oningevuld gelaten)* possessions which must ultimately be restored operates as an additional reason for not suspending the restitution

(*a*) Men vergelijke hiermede het door mij op bl. 363 medegedeelde.

after the arrival of the Dutch commissioners authorized and prepared to receive them. The Lieutenant-Governor in Council therefore will not hesitate to proceed to the restitution of Java and its dependencies subject to the instructions contained in this dispatch even if the Dutch commissioners should not bring out regular authority to the local British Government.

22. In the other case supposed, there will of course, under the refusal of the Dutch to receive the island (*a*), be no option but to retain possession. In this case provision must be made for the accommodation and comfort of the Dutch functionaries, civil and military, and for the troops, the requisite precautions for preserving the public tranquillity being at the same time employed. In this case the employment in our service of a proportion of the Dutch troops will become necessary, as our own force after the departure of the volunteer battalions which even in this case ought not to be delayed, will be too weak for the maintenance of the colony. The employment of the Dutch troops in this manner and the conditions of their service must be the subject of specific convention. They must be subject to the entire control of the British government, in the exercise of which te Dutch authorities must not participate in any way. It has been judged proper to advert to the possible occurrence of these two cases, though neither are deemed probable.

I have etc.,

(Sd) J. ADAM
Secy. to the Govt.

(*a*) !!!

EEN MYTHOLOGISCH GEDICHT UIT DE FILIPPIJNEN.

DOOR

H. KERN.

Het Spaansche gedicht van den ouden Bikolschen zanger, waarvan in de vorige aflevering dezer Bijdragen (blz. 238) melding gemaakt werd, bestaat uit vierregelige koepletten, met telkens acht voeten in den eersten en derden regel, en met zeven in den tweeden en vierden. Inplaats van rijm hebben de tweede en vierde regels assonnantie. De inhoud van 't gedicht, dat jammer genoeg maar een fragment is van een grooter geheel, is hoogst eigenaardig, en hoewel in enkele uitdrukkingen de invloed van Spaansche voorbeelden niet te miskennen valt, schijnt het geheel een trouwe weergalm te zijn van oude inlandsche sagen.

Bij de vertaling heb ik de maat der Spaansche verzen gevolgd, behalve dat ik mij veroorloofd heb de assonantie te verwaarloozen daar waar ik om die na te volgen de toevlucht had moeten nemen tot eene al te vrije vertaling.

De eigennamen van legendarische personen en andere wezens worden, met een paar uitzonderingen, in 't mij ten dienste staande woordenboek niet eens vermeld, laat staan verklaard. Ik twijfel niet of er zullen in Bikol zelf nog wel lieden gevonden worden, die inlichting zouden kunnen geven, maar ik heb daar te lande niemand met wien ik in briefwisseling sta. Door thans de aandacht op het merkwaardige gedicht te vestigen hoop ik mededeelingen uit te lokken, die tot aanvulling zullen kunnen strekken van hetgeen aan onze kennis ontbreekt.

Het fragment, het eerste stuk van 't gedicht, luidt in vertaling als volgt.

ILING [1].

Meld, Kadungung, wat geschiedde
In de tijden van Handióng [2];
Laat uw zilvren lier herhalen,
't Zoet gekweel van den Aslón.

Gij alleen toch kunt bezingen
Zooveel goeds en zooveel schoons,
En zooveel geheimenissen
Als dit land in zich bevat.

Zing! verkondig van zijn vorsten
De afkomst en den heldenmoed,
En den oorlog dien zij voerden
Tot Oriól [3] verwonnen werd.

En verhaal van de geschiednis
Van den ouden grijs Asóg,
Van den jongling Masaraga,
Van den ouden Isarόg [4].

Want gij waart de zoetste zanger,
Die het oor verrukken kon
Van hen die het meer aanschouwden
't Welk den berg Takáy verzwolg.

Zing dan, daar wij allen luistren
Naar uw tooverschoon verhaal,
Wij die hier zijn neergezeten
In de schaauw van een Daod [5].

KADUNGUNG.

Hoort dan, kinderen van Bikol,
Sprak gezwind Kadungung toen,
Wat geschiedde op dezen bodem,
Waar geboren is Handióng.

---

[1] Iling schijnt de naam te zijn van den persoon die Kadungung uitnoodigt te zingen.

[2] Tweelettergrepig uit te spreken.

[3] Tweelettergrepig; vgl. boven blz. 227.

[4] Naam van een vulkaan.

[5] Vgl. blz. 232.

Een gezegend land is Bikol,
Vruchtbaar de aangeslibde grond,
't Schoonste land der gansche wereld,
't Rijkst bedeeld door Vrouw Natuur.

Baltog heette de eerste stervling
Die gewoond heeft in dit land;
Deze kwam uit Batawara,
En was van 't geslacht Lipód [1].

Kwam in Bikol bij 't vervolgen
Van een onguur everzwijn,
Dat eens zijne linsa-velden [2]
In den nacht had omgewoeld.

Toen hij d'ever achterhaald had,
Wierp hij zijne speer naar d'aard,
En met zijn herculische armen
Brak hij 't dier den snuit in twee.

Elke kinbak van het ondier
Mat niet minder dan een el,
Elke slagtand mat twee derde
Van de schacht van Baltog's speer.

Bij zijn terugkeer op zijn goedren
Hing hij beide kaken op
Aan een hoogen Talisay-boom [3]
Bij zijn woning te Tondól.

De oude jagers waren alle
Van verwondering vervuld,
Bij het zien van deez' tropheeën
Van hun grooten vorst Baltóg.

Dat aanschouwden ook de stammen
Panikwason en Asóg,
En zij zeiden, nooit nog had men
Grooter everzwijn gezien.

[1] Lipod beteekent: wat verborgen is. Bota, Maleisch buta, Bisaya bota enz. is „blind", wara, Bisaya uala beteekent „verdwenen, er niet zijn."

[2] Linsa is de naam van zeker eetbaar wortelgewas, volgens 't Wdb., doch het zal wel = Oudjav. lisah. sesamum, wezen.

[3] Talisay, ook Tagalog en Bisaya, is de Terminalia.

D'ever noemde men Tandaya [1]
Van 't gebergte van Lignión [2],
Daar hij treffend in gedaante
Leek op 't monster Behemoth.

Daarna kwam in 't land van Bikol
Met zijn krijgerschaar Handióng,
En hij zuiverde van monsters
Binnen kort het gansche land.

Talloos veel verdelgingskampen
Dorst hij tegen hen bestaan,
En van elke worstling keerde
Hij als overwinnaar weêr.

Al de eenoogige Driehalzen,
Die toen woonden in Ponón,
Bracht hij te eenen maal ten onder,
Rusteloos, in tien maand tijds.

De gewiekte haaien alle,
En den wilden buffelstier,
Die daar rondvloog in 't gebergte
Temde hij in korten tijd.

De geduchte krokodillen
— Groote prauwen leken 't wel —
En de wilde Sarimaó's [3]
Joeg hij weg van Kolasi.

De verwonderlijke slangen,
Met Sirenenstem begaafd,
Heeft hij in de grot van Hantik
Diep begraven voor altoos.

Maar hij kon niet overwinnen,
Hoeveel moeite hij zich gaf,
De allerlistigste der slangen,
Die geheeten was Oriól.

---

[1] Tandaya, of tandayag is in 't volksgeloof eene groote slang die in zee gaat en in een walvisch verandert.

[2] Tweelettergrepig.

[3] Vgl. boven blz. 236.

Deze slang had grooter wijsheid
Dan de dappre held Handióng,
En betooverde zijn oogen,
Hem bekorend, vleiend zoet.

En hoe vaak hij strikken spande,
Te vergeefs — zij spotte er meê,
Daar zij met haar grooter slimheid
Zich aan elken strik ontwrong.

Zij bedroog hem menigmalen
Met verleidelijke taal,
Want in alle veinzerijen
Was volleerd de slang Oriól.

O, hoe dikwijls door de struiken
Volgde hij haar onverpoosd,
In den waan de stem te hooren
Der verleidlijke Sireen.

Zijne vele reuzenwerken,
De overwinningen behaald,
Alles zou te loor gegaan zijn
Door den invloed van Oriól,

Had zij niet, de wispeltuurge,
Zelve hem geholpen weêr,
Om de monsters te overwinnen,
Die onveilig maakten 't land.

Tegen krokodillen vocht hij
Onversaagd een worstelstrijd,
En uit al die kampgevaren
Kwam hij als verwinnaar weêr.

Pongo-apen, orang-oetans,
Weken voor zijn aangezicht,
Want de wateren van Bikol
Had hij met hun bloed gekleurd.

't Waren zulke strijdbare apen
Van alom erkenden moed,

Maar de reus dwong hen te vlieden,
Schuil te gaan in Isaróg.

Nadat van het boos gedierte
Dus het land gezuiverd was,
Legde hij zich toe om wetten
Vast te stellen voor zijn volk.

Handióng en zijn metgezellen
Plantteden in een bolod [1]
Linsa's, welke vruchten gaven
Wel zoo groot als een pansól [2].

En op lager liggende akkers
Zaaiden zij de weelge rijst,
Welke nog veel eeuwen later
Naar Handióng den bijnaam droeg.

Handióng maakte de eerste kano
Die den Bikolstroom doorsneed,
Maar het roer, alsook de zeilen,
Waren 't werk van Ginantóng.

Deze laatste vond den ploeg uit,
Het hoofdsteunsel [3] en de kam,
De ganta [4] en andre maten,
Sakal [5], hakmes en landó [6].

't Weefgetouw, en ook de haspel,
Was een vinding van Hablóm,
Die zij eens den koning toonde,
Tot verbazing van elkeen.

---

[1] Bolod ontbreekt in 't Wdb., maar is een van elders welbekend woord; Bis., Mongondousch bulud, Ponosakansch bulur, Bugineesch bulu', Bareë buyu, Sang. buludĕ, berg, heuvel. In 't vers moet het genomen zijn in den zin van „hoogveld, esch, akker." Denzelfden overgang van begrippen vertoont Tag. bukit, akker, hoewel het etyonologisch hetzelfde woord is als Mal. bukit, enz.

[2] Volgens het Wdb. is pansol „rasterwerk om een put", doch dit kan hier niet bedoeld zijn.

[3] Pagolon, hoofdkussen; van denzelfden stam als Jav. karang-ulu, Oud-jav. karang-hulu.

[4] Een maat = 3 liter; Bis. gantang.

[5] Bis. sakal, hengelroede; hetzelfde woord als Jav. tjĕngkal, roede.

[6] In 't Wdb. landók, houweel.

Uitgevonden werd — [1],
Koron [2], kalan [3] en pasó [4],
En nog ander huisgereedschap
Door het dwergje Dinahón.

En het alfabet heeft Súrat
Zeer vernuftig uitgedacht,
Letters grifflend op een steenplaat,
Die Gapón gewreven had.

En zij maakten zich ook huizen, —
— Doch zeer ongelijk verdeeld —
In de takken van de boomen
Banasi en kamagón [5].

Want het krielde van insecten,
En de hitte was zóó groot,
Dat men enkel in de móog [6]
Kon den zonnegloed ontgaan.

En hij gaf rechtvaard'ge wetten
Voor 't behoud van lijf en eer,
Die voor al zijn onderdanen
Golden zonder onderscheid.

Ieder volgde die geboden,
't Zij hij slaaf was, hetzij heer,
Nauwgezet de wetten eerend
Van geslacht en erfenis.

Daarop volgde een groote zondvloed,
Door Onós [7] teweeggebracht,

---

[1] In het vers staat hier een schijnbaar Spaansch, mij geheel onverstaanbaar woord gorgoreta.

[2] D. i. aarden pot of pan; Bis. kolon, Mongondousch kuyon, Ponosakansch kuyan, Sang. kuring, Bentenansch kurin, Bulusch, Pakewasch, enz. kurĕ, Bareë kura.

[3] D. i, komfoor; Bis., Tag. kalan, Jav. kĕrĕn.

[4] Bikol, Bis., Tag. paso, Ibanag patu, Minah. pasu, enz. is „brand, gloed", dichterlijk Jav. pasu, toorngloed. In 't vers schijnt een oven of iets dgl. bedoeld te zijn.

[5] Welke boom banasi heet, is mij onbekend; kamagon of kamagung is een soort ebbenhoutboom; vgl. Blumentritt's Vocabular s. v. camagon.

[6] Eene woning hoog in een boom.

[7] Onós, hier verpersoonlijkt, is eigenlijk een appellatief met de beteekenis „wervelwind, typhon, orkaan", in Tag., Bis. en Bikol.

Waardoor 't aanschijn van deze aarde
Werd veranderd heel en al.

Open barstten de vulkanen
Hantik, Kolasi, Isaróg,
En terzelfder tijd werd voelbaar
Een vervaarlijk heft'ge schok.

En de schok die was zóó hevig,
Dat de zee op 't drooge liet
Den isthmus van Pasakáo,
Zooals men dien nu nog ziet.

Afgescheurd werd toen van 't vastland
't Kleine eiland Malbogón,
De verblijfplaats der Sirenen,
Die men heet Hilan, Larjóng.

De zoo statige Inarihan.
Wendde westwaarts haren loop,
Zij, die vóór den tijd des zondvloeds
Zich ontlastte bij Ponón.

In Baté verzakte een berg toen,
En in plaats er van ontstond
't Meer, dat met zijn vischrijk water
't Volk geneert van Ibalon [1].

Uit de golf van Kalabangan
Verdween eensklaps Dagat-nón,
Van waar de Dumagats [2] waren
Die toen woonden in Kotmón.

Machtig was het rijk van Bikol
In de dagen van Bantóng,
Den getrouwen wapenbroeder
Van den oorlogsheld Handióng.

Deez' zond hem met duizend mannen
Ter verdelging van Rabót,
Die, half beest, half menschlijk wezen,
Groote toovermacht bezat.

[1] Dit is de oude naam van 't Bikolgebied.
[2] Dumagat is „een zeevarende, visscher op zee."

Al wie 'tzelfde waagstuk hadden
Ondernomen vóór deez tocht,
Waren in een steen veranderd
Door den toover van Rabót.

Bantóng wist dat deze toov'naar
Een geweldig slaper was,
Die bij dag en zonder voorzorg
Aan den slaap zich overgaf.

Eens ten tijd van overstrooming,
Kwam Bantóng met heel zijn schaar,
En eer dat Rabót ontwaakte,
Hieuw hij dezen 't lijf in twee.

Deze slaakte rauwe kreten
Met zoo'n forsche stentorstem,
Dat het daverde in de rondte,
Schuddend palmen, kamagóns.

Het lijk bracht men naar Libmanan,
Waar 't aanschouwd werd door Handióng,
Die bij d'aanblik van het monster
Lang bleef in ontzetting staan.

Want nog nooit had hij een wezen
Dat zóó vreeslijk was, gezien,
Van zoo gruwlijk een gedaante,
Of met zoo'n geduchte stem.

En hier eindigde Kadungung
't Eerste deel van zijn verhaal,
Om hetgeen er verder volgde
Voort te zetten 's andren daags.

Het is mij niet gelukt punten van overeenkomst tusschen de Bikolsche mythen of sagen en die van andere Maleisch-Polynesische volken op te sporen. Zekere algemeene trekken, die men over de geheele aarde verspreid aantreft, bewijzen natuurlijk niets voor een gemeenschappelijken oorsprong. De meeste overeenkomst zou men mogen verwachten bij de zondvloedsage. Doch als men bijv.

deze bij de Fidjiërs [1] vergelijkt met de boven meêgedeelde Bikolsche, treft men niets aan wat een gemeenschappelijken oorsprong doet veronderstellen. Hetzelfde geldt van het zondvloedlied, te taï toko, der Marquesas-eilanders [2]. Het Dayaksche verhaal bij H. Ling Roth, The Natives of Sarawak and British North Borneo, I, 300, wijkt ook geheel af.

In hoeverre de Bikolsche overleveringen vreemden invloed hebben ondergaan, is vooralsnog niet te bepalen. Onder de eigennamen komen geen uitheemsche voor, hetgeen opmerking verdient, omdat het Bikol anders ettelijke Sanskritwoorden, vermoedelijk door tusschenkomst van het Tagalog en Bisaya heeft overgenomen, als daar zijn diwata uit Skr. dewatâ; naga zekere boom, Skr. nâga; batala = Skr. bhaṭṭâra, blijkens de *l* voor *r* uit het Tagalog in het Bikol overgegaan; balidaya, handeldrijven, uit Skr. wâṇijya; kota, vesting; e. a.

H. Kern.

---

[1] F. Williams, Fíji and the Fijians, p. 196.

[2] Meegedeeld uit de handschriftelijke verzameling van Lawson door A. Fornander An Account of the Polynesian race, I, 225.

JAVAANSCHE „GAMĔLAN-BESCHRIJVING" IN POËZIE

DOOR KO — MO — AN.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

Djokja, 15 Maart 1897.

AMBON IN 1647,

DOOR J. E. HEERES.

Nadat den 25 Juli 1646 Kapaha, het brandpunt van het verzet tegen de Oost-Indische Compagnie op de Ambongroep, den Nederlanders was in handen gevallen, en onze gouverneur Gerard Demmer de bevolking, geheel onder den indruk — althans voor het oogenblik — van dit feit, volkomen naar zijn zin kon schikken, meende hij te kunnen zeggen dat „geheel Amboina in ruste ende vreede gebracht" was. [1] Met vertrouwen in de toekomst droeg hij dan ook in het volgend jaar zijn waardigheid over aan Arnold De Vlamingh van Oudshoorn. Bij die gelegenheid liet hij zijn opvolger na eene „wel geextendeerde memorie." Gouverneur-Generaal en Raden vonden dit staatsstuk zeer belangrijk; zij rekenden het „seer noodigh ende dienstig" dat zij door de Bewindhebbers in patria werd bestudeerd en meenden, dat „ijder een grondige kennisse van Amboijna stant erlangen" zoude uit de lecture. [2]

Het is deze memorie, die ik hierbij den lezers der Bijdragen mededeel. Haar belang ontleent zij in de eerste plaats aan het gezag, dat in deze aangelegenheid den auteur der memorie toekomt: Demmer toch heeft recht van spreken, daar hij gedurende 5 jaar — van 1642 tot 1647 — de teugels van het bewind op Ambon met zijne krachtige handen had gevoerd en in dien tijd heel wat had medegemaakt. In de tweede plaats is zij merkwaardig om haar inhoud. Zij geeft een overzicht van den toestand dier toen zoo ongelukkige eilandengroep en dat in een tijdsbestek, hetwelk is gelegen tusschen de demping der onlusten door Demmer zelf en de bloedige dagen onder De Vlamingh.

---

[1] Zie bij geheele deze memorie mijne Bouwstoffen, deel III.

[2] De bijlagen, waarvan in de memorie sprake is, heb ik niet aangetroffen.

Demmer dan geeft in zijne memorie (die ik in haar geheel weêrgeef, omdat de bekortingen, die ik had kunnen aanbrengen te weinig in getal zijn om ter wille daarvan het geheel te schenden) een overzicht van den loop der gebeurtenissen die er toe hadden geleid, dat de Compagnie de „paramount power” was geworden op Amboina en naburige eilanden. Hij wijst er op, hoe die invloed der Nederlanders *één* hoofddoel had: het nagelmonopolie. Dat monopolie maakte die eilandengroep zóó begeerlijk voor de Compagnie, dat met hand en tand daaraan moest worden vastgehouden en — een les voor de Bewindhebbers — geen verkeerd begrepen zuinigheid hierbij aan 't woord mocht komen, „op dat men t' eijnden eij soeckende te winnen, het gansen eij ondertusschen niet en come te verliesen”. Nederland *moest* die streken in bedwang houden. Demmer geeft dan de middelen aan de hand, welke volgens hem daartoe dienstig waren en die hij zelf had getracht in praktijk te brengen.

In de eerste plaats had hij de eilandbewoners doen ontwapenen en afkomen van hunne op de hoogten gelegen woonplaatsen en hun nieuwe woonsteden aangewezen in de vlakten. Daar toch zouden zij moeilijker in verzet kunnen komen tegen hunne Europeesche meesters. Deze verandering van woonplaatsen is, evenals Demmers opgave van de negerijen welke tot kora-kora-diensten verplicht waren, niet zonder belang voor onze kennis van de XVIIe eeuwsche topographie van onze eilandengroep. [1]

Ten tweede nam Demmer het standpunt in, dat de na den opstand in onderwerping gekomen streken mochten worden beschouwd als veroverd en dat de veroveraar de regeering des lands naar goedvinden kon regelen. Hij maakte dan ook diep ingrijpende veranderingen daarin en trachtte op elke wijze de macht der aanzienlijken te breken. De bestuursinrichting, zooals die thans bestond, wordt door Demmer in zijne memorie beschreven.

Elk verzet diende te worden gebroken, ook de invloed van den sultan van Ternate verminderd. Geen inbreuk op de nakoming der monopoliecontracten mocht worden toegelaten; met harde, met de hardste straffen werden de „contraventeurs” daarvan bestraft. Geen inbreuk ook op de drukkende heerendiensten, welke op de

---

[1] Om de plaatsnamen te preciseeren, gebruikte ik Van Höevell's werk over Ambon en de Oeliasers, den atlas van Stemfoort en Ten Siethoff; het Aardrijkskundig en statistisch woordenboek van N. I. enz.

schouders der inlanders waren gelegd: de kora-kora-diensten en de gedwongen arbeid aan de vestingwerken en andere gebouwen dienden gehandhaafd. In één woord, het juk mocht niet worden afgenomen.

Werd het gewillig gedragen, dan dienden de scherpe kanten verzacht: een humane behandeling der onderdanen van de Compagnie werd aan De Vlamingh aanbevolen. Demmer zelf reeds was met kracht opgetreden tegen de knevelarijen en de schandelijke behandeling der inlanders van den kant der ambtenaren van de Compagnie.

Onder de middelen tot behoud van Ambon, door den gouverneur verder aan zijn opvolger aanbevolen, behoort ook de kerstening en daarmede in verband, het onderwijs. Zelf had hij met kracht beide zaken bevorderd en, naar hij meende, waren de goede gevolgen van zijn werken niet achterwege gebleven. Zijn succes verzwijgt hij dan ook niet. Maar hij wil de pogingen tot kerstening vooral zien toegepast niet onder de Mohammedanen, maar onder de »Heydenen." Hij waarschuwde De Vlamingh, »dat selden uijt een Cristen een go t moor, noch uijt een moor een goet Christen voortcomen sal, ende dat de beste vruchten in 't uijtbreijden van Christi leere omtrent de Heijdenen te doen sijn.»

Het spreekt wel van zelf, dat Demmer ook zijne denkbeelden omtrent de inlandsche bevolking uitspreekt, omtrent wat hij meende dat haar karaktertrekken waren, omtrent wat hij meende dat zij had misdreven tegenover de Compagnie en omgekeerd de Compagnie tegenover haar had misdaan. Die denkbeelden beheerschten zijne handelingen en om die handelingen juist en rechtvaardig te kunnen beoordeelen, moeten die denkbeelden worden gekend. De memorie heeft ook in dit opzicht groote waarde.

Enkele, trouwens weinige, ethnographische bijzonderheden worden verder incidenteel medegedeeld, ook omtrent de Alfoeren en de eilanden beoosten Ambon.

Memorie bij den Heere Gouverneur ende Directeur Gerard Demmer, Extraordinaris Raedt van India, naergelaten ende overgegeven aen den E. Heere Arnolt de Vlamingh van Outshoorn, succederende Gouverneur ende directeur over dese provintie ende bij gelegen landen van Amboina, omme hem provisionelycken tot nader ordre van d'Ed^e Heer gouverneur generael ende d'Heeren Raden van India naer tijts gelegentheijt, ten sij anders dienstich ende geraden vinde, daerna te reguleren.

Bij d'Ed. Heer Cornelis van der Lijn Gouverneur Generael, ende d'Heeren Raden van India mijn tweejarich iterative versoeck, gefondeert op tijts exspiratie, om van hier te mogen opcomen, ende door een ander bij hare Ed^n daertoe gequalificeert persoon in dit Amboinse Gouvernement vervangen worden, in consideratie genomen, daerover gedisponeert, ende bij welgemelte hare Ed^n missive van dato 15 Februarij passato, 't selve ingewillicht, dienvolgende in Rade van India goet gevonden sijnde, UE t'onser aengename verlossinge tot Gouverneur ende directeur deses importanten Gouvernements in Amboina metten aencleven van dien te committeren, oock ons ten dien fine met ample ende behoorlycke daertoe versiene Commissie p^r fleuijtschip Broeckoordt, dato 13 der jongstleden maendt Maert te laten toecomen, mijn verblijff niettemin dilayerende tot de presente maent September, om ondertusschen met UE. de personele visite op de buijten plaetsen, Comptoiren ende sterckten onder het district van Comp^es gesagh in dese quartieren sorterende, te gaen doen, ten fine UE. van alles occulaire inspectie, ende uijt den dagelijckschen ommeganck met deser landen in habitanten van der selver doen, leven ende manieren kennisse, oock in aenmerckinge soudet mogen nemen, t'gene UE. dan geraden, ende bij gelegenheijt dienstigh achten soudet.

Dit dan alsoo in dier voegen geschiet, ende ick te mijner aencompste [1] (sijnde dese landen noch vol factien ende onrust) oock geen nader informatie ofte eenige schriftelycke instructie, om mij in tijt ende gelegentheijt daer na te reguleren hebbende gehadt,

[1] In 1642.

anders als de jaerlyckache becomen ordren ende advisen op d'als dan voorgevallen ende noch apparente successen, dewelcke alle neffens eenige andere in voortijden gegeven instructien, UE. bij ter handt stellingh van hare welgemelte Ed[e] in Batavia mede gecommuniceert, ende de lecture der selver verleent sij, oversulcx souden achten UE. hierdoor, als bij vooren verhaelde gedane visite, ende mondelinge ondertusschen gehouden conferentie genouchsame kennisse, ende informatie van 't gerequireerde in dese quartieren becomen, ende geenich voorder onderricht, veel min schriftelijck, van noode sullen hebben, aengesien men hem dogh naer voorval ende eijsch van saecken (gelijck ik mede gedurende mijn aenwesen heb gedaen) reguleren, ende soo als de gelegentheijt dan compt te vereijsschen, 't beste verkiesen, ende naer vermogen bewercken moet, sonder alvooren daervan eenige besondere aenwijsinge te connen doen, dienvolgende beducht staen, wat tot nader bericht voortbrengen, ende UE. bij memorie, ofte soo als onse hooghgeduchte overigheijt in den haren van dato 15[e] februarij bovengemelt expres ordonneren, bij schriftelijcke instructie naer laten ende recommanderen sal.

Edogh om hoogh gemelte hare Ed. ordre, soo veel in mijn vermogen wesen, ende de becomen kennisse deser quartieren geven sal, naer te comen, seggen ende staet voor eerst aen te mercken.

Dat het principale scopus ofte maximen van de generale vereenichde Nederlantsche Oost-Indische Compagnie in dese gewesten daerin bestae, dat deselve conform d'oude ende nieuw besworen contracten den nagelhandel in 't geheel, met exclusie van alle andere vreemde negotianten eenich ende alleen come te genieten.

Dat wijders dien handel ende de vordere negotie, wel gereguleert, onderhouden, alle fraude geweert, ende de meeste proffijten tot soulagiement van de groote dienaengaende te dragen lasten daerbij bevoordert mogen worden.

Dat tot verseeckeringe van gemelten handel, ende negotie als oock tot lijffbergingh van de gerequireerde guarnisoenen ende tot affweeringhe van vijanden ende andere quaetwillige de nodige gemaecte fortificatien, sterckten ende andere gebouwen in behoorlijcke defentie met de minste oncosten van de Compagnie hecht ende wel worden gepraeserveert.

Dat eijndelijcken tot meerder uytbreydinge van 't Rycke Christj onder dese blinde ende ongelovige heijdenen, ende om den segen des Heeren over alle de vooraengeroerde poincten, ende voirder

Compagnies welvaren, meer ende meer te mogen comen te gauderen, den Godsdienst alomme met allen ijver gemainteneert, ende de ministers derselven tot haer schuldigh debvoir daerinne gehouden worden.

Dit eerste poinct, waerdoor de volgende, ende elck derselve, respective oock geen cleynen inbreucq, schade ende nadeel bij gevolge geleden hebben, is doorgaens ende gedurende den tyt van over de 25 jaren ende meer, met alle craght ende vermogen, dogh eerst geveijnsdelyck, ende daerna publicquelyck gecontramineert, vreemde negotianten, die jaerlycs van Macasser, Java, ende andere landen van tyt tot tyt meer ende meer ende eyndelyck in groot getal wel gewapent in dese quartieren verschenen sijn, aengehouden, deselve in protectie genomen, ende de nagelen, contrarie hunne beswooren contracten aen haer leeden gevent ende gelevert geworden, besonder ende voor eerst by d'onderdanen des Conings van Ternaten, dogh principalycken geduijrende de regieringe van de Quimelahas ofte Coninghs Stadthouders in dese quartieren Leliatte ende Louhoe, beginnende soo haest [zij] naer 't affgaen van de Quimelahaes, Robahongy, ende desselfs zoonen Adja ende Bachj ende vervolgens Schahabadyn deses presenten Quimelaha Madjiras vader, ende grootvaders, alle getrouwe regenten, in Authoriteyt, ende gesagh getreden waren, daerinne voortgaende sodanigh dat eyndelyck met adsistentie der aengehouden ende jaerlycx aencomende voor aengeroerde vreemdelingen, in openbaren oirloge tegen de Nederlanders hebben durven uytbersten, veel onnoosel bloet aen weder sijden doen vergieten, ende daerinne niet alleen van tyt tot tyt gecontinueert, maer oock ten laetsten selffs des Compagnies onderdanen, meest Christen sijnde, door sinistre jnductie ende misleydingen soo verre gebraght, dat hun buyten gehoorsaemheyt van den Nederlantschen staet al mede genouchsaem gestelt, de wapenen tegen de selve oock aengenomen, ende hun onder de subjectie van den Coningh van Tarnaten, ende desselffs stadthouder Leliatte voornoemt te begeven getracht hadden, fonderende hij Quimelaha dit sijn trouwloos, ende voor de Compagnie overschadelijk bedrijff, naer dat syn schelmstucken alte notoir wierden, ende hij 't breecken der gemaecte contracten met geen schijn van reden langer conde bedecken, ten laetsten met seecker pretense gesagh, Jurisdictie ende Souverainiteijt, die hij wilde sustineren, dat sijnen Coningh was competerende, ende bij de Compagnie ongerechtelyck g'usurpeert wierde, over de plaetsen ende dorpen

gelegen aen d'Oost- ende Zuijdt-zyde op 't eylandt Bouro, met alle inhabitanten op Amblauw, die van de binnen ofte suydtcuste van Ceram van Caybobo aff tot Ceram Lauwt toe, indifferent soo mooren als heijdenen: de groote ende stercke negrie met d'ondergehoorige minder moorse dorpen van lha ende Mauw in d'Uliassens, de vier moorse negrijen op 't eijlandt Boanbessj als Hatuwa [1] Cabauw [2], Caylolo ende Olilioüw [3], mitsgaders 't geheele landt van Hittoe van d'hoeck van Tiel [4] aen d'Oostzijde aff tot Waccassive [5] aan de Westzijde incluys, met selffs de Christen negrie ende daeronderstaende dorpen Noussanive bij 't Casteel gelegen, alle 't welcke doch contrarie, ende d'oorsaeck van hare perfidieuse acten geensints te wesen, claer genoech als doen, gelijck oock naermaels gebleecken heeft, aengesien dit different met minder moeyten, ende bloet vergieten lichtelijcken hadden connen bij geleijt ende Sijne Mayesteijt van Tarnaten contentement gedaen worden, sooals oock bij gevolge A° 1638 in 't renoveeren der contracten tusschen den Ed^{e} Heer Gouverneur generael ende welgemelte Sijne Mayesteijt beijde ten dien fine, als om alle voordere onruste in dese quartieren te stillen, alhier verschenen aen de Redoubt Hila, volcomen ende tot beyder goet genoegen geschiet sy [6], als wordende aldaer den Coningh, die restitutie pretendeerde van alle sodanige plaetsen, als ten tijde van de veroveringe van 't Casteel Amboina bij den admirael Steven Verhagen A° 1605 onder de Portugnesen niet subject geweest, ende naderhant den Nederlantschen staet toegevallen waren, om den selven te beter contentement te geven, op hope, dat hij ende de sijne daerdoor te meerder tot den Nederlantschen staet genegen, de contracten bondiger onderhouden, ende alle vreemde negotianten uijt haere contreyen voortaen geweert mochten worden, alle voorenverhaelde plaetsen, except de vier moorse negrien, Ourien [7], Assaloulo [8], Larique [9], ende Waccassive, met de drie Christen Alangh, Lilleboy [10] ende Hatou

---

[1] Hatoehaha.
[2] Kabaoe.
[3] Hoelalioe.
[4] Tial.
[5] Wakasihoe.
[6] Vgl. Tiele—Heeres, *Bouwstoffen*, II, bldz. 343.
[7] Oering.
[8] Asiloeloe.
[9] Lariki.
[10] Lilibooi.

aen de westhoeck op 't landt van Hittoe ende Christen Nussanive altijt gewesen onderdanen van 't Casteel, liberalycken gecedeert ende ingewillight, niet tegenstaande meest alle de selve ten tijde der vooraengeroerde veroveringe A° 1605 niet alleen den Portuguesen subject geweest, maer tegens de selve als Bouro, ende Amblauw, die d'eerste rendevous der Portuguesen is geweest, met hunluyden altijt gehouden, den oirlogh tegen de Tarnatanen, die van Louhoe ende consoorten, helpen voeren, wijders groote adsistentie ende dienst overal gepresteert, oock noyt gerebelleert, jae selffs den nederlantschen staet altijt getrouw gebleven hebben, tot den jare 1625 als wanneer neffens andere eerst gerebelleert, ende den Tarnataen toegevallen sijn, gelijck omtrent dien tijt mede die van Hatuaha, Cabauw ende Caylolo, op 't eijlandt Boanbessy, soo sijn oock ter meer genoemder conqueste die van de Suijdtcuste Ceram meest Heydens, oock eenige Christen, neffens die vant lant Hittoe, subjecten der Portuguesen, oock vele van 't Casteel, ende alle tegen de Croone van Tarnaten geweest, gelijck sij lieden sulcs oock evident betoont hadden onlangs te vooren, soo wanneer der Portugesen admiraal Don Andree Fortado met sijn armade uijt Goa onverrichters exploict op die van Bantam herwaerts verseijlende, naer dat verscheijde redressen in dese quartieren gedaen, oock die van Hittoe over hare rebellie gestraft, ende weder tot volcomen gehoorsaemheijt gebraght hadde, dogh 't selve op die van Ihamauw mede ondernemende, ter oirsaecke der selver stercke plaetse ende harde resistentie, onaengesien sijne aensiennelijcke maght, de belegeringe op te breecken, ende met verlies van veel volcq, ende eenich geschut, confuselijck aff te trecken genootsaect wordende, daerna voornam hare vervallen saecken in Tarnaten oock te gaen helpen mede nemende ten dien eijnde van hier 't sijner versterckinge een redelijcke groote maght van roeijvaertuijgh, sijlieden, namentlijck die op de custe Ceram voornoemt van Caybobo tot Hatimette [1] met drie, ende die van Hittoe met twee groote correcorren neffens d'andere tot adsistentie van den Portugees, tegens den Coningh van Tarnaten, van hier derwaerts gepangaeijt, ende haer niet als onderdanen nochte vrunden, maer veel eer formele vyanden tegens den Tarnataen als doen gestelt hebben gehadt, dienvolgende de pretensie van sijne Mayesteijt van Tarnaten ende desselffs trouwloosen stadthouder Leliatte voor-

[1] Hatoemeten?

gemelt in dese quartieren op vooraengeroerde plaetsen gantsch ongefondeert, nochthans op hope, van dat bij den Coningh ende de sijne de soo menichmael beswooren ende nu de novo gerenoveerde contracten eens souden mogen onderhouden, ende bij gevolge naermaels de vreemdelingen uijt dese gewesten geweert werden, bij hoogh geduchten Heere Generael alle de selve gemelte sijne Mayesteijt, als boven verhaelt ingewillight.

Edogh gelyck dit noyt, maer haerlieder eijgen vuyle baetsucht, met 't aenhouden ende protegeren der vreemdelingen, de ware oirsaecke van 't aenvaerden der wapenen tegen d'E. Compagnie ende der selver onderdanen ende bontgenooten in dese quartieren geweest sij, soo heeft noch dese liberale cessie ende toegevinge, noch de geheele onderhandelinge, gelyck mede die te vooren soo meniger hande met sijne Mayesteijts affgesanten aengeleyt, weynich ofte geene vruchten gebaert, want off nu wel gehoopt wierde, dat den Coningh hem voortaen beter laten vinden, ende met meerder vigeur de nu de novo geratificeerde contracten bij de sijne soude doen onderhouden besonder naer dat den principalen roervinck ende autheur van 't verbreken der selver den Quimelaha Leliatte bij den cop gevadt, naer Batavia gevoerdt ende dese quartieren daervan ontslagen waren, soo heeft 't contrarie dogh gebleecken, ende terstont naer 't vertrecq ende opbreecken van d'Ed Heer Gouverneur Generaal met sijne medegebrachte maght weder van hier desselffs Leliattes broeder den Quimelaha Louhoe hem weder opgeworpen, sijnen eygen Coningh de stranden sijner residentieplaats op Combello ontseyt, hare vorige saeck van 't aenhouden, ende beschermen der vreemde negotianten ende door de selve hunne nagelen te doen vervoeren, met meerder vigeur als oyt te vooren gedreven, maeckende ten dien fine oock een vaster, ende onverbreeckelycker verbondt, met Caky Aly, Capiteyn, ende de voordere rebellige hooffden des landts Hittoe om malcander in alle voorvallen tegens de Nederlanders t'adsisteren, ende vreesende niettemin noch mettertijt tegens de selve te swack te vallen, resolveerden te samen soo wel den Quimelaha als Capiteyn Hittoe hare landen den Coningh van Macassar op te dragen, den selven 't haerder adsistentie voor hunnen protecteur ende beschermheer aen te nemen, ende soo verre te brengen, dat die den oorloge tegen de Compagnie in deese quartieren aenvaerden, ende de selve geheel van hier verdrijven wilde, gelijck sulcs oock in effecte te werck gestelt, hij Quimelaha selffs in persoone neffens

de Hitteesche gesanten hem in deese legaetschap tot den Macassarssen Coningh laten gebruijcken, voorschreven opdraght volcomen gedaen, ende soo veel te wege gebracht heeft, dat niet alleen selffs met een tamelycke adsistentie van daer gekeert, maer hem oock gevolght, ende twee dagen voor mijn aencompste tot aenvaerdingh van dit gouvernement, uijt handen van den E. Heer Anthonio Caen alsdoen Gouverneur hier in Amboina ende tot verblijff ongenegen, dato 21 Meert A° 1642 voor Wawany ende Lebalehu op de Hittoese cust met 27 stucs soo joncken als pelongs g'arriveert was een maght van omtrent drie duijsent Maccassaren alle ten oorloge rijckelijck van amonitie versien, toegerust om de possessie van de landen ende vooreerst dat van Hittoe te nemen, haer in formele oirloge tegen de Hollanders te stellen, ende 't landt van de selve suijverende, voor haren Coningh te defenderen, ende bewaren, gaende Cap^{n} Hittoe, die te vooren noch altijt geveijnst, ende hem noijt openbaren vyandt tegen de Compagnie hadde willen verclaren met dese macht versterct terstont tegens deselve publycq, soo wel offensyff als defensyff, doende die bij onse redoubt Hila daerop verclaringe affvoorderen met wien, t'sij met hem, ofte met de Hollanders sij haer voegen wilden, dreijgende voorts de selve ende alle andere inwoonders van 't landt, die sijne niet kiesen, ende de Compagnie affvalligh wilden worden, te vier ende te swaerde te vervolgen, ende ginck daerop vooreerst sijn macht proberen, ende Compagnies vasticheijt op Hittoelamma, diergelijcke hem noch noijt ondervonden hadde, vijandelycke belegeren, alhoewel onverrighter saecken met schande weder opbreecken, ende van sijn groot ende arrogant voornemen soo op die, als andere plaetsen, vermits de mannelycke resistentie over al vindende, te desisteren genootsaect wierde. Den quimelaha Louhoe dede gelycke preuve, met dogh een meerder maght op Compagnies vastigheijt op Laula [1] aen de Ceramse Cust met even weynich voordeel, waerdoor de gemoederen der inwoonders siende 't weijnich verrighten van dese bij hare hooffden soo hoogh opgegeven macht, ende dat de selve haer anders niet, als tot laste, moetende de selve van onderhoudt versorgen, bij gecomen was, allenskens begonden te verflauwen, wenschende van de selve weder ontslagen te wesen, als hebbende van de selve dagelycx grooten moetwil ende overlast te verdragen, soo dat daerdoor te meer in armoede, waertoe haer den laugh-

[1] Moet zijn La äla.

geduirden oirlogh alreede gebracht hadde, vervielen, comende ende toenemende de selve soo verre, dat des Quimelahas subjecten die van Combello [1], Erangh, Henetella [2], Assahoudj ende die van 't eijlandt Kelangh in fine van Augusto daer aen, hem quamen aff te vallen, aen de Compagnie haer over te geven, ende hij selffs in persoone hem van macht geheel ontbloot vindende, gedrongen wierden henlieden te volgen, medekiesende op hoope van genade de sijde der Hollanders, met abandonneeringe van aller vreemdelingen ende Capiteyn Hittoes alliance, dese volgende 3 a vier maenden daeraen, de vijff negrien van Oulj Anin, gelegen op de binnencust van Ceram in de boght, waermede nu 's Conings van Tarnaten landen ende ondersaten, als Ceram, Kelangh, Manipa, Bouro, Amblauw ende Bonoa soo veel uijtterlijck scheen, weder onder gehoorsaemheijt waren gebracht, ende alle de noch aenwesende vreemdelingen, zoo Maleijers, Javanen als Macassaren genootsaect van daer te vertrecken; die haer als doen alle tot versterckinge van Cappiteijn Hittoes maght naer Wawany begaven, ende de selve plaets besonder aen strant 't haerder defentie seer sterck befortificeerden, soo dat op de selve met onse hier hebbende maght niets vermoghten maer een meerder vereijschte, die ons jaers daeraen onder 't Commando van bovengemelte E. heere Antonio Caen als admirael ofte superintendent over de selve uijt Batavia toequam, waermede soo veel verrichten dat in beginne van May dese der vreemdelingen seer stercke vasticheijt op Wawanys straudt gewonnen, ende verdestrueert, derselver vaertuygen, haie mede gebrachte coopmanschappen, ende wel 5 à 600 portuguese baren al reede opgecoghte nagelen in d'assche geleijt, ende alsoo grooten affbreucq bevoordert, oock partije van Cappiteijn Hittoes grootste geschudt, soowel 't haerder als synder eygen defentie ten halven 't geberghte op een moeyelycke aencomende plaets geplant, vermeestert wierde, dogh 't werck ten principalen hierby blyvende steecken, naer dat d'onse int vervolgen haerder victorie voor een wat hooger in 't geberghte opgeworpen vastigheyt, door de gerecolligeerde vreemdelingen met verlies affgeslagen waren, ende op de selve, veel min Cakj Alis, ofte Cappiteijn Hittoes residentie plaets, die noch hooger, ende achter de selve lagh, niet anders vermochten, als derselver stranden met eenige jachten om 't uyt ende incomen soo veel mogelijck te beletten

[1] Kambelo.

[2] Henatelloe bij Valentijn.

beset te houden, vertrock welgemelten heere Caen den 7^{en} Julij daer aen met sijne geheele aengebrachte navale ende Crygsarmade tot vordere uytvoeringe sijner Commissie van hier naer Tarnaten, hebbende den Hittoes in 't syne voor dien tyt geen besonderen affbreucq als 't verlies van voor aengeroerde geschut, maer wel de vreemdelingen als bovenverhaelt geleden, die haer alle als doen boven bij hem in sijn eygen negrie ende vastigheyt tot te meerder versterckinge ende defentie derselver begaven; niettemin quamen hem alsdoen aff, ende ons weder toe te vallen de Christen negryen Alangh, ende Lilleboy, met de moorse d^{os} Assaloulo ende Waccassive, oock daernae de vijff hem naast gelegen negryen, Cheijt [1], Lebalehu, Hautonna [2], Wausola [2], ende Lain, sijnde de vijff voordere westelijcke negryen [2a], Nauw en de Binauw, Cackj Alis principale nagelplaetsen by ons voor d'aencompste van verhaelde Bataviaes secours, ende Hennehela [3], Hennelalj ende Latoua [4] door 't selve daernaer bij entreprinse ingenomen, verdestrueert, ende t'ondergebracht soo dat hij Cacky Aly aen dien cant van alle hulp ende adsistentie gefrustreert wierde, waerna middel ende gelegentheijt bequamen desen trouwlosen Bontbreecker Cackj alj, sijnde Capiteijn Hittoe selffs in persoone, loon na wercken te doen ontfangen, ende alsoo sijn leven metter doot verwisselen, in voegen op Wawany hier door alles in confusie ende disordre staende de selve plaetse als doen ter wedercompste van meergemelten Heere Antonio Caen p^{r} 't schip Frederick Hendrick 3 à 4 dagen daerna uijt Tarnaten mede brengende alleen twee Compagnien soldaten (hebbende sijn voordere macht soo van schepen als volcq van daer na Batavia gelargeert) seer geluckigh overrompelt, ende bij verrassinge g'occupeert. Ende off men nu wel meende, dattet hier mede alles gewonnen soude wesen, soo viel het dogh ter contrarie, ende op een vrij arger uijt, want sijn E. seer corts daer aen, sonder eenige nadere rechergie op de vluchtelingen, uijt Wawany haer in 't geberchte begeven hebbende, laten doen, naer Batavia keerende, ende de vier hooffden des lants Hittoe vreesende, dat d'E. Compagnie door dese becomen conqueste meester van 't landt blijvende, de gewoonelycke regieringe (gelyck sy dan

[1] Seit of Ceith.
[2] Mij onbekend.
[2a] Negri Lima.
[3] Henneheloe.
[4] Hennola Toewah.

haer sulcs oock niet ten onreghten jmagineerden ende nootsaeckelyck te geschieden diende) op 't selve herstelt, d'oude affgeschaft ende sij lieden soo buijten haer vorige gesagh, ende authoriteijt gestelt souden mogen werden, waren terstont bedacht op middelen, om dit alles voor te comen, te meer eenige onder henlieden waren, die selffs aspireerden weder in des gedooden plaets Capiteijn Hittoe te werden, conspireerden secretelycken ende quamen met malcanderen overeen dat Touloucabessy, hooft op Capaha ende van de vijfthien oostelijcke negerijen desselven landts, den Cappiteijn Hittoe niet onderdanigh, maer van oudts gebruijckelyck bij afflyvicheyt den selven in regieringe te succederen, als in hebbende de sterckste ende onverwinnelijckste plaets van 't geheele landt, wel met geschut ende amunitie van oorloge, oock daerbij mettet cloeckste volcq, ende beste soldaten vant landt versien, de naergelaten vrouwen, kinderen ende vrienden van Cackj alj met alle de vluchtelingen van Wawany ende d'aldaer overgebleven vreemdelingen tot hem in sijne protectie nemen, sijne plaets met der selver maght te meer verstercken, ende onder schijn ofte voorgeven dat dese luijden in haren noodt ende ellende hare toevlught tot hem genomen hebbende, van daer niet weder wijcken wilden, oock hem te machtigh in sijn negrie geworden sijnde, deselve daer uijt niet verdrijven conde, nochte oock vermits vrunden, ende gelooffsgenooten met malcanderen waren, volgens hare wet niet en vermochte maer na sijn vermogen gehouden was te beschermen, den oirlogh tegen de Compagnie weder aanvaerden ende daerin sonder verflauwen continueren soude ter tijt de selve den oorlogh ende de costen daerop vallende moede wordende, 't lant weder in sijn oude vrijheijt stellen, ende haer hunne vorige gewoone regeringe in volcomen autoriteijt ende gesagh weder geven, ende restitueeren soude, met vasten verbonde, ende belofte onder eede, dat sij lieden, ende 't geheele landt hem van geene behoeftigheden soo wel ten oirloge als tot lijffsnootdruft in gebreecke laten, maer van alles genouchsaem versorgen, ende volcomen onderstant doen wilde, niettegenstaende haer ondertusschen als vrunden van Compagnies staet, ende vijanden van hem voorden Gouverneur uijtterlijcken veijnsen, ende dies te veijliger hare personagie te spelen dachten, dat sij oock besonder wel wisten naer te comen. Want naer dat nu vernamen Toloucabessy dit volcq in sijne bescherminge op ende aengenomen hadde, ende daer op weijgerde tot ons aff te comen, ofte ter spraecke te staen, invoegen hier op niet dienende geslapen, oock advijs daerop, wat ons in

die gelegentheijt te doen stonde, van Batavia aff te wachten over 't jaer ende te lange aengeloopen soude hebben, te rade wierden, de plaets terstont met sooveel maght als uijt onse guarnisoenen missen moghten te besetten, ende wetende, dattet een plaets was van situatie, ende uijtter natuijren als toegedane fortificatie sodanigh, datter met geen macht van volcq bij te comen, noch daermede jets op de selve te verrichten maer met een seer geringen tegenstandt aff te keeren was, deden een vastigheijt op desseffs strant leggen ende onse maght daerin logeeren, om gestadigh bij, ende omtrent den vijandt te wesen, ende met continueel uytloopen op den selven 't bosch over al voor hem onvrij te houden, allen affbreucq te bevorderen, ende met lanckheijt van tijt sodanigh te matteren, dat bij d' een off d' ander voorvallende middel, ende gelegentheijt eens meester van hem werden, ende dese plaets in onse macht becomen mochten, houdende ten dien fine mede met onse jachten ende ander cleijn vaertuijgh derselver stranden ter zee, windt, ende weer sulcx toelatende, dat alleen den halven tijt van 't jaer geschieden conde, beset. Int opmaecken van voorschreven vastigheyt waren meest alle de hooffden des landts Hittoe present, deden haer volck daermede aen wercken, toonden ons een seer schoon samblant, ende verfoeijden ten hoogsten het doen van Touloucabessy, voorgevende dat dit sijn eijgen bedrijff alleen, ende buijten haerlieder aller advijs ende kennisse was, willende hem daerom oock te vyandelijcker helpen vervolgen, ende om ons noch te beter te blinthocken quamen alle de principale hooffden van 't geheele lant op Hittoelamma te samen, ende swoeren aldaer voor ons op haren Moussahaftij, den hoogsten eedt die de mooren doen, dat sij vrienden van Compagnies staet, ende vijanden van der selver vijanden syn ende blijven, dat sij Touloucabessy met alle sijne adherenten op Capaha geen de minste adsistentie 't sij in victuale, ammunitie van Oorloge, ofte eenige andere behoefte, nochte selffs doen, nochte door ymandt anders geschieden laten, maer 't selve in allen delen helpen voorcomen, daerbij allen mogelycken affbreuck op de selve helpen bevoorderen, ende daerinne niet afflaten wilde, voor, ende aleer Capaha gesubjugeert, de rebellen gestraft, ende alsoo 't lant in ruste gebracht soude wesen. Interim betoonden sij met hare dagelijcksche secrete adsistentie ende toevoer aen Touloucabessy 't contrarie, ende dat haer de beloften ende eeden aen Christenen gedaen geensints verobligeerden, renoveerden haer voor aenge-

roerde verbont met den selven bij nieuwe eedt sweeren, ende bewillighden daerin niet alleen d'hem naest gelegen negrijen, maer 't geheele landt, ende selffs die de Compagnie meest getrouwst ende toegedaen uijtterlijcken ende in allen schijn haer betoonden, alle op hoope dat Capaha triumpheren, ende sij lieden mettertijt weder in haren vorigen stant soude geraecken mogen, settende daerom hier bij, als haer uijtterste toevlucht, op al 't gene bij brengen conden, ja lijdende selffs schier honger ende gebrecq, als dat daervan op Capaha soude geclaecht worden. Dese vielen, met vijandelijcke resistentie tegen d' onse terstont mede toe, de groote, ende stercke volckrijcke plaets van Iha mauw in d' Uliassers, altijt vrunden ende geallieerde met die van Capaha geweest ende door de selve mede de sagouw ryckste plaetsen Camarien [1], Romacy [2], Latou, ende Haloy [3], op de tegenover gelegen custe Ceram, uyt de bocht van Caibobo, ende de binnen cust van Warnoula [4] als Waiboutj [5], Louhoe ende de cleene negryen van Oulie Anin [6] als andere daaromtrent, wierd hem mede doorgaens toevoer, ende adsistentie van victualie gedaen. Ende int corte gesijt, alle ende een ijder soowel verre als nabij gelegen, hadden 't ooge op Capaha, hielden 't al voor hare baecken, om naar d'uytcompste desselven haar mede te reguleren, denckende dat de Hollanders tegen dese plaets immers souden moeten succumberen, ende niet praevaleren connen. Den quipatty van Combello, een slim doortrapten schelm, ende ouden vyandt van Compagnies staet in dese quartieren, nam in dien tyt uyt enckel vermoeden, dat hem d'een off d'ander tyt syne wel verdiende ende hem selven niet onbekende straffe noch wel gewerden moghte, met een gedeelte van sijn volck de vlught in 't hooge Erangse geberchte, hem aldaer op een seer stercke ende hoogh gelegen plaets verseeckerende. Niet lange daerna maeckte al de Tarnatanen met de campon Warnelette [7] van Louhoe oock een t' samen rottingh, daervan als hooffden waren de soonen van eenen Quitchil Laxaman, tot den eijnde van sijn toe de partije van Cackj alj gevolght, den broeder van den jegen-

---

[1] Kamarian.
[2] Roemakai.
[3] Hoewaloi.
[4] Hoamohel of Klein-Ceram.
[5] Wai Poeteh.
[6] Vgl. Valentijn, Ambon, II, A, bldz. 45 ja 96.
[7] Mij onbekend.

woordigh regerende Quimelaha Madjira, ende de soonen van den geexecuteerden Quimelaha Leliatta die geconspireert hadden in de doodt van gemelte Madja, ende 't selve hem misluckende sterck met vrouwen ende kinderen over de drie hondert sielen, mede eerst int Erangse hooge geberghte, ende van daer op de seer steijle hooghte van Lalattj op Kelangh de vlucht namen, ende haer tegen haren Coningh ende d'E. Compagnie opposeerden, soo dattet nu weder overal in roere was, ende die aengeroerde partijen wel int openbaer niet en volchden, waren hem dogh int heymelyck met secrete intelligentie gunstigh ende toegedaen, wachtende op derselver uytcompste om hem daermede na te voegen, in manieren het de novo geschapen stont, dat ten ware hier tegen niet met parate remedie gegaen, ende dit vuyr met reputatie weder gedempt was geworden, 't selve vrij verder uytgeborsten, ende alle voorige conquesten, met de sware dienaengaende gesupporteerde costen wellicht weder te vergeeffs, ende tot niet geraect souden hebben, oversulcs het nodich was, hier niet, alhoewel met onse geringe als doen hebbende maght, op te rusten. Deden daaromme voornoemden quipatty met de sijne naer genomen vlucht terstont vervolgen, dogh conden in langen, vermits het steyle moeyelycke geberghte weynigh op hem avanceren, tot dat hij naer veele aengewende moeyten, eyndelijck by toelatinge van den quimelaha met hulp eeniger Lissidiesen door listigheyt in de negrie Lissidj [1] om met hem te handelen gecomen sijnde, op de openbare baleuw, int aensien ende ommestaen van veel hondert gewapende Louhoesen, Combellesen, ende Lissiediesen door onse officieren gevadt, gevanckelijck aent casteel gebracht ende aldaer neffens den Yman van Louhoe, mede een van de principaelste rebellen, door de hant der justitie ten exempel van anderen buyten 't getal der levendige gestelt wierde ende wij van dien candt weder ruste bequamen.

De Tarnatanen vooren genoemt haer retraicte op Kelangh genomen, lieten, vermits noch geen openbare hostile faictelijckheijt aen ons bethoonden, in stilheijt begaen om niet te veel teffens, ende dat onse maght oock te swack, niet toereijcken mocht, over hoop te halen, houdende ons principale ooghmerck op Capaha ende der selver adherenten, niet twijffelende dat soo wanneer eens daervan meester wierden, ons dese mede weder te lichter, gelyck oock geschiet, toecomen souden. Continueerden daeromme met allen

[1] Lesidi.

ijver de besettinge voor Capaha, aldaer voorbrengende al wat uijt maecken conden, vallende ondertusschen vele ende diversche rescontren met den vijandt, daer nu d'eene dan d'andre partije praevaleerde, dogh conde dit niet helpen, soo lange den toevoer, ende adsistentie van alle canten viel, ende wij henlieden 't bosch nogh t'uijtloopen niet beletten conden, dies op andere middelen denckende, deden met eenige onser jachten na dat met 't verloop van 't ooste mousson, ende 't weste een lager wal maeckende, van voor Capaha opbreecken moesten, de stranden van Camariën, Romacy, Latou ende Haloy, op de Ceramse cust bovengenoemt besetten, ende de selve plaetsen, alhoewel seer sterck ende op hoogh geberchte, besonder Romacy, ende Latou, gelegen, nu d'een ende d'ander, ende alsoo alle geduyrende dat mousson bij entreprinse zeer geluckigh vermeesteren, de negrijen verbranden, ende derselver vastigheden, ende gemaecte fortificatien te gronde raseren, waermede dese luijden van al 't hare berooft, ende dus swaerlijck gestraft sijnde, de partie van Capaha verlieten, ende onse genade versoeckende, denselven hare stranden ende dus langh genooten adsistentie van montcosten voortaen ontseijden. Dit die van Iha Mauw [1] tegen haer over in d'Uliassers gelegen, die hare montcosten ten principalen, besonder sagouw, van daer oock hebben moesten, bemerckende gaven mede beter coop, vielen Toloucabessy uijtterlijcken aff, ende quamen ons oock weder bij, dogh Capaha hierdoor noch in geen benauwen connende gebracht werden, mits dien die van 't landt Hittoe, die haer ten principalen aen dese plaets gelegen lieten, de selve dagelycs van nodige toevoer versorghden, ende wij met onse besettinge 't selve oock niet beletten conden, wandt offwel somtijts eenige van hare paden ofte toegangen verspieden, wisten sij lieden dogh terstont weder andere ons onbekent door 't geberchte te maecken, soo dat daermede gantsch niet voirderen conden, ende den vijants langs soo moediger ende stouter wierde, oversulcs niet beters uijtvinden conden, als den toevoerder selffs de middelen, ende 't geene te benemen, met het welck den belegerden toe te brengen, hem den meesten dienst geschieden, namentlyck het visschen ende de see te frequenteren, waerdoor alsoo selffs niet conden becomen, den vijandt daervan oock geen toevoer conden doen, ende overmits een swart ofte dese inlanders sonder vis niet wel leven connen, geraeckten den vyandt daer

[1] Iha en Mahoe (Ihamahoe).

door in hongersnoodt, ende comende mettertijt in d'uijtvallen tegen d'onse hare principale voorvechters te verliesen, begonden in couragie aff te nemen, ende den moet vrij wat te laten vallen, welcke occasie waernemende, wierden dato 25 Julij A° passato omtrent een uijre op den dagh naer veele moeijten ende travalien den tijt van over de twee jaren op dese plaets, die bij een ijder, oocq soo als daernae selffs bevonden hebben, niet ten onrechte, bij de minste resistentie onwinbaer gehouden wierde, aengewendt, door de genadige hulpe Godes met een seer geringe macht van volck bij entreprinse, ende dat bij den vijandt geen goede waght wierde gehouden, van de selve meester tot besonderen dienste van de Compagnie ende dat de meeste reputatie aen deselve, alsnogh oijt fictorie in dese quartieren gegeven heeft. Deden terstont daerop alles, wat in, bij ende omtrent soo aen nagel, als andere vruchtboomen vonden verdestrueren, de muijren, ende al wat met handen vast gemaect was, tot den ondersten steen toe demolieren, de negrie in d' assche leggen, ende de gedachtenisse deser plaetse met de selve geheel woest te laten, soo veel mogelijc uijtroeijen, Toloucabessij, hooft ende uijtvoerder van dese rebellie, door de hant der justitie decapiteren, ende desselffs broeders ende soonen, met de soonen van Cackj Alj gewesen Capiteyn Hittoe, ende eenige andere capitale roervincken naer Batavia versenden, ende 't landt daervan suyveren, dat sulcken schrick vreese ende alteratie generalycken onder alle d' Inhabitanten deser quartieren soo vrunden als vyanden dogh besonder onder die van 't landt Hittoe, die daermede nu ten eijnde rade ende buijten alle hoope van redres in hare saecken gestelt waren, veroorsaecte, dat de datelijcke veranderinge tot een betere ende goetwilliger obedientie by een ijder bespeurt, te verwonderen was, wetende elck niet, jae tot de grootste toe, hoe humyl ende subject hem int gehoorsamen onser bevelen toonen ende wat om ons te behagen doen wilde. De t' samen gerotte Tarnatanen met d' eene campon Warnelette van Louhoe, daervan hier boven vermelt, haer nu over de twee jaren op Salatty, 't hoogste geberghte op Kelangh, niet sonder toeloop van anderen, onthouden, hierover mede aen haer saeck desprerende met consideratie, dat hebbende Capaha, de vermaerde ende bij henlieden als een yder onwinbaer gehouden plaets, het niet tegen de Compagnie hardeeren connen, sij lieden die onaengesien wel een hooger ende in accessibelder geberchte in hadden, dogh van

[illegible], oock afstendigh ende [illegible] van [illegible] ontbloot worden wesen, diensvolgende veel minder tegen derselver maght bestaen souden connen, resolveerden daeromme mede af te comen, ende weer in vorige gehoorsaemheyt an [illegible]. gelijck oock gedaen, ende met onse permissie 't haerder vorige woonplaetse op Loehoe bij onse gedoogt ofte vastigheyt hunne residentie genomen hebben, comporterende haer jegenwoordigh aldaer soo stil, gerust, ende obedient, oock in allen 't gene hen ten dienste van de Compagnie bevolen wort, soo gedienstigh dattet aengenaem te sien is, gevende ons geenige de minste reden van misnoegen ofte beclagh, waermede het door den genadigen segen ende bestieringe Godes almachtigh (die oock daer van alleenigh toecomt, loff, prijs, eer ende danckbaerheijt) ten laetsten daertoe gecomen ende d'E. Compagnie met seer ontsaghelijcke reputatie verkregen heeft, daer deselve soo veele ende lange jaren met excessive costen ende verlies van menichte menschen in groot verlangen na heeft getracht, namentlyck de gantsch vredige ende geruste possessie deser landen ofte quartieren van Amboina, ende mitsdien het eijnde van den oorloge, met d'uijtroeyinge ende weeringe van daer van alle vreemde onderkruijpende negotianten, ende nagelvervoerders, ende bij gevolge het alleene genieten van den rijcken winst gevenden nagelhandel in der selver gewesten met totale exclusie van alle andere natien. Tot welckers continuatie ende dat Compagnies staet in dese quartieren in de presente langh gewenschte constitutie tot der selver besonder welvaren ende prosperiteyt altijt floreren ende langs soo meer toenemen, ende bevestight worden magh, Godt almachtigh sijne algevende genade, ende segen, meer ende meer gelieve te verleenen.

Dit hebbe goet gedaght in praeambulo met een cort verhael over te loopen, om daerbij in memorie ten deele te revoceren de vorige tijden, ende daerinne aen te mercken, met wat factien ende troublen de ruste deser landen geturbeert, den staet ende welvaren van de vereenichde Generale Nederlantsche Oost-indische Compagnie in de selve quartieren gecontramineert, mitsgaders wat groote lasten, moeyten ende fastidien de regeringe derselve interim subject ende onderworpen sij geweest, oock om wijders bij vergelyckinge van die, met de presente tijden in achtinge te nemen, ende te erkennen het onderscheijt derselven, met den geluckigen, ende gewenschten stant, daertoe Godt door sijne genade Compagnies saecken alhier nu eijndelijcken heeft gelieven te dirigeren ende derselver wapenen te segenen, soodat nu in dese ge-

legentheyt ende bij overgevinge van dit, als geseijt, voor desen seer fastidieus, dogh nu vredich geworden gouveruement; niet gelyc bij veele oude voorgaende gegeven memorien ende instructien, van noode wesen sal, ons te bevlijtigen, ende uyt te vinden, middelen tot vervolgh van den oorlogh, ende om selven tot een goet eijnde te brengen, maer om d'als nu vercregen geruste ende vredige possessie in den praesenten staet wel te bewaren, ende in welvaren van tyt tot tijt toe te doen nemen, waertoe ende ten welcken fine geduijrende mijn aenwesen dese volgende middelen alreede gebruyct, ende int werck gestelt hebbe.

Voor eerst, dat alle ende ijdere Moorsche, off sodanige negrien, daer nu, ofte hier namaels eenige oppositie ofte ander onruste uijt voort te comen, souden te besorgen hebben, hare steijle inaccessible hooghten ende sterckten int geberchte hebben doen verlaten, deselve alle te gronde doen raseren, ende de respective inwoonders op goede bequame, ende seer wel aen ende bij te comen vlacke, ende effen plaetsen aen de seestranden, sonder eenige de minste versterckinge ofte affsluijtinge voor ons, om ofte omtrent deselve te mogen maecken, doen verhuysen, nieuwe negryen formeren, ende hunne residentie nemen, gelyck U.E. in onse jongst gedane generale visite persoonelyck beooght, ende bij aenwijsingh van der selver te vooren affsienelijcke hooghten het onderscheijt met de commoditeijt ende gerustheijt van dien, aenmercken heeft connen. Ende sijn de verleyde ende affgecomen negrijën op dat van onse bontgenooten des Conings van Tarnaten landen beginnen, op Amblauw, de negryen Salattj [1], Lamoy [2], Couwaen [3], Loffaciela [4], Massavoy ende Boubet [5], alle Olisives, item Mancattj [6], Boy, Beloutj ende Manessj [7] Olilimas, die alle na 't voltrecken van de redoubt tot verseeckeringe van ons guarnisoen ende Compagnies middelen aldaer, als tot ontsagh van alle quaetwillige in de valey Massavoj aen de noordtsijde van 't landt, tegenover, ende int gesichte van Bouro, sijnde d'eenige lage ende vlacke bay, alsmede anckerplaets (dogh alleen voor eenige weijnich jachten), van dat landt, geleijt d'Olilimas bewesten ende

[1] Salate.
[2] Locmoi.
[3] Kowan bij Valentijn.
[4] Loffa Sili.
[5] Boetoeteh?
[6] Namkatoe?
[7] Valentijn heeft Boy, Beloeti Monesani.

d'Olisivas beoosten geseijde redoubt in voorsz. bay uijt 't geberchte hebben doen comen woonen, latende de vijff resterende negrijen Salassy, doch alle gelijck de vorige mede, cleyn ende weijnich bevolct, tot verseeckeringh van d'ander sijnde de suijt sijde van 't landt, alwaer mede een rivier om met cleyn vaertuijgh in te loopen is, aldaer verblijven.

Op Bouro leggen de negryen meest, off daer yets aengelegen is mede aen strandt, eenige van outs, andere sonder ons toedoen, uijt haer eijgen vrije wille, so wanneer gehoort hebben op andere plaetsen sulcs geschiede, ende overal vrede begonde te worden; op Manipa, leggen deselve, alle, sijnde de hooft negryen, die sommige eenige cleyne noch onder haer hebben, Touban, Tommelehou [1], Tannouaro [2], Massavoj, Norelilli [3], ende Louhoe, mede op goede bequame aencomende plaetsen, daerinne geene veranderinge gemaect is.

Op Bonoa leggen de selve mede alle bestaende in acht campons bij malcander op een vlack velt aen een spruijte van een revier uijtter zee comende, except Senoy [4], die noch op een clippige hooghte leijt, daer dogh de minste swarigheijt niet van te verwachten staet, doch betrouwe al mede uyt haer selven van daer opbreecken, ende in de laeghte gaen woonen sullen; op Kelangh, naer dat d'aldaer gevluchte Tarnatanen weder van hier ingenomen geberchte affgecomen, na hare vorige woonplaetsen gekeert, ende sijlieden van de selve ontslagen ende bevrijt geworden sijn, hebben die luijden mede hare negryen, sijnde Hatiboutj [5], Kelangh, Tonouw [6], Colj [7] ende Salattj, in de vlackte aen strandt beginnen te maecken, doch vermits met het timmeren van een groote correcor voor haren Coningh daerinne beleth geworden sijn, sijn als noch daermede doende. Op 't landt van Ceram hebben die van Assahoudj ende Erangh met hare cleijne negryen, hunne inaccessive hooghten doen verlaten, ende op de vlackten aen strant comen woonen. Combello sijn sijne sterckten ende gemaecte affsnijdingen overal geraseert, de steenen, sonder eenige meer te vinden, aen onse nieuwe gemaecte fortifi-

[1] Toemalehoe.
[2] Tomoewaroe bij Valentijn.
[3] Noeroelilla bij Valentijn.
[4] Senanoi?
[5] Hatapoetih.
[6] Tono bij Valentijn.
[7] Kolli.

catien aldaer verwerckt ende hare negrye aen strandt onder onse wercken getransporteert; aen d'oostsijde van de hoeck van Ciel [1] aff, hebben mede uyt hare hooghten aen strandt getrocken, ende derselver vasticheden gedemolieert, de negrijen Wayboutj, Liela [2], Salouco [3], dese besuijden Louhoe ende benoorden deselve Houlongh, Loockj, Anin, Soutela, Pouwaie [4], Hennelessy, ende Hennewaly bij Lala [5], ende onder onse vastigheijt aldaer, die van Nounlehou [6], Henatouban ende Seroulauw, Caibobo, ende Balissa met hare campons op haer eijgen strant bij malcander, ende tegen over de Uleasser de stercke, dogh door ons gedestrueerde negrijen Romacay, Latou ende Haloy; die van Louhoe selffs hebben belooft, soo haest onse redoubt aldaer voltrocken, ende sij lieden van 't wercken daeraen bevrijt sullen wesen, hare negrije bij ende onder deselve aen de noordtsijde, hebben den Quimelaha met de Tarnatanen de hare aen de suijtsyde, te transporteren dat oocq, 't werck soo verre sijnde, sal dienen gepousseert ende haer hunne beloften naer te doen comen, om haer lieden alsoo te beter onder dwanck te hebben.

Op 't eijlandt Boanbessj hebben mede de stercke, ende volckrijcke negrie Hatuaha, op Alacca te gronde verdestrueert, ende derselver inwoonders, met de negrijen Cabauw, Cailolo ende Ouliliouw hare residentie weder doen nemen op heel vlacke, ende seer wel aen ijders respective strant gelegen plaetsen. Het landt van Hittoe dat de Compagnie besondere veel moeijten ende oncosten aengedaen heeft, hebben ons oock daeromme, om te beter te verseeckeren te meer aen gelegen laten, ende Anno 1643 in de maenden October ende November naer 't overgaen van Wawany, ende dat Capaha weder begonde te rebelleren, selffs in persoone alle der inwoonders principale hooghten ende vaste plaetsen beclommen, van der selver situatien, ende gelegentheden occulaire inspectie genomen, ende alles wat besuijden ende bewesten Capaha vast, ende sterck gemaect was in mijn selffs bijwesen, om te seeckerder van wel gedaen, te mogen gaen, soo wel op weynich,

---

[1] Sial of Tial.

[2] Licela bij Valentijn?

[3] Saloekoe.

[4] Pawail bij Valentijn, die ook de andere plaatsen kent.

[5] La-ala.

[6] Noelehoe bij Valentijn, die ook de andere plaatsen kent, behalve Balissa, dat mij ook onbekend is.

als veel, aengelegen plaetsen, besonder Wawany, des rebelligen cappiteyn Hittoes residentie plaets, sonder ergens eenen steen op den ander te laten, met hulp van onse Amboinesen te gronde toe doen demolieren, hare negerijen verleggen, ende doen woonen : Alangh ende Lilleboy [1] christen negrijen op haer oude plaetsen aen strandt, Tapj ende Waccassjou [2] omtrent een gootelingh schoot van onse redoubt Larique, Ourien [3] ende Assaloulo [4] bij onse vastigheyt op Ourien mede nieuw aen strandt gemaect, de vijff negrijen Nauw, Binauw, Hennehela, [5] Hennelalj ende Latoua, op de vlacke uijtsteeckende hoecq van Hennehela bij malcander, Ceyt ende Hautouna [6] bij onse vastigheyt op de hoeck van Ceyt, Lebalehou Wausola [7] ende Lain bij de passer Lebalehou; Essen, Wawany, Caitetto, Noukawaly, [8] Tehela, [9] Zipel [10], Peilisa [11], Ely ende Senalou [12] alle omme ende bij de redoubt Hila; Wackel [13] op haer eijgen strandt, tusschen Hittoe ende Hittoelamma; Jaloulj, [14] Mamalo Teleboangh, [14] ende al 't affgecomen volck van Capaha, bij onse vastigheyt op Mamalo, een welgelegen vlacke plaats, ende naer 't overgaen ende verdestrueren van Capaha voornoemt de negeryen Lien, Way, [15] Toulehou ende Amawaie, [16] op der selver eijgen stranden, ende Ciel, op de strandt van Amarou [16] int incomen naer de Passo, soodat op 't geheele landt van Hittoe jegenwoordigh niet een eenige woonplaetse cleyn, noch groot meer int geberchte ende alles wat voor desen 't haerder defentie hebben gehadt verdestrueert, ende geheel tot niet gedaen is; dit dan alles wel ende t'onsen genoegen verright, dienvolgende niet een Moorsche negrie meer in dese omtrent gelegen quartieren van Amboina waer aen

---

[1] Lilibooi.
[2] Wakasihoe.
[3] Oering.
[4] Asiloeloe.
[5] Henneheloe.
[6] Mij onbekend.
[7] Waselaä bij Valentijn.
[8] Nochotali bij Valentijn.
[9] Thehalaä bij Valentijn.
[10] Sipel bij Valentijn.
[11] Pelissa.
[12] Senalo.
[13] Wakal.
[14] Mij onbekend.
[15] Waai.
[16] Mij onbekend.

de Compagnie haer iets soude mogen gelegen laten, int geberchte ofte op eenige hooghte mochte met de minste versterckingh ofte defentie wercken t'onser resistentie wordende gevonden, except [1] d'eenige ende alleene seer stercke ende volckrycke plaets Iha, ende Mauw, in d'Uliasser die in maght van volcq 1500 à 2000 weerbare mannen sterck g'estimeert, ende daarbij, soo uijt der natuijren, als met handen sterck befortificeerde plaets in hebben, altyt de trotste, wrevelmoedigste ende obstinaetste mooren in dese gewesten geweest, ende noijt ten dienste noch van de Compagnie nochte van haren Coningh selff, hebben staen, nochte haer gebruycken laten willen, waerover ten tijden der Portuguesen regeringe van der selver admirael Don Andree Fortado met een groote macht in dese quartieren verschenen, ende 't landt van Hittoe met alle andere rebellen weder tot gehoorsaemheijt gebracht hebbende, dese mede aengetast, dogh door selver maghtige resistentie niet alleen onverrichter saecken, maer oock met verlies van veel volcq ende eenigh geschut confuselijck heeft opbreecken ende verstercken moeten; d'onse mede Anno 1632, hebben met alle hare maght op deselve niet valeeren, nochte iets als hare vruchtboomen te vernielen, verrichten connen, dat haer langs soo stouter ende te minder ymandt gehoor te geven gemaect heeft; dit dan om naermaels in gelyckheijt niet meer subject te wesen, ende desen haren trots ende hooghmoet wat te benemen ende cleynder te maecken, hebben mede nodigh geacht deselve van hunne sterckte t'ontblooten, ende hare negrie, om t'onsen believen deselve uijt ende in te mogen comen, voor ons open te stellen, dat alhoewel seer ongaerne inwillighden, ende met vele ende diverse uijtvluchten sochten t'ontleggen. Echter uijt vreese van onse wapenen, ende noch met de schrick van Capahas destructie ingenomen sijnde, ons begeeren, ende intendith ten laetsten voldoende, sijn sij lieden selffs met alle hare macht van volck, jongh ende oudt, willende het van anderen niet gedaen hebben, ten overstaen ende aendringen van onse gecommitteerdens ende den Quimelaha Madjira in persoon aen 't raseren der muijren met allen ijver gevallen, affwerpende ende tot den ondersten steen te niet doende al wat met handen vast gemaect was, ofte haer ter defentie dienen conde, tot overgroote verwonderinge van een ijder,

[1] Aan den kant staat „Na", het gewone teeken, dat een zinsnede de aandacht van de Bewindhebbers der O. I. C. trok.

die dese plaetse bekendt, ende der inwoonderen hooghmoet gebleecken was. Dit stucq van een ijder uijt 't geberchte ende der selver inaccessive clippige plaetsen tot op wel gelegen ende aen te comen vlacten aen de stranden te trecken, derselver fortificatien, ende al wat t'onser resistentie voor desen gebruijct hebben te gronde toe te verdestrueren, ende niet toe te laten, dat hare presente weder nieuw geformeerde residentieplaetsen met de minste wercken van fortificatie t'onser tegenweer souden mogen verstercken, hebben een van de eerste ende principaelste middelen geacht, om 't gewonnen te praeserveren, ende een ijder daermede te benemen, dat geen gelegentheijt hadden 't haren wel gevallen de Compagnie weder aff te gaen, ende tegen deselve haer met eenige inhebbende voordelen t'opposeren wandt soo langh deselve in de vlacte, ende op de jegenwoordigh hen ingegeven woonplaetsen verblyven ende geen besondere voor haer advantagieuse hooghten in becomen, sullen wel in ruste ende alle goetwillige ende gedienstige gehoorsaemheijt, gelyck jegenwoordich sonder de minste reden van beclagh te geven, ja veel gewilliger als selffs onse Christen onderdanen, doen blijven continueren, daerom dit stuck mijns oordeels, tot groote verseeckeringe van Compagnies als nu vercregen absoluyt gesagh over haer, voortaen sal dienen geobserveert, ende op ijders doen wel geleth te werden, dat niemandt geenige woonplaetsen ofte yets in 't geberchte weder trachten op te werpen, in welcken gevalle ende soo langh sulcx niet comt te geschieden, voor niemants oppositie te vreesen is. Doch dit al (dat niet willen hoopen) gebeurende, dienen terstont vervolght ende geen tijt gegeven te worden, om haer te verstercken daer oock nu, vermits overal, 't gene haer tot voordeel soude dienen connen verdestrueert, ende de materialen om niet als met groote moeijten ende lanckheyt van tijt wederom te vergaderen, in diepe valeyen als anders verworpen sijn, sij lieden weynich middel, ende gelegentheijt toe, ende ter contrarie wij groot voordeel om haer daerinne voor te comen, geobtineert hebben. Wat merckelijcken dienst dit, dat sulcs al in den beginne van onse aengenomen regeringe alhier gepractiseert ende soo haest eenige maght over ijmandt vercregen int werck gestelt, doch niet sonder groote moeijten, ende onlusten volbracht hebben, ons ende d'E. Compagnie niet alleen, om meester van 't landt van Hittoe alsnu te blyven maer dattet oock geworden sijn, alreede gedaen heeft, is geduijrende de rebellie van Capaha, derselver besettingh, ende soo als meester daervan wierden, claer

ende evident gebleecken, want alhoewel dit werck van Capaha het doen van Touloucabessy, hooft der selver plaets, niet alleen en was, maer eene generale conspiratie, om reden boven aengeroert, vant geheele landt, besonder der gener van Capaha aff tot Ourien toe, die alle, niemandt uytgesondert uyt het geberchte, als verhaelt, aff doen comen, ende hare stercktеn overal te gronde geraseert hadden, daer by de machtigste van 't landt ende diegene principaelyck waren, die haer dus langh tegen de Compagnie opgestelt hadden, soo en hadden nochtans sijlieden, ter oirsaecke alle hare stercktеn, ende gewoone toevlucht tot deselve hen in 't geberchte benomen, sij selven in hare presente vlacten overal in onse macht, ende daerbij verseeckert waren, dat ymant hem maer reppende, om int geberchte te begeven, van ons terstont vervolght, ende geen tijt gegeven soude sijn geworden om tot eenige versterckinghe ofte defentie te comen, de couragie niet, als openbare vyanden de wapenen selfs weder tegen de Compagnie aen te nemen, dat seeckerlijck ende buijten allen twijffel geschiet ende wij niet alleen tegen de Capaha, maer weder tegen een yder der selven te vechten, dienvolgende eenen generalen oorlogh op dat landt gehadt souden hebben, bijaldien noch hare vorige stercten ende derselver advantagie in esse geweest, ende sij de selve ingehadt hadden, omdat haer soo veel aen de recuperatie van hare vorige praeminentien ende regeringe gelegen lieten, settende ten dien eijnde bij de behoudenisse van Capaha, daerdoor nog hope hadden, weder tot haer voornemen te geraecken, alles op, wat hadden, ofte bij brengen conden, doch al door sijn heijmelijcke adsistentie, ende toevoeringe, haer ondertusschen niet te min uytterlycken veynsen vrunden van de Compagnie, ende dit niet alleen maer oock soo wanneer nu Capaha verovert wierde soude de vluchtelingen daeruyt soo van qualiteyt als andere uyt vreese, ende dat anders niet en dachten, ofte souden generalycken bij ons tot slaven gemaect ende gehouden sijn geworden, naer d'een of d'ander sterckte besonder Out Ialoulj ende Mamalo, haer dichte bij, ende noch hooger oock ten naesten bij alsoo qualyck als Capaha om aen te comen gelegen, haer retraict ende toevlucht (gelyck na de veroveringe van Wawanij deden), genomen, aldaer het met malcanderen de novo gaende gehouden, ende de Compagnie weder eenen nieuwen oorlogh, moeijten, ende oncosten aengedaen hebben; daer ter contrarie nu alle stercten verdestrueert, ende sij lieden naect ende beroyt ontvlught, nergens geen onthoudt vindende, de gemeene niet alleen genootsaect waren op genade

ende ongenade haer in onse handen te begeven, maer oock de principalen, ende Taloucabessy selffs, die wel wetende wat sijn onthael wesen soude, dienvolgende alreede van 't landt tot op 't eylandt Boanbessy bij die van Hatuaha om hem onder derselver protextie te begeven, geraect sijnde, sylieden als hebbende alreede mede hare sterckten door ons aendrijven verlaten, ende wooninge op een welgelegen vlacte gecoosen, hem oock niet hebben connen noch durven aennemen ende beschermen, off ten ware hare vorige stercte Alacca weder in gehadt, ende hem daerop hadden defenderen mogen, invoegen daermede niet connende verseeckert wesen, genootsaect wierde van daer weder te keeren ende alsoo mede op genade ende ongenade in onse handen te vervallen, ende daermede een volcomen eijnde van deses lants oorlogh (Gode sij dancq) te maecken, welcken volgenden niet naer laten can, d'observantie van dit stucq dat een ijder met der woone in de laeghten op hare praesente genomen residentieplaetsen verblijve, niemandt eenige versterckinge om d'selve te maecken g'admitteert, ende besorght worde dat niemandt eenige hooghten weder come in te nemen, ofte tijt vergunt, hem daer op te verstercken, maer sulcs van voornemen bemerckende, terstont achtervolght ende 't selve voorgecomen worde, als een van de principaelste poincten, om dese als nu g'obtineerde vredige possessie deser landen voor de Compagnie te bewaren, derselver staet, meer ende meer daerinne te vesten, ende d'Inwoonderen te beter in schuldige gehoorsaemheijt te doen leven, op 't hoogste recommanderen, niet twijffelende off UE. sal daerby in syne regeringe (gelijck wij alreede de vruchten daervan gesien, ende genoten hebben) hem seer wel bevinden, ende in te verseeckerder gerustheijt buijten alle beroerten leven.

Ten anderen hebben ten fine voorschreven mede gansch nodigh geacht, d'inwoonderen, besonder diegene, daer de Compagnie 't meest quaet van geschiet, ende in toecomende noch van souden connen aengedaen werden, voor sooveel hebben ter wege brengen connen, van haer groff als cleyn schietgeweer in dese gepasseerde troublen tegen ons gebruyct t'ontblooten, dienvolgende onderanderen A° 1644, als wanneer des Coningh van Tarnaten landen, ende onderdanen in dese quartieren weder gesubjug^{t} ende tot gehoorsaemheyt waren gebracht, sijne Mayesteijt den selven over hare voorgaende rebellie een pecuniele amende van tachtichduijsent realen te betalen opgeleijt, ende tot sijne executeurs off de betalinge derselver in te vorderen, herwaerts affgesonden hadde, den tolcq Alonso Cardinosa ende Almossariff Quedirj, besorghden ende brachten te wege, dat

in voorschreven betalinge van s'Conings onderdanen principalijcken van 't landt van Ceram, als de Compagnie meest aengelegen, dat selve ende volgenden jaers vier ijsere stucken, daer van een van Hatuaha op 't eylandt Boanbessy, ende vier metale ditos, alle van Combello met daer en boven in de twintigh metale, soo falcoenen, als bassen met hare camers, behalven 't minder schiet geweer van hier tot den Coningh van Tarnaten gevoert, ende dese quartieren van ontbloot wierden; 't landt van Hittoe hebben voor allen anderen, om de Compagnie meester van 't selve te doen blijven, van dese schadelijcke instrumenten gesuijvert, de principale plaetsen daerop, als Wawany, Caitetto, Norickawalj, Tehela, Sipèl: de vijff negerijen Nauw, Binauw, Hennehela, Hennelalj, Latoua, ende ten laetsten Capaha sijn met het innemen ende verdestrueren derselven van al 't hare soo cleijn als groot berooft geworden; Hittoelamma heeft het syne A° 1642, als wanneer cappiteyn Hittoe met sijne hem nieuw te hulp gecomen Macassaren onse vastigheyt aldaer belegert hadde door deselve mede verlooren ende quijt geworden; de vijff negerijen van Ceijt, Hautouna, Lebalehu etc. hebben 't hare, off t' gene in den oorloge noch over behouden, ende met Wawany niet opgeset hadden, naer dat se haer aen ons over, ofte onder onse protectie hadden begeven, in teijcken van haer wel meenen ofte getrouwigheyt, ende dat in toecomende niet gedencken souden, hetselve weder tegen de Compagnie te gebruijcken, alle bestaende in een Maccassaers metale stuckjen, de negrije Lain particulier toebehoorende, ende drie metale bassen soo cleijn als groot met hare camers in onse verseeckeringe binnen onse vastigheyt aldaer genomen, met belofte dat soo wanneer wij souden oordeelen, sij lieden 't selve ofte eenige van dien 't sij t'haerder defentie, ofte dat ten dienste van de Compagnie met hare correcorren uijtgaende van noode souden hebben, wij haer daermede souden accommoderen mits dat weder thuys keerende t'elckens gehouden souden wesen, het hen geleende weder van de correcorren aff in onse handen te leveren; op deselve conditie hebben dat van Lien naer 't recupereren derselver negrye uyt de macht van Toloucabessy, die deselve overweldicht hadde, in onse vastigheyt aldaer verseeckert, sijnde twee groote metale bassen met hare camers: maer die van Mamalo hebben naer 't overgaen van Capaha, ende dat als doen verseeckert wierden, van hare gepleechde trouwloosheijt, ende hoe dat reght tegen hare beswooren fideliteyt den vijandt selffs met geschut geadsisteert hadden, 't hare dat noch overigh ende int geberchte

begraven hadden, gedwongen over te geven, niet op eenige conditie, van haer met eenich van dien 't haren behoeven naderhant weder, gelijck aen de voorverhaelde belooft, 't accommoderen, maer om aengeroerde redenen, als voor de Compagnie verbeurt, soodat daerop niets meer te pretenderen hebben, negen metale bassen, soo cleijn als groot met 17 camers hebben aldaer becomen, ende staen ter defentie van onse vastigheyt binnen deselve aldaer gestelt, dogh aengesien d'aengeroerde toegeseyde accommoditeyten aen die van Ceyt, ende aengehoorende negryen, met die van Lien soo en moeten nochtans bij gelegentheijt, dat de Compagnie guarnisoen op deselve plaetsen voortaen te houden, onnodigh achtende, 't selve van daer quam te lichten, ende d'inwoonders als dan de restitutie, ende 't eijgen bewaer van haer geschut mochten comen te versoecken, sij lieden hierinne geensints worden gehoort, ende alsoo weijnich restitutie van dit selve, als die van Mamalo, genieten, dat met d'hem voor desen gegeven reden genoechsaem geexcuseert, ende sij te vreden gestelt connen werden, als namentlycq, dattet nu overal vrede sij, geen meer voor handen, ende sij dienvolgende 't selve niet meer van noode hebben, gelyck allen anderen hare gebuijren adsisteren, beschermen ende van allen overlast bevrijden sal, ende dat haer moeten wachten van met sulcs te begeeren, geen suspitie van wantrouwen aen ons te geven, waermede haer gecontenteert moeten houden, ende sal in diervoegen 't geheele landt van Hittoe genoeghsaem van al sijn groff geschut, van over soo lange jaren herwaerts geprocureert ende vergadert, ontblootet ende daerdoor te meer tegen gehouden, ende verhindert blyven in toecomende yets weder tegen Compagnies staet, ende derselver als nu becomen vredige possessie deser landen t'attenteren, haer cleijn schietgeweer soo roers als musquetten syn oock door 't haestigh overvallen ende verdestrueeren der vooraengeroerde hare principaelste plaetsen uyt dewelcke geene derselven gesalveert ofte behouden hebben, grootelycxs vermindert, ende weynich meer onder hen te vinden, die dan oocq mettertyt, als sijnde seer onachtsaem in 't schoon ende onderhouden van 't selve, besonder nu in tijde van vreede, als wanneer het niet genootsaect syn te gebruijcken, voorts door roest wel vergaen ende onbruyckelijck worden sullen; voor desen geduijrende den oorlogh isset geschiet, dat soowel d ons toegedane bontgenooten als onse onderdanen in dese quartieren, onder schijn van op den vijandt in garou uijt te gaen, gewoon waren hare roers off mus-

quetten die ontramponeert ofte onbruijckelijcq geworden waren, bij ons om te doen vermaecken, ende repareeren te brengen, dat doch naer becomen vreede geheel affgeschaft ende ijmandt 't selve noch comende versoecken, onder excuse van dat soodanigh geweer nu, overal vreede sijnde, niet meer van noode, nochte sylieden 't selve van doen sullen hebben, t'elckens affgeslagen, soodat daerinne nu oock al weder gewent, ons daerover niet meer lastigh vallen ende mede sal dienen gecontinueert, om alsoo mettertijt d'inwoonders soo veel mogelijck van die wapenen frustreren, ende d'onse daerdoor in te meerder vreese ende ontsagh tegen haer te brengen, dat almeede eenighsints ten besten van de ruste deser landen strecken sal.

Hebbende dan nu vercregen, dat door Godes algevende genade, ende zegen de Compagnie naer soo langh gevoerden ende duer gecosten oorlooge in dese quartieren nu ten laetsten noch met ontsaghelijcke reputatie over dese hare vijanden getriumpheert, de rebellen gesubjugeeert, ende haer alsoo meester over de selve gemaect, mitsgaders het daertoe gebracht heeft dat deselve alle uyt hare advantagie, het steyle hooge, inaccessive geberchte ende derselver sterckten, tot in de laeghten op vlacke wel aencomende plaetsen aen strandt met derwoon als boven verhaelt, getrocken, oock ten principalen gedisarmeert, ende daer door hen groote middelen ende gelegentheden benomen sijn geworden, in toecomende weder soo light als wel voor desen, tot eenige rebellie ende oppositie haer te begeven, ende dat om 't selve te meer voor te comen, ende Compagnies vercregen authoriteyt, meer ende meer te vesten, mede van noode sij een goede ende daertoe gerequireerde regeringe, hebben besonder op 't landt van Hittoe, als een nieuwe conqueste voor de Compagnie genootsaect geweest by tijts daerinne te vigileren, met affschaffinge voor eerst van d'oude, ende uyt den wege te helpen de voorstaenders ende beleyders der selver, synde principalycken geweest den Cappiteyn met de vier hooffden des landts Hittoe, g'intituleert na hare gewoonte Noussatapj, Tannahittoemessen, Tatahatou ende Patj Touban, die neffens den Cappiteyn Hittoe de hoogste regeringe desselven landts, ende d'opperste maght van dien gehadt, oock doorgaens d'autheurs, ende uijtvoerders van alle voorgevallen beroerten, over sulcx seer schadelijcke instrumenten voor de Compagnie ende selffs tegen de ruste deser landen geweest hebben, oock niet te hoopen was dat soo lange deselve in gesagh ende

authoriteyt verbleven, desen soo laugh gewenschten nu vercregen vreede ende ruste in alsulcke volcomentheyt g'obtineert, noch de Compagnie tot soo absoluten gesagh ende heerschappije over dit landt, ende desselven inwoonders gecomen soude syn, gelyck dat bij de vorige, soo wel der Portugesen als onse tijden genoech ende al te veel tot overgroten nadeel van beijde partijen gebleecken heeft, aengesien noijt eenigen soo vasten vreede ofte verbondt met ons, ofte voor verhaelde Portuguesen ingegaen ende gemaect hebben, dat, als ongehouden Christenen geloove te houden, niet getraght hebben, als maer eenigh voordeel off proffijt daerbij vermeenden te doen, allerwegen te violeren, ende weder te verbreecken, dienvolgende noyt vastigheyt op derselver contracten, eeden noch beloften te stellen geweest, maer ons eens een verseeckerden staet te becomen, andere middelen dienden aengewent, waerinne geduyrende myn gouverno oock niet nalatigh hebbe geweest, maer mijn uytterste debvoir gedaen, ende het ten laetsten door de genade Godes soo verre gebracht is, dat dese gantsch schadelijcke regeringe geheel affgeschaft, ende den Capiteyn met de vier hooffden des landts, mitsgaders den rebel Toubanbessy, naer ouder gewoonte by afflijvicheyt van den Capiteyn Hittoe gerechte successeur in desselffs qualiteyt, ende regeringe, neffens eenige andere ongeruste ende oproerige geesten uijtgeroeyt, eenige der principalen loon naer wercken doen t ontfangen, andere met de resterende van derselver bloede van hier naer Batavia tot een eeuwich verblyff versonden, ende 't landt van die schadelijcke geslaghten gesuijvert, want hebbende de kinderen van Cackj Alj gewesen Cap^n Hitto, met die van Touloucabessij, ofte anders Toubanbessy genaemt, den jongst opgeworpen rebel ende desselffs broeders van hier versonden, blijven van derselven nacomelingen geene, maer van na maeghschap een neve ende nighte, alleen van Cackj Alj alhier over, sijnde Oranghcay Boulaugh, die neffens sijn overleden vader de Compagnie altijt, behalven in dese jongste rebellie, ende oppositie van Capaha getrouw gebleven, bij de redoubt Hila sijn wooninge gelyck als nogh gehadt, ende sijn middelen in deselve tegens Cackj Alj ende de sijne verseeckert gehouden heeft, oock nu als hooft van de negrije na sijn vorige gewoonte ende om weder goet te maecken sijn jongst begane faulte hem wel den ijverigsten, ende gewilligsten van allen op dat lant ten dienste van de Compagnië in allen deelen betoont, ende geen quaet van te verwachten is; de nighte voornoemt is d'eenige ende getrouwde huijsvrouw van den Qui-

melaha Madjira, stadthouder des Conings van Tarnaten in dese quartieren; noch eenen naneve heeft denselven alhier int leven, die den Iman ofte paep van Nauw, ende altyt een slimmen doortrapten schelm geweest. dogh over sijne ontrouwe, gehouden intelligentie ende gedane toevoer aen die van Capaha, nu over d'anderhalff jaer hier aent casteel in de kettingh aen Compagnies wercken g'arbeijt heeft, ende wij nu voornemens syn, oock mede na Batavia, om hier geen quaet meer uijttewercken, te voeren. Taloucabessij bovengenoemt, heeft hier noch eenen halven broeder Oranghcay Ternaten genaemt, woonende op Hittoelamma, die altijt van een goet ende trouw naturel geweest, ende dienvolgende mede geen quaet voor de Compagnie in toecomende van te vreesen staet; met d'uijtroeyinge dan van decse twee grootste ende aensienelijckste geslaghten, ende de vordere vier hooffden des landts Hittoe, hebben oock met eenen voor nu ende in toecomende geheel ende al affgeschaft ende g'annulleert hare oude ende voor de Compagnie gantsch schadelijcke geweesen regieringe, met interdictie ende strict verbodt, dat wie hem naer desen ofte t'eeniger tijt deselve weder 't sij int geheel ofte in eenigen deelen sal trachten t'onderwinden, jae maer met den name van een der voorschreven qualiteijten te laten intituleren, ofte andere daermede te noemen, veel meer, soo wanneer ymandt iets ten nodigen dienste aengeseyt wort, hem soude willen, gelyck voor desen op 't goetvinden van de vier hooffden beroepen ofte in eeniger manieren den name derselven in synen mondt nemen, dese alle ende een ijder sonder onderscheijt van persoonen terstont bij den cop gevat, aen 't casteel gebracht, ende bij den Gouverneur aldaer naer eijsch van saecken aen den lijve gestraft sullen worden, daer een ijder van Compagnies residenten op derselver respective plaetsen ofte omtrent guarnisoen houdende, om op te letten, ende tot executeur van ons toe g'authoriseert blijft, om alsoo niet alleen de wesentlijcke regeringe selffs, maer oock de gedachtenisse derselve int vergeten te brengen. In welckers plaets nu voortaen den Gouverneur van Amboina eenigh, ende alleen Capiteyn ende de vier hooffden des landts Hittoe wesen, alle voorvallende questien ende verschillen voor denselven gebraght, ende gedecideert worden, ende alsoo het opperste, ende absolute gesach over dat landt, ende desselven inwoonders als een nieuwe conqueste voor de Compagnie houden, ende deselve in allen desen anders niet, als andere Compagnies onderdanen in dese quartieren achten ende regeeren moet, ende dat in dier voegen

mede een ijder hooft Orangcay, hooft alleen van sijn eijgen negrie ende volcq wesen, met geen andere hem in eeniger manieren bemoeyen noch over deselve int minste te seggen, veel min eenige t'samencompsten, ende pitcharingen ofte beradingen met malcander houden, maer eenighlyck ende alleen een ijder over sijn eijgen negryes volck te seggen hebben, ende met sijne oudtste van deselve negrie wel eenige civile ende cleyne questien, die om een geringh veeltijts onder haer vallen, ende de moeyten, om aen 't casteel te brengen, niet waerdigh zijn, dogh alles met voorweten ende gegeven licentie van onse subalterne opperhooffden op derselver respective ofte omtrent gelegen plaetsen sal affdoen ende besleghten mogen, soo ende anders niet als selffs onse Christen ende andere onderdanen sonder in eenigen deele verder te gaen, op poene, als boven verhaelt, vergunt ende toegestaen wort. Dat hem oock een ijder soo wel gemeene, als persoonen van qualiteyt op 't geheele landt van Hittoe niemant uijtgesondert, sedert de veroveringe ende destructie van Capaha (alhoewel ons niet moeten inbeelden uyt goede genegentheijt ende affectie t'onswaerts maer alleene uyt pure vreese ende ontsagh van onse wapenen) gewillich ende sonder eenigen schijn van misnoegen gesubmitteert ende onderworpen, oock in allen delen soo subject, ende ten nodigen dienste, ofte waerin dat aengesproocken werden, soo gewilligh, vaerdich ende gereet gedragen heeft, ende als noch is doende, dat nu selffs onse Christen ende gewilligste onderdanen daerinne overtreffen, ende beschaemt maecken. Godt geve daerinne tot ruste der landen, ende verseeckerheyt van Compagnies staet, lange continueren, oock noch meer ende meer ten goeden toenemen mogen. Het verhaelde dan aengesien nu alreede in volcomen gewoonte, bij dese luijden gebracht, dienvolgende oock met geringe moeijten sal connen onderhouden worden, ende UE. oock in de met malcander jongst gedane visite, ende voorstellinge van UE successie int Gouverno selffs gehoort heeft, hoe serieuselyck ende strict aan alle ende een yder van dit landt t'gealligeerde getrouwelyck te blyven onderhouden ende naercomen de novo gerecommandeert ende belast heb, oock in geenigen deele sal dienen affgeweken, nochte de minste infractie gedooght, veel min hierinne eenigh gehoor gegeven aen den Coningh van Tarnaten, die willende hem selven noch blijven attribueren den eijgendom ende jurisdictie van ende over dit landt van Hittoe, ende uijt crachte van dien A° 1644 hebbende vernoomen den doot van Cackj Alj gewesen Capiteyn Hittoe, ordre stellen op de rege-

ringe desselven landts, dat die in vorige gewoonte verblyven ende geen veranderinge in gemaect worden moghte, oock naderhandt hoorende de rebellie ende oppositie ofte aengenomen oorloge van Toloucabessy met sijne adherenten in Capaha tegen de Compagnie denselven, als om die oorsaecq mede aengeleijt, heeft willen justificeren, stellende ten dien eijnde voor, om voortaen weder Cap^n Hittoe te regeren, Tanna hittoemessin een van de vier hooffden des landts, ofte desselffs halven broeder Toubanbessy voornoemt, tot de welcke alsoo om pregnante reden niet conden verstaen, hebben sijne Mayesteijt deselve in onse antwoorde als doen voorgedragen, ende daerbij aengewesen, dat wel waer was, die van Hittoe A° 1638, int renoveren der contracten tusschen d'Ed. Heer Gouverneur Generael ende gemelte sijne Mayestijt meer uyt d'eenigheyt des gelooffs met malcander, ende d'als doen opgenomen haet van Cackj Alj, ende andere desselven lants tegen de Compagnie, als uyt affectie ende gewillige onderdanicheyt hem als haren Coningh ende beschermheer aengenomen, dogh niet als andere sijne onderdanen haer gesubmitteert hadden, eenige schattingen ofte tollen aen sijne Mayesteijt te betalen, maer eenighlijcken voor haren Souvrain t'erkennen, ende selffs in dese quartieren verschijnende een matige erkentenisse naer haer eygen goetvinden te doen; dat bij wel gemelte Heere Generael sijne Mayesteijt om reden g'accordeert ende de dertigh dorpen van bij Ourien aff tot Tiel toe gecedeert wierden; dogh gelyckshe (!) jaers te vooren verclaert, ende niet gewilt hadden haer de Croone van Tarnaten submitteren, soo hebbense deselve oock alsoo haest weder verworpen, ende sij lieden niet onlangs daerna deselve Souverainiteyt, eijgendom ende beschermingh van het landt den Coningh van Maccassar opgedragen, maer oock den selven met een groote maght, om de possessie daervan te nemen, op 't selve landt verschenen, ende den Coninck van Tarnaten hem niet maghtigh noch suffisant bevindende, weder daervan aff te drijven ende 't landt te bevrijden, heeft de recuperatie van dien, ende wat op 't selve landt te doen stont, als selffs daeraen dependeerende, de Compapnie gecedeert, ende overgegeven, die dan, naer dat den Hittoeës steunende op de becomen macht, met derselver adsistentie de Compagnie den openbaren oorlogh aengedaen, derselver stercten belegert ende getracht, oock hem alreede beroemt hadde, geheel te verdrijven, ende niet alleen 't landt van Hittoe, maer oock geheel Amboina te doen ruijmen; eijndelyck door Godes genade over dese vijanden getrium-

pheert, den Maccassaer overwonnen ende van 't landt geslagen, ende den ontrouwen Hittoeës in syne stercten overweldight, ende bemaghtight, dienvolgende 't selve landt metten swaerde uyt handen van hare vyanden gewonnen, d'eygendom mette regeringe van dien gerechtelycken vercregen, ende in hare vrije macht heeft, de selve tot de meeste verseeckertheyt van haren staet te formeren, die dan daeromme oock onveranderlijck conform selffs d'ordre van d'E. Heer Gouverneur Generael ende Heeren Raden van India, bij den Gouverneur als boven verhaelt, alleen verblijven, ende wel in acht genomen worden moet; dat bij aldien deselve weder aen een ontrouw swarte moor ofte tot hare vorige gestalte quam te vervallen, de Compagnie perijckel loopen soude bij verloop van tijde het geobtineerde weder te verliesen, ende alle gedane oncosten te vergeeffs gespendeert te hebben. Anders ist ende wort geobserveert, aengaende de regieringe op 's Conings van Tarnaten landen ende onderdanen in dese quartieren, die daer syn, 't geheele landt van Ceram met alle daerop gelegen dorpen, geene uytgesondert; item Bouro, Amblauw, Manipa, Kelangh, Bonoa, op 't eylandt Boanbessy de vier moorse negeryen Hatuaha, Cabauw, Cailolo ende Olilieuw, ende in d'Uliassers: Iha Mauw met derselver cleyne aengehorige dorpen, waerover den Quimelaha Madjira, s' Conings stadthouder ende Commis in dese contreyen uijt desselfs Sijn Mayesteyts name het opperste gesagh ende jurisdictie usurpeert, reght ende justitie soo int civil als crimineel administreert, ende voordere sijns Conings bevelen ende mandaten na deser landen ende hare wetten maniere ter executie stelt. Ende alhoewel dit alles oock meerder maght ende authoriteyt te gebruycken, ja selffs in sijne May^{ts} absentie, het Coninghlijcke gebieth in dese quartieren te voeren, wetten ende mandaten te geven, ende te doen t'gene sijne May^{t} selffs hier present sijnde, soude doen, offte laten mogen, aen d'Heere Antonio Caen A° 1643 uyt Tarnaten keerende bij speciale schriftelijcke commissie van dato primo Augustj overgegeven, ende aen ons jaers daeraen bij gelycke geconfirmeert heeft gehadt, soo is hij dogh jaer op jaer, gelyck UE. uyt desselfs brieven neffens andere ontfangen geregistreert, sal affnemen connen, in syne gegeven ordren seer veranderlyck geweest, willende nu dus ende dan soo, in voegen men daer op niet vastgaen can, maer selffs 't beste naer voorval van saecken bevoorderen moet. Het straffen van particuliere delicten, daer de Compagnie niet bij g'intresseert is geweest, mitsgaders

twisten ende oneenigheden tusschen d'een d'ander vallende, off die sijne bevelen ten dienste van de Compagnie ende synen Coningh niet naer behooren willen obedieeren, ende wat diergelycke meer soude voorcomen, hebbe altijt aen den Quimelaha gedefereert, gelyc sulcs den Coningh mede versoect te geschieden, alsoo hare wetten ende straffen met d onse ende die van de Christen seyt niet t'accorderen ofte over een te comen. Edogh die tegen de besworen contracten ende Compagnies staet comen te pecceren, doen voor ons ende onsen rade te reghte stellen, gelyck UE. sulcs nu onlangs aen den Orangcay Salattj van Amblauw, over voorgenomen verraet ofte conspiratie op ons guarnisoen aldaer g'accuseert, dogh de seeckerheijt van de saeck niet gebleecken, mitsgaders aen den pattj ende andere Orangcays van Waisamma, Tibou [1], ende Oockj [2] op Bouro over 't aenhouden van de Salajerse ofte Maccassarse joncq, ende 't weder wegh helpen van eenich derselver volck, gesien, ende in persoone mede over hebt helpen besoingneren, ende dien in geen derselven oock van d'hen opgeleyde straffe, die is, in de kettingh aen Compagnies wercken te blyven arbeijden, g'eximeert, besonder voornoemden Pattj, die een trouwloosen schelm is, A°. 1643 mede hier aen 't casteel in de kettingh gegaen, oock als doen aen den Coningh van Tarnaten, om hem aldaer te doen straffen, off ten minsten in dese quartieren niet weder te laten keeren versonden geweest, doch hebbende door voorloopen van anderen met vaste belofte van beter comportement vercregen, weder in sijn besit ende vorigh gesagh alhier te comen, is naderhandt eer slimmer als beter, ende nu int aenhouden ende favoriseren van voorschreven joncq den principalen autheur geweest, noch oock geene van d'andere Orangcays, ofte eenigh gesach hebbende, aengesien doorgaens bevonden hebben, dat alsulcke uijt de kettingh, ongeacht hare schoone beloften, gelargeert, daernaer arger, ende minder als te vooren te betrouwen sijn, daerom tot dese straffe van de kettingh, die besonder odieus ende verachtelyck onder dese natie, ende een schantvlecke voor 't geheele geslachte dergener, die daertoe geraecken, is, dogh besonder in persoonen van qualiteijt niet light, tensij om dese ende diergelijcke gewichtige reden, daer de Compagnie te veel aengelegen, ende te schadelycke gevolgen naer haer slepen ten

[1] Tiboe.
[2] Okki.

exempel van anderen, en dient gecomen. 't Sal apparent gebeuren dat den Coninck Hamsia dit vernemende, gelyck hem t selve aengeschreven hebben, dese gasten, onder samblant van de contracten vigoreuselyck te willen doen onderhouden, ter meerder straffe tot hem na Tarnaten roepen sal, als wanneer se hem niet wel geweijgert, maer in goede verseekertheyt toegesonden sullen connen werden, dogh onder ernstige recommandatie aen d'Heer Gouverneur Seroyen aldaer, dat by den Coningh bevoordere, de selve vooral niet weder herwaerts, veel min tot de hare ende in haer vorigh gesagh comen te keeren.

Wij hebben boven beginnen te seggen, in wat deelen den Quimelaha syn gesagh ende authoritheyt cederen, dogh soo en sal hij evenwel geen derselver, dat iets ymporteert ondernemen, ja qualyc ymandt aentasten ofte straffen off hij sal t'alvoren ons hebben doen communiceren, ende onse hulp ende adsistentie ofte ten minsten onser subalterne opperhooffden omtrent hem residerende die wy sulcs oock gelasten te doen, daertoe imploreren ende versoecken, eensdeels betrouwen, omdat de Coningh hem belast alles met onse kennisse te doen, anderdeels dat hij seer timide, scrupuleus, ende vreesachtigh is, yets t'ondernemen, daer mede hij vreest ons te sullen mishagen, ofte in ongenade comen, seggende, det exempel daervan aen syne predecesseurs, ende wat straffe deselve overcomen sij, heeft gesien, ende hij hem gaerne daervoor wachten soude; bovendien heeft hij onder veelen, besonder die van Louhoe, om dat hij joncq ende eerst aencomende is, noch weijnich gehoor ende authoriteijt, oock de couragie niet, deselve in syn commando behoorlyck te gebruycken veel min met ontsagh uyt te voeren, tensij hij onsen resident, als geseyt, omtrent hem, ofte ter plaetsen daer hy yets te verrichten heeft, aen sijn sijde heeft, ende die selve onsen naem ende ordre daertoe gebruijct, als wanneer een yder behoorlycke obedientie betoont, hij gerespecteert ende de Compagnie gedient wort. Wij hebben van den beginne aff hem in sijn qualiteijt ende gesagh tegen alle quaetwillige in behoorlyckheyt gemainctineert, in al sijn doen hem behulpich geweest, ende de handt boven 't hooft gehouden, mitsgaders alles wat wij op des Conings landen, ofte onder desselfs subjecten ten nodigen dienste bij der handt nemen, doen wij mede met sijn kennisse, ende op hares Conings naem, dat aen weersijden goede alliantie maect ende ijder int sijne met respect ende authoriteyt doet verblijven,

oock niet naerlaten can, UE. te recommanderen in toecomende mede t'achtervolgen. UE. sal evenwel de meeste blijven ende t'woort van den Gouverneur boven den Quimelaha valeren, oock aen d'ander sijde geen reden van beclagh gegeven worden, gelyck UE. in de jongst gehouden vergaderinge op Louhoe sulcs volcomen hebben affnemen ende bemercken connen, wel is waer dat in dier voegen, in swaerwichtige saecken weynich door den Quimelaha te verrichten soude wesen, dat doch nu, daer alles (Gode sij danck) overal in ruste ende vrede is, verhoopen niet voorvallen nochte van noode wesen sal. De cleijne negryen in de boght, hebben altijt ja selffs in den oorlogh tot nu toe tegen haer hooftnegrije, die van Louhoe, over hoop gelegen, in geduyrigen twist geleeft, ende ten ware het met onse vreese tegen gehouden hadden, souden al in faictelijckheyt tegen malcander gecomen hebben, dat doch nu met het apprehenderen ende naer Tarnaten senden van den Oranghcay Simatauw, haer hooft, ende den principalen roervinck hiervan, nu gecesseert, ende yder hem uijt vreese van met diergelycke t'ontmoeten, gerust ende tevreden houwt; op Lissidj daer den Sengadje met den Iman Swackj, alsmede op Bonoa, daer oock den Sengadje met den Orangcay Hatibelenoire in particuliere partyschappen waren, ende yder synen aenhangh hadde, leven oock, naer dat derselver questien neffens andere particulariteyten in voorenverhaelde vergaderinge op Louhoe in UE. ende des Quimelahas by wesen jongst by geleijt ende g'assopieert, oock een matige pene op de contraventeurs van dien gestelt hebben, partyen aen wedersyden in goede ruste, ende vrede met malcander, sonder eenigh voorder beclagh daervan te nemen; d'affgecomen Tarnatanen nu mede by den Quimelaha op Louhoe woonende, heeft UE. mede gehoort, ende weet hoe stil ende gedienstigh deselve haer gedragen. Niettemin sal 't best ende te geruster wesen, datter middelen worden uijtgevonden, waerdoor die mettertijt van hier gelargeert ende na Tarnaten gebracht worden, want van haer selven kael ende beroijt synde, moeten nochtans leven, soo datse haren montcost, besonder van sagouw, meest uyt de cleyne negryën met wil ofte onwil der eygenaers gaen halen, ende den plucktijt der nagelen sijnde, haer deel almede soecken te becomen, dat wel niet geheel geweert worden, oock niet sonder onlusten toegaen can; daeromme den Quimelaha seer wel doen sal, dat hij, gelyck hij voornemens is, p^{r} dese sijne jegenwoordigh gereet hebbende correcor neffens sijne suster, die

ten Coninck [illegible] een van sijn vrouwen is [illegible], al voor eerst sijnen broeder [illegible], een vrij [illegible] ende [illegible] als [illegible], met noch eenige van de principalen nefens anderen [illegible] derwaerts gesonden, ende des Coninghs [illegible] sijnde, de voorders principalen met anderen, soo veel gevoeghlijck [illegible] can, toe [illegible], als [illegible]. Alhoewel ons tegenwoortigh noch te minste [illegible] van [illegible] niet en geven, van de [illegible], die [illegible], ende niet als ten dienste van den Quimelaha wesen willen, noch te minder [illegible] ofte [illegible] te [illegible] wesen [illegible], integen dan in alles, gelijck vermaent, op 't Contract van Ternaten laten, in dese gewesten mede in volcomen gerustheyt maeck, ende desselver subjecten soo groot als cleyn in goeden vreden van de Compagnie gewilligh ende geneegh leven. Seggen tot een besluyt van den Quimelaha, dat denselven van een goet, sachtmoedigh humeur, de Compagnie in dese vredige tijden, als minst tot nieuwigheden genegen, ende dienvolgens te beter 't haren wille hebben can, alderbest dient. Heeft hem oock gedurende ons aenwesen, ende dat hij in dese sijne qualiteyt geweest is, soo subject, gewilligh, ende obedient in alles t'onswaert, als ymandt van de geringste soude mogen doen, gedragen, nogt, waer hem, 't sij aen 't Casteel ofte elders ontboden hebben, geweygert te verschynen, in alles, wat met malcander ten dienste van de Compagnie goetgevonden hebben, hem getrouwelyck na vermogen gequeten, ende 't gene ergens in soude mogen hebben gefaulteert, niet aen sijnen goeden wille ende genegentheyt, maer aen sijn macht, ende authoriteijt onder de syne, die dogh nu door ons te doen vrij wat begint toe te nemen, alleen ontbroocken ende gemanequeert heeft, over sulcs hem wel ende t'onsen contentemente in alles gedragen, dies hem oock wederom te meerder doen respecteren, ende soo wanneer hij aen 't Casteel beroepen is geweest, t'elckens op sijn depart met een cleyne vereeringe, tot te meerder verbandt, soo als UE. in d'oncost boecken sult sien ende vernemen connen, gedimitteert heb. Dit alles, bij aldien UE. in diervoegen mede continueert, willen niet twyffelen off UE. sal hem al soowel, als wij gedaen hebben, daerbij bevinden, ende de Compagnie goeden dienst geschieden.

De politie ende regeringe nu over bovenaengeroerde Compagnies subjecten in dese quartieren, als daer sijn gegageerde dienaers, vrij gegeven burgers, ende alle inlantsche Christen, met de vier

moorsche negryen Larique, Waccassive [1], Ourien [2], ende Assoloulo [3], daerbij, als boven verhaelt, nu als een nieuwe conqueste voor de Compagnie gecomen is 't geheele landt van Hittoe met desselffs inhabitanten, hoe ende in wat manieren gedirigeert, ende waergenomen wort, willen uijt oorsaeck UE. in sijn bij de ses-maendigh aengewesen (!), ende dat UE. de selve persoonelyck bygewoont heeft, dienvolgende oock die tot sijn onderricht genoech gesien, ende aengemerct heeft, oock wij geduijrende onse regeringe in de selve egeene veranderingh gemaect, maer in haer geheel gelaten hebben, soo als die bij onse predecesseurs ingestelt, ende bij d'E. Heer Gouverneur-Generael 't synen aenwesen alhier A° 1637 ende 38 geapprobeert, ons eyndelyck naer gelaten, hebben bevonden, in desen niet extenderen, maer eenighlijcken int corte aanwijsen de Collegien ende waerover deselve besoigneren. Den Gouverneur dan heeft sijnen besonderen ofte secreten raedt, waerinne syne E. met advys van sijne byhebbende raets persoonen (bestaende uijt de gequalificeerste officieren aen 't Casteel, als den Oppercoopman, Capiteyn, fiscael, ende Coopman in de winckel, met sodanige voordere cooplieden, als bij gelegentheijt van de buyten Comptoiren aen't Casteel verschijnende, daertoe geroepen worden) bij resolutiën affghehandelt ende besorght, alles wat Compagnies affairen met het Gouvernement, ende de directie deser quartieren concerneert, wyders worden alle begane delicten ende misusen, voorvallende questien, schulden ende weerschulden, ende wat diergelijcken meer sij, bij vonnisse van drie onderscheyden collegien, elck in sijnen besonderen graed affgehandelt, ende gedecideert, waervan 't eerste is:

Den Raet van Justitie, daerinne continueel presideert den Gouverneur selffs in persoone, hebbende tot raedtspersoonen voorengenoemde officieren, dogh 't Collegie bij dese alleen, in affwesen van die van de buijten comptoiren te swack vallende, worden de naest bequaemste bij 't Casteel tot desselffs versterckinge voor die tijt daerbij g'assum^{t}, ende daerinne affgehandelt alle saecken soo in 't civil als criminel onder den Comp^{es} dienaer alleen voorgevallen, item den staet van 't landt ofte de domeijnen van den heer ende diergelycke betreffende; nemende hare cessie juijst niet op praecise daertoe geordonneerde dagen, maer t'allen tijden indifferent soo wanneer der partijen voorvallen ende den fiscael eenige voor te dragen heeft.

[1] Wakasihoe.
[2] Oering.
[3] Assilolo.

Het tweede is 't Collegie van Schepenen, bestaende uyt vier Comp[s] dienaren, drie nederlantse burgers ende den Capteyn van de Chinesen, voor de welcke gebraght ende gedecideert worden, alle questien, ende verschillen, schulden ende weerschulden, onder den Burger-Chinesen, item burger ende Comp[es] dienaer, daer den burger verweerder ingestelt wert, ontstaende; hebben haren precysen sessiedagh op dingsdagh voormiddagh alle weecken eens. Ende alhoewel den Gouverneur selffs in persoone van dit collegie mede ordonnarie praeses is, soo wort desselffs plaetse dogh doorgaens bij den vice preses, sijnde den oppercoopman van 't Casteel, ten sij bij voorval van eenige sware saecken ende delicten, tot gemelte syne E. verlichtinge waergenomen, mits doch, dat alle gewesen vonnissen, ende debatten daerop gevallen, voor gedane uijtspraeck aen partijen voor den Gouverneur gebraght, bij den selven naerder geventileert, ende naer bevindingh g'approbeert worden.

Het derde is den landtraedt, waerinne voortgebracht ende affgehandelt worden mede alle saecken, soo int civiel als crimineeel, dogh onder d'Amboinesen ofte inlanders alleen voorvallende. Item alle lantsaecken, daer sij lieden mede in gemoeijt ofte belast moeten worden, mitsgaders de te doene tochten met correcorren, ende andere schuldige homagiën ende hoffdiensten, daerinne sij lieden na costuyme der landen ten dienste van den heer in gehouden syn. In desen Raet presideert mede continueel, den Gouverneur selffs in persoone, hebbende tot sijne assesseuren sijne gequalificeerste officieren bovengenoemt, ende daertegen uyt d'Amboinesen ofte Inlanders, maeckende niettemin een Collegie ende besoigne met malcander, de naergenoemde hooft Orangcays uijt d'omtrent 't Casteels gelegen Christennegryen:

Thome, Radja ofte Coningh van Noussanive [1],
Manuel, Radja ofte Coninck van Kielangh,
Thome de Silva, Radja ofte Coninck van Zoya [2],
Joan Pais, Houcom hative, hooft van Hative,
Joan Latouhalat, hooft van de Negrie Latouhalat
Antonio van Ema, hooft van Ema,
Louys Gomes, Natahoudj, hooft der Mardyckers,
Joan Pattj Alangh, hooft Orangcay van Alangh
Diogo Pattj van Halou, hooft van Halou,
Andree Pattj Oussin, hooft van Otoumourj [3],

[1] Noesanive.
[2] Soja.
[3] Hoetoemoeri.

Joan Tambessy, hooft van Pouta [1],
Joan Bacarbessj, hooft van Way [2],
Simau Baguale, hooft van Baguale [3],
Henrick Pattj, ende hooft van een Campon uijt Noussanive,
Marten Anthonissen, hooft van Taviry [4],
Domingo de Costa, hooft van Amahousa [5],
Marcus de Roy, Secretaris.

Van alle dewelcke in de vorige tijden van de Nederlantsche regeringe in dese quartieren tot den jare 1628, 29 ende 30, onder 't Gouverno van d Heer Philips Lucasz sal^r niet, als d'acht eerstgenoemde persoonen ordonnarie sessie in gemelten Rade gehadt ende d'andere niet als by tijden in gewichtige saecken ofte datter eenige Generale tochten moesten worden gedaen, gecompareert, en al verschijnende, noyt eenige sententien, ofte vonnissen neffens d'andere mede hebben mogen onderteeckenen, tot der tijt, als geseijt, ende daerna tot nu toe, datse in eenen graed neffens de vorige acht sonder onderscheyt gecompareert, ende haer officie neffens de selve in alles gedaen hebben; houden hare ordinarie sessie, op saterdagh voormiddagh alle weecken eens, doch op haerlieder versoeck, alsoo eenige verre affwoonen ende bij regen ende onweder te compareren hen moeyelyck valt, bij geen noodige voorvallen op de veerthien dagen eens te sitten gestelt. Desen raedt geeft groot contentement aen d'Inwoonders, die haer oock te liever desselven gewijsde submitteren, omdat van hare eijgen hooffden ende natie daerin mede besoigneren, die hare oude wetten ende manieren, daerse besonder in 't stuck van erffenissen ende tractaten van huwelycken, comende anders int straffen van delicten met ons wel overeen, noch niet gaerne van affwycken willen, ende wij hen oock wat in toegeven moeten, weten ende voorstaen connen.

Der weesen middelen worden mede na behooren besorght, hebben oock haer collegie, bestaende uijt drie Compagnies dienaers, ende twee burgers met haren secretaris, die ijets voorvallende haer besonder werck daervan maecken, haer regulerende naer d'Instructie, weesmeesteren in India daervan geven (!). 't Capitael der weesen bedroeght bij 't jongste sluijten der boecken, dat jaerlycs

---

[1] Mij onbekend.
[2] Waai.
[3] Baguala.
[4] Tawiri.
[5] Amahoesoe.

op Ultimo Julij eens gesloten, ende de somen daervan alsdan naer Batavia gesonden worden, 3004¾ realen van 8en, doch alsoo hier weynich handel ende winst meeten gen te doen van, advanceren bij weynich, ende staet daervan jegenwoordich niet meer als 2160¾ realen in d'kas op interest uijtgesetten.

Op het versoek der naer te laten boedels van de Chineesen hier comende t'overlijden, ende dat het deselve conform d'ordre daervan in Batavia sijnde voorsien gehandelt worde, hebben wij mede tot curateurs gestelt twee duijtsche [1] Compagnies dienaers, twee van de bequaemste ende suffisantste Chineesen, ende twee inlanders met hunnen secretaris, die jets voorvallende, daer mede hare besoignes van maecken, ende sorge voor dragen moeten.

Het incomen der kercken soo van doodegraven als anders, wort ontfangen ende geadministreert soo tot reparatie als ten voorden (?) behoeve van de kercke bij een Compagnies dienaer, een burger, ende een inlander, expres daertoe gestelt, sijnde derselven middelen jegenwoordich noch in advance ruijm 450 Realen van 8en.

De middelen ende effecten der armen worden onder d'opsight van de predicanten ende den Kerckenraedt, ontfangen, ten nodigen behoeve der armen gedistribueert ende reeckeninge van gehouden bij de diaconen van de kerck. Dese waren t'mijner aencompste seer weijnich, ende sodanich dat met d'uijtgifte derselven qualyck toecomen conden, overeulex oock 't haren versoecke bij den onsen van dato 11 Septembr 1643 derselven noodt den Ed. heere Gouverneur-Generael in Batavia remonstreerden, op insighte, ende met versoeck, dat hem van d'over 1600 realen bij d'armen te goede, dato Ultimo Februarij 1637 uijt onse Comptr boecken (alsoo 't schijnt, dierselver tijt de reeckeninge van 't incomen ende uijtgifte der armen bij den Coopman des Casteels gehouden wierde) door ordre van wel gemelte sijne Ed. op 't Generael goet gedaen, weder wat te goede mochten gecomen worden, daer in andtwoorde op bequamen, dat 't selve gelt alreede naer Nederlandt overgesonden, ende alhier, sonder alvooren ordre daertoe van onse Heeren meesters ontfangen te hebben, geen weder uijtkeeringe daervan geschieden mochte, dienvolgende in faveur van d'Amboinse armen in de generale advysen aen hare Ed. daervan mentie gemaect, ende ordre op versocht hadde, dogh en is daer wijders niet opgevolcht; niettemin door 't beneerstigen daernae, dat de Kerck ende 't gehoor van Godes woort bij d'Inwoonders ende andere in

[1] Nederlandsche.

vrij meerder getal als te vooren, gefrequenteert wierde, vielen de giften voor d'armen, oock wat te rijcker soo dat daerna in haer uijtdeelinge niet alleen hebben toecomen connen, maer oock nu weder in advance geraect syn Realen 1500 daervan op intrest uijtgeseth staen Realen 700 ende de rest in handen van den Coopman ende winckelier Jacob Voer, praesent diacon van de kercke, tot de dagelyckscbe uijtgift berustende.

De Burgerije deser plaetse verdeelt in twee Compaignien, d'eene duijtsche, ende d'andere Inlantsche mardyckers, is seer onstercq, ende niet meer in getal als 15 duijtsche, dogh tot versterckinge derselven haer bij gevoeght d'alhier sijnde weerbare mestisen te samen 16 persoonen, ende thien pampangers, die soldaten geweest, ende uijt Compagnies dienst vrij geworden sijn, te samen 41 coppen ende de Compagnies mardyckers, ofte vrije inlanders, buyten de Amboinesen stercq 74 persoonen. Niettemin heeft elck naer vorige gewoonte hare volle officieren van Capitain, luijtenandt, vaendrager sergeanten etc. die de burgerwaght buijten 't casteel na de daerop gestelde ordre te samen waernemen, oock bij wijlen, soo wanneer de Compagnie eenige tochten heeft te doen, ende genootsaect is 't casteel van soldaten ende sijn behoorlycke wacht voor een corten tijt t'ontblooten, tot derselver wedercompste gehouden is, soo sterck als dan noodigh geoordeelt wort, binnen 't casteel te trecken, ende 't selve te bewaren, genietende daervoor dien tijt geduijrende 't gewoone soldaten rantsoen van de Compagnie sonder gagie ofte yets meer.

Van voorenverhaelde Collegien worden jaerlycx op den 23ⁿ Februarij, sijnde den dagh ofte jarigh dat 't Casteel Victoria met de daeronder gehoorige landen ende volckeren van Amboina voor de generale Vereenighde Nederlantsche Oost-Indische Compagnie gewonnen, ende onder de gehoorsaemheyt van d'hoogh Mogende Heeren Staten Generael gebraght is, die van Schepenen, weesmeesteren ende die de Kerckelycke incompsten administreren voor d'eene helft verandert, blyvende d'ander helft tot volgenden jare, ende oversulcs ijder twee jaren in bedieninge continueren; de voordere collegien met d'officieren van de burgerije worden vermits mancquement van bequame stoffe voor altijt gecontinueert.

Om nu mede ijets aen te roeren van de diensten ofte homagien, die soowel Compᵉˢ subjecten als derselver bontgenooten in dese quartieren conform de gerenoveerde accoorden ende contracten, tusschen haerlieden respective ende d'Ed. heer Gouverneur Generael in de jaren 1637 ende 38 aen de E. Compⁱᵉ gehouden sijn te

[illegible] ... Tegens-
dat, die haer gedaene waerschouwinge, op de geordonneerde
rendevous-plaetse, 't zij voor 't eynde [illegible], door den
Gouverneur [illegible], ende gevonden sal, op den bestemden tijt
ende dagh met hunne corracorren behoorlijck gearmeert, ende
voorsien, oock met competent getal van scheppers ende opsitters
versien, compareren moeten, sijn voortaen onse Christen begrepen
alle dorpen. Namentlijck [1]

Nousanive
Pouta [2]
Siwa
Serj ende
Capa [3]
— daervan de principale hoofden zyn Thome, Coningh van Nousanive ende Ioan Tambesy hooft orangcay van Pouta; met een correcor van drie nadjos [4].

Kielangh
Naco ende
Hattila [5]
— derwelcker principale hooft is Imanuel, Coningh van Kielangh, comen met een correcor van vier nadjos.

Soya
Amantelou [6]
Ahousen [7] ende
Ontetton [8]
— heben voor haer hooft Thome de Silva Coningh van Soya ende drie andere Orangheays onder hem, pangayen een correcor van 3 nadjos.

[1] Ook Valentijn (Ambon, I, 184 v. v.) geeft een beschrijving eener kora-koravloot.
[2] Mij onbekend.
[3] Mij onbekend.
[4] Bij Valentijn gnadjos = roeibanken.
[5] Hatiloe?
[6] Amanteloe.
[7] Ahoesing.
[8] Mij onbekend.

Hative Tavirj [1] ende Houcounalou [2]	haer opperhooft is den Houcom Ioan Pais ende onder hem Marten Anthonissen ende Matteeus Mendis; comen met een correcor van vier nadjos.
Halou [3] Hative Quitchil [4] Orj [5] ende Wailarj [5]	derselver principale hooffden syn Diogo pattj Halou, ende Rodrigo Morianj; pangayen een correcor van drie nadjos.
Oucouhourj [5] ende Amahousa	syn noch een Campon ofte quartier gehoorende onder Noussanive bovengenoemt, hebben voor hooffden Ioan Hatouhalat, ende Domingo de Costa; comen met een correcor van drie nadjos.
Seylale Hatou ende Amouala [5]	mede een Campon ofte quartier uyt Noussanive voorn[t], derwelcker hooft is Hendrick Pattj Noussanive; pangayen een correcor van drie nadjos.
Ema Houcourila Rutton [6] ende Leaharj	hebben voor haer hooft Antony Ema, ende voeren te samen een correcor van vier nadjos.
Mardica	haer hooft is den Natahoudj gen[t] Louys Gomes; pangayen een correcor van drie nadjos.
Outoumourj [7]	dese negrie heeft voor hooft Andre Pattj Oussin, voeren een correcor van drie nadjos.

Dese bovengenoemde negrijen sijn alle Christen ende gelegen om ende omtrent 't Casteel ende op 't suijdelijckste landt van Amboina, Leytimor genaemt, waerbij noch eenige voegen sullen, gelegen aan de Zuijd en· de Oostsijde van 't landt van Hittoe, die mede Christen sijn.

Aen de Suijdtzijde

Alangh ende Lilleboy	hare hooffden sijn Ioan Pattj Alangh ende Bastian Pattj Lilleboy, comen met een correcor van vier nadjos.

[1] Tawiri.
[2] Hoekoenaloe.
[3] Mij onbekend.
[4] Hative Ketjil.
[5] Mij onbekend.
[6] Roetong.
[7] Hoetoemoeri.

Baguale ende Soulj	hebben voor hooffden Simauw Baguale ende Ioan Pattj Soulj, pangayen een correcor van drie nadjos.

Aen d' Oostsijde

Way ende Lien	waervan Way Christen ende Lien noch moors is, sijnde Ioan Backarbessy hooft van Way, ende Lebe Soumoual van Lien, voeren te samen een correcor van drie nadjos.

Uyt dese bovenstaende negrijen ende persoonen sijn van outs aff vercoren ende comen voort de Coningen ende Orangcaijs, die bij den Gouverneur aen 't Casteel in hier vooren aengeroerden landraet ordinarie gebruyct, ende daeromme genaemt worden d'Oranghcays van de Camer.

Volgen noch eenige Christen negrijen op de buyten eylanden, ende voor eerst:

Op 't eylandt Boanbessy

Oma Harouco [1] Sammet [2] Aboro Cariou [3] ende Wasou [4]	Dese voeren met malcander een groote correcor van vijff nadjos daer den Gouverneur nu drie jaren na malcander mede opgevaren heeft, doch wort nu oudt ende dient vernieut.

Op 't eylandt Uliasser [5]

Oulat Touaha Titawacca [6] ende Appalilj [7]	derselver principale hooffden sijn den Coninck van Oulat, ende Ioan Rahou Bessy, Connigh van Touaha, pangayen een correcor van drie nadjos.
Honimoa Ouw Tituwalou	Ouw ende Tituwalouw, woonen by malcander noch in de negrie Ouw; maer Honimoa te vooren Sorrisorri [8] genaemt, hebben van boven 't geberghte bij de redoubt op Honimoa, die anders tot die tijt toe sonder een huijs omtrent, alleene stondt, A° 1644,

[1] Haroekoe.
[2] Samet.
[3] Karioe.
[4] Wasoe.
[5] Saparoca wordt hier bedoeld.
[6] Itawaka?
[7] Mij onbekend.
[8] Sirisori.

doen comen wonen, hebbende de Christen hare negrie in een schoon effen valeij benoorden, ende eenige weijnich noch moors sijnde, d'hare besuijden voorschreven redoubt gemaect [1], pangayen te samen een correcor van vier nadjos.

Paperou [2] ende Tiouw [3]	haer pricipale hooft is den Coninck van Paperou, ende pangayen te samen een correcor van vier nadjos.
Boy [4] ende Haria	voeren een correcor van drie nadjos.

Op 't eylandt Noussalaouw [5]

Tutuway [6] Amet Abobo [7] Lainitou [8] Nalahaj [9] Sila ende Coon Noulaan [10]	De principale hooffden van dese negryen, sijnde alle die op dat landt gelegen sijn, sijnde de Coningh van Titouway, ende Coningh van Amet, voeren jegenwoordigh te samen niet als een groote correcor van vijff nadjos die mede goet, ende bequaem, om den Gouverneur op te varen is, soo als ick oock een jaer heb gedaen.

Dese alle bovengenoemt sijn Christen negrijen, ende onderdanen van 't Casteel, die 't allen tijden ten dienste van de Compagnie in billijke rechtmatigheijt gereet staen, te samen sestich negrijen, soo cleijn als groot; dogh eenige cleijne negrijen bij malcander, ofte bij haer hooftnegrije woonende, maecken een met de selve, ende sijn die: Sima, Serj ende Capa, woonen in Pouta ende worden daerom te samen Pouta genaemt, Ahousen ende Oritettou maecken mede eene eene negrije doorgaens Soya genaemt, Orj ende Wailarj onder Halou, Amoualo onder Sailale ofte de campon van Pattj Noussanive, Titawacca onder Oulat, Appalilj onder Tuaha, ende Tituwalou onder Ouw, soo datter blijven vijf-

[1] Siri Sori Serani en S. S. Islam.
[2] Paperoe.
[3] Tiow.
[4] Boi.
[5] Noesalaoct.
[6] Titawai.
[7] Aboeboe.
[8] Lenitoe.
[9] Nalahia.
[10] Mij onbekend.

tich apart gelegen Christen negryen, uytsettende als boven verhaelt te samen 19 correcorren, als 2 van vyff, 6 van vier ende 11 van 3 nadjos.

Nota. Dat in de jongste sessie ofte vergaringe van onsen landtraedt, soo op 't voorstel van d'Orang cays selffs, als om andere insichten g'arresteert sij, dat voortaen Pouta met sijn onderhoorige dorpen Sima, Serj ende Capa een correcor van drie nadjos op haer selven voeren, ende den Coningh met den Pattj van Noussanive, mitsgaders Latouhalath, oock onder Noussanive sorterende, item Amahousa ende Hatou met deselve pangayende, te samen een groote correcor van vijff nadjos doen maecken, ende voeren sullen, om dat den Gouverneur altijt een groote bequame correcor selffs aen 't casteel, om op te varen gereet, ende niet van noode hebben mach, naer andere van buijten comende te wachten, dogh sal 't selve een correcor in 't getal verminderen, ende door haer groote weder 't aensienelijcker maecken.

Volght nu op 't landt van Hittoe, dat wel Mooren syn, echter mede als onderdanen van de Compagnie sonder onderscheijt nu gehouden ende gestelt moeten werden, beginnende van de Westsijde namentlyc:

Laricque voert een correcor van drie nadjos.

Waccassihou ende Tapj	woonen bij malcander ende voeren een correcor van drie nadjos.
Ourien ende Assaloulo [1]	woonen oock bij malcander ende pangayen een correcor van drie nadjos.
Nauw Binauw Henehela [2] Hennelalj [3] ende Latoua	woonen mede bij malcander ende pangayen een correcor van vier nadjos.
Ceijt Hatouna (?) Lebalehou Wausola [4] ende Lain	pangayen een correcor van vier nadjos.

[1] Assilolo.
[2] Henneheloe.
[3] Hennelale.
[4] Wausela-a bij Valentijn.

Essen Wawany Caitettou [1] Tehela [2] ende Nou Coualj [3]	woonen allen bij de Redoubt Hila, ende pangayen een correcor van drie nadjos.
Waccal Pejlisa [4] Senalou [5] ende Elj	voeren een correcor van drie nadjos.
Hittoe ende Hittolamma	voeren mede een correcor van drie nadjos.
Mamalo [6] ende Teleboangh [7]	woonen met d'onderhorige cleijne negrijen bij malcander, ende pangayen een correcor van vier nadjos.
Tiel [8] Tolehou [9] ende Amawail [10]	voeren een correcor van drie nadjos.

Dit is de macht die de Compagnie aen roeyvaertuijgh te samen negenentwintigh correcorren van haer eijgen landen ende subjecten buijten die van den Coningh van Tarnaten, die hier oock nu vervolgens bij voegen sullen, in Amboina uijtmaecken, ende te water brengen can.

Beginnende dan op 't landt van Ceram van de hoeck van Ciel [11], langs de Cust, ende noortcust desselven,

Combello [12] Massalijn [13] ende Nouhatou [14]	voeren een correcor van drie ofte 4 nadjos.

---

[1] Kaitiso?
[2] Thealaä.
[3] Nokohali.
[4] Pelissa.
[5] Senalo..
[6] Mamala.
[7] Mij onbekend.
[8] Tial.
[9] Toelehoe.
[10] Mij onbekend.
[11] Sihel.
[12] Kambelo.
[13] Massili bij Valentijn.
[14] Noehatoe bij Valentijn.

Lissidj [1] Cleyn Hatuaha [2] Moulût [3] ende Henetoualj;[4]	voeren een correcor van drie ofte 4 nadjos.
Erangh Houlongh [5] Oulatou	pangayen een correcor van drie nadjos.
Assahoudj [6] ende Henetella [7]	comen met een correcor van drie nadjos.
Lissidibattj [8] ende Nonialj [9]	comen met 2 correcorren ijder van drie nadjos.
Hatuwe [10] Parmatta [11] Saleman [12] ende Sawaij [13]	dese pangayen selden ofte nimmermeer meer met de hongie, maer van den Quimelaha ontboden wordende, comen met een à 2 correcorren.

Wijders van voorschreven hoeck langs d'oostsijde van Warnoula tot in de boght van Caibobo ende van daer voorts langs de suijtcust van Ceram,

Wayboutj [14] Liela [15] ende Salouco [16]	pangayen een correcor van drie nadjos.

Louhou voert een correcor van vier nadjos.

Loockj Soetela [17] Henelessij [18] Pouw aie [19] ende Henewalj [20]	dese vijff negrijen worden Oulj Anin genaemt, ende pangayen een correcor van drie offte vier nadjos.

---

[1] Lesidi.
[2] Eli Hatocaha bij Valentijn.
[3] Moeloet.
[4] Hennetawali bij Valentijn.
[5] Hoelong bij Valentijn.
[6] Assahoedi.
[7] Hennetello (e) bij Valentijn.
[8] Mij onbekend.
[9] Noeniali.
[10] Hatoewe.
[11] Permata bij Valentijn.
[12] Selema.
[13] Sawaai.
[14] Wai Poeteh.
[15] Liela bij Valentijn.
[16] Saloekoe.
[17] Soetela bij Valentijn.
[18] Hennelessi bij Valentijn.
[19] Pawail bij Valentijn?
[20] Hennewali bij Valentijn.

Laula [1] Henakelangh [2] Noanlehou [3] Henatouban [4] ende Seloulaou [5]	voeren een correcor van drie nadjos.
Caibobo ende Beylisa [6]	dese negrijen sijn noch heydens, ende worden nu in 't Christen geloove onderwesen, voeren een correcor van vier nadjos.
Camarien [7] ende Roumacy [8]	pangayen een corrrecor van drie nadjos.

Latou, ende Haloy [9], comen met een correcor van drie nadjos.

Kelipapoutj [10]	voeren somtijts een correcor van drie nadjos, somtijts maer een orambaij.
Amaheij ende Macrica [11]	voeren een correcor van drie nadjos ende worden nu met die van Swaucko [12], alle noch heydens, mede in de Christen religie onderwesen.
Sepa ende Tamilahou [13]	voeren mede een correcor van drie nadjos.
Haya [14] ende Touloutj	voren een correcor van vier nadjos.
Wery ende Namma [15]	pangayen een correcor van vier nadjos.
Ribout [16] ende Hatimetten [17]	comen met een correcor van vier nadjos.

Tobo, voert mede een correcor van drie ofte vier nadjos.

---

[1] Laala?
[2] Hennekelang bij Valentijn.
[3] Noelehoe bij Valentijn.
[4] Hennetoeban bij Valentijn.
[5] Seroelau?
[6] Mij onbekend.
[7] Kamarian.
[8] Roemakai.
[9] Latoe Haloy bij Valentijn.
[10] Elpapoetih.
[11] Makariki.
[12] Swauko bij Valentijn.
[13] Tamilouw.
[14] Haja.
[15] Werinama.
[16] Riboet.
[17] Hatoemeti.

Op 't Eylandt Uliasser[1]

Iha Mahou Nolo Pia Ourou[2] Matalet[2] Hattala[3] ende Sorisorj[4]	Dese acht negrijen alle mooren woonen bij malcanderen, ende worden de negrije Iha Mauw genaemt. Pangayen een correcor van vijff nadjos.

Op 't Eylandt Boanbessij

Hatuaha Cabauw Cailolo ende Oulilihou[5]	voeren een correcor van vijff nadjos.

Op 't eijlandt Bonoa

Tohasou[6] Pauwae[7] Hatouahoe[8] Soucoua[9] Nourouloua[9] Ousat[10] Tean[11] ende Hatoulilit[12]	Dese acht negrijen woonen mede bij malcander op een vlacke plaets bij een, ende pangayen een correcor van vier nadjos.
Sinohj[13] ende Hatoupoutj[14]	voeren een correcor van drie nadjos.

---

[1] Saparoea.
[2] Mij onbekend.
[3] Hatala.
[4] Siri Sori.
[5] Hoelalioe.
[6] Toehoesoe bij Valentijn.
[7] Boway bij Valentijn.
[8] Hatoewahöen bij Valentijn.
[9] Mij onbekend.
[10] Oessan bij Valentijn.
[11] Bij Valentijn.
[12] Hatoelilli bij Valentijn.
[13] Senay bij Valentijn.
[14] Hatapoeteh bij Valentijn.

Op 't eijlandt Kelangh

Hatiboutj [1] ende Amanitou [2]	voeren een correcor van vier nadjos.
Kelangh Tono [3] Colj [4] ende Salattj	pangayen een correcor van vier nadjos.

Op 't eylandt Manipe

Touban ende Louhoe	voeren een correcor van vier nadjos.

Tomelohou [5], voert een correcor van vier nadjos.
Tanouaro [6], comt met een correcor van drie nadjos.

Massavoi [7] ende Nourille [8]	voeren een correcor van drie nadjos.

Van 't eylandt Amblauw comen mede vier correcorren van drie ende vier nadjos. Van 't eylandt Bouro, is den ouden quimelaha Fakirj A° 1643, onse maght van Batavia alhier verscheenen, de selve comen adsisteren met 8 correcorren, anders hebben se haer weynich geduijrende mijn aenwesen in 't doen van d'ordinarie visite ofte ronde met hare correcorren, als verre affgelegen, bij d'onse laten vinden.

'T voorenverhaelde dan is de maght, die de Compagnie den noodt sulcs vereyssche nd, in dese quartieren jegenwoordigh te samen brengen, ende te water uijtsetten soude connen, dogh en hebbe geduyrende mijn aenwesen deselve noyt bij malcander connen hebben, uijt oorsaeck een vrij groot gedeelte daervan noch altijt vijanden van de Compagnie geweest, ende sedert eerst onder de gehoorsaemheijt derselve geredigeert sij, daerby dat met onse macht uijtgaende, de selve altijt separeren, een gedeelte bij ons om t'accompaigneren gehouden, dogh de suffisantste ende bequaemste altijt daervan affsteecken, ende tot besettinge van der rebellen stranden om geenen tijt sonder allen mogelycken affbreuck op de

[1] Hatapoetih.
[2] Mij onbekend.
[3] Bij Valentijn.
[4] Kolli.
[5] Toemalehoe.
[6] Tomowara bij Valentijn?
[7] Massawooi.
[8] Norililla bij Valentijn.

selve te bevoorderen, te laten passeeren, hebben gebruycken moeten. Bovendien oock, dat van den beginne mijnes aenwesens onder handen hebbe gehadt, de sware wercken op Combello, Louhoe, Manipa, ende Amblauw daertoe alle d'Inwoonders van verre, ende omtrent die plaetsen int aenbrengen ende besorgen der materialen, ende dat noch selffs op haer eijgen costen hebbe gebruijcken, ende daerom in andere diensten, om die luijden niet al te lastigh te vallen, wat excuseren ende van dese tochten bevrijden moeten, dat nu bij dese gelegentheijt, daer alles in vreede staeth, ende in voorenverhaelde wercken g'absolveert, ende soo verre gebracht sijn, dat der inwoonderen dienst daer aen seer weijnich, ofte niet meer vereijst en wort, anders wesen ende geschieden can, oock expres sal moeten onderhouden, ende een ijder tot sijn schuldigen plight, hierinne geconstringeert, jae selffs de contraventeurs ofte achterblijvende in een matelycke poene van geltboete, ofte anders naer eijsch van saecken gemulcteert, ende gestraft worden, niet soo seer om den besonderen dienst ofte de gewichtigheijt van dien, die de Compagnie in 't doen deser jaerlyckse ronde ofte visite met sulcken groote maght, dat anders alsoo wel met een cleijnder, jae ook selffs geheel buijten haer, bij den Gouverneur met een Compagnies vaertuijgh alleen genoechsaem verright can worden, geschiet, maer ten principalen tot augumentatie ofte groot maeckinge van 't respect ende ontsagh van d'E. Compagnie ende derselver staet in dese quartieren, ende dat sulcs als tot een besonder teycken van onderdanigheijt ende subjectie deser seer ongestadige natie, die anders in dese tijden van vrede bij geen ander occasie beter uytgedruct worden, ende wellight in vergeten comen soude, dienen ende verblijven moet; oock daertoe strect, dat om desen jaerlycksen tocht te doen ijder syne correcorren altyt wel ende roeyvaerdigh ende haer selven daermede ten nodigen voorvallenden dienste gereet houden moet, ende de Compagnie alsoo bij alle gelegenheyt van tijden ende saecken daervan gedient worden can worden, daer anders bij het naerlaten van dien door der inwoonders aengebooren achteloosheyt haerlieder correcorren ofte oorlogsvaertuygh op de wal staen vergaen, geen handt aengehouden, nochte nieuwen aengemaeckt worden, ende alsoo in corten geheel tot niet geraecken, oock de menschen selffs tot het gebruijck der selver mettertijt ongewoon worden souden, ende den noodt sulcx daernae eens weder comende te vereysschen, niet als met groote moeijten, aengesien het onderhouden der selven henlieden costelyck

valt, daertoe gebraght souden connen werden, dat alles nu met een ijder hierinne tot sijnen verplighten ende als nu gewoonen dienst te houden gevoeghlyck can worden voorgecomen. Desen toght dan ofte visite wort jaerlycxs eens gedaen, ende hebben daertoe den bequaemsten tijt van 't jaer, alsoo het een vaertuygh is, onbequaem ende periculeus, om in holle see te gebruijcken, bevonden omtrent halff October uijtte gaen, als wanneer het stilste ende aengenaemste weer, oock den Gouverneur minst in andere nodige affairen g'occupeert is, maer comt eenichsints desen tijt wat ongelegen voor d'Inwoonders, int regardt van hare nagelgewassen, die int gemeen omtrent dien tijt, ende op d'eene plaets wat vroeger doorgaens als op d'ander vallen, ende dienvolgende als dan eenige sijn, die haer om 't selve op sijnen behoorlycken tijt te plucken, want daer op gepast dient, ende weijnich te lange aen de boomen blijvende, tot moernagels, ende voor haer, als verloren worden, gaerne souden absenteren, ende besonder noch de mooren, derwelcker poassa ofte vasten, een vollen maendt geduijrende, bovendien omtrent die tijt oock nu comt te vallen, doch verschiet deselve jaerlycx, als wanneer die, om den selven na hare wet te vieren, daervan dogh 't principaelste is het in ende uijtgaen van dien, mede niet gaerne van huijs willen; doch can in allen desen, als sij lieden maer hare goetwilligheijt betoonen, met deselve wat te vroeger wederom te largeren bij den Gouverneur discretie gebruijct, ende haer hierinne wat te gemoet gecomen worden. Omtrent een maendt te vooren, eer dat de correcorren uijtgaen, dient de waerschouwingh aen een yder rontom te geschieden, aengesien eenigen tijt van noode hebben, soo om de correcorren, die door het lange staen op de wal veeltijts door het openschijnen van de naden leck sijn geworden ende gerepareert dienen, als oock om een ijder hem van sijn dafoma, ofte verijschende montcosten voor dien tijt te versorgen. Den Quimelaha dient tot desen tocht t'elckens mede aengemaent, ende gewaerschouwt, daermede toe te verschijnen, omme neffens den Gouverneur de visite besonder op sijnes Conings landen te helpen doen ende besorgen, 't geene ten nodigen dienste ende tot de gemeene ruste der landen als dan comt te vereysschen, dat oock bij 't jongste gerenoveerde contract expres gestipuleert ende hij daertoe gehouden is.

Van den dienst der Alphourisen ofte boeren int hooge geberghte op 't land van Ceram daer eenige voor desen seer veel van ge-

houden, ende vrij groot werck van gemaect hebben, connen, al hoewel de selve geduijrende mijn aenwesen noch al redelijck mede te wille gehadt hebben, soo hoogh niet roemen, noch den selven van soo grooten importantie bevinden. Wel is waer, dat haer met een geringh in 't geberghte wel weten t'onthouden, oock hare gelegentheijt wel aff te sien, om iemandt t'attrapperen, ende 't hooft daervan mede te nemen, gaende ten dien eijnde haer bij den wegh selffs sittende met groene tacken besteecken, ende neffens andere geboomte met den windt waijende, worden onaengemerckt ofte ongesien voorbij gegaen, ende haren slagh waernemende, alsdan meester van des voorbij gaenden leven, ende daerom van een ijder gevreest: niet dat sij voor de hant, ofte man tegen man staende, goede ofte betere voorveghters als andere sijn, maer eenighlijck dat se hun niet en weten voor de selve te waghten, noch waer datse de selve waernemen connen, ende haer leven quijt sijn, voor ende al eer se eens daerom dencken, dienvolgende oock, vermits sij lieden daerdoor seer groote vreese besonder onder onse vrunden ende onderdanen op d'affgelegen eijlanden Boanbessy, Uliasser, Noussalouw, &c^a^ hebben, oock sodanigh dat bij aldien sij wisten, maer drie à vier derselven alleen vijandelijckerwijse op haer landt te wesen, niemandt van de gemeene man, hem buijten syn negrije ofte woonplaets, alduijrdent noch soo langh soude begeven durven, vrij beter, om te meerder gerustheijt, tot vrienden als vijanden te hebben, ende daerom al evenwel, niet tegenstaende nu geen vijanden meer in dese quartieren, ende haer daertegen te gebruijcken hebben, noch mede naer ouder gewoonte, sullen dienen aengehouden, ende d'oude vruntschap met de selve gecontinueert worden, dat met een cleijne costen, ende geringe moeijten geschieden can. Twee derselver principale Coningen, die wel 't meeste gesach van Lissebattj [1] aff tot Houlongh, ofte Louhoe toe over dat geberghte hebben, den eenen genaemt Radja Salauw ende den ander Radja Samite, sijn met haer volck d'Hollanders toegedaen, ende leven met deselve, als oock alle die de Compagnie aenhangen, in goede vruntschap ende eenigheyt; comen somtijts wel uyt haer selven, gelyck bij mijnen tyt tot twee à drie reysen geschiet is, somtijts oock wel, alsser lange niet geweest en sijn, geroepen, haer aen 't Casteel bij den Gouverneur tot onderhoudinge van vruntschap

[1] Lissabatta.

vertoonen, als wanneer na hare wijse redelijck getracteert, ende op haer affscheyt met een geringe vereeringe van een pack clederen ofte diergelijcke beschoncken wordende, sij liede seer wel vergenoeght weder na hare plaetsen vertrecken. Eenen tolck ofte marinje genaemt Louys geboren van Oulat, sijnde een Inlander, die derselver spraeck, plaetsen ende gelegentheden, oock haerlieder wijse ende maniere van leven bekent is, hebben tot dien eijnde in d'Uliasser op Honomoa bij de redoubt woonen, die tot de selve, als oock overcomende voor tolcq tusschen hem ende ons, mitsgaders int versenden langs de geheele cust van Ceram, om den last ende ordre van den Gouverneur die luijden bekent te maecken, gebruijckt wort, ende daervoor ter maendt van de Compagnie geniet vier realen van 8[ten]. Noch isser op Honomoa voornoemt, seeckeren Corporaal Maurits Thielmansz die int geberchte van Ceram ende met voorschreven Alphourisen door langen ommegangh aldaer mede wel bekent is, ende goeden dienst dienaengaende doen can, ende daerom aen dien cant oock best dient gecontinueert, soo dat langs geseijde Ceramse cust, ende in dat geberghte yets ten dienste van de E. Compagnie te verrighten sijnde, den luytenant op Honomoa sulcs aengeschreven ende door voorschreven persoonen g'expedieert can worden.

Wat wijders belanght d'administratie ende cours van de negotie in dese quartieren, deselve wort naer costume ende maniere als voor desen bij haer Ed. in Batavia g'approbeert, gevolght, de boecken soo van de negotie als guarnisoenen in dier voegen mede gehouden, de cleden ende andere vendible waren naer een ende derselven prijs op alle comptoiren, ende door geheel Ambonia vercoght; ende op dat sodanigen prijs hij ijder een bekent wesen, de coopluijden haer daerna reguleren, ende niet daerbij door onkennisse van den cooper hun selven daerbij souden mogen comen te soecken, is daervan een besonder lijste gemaect, ende tot yders onderwijs op alle Comptoiren opgehangen, daervan UE. een gelijcke neffens desen onder N° 1 overhandight wort. Ende gemerct dat de negotie met hare uijtgevende advancen neffens d'incompsten van de landen de supporterende lasten, in 't onderhouden der guarnisoenen, sterckten ende fortificatien tot derselver verseeckeringh te gemoet comen, ende soulageren moeten, dient deselve mede wel in acht genomen, ende ten meesten proffijte van de Compagnie gedirigeert. D'oncosten sijn nu in dese jongste jaren door 't voeren van den oorloge ende 't houden van de groote,

ende inesguale guarnisoenen mede vrij wat groot ende inesguael gevallen, die nu in dese vredige tijden op een vrij gelijcker voeth gebracht, ende beter gemesnageert sullen connen werden: de winsten vallen veel, 't sij cleijn off groot, naer dat de nagel gewassen abondant comen te wesen, ende d'Inwoonders gelt ende middelen om te connen coopen, becomen, sijnde anders door den langhduyrigen oorloge tot sodanigen armoede geraect, dat qualyck machtich bevonden worden een cleet voor comptant tot hun lijffsbehoefte te coopen. Het nagelgewasch staet jegenwoordigh soo ryck, ende abondant overal aende boomen, als in vele jaren ende geduyrende mijn aenwesen niet meer geschiet sij, ende alsoo 't selve alreede buyten perijckel van door quaet weer, dat nu soo goet als voorbij is, schade te lijden, ende aen het rijpen gecomen is, staet dit ten ontwijffel een seer goet jaer te vallen, ende daerbij aenstaende saisoen een ryck nagel retour van hier te gaen, dat op 2000 portugeese baren, van 550 ℔ te ijder gissen, ende a 70 Rª pʳ baer incoops sal comen te monteren ter somme van Rª 140000 waer tegen jegenwoordich niet meer als omtrent reale 42000 bij de comptoiren in Compagnies cassa blijven resteren, ende sal U E. dienvolgende, alsoo de nagelen naer halff September al sullen beginnen gelevert te worden om comptanten grootelycs verlegen, vallen, ende soo tijdich als doenlijcq sij, daervan uijt Batavia dienen gesecundeert.

Voor desen, ende noch selffs totter tyt, dat ick hier in regeringe gecomen ben, is alhier g'useert, oock de Compagnie ten deele genootsaect geweest, om 't leveren der nagelen aen de vreemdelingen, die de selve wel tot een vrij duijrder prijs betaelden, maer daertegen weder droogh, ende suijver wilden ontfangen, daermede eenichsints voor te comen, ende hem deselve daer door soo veel doenelyck te ontrecken, de nagelen soo nat en vuijl met stelen, moernagels, ende andere vuijlicheijt vermengt, besonder op 't landt van Hittoe, Ceram ende andere de ryckste nagelplaetsen, van de Mooren t'ontfangen, als sij lieden selver wilden, jae ten laetsten daer door soo verre quamen, dat sij de nagelen leverden soo nat ende ongedaen, dat men met handen t'water uijt de selve drucken conde, ende evenwel ontfangen mosten worden, ofte dreyghden deselve aen de Macassaren ende andere vreemde handelaers te gaen brengen, soodat oock daerdoor de nagelen die te dien tijden omtrent 't Casteel bij de Christen ende andere aldaer wierden gelevert, ruijm vijff en veertigh ten hondert beter als die

geoordeelt ende gehouden wierden, ende de Compagnie geen gegeringen interest daerbij sy comen te lijden; dit hield ick een mede van de nodigste ende dienstighste poincten geredresseert, ende trachte daeromme oock daerna, soo haest hier in regeringe getreden was, ende sulcs te meer, ten aensien dierselver tijt mede een seer opulent gewasch was gevallen, een rijcken ontfangh voorhanden, ende den selven suijver, droogh, ende naer behooren geschiedende, niet missen conde, ofte sulcs moste soo voor als doen, als bij achtervolgh in toecomende tot besonderen dienst, ende merckelijcken voordeele van de Generale Compagnie comen te tenderen, gelyck dan oock geschiede, ende quamen, niet tegenstaende 't landt noch vol Maccassaren, ende vreemde nagelhandelaers was, alhoewel niet sonder groote moeijten, ende onlusten, als sijnde die onverwachte veranderingh, doch in reden, ende op de gemaecte contracten gefondeert, voor d'inwoonders niet alleen onaengenaem, maer oock selffs onproffijtelijck, hierinne redelycker wijse t'onsen genoegen tot ons voorgenomen with ende intendith sodanigh, dat oock datselve saisoen soo schoone partije van 1580 bharen à 550 ℔ yder suijvere ende drooge nagelen van hier quamen aff te senden, als de Compagnie in menichte jaren te vooren van hier niet gesien, nochte becomen had, ende 't selve naestvolgende jaers continuerende, brachten 't in soo goede vasten gestalte, dat daerna in dese jongst gepasseerde drie jaren weijnich ofte geen moeyten meer daer mede gehadt, nu alreede in volcomen gewoonte gebracht, ende daerbij ten dienste van de Compagnie geprofiteert hebben dat alle de nagelen niet alleen suijver, droogh ende onvermenght met eenige stelen, moernagelen ofte andere vuylicheyt, sonder eenige moeijten ofte 't minste tegenseggen van ijmandt meer, t' onser begeerte overal, ende op alle plaetsen, sonder dat selffs d'alderwrevelmoedigste voor desen d'alsdoen goetwilligste jegenwoordigh daerinne comen te cederen, ofte ijetwes toe te geven, in goetwilligheyt gelevert, ende ontfangen worden, maer dat oock onse cooplieden ende ontfangers derselven op de Comptoiren daerdoor machtigh geworden sijn, haren ontfanck int affschepen derselven volcomen weder uijt te leveren, ende niet gelijck voor desen met groote ende excederende onderwichten in de packhuijsen daerop gevallen de Compagnie te beswaren, dat dan, naer dat ondersoght ende bevonden hadden, bij volcomen behouden blyven der cooplieden ofte ontfangers der nagelen te conden geschieden, hebben oock daernae, om alle froude de Compagnie daeruijt toe te comen te prevenieren, alle onder-

wight int geheel affgeschaft, ende aen niemandt eenige meer laten valeren, soodat oocq op de 4600 portugeese bharen nagelen in vijff jaren geduyrende van hier affgesonden niet meer als acht gelycke baren in d'eerste twee à drie jaren van redres, ende daerna geen meer de Compagnie te laste gecomen sijn. Ende aengesien hem dan nu een ijder daerover gecontenteert hout, oock dat de Compagnie nu voortaen geen onsuijvere, vochte noch niet naer behooren geconditioneerde nagelen behoeft t'ontfangen, tensij door achteloosheijt, ende quade toesight van d'ontfangers derselven, die dan oock den schade daervan te vergoeden gehouden sijn, soude ten dienste van de Compagnie als deselve niet weijnich daeraen gelegen, oock nodich achten, op dese twee poincten voortaen mede besonder geleth, deselve in goede achtingh genomen, ende achtervolght wierden, soo als deselve nu in usu sijn, ende onderhouden worden.

Soo van gelijcken, dat aengesien in vorige tijden de Cooplieden, ende hooffden van de comptoiren, ofte t'gesagh op eenige aparte buyten plaetsen hebbende, veele in gebruijck hebben gehad, eenigh gelt, gout, ofte andere goederen soo uijt Compagnies effecten, als hare eijgen particuliere middelen, aen d'Inwoonders van hare respective plaetsen op derselven naestbecomende nagel gewassen uyt te setten op noch eens soo veel wederom, ofte anderen onbehoorlycken ofte excessiven interest, ja wel alsse dan met dat gewas niet betalen conden, met 't volgende dubbelt, waerop dan noch gebeurde, dat soo wanneerse niet, 't sij door onvermogen van de debiteuren, ofte anders op den gestelden tijt voldaen, nochte betaelt wierden, deselve, alwarent de hooffden van de plaetsen selffs met in boeyens te sluijten, ende andere onbehoorlycke tractamenten aen te doen, seer schandelyck bejegenden, t'welck dese luijden ten laesten een walge van de Compagnie ende derselven dienaers dede crygen, ende haerlieder gemoederen van de selve vervreemden, andere vremde verschynende negotianten aenhangen, ende deselve voor d'onse favoriseren; volgende dit daer noch wijders uijt, dat den tijt van 't leveren haerder nagelen gecomen sijnde, ende wetende dat met schulden aen d'ontfangers derselver verstrict, de waerde daervan alreede te vooren bij henlieden genoten, verteert ofte verdaen was, ende daerom met ledige handen weder terugge souden moeten keeren, practiseerden, om niettemin gelt voor hare nagelen te becomen, deselve aen de vreemdelingen te gaen verhandelen,

ende de Compagnie hierinne voorbij te gaen. Dese practijcque goet vindende, ontrocken haer van tijt tot tijt meer ende meer uijt de gemeenschap van d'onse, ende gingen de vreemde handelaars aenhangen, tot dat se eijndelyck in openbare vyantschap tegen de Compagnie quaemen uyt te breecken, daer dese hare eijgen dienaers door henlieder eygen particuliere baetsucht ende om haer selven te verrijcken, met dit quanselen, borgen ende gelt aen de inwoonders op groote avance als verhaelt, uyt te setten, geen cleyne oorsaecq tot de beginselen, ende bij gevolge, het quaet daeruijt ontstaen, waren gevende, behalven tot dan noch 't geene betaelt wierde voor haer eygen voldoeninge accepteerden, ende 't gene schuldigh bleven, voor schulden aen de Compagnie te boeck gingen stellen, waerdoor soo veele quade ende desperate schulden in de boecken naderhandt bevonden, al mede ten deele voortgecomen sijn; oversulcs dit poinct mede, als de Compagnie oock niet weijnich aengelegen, in besondere consideratie dient genomen, ende de Cooplieden met alle voordere Compagnies residenten op de comptoiren het particuliere morsen, ende quanselen met de Inwoonders, ofte eenigh gelt ofte goet 't sij van de Compagnie ofte haerselven aen henlieden op de gewassen uyt te setten, ofte te borgen, op hooge paenaliteijten wel stricktelijcken soo als bij onsen tijt mede gedaen hebben, g'interdiceert, oock de contraventeurs van dien, gelijck hare E. uyt Batavia ordonneeren, in de vergoedinghe van schade, met deportement, van qualiteijt, ende gagie, ofte anders naer eijsch van saecken sonder eenige conniventie exemplariter gestraft te worden, dat groote gerustheijt geven, oock voor d'eygenaers ende leveraers van de nagelen aengenaem vallen sal, datse deselve leverende, te gelyck prompte betalinge daervoor becomen, ende de waerde daervan in versoetinge van haren arbeyt, ende ten dien fine gedane moeijten, weder met haer wegh dragen, ende thuys brengen mogen.

Dit wel g'observeert wordende, sal daermede oock veel worden voorgecomen, het maecken van nieuwe schulden dat om te prevenieren mede in acht sal dienen genomen, soo om de Compagnie voor quade schulden, ende schade daeruyt ontstaende te verhoeden, als oock om d'jnwoonders in de presente goetwilligheijt, ende gemeensamen ommeganck te conserveren; want men niet gedencken moet, met aen hen uijt te leenen ofte borgen, deselve daerdoor te meer aen ons in vruntschap verbinden ofte t'onswaerts trecken, ende genegen maecken sullen, nademael d'ervarentheyt oock t'voor

aengeroerde ons leert, dat daerdoor veel meerder affkeer ende onvruntschap, als toegenegentheijt verwect wort, ende dat men met 't eerst fatsoenelijck ontseggen, als daerna de weder betalinge ofte restitutie 't eijsschen, beter vrunden behouden sal. Bij mijnen tijt en sijnder geene gemaect, maer van d'oude uijtstaende, soo veel geconnen hebben, ingemaent, dat mede dient achtervolght te worden; ende blijven de jegenwoordige noch bij de boecken staende, over alle comptoiren gesamentlijck te bedragen omtrent de 14260 realen van 8[ten] daervan 't comptoir Hittoe alleene voortbrengen realen 9980, dat meest quade schulden sijn ende de Compagnie geen 2000 realen van becomen sal, als synde de debiteuren, daervan Cacky Aly den principaelsten ofte meesten was, ende d'andere veel van sijne adherenten, meest alle in den oorloge om haer leven ende goet gecomen. Van de voordere schulden op d'andere Comptoiren staet de Compagnie weijnich ofte niet te verliesen, ende bij vigilante inmaninge met het leveren van 't presente nagel gewasch meest alle affgeleijt te worden.

In de boecken hier aen 't Casteel loopt mede een reeckeningh van betaelde premie der becomen coppen die bij mijnen tijt vrij op ende affgeloopen, d'eene tijt te vooren, ende d'ander ten achteren gestaen heeft, naer dat de betalinge van gevangenen, ende affgeslagen hooffden van den vijant, ende de wederom lossinge van cenige derselven gevallen sij, dogh staet jegenwoordigh noch eenige guldens te vooren, ende daerbij noch 62 levendige gevangenen, die alle in de kettingh wercken, ende onder 't getal van de slaven in de boecken niet bekent staen, maer een aparte notitie van 't aen ende affgaen der selven gehouden, ende 't becostigen met 't procedido daervan op voorschreven reeckeninge gebracht is geworden, waermede de presente nu overgewonnen, ende de Compagnie niet en comen te costen, behalven dat deselve doorgaens een groot werck gedaen, ende met henlieden alle gemaecte wercken ende fortificatien hier in ende omtrent 't Casteel meest voltrocken ende in effecte gebracht hebben. 45 Macassaren, Boutonders en de Javanen sijn onder voorschreven getal, die tot alderhande wercken, als metselaers, timmerluyden, houtsagers, smits, swaertvegers, mandemaeckers ende anders gebruijcken, ende de Compagnie goeden dienst presteren, oock bij deselve dienen te blijven, ende haer leven te verslijten sonder weder tot de hare, ofte onder dese Inwoonders te geraecken, om bij ende onder de selve niet nadeelighs in prejuditie van de

Compagnie t'eeniger tijt te veroorsaecken, daerom deselve oock overal, waer dat ijmandt van die natie hebbe bevragen connen, doen opsoecken, dese landen van de selve suijveren, ende noijt eenige van die weder hebbe willen lossen ofte relaseeren laten, gelijck andere ingeborene Amboinesen oock van den vijandt becomen, op 't versoeck van der selver vrunden hebben laten geschieden, ende daermede voorschreven reeckeningh met de betaelde premie van dese vreemdelingen goet gemaect. Met de resterende voorder, mede ingeborene noch in de kettingh gaende, can oock naer discretie, ende voorvallende gelegentheijt gehandelt, ende deselve gesocht wordende, voor het daartoe staende losgelt gelargeert, ende 't procedido daervan in advance van voorschreven reeckeninge goet gedaen worden, except d'hier vooren aengeroerde Oraugh cays van Bouro, principalijcken den Patty van Waysamma, die tensij tot nader straffe van sijnen Coningh na Tarnaten ontboden worde, niet voor de tweede mael dient losgelaten, veel min tot de sijne op Bouro weder gelargeert te werden.

Dese landen nu van alle vreemde natie, ende ondercruijpende handelaers gesuijvert, derselver Inwoonders tot schuldige gehoorsaemheijt geredigeert, ende den handel eenich ende alleen voor de Compagnie vercregen ende gebleven sijnde, resteert daerop wyders voor allen sorge gedragen ende gevigileert, dat de selve voortaen oock geheel ende al uijt dese quartieren blijven geweert, geenigen den minsten acces vergunt ende ymandt niettemin sonder behoorlycke passe verschijnende, terstont met alle craght, ende vermogen vervolght, ende sij lieden niet alleen, maer oock d'aenhouders derselven getracteert, ende gestraft mogen worden, soo als U E. selffs in sijn aenwesen alhier de jongst op Bouro aengecomen joncq van Salaijer, ende derselve aenhouders weet geschiet ende wedervaren te sijn, dat, alhoewel betrouwe deselve niet light vergeten, andere haers gelijcken, die mede soude mogen willen een preuve weder herwaerts onderuemen, sulcs hoorende genoech affschricken, ende dese inwoonders selve, die alsulcke weder souden soecken te favoriseren, het excempel aan dese van Waysamma gestatueert, den lust tot diergelijcke mede t'onderstaen wel benemen sal, sal niettemin tot de meerder verseeckerheijt van dien, oock tot te grooter affschrick van alle quaetwillige alsmede, om yets buijten verhoopen weder voorvallende te beter in tijts bij te wesen, ende 't selve te remedieren, geraden ende nootsaekelijck wesen, noch voortaen gelijck voor desen, goede ende vigilante

wacht ende toesight op 't aencomen derselven gehouden, ende ten dien fine d'uijtsettinge onser jaghten op de selve nochal gecontinueert werde, oock de Compagnie haer die oncosten om meerder naer desen voortecomen te blijven dragen, getrooste. Twee derselven dan namentlycq den Harincq ende der Gapingen jongst uijt Banda gecomen, beijde hecht ende stercq, ende van alle behoeften wel versien, blijven daerom hier, die alvoren int aff ende aenvaren van de buijtencomptoiren dienen, ende daer na ten fine voorschreven g'employeert connen werden. Den tijt ende plaetsen wanneer, hoe lange ende waer deselve best dienen uijtgeseth, houden te wesen in Januario geduijrende tot halff May, voor ende naer welcken tijt het aencomen derselven weijnich ofte niet te duchten staeth, ende soo lange niet meer als dese twee jachten hier sijn, t'eene bij Tomahouw omtrendt de noordtwesthouck van Bouro, ende 't ander omtrent Oockj ofte Waysamma bij de suijdt oosthoecq van 't selve landt, alwaer ende in welckers gesicht al diergelijcke vaertuijgh van de West comende passeren moet. Met noch een a twee jachten bij aenstaende besendinge uijt Batavia interum versien wordende, soude noch wel een derselver off omtrent de boght van Cajelj bij de noordtoosthoeck van Bouro, ofte inde bay van Massavoy bij Manipa geleijt, ende in dat vaerwater tusschen beijden gebruyct mogen worden, waermede 't weder heymelijc incruypen van vreemde handelaers wel sal voorgecomen, oock eenige quaetwillige inwoonders noch tot t'aenhouden ofte favoriseren derselven genegen, siende, datter sodanigh op geleth, ende niet naergelaten wort, even goede waght te houden, van haer quade wille, ende genegentheyt tot deselve uijt vreese van straffe affgetrocken ende tot der vreemdelingen resistentie selffs t'eerder bewoogen, dienvolgende t'vervoeren der nagelen, daer de Compagnie in dese landen nu tot in het vijffde jaer geheel ende al, sonder de minste inbreucke van bevrijt is geweest, voortaen mede geprevenieert ende dien handel voor de Compagnie oock te beter alleen gepreserveert worden.

Op het doen der aencomende vrije handelaers met gelicentieerde passe, dient mede goede acht, ende toesight genomen, dat deselve voor eerst nergens comen te anckeren, als ter rheede voor 't casteel Victoria, onaengesien bij 't gerenoveerde contract A° 1638 tusschen d'Ede heer Gouverneur Generaal ende sijne May^t van Tarnaten dese voordere drie plaetsen als Hittoe, Louhoe ende

Combello mede daer toe genomineert, ende denselven aldaer te handelen vergunt staen, dat dies niettegenstaende naergelaten, ende niet te geschieden dient, soo om de questien, die tusschen den Nederlantschen Gouverneur ende den Quimelaha des Conings van Tarnaten stadthouder, over 't ontfangen van s'heeren gerechtigheden van de selve comen te vallen, sustinerende gemelten Quimelaha dat van alle joncken op Sijnes Conings rheede, ende onder sijne jurisdictie comende t'anckeren, onaengesien t'selve geschiet onder bescherminge ende protextie van Compagnies fortressen, ende derselver duijr costende guarnisoenen, echter hem daervan s'heeren gerechtigheyt soude competeren, als oock, om dat de vreemdelingen op d'affgelegen plaetsen al te groote vryicheyt nemen onder de mooren hare gelooffs genooten te groote gemeenschap ende correspondentie houden, oock van de selve alsulcke vryicheijt daertoe becomen hebbende, al te seer aengehaelt ende gefavoriseert worden dat metter tijt, als sijnde dese Inwoonders al te wispeltuijrigh ende tot nieuwicheden te seer genegen, wel weder eenich quaet in prejuditie deser landen vercregen ruste mochte comen te causeren edogh light ende gevoeghlijcken can voorgecomen worden, daermede dat geenigen derselven op andere plaetsen, als naer inhouden van hare mede brengende passen bij 't Casteel eenigen den minsten handel vergunt, nochte yemandt gepermitteert werde, ijets van de selve te coopen ofte eenige conservatie met hen lieden te houden, met expressen last aen Compagnies residenten op de respective plaetsen, d'aencomende vaertuijgen terstondt met behoorlijcke wacht te verseeckeren, ende te besorgen, dese ordre promptelijcken naer gecomen, ende niet daertegen gedaen worde, alsoudense met al haer aenbrengen, soo alsse gecomen sijn, weder na hare woonplaetsen vertrecken; dat bemerckende, weten, alhoewel anders voorgeven, door contrarie wint ende stroom op die plaetsen geraect, ende niet machtigh geweest te hebben voor 't Casteel te comen, wel haest middel daertoe te vinden, gelijck dat nu tot verscheijde reijsen ondervonden ende te geschieden gesien hebben. Aen 't Casteel wert hen den vrijen handel, ommeganck ende conversatie met een yder soo wel mooren van andere plaetsen, als de Christenen omtrent 't Casteel indifferent vergunt, ende vryicheijt genouch gegeven, om haer aenbrengen 't haren believen te verhandelen, mits dat thien percento voor 't inbrengen, ende vijff voor 't uijtvoeren aen den Heere gehouden sijn te betalen, ende vooral te wachten dat

sij lieden haer niet en maecken te bemoeijen, met eenige ja soo weynich alsmen soude mogen connen seggen, nagelen, moernagelen, stelen, bladeren, capeletten ofte 't geene eenichsints naer die spetie soude mogen riecken, op te coopen, na haer te trecken, veel min te vervoeren, op peene ende verbeurte van hare vaertuijgen, ende aengebrachte goederen mitsgaders de persoonen daer op varende, voor altijt in de kettingh aen Compagnies wercken t'arbeijden dat hem wel strictelycken t'haerder aencompste moet aengeseijt ende bekent gemaect, oock aen de contraventeurs sonder eenige de minste conniventie ter executie gestelt, ende uijtgevoert, ja over de minste transgressie, gelyck onlangs aen eenige, die maer een handt vol off twee t'haren eygen behoeve buijten onse kennisse aen haer genomen hadden, bij U. E. aenwesen geschiet, sodanigh moeten aengetast ende gecorrigeert worden, dat schricken naer die spetie, als sijnde van te groote gevolge, te talen ofte gedencken, ten welcken fine op haer vertrecq bij Gecommitteerdens oock seer nauw, ende scherp moeten gevisiteert, ondersocht, ende henlieden acte van welbevindingh verleent sijnde, de bay van Amboina uijt tot voorbij den hoecq van Alangh in see geconvoyeert worden, met nader interdictie op verbeurte als vooren, Bouro, nochte Amblauw nochte eenige plaetsen beoosten de Bougeronnes aen te loopen, maer hare reijse rechtdoor te bevoorderen. Dit alles wel onderhouden, ende naer gecomen wordende is de minste pericul van dese luijden voor de Compagnie ofte yetwes in prejuditie derselven niet te beduchten ende geven ondertusschen door haer aenbrengen goede vertieringe in Compagnies cledenhandel, ende aen den burger ofte gemeenen man groot gerieff, ende redelycke neringe.

Tot noch voordere weringe ende meerder affkeer van alle onvrije negotianten, ende ondercruijpende nagelhandelaers, alsmede tot te meerder verseeckeringh van Compagnies negotie, bewaer van derselver middelen ende lyffberginge der gerequireerde guarnisoenen, hebben onaengesien de noch gestadige troublen van den beginne mede ons debvoir gedaen, de geconquestreerde plaetsen t'elckens terstondt ende soo haest middelen daertoe becomen hebben, met goede vaste wercken ende fortificatiën te verseeckeren, dienvolgende Combello versterct met een swaer ende defensijff werck op de rugge van een redelijck hoogh geberghte, al muragie van 9 à 8 houtvoeten dick, sonder houtwerck behalven de kap, die mede is al van seer durabel en in 't drooge bij na onverganckelijck iserhoudt met een stercke halve maen ofte punct op een lager

berchjen onder musquetschoot van 't bovenste werck, om daervan met drie cloecke stucken den geheelen strandt aen wedersijden te bevryden, mitsgaders de geheele valeij met de negrie, dat van 't bovenste soo bequamelijck niet geschieden can, te bestrijcken; Amblauw met een goede vaste redoubt ruijm 36 houtvoeten elcke sijde, ofte 144 gelijcke voeten in haer viercant buijten muijrs, ende de muijren dick vijff voeten; Manipa van gelijcken met een redoubt, de muren dick seven houdtvoeten, ende in haer ommeloop buijten muijrs 176 gelijcke ofte elcke sijde 44 voeten, mitsgaders Louhoe met een gelijcke redoubt, ijder face 54 ofte in haer viercant buijten muyrs 216 ende de muren mede dick seven d° voeten, alle sware ende defensive wercken, sijnde de moerbalcken derselven in d'onderste verdiepingen diep 1½ ende dick 1¼ voeth ende in de bovenste diep 15 ende dick 13 duijm, daerbij de balcken in d'onderste diep 13, ende dick 11 duijm, ende in de bovenste diep 11 ende dick 10 duijm, leggende daerbij soo wel onder als boven niet als 19 à 16 duijm van malcanderen, de solderingen voorts beleijt, d'onderste in plaets van plancken met swalpen 3 à 3¼ ende de bovenste 2 à 2¼ duijm dick, bequaem ende sterck genoegh om alle swaerte soo van geschut als anders daerop comende, te dragen. 't Houtwerck van dese drie redoubten is op Louhoe geheel ende al, soo cleijn als groot, balcken, swalpen, ende al, niets uijtgesondert, van ijserhout, dienvolgende, gelijck dat op Combello mede voor allen anderen durabel, op Manipe mede de geheele solderingh met een voorder gedeelte, ende de reste voorts gelijck op Amblauw oock van een ander soorte, het durabelste, dat naest het ijsere te becomen sij geweest, soo dattet goede hechte wercken ende in veele jaren wegen reparatie geen ommesien daerna wesen sal. Beijde redoubten op Louhoe, ende Manipa, sijnde mede in plaets van een pagger daerom, gelijck op Hittoe, met een steene muijr ruijm seven voeten hoogh, in haer ommeloop, ofte viercant op Louhoe 624 ende op Manipa 512 voeten van binnen met een dubbel bancquet, om 's nachts de ronde langs te doen, omtrocken, ende versterct ijder met twee bequame puncten int cruijs gestelt, om van elcke der selven twee sijden van de redoubt ofte bepaggeringhe te connen beschieten, ende bevrijden, dat groote versterckinge ende vrijheijt aen de redoubten selve, en aen d'Inwoonders, om de houten bepaggeringen, ten minsten alle twee jaren weder aen, te helpen vernieuwen, groote verlichtinge geeft. D'accomodatie, ofte affdeelinge in geseijde redoubten, is in allen

gemaect een en deselve, d'onderste verdiepinge, daarin mede een goeden verseeckerden cruijtkelder gemetselt, voorts met een vaste plancke vloer beleijt is, om alderhande waren, als packen, cleeden, rijs, den ontfangh der nagelen, ende andere behoeften droogh ende wel gepraeserveert in wegh te leggen, de tweede ofte onderste solderinge in vieren verdeelt, dient het eene voor 't incomen ofte voorhuijs, het tweede tot een Compagnies clederwinckel, ende de voordere twee camers tot de wooninge van den Coopman, het subalterne gesagh op de selve ende daeraen dependerende bevolen, ende de bovenste solderingh tot lijffberginghe, ende rustplaets voor de soldaten ofte guarnisoen daerop gestelt, soodat een ijder sijn nodigh gerieff, ende accommodatie op deselve heeft. Alle dese wercken staen nu in volcomen effecte, except dat op Louhoe de bovenste solder, ende onderste vloer met plancken daer d'houtsagers in 't sagen mede doende sijn, te beleggen, als oock de affuijten tot de stucken noch aen resteeren, soo mede dient int bovenste werck op Combello noch van plancken een rijsbacq tot de provisie voor 't guarnisoen, mitsgaders d'affuyten, daer de swalpen van goet ijserhout toe gereet liggen ende de timmerluijden aen doende sijn, tot de drie stucken in d'halve maen aldaer gemaect te werden. Seer groote moeijten ende fastidien hebben met dese wercken gehadt, aengesien met heel geringe ofte weijnich oncosten van de Compagnie anders als 't bedragen van de tractementen der timmerluijden, ende metselaers, met het ijserwerk daertoe gegaen, opgemaect sijn, hebbende d'Inwoonders onder ijders respective plaets sorterende, de materialen van calck, steen, ende hout daertoe moeten besorgen, ende selffs bij de wercken brengen, dat hem vrij moeyelyck gevallen, besonder op Combello, daer alles op dien bergh gebracht moeste werden, dat ten aensien vele van verre plaetsen, ende sommige meer dan 20 à 30 mijlen affgelegen, daertoe comen ende haer vinden mosten laten, ende dat noch alles op hare eijgen costen, sonder ijts, ja selffs geenigen montcost daervoor te genieten, vele ende seer groote onlusten bij wijlen onder de selve gecauseert, groote traegheijt in den voortgangh der wercken verweckt, ende ons veel tijts met patientie heeft doen aensien, deselve sonder yets aen te vorderen sijn blijven leggen, ter tijt toe Capaha nu in onse handen vervallen, ende verdestrueert geworden sij, waernae hem een ijder seer ongelijck te vooren, goetwilliger, obedienter, ende in allen gedienstiger voorgedaen, ende 't onsen volcomen believen ende genoegen in 't bevoorderen

van dese als doen noch onderhanden wercken, gequeten, ende gemaect heeft, deselve daernae in eenen maent meer als te vooren in 3 a 4 g'advanceert, ende nu dus verre gebraght, oock daerbij geprofiteert sij, dat de Compagnie ende volgende Gouverneurs van alle diergelycke moeyelyckheden, onlusten, ende dienaengaende voortcomende twisten, onder den Inwoonder, besonder dese alle wrevelmoedige Mooren, ende Conings van Tarnaten onderdanen, voor vele jaren, als sijnde geene licht opgeworpen, maer eens vooral hecht, ende durabel gemaecte wercken, bevrijt wesen, ende een veel geruster regeringe hebben sullen.

De Redoubt Oma, op 't eijlandt Boanbessy is mede heght, ende wel geraepareert, ende die op Honomoa in d'Uleassar van onder tot boven, selffs de vloer tot het dack toe, van houtwerck nu onlangs vernieuwt, ende in 't geheel niet als iserhoudt daer aengebracht, een nieuwen voet onder om d'selve gemetselt, ende d'oude borstweringh van boven geworpen, ende in een beter werck hermaeckt, soodat de selve nu oock soo goet als een nieuw werck in vele jaren mede geen costen noch reparatie van nooden wesen sal.

In ende omtrent 't Casteel, daer alles vervallen ende groote reparatie van noode was, is naer over d'ander halff jaer langh gedane reparatie daeraen, ende dat het steene siecken- ende packhuys geheel van nieuw houtwerck, soo balcken, onder als boven solderinge, ende een nieuwe stercke cap versien, oock een nieuwe steenen combuijs daerbij gemetselt ende even voltrocken was, in Mayo 1644 door seer sware ende harde aertbevingen niet alleen de nieuw gemaeckte wercken, als noch onvast, ende onbestorven geheel ter neer gestort, maer oock alle oude muragien gebroocken, beijde de oostgevels van voornoemde sieckenhuys ter aerden geworpen, ende de muijren voorts sodanigh gebroocken ende verseth, dat 't selve irreparabel geworden, ende niet als van nieuws uyt het fondament op weder te hermaecken is. Binnen 't Casteel storten 't Gouverneurshuijs mede boven in, ende beijde de gevels te gronde toe ter aerden, van gelycken de westelycke landt punct van 't Casteel, ende de muijren rontom wierden gescheurt, met stucken daeruijt, ende voorts alle gebouwen int Casteel beschadight soodat tot nu toe de handen vol werck daeraen gehadt, t'Gouverneurshuijs behalven omtrent thien voeten hooghte sydmuer, die noch was blijven staen, ende geholpen conde werden, geheel van onder tot boven van goede materialen ende durabel houtwerck, mitsgaders 't soldie comptoir, ende meest d'oostsijde in 't Casteel

vernieuwt, ende 't vordere naer eijsch gerepareert, voorschreven westelycke landtpunt uijt de grondt nieuw opgemetselt, alle beddingen ende affuyten van 't geschut te samen van ijserhoudt vernieuwt, ende de brugge van 't Casteel vermaect, soo dat alles nu weder in goede reparatie hecht ende sterck staet; een nieuw sterck getimmert packhuijs, lanck hondert, ende wijt 35 voeten buyten muijrs, onder om rijs ende vaetwerck, ende boven tot alderhande drooge waren ende de t'ontfangen nagelen droogh ende wel bewaert in wegh te leggen, g'accommodeert, met een muijr omtrent acht voeten hoogh in plaets van een bepaggeringe daerom; hebben nu in dit jaer omtrent 19 roeden van 't Casteel, onder bevrijdinge van desselffs geschut, in plaets van 't oude voornoemde irreparabile pack- ende sieckenhuys dat door sijn verre affgelegentheyt van 't Casteel met alle 't gene daerin soude mogen wesen, in tijde van belegeringe soude connen affgesneden, ende den vijandt ten dienste worden, gebouwt, ende in volcomen effecte gebraght, dat nu voortaen goede accommodatie, mitsgaders groote verlichtinge binnen 't Casteel, ende verminderingh in pericul, ten aensien tot noch alle Compagnies middelen onder een dack alleen gestelt sijn geweest, geven sal. Het school, dat oock vergaen ende van selffs onder de voeth gevallen was, hebben mede vrij heghter ende stercker, ende van goede materialen weder opgemaect. Ende alhoewel in allen desen ons debvoir naer vermogen hebben gedaen, soo en hebben nochtans alle nodige wercken, ende reparatien, soo als gaerne gesien hadden, niet ten eijnde brengen, ende absolveren connen, in voegen noch verscheijde resteren ende UE noch voor een tijt mede wercks genoegh vinden sal. Binnen 't Casteel moet vooreerst opgemaect ende vernieuwt worden het geheele affdack langs de westgordijn van d'opgaende trap tot aen de punct toe, lanck 134 ende wijt 22 voeten, g'accommodeert onder tot packhuysen voor vaetwercken, ende andere provisien, ende boven tot logiementen voor de soldaten als andere, in 't laest van den jare 1641 seer sleght ende van houtwerck geensints durabel, soo dat 't selve oock alreede geheel ende al vergaen is, ende seer licht van selffs te vallen staeth, opgemaect, dat nu, ter oorsaecken de daerin leggende provisien, om dewelcke op een ander te bergen, dus langh verlegen geweest, ende geen plaets toe gehadt hebben, in 't nieuwe packhuys gebraght, ende wegh geleyt connen worden, gevoeghlijc geschieden ende den nodigen tijt sonder voorder beleth toegenomen can worden; van gelijcken, alsoo het oude voor-

verhaelde ruineuse sieckenhuys, daer bij gebreck van packhuysen duslangh noch eenige goederen in gepericuliteert, ende daerom de siecken oock ingelaten hebben, ofte souden doch anders besondere waght daerin hebben moeten stellen, d'een off d'ander tijt wel moghte comen in te vallen, eude de siecken daerdoor pericul loopen sal, vermits Compagnies goederen nu daeruijt int nieuwe packhuys overgebraght, ende 't selve dienaengaende wel gemist, affgebroocken, ende de materialen daeraen noch goet sijnde tot andere wercken gebruyct connen worden, mede van noode wesen, een nieuw hospitael ende bequaem huys tot accommodatie der siecken, ende impotenten weder gebouwt, ende opgemaect, dat voorgenomen hadden te begrijpen in steen, eude calck, ofte anders met een steenen voet ende voorts van goet durabel houtwerck beoosten de Oliphantsstraet achter 't erve van Jan Adolphsen, stadtsbode, ofte daeromtrent bij de riviere Waytome, dat sooverre niet van der handt, dienvolgende onder te beter opsight, echter van 't volck aff, ende bij een rivier bequaem om de siecken des noodts, haer te doen reijnigen, wesen soude, daer UE. nu naer tijt middelen ende gelegentheijt ingaen, ende handelen can.

Het stadthuijs daer schepenen ende weesmeesteren gewoon sijn in te vergaderen, dogh door bovengeroerde aertbevingen daertoe onbequaem, ende irreparabel geworden, ende nu voor omtrent drie maenden van selffs ter aerden gestort, sal al mede weder dienen opgemaect, ende sijn dese drie parceelen ten principalen, 't gene in, ende omtrent 't casteel resteert, waertoe weijnich materialen, alsoo 't groote nieuwe packhuijs veel wegh genomen heeft, anders als twee matige wel gevallen calck-ovens, groot d'eene 16 ende d'ander 12 vadem in 't ronde, met omtrent 40000 gebacken steen ende eenige balcken in voorraedt sijn, moetende de voordere behoeften daertoe noch alle geprocureert worden. Hout daertoe dat soo heel swaer niet en behoeft, is omtrent de Passo redelycken wel te becomen, maer 't maecken van calckovens sal langs soo moeyelijcker vallen, alsoo 't naestbij gestane hout seer begint te minderen, ende bequame calcq-steen weynich meer in dese bay te vinden is, maer met de jachten van buijten sal moeten gehaelt worden, gelijck nu eenige reijsen mede hebben moeten doen. Drie redelycke goede chiampans, die daertoe gebruijct hebben, sijn noch int vaerwater, dogh moeten, gelyck mede gedaen hebben, met gestadige reparatie, daer onse timmerlieden veel tijts mede consumeren, onderhouden worden. Dese affgaende, staen noch twee

namentlijck de jongst becomen Salayerse joncq op Bouro, met de Javaense chiampan, door den Commandeur Dortsman[1] verleden jare omtrent Banda becomen, hier aengebracht, op de werff, daer noch twee bequamė stercke vaertuijgen, om hout ende steen mede te halen affgemaect connen worden.

Op de buijtenplaetsen resteren noch, ende hebben nodige reparatie van doen, besonder ende vooral de redoubt Hila op Hittoe, daer de onderste balcken, meest van slegt ende indurabel hout, oock al te wijt van malcander om 't geschut te dragen geleijt, met deselve solderinge geheel is vergaen, ende pericul loopt, d'een off d'ander tijt van selfs in te vallen. Dit, sijnde de bovenste solder met het voordere houtwerk noch hecht ende wel, sal geheel ende al dienen vernieuwt, doch ten principalen niet aengecomen connen worden, voor ende aleer dit praesente nagelgewasch, daer betrouwe geseijde redoubt van die cust alleen meest vol van geraecken sal, geint, ende met d'aenstaende besendingh naer Batavia affgescheept, ende de redoubt daervan ontlast, ende opgeruijmt sal wesen, dogh connen de materialen ende 't houtwerck, dat goet ende bequaem niet verre van daer tusschen Hittoe, ende Hittoelamma omtrent Wackel ende Mousappel abundantie becomen ende langs de strandt tot voor de redoubt, gevoeghelijcken gevlot ende gebracht sal connen werden, ondertusschen gepraepareert ende volcomen gereet gemaect worden, om alles bij der handt ende gereet sijnde, te spoediger ende vaerdiger werck te geven, met het hermaecken van de redoubt ende deselve tot haer vorigh ende nodich gebruijck wederom te brengen, als wanneer oock niet ongeraden soude achten, geseijde redoubt met een steene muijr, in gelyckheijt van die op Louhoe ende Manipa, versterct met twee matige puncten d'eene in de oostelijcke see, ende d'ander in de westelijcke lantshoeck, om van elcke twee sijden derselven te bebestrijcken, in plaets van den presenten houten pagger t'omtrecken, dat soo tot versterckinge ende te meerder ontsagh van meer genoemde redoubt strecken, als oock de Inwoonderen ende Compagnie van de jaerlyckse iterative reparatien bevrijden, oock sonder oncosten van de Compagnie gedaen sal connen werden, ter oorsaecke geseijde inwoonderen, nu soo goetwillich in alle gedienstigheijt als ijmandt, om reden verhaelt 't selve selffs soecken ende de materialen van calck ende steen daertoe te versorgen, ende aen te brengen, geensints weijgerigh vallen sullen. Op

[1] Zie deze Bijdragen, deel XLVI, bldz. 642, vv.

Larique sal de borstweeringe boven op de redoubt, staende in losse steen ende kleij heel onvast geseth, dienen affgeworpen, ende in kalck geleijt, oock de redoubt soo van binnen als van buijten met kalck gepleijstert daer d'Inwoonders van die plaetse mede belooft hebben een matigen calckoven toe te maecken, oock te doen niet naerlaten sullen, als daertoe aengemaent worden, dogh sal al mede niet, voor dat dit haer nagelgewas volcomen geint hebben, geschieden connen. Ende aengesien nu overal, ende op alle buijten comptoiren Compagnies middelen binnen goede vaste steene muijren wel verseeckert, ende bewaert sijn, except op Combello dat al een van de principaelste comptoiren, oock wel de meeste vertieringe geeft, echter Compagnies goederen alle noch in een houte logie met gabba gabben toegeseth gepericuleert worden, resteert aldaer conform selffs d'ordre van d'Ed. Heer Gouverneur generael ende d'Heeren Raden van India, noch een steenen logie onder een brandtvrij pannen dack te bouwen, dat ten aensien d'Inwoonders groote ende langhduijrige moeyten ende travalien met de vastigheijt op den bergh, een swaer massijff werck, gehadt, ende tot dit werck nu oock weder aengedrongen wordende, wel eenige onwilligheijt onder de selve soude mogen verwecken, meest met ons eijgen volck, alhoewel geroerde Inwoonderen hare hulp in 't aenhalen der materialen, ooc niet geheel ontseggen sullen, sal dienen te geschieden, ende daerom mede uijtgestelt tot dat Louhoe totalijcken g'absolveert, ende Compagnies slaven, als voorder werckvolck van derwaerts getransporteert sal mogen worden; 't werck sal daer nu oock veel lichter, als dat boven op den bergh gedaen heeft, vallen ende mijns bedunckens bequamelyckst ter plaetsen, daerin voor tijden Compagnies logie gestaen heeft, begrepen worden, soo omdat den grondt aldaer best, oock bequaemst van de boven vastigheijt, ende den lager gelegen halve maen can worden gedefendeert. Een huys langh 60 à 70 ende breet 30 voeten, onder in de midden met een inganck ende aen wedersijden met packhuijsen, 't eene voor rijs, vleijs, ende speck als andere provisien, ende 't ander om de t'ontfangen nagelen in wegh te leggen, ende boven d'eene helft tot een cleden packhuijs, ende winckel ende d'ander tot een woonhuijs, ofte logiement voor den Coopman g'accommodeert, ende affgedeelt, sal groot ende suffisant genoech wesen tot al 't gene het de Compagnie aldaer van noode hebben sal, dat om te meerder verseeckertheijt, noch met een steene bepaggeringh, sooals op Louhoe ende Manipa soude connen om-

trocken worden, doch sullen de materialen daertoe voortaen langs hoe moeylijck te becomen sijn ende UE. hem apparent daerna reguleren moeten. Alle welcke voorhaelde wercken, waervan dogh dit op Combello wel het moeijelijckste vallen sal, voorts voltrocken ende van goede durabile materialen opgemaect sijnde sal Amboina soo wel befortificeert ende van goede stercke defensive wercken versien wesen, dat de Compagnie dienaengaende in langen weijnich oncosten sal behoeven te doen, ende met een geringh deselve onderhouden connen.

Goede ende requisite sorge dienter mede gedragen dat alle beseth plaetsen doorgaens, ende continuelijck van nodige provisie ende amunitie van oorloge versien bevonden worden, opdat bij alle overcomende incidenten niet verlegen vallen, maer ter behoorlycker defensie staen mogen. Hoe ende in wat manieren deselve alle, ende elck van hen jegenwoordigh geprovideert sijn, wert bij nevensgaende memorie onder N° 2 specifice aengewesen, oock jaerlijcs eens a tweemael gerevideert, ende 't mancquerende alsdan wederom gesuppleert; de guarnisoenen over geheel Amboina blijven te lande als noch bestaen in 324 militaire, ende 156 buijten deselve van alderhande qualiteijt ende bedieningen, te samen 480 coppen, verdeelt, ende dienst doende op 22 diverse plaetsen, sooals in dese bij gevoeghde lijste onder N° 3 aengewesen, ende bekent gemaect wort, boven dewelcke noch op d'hier verblijvende jachten Gapingen ende Harinck, met de chaloup den Bosch continueren 70 seevarende persoonen, dat noch een redelyck groot getal ende veele plaetsen te besetten sijn, dienvolgende te wenschen ware, dat tot soulagiement van Compagnies langh gesupporteerde costen tot op een vrij minder getal, ende daertoe gebracht mochte werden, dat conform het sustenue van onse hooge Overicheijt in Batavia ons bij hare Ed. missive van dato 22 Januarij A° 1644 aengeschreven, dese quartieren van Amboina met een guarnisoen van 200 coppen ende minder geregeert, t'nagel vervoeren niettemin geweert, ende ijder in schuldige gehoorsaemheijt gerust ende vreedsamich gehouden soude mogen worden, soo als in de eerste tijden, ende onder 't Gouverno van d'Heer Frederich Houtman Sal^r geschiet, ende 't guarnisoen als doen in alleen 120 soldaten bestaen heeft. Maer aengemerct, om tot sulcx wederom te comen oock niet min nodigh, als te wenschen waren d'eerste onbedurven humeuren der Inwoonders, ende dat de selve daerna soo wijs, ende machtigh in de wapenen niet en waren geworden, noch wat daermede uijtrechten,

ende waer deselve becomen, oock hoe haer tegens ons opposerende beschermen comen, geleert, veel min ondervonden, ende gesmaect hadden der vreemdelingen handel ende in wat waerdie hare nagelen bij een ijder, oock hoe menighte vrijers om' de selve sijn, mitsgaders dat de practijcken ende middelen, om de Compagnie die t'onttrecken daertoe niet meerder, als in die tijden bedacht, ende aengeleijt wierden &c^a^., blijven, onaengesien nu alles in dese quartieren (Gode sy danck) in een gewenschte ruste ende vrede wederomme gebracht, een yder hem in alle goetwillige onderdanicheijt submitteert, ende niemandt ons eenige reden van beclagh, ofte van suspitie geeft, van dat hem ijmandt weder in eenige rebellie soude mogen comen t'opposeren, echter insiende der Inwoonderen jegenwoordigh stout, ongestadigh, ende wispeltuyrich naturel, bedught dat de saecken geheel ende al tot dien voorverhaelden staet seer qualijcken gebraght, ende t'guarnisoen, consequentelijck ende beset plaetsen mede, tot op soo cleynen getal, als te dien tijden, sonder pericul van tot arger weder te vervallen, vermindert sal connen worden; ende off wel uyt derselver verminderingen het vercleijnen der lasten ten principalen voortcomen, ende gevonden worden moet, dienvolgende oock in besondere achtingh dient genomen, soo sal men nochtans met goede circumspectie, ende voorbedachtheijt daerinne dienen te gaen, op dat men 't eijnden ey soeckende te winnen, het gansen ey ondertusschen niet en come te verliesen, gelyck in voortijden met de lichtinge van Combello ende Manipa geschiet sij, dat aen de vreemde handelaers de poorte van vrijheyt grootelycks geopent, ende de Compagnie daerna wel duyr 't haerder groote schade heeft moeten betalen. Seer weijnich plaetsen, ende ten hoogsten boven vier a vijff niet, sullender dogh buijten pericul van in toecomende geen meerder schade daerdoor te verwachten, ende dat noch van de minste, connen gelicht worden, dat omtrent 50 coppen verminderinge int guarnisoen soude importeren, die, ten aansien de plaetsen, off ten minsten d'importantste overal mede met vaste bemuyrde wercken befortificeert, ende daerom met een vrij minder pericul, besonder in dese vredige tijden, door de guarnisoenen op de respective plaetsen, op wat minder getal te stellen als deselve totalycken te lichten, alsoo dit te grooten opsicht onder d'Inwoonders geeft, die 't hare terstont daeruyt weten te trecken, ende 't ander bij haer soo niet geweten can worden, souden gevonden, ende de lasten voor sooveel evenwel vermindert connen worden, al wast oock maer, om overal een

waeckend ooge in 't seyl te hebben, ende toe te sien, oock te weten, watter passeert, dat d'Inwoonders onder een vrij meerder ontsagh, oock in te grooter vreese, van yets nadeeligs tegen den staeth van de Compagnie weder te practiseren, ofte bij der handt te nemen, houden ende affschriken sal. Ter welcker oorsaecke dan oock dat onse hooghgeduchte Overigheyt in Batavia, conform haer jongste aenschrijven dit stuck t'haerder nader consultatie blijven resolveren, niet geraden soude achten tot eenige veranderinge hierinne te comen, maer daervan supercederende 't selve 't haerder wel gemelte Ed. dispositie ende nader daerop te geven ordre verblijven ende berusten laten.

Wat nu wijders belanght 't bevoorderen van den dienst Godes, de voortplantinge ende uijtbreijdinge van de Christelijcke religie, mitsgaders d'aenvoedinge, ende 't vermeerderen der schoolen ende leerlingen als de rechte plantsoenen in de lusthoven des Heeren, hebben mede gedurende ons aenwesen ons vermogende debvoir in allen, waer geconnen hebben, gedaen, ende aengewent, oock soo verre door d'algevende genade ende segen Godes, met geduijrige aennemingen gebracht, dat daer te mijner aencompste niet als 13 schoolen, te weten 4 op 't Leijtimorse geberghte, 4 op 't Eijlandt Boanbessy, vier op Nousselauw ende een in d'Uleasser, ende in alle deselve niet als 344 kinderen, alle knechtjens ende geen meijsjens, gevonden wierden, jegenwoordigh bij 't castcel, in 't Leijtimorse geberchte, op 't landt van Amboina, op de suijdt ofte binnen custe van 't landt Hittoe, op d'Eylanden Boanbessij, Noussalau, in d'Uleasser ende op de binnen ofte suijdt custe Ceram gestelt worden, vijffendertigh scholen, ende daerin meer als negenthien hondert kinderen, ofte scholieren, ruijm een vierde part meysjens, niettegenstaende te vooren bij d'Inwoonders genoechsaem voor schande ende onbehoorlijck g'acht wierde, meijsjens neffens de knechtjens ter schoolen te senden, daer doch nu anders ende beter van g'informeert, ende tot een gesonder gevoelen gecomen sijn. Ruijm 4500 soo kinderen als volwassene persoonen sijn geduijrende mijn vijffjarich Gouverno, in dese vorengenoemde plaetsen door den Heijligen doop de gemeente Christi ingelijft, ende over de duijsent paren in den huwelijcken staet bevestight, Godt almachtigh geve, sijlieden alle 't selve wel betrachten, ende haer leven daernaer aenstellen ende rechten mogen, opdat daerdoor het rijcke Christj vermeerdert, haerlieder eijgen saligheijt bevoordert worden, ende

den miltrijcken segen des heeren over den staet, ende welvaren van de Generale vereenichde Nederlantsche oostindische Compagnie in de°e ende alle andere quartieren, langs soo meer aenwassen, ende vermenichvuldigen mach.

Op Caybobo hebben voor omtrent drie jaren mede op 't versoeck der Inwoonderen selve, een school gestight ende deselve in de Christelijcke religie beginnen t'onderwijsen, ende alhoewel derselver ooghmerck, in den beginne ten principalen is geweest, niet soo seer d'affectie, ende genegentheijt tot het Christendom, als wel dat daerdoor van de Tarnataense dienstbaerheijt ofte subjectie des Conings van Tarnaten ontslagen worden, ende leven souden mogen, als andere onderdanen van de Compagnie, soo hebben se noghtans, naer onderrightinge dat wij conform t'inhouden der gemaecte, ende jongstgerenoveerde contracten met sijne Mayesteijt van Tarnaten, denselven niet en vermochten sijn volck, ende onderdanen t'onttrecken, ende buijten desselfs gehoorsaemheijt te stellen, maer wel henlieden alsnoch heijdens, ende niet Moors sijnde, het Christen geloove mede te deelen ende daerinne tot bevoorderinge haerder sielen saligheijt te doen onderwijsen, maer dat niettemin wesen, ende blijven moste onderdanen van den Coningh van Tarnaten ende aen den selven dienstschuldich in allen, als te vooren, uijtgenomen 't gene de religie ende godtsdienst quame te betreffen, ten laetsten geresolveert het geloove in Christum aen te nemen, ende haer daerinne te laten onderrighten, gelijck dan alreede oock goeden progres daerinne hebben gedaen, ende de vrughten haer langs soo meer vertoonen, hebbende alle de hooffden, met meest alle de principalen, ende veel andere neffens derselver kinderen, naer alvooren becomen goede kennisse in de fondamenten der Christelijcke leere haer alreede in goeden getale laten doopen, ende generalijcken met een vrij beter ijver, als selffs andere onse langh gewesen inlandtsche Christen tot noch vele gedaen hebben, hare duijvelshuijsen met derselver beelden, ende reliquien verbrandt, den dienst derselven geheel, ende al g'abandonneert, oock noijt getraght in eeniger manieren weder daerna te talen, waerinne te meerder versterckt sijn geworden, mitsdien haer naer 't verlaten derselven, ende dat eenige kennisse van Godt ende sijne geboden, oock desselffs maght boven den duijvel hebben beginnen te becomen, van des duijvels vexatien ende lasten, daermede sij lieden, hem noch dienende dagelycs gequelt wierden, geheel ende al vry ende liber bevonden. 't Is een goet airdich

ende gewilligh volcq, oock daerbij altijt geweest, ende noch, seer affkeerigh van 't Moorsdom, soo datter metter tijt seer goede vruchten te doen, ende te hopen sal wesen Godt noch vele uytvercoren in die plaetse te hebben. Sij sijn daerbij oock seer volckrijck, ende staen oock van de Negrije Balissa, een stucq weegs van daer affgelegen, mede noch Heijdens, ende onder haer gehoorende, met deselve intentie om mede Christen te worden van daerop te breecken, ende bij dese luijden te coomen woonen, dat de selve nochte meer sal verstercken ende int getal doen toenemen; waeromme dan oock dit werck nu in goeden voortgangh sijnde, met allen vlijt ende neerstigheyt, ooc met de beste middelen daertoe dienende, soo veel mogelijck dient gevoordert ende geensints vertraeght, dogh vooral d'obstaculen geweert, ende voorgecomen, die nu onlangs verstaen hebben, den Quimelaha stilswijgens ende onder de handt door de sijne met deselve te dreygen, ende te verbieden meer Christen te worden, tracht t'onderleggen, ende tusschen beijden te brengen, dat hem met behoorlycke onderrichtingh affgeraden, ende gelyck hij nu hier sijnde, wij mede gedaen hebben, aengeseijt dient, dat hij ende synen Coningh haer genoech moeten laten sijn, dat wij geenige van sijne Moorse onderdanen, daervan het contract alleen ende niet van de heijdenen spreect, onaengesien hij wel weet, dat al eenige sijn, die het versoght ende wij hen nochtans tot voldoeninge van de contracten, ontseijt hebben, tot het Christendom trecken, mitsgaders de Heijdenen, denwelcken het vrij staet sodanigen religie als 't hen gelieft aen te nemen, nu op haer eygen selffs versoeck Christen geworden sijnde, niettemin syne onderdanen, tributarisen ende dienstschuldige uijtterlijcken, soo als te vooren, geweest sijn, blijven laten, ende daer niet van aff en trecken; eenichlijcken dat hij haer in hunne aengenomen religie vrij late, noch te meer open legge, als sij anders naer ouder gewoonte te praesteren, ende op te brengen schuldigh sijn, te meer hij wel weet, dat hij over de conscientie geen dwangh en heeft, nochte ijmandt tot aennemingh van sijn selffs gelooff dwingen can, oock de moorsche papen ofte leeraers moeijten ende neerstigheijt genoech gedaen hebben, dese luijden van Caibobo tot aenneminge haerder leere te bewegen, ende daerinne soo langh, sonder ymans verhinderinge gecontinueert hebben, tot dat sij selffs, siende dese luijden ongenegentheijt ende dat haren arbeijt te vergeeffs, nochte eenich vruchten onder de selve door d'affkeericheijt, die sij tot het moorsdom betoonden voor

hem te doen waren, van selffs weder van daer sijn vertrocken, ende dese plaets verlaten hebben, dienvolgende sij lieden niets connende verrighten, ons niettemin vrij staen moet, dese luijden op haer langh gedane versoeck, ende blijckende genegentheijt in hare blintheijt te hulpe te comen, ende uijt de duijsternisse haerder onwetentheijt tot de ware kennisse Godes, ende hares Salighmaeckers over te brengen.

Op Amahay, Macrica ende Swauco, mede volckrijcke doch bij malcander getrocken plaetsen, gelegen voorbij d'Uleassers op de suijdtcuste Ceram schijnt mede een deure der genades tot verbreijdinge van Christj leere geopent, ende hebben daeromme oock op derselver Inwoonders instandt versoeck in den beginne van de maendt Maert jongstleden, besendinge van eenige onser predicanten derwaerts gedaen, die deselve luijden, soo wel de hooffden als 't gemeene volck alle naer wensch, goetwilligh ende tot aennemingh van 't Christen geloove seer g'affectioneert, ende begeerich om haer sonder uijtstel daerinne te laten onderwijsen, bevonden, dienvolgende oock, om de menichte des volcx met twee schoolmeesters versagen, die alreede soo veel te wege gebracht hadden, dat op de nu onlangs andermaele verschijningh van een der voorseijde predicanten, aldaer bequaem gemaect waren, ende met goede becomen kennisse den H. doop ontfangen hebben 57 personen, daeronder alle de principale hooffden met nader getuijgenis, dat haer seer goede apparentiën van een merckelycken progres in d'aenneminge van Christj leere, onder dat volck waren vertoonende ende ijder even vlijtigh was sijne kinderen ter schoole te senden, ende selffs soo wel out als jongh, in de frequentatie der morgen ende avontgebeden, alsmede der Sondaegse voorlesingen, soo datter goede hoope sij aen dien cant mede vrij wat goets verrichtet worden, ende Godt dese arme blinde menschen door de verlichtinge sijnes H. Geestes met de kennisse sijnes Goddelycken woorts, ende salighmaeckende leere begenadigen sal. Ende staet oock buijten twijffel, ofte dese luijden invoegen verhaelt voortgaende, sullen van andere meer op geseijde cust gevolcht worden, soo als reede van die van Sepa, Tammelaou ende Quelpapouta als andere voornemens te wesen, gerucht wort, waertoe veel doen ende helpen sullen dese vredige teijden, ende dat ijder gerust, ende stil onbemoeijt van anderen leven magh, gelijck oock alreede eenigen tijt herwaarts de vruchten daervan gesien, ende merckelycke veranderinge ten goeden dienaengaende bespeurt, ende aengemerct hebben, selffs in onse langh gewesen

Christen, die haer sedert vrij met een ander ijver tot de religie soo in 't aenhooren van Godes H. woort, ende hare kinderen ter schoole te senden, als te vooren haer voorgedaen ende betoont hebben: eenige andere selffs mooren ofte Mahometisten hebben 't sedert mede presentatie ende aenbiedinge gedaen van Christen te worden, als daer sijn eenige van de cleijne negrijen van Oulj Anin tusschen Louhoe ende Laala, Conings van Tarnaten onderdanen, ende Tiel op 't landt van Hittoe, doch hebbent die van Anin ontseijt, soo uijt oorsaeck, dat wel verseeckert sijn, sijlieden sulcx niet en soecken, soo seer uijt een oprechten ijver, ende affectie tot de Christelijcke religie, als wel uijt eenen innerlijcken, ende genoechsaem onversoenelijcken haet tegen die van Louhoe hare hooft negrije, met dewelcke sij lieden, om dat sustineren van de selve alte dienstbaer, ongeacht, ende bijna als slaven gehouden worden, altijt in geduijrigen twist geleeft hebben, ende blijven, ende desen middel eenichlijck bedacht hebben, omdat meenen daardoor van der selver gesach ende superioriteijt, die de selve van ouden hercomen, over haer lieden hebben gehadt, ende niet cederen willen, haer souden mogen ontslaen, ende selffs uijt de gehoorsaemheijt ende onderdanicheijt van haren Coningh onttrecken, ja souden om dier oorsaecken willen hare negrije, ende alles wat aldaer hebben wel verlaten, ende hier aen 't Casteel comen woonen willen, dat eijgentlijck soude wesen den Coningh sijn volck t'ontvreemden, dienvolgende directelijck tegens de gemaecte contracten strijden, oversulcx oock henlieden hierinne niet te wille wesen, noch den Qnimelaha dienaengaende soo veel reden van beclagh geven, oock daermede te meerder oorsaeck, van sigh met die van Caibobo ende Beijlissa, als noch pure heydenen sijnde, soo als boven verhaelt, te bemoeijen, hem benemen hebbe willen, te meer oock nu derselver hooft, den Orangcay Simatauw hiervoren aengeroert, den eenigen, ende principalen autheur, ende aendrijver van al 't voorverhaelde om te meerder ruste in verseeckeringh genomen, na Tarnate gesonden worden, ende uijt geseijde negrijen wegh wesen, oock daermede sijne medestanders niet alleen geen meerder vermaen van 't Christen geloove doen, maer oock des niettegenstaende in meerder ruste ende eenigheijt met die van Louhoe voortaen leven sullen. Met die van Tiel hebben op haer gedane voorstel oock niet soo haest voortvaren willen, om niet terstont te schijnen goet ende waer te willen maecken, het voorgeven der moorse papen hier alomme, dat, namentlijck soo haest de Compagnie

meester van Capaha ende volgens dien van de landen wierden, sij daermede gelijck in Banda handelen, het moorse geloove ten eersten overal uijtroeijen, ende de Christen religie invoeren soude, met welcke opinie niet alleen ingenomen waren, die van 't geheele landt van Hittoe, maer ook selffs de Mooren ofte Mahometisten van geheel Ceram, ende andere des Conings van Tarnaten subjecten in dese quartieren, waeromme malcander oock van alle canten te getrouwer bijstonden, ende dese plaets als de laetste noch soghten te defenderen, niettemin bij aldien dese luijden naer datum weder op haer gedaen versoeck comen t'insteren, ende te toonen, haer 't selve ernst te wesen, connen, naer dat de voor aengeroerde nu alreede sien oock ondervonden hebben, wij niemandt haer geloove dwingen te verlaten, ende t'onse aen te nemen, maer eenighlijck, die sulcs uijt haer selven versoecken, te hulpe te comen, oversulcs haer vorigh sustenue valsch ende ongefondeert, naer gelegentheijt met onderwijsingh g'accommodeert ende op den rechten wegh geholpen worden. Edoch moet UE voor ten naesten bij vaststellen, dat selden uijt een cristen, een goet moor, noch uijt een moor een goet christen voortcomen sal, ende dat de beste vruchten in 't uijtbreijden van Christi leere omtrent de Heijdenen te doen sijn.

Tot nu nader vervolgh, ende wijder bevoorderinge van dit goede werck, soo onder onse langh gewesen als nu eerst nieuw aencomende Inlantsche Christenen sal van noode wesen, de predicanten, ende leeraers tot neerstige, ende onverdrietige betrachtinge van haer ampt ende schuldige plight int vlijtigh leeren, vermanen ende onderwijsen, deselve alhoewel daer niet over te clagen hebben) gehouden, ende bij wijlen aengemaent worden, besonder tot het doen van de generale als perticuliere visites, soo om de jeught als oock de volwassene ja selffs de schoolmeesteren, die doorgaens mede, ende noch veel van geringe kennisse sijn, met goede stichtingen meer, ende meer in de fondamenten, ende leerstucken der religie t'instrueren, ende onderreghten, mitsgaders te doopen ende te trouwen alsulcke die alsdan bequaem, ende daertoe gereet gevonden worden, die ten minsten tweemael 's jaers, bequaemst in de maenden April ende Maij voorts in November ende December naer 't huijs comen der correcorren van de jaerlyckse ronde, generalycken, doch specialijcken op d'eerst aencomende plaetsen Caibobo ende Amahay op de custe Ceram alle drie ofte vier maenden ten langsten eens dienen te geschieden;

ende aengesien de plaetsen veel, oock door 't verre van malcander leggen, ende 't hooge geberchte moeyelijck te bewandelen vallen, dient dese plaetse doorgaens ten minsten met drie predicanten versien te wesen, ende als dan een derselven t'sij bij beurten ofte voor altijt sijne continuele residentie te nemen op Honimoa in d'Uliasser om de schoolen ende leerlingen, die op dat eijlandt veel, mitsgaders het dichte bij gelegen eijlandt Noussalauw daer s'alle, niemandt uijtgesondert, Christen sijn, als oock de mede daer omtrent nieuw aencomende leerlingen op Amahay gestadigh met leeren ende onderwijsen bij te wesen, dat een seer nodige, ende in den oegst des heeren, een proffitabele saeck wesen sal. Van de twee voordere aen 't Casteel verblijvende, sal den eenen de ten minsten halffjarige visiten dienen te doen in 't Leytimorse geberchte van Amboina, op de binnen cust van Hittoe, op 't eijlandt Boanbessij, ende dubbelt ofte tweemael tegen d'andere eens op Caibobo, latende den derden predicant ondertusschen den dienst des Heeren omtrent 't casteel waernemen, ende soude oock seer wel comen, datter noch twee a drie goede stichtige cranckbesoeckers in de Maleijtse tale ervaren waren, die besonder dienen, ende goede vruchten doen souden op de nieuw aencomende plaetsen Caibobo, Amahay ende andere de selve te volgen, alsoo met vrij meerder ontsagh, authoriteijt ende respect onder deselve als dese Inlantsche schoolmeesters, die soo niet ontsien noch gehoort worden, leeren, ende in de beginselen soo veel, als een predicant selve voorderen souden. Den cranck besoecker Jeronimus Jasperszoon van Middelburgh van redelijck goet leven jegenwoordigh op Hominoa residerende, doet goede neerstigheyt in 't leeren, ende aennemen van de Maleytse tale, ende staet mettertijt tot voornoemde werck bequaem te worden, daeromme oock daertoe aengehouden ende gevoordert sal dienen. D'andere twee hier aen 't Casteel ende op Louhoe sijnde, sijn ende sullen blijven onbequaem om geseijde tale te leeren, daertoe oock gantsch geene genegentheijt toonen, ende daeromme beter tegen bequamere verwisselt dienden. 't Sal mede nodich wesen, dat onaengesien Godes woort op Son- ende andere feestdagen in de kerck alhier gepredickt, ende door d'Inlantse Christen in redelijcken getale daertoe comende, mede aengehoort wert, de predicanten ende leeraers, ofte een derselven, vergeselschapt met een ouderlingh ende diacon uyt haer Collegie niettemin alle maenden ofte twee ten minsten eens, gehouden ende aengemaent worden dese inlant-

sche Christenen bij 't Casteel mede, gelijck andere, noch geringh in kennisse, ende sonder gestadige aenmaninge vrij slap ende traech in 't comen tot het gehoor van Godes H. woort, in ijders respective negrie 't sij in 't besonder, ofte op hare baleeuwen, ende vergaderplaetsen te samen geroepen, particulierlijcken te gaen aenspreecken, onderreghten, ende tot het neerstigh comen tot het gehoor van Godes H. woort, met goede ende daertoe dienende beweeghredenen induceren ende vermanen, dat bij wijlen geschiet sijnde bevonden hebben, niet alleen d'Inwoonders aengenaem geweest, maer oock goede vruchten in het te vlijtiger frequenteren van de predicatie des Goddelijcken woorts gebaert, ende voort gebracht te hebben. Soo dienen dan de predicanten ende leeraers haer ampt ende dienst volgens schuldigen plicht in alle getrouwigheyt waernemende, oock in behoorlijcke eere, ende waerdigheyt voor een ijder gehouden ende van alle ignomie bevrijt, om met te meerder lust, yver, ende respect int uijtvoeren van haer beroep sonder verdriet te mogen voortvaren, alsoo nochtans dat se geenige vergaderingen leggen ofte houden, nochte eenige visite doen sullen moogen, als alleen ten overstaen, ende bijwesen van UE. Commissarissen, opdat overal het meeste respect ende authoriteyt, niettemin aen d'overigheyt verblijve.

Wel is waer ende bevinden oock, dattet gageren ende onderhouden van de predicanten, sieckentroosters, ende soo menighte schoolmeesters boven verhaelt de Generale Compagnie in dese quartieren costelijcken ende lastigh comt te vallen, ende daeromme oock bij d'Ed^e H^r Gouverneur Generaal, ende d'Heeren Raden van India, voordesen ons g'ordonneert ende aengeschreven is geweest te sullen onderstaen offer niet yets, 't sij int geheel off ten deele tot soulagiement van de selve uijt d'Inwoonders bij abundante gewassen ofte anders te trecken soude wesen, daer oock ons debvoir naer vermogen in gedaen ende alle doenlijcke middelen toe aengewent hebben; maer aengesien de mooren daer geheel vreemt van, ende door de oproeijinge haerder papen soo bitter ende ingenomen tegen 't Christendom sijn, dat veel liever tot de middelen om 't selve uijt te roeijen als voort te planten contribueren souden, hebbende daerbij hare eijgen schoolen met sware costen, ijmandt die van de sijne yets wil leeren laten, t'onderhouden, dienvolgende van die niets t'obtineren staeth; ende de Christen, eenige nagel gewassen, dogh om de twee à drie jaren maer eens, ende andere geheel geene, niettemin die omtrent

't Casteel wel de meeste hebben, doch loopt alreede weder tot derselver laste, dat van elcke barot nagelen, gaende 50 in een gemeene portugeese baehr, een achtste reael ten proffijte van d'Orangcays van den landraedt voor hare comparitien, ende besoinges in denselven, laten staen, ende, betalen moeten, ende die op d'eylanden Boanbessy, Uliasser ende Noussalauw niet, dat te beduijden, ende de nieuw aencomende op de custe Ceram gantsch geene hebben, sijnde daer bij al te kale, beroijde ende bedelachtige natie, die altijt de handen om wat te hebben, maer niet om te geven, openstaen, oock bovendien meest van soo luijen, ende tragen aert, dat soo lange sij lieden den eenen stuijver in de beurse, ofte eenen sagou om t'eten in den huijse hebben, naer d'ander om te becomen niet uijtsien sullen, sijnde hen genoech het dagelycs broot, ende niet veel in voorraet te hebben, oock en is den ijver, principalijcken de kennisse in 't stuck der religie, waeruijt den ijver voortcomen moet, onder henlieden noch soo groot niet, dat om hare kinderen te doen leeren, eenige costen uytkeeren souden, ja achten noch veel eer, dat sij met hare kinderen ter schoolen te senden ende te laten leeren, selffs de Compagnie dienst daermede doen, sonder dat het voor een weldaedt hen, ende haren kinderen te geschieden estimeren, hebben, oversulcs in dit stuck niet obtineren connen met oock voorder weijnich hoope, licht ijets daerop sal comen te volgen, invoegen UE. daer wijder op instaende, sonder twijffel mede niet alleen verloren moeyten doen, maer oock veel eer verachteringe in den progres van dit goede werck, onder den Inwoonderen daermede causeren soude, dienvolgende daervan best tot nader ordre van gemelte hare Edn in Batavia gesupercedeert, ende sullen dese lasten in andere occurentien dienen gesocht, in hope Godt almaghtich om d'uijtbreydinge sijnes heyligen naems deselve mettertijt ryckelyck rembourseren, ende de Generale Compagnie in andere hare affairen, ende besonder in dese quartieren, daerom te meer segenen sal.

Hebbende dan nu hiermede soo den gepasseerden als presenten Compagnie staet in dese quartieren, wat daerinne voorgevallen, ende waertoe denselven eijndelijck door de genade Godes gebracht sij, alsmede, wat tot conservatie van dien in de presente langh gewenste constitutie, alsnogh voordere nodige verbeteringe desselven wel diende gedaen, door een langer gevallen verhael, als wel gedacht hadde, met bij gevoeghde omstandigheden na de mate mijner becomen kennisse te deser plaetse gededuceert. Ende UE.

tot wijdere onderreghtinge daerbij oock overgegeven, ende bij Inventaris onder N° 4 ter handt gestelt, alle d'alhier gevonden, als daerna voorgevallen geschriften ende pampieren, soo contracten, ordren, ende wat op deselve sijn gevolght, tot dewelcke mij 't mancquement mijner verhaelde deductie aengaende blijve gedragen. Sal daermede affbreecken ende UE. tot een besluijt noch recommanderen eenen minnelijcken ommegangh dogh onder behoorlijcke authoriteijt, ende respect met deser landen inwoonders, die wel hare faulten ende mesusen aengewesen, oock in redelycker maten gestraft, maer altijt gaerne onder een vrundelijck gelaet wegh gelaten, ende gedimitteert willen wesen, mitsgaders de goede correspondentie met den Gouverneur ende Coningh van Tarnaten, die eenighsints nodigh ende vereijscht wort, ter oorsaecke bij dese gouvernementen, vermits gemelten Conings landen in dese contreye, eenige gemeenschap met malcanderen hebben, ende d'een van des anderen gelegentheyt bij wijlen kennis ende advys vereijscht, wenschende UE. dan wijders allen geluck ende voorspoet, met d'algevende genade ende segen Godes almachtigh in dit UE. aen te vangen Gouverno, willende den selven goeden godt van harten gebeden hebben, dat UE. dese sijne regeringe tot Godes heijligen naems eere, welvaren van de generale Vereenichde Nederlantsche Oostindische Compagnie in dese quartieren, ende UE. besonderen loff geluckigh meucht aenvangen, voorspoedigh vervolgen, ende naer wensch in goede gesontheijt eijndigen.

Actum Amboina int Casteel
Victoria Ady 3en September A° 1647,

was onderteeckent

GERARD DEMMER.

NOTULEN

VAN DE

BESTUURS- EN ALGEMEENE VERGADERINGEN

VAN HET

KONINKLIJK INSTITUUT

VOOR DE

TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH-INDIË.

1896—'97.

373ste BESTUURSVERGADERING

19 SEPTEMBER 1896.

Aanwezig de HH. der Kinderen (voorzitter), Pijnacker Hordijk (onder-voorzitter), J. H. de Groot (penningmeester), Poensen, Spanjaard, van der Lith, Niemann, van Limburg Stirum en Kielstra (secretaris). Afwezig met kennisgeving, de HH. Groeneveldt, J. J. M. de Groot en Martin.

De notulen der vergadering van 20 Juni 1896 worden gelezen en goedgekeurd.

Van de HH. Cephas, van Es, Kerkhoven, Nitiedhipoero, Raaff en Tinneveld is bericht ontvangen, dat zij het lidmaatschap aanvaarden;

Van de HH. Bakhuis, Harmsen, van Hoëvell, Hordijk, Muller, Schadee, IJzerman en Zandveld opgaaf van veranderd adres;

Van de HH. Ferguson, Halbertsma, Hesseling, Niks, Ottenhoff, E. A. Smidt, Uhlenbeck en van Tubergen, dat zij met het einde des jaars hun lidmaatschap wenschen te doen eindigen;

Van de nagelaten betrekkingen van de HH. van der Jagt en Radersma, bericht van het overlijden dezer leden.

Notificatie.

Tot lid, met ingang van 1° Januari 1896, worden benoemd de HH. mr. C. F. Schoch, wd. gouvernements secretaris te Paramaribo en H. E. Steinmetz, adsistent-resident met verlof, te Delft.

Van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen is mededeeling ontvangen, dat Prof. J. D. van der Waals als hare algemeene secretaris is opgetreden.

Notificatie.

Van 's Instituuts uitgever Martinus Nijhoff is de afrekening ont-

vangen over 1895, sluitende met een saldo ten bate van het Instituut van f 824.77, over welk bedrag is beschikt.

Notificatie.

Door het Buitenlandsch lid Aristide Marre is den Secretaris, des verlangd ter publicatie in de Bijdragen, toegezonden een met de Fransche vertaling der woorden aangevuld afschrift der woordenlijst, in 1603 voor de Nederlandsche, Maleische en Malegassische talen samengesteld door Frederik de Houtman. Hij meent dat de uitgaaf zou strekken tot eer van onzen beroemden landgenoot.

Bij de discussie over de eventueele publicatie van dat werk wordt aan de eene zijde betoogd, dat zij wel eenige waarde zoude hebben als bijdrage tot de geschiedenis der wetenschap, en dat men ter eere van den verdienstelijken landgenoot wel een vergeten werk mag doen herleven.

Hiertegen wordt aangevoerd, dat de uitgaaf niet het minste nut zoude hebben voor de tegenwoordige wetenschap, aangezien er èn van het Maleisch, èn van de op Madagascar gesproken talen thans uiteraard veel betere woordenboeken bestaan; dat geen lid van het Instituut uit de publicatie nut zoude trekken, en deze dus alléén zou geschieden als curiosum.

En aangezien het oorspronkelijk werk van de Houtman o. a. aan de Koninklijke Bibliotheek voorhanden is, alwaar ieder het desverlangd kan raadplegen, wordt ten slotte besloten het handschrift aan den heer Marre terug te zenden met beleefden dank voor zijne voortdurende belangstelling in den arbeid van het Instituut.

Door het bestuurslid Niemann wordt rapport uitgebracht over het van Commissarissen te Batavia ontvangen en in zijne handen gestelde handschrift, bevattende eene woordenlijst der op de Key-eilanden gesproken taal, samengesteld door J. D. Kusters, R. C. missionaris te Langgoer (zie notulen van April jl.)

Naar zijn meening is het handschrift niet voor publicatie geschikt, aangezien de woordenlijst nog te onvolledig is.

Wordt besloten, het in de handschriften-verzameling te deponeeren.

De vergadering wordt gesloten.

374ste BESTUURSVERGADERING

17 October 1896.

Aanwezig alle bestuursleden behalve de heer Niemann, die bericht heeft gezonden verhinderd te zijn de vergadering bij te wonen.

De notulen der vergadering van 19 September 1896 worden gelezen en goedgekeurd.

Van de HH. Perelaer en van Schmid is bericht ontvangen dat zij met het einde des jaars hun lidmaatschap wenschen te doen eindigen; van het lid F. Hora Siccama opgaaf van veranderd adres.
Notificatie.

Van de Indologische Vereeniging te Delft is eene uitnoodiging voor het Instituutsbestuur ontvangen tot de in het a. s. winterseizoen te houden lezingen.
Notificatie.

Van den heer A. Moll, notaris te Arnhem, ontving het bestuur dd. 2 October 1896 bericht dat de heer mr. H. A. L. Hamelberg, den 29 September t. v. aldaar overleden, aan het Instituut heeft gelegateerd — blijkens olographisch testament dd. 21 Juni 1894, onder de minuten van den notaris gedeponeerd — eene som van duizend gulden, vrij van rechten en kosten, uit te keeren wanneer de executeuren door geleidelijke liquidatie der nalatenschap daartoe in staat zullen zijn.
Notificatie.

Door het lid Dr. J. J. M. de Groot wordt ter tafel gebracht een opstel van Prof. Dr. H. Kern, handelende over de onderzoekingen, door den Russischen geleerde Sergius F. Oldenburg, ingesteld naar de beteekenis van eenige beeldhouwwerken van den Boro Boedoer.
Wordt besloten dit stuk in de eerstvolgende aflevering der Bijdragen op te nemen.

Door denzelfde wordt overgelegd een, door tusschenkomst van Prof. Dr. H. Kern ontvangen stuk over het Alfoersch van Màzarète (Z. W. deel van het eiland Boeroe), samengesteld door den heer H. Hendriks, zendeling der Utrechtsche Zendingsvereeniging, te Tifoe (Boeroe).

Wordt besloten, omtrent de uitgaaf van dit werk, dat vele ethnographische aanteekeningen bevat, advies te vragen van Prof. Kern en het bestuurslid Niemann.

De vergadering wordt gesloten.

375ste BESTUURSVERGADERING

21 NOVEMBER 1896.

Aanwezig alle bestuursleden, behalve, met kennisgeving, de HH. Pijnacker Hordijk, Poensen en van Limburg Stirum.

De notulen der vergadering van 17 October 1896 worden gelezen en goedgekeurd.

De heer N. H. van Maren, O. I. ambtenaar met verlof, heeft bericht het lidmaatschap — integaan met het jaar 1897 — te aanvaarden.

De leden mr. H. J. Bool Jr., H. Verleije, mr. G. H. Lowe, W. A. Schneider, J. C. Schippers, J. L. F. Sanders en Dr. H. Bavinck hebben bericht, met het einde des jaars hun lidmaatschap neder te leggen.

Van de leden G. C. W. C. van der Schoot, A. L. van Hasselt, J. L. Koster en G. P. L. Hauet is opgaaf ontvangen van veranderd adres.

Notificatie.

Door den penningmeester wordt ter tafel gebracht de begrooting voor 1897.

Goedgekeurd.

Omtrent het werk van den heer H. Hendriks, betreffende de taal der Alfoeren in Màzarète (zie notulen der vorige vergadering) is ontvangen het volgend advies van Prof. Kern:

„Ik heb het handschrift met de noodige aandacht doorgezien, en bevonden dat de spraakkunst getuigt van gezonde taalkennis, methodisch en met verstand bewerkt is. De woordenlijsten zijn uitvoerig, en naar het mij toeschijnt ook practisch ingericht voor degenen die in den omgang met de bevolking er zich van zullen hebben te bedienen. De leesstukjes zijn een aanwinst voor de ethnographie. Alles te zamen genomen heeft de heer Hendriks een voortreffelijk werk geleverd; de eenige aanmerking die ik heb geldt den titel, dien ik zou willen veranderen in: „Over 't Burusch van Màzarète."

„Mijns inziens is de uitgaaf van bedoeld geschrift hoogst wenschelijk," enz.

Het bestuurslid Niemann verklaart, zich in alle opzichten met dit advies te vereenigen.

Het bestuurslid Martin zegt, dat hij gaarne met de HH. Kern en Niemann vóór eene uitgaaf van het werk adviseert, te meer omdat nog zoo weinig van Boeroe bekend is.

Het bestuurslid Dr. J. J. M. de Groot stemt met de uitgebrachte adviezen geheel in en hoopt dat de heer Hendriks, nu of later, nog andere ethnographische aanteekeningen aan het Instituut zenden zal.

Wordt besloten, van het werk eene oplaag van 300 exx. ter perse te leggen, daarvan een ex. aan te bieden aan de geleerde genootschappen waarmede het Instituut in betrekking staat, en op de eerstvolgende algemeene vergadering het voorstel te doen, het voor de leden beschikbaar te stellen voor de helft van den handelsprijs (art. 13, 2e al. van het Reglement).

De Secretaris vestigt er de aandacht op, dat door het lid M. van der Ent, bij de firma G. Kolff & Co, is uitgegeven: „Hollandsch—Soendaneesche Spreekwijzen en samenspraken", welk werk gedeeltelijk een herdruk is van een opstel in de Bijdragen van 1891, waarvan het Instituut het auteursrecht bezit; en dat de

Schrijver voor die uitgaaf geen toestemming van het Instituutsbestuur heeft verkregen.

Wordt besloten, hierin te berusten, maar het lid van der Ent op de overtreding te wijzen en hem te verzoeken, alsnog van zijn werk een exemplaar af te staan.

De vergadering wordt gesloten.

376e BESTUURSVERGADERING.

19 DECEMBER 1896.

Aanwezig de HH. der Kinderen (Voorzitter), Groeneveldt, J. J. M. de Groot, Niemann, J. H. de Groot (Penningmeester) en Kielstra (Secretaris).

Afwezig, met kennisgeving, de HH. Spanjaard en van Limburg Stirum.

De notulen der vergadering van 21 November jl. worden gelezen en goedgekeurd.

Ingekomen zijn:

a. bericht van het overlijden van het lid Mr. E. J. J. B. Cremers;

b. bericht van de HH. F. 's Jacob, Mr. J. Kalff, Dr. C. Gutteling en G. P. A. Bischoff, dat zij met het einde des jaars het lidmaatschap wenschen te doen eindigen;

c. bericht van de HH. Delprat en Knappert, houdende opgaaf van veranderd adres.

Notificatie.

De Secretaris draagt voor tot lid de heer F. Velders, contr. 2e kl. te Soekaboemi. De vergadering vereenigt zich met deze voordracht.

Van den heer H. Hendriks is dd. 24 Nov. 1896 bericht ontvangen dat hij bereid is den titel van zijn werk over 't Burusch van Màzarète te wijzigen gelijk hem is voorgesteld, terwijl hij zijn dank aanbiedt voor de bereidwilligheid van het Instituutsbestuur om tot de uitgaaf daarvan over te gaan.

Notificatie.

De Secretaris deelt mede, een schrijven te hebben ontvangen van Mr. W. Roosegaarde Bisschop, waaruit blijkt dat deze reeds eenigen tijd geleden een verslag heeft ingezonden omtrent zijne

verrichtingen in het India Office, terwijl die heer zich voorstelt in den loop van 1897 naar Londen terug te keeren om zijnen arbeid te vervolgen.

Na ontvangst van dat schrijven (18 December) is onmiddellijk geantwoord dat bedoeld verslag niet ontvangen was, en den heer Bisschop derhalve verzocht werd een duplicaat te zenden.

De Penningmeester deelt mede de aan het Instituut door Mr. Hamelberg gelegateerde f 1000.— te hebben ontvangen.

Tot het nazien van de rekening en verantwoording van den Penningmeester over 1896 worden benoemd de bestuursleden Groeneveldt en Kielstra, met bepaling dat zij daartoe op Zaterdag 16 Januari 1896, des namiddags te half twee uur, in het Instituutsgebouw zullen samenkomen.

Op voorstel van het bestuurslid Groeneveldt wordt besloten, het Rijksarchief te 's Gravenhage op te nemen in de lijst der instellingen waarmede het Instituut in verbinding staat.

De vergadering wordt gesloten.

377e BESTUURSVERGADERING.

16 Januari 1897.

Aanwezig de HH. der Kinderen (Voorzitter), Pijnacker Hordijk (Onder-Voorzitter), Spanjaard, Martin, Groeneveldt, J. H. de Groot (Penningmeester) en Kielstra (Secretaris).

Afwezig, met kennisgeving, de HH. Poensen en van Limburg Stirum.

De notulen der vergadering van 19 December 1896 worden gelezen en goedgekeurd.

De Voorzitter roept den bestuursleden een hartelijk welkom toe in het aangevangen jaar, met den wensch dat hunne werkzaamheden bij voortduring zullen strekken tot bevordering van den bloei van het Instituut.

Ingekomen zijn:

a. berichten van de HH. Schmalhausen, J. Peelen en Mr. W. B. Bergsma, dat zij hun lidmaatschap wenschen te doen eindigen op ult° Dec. 1896;

b. berichten van de leden Mr. J. M. Brooshooft en J. C. Keller van Hoorn, houdende opgaaf van hun tegenwoordig adres.

Notificatie.

Door de firma „voorheen E. J. Brill" is bij schrijven van 6 Januari jl. het verzoek gedaan, dat vanwege het Instituut aan het Ministerie van Koloniën eene subsidie van f 850.— wordt aangevraagd voor de uitgaaf van Prof. Martin's werk over de geologie van Ambon en de Oeliassers.

Overeenkomstig het besluit, in de November-vergadering van het bestuur genomen, is dit verzoek bereids bij den Minister overgebracht.

Door het India Office is, voor het geval dat het werk niet in onze bibliotheek aanwezig is, een ex. aangeboden van de Lettres received by the East India Company from its servants in the East.

Door den Secretaris is dd. 5 Jan. jl. geantwoord dat de toezending van dat werk op hoogen prijs zal worden gesteld.

Door den Penningmeester wordt ter tafel gebracht zijne rekening en verantwoording over het jaar 1896, welke bereids door de bestuursleden Groeneveldt en Kielstra is nagezien en accoord bevonden.

Overeenkomstig 's Voorzitters voorstel zullen de leden Boele van Hensbroek en Van der Loeff worden uitgenoodigd, overeenkomstig art. 4 (slot) van het huishoudelijk reglement in de a. s. algemeene vergadering daarover verslag uit te brengen.

Van den heer Mr. W. Roosegaarde Bisschop is ontvangen het in de notulen der vorige vergadering vermelde verslag zijner werkzaamheden in het India Office over 1896.

Wordt besloten, dit verslag in de Bijdragen op te nemen.

Van het lid J. L. van der Toorn is ontvangen eene door hem

samengestelde Minangkabausch-Maleische spraakkunst, met voorstel dit werk vanwege het Instituut te doen uitgeven.

In handen van het bestuurslid Niemann.

De vergadering wordt gesloten.

378e BESTUURSVERGADERING.

20 Februari 1897.

Aanwezig de HH. der Kinderen (Voorzitter), Spanjaard, Niemann, van der Lith, van Limburg Stirum, J. H. de Groot (Penningmeester) en Kielstra (Secretaris).

Afwezig, met kennisgeving, de HH. Pijnacker Hordijk (Onder-Voorzitter), Groeneveldt, J. J. M. de Groot en Poensen.

De notulen der vergadering van 16 Januari jl. worden gelezen en goedgekeurd.

Van de leden Ph. Kleintjes (Budapest, Sándor utcza 4), H. J. A. Raedt van Oldenbarnevelt (Batavia, adres R. C. Bakhuizen van den Brink), O. L. Helfrich (Nijmegen, adres E. C. Middelaer), J. A. H. Breymann (Tajan, Westerafdeeling van Borneo) en K. M. Haagmans (Banjoewangi) is opgaaf ontvangen van veranderd adres

Notificatie.

Voor het lidmaatschap hebben bedankt de leden H. E. D. Engelhard (met ult° 1896), W. K. M. Vrolik en G. C. W. C. van der Schroot (beide met ult° 1897).

Notificatie.

Van den Minister van Koloniën is dd. 2 Februari jl. La A 1 n° 36 bericht ontvangen dat bij Kon. besluit van 26 Januari t. c. n° 39 machtiging is verleend om aan de uitgaaf van Professor Martin's werk over de geologie van Ambon en de Oeliassers eene

subsidie te verleenen van f 850.—, onder voorwaarde dat van het werk 25 exx. ter beschikking van de Regeering zullen worden gesteld.

De Secretaris deelt mede dat hij van deze beschikking kennis heeft gegeven aan de firma „voorheen E. J. Brill", die daarvoor bij schrijven van 4 Februari jl. dank betuigde.

Notificatie.

De Secretaris deelt mede dat hij een schrijven ontving van het lid M. van der Ent, waaruit blijkt dat deze bij brief van den vorigen Secretaris dd. 15 Juni 1891 n° 611 gemachtigd was tot de uitgaaf van zijn werk „Hollandsch—Soendaneesehe spreekwijzen en samenspraken„, welke gedeeltelijk in de Bijdragen van 1891 waren opgenomen.

De opmerking ter zake, in de Notulen der bestuursvergadering van 21 November jl. voorkomende, is derhalve ten onrechte gemaakt en de Secretaris heeft bereids deswege zijne verontschuldigingen aan den heer van der Ent aangeboden. De heer van der Ent heeft voorts bericht dat hij tot zijn leedwezen niet meer in de gelegenheid was, het Instituut een exemplaar van zijn werk af te staan.

Notificatie.

Van den Commissaris, Dr. Brandes, werd bij schrijven van 17 Januari 1897 een wissel ontvangen ad f 528.13 tot afrekening van het afgeloopen jaar, met de noodige toelichtingen betreffende dat bedrag.

De heer Brandes deelt verder mede dat hij eerstdaags met verlof naar Europa vertrekt en stelt, in overleg met zijn medecommissaris, den heer Hoetink, voor, het lid Dr Ph. S. van Ronkel uit te noodigen, als zijn vervanger in het commissariaat op te treden.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

De Secretaris doet voorlezing van het door hem opgemaakt Jaarverslag, hetwelk wordt goedgekeurd.

De Penningmeester deelt mede dat de HH. Boele van Hensbroek en van der Loeff de verantwoording over 1896 hebben nagezien en daarover in de a. s. algemeene vergadering verslag zullen uitbrengen.

De vergadering gaat over tot het opmaken der voordracht van bestuursleden ter vervanging van de aftredende leden Dr. J. J. M. de Groot, Poensen en Graaf van Limburg Stirum.

Daartoe worden de volgende drietallen vastgesteld:

I. Vacature de Groot: Dr. H. Kern, Dr. A. C. Vreede, Dr. G. Schlegel.

II. Vacature Poensen: Mr. J. E. Heeres, P. H. van der Kemp en J. A. van den Broek.

III. Vacature van Limburg Stirum: Mr. A. J. Immink, Mr. J. W. L. M. van Oordt, J. F. Niermeijer.

Tot nieuwe leden worden benoemd:

a. In Nederland, de HH.:

Dr. T. P. H. van Aalst, M. E. van Ameijde van Duym, Jhr. Mr. W. V. R. K. Baud, Jhr. Mr. J. Beelaerts van Blokland, Dr. J. F. van Bemmelen, Th. J. M. Blanckenhagen, Mr. J. B. Breukelman te 's Gravenhage; Dr. P. H. Bruijnings Ingenhoes te Voorburg; Dr. W. G. C. Bijvanck, J. A. Cambier, J. C. L. Cambier, Mr. A. Capadose, W. F. H. Cramer, P. Craus, L. J. Daendels, J. J. Doffegnies Jr., J. Doorman, Jhr. Mr. W. Th. C. van Doorn, R. H. Eyssonius de Waal, Mr. C. Fock, A. L. Fokker te 's Gravenhage; Dr. J. H. Gallée te Utrecht; Jhr. J. C. A. van Haeften, J. C. van Hattum van Ellewoutsdijk, G. B. Hooijer, C. D. Schucking Kool, Jhr. Mr. I. F. van Humalda van Eijsinga, J. B. A. de Josselin de Jong te 's Gravenhage; S. Kalff te Amsterdam; J. B. Aug. Kessler te 's Gravenhage; A. F. Kremer te Haarlem; Dr. W. P. C. Knuttel, G. Kramer, H. A. Lesturgeon, H. W. F. Ligtenberg, C. H. de Lussanet de la Sablonière, R. Mac Neill, H. Nijgh, Jhr. S. M. S. de Ranitz, D. F. Scheurleer, Mr. J. J. A. Schill, A. Schmasen, Jhr. Mr. J. W. M. Schorer, J. H. Schuijlenburg, A. C. baron Snouckaert van Schauburg, Mr. F. W. J. G. Snijder van Wissekerke te 's Gravenhage; C. Spat te Kampen; A. W. Stellwagen te 's Gravenhage; Dr. B. Sijmons te Groningen; Dr. J. Verdam te Leiden; Dr. J. van der Vliet te Utrecht; Mr. A. C. Wesenhagen te Scheveningen; Jhr. Mr. F. A. P. Wittert van Hoogland te 's Gravenhage.

b In Ned.-Indië, de HH.:

Mr. J. van Assen, president van den Raad van Justitie te Padang; J. F. J. Barth, contr. 1e kl. te Nanga Pinoh (Wester afd. van

Borneo); J. J. Benjamin, Hoofdagent der Koloniale Bank te Soerabaja; H. L. Bense, 1e luit. der inf. te Batavia; Mr. A. F. van Blommestein, voorzitter van de landraden te Tasik malaja enz. (Preanger); W. Boetje, luitenant-kolonel der artillerie te Batavia; W. F. L. Boissevain, ass.-resident met verlof, te 's Gravenhage, P. A. C. Bolte, 1e luit.-kwartiermeester te Batavia; M. C. Boon, 1e luit kwartiermeester te Batavia; Henri Borel, ambtenaar voor Chineesche zaken te Makassar; J. de Bruyn MGz., notaris te Soerabaja; J. Collard, resident van Rembang; J. A. van Delden, chef der firma Reynst & Vinju te Batavia; J. J. Donner, resident van Madioen; J. S. van Drooge, hoofdambtenaar met verlof te 's Gravenhage; J. C. N. Drossaers, ass.-resident van Brebek (Kediri); A. M. C. J. van Exter, 1e luit. der cavalerie te Salatiga; C. J. de Freytag, dir. off. van gezondheid te Samarang; Mr. P. H. Fromberg, lid in den Raad van Justitie te Batavia; D. Göllner, Hoofdinspecteur van den Post- en Telegraafdienst te Batavia; J. Goslings, Chef van den geneeskundigen dienst te Batavia; F. C. Granpré Molière, majoor der artillerie te Batavia; A. D. J. Groenemeijer, hoofdingenieur te Batavia; G. E. C. Guffroy, directeur der N.-I. Levensverzekering- en lijfrente Mij te Batavia; A. J. Hamerster, luit.-kol. der inf. te Soerabaja; Th J. van Haren Noman, hoofdagent der N.-I. Handelsbank te Batavia; H. Heeres, luit.-kol. der inf. te Meester Cornelis; H. Hendriks, zendeling op het eiland Boeroe, tijdelijk te Hilversum; H. J. J. Hepp, directeur van de Javasche Bank te Batavia, tijdelijk te 's-Gravenhage; W. F. Heskes, hoofdingenieur te Batavia; N. C. van Heurn, majoor der inf. te Batavia; J. B. Van Heutsz, luitenant-kolonel der inf. te Atjeh; Th. A. L. Heijting, contr. 1e kl. te Fort de Kock; N. L. Holwerda, dir. off. van gezondheid te Batavia; H. Th. Kal, contr. 2e kl. te Batavia; Jhr. H. de Kock, resident van Cheribon; G. Kruys, vice-admiraal te Batavia; L C. A. F. Lange, resident van Banjoemas; P. van Leersum, directeur der Kinacultuur te Banpoeng; Jhr. H. Loudon, wd hoofdadministrateur der Koninklijke maatschappij tot exploitatie van petroleumbronnen te Langkat (Oostkust van Sumatra); D. R. J. baron van Lijnden, hoofdingenieur der Staatsspoorwegen, tijdelijk te Zeist; H. R. Mac Gillavry, 1e luit. der artillerie te Batavia; E. Marcella, majoor der genie, met verlof te 's-Gravenhage; Mr. J. A. Nederburgh, lid van den Raad van Justitie te Batavia; Mr. C. H. Nieuwenhuys, president van den Raad van Justitie te Batavia; G. G. J.

Nieren, luit.-kol. der infanterie, gedetacheerd te Nijmegen; J. M. G. Nimans, resident van Probolinggo; J. van Oldenborgh, resident van Amboina; J. A. W. Otenaar, luit.-kol. der cavalerie te Salatiga; J. L. Pierson, ingenieur 1e kl. te Bodjonegoro; P. A. Platteeuw, dir. off. van gezondheid te Soerabaja; S. Pruijt, president der Handelsvereeniging te Batavia; Mr. J. Reepmaker, advocaat-generaal bij het Hoog-Gerechtshof te Batavia; C. H. F. Riesz, luit.-kol. der inf. te Batavia; C. H. van Rietschoten, kapitein der inf. te Batavia; B. T. C. F. Schmidt, kapitein der inf. te Batavia; A. W. Segboer, luit.-kol. der artillerie te Batavia; J. W. T. E. Sikkes, dir. off. v. gez. te Padang; B. H. J. Spanjaard, hoofdingenieur der Staatsspoorwegen te Batavia; P. J. Scruyt, 1e luit. der inf. te Batavia; W. J. Staal, titulair bisschop van Mauricastro te Batavia; J. J. Stolk, 1e luit. der inf. te Batavia; W. F. Stoltenhoff, majoor der cavalerie te Salatiga; A. Stoop, directeur der Dordtsche petroleummij te Soerabaja; A. F. van Suchtelen, president der Handelsvereeniging te Samarang; G. P. J. Valette, ass. resident te Buitenzorg; Dr. R. D. M. Verbeek, hoofdingenieur van het Mijnwezen, tijdelijk te 's-Gravenhage; J. A. Vetter, luit.-generaal te Batavia; C. P. J. van Vliet, kolonel-gouverneur van Atjeh; F. J. A. Voogel, pastoor te Magelang; H. C. Voorhoeve, president der Handelsvereeniging te Soerabaja; A. G. Vorderman, inspecteur van den burg. geneesk. dienst te Batavia; M. D. van Vuuren, 1e luit.-kwartiermeester te Batavia; A. J. Warren, chef der firma Fraser Eaton & Co. te Soerabaja; Mr. C. B. J. A. Wierdels, president van den Raad van Justitie te Soerabaja; P. C. van der Willigen, kapitein van den generalen staf, gedetacheerd te 's Gravenhage; W. P. D. de Wolff van Westerrode, secretaris van Banjoemas, te Poerwakarta; J. van Wijk, resident van Timor, te Koepang.

De vergadering wordt gesloten.

JAARVERSLAG OVER 1896.

Het *Bestuur* bestond in het afgeloopen jaar uit de HH.: Mr. T. H. der Kinderen (Voorzitter), Mr. C. Pijnacker Hordijk (Onder-Voorzitter), J. H. de Groot (Penningmeester), E. B. Kielstra (Secretaris), Prof. Mr. P. A. van der Lith, W. P. Groeneveldt, Prof. Dr. J. Spanjaard, Prof. Dr. K. Martin, Prof. Dr. G. K. Niemann, Mr. O. J. H. Graaf van Limburg Stirum, Prof. C. Poensen en Prof. Dr. J. J. M. de Groot.

Van deze bestuursleden treden thans de drie *laatst*genoemden af.

Het aantal *leden* bleef juist gelijk aan dat van verleden jaar: 551. Onder hen, die ons door den dood ontvielen, noemen wij de HH.: A. J. Anemaet, Mr. E. J. J. B. Cremers, Mr. H. F. L. Hamelberg, Mr. G. van der Jagt, A. Oltmans, Dr. W. N. du Rieu, Mr. A. J. W. Farncombe Sanders, J. G. Sillem, A. W. P. Weitzel, Dr. H. J. Boelman, W. Hoezoo, K. F. Holle, J. J. K. de Moulin. Bij het noemen van de meeste dezer namen komen ons de diensten voor den geest, door hunne dragers bewezen aan de maatschappij, en niet het minst aan Indië en aan de Indologische wetenschap.

De heer Hamelberg legateerde eene som van duizend gulden aan onze Instelling, welk bedrag dankbaar door ons werd aanvaard.

De belangen van het Instituut werden in Indië voortdurend behartigd door onze Commissarissen te Batavia.

Tot buitenlandsch lid werd benoemd de heer Auguste Barth te Parijs.

De werkzaamheden van het Instituut waren in het afgeloopen jaar, gelijk uit de gedrukte notulen blijkt, niet van buitengewonen aard. Behalve de reeds in het vorig verslag vermelde woordenlijst der Savuneesche taal zagen de *Bijdragen* regelmatig het licht, en werd besloten, een uit taalkundig en ethnographisch oogpunt zeer verdienstelijk werk van den heer H. Hendriks, *Over 't Burusch van Màzarète*, ter perse te leggen.

De inhoud der *Bijdragen* bewoog zich dit jaar voor een goed deel op historisch gebied; de door Mr. J. E. Heeres medegedeelde documenten betreffende de ontdekkingstochten van Dortsman, benevens de karakterschets van Dipanegara en de beschouwingen over de aanleiding tot diens opstand, beide van den heer P. H. van der Kemp, werden voorzeker door vele onzer leden met belangstelling gelezen.

Op geographisch en ethnologisch gebied leverden de heeren J. L. van Gennep, E. L. M. Kühr en H. Ris zeer gewaardeerde bijdragen betreffende den Kangéan-archipel, de Westerafdeeling van Borneo en eene onderafdeeling van Sumatra's Westkust. Taalkundige bijdragen werden ontvangen van de HH. Dr. Ph. S. van Ronkel en C. A. van Ophuysen.

Naar het zich laat aanzien, zullen ook de Bijdragen voor het loopende jaar grootendeels aan de Indische geschiedenis gewijd zijn.

De door Mr. W. Roosegaarde Bisschop, met geldelijken steun van het Departement van Koloniën in het *India Office* te Londen aangevangen arbeid werd, voor zoover zijn beschikbare tijd zulks veroorloofde, voortgezet. Een verslag zijner verrichtingen zal in het eerstvolgend nummer der *Bijdragen* worden opgenomen.

Tot ons leedwezen kon de heer Boudewijnse den catalogus onzer uitgebreide bibliotheek nog niet voltooien.

Omtrent den financieelen toestand onzer instelling worde vermeld, dat, volgens de balans van den penningmeester, het bedrag der activa thans bestaat uit:

Gebouw van het Instituut.	f 20.000.—
Meubilair	- 1.500.—
Bibliotheek.	- 11.000.—
Boekenfonds	- 5.500.—
Effecten.	- 17.700.—
Saldo in kas	- 551.44 [1])

Bij vergelijking met de cijfers van verleden jaar is een niet onbelangrijke vooruitgang te constateeren. Eensdeels is dit toe te

[1]) Onder de hier vermelde geldmiddelen van het Instituut is begrepen eene som van f 337,98, welke van de over 1896 verstrekte Regeeringssubsidie ad f 1500, voor het doen overschrijven van stukken in het *India Office* beschikbaar is gebleven, en alsnog voor dat doel zal worden aangewend.

schrijven aan de ontvangst van het bovenvermeld legaat van Mr. Hamelberg, anderdeels aan de omstandigheid dat in 1896 weinig buitengewone uitgaven voorkwamen; twee redenen, waarop voor andere jaren niet kan worden gerekend. Intusschen verheugen wij ons over den financieelen vooruitgang, die de mogelijkheid eener verhuizing naar een ruimer gebouw weder een stap naderbij brengt.

Hiermede, M. H., is mijn kort verslag ten einde. Mogen de volgende jaren niet minder gunstig blijken; moge ons Instituut, daartoe door de krachtige medewerking zijner leden in staat gesteld, steeds meer beantwoorden aan het doel, waartoe het werd opgericht!

ALGEMEENE VERGADERING.

ZATERDAG 27 FEBRUARI 1897.

Aanwezig zijn de bestuursleden Der Kinderen (Voorzitter), Groeneveldt, Van Limburg Stirum, Van der Lith, J. J. M. de Groot, Spanjaard, J. H. de Groot (Penningmeester) en Kielstra (Secretaris); verder de leden Terwogt, van Hasselt, van der Loeff, H. C. Muller, Telting, Matthes, van Soest, Kern, Schlegel, van der Toorn, Dozy, Boele van Hensbroek, Heeres, Quarles van Ufford en J. M. Pijnacker Hordijk, benevens het correspondeerend lid Schmelz.

De Voorzitter opent de vergadering met een welkomstgroet aan de aanwezige leden, en vraagt of een hunner de notulen der Algemeene Vergadering van 22 Februari 1896, die bereids in druk zijn verschenen, nog wenscht te hooren voorlezen, of op die notulen eenige aanmerking heeft. Deze vragen worden ontkennend beantwoord, waarna de bedoelde notulen, reeds in de Bestuursvergadering van 21 Maart 1896 voorloopig vastgesteld, definitief worden gearresteerd.

De Secretaris leest het door het Bestuur vastgesteld Jaarverslag voor, hetwelk tot geene discussie aanleiding geeft. De Voorzitter zegt den Secretaris dank voor zijne toewijding aan de belangen van het Instituut.

Namens de Commissie uit de gewone leden, de HH. Boele van Hensbroek en van der Loeff, door het bestuur uitgenoodigd tot het nazien der rekening en verantwoording van den Penningmeester, brengt eerstgenoemde verslag uit, waaruit blijkt dat alles in volmaakte orde is bevonden. De Commissie stelt derhalve voor, den Penningmeester over 1896 acquit en decharge te verleenen onder dankbetuiging voor zijne goede zorgen.

De vergadering vereenigt zich met dit voorstel.

De penningmeester geeft daarop nog eenige toelichtingen omtrent de verschillende posten van ontvangst en uitgaaf.

Aan de orde is de verkiezing van bestuursleden ter vervanging van de aftredende HH. J. J. M. de Groot, Poensen en van Limburg Stirum, wien de Voorzitter dank zegt voor hetgeen zij ten bate van het Instituut hebben verricht, met den wensch dat hunne vervangers evenzeer door ijver en bekwaamheid tot den bloei der Instelling zullen medewerken.

Tot stemopnemers worden benoemd de HH. van Hasselt en van Soest.

Met groote meerderheid worden door de vergadering uit de door het bestuur aanbevolen drietallen gekozen de HH. Dr. H. Kern, Mr. J. E. Heeres en Mr. A. J. Immink.

De HH. Kern en Heeres, ter vergadering aanwezig, verklaren zich bereid de benoeming te aanvaarden; den heer Immink zal schriftelijk van de op hem gevallen keuze kennis worden gegeven.

De Voorzitter, herinnerende dat door het Bestuur ter perse is gelegd een uit taal- en volkenkundig oogpunt belangrijk werk van den heer H. Hendriks, Over 't Burusch van Màzarète, stelt voor te bepalen dat het voor de leden zal beschikbaar gesteld worden tegen de helft van den boekhandelsprijs.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

De Secretaris leest de lijst der nieuwbenoemde Instituutsleden, waarna de vergadering wordt gesloten.

(Voorloopig vastgesteld in de vergadering van 20 Maart 1897).

